Ω 5

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE

12

26 A

32

14-28 a. 47

†

quod tamen falso asseritur cum ei faveat — Decr. S. Congr. Ind. 16. Dec. 1605.

COMMENTARIORUM

DE REGNO

AUT QUOVIS PRINCIPATU RECTE ET TRANQUILLÈ ADMINIſTRANDO,

LIBRI TRES.

In quibus ordine agitur de Conſilio, Religione & Politia, quas Princeps quilibet in ditione ſua tueri & obſervare debet.

Adverſus Nic. Machiavellum Florentinum.

Ad Potentiſſimum & Illuſtriſs. Principem, Franciſcum Alenconii Ducem, filium fratremque Regium.

ARGENTORATI.

Sumptibus LAZARI ZETZNERI Bibliop.

M. D.C. XI.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

POTENTISSIMO

ET ILLUSTRISSIMO

Principi, Franciſco, Alenconii Duci, filio fratriq; Regio.

QUum cogitarem, Princeps illuſtriſſime, hoſce Cõmentarios adverſus Machiavellũ in lucem emittere, ut Gallis noſtris qui acutioris ſunt judicii, patefacerem autores, & originem tyrãninidis qua Gallia noſtra jam per tria & amplius luſtra vexata eſt eorum audacia qui nimium Regum noſtrorum infirma ætate & manſuetudine abuſi ſunt, ecce Dei ſummi beneficio evenit ut Celſitudo tua adverſus hanc eandem tyrannidem legum patriarũ & boni publici tuitionem ſuſcepit. Quæ res planè me coëgit has noſtras vigilias ſub ſplendore & favore illu-

ſtriſſimi nominis tui publicũ edere, quum omnino idem argumentũ verbis tractét, quod re ipſa & factis heroicis animi tui magnitudo exequi parat. Nam ſi quando Celſitudo tua à gravioribus curis diſtracta, capita aliqua iſtorum cõmentariorum perlegere dignabitur, in illis multa laude digniſſimis conſiliis tuis cõſentanea, plurimis tum rationibus tum exẽplis cõprobata, animadvertet. Ac in primis agnoſcere poterit plurima egregia exempla Regum Franciæ majorũ tuorũ, nec nõ plurimorum Imperatorũ Romanorum, qui fœliciter Regno aut Imperio ſuo præfuerunt, freti ſapientũ & proborũ virorum conſilio. Sicut & contrà non paucos inſpicere poſſis, qui malè Regni vel Imperii gubernacula tenuerunt, quiq; ſe præcipites egerunt, ſtatumq; ſuum & ſubditorũ penitus everterunt, quòd malis cõſiliariis adulatoribus, ambitioſis, & maxime peregrinis, uterentur. In quem errorem facilè ſolent Principes delabi, à quo tamẽ in primis cave

re debuiſſent, cùm certiſſimũ ſit malũ conſiliũ, omnibus qui eo utũtur, ſolere eſſe peſſimum; ſed prȩſertim Principibus, & rerũ publicarum adminiſtratoribus. Hoc potiſſimùm ſive errore, ſive culpa hodie miſerè afflicta eſt Francia noſtra, illoq; malo propemodum ruinam minari videtur, niſi Celſitudo tua huic lethali morbo remedium aliquod præſentaneũ afferat. Præterea in hiſce Commẽtariis animadvertere etiam Celſitudo tua poterit, præcipuũ boni Principis officium in eo verſari, ut amplectatur & foveat Religionem Chriſtianam, & eius puram & genuinã veritatem inquirat, non autem ut falſitatem in Religione approbet & tueatur, ſicuti impiè docet Machiavellus. Quod autem pertinet ad politiam externam, Celſitudo tua non inſuaviter deprehendet nobiliora quæque exempla, ex domo majorum tuorum Franciæ regum petita, nec non ex præſtantioribus & antiquioribus Romani Imperii Prin-

principib⁹: quib⁹ liquidò cõſtat optimos quoſq; Principes, qui duce clementia, manſuetudine, & juſtitia, imperiũ ſuum exercuerunt quiq; moderatione & benignitate erga ſubditos uſi fuerũt proſperos ſemp ſucceſſus quieta tẽpora, & diuturnũ imperium habuiſſe. At contrà Principes crudeles, iniquos, pfidos, ſubditorũ everſores protinus ſeipſos ſuumq; ſtatũ in extremũ periculũ, aut certè in præcipitẽ & apertam ruinam deduxiſſe brevemq; vitam vixiſſe, eamq; ſepiſſimè morte cruẽta finiiſſe. Quoniã autem boni Principatus exempla prçſtãtiora, ut plurimùm à nobis petita ſunt ex nobiliſſima domo Francica, ex qua Celſitudo tua originẽ ducit, nõ dubito quin illa te moveãt magis ac magis ad reſtaurandas in te avitas virtutes, planè heroicas & magnanimes Principibus digniſſimas, teq; accẽdant ad expellenda ex Francia tot immania vitia quæ in ea jã nimis altas radices egêre puta crudelitatẽ, injuſtitiã perfidiam

ſidiam, plebis everſionẽ: nec nõ peregrinos talium vitiorum advectores, & Francos degeneres illorum tyrannidi faventes: cùm tanta malorum cõgeries planè huic Francico Regno certum interitum minitetur. Illa eadem exempla Celſitudini tuæ iniicient ſtimulos reſtituendo hujus Regni ſtatu in priſtinam avorum tuorum gubernandi rationem & ad evellendam relegandamque novam in Italiã unde à Machiavello ad nos magno noſtro malo deducta eſt. Quo tanto beneficio nõ ſolùm hujus ampliſſimi Regni indigenę, nobiles, Eccleſiaſtici, mercatores & ceteri plebeii, ſed etjam ipſi Principes, & Regni proceres perpetuò Celſitudini tuæ ſe devinctos agnoſcent: non ſecus quàm æger languidus, in extremo vitæ diſcrimine conſtitutus, prudenti Medico, cujus curatione integræ ſanitati reſtituitur. Adhæc nunquam tanti beneficii memoria poſteritati excidet quinimo hiſtoriis; & laudum tuarum lu-

culentis præconiis, Regiarum tuarũ virtutum decus immortalitati conſecrabitur. Et certè nemo non videt Deum tandem miſertum calamitatũ Franciæ, ſacro te quodam afflatu impuliſſe, ad eam vindicandam, à peregrinorum cruenta & barbara tyrannide, te inquam, Princeps potentiſſime, quaſi fatalem patriæ liberatorem, Francum Principem, de domo Francica ortum, natione Francum, nec non nomine, re & animo Francum. Cui enim tantæ molis conſilium exequendum juſtius competere poſſit, aut cui liberandæ Franciæ, à tyrannide gloria convenientius deberi poteſt, quàm Celſitudini tuæ, quæ nihil à Francico nomine & ingenio habet alienum? Cujus opem miſera Francia tot periculis afflicta, æquius implorare poteſt, quàm ejus qui quaſi virens ſurculus, proavo Rege Ludovico XII. populi parente; avo Franciſco I. ſubditorum amantiſſimo & patre clementiſſimo Henrico II. geni-

II. genitus eſt? Noſtrum eſt igitur, magnas & immortales Deo Opti. Max. gratias agere, quòd Celſitudini tuæ in animum induxerit patrias leges, libertatem, & bonum publicum, tueri. Nam omnibus benè ſperandũ eſt, hoc tuum tam ſalubre conſilium benè ceſſurum, cùm juſtiſſimis & æquiſſimis rationibus innitatur. adeò ut ſecundos eventus conſequuturos expectandum ſit à Deo, cùm ſemper ipſe rationis & æquitatis partes tueatur & foveat. Porrò cùm Celſitudo tua ad conſilium ſuum exequendum paratiſſimos habeat adjutores multos illuſtres Principes nec non rei militaris peritiſſimos equites, & prudẽtiſſimos proceres (qui virtutum à majoribus ſuis acceptarum tenaces ſeipſos nondum conſpurcarunt in fœtida Machiavelli ſentina) ſpes quaſi certa affulget Dominum ſuo favore daturum conſiliis & cœptis Celſitudinis tuæ, ad gloriam nominis ſui, optatos & fœlices exitus.

)(3

Rogo igitur Deum creatorem, Celſitudinis tuæ conſilia ita fœliciter ſecundare, ut per te tuisque auſpiciis miſera Francia poſſit quam primùm tyrannidis jugo liberari, & priſtino ſuo ſplendori reſtitui (quæ tanta beneficia nos à Dei clementia, tuarum Regiarum virtutum miniſterio, expectamus) & ut tuam Celſitudinem ſervet, & cumulatiſſimè omni fœlicitatis & ſublimitatis genere expleat. Kal. Martiis, Anno Chriſti D. Noſtri M. D. LXXVI.

NON MINVS PIETATE MODESTIA, CETERISQUE virtutibus, quàm genere, ornatiſſimis juvenibus Franciſco de Haſtings & Edvvardo Bacon.

S. P.

QUUM *Theſpin (generoſiſſimi juvenes) tragœdiam tunc primùm in publicum edentem & agentẽ Solon ſpectaſſet, eũ mox ſub ludos cõvenit quæſivitq; Ecquid ipſum puderet in tañta corona tanto mẽdacia proferre? Enimverò ea per ludum dicere aut facere, non eſſe indignum, reſpondit Theſpis. Hic Solon terra graviter baculo percuſſa: At brevi (inquit) qui nunc probamus & amplectimur hũc ludum, reperiemus cum in contractibus & negotiis noſtris. Vidit nimirum vir* πολιτικώτατος *publicam morum diſciplinã per jocum ſemel tentatam atq; affectam, mox re ipſa labefactari: & corruptionem à ludicris initio facto, in ſeria deſinere. Ergo Tacitus mores Germanorum ſui*

temporis meritò laudat, apud quos vitia non riderentur. Nam ex publico dedecore riſus materiã captantibus, cum mox riſum ac ludum flebiles clamores excitare neceſſe eſt. Hujus rei non minus utile documentum omnibus ætatibus, ac gentibus quam triſte ſpectaculum hodie præbet Gallia. Primum enim ſtatim ab ipſo renaſcentis Evangelii exortu, Satan ut nugis & ludis occuparet hominum animos, ne ad veram ſapientiam attenderent. Scurras & moriones aulicos excitavit, qui ſeſe obliquis facetiis inſinuando, in Regum & Principum aulis & in conviviis, ſermonibus, mox etiam libris, ſuaviter jocando omnia Religionis, & Politiæ principia convellerent. Neq; defuere quos vel naturæ ſimilitudo, vel ingeniorũ vanitas, in eũ ludum raperet: & quibus æterna Dei veritas, tãquam fabula, inter ſuos riſui eſſet. Sed ejus cohortis facilè anteſignani fuerunt apud Gallos Rabelayſus, apud Germanos Agrippa: qui non Evangelium tantum ipſum, ſed quidquid uſquam eſt bonarum artium ſcurrilibus dicteriis inceſſerent. Societatis humanæ fundamen-

fundamenta Sanniones iſti nondum apertè ſubruebant: deridebant tantum, ſed tales Cyclopum riſus ſequentium malorũ præſagia & portenta erant. Nam paulatim quæ primò ioca videbantur, in ſeria: & verba in mores vertêre. His ſupervenerunt Poetæ novi γλωσσογάστορες, qui pronos ſua ſponte in luxuriem animos, blandis impudicarum aurium illecebris delenitos, & acri voluptatum invitamento, in omnem libidinem ac mollitiem incederent. Quis hic vitiis & flagitiis modum faceret; quæ ſumma fortuna & ſumma licentia fieri amant: ubi ea non tantùm riſu excipi, ſed etiam accipi pro egregiis & laudari, cerneret? Manebant tamen adhuc morientis Honeſtatis & priſci moris veſtigia. Etſi enim ſecreta Aulæ malè audirent, palam tamen pudor, flagitia & dedecora in occulto: Principib. aliqua fides: Leges ſatis bono in uſu: Magiſtratibus ſua autoritas & reverentia non deerat. Omnia quidem in oſtentationem tãtùm & ſpeciem compoſita, ſed unde tamẽ extremam perniciem non metueres. Siquidem tum perſonatus Satan inter Gallos ni-

los mimum quendam hilarem, vel Comœdiam agebat: ſed cui mox Tragœdia ſuccederet. His ergo jam peſtibus corruptis & aff.ctis noſtrorum hominum animis ac vergente in ſenium diſciplina, venêre in manus libri Machiavelli perniciosiſſimi ſcriptoris: qui non obliquè & furtim, ut priora illa, ſed aperte & continuo velut impetu non hanc aut illam, ſed omnes ſemel virtutes exſcinderent qui principibus fidem, legibus majeſtatem, populo libertatem, omnibus pacem & cõcordiam (unica præſentium malorum levamenta) eriperent. Nam quid de Religione dicam? quam ne ullam Machiavellista haberent pridem proviſum eſt: nobis verò ut extorqueretur hactenus laboratum: quinetiam hodie patria & focis per injuriam pulſi, de aris tamen adhuc certamus. Porrò Satan ut inter nos peſtiferum hoc indè uſq; ab Italia virus ſpargeret, inſtrumenta in Galliis peridonea nactus eſt peregrinos homines, qui Machiavelli popularis ſui ſcripta in tantum honorem & dignitatem adduxere, ut nemo hodie in aula Gallica iſtis acceptus

ſit:

ſit, quin Machiavellum Italicè. Gallicè, legat, terat, ediſcat: quin ejus præcepta, ut Apollinis oracula, in mores & in negotia transferat. Itaq; mirum, quantum noxia iſta ſeges paucos intra annos creverit: quum illic propè nemo probitate, nemo bonis artibus, jamdiu certet: atq; unū ferè ad honores & opes iter ſit, iſtius Impoſtoris placitis & horum libidinibus obſequi. Quoties autem, ut me paulisper à conſpectu tot Galliæ calamitatum avertam, ad circumjacentes regiones oculos animumq; converto (converto autem omnes ferè dies & noctes) toties noſtris malis illacrymans, veſtræ felicitati gratulor: idq; in primis quòd in tantis rerum motib. re ipſa, ut titulo, Sereniſſima regina Dei dono vobis obtigit. Illa enim procelloſis Angliæ temporibus principatum adepta, ita omnia vultu & conſilio ſerenavit, ut non civilis diſcordia, non externa vis; otium & quietem vobis per annos, tot præſertim circumſtrepentibus bellis, exemerit.. Quippe non Machiavellicis artibus, dolo, perfidia, ſcelere, graſſando, ſed veris virtutibus Clementia, Iuſtitia &

Fide,

Fide, ſalubrem inter omnes Ordines concordiam fovendo, non ſecurum modo ſed florentem quoq; Regni ſtatum hactenus præſtitit. Itaq; meritò plebi juxta ac Nobilitati chariſſima, fauſtas inter omniũ ſuorum acclamationes & proſpera omnia Angliam ſuam perambulat : dum nos, jucundum alienigenis ſpectaculum, undantem ſanguine patriam, & deformen ruinis aſpicere cogimur : ac quos Galliæ ex longis calamitatibus, erigendæ, ac recreandæ omnem curã adhibere par erat, eos ipſos in ea perdenda occupatos. Ceterum res noſtras aliquando reſpiciet Dominus : vos verò ô quam fortunatos càm tali Regina tum quòd peſtilens Machiavellicæ doctrinæ afflatus in Angliam non penetravit! Ac ne eò penetraret ſine antidoto & præſenti remedio, quo præmunita tam noxii vim veneni repellat, ſedulo hic à me curatum & laboratum puto. Quippe quũ hoſce Commentarios Gallis primũ ac propriè à doctiſſimo & prudentiſſimo viro conſcriptos, cum ceteris quoq; gentibus (in tanta præſertim rerum ac temporum ἀταξίᾳ) communicari fas & æquum

ducerem,

ducerem, hanc operam haud gravate in me ſuſcepi, & ſuſceptam qua fide atq; induſtria potui, peregi. Publicæ igitur utilitati meum hunc qualemcumq; laborem, ſicuti & memetipſum totum, dono, dedico, conſecro. Inſcripſi autem propriè nomini veſtro, tum ut, quamquam ipſe Angliam nunquam viderim, gratitudinem tamen meam ergà veſtrates pignore aliquo teſtarer; quorum ſingularis erga fratrès meos propter Evangelium exulantes, humanitas me communiter omnibus piis Anglis, privatim vobis obſtrinxit: tum ut vos huius ipſius libri, ſed in primis earum artiũ virtutúmque quæ ſingulis ferè eius verbis commendantur, ſtudioſiſſimos, ad eaſdem toto pectore arripiendas colendasque, id eſt, id p[illegible]m agendum quod agitis, & ipſe hortan[illegible] accenderem. Neq; enim ſuper omnis ævi exemplis, documenta quæ hîc habetis, avitæ & domeſticæ virtutum imagines, quas multas & eas illuſtres intueri poteſtis, transferre animum aliò & ſtudium vos ſinunt. Tu igitur mi Franciſce inter tot inſignia Regni veſtri lumina;

COMITIS HUNTYNGTONIÆ.

Pietate

Pietate. ac ceteris virtutibus, quàm ampliſſimæ familiæ Nobilitate ac ſplendore conſpicui viri, veſtigia inſequere, ut dignum tali patruo, tali loco te præſtes: tu verò mi Edvvarde, D. NICOLAI BACON *patris tui Magni Angliæ ſigilli cuſtodis, viri ampliſſimi prudẽtiam, ſanctitatem, integritatem, imitando aſſequi enitere: ut ad optimam indolẽ quam ab optimato parente hauſiſti, paternarum etiam virtutum effigiem ſumma cura expreſſam adjungas. Ea ſi familiaria & utrique notiſſima exempla, cuilibet veterũ paria, dies noctesq; animo verſabitis; nulli vobis acriores ad Honeſtum ſtimuli, nulla hortamenta vehementiora, eſſe poterunt. Deum verò ipſe precor, ut, parentum & propinquorum de vobis ſpei, veſtriſq; adeo optimis ſtudiis, benedicere etiam atque etiam pergat, & vos omni genere donorum Spiritus ſancti ſui copioſiſſime beet ornetq; ut patriæ Reipublicæ, Eccleſiæ, quam maturiſſimè utiliter quam diutiſsime incolumes ſitis.* KALEND. AUGUST. ANNO M. IϽ. LXXVII.

ELENCHUS THEOREMATUM ſeu Axiomatum Machiavelli, quæ his Commentariis refelluntur.

Prior numerus Theorema, poſteriot paginam, deſignat.

Theoremata I. Libri, in quo agitur de conſilio, quo Princeps uti debet.

1. Bonum principis conſilium ex ipſius prudentia naſci debet: ſi ſecus fiat, bono conſilio uti non poteſt. 23

2. Princeps ne ab aſſentatoribus circũveniatur, edicere debet amicis & conſiliariis ſuis, ne quidquam ipſi ſuadeant, neve ulla de re cum ipſo colloquantur, niſi de qua ſermo ultro ab ipſo inſtitutus fuerit. 84

3. Externis hominibus fidere princeps nõ debet. 139

Theoremata II. Libri, in quo agitur de religione, quæ principi obſervanda & colenda eſt.

1. Principi ante omnia optandum eſt, ut pius videatur, etiamſi non ſit. 191

2. Princeps, ſi quid in religione falſi eſt, id confirmare debet, dum id fovendæ religioni proſit. 205

3. Religio Ethnicorum animos illis excelſos, & ad magnas res fortiter ſuſcipiendas audaces, faciebat. Chriſtianorum verò Religio, mentes in nimiam humilitatem deprimens, indolem omnem debilitat, eosque injuriæ ac prædæ opportunos reddit. 218

4. Do-

4. Doctores religionis chriſtianæ pervicaci propoſito omnem bonarum literarum, & antiquitatis memoriam abolere conati ſunt. 226.

5. Poſteaquã homines ab ethnica religione deſciverunt adeo corrupti ſunt, ut neque Deo neq; Diabolo crederent. 236

6. Romana eccleſia omnium Italiæ calamitatum cauſſa eſt. 246

7. Moyſes nunquam leges ſuas ſanctas & inviolabiles præſtare potuiſſet, ſi civis & arma defuiſſent. 257

8. Moyſes perinde Iudæam occupavit, ut Gotthi partem imperii Romani uſurparunt. 261.

9. Religio à Numa invecta, præcipua fuit cauſſa Romanæ felicitatis. 266

10. Felix eſt homo, quamdiu fortuna illius ingenio & naturæ indulget. 273

Theoremata, quæ tertio Libro refelluntur, in quo agitur de politica Reipub. adminiſtratione quæ à principe inſtituenda eſt.

1. Bellum juſtum eſt, quibus neceſſarium: & pia arma, quib. nulla niſi in armis, ſpes eſt. 284.

2. Princeps, ut omnem penitus ſibi pacis ſpẽ ac deſiderium præſcindat, inſigni aliqua injuria violare adverſarios debet. 325

3. Princeps in provincia ſubacta, preſertim in locis natura aut manu munitis, Colonias collocare debet, atq; inde veteres incolas expellere. 330

4. Prin-

4. Princeps in provincia nuper victa, eos quibus mutatio gravi damno eſt, omnes ſubvertere debet: atq; eorum qui prius in ea dominabantur, familiam ac ſobolem ab ſtirpe tollere. 339.

5. Qui ſine ulla dimicatione civitatem aut provinciam ulciſci volet, eam malis moribus impleat. 345

6. Stultum eſt exiſtimare, apud Principes novis benefactis veterum injuriarum oblivionem induci. 348

7. Princeps debet ſibi proponere ad imitandum Cæſarem Borgjam, filium Alexandri VI. Pontificis. 360

8. Princeps ſævitiæ famam negligere debet, dummodo ſubjectos in obſequio contineat. 390

9. Vtilius eſt principi, metui quàm amari, 425.

10. Princeps amicitiæ hominum fidere nõ debet. 428

11. Princeps, quum morte afficere quempiam cupit, ſpecioſum aliquem prætextum adhibere debet: neque ulla inde invidia aut infamia ſequetur, ſi modò bonorum hæreditatem illius liberis relinquat. 433

12. Princeps Leonis & Vulpis ingenium imitari debet: non alterutrius ſeorſim ab altero. 436

13. Crudelitas quæ laudabilem finem ſibi proponit, reprehendi non debet. 446

14. Princeps ſævitiam exercere debet uno veluti ictu atq; impetu: beneficentiam paulatim. 453

15. Ty-

15. Tyrannus ſtrenuus & virtute præditus, ut Tyrānidis opes firmet, alere factiones inter ſubditos, & boni publici amantes tollere debet. 459

16. Princeps non minus virtute quàm vitio odium ſibi conciliare poteſt. 469

17 Princeps aliquem ſemper adverſarium in ſe alere debet, ut eo oppreſſo potentior & terribilior videatur. 476

18. Principi peierare, fallere & diſſimulare, ſine ulla dubitatione licet: nam decipiendi artifex ſemper aliquem fraudi opportunū nanciſcitur. 482

19. Princeps ſcire & hominum animos verſare debet, ut eos fraude circumveniat. 487

20. Princeps qui, velut coactus, clementia & lenitate utitur, perniciem ſuam accelerat. 491.

21. Princeps prudens fidem ſervare non debet, ſi damno ei eſt, & occaſiones propter quas eam dedit ſublatæ ſunt. 496

22. Fides, clementia, liberalitas, virtutes ſunt damnoſæ principi: ſed opus eſt tamen, ut earum ſpeciem aliquam præ ſe ferat. 541

23. Princeps ingenium verſatile, & arte uſuque factum in ſævitiam & perfidiam habere debet; ut re ipſa talem ſe præſtet, quoties expedierit. 579

24. Princeps pacem cum finitimo pactam, & iureiurando firmatam violare cupiens, amico eius & ſocio arma inferre debet 582

25. Princeps ad temporis auram, & varios fortunæ caſus animum circumagere de-

bet

bet, ut vitio quoque ſciat uti, ſi res poſtulet. 584

26. Illiberalitas laudabilis in principe eſt, & ſordidi exiſtimatio dedecus eſt abſq; malevolentia. 593

27. Princeps, ſi exactè vir bonus eſſe vult, diu inter homines agere non poteſt, in tot improborum colluvie. 614

28. Homines nec ſummè boni, nec ſummè mali eſſe, neque crudelitate & iniuſta vi perfectè uti, norunt. 619

29. Qui viri boni perſonam ſemper gerere conſuevit, vulq; fieri improbus, ut quò cupit, perveniat, eam mutationem ſpecioſa aliqua cauſſa velare debet. 624

30. Princeps, ſi pacis tēpore diſſidia inter ſubditos foveat, facilius iis ex voluntate utetur. 628

31. Civiles ſeditiones ac diſſenſiones utiles ſunt: minimè verò damnandæ. 648

32. Subditi in pace, concordia & fide, facilè retineri & prohiberi à motu ac rebellione, poſſunt, ſi inopia cohibeantur. 656

33. Princeps ſibi à ſubditis metuens, arces extruere in ditione ſua debet, ut eos in obſequio & fide contineat. 704

34. Princeps ea negotia, quorum executio odio vel invidiæ obnoxia eſt, alteri delegare debet: ea verò ſibi ſervare, quæ ab ipſius gratia pendent. 708

35. Princeps juri rectè reddendo, magnum judicum numerum ſtatuere debet. 756

36. No-

36. Nobiles viri qui arces & juriſdictiones poſſidēt, liberis civitatibus inimiciſſimi ſunt. 756

37. Nobilitas Gallica regni ſtatum peſſundaret, niſi eam Parlamenta metu & pœnis coercent. 758

COMMENTARIORVM
De Regno avt qvovis *Principatu rectè & tranquille adminiſtrando, Liber primus, in quo agitur de Conſilio, quo Princeps uti debet.*

Præfatio.

ARISTOTELES ceteriq; philoſophi docent (quod & ipſa experientia confirmat) duplici quodammodo via ad rerũ cognitionẽ perveniri. Vna, quum à cauſſis & Principiis ad effecta & ſpecies ultimas perducimur. Altera quum effectis & conſequentibus cognitis ad cauſſarum & principiorum notitiam progredimur. Verbi gratia: Simulac terram virideſcere & arbores frondeſcere cernimus, eo ſtatim effecto Solẽ (earum rerũ cauſſam) ad nos accedere colligimus: mox etiam ex eo Principium hoc elicimus, Sole calore ſuo vim terræ frugiferã immittere. Ac viciſſim ea cauſſa à nobis cognita & poſita, effecti ſtatim ex ea cõſequentis notitiam adipiſcimur ac cõcludimus Sole ad nos accedente, breui terrã ex ſeſe fructus ac fruges editurã: recedẽte, veluti compreſſa fœcunditate, fundere deſituram Earũ porro Methodorum prior, Mathematicorum

propriè eſt, qui propoſitis primùm quibuſdã principiis & cõmuni omnium iudicio & ſuffragio approbãtur, ad Theorematum & problematum ſuorum demonſtrationes veniunt. Poſteriores reliquæ ferè artes & facultates utuntur, Phyſice, Medicina, Iuriſprudentia, Ethice, Politice, & ceteræ, quæ ad rerum ſcientiam percipiendam & tradendam ordine Analytico ab effectis ad cauſſas, à ſingulis ad univerſa, procedũt: quamquã & iſtæ ipſæ diſciplinæ vtramq; ad res inueſtigandas docendi viã rationemque adhibent.

Itaq, ars politica (de qua Plato, Ariſtoteles, & aliquot alii philoſophi, ſcripſerunt) in rebus tractandis utramq; & ipſa methodum ſequitur. Nam & ab effectis adminiſtrationis politicę & ſingularibus rerum eventis negotiiſque ad ipſa principia & axiomata perveniri poteſt: ut contrà ab axiomatis & principiis ad cognitionem effectorum. Itaque vbi prauos & pernicioſos politici regiminis exitus eventuſq; cernimus, ad eiuſdem generis principia & canones deducimur: atque à bonis effectis ad ſimilia quoque axiomata pervehimur. Nec minus viciſſim à bonorũ Theorematum & principiorum cognitione antegreſſa ad ſimilium effectorum notitiam progredimur. Ceterum quamquã artis politicæ principia & generales canones ad publicum ſtatum (ſeu principatus, ſeu liberæ ciuitatis) rectè adminiſtrandum aliquid conferre poſſint: multum tamẽ à problematũ Mathematicorũ certitudine abſunt. Niſi enim ad caſuum

Ars Politica principia minus certa nec perpetua habet.

ſuum quotidie occurrentium varietatem & res ipſas potius accommodetur principia politica quam res ad principia, haud dubie perniciosa ſunt. Etenim quū ea quæ rem antecedunt, aut conſequuntur, aut circumſtant, ſæpe diuerſa, imò etiam contraria ſint: quamquam duo negotia ſummam nonnunquam ſimilitudinem inter ſe habeant, eadem tamē minimè via tractanda, aut pari regula metiēda ſunt idq; propter circumſtantiarū differentiam. Quippe & ipſa experientia docet, eadem in re quod aliquo tēpore ſalubre eſt, mox alio eſſe noxium: quodque his gentibus conueniens ſit, illis eſſe incommodum & ſic cetera. Itaq; qui Rempublicam capeſſunt, non tantùm politicæ artis principia tenere convenit, ſed etiam ſolers ingenium iudiciumq; adhibere ad res accurate conſiderandas, & omnes earum circumſtantias atque adiuncta expendenda: quo generales eius facultatis regulas ad ſingulas res & negotia quæ erunt in manibus prudenter accommodent, imo etiam inflectant, ubicunque res feret. Hæc porro facultas & virtus, quæ propoſito negotio, circūſtantias omnes & quæcūq; rebus annexa ſunt, diligēter examinat, iiſque regulas & axiomata politica dextrè aptat, ſingularis quædam ars eſt ſed eadem rariſſima & perpaucis conceſſa. Eum enim qui eius ſcientiæ peritiam aliquam conſequi, & in rebus tractandis operæ pretium facere cupit, primum naturali judicio ſano atq; incorrupto eſſe neceſſe eſt: mox etiam mente

non inſipienti, ſed placida & perturbationibus praviſque cupidinibus libera: atq; omni adeò ſtudio præterquam boni publici, vacua. Poſtremò experiẽtem & lõgo rerum vſu exercitatum & tritum eſſe oportet. Quod quidem conſequi non poteſt, niſi negotia ipſe tractauerit, aut tractantibus adfuerit, aut lectiſſimis quibuſque hiſtoriis attentè & accurate perlegendis, iudicium acuerit ac perpoliverit.

Scopus ſcriptoru. Itaque minimè promiſcua eſt aut vulgaris hæc facultas: neque cuiuis obtigit ut publica negotia dextrè ac prudenter adminiſtret: imò ne omnes quidem qui de iis ſcribere aut dicere inſtituunt, ea ſatis commodè aut pro dignitate eloqui poſſunt. Hic ergo ſi quis ex me roget, an mihi uni tantũ ſummã, ut omnium optimè & accommodatiſſime hoc argumentum perſequi me poſſe exiſtimem? Huic ego reſpondeo: Nihil minus, neque mihi quidquam tale hic eſſe propoſitum. Quippe me id unum ſpectare vt doceam Nicolaum Machiavellum Florentinæ olim Reipublicæ (nunc Ducatus) publicum Scribam, ſiue Secretarium, ut vocant Politices prorſus ignarũ fuiſſe: ac falſa quædam Principia & perverſa Theoremata ſumſiſſe, quibus artem non Politicam ſed Tyrannicam imponeret. Hic mihi ſcopus in quem omnia dirigere inſtitui. Nimirum non ut Politicum enucleatè & ex profeſſo tradere aggrediar (cujus tamẽ haud vulgaria præcepta, ut opportunè & ſuis quæque locis occurrerint, attingere non pigne-

pigebit) ſed ut abſurda Machiavelli dogmata refutem. Eò me ſecundo curſu & Deo aſpirante peruenturum ita cōfido, ut in quorum manus hæc mea ſcripta venerint, perſpicue videant Machiavellum, Politices plane rudem, id unum egiſſe ut Tyrannidis inſtituendæ viam rationemque traderet. Neque iſti profectò Scribæ ea ſeu naturæ ſeu induſtriæ inſtrumenta adfuerunt, quæ ad eam ſcientiam conſequendam neceſſaria eſſe diximus. Nam quem rerum iſte uſum aſſequi potuit, qui nihil fermè ſua ætate, niſi fortè aliquas Ciuitatum & minutorum Italiæ Principum rixas, ac Florentinorum quorumdam ciuium conſilia & factiones, vidit? Hiſtoriarum quidem nullam etiam, aut perexiguā, notitiam habuiſſe, pluribus argumentis docebimus, & pudendam illius *ἀνιστορησίαν* vel in paucis illis quas ſcriptis ſuis aſperſit hiſtoriis palam faciemus. Iudicij vero naturalis firmi & ſolidi ne unciā quidem ei fuiſſe, ineptæ & inſipidæ eius rationes quibus Theoremata ſua ſubinde confirmat, perſpicuè demonſtrant. Nam quaſcunq; fucandis & exornandis flagitioſis iſtis ſuis præceptis argutias adhibet, quis phaleratas eſſe nugas, eaſq; non tantum vanitatis, ſed extremæ dementiæ nequitiæq; pleniſſimas, qui propius inſpexerit, non iudicet? Mirabuntur Aulici, & aulicorū non diſſimiles homines, me Machiavellum ſummum eorum Pythagoram, tā inurbanè accipere: cuius libros, quid prohibet, quo mi-

Machiavelli libri Aulicorum Alcoranus.

nus Alcoranum aulicorum meritò nuncupemus, quando eos nihilominore in pretio habent quàm Turcæ Alcoranum & ſomnia Mahumetis? Sed iſtos omnes oratos, velim mihi ut æqui ſint, patiãturq; me ita de eo homine loqui, cuius nequitiam, impietatem & ignorantiã, ut mihi comperta eſt, ita omnibus planã & manifeſtam faciam: ac tantiſper judicium ſuum & ſententiam ſuſpendant, dum meas haſce commentationes perlegerint.

Iam vero ut facilius intelligatur, quídnam ſit illud, quod tractandum ſuſcepimus, primum ſciendum eſt, quis fuerit Machiavellus, & quænam ſint ejus ſcripta. Machiavellus igitur fuit à tabulis, ſeu Secretarius (ut vocãt) Florentinę civitatis, Caroli. VIII. & Ludovici XII. Galliæ regum, temporibus (Romanam ſedem tenentibus Alexandro VI. & Iulio II) quo tempore libros ſuos Italicè cõſcripſit, & ſub initio regni Franciſci I. in lucem emiſit: ſicuti vel ex ipſius ſcriptis colligi poteſt. De ejus vita atq; obitu nec quidquam certi habeo quod dicam, nec veſtigare libuit: quando fœdi hominis memoriã æterna oblivione ſepeliri præſtat, quàm revocari ulla mentione vel literis prodi. Hoc tantum dico: ſi vitã doctrinę ſimilem egit (uti probabile eſt) vix puto unquam extitiſſe hominem omnibus vitiis magis reſperſum & contaminatũ quàm hic fuit. In præfatione libri, cui titulum fecit de principe, videtur ſignificare, ſe Florentia in exilium pulſum fuiſſe. Conqueritur enim apud Laurentium Medicem (cuius nomini

librum

librũ ſuum inſcripſit) de iis quæ immeritò & iniquè,ut ipſe dicit,patitur. Aliis locis ſe modo in Gallia, modo Romæ, modo alibi, eſſe commemorat,minimè legati vices obeũte(neque enim reticuiſſet)ſed ut credibile eſt,profugum & exulem. Vtcumque ea ſint, liber ille (quem Laurentio Medici dedicat) principatus invalẽdi rationes exequitur, nihilq; ferè habet pręter tyrãnidis inſtituendæ præcepta: quemadmodum ex progreſſu ſuſcepti à me operis liquebit. Ceterum an Medices traditis illo libro præceptis uſi fuerint equidem affirmare non habeo. Illud quidem cõſtat, illos ex eo Florentiæ principatum occupaſſe, & liberæ civitatis Ariſtocratiæ ſtatum in Ducatũ vertiſſe,imò in apertã tyrannidem:ut iis compertum eſt, qui hodiernum Florentiæ ſtatum & regimen non ignorant. Præter hunc librum de principe,ſive de principatu, ſcripſit etiã Machiavellus tres libros commentationum ſive enarrationum in primam T. Livij Decadem: qui huic alteri de principe libello illuſtrando veluti commentarii loco ſunt. In hiſce commentariis lacera & minuta quædam fragmenta ex Livio temerè decerpta ſubinde aſpergit. neq; hiſtoriam integrã unde ea ſumta ſunt exponit:atque ea etiam ipſa præpoſterè, ut libuit, accõmodans, ſæpenumero ad abſurda & fœda opinionum figmenta cõfirmanda detorquet. Iis admiſcet ciuitatum & minutorum Italiæ principatuũ exempla, ne digna quidem quæ narrentur, nedum ut proponãtur ad imitan-

dum. Niſi fortè ei culpæ huius gratiam facere libet, quòd meliora non habuerit: nec ſi habuiſſet, dubitādum ſit, quin ea fuerit allaturus, vel ob id unum, ut ſuis ſcriptis gratiam & autoritatē conciliaret. Porro ex duob. ejus libris, De principe videlicet, & commentationum in Livium, quæ propria illius ſunt, excerpta, in breves concluſiones, ſive axiomata, collegi & in tres partes deſcripſi. Id autem facere coactus ſum, ut ſingulis rebus ad certa quædam capita revocatis, ſuo quamque loco accuratius excuterem. Neque enim Machiavellus ſingula, ordine & uno eodēq; loco pertractat, ſed pluribus diſperſa locis bona & ſalubria quædam noxiis admiſcet: haud multo ſecus certè ac venefici, qui ſpiſſos venenoſi pulueris grunios patinis nō inſpergunt, ne ultro fraus ſe ipſa prodat: ſed quā ſolertiſſimè fieri poteſt lautioribus quibuſq; cibis inferciunt & permiſcent. Itaque quum mihi inſtitutam ab eo οἰκονομίαν ſequenti multa ter & quater iteranda eſſent, ſummam ejus doctrinæ & pręceptorū in propoſitiones quaſdā, ſeu Theoremata, redegi: rationibus etiam additis quibus ea cōfirmat, & notatis eius librorum locis, unde ea ſumta ſunt: ut meam in eo fidem & diligentiam omnibus probarem, neu viderer quidquam illi alienum tribuere, aut omittere aliquod ſeu argumentum, ſeu teſtimoniū, quod ad illius placita confirmanda conferret. Qua in re tātum abeſt ut cujuſquam judicium aut reprehenſio-

henſionem reformidem, ut eius etiã ſępe argumenta multo illuſtriora quã ab ipſo edita ſint protuliſſe mihi videar. Iniuriam à me illi fieri fortè dixerit aliquis, quod animadverſis notatiſq; fœdis ac vitioſis quibuſq; ſcriptorũ eius ſententiis ſinceras & probas ſciẽs pręterіero. Ego vero in eius ſcriptis, quanta quanta ſunt, nihil boni aut ſinceri eſſe, quod verè ipſius ſit, dico & aſſevero. Præclaros equidẽ T. Livij & aliorum ſcriptorũ locos iis inſperſos eſſe non negem: ſed præterquam quod, ut alienos, ſibi vendicare non poteſt, eos etiam truncos & mutilos proferens, ita ſuis ſcriptis aſſuit, ut ſi deformi alicui monſtro ſpecioſam larvam indueret. Denique, quum iis fere abutatur, ut venena velut melle illita porrigat: quę à nobis illi gratia debetur, ſi quę uſquã egregia habet, ea veteres ſcriptores ut ſua repetunt: & quę apud eum lacera, apud illos integra & incorrupta legimus? De iis verò militiæ pręceptis, quę liberis etiam ſuis inſervit, ut nova & à ſe primùm inventa, quid dicam, niſi ea vel ipſo uſu refelli, & apud rei militaris peritos pro antiquatis & obſoletis haberi? Quale illud eſt, quo vetat Principem peregrinis auxiliis, & conducto milite uti, & ditionem ſuam arcibus & præſidiis adverſus externum hoſtem tutari. ſed tantùm adverſos ſubditos, ſi forte ab illis ſibi metuat, quippe contrariũ quotidie fieri & uſurpari cernim'. Fuit igitur in iſto homine ſuper cetera inſignis temeritas, quũ Scriba vilis, & forenſibus jurgiis potius quà in prœliis aſſuetus, de re

militari ſcribere auſus eſt, & ejus præcepta tradere: Peripatetico illi Phormioni perſimilis: qui, quum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exul: proq; eo quòd eius nomẽ erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum philoſophum ſi vellet, audiret: quumq; ſe nõ nolle dixiſſet, loquutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de Imperatoris officio & de omni re militari. Tum quum ceteri qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret. Hic Pœnus liberè reſpondiſſe fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe. ſed qui magis quàm Phormio deliraret, vidiſſe neminem. Idem planè de Machiavello judicaturos nõ dubito militaris reiperitos homines, ſi ejus ſcripta legerint, dicturosq; eum ἐκ βιβλίου κυβερνᾶν, vel (quod gallico proverbio fertur, de armis ut clericũ nugari. Sed iis qui res bellicas callent eam curam delego, neque mihi hic Machiavelli de arte militari præcepta excutere conſilium eſt.

Quãobrẽ & ex quo tẽpore Machiavelli ſcripta in Gallia

Ceterum ex eo quod antè dixi, Machiavellum Caroli VIII. & Ludovici XII. Galliæ regũ ætate vixiſſe, ac perveniſſe ad priora Fräciſci I. tempora jam ab hinc quinquaginta aut ſexaginta annos prodiiſſe in lucem ejus ſcripta colligere facile eſt. Itaq; ex eo ſubire animos admiratio poſſit, qui factũ ſit, ut Franciſco I. regnante nulla Machiavelli aut

ejus

eius ſcriptorum mentio famave in Gallia fuerit. Henrici vero etiam tẽpore tenuis adhuc & perobſcura. Verùm hunc nodum ſolvere magni operis non eſt, iis præſertim qui non ignorant, quonam modo res in Gallia ab exceſſu Henrici II. adminiſtratæ fuerint. Nam & eo regnante & ſuperiorum principum tẽporibus, Gallia Gallicis moribus ac legibus, id eſt, veterum Gallorum veſtigiis & inſtitutis, gubernata: exinde peregrinis arbitriis, id eſt placitis ac præceptis Machiavelli, & regi & agitari cœpit. Itaq; ex eo tẽpore Machiavelli, velut prudentiſſimi & rerum politicarum peritiſſimi viri, nomen celebre & in hominum ore fuit, & libri ejus non minore in pretio habiti apud aulicos Italogallos, quam vel Sibyllina oracula apud Ethnicos, vel Alcoranus apud Turcas. *celebritatẽ adepta ſint.*

Mirari autem nemo debet, ſi peregrini iſti Machiavelliſtæ (qui præcipua Reipublicæ gallicæ munia & gubernacula tenent) veterum Gallorum inſtitutis ſpretis Machiavelli πολιτείαν in Galliam invexére. Primùm enim omnia inſtituta fere & mores patrios alienis & externis ante ferre cõſuevimus. Adhæc Machiavellus, iſtorum columen & doctor, Galliam & gallicæ Reipub. adminiſtrationem, qualis ſua ætate inſtituta erat, ita falſe deridet & damnat, ut facile diſcipulis ſuis perſuaſerit, gallicæ politiæ formã in Machiavellicam & peregrinam vertere. Quippe jactare audet, ſe aliquando apud Nannetes, re- *Cap. 3. de Principe Com. lib. 2. ca. 30. l. 3. c. 43.*

Lumni'æ Mach. in Reges & populũ Galliæ.

gnante Ludovico XII. cum Cardinale Ambaſiano (ſingularis ſapiẽtiæ viro) de negotiis quibuſdam publicis colloquentem illi aperte ac libere dixiſſe, gallos rerum tractandarum (quæ vulgò negotia ſtatus appellant) plane rudes atque imperitos eſſe. Neque uno etiam loco Caroli VIII. Ludovici XII. Galliæ regum, regimen faſtuosè reprehendit. Imò eò impudentię progreditur, ut egregium illũ principem Ludovicum XII. mendacij & perfidię inſimulet: cum diceret, eum vocatu Venetorum in Italiam tranſgreſſum, Alexādro VI. Pontifici contra eorum conſilium ac voluntatem auxilium tuliſſe. Interdum reges noſtros Helvetiorum & Anglorum ſtipẽdiarios nominat. Nam de Gallis ferè quoque contemtim, ut de barbaris hominibus auaritia & perfidia coopertis, loquitur: ac ne Germanos quidem ipſos aſpergere eorundẽ vitiorum infamia parcit. Numquid, obſecro, hæc tam ampla & egregia merita ſatis dignæ cauſſæ ſunt, cur Machiavellũ tāti faciat Gallia, cujus reges ſuggillat, cujus populo rerũ politicarum imperitiam, avaritiam, barbariem, perfidiam, ut vera probra objectat? Sed ferri utcumque poterat, niſi ignavis maledictis atrocia & pernicioſa pręcepta coniungeret. Itaq; cum iſtius conſiliis præceptisq; priſcum gallicæ politiæ ſtatum in peregrinam & deformem tyrannidem verſum videamus: (unde certum totius Regni interitum conſequi neceſſe eſt niſi propediem Deus tot malis obviam eat) nunc nunc tempus erat ut ex-

cuſſa

cuſſa ſegnitie omnibus nervis niteremur regnum in antiquum ſplendorem negligere.

Itaque quando hic locus admonet, ut nō minus neceſſaria quam tempeſtiua oratione principes & nobiles gallos expergefactos officii ſui commonefaciam. Quid veſtrum omnium communis parens, ſi vobiſcum loqui poſſet (ô Viri illuſtres, quibus ad libertatem tuendam nihil deeſt præter animum) quid diceret? Hæccine præmia patriæ perſolvitis
“ (ó filii mei) ut impune à peregrinis eam ter-
“ ram violari patiamini quæ vos genuit & a-
“ luit? & in hoc me patrum veſtrorum cura vir-
“ tuſque fouit & traxit, ut eorū poſteros par-
“ tim patriæ hoſtes, partim alienigenis ſervien-
“ tes, viderem? Non pudet pati, ut in quo re-
“ gno, Ius, fas ac pietas floruère, in eo impie-
“ tatis atq; Injuſtitiæ ludum aperiant? Ite jam
“ & reges veſtros chriſtianiſſimos vocate: quā-
“ do in aula, & paſſim profano Dei contem-
“ tui, Atheiſmo, abominandę Veneri, perfidiæ
“ cæteriſque id genus peſtibus, & earum au-
“ toribus peregrinis, hoſpitium, quod ne tu-
tum quidem ac liberum debuiſtis, honorificum præbetis Iuriſcōſultis is necare videtur, qui debita alicui alimenta denegat. Quantò graviorum criminum, cædium, bellorum, quibus obruor, vos reos in omnia ſecula offertis, & veſtra obnoxia capita pro tot ſceleribus iræ Dei objicitis, niſi patriæ pereunt opem, quam poteſtis ac debetis, fertis? Atheiſmi certè & tyrannicæ violentię furiis nemo vos liberat, niſi Machiauellum eiusq; politiā,

propa-

propaginem, & quidquid vſquam Machiavelli eſt, è Gallis aberuncetis.

Hic ſi cui libeat quærere, quibûſnam argumentis Galliam Machiavelli doctrina regi hodie deprehendamus: huic reſpondere obvium & promtum eſt. Nam conſiliorũ euenta perſpicua, & rerum præſens effectus nos ad cauſſas, & principia deducunt: ſiquidem & hæc vna eſt rerum cognoſcendarum via, & ratio, quum ab effectis & conſequentibus ad ipſum caput, id eſt, ad ſummas cauſſas & principia, conſcenditur. Mox ſi Machiavelli Theoremata cum ſingulis rerum eventis & politicæ adminiſtrationis effectis componemus, cui vel cęco non appareat, illius axiomata apud nos ad vnguẽ vice legum obſeruari, & ejus præceptionibus hodie regi Galliam? Nam qui hodie in Gallia ſigillorum publicorũ cuſtodes ſunt? Machiavellitæ. Quinam edicta componunt & cudunt? Machiavellitæ. Quinam ſacris Scriniis præſunt, & præcipua rerum intra extraque regnum agitant? quinam ampliſſima regni munia, ſummas præfecturas, & Domanij (ut vocant) regij, redemturas exercent? Machiavellitæ Italogalli, qui uſque adeò à noſtris moribus abhorrent, ut ne Gallicum quidem idioma, ac præſertim forenſia regiorumque edictorum vocabula, ſatis teneant. Egregij ſcilicet legum cuſtodes, & qui eas obſervandas curent, quarum ne ſententiam quidem & terminos (ut vocant) callent. Adhæc quis in Gallia adeò hoſpes eſt, ut neſciat Machiavel-

chiavelli libros, abhinc quindecim annos haud minus, aſſiduè aulicorum manibus te-ri, quam breviarium à ſacrificulis.

Porrò quantum interſit inter veterē Gallicę politiæ formam (quæ ad priſca patrum noſtrorum veſtigia mores & inſtituta, compoſita erat) & hanc novam nuper ex doctrina & præceptis Machiavelli conflatam & invectam, ex fructibus & effectis judicium facile eſt ferre. Quippe antiquo & gallico more, regnum diſſidiis inteſtinis vacuum pace, tranquillitate, & libero commercio florens, ſub priſcarum legum [illegible] & imperio incolume ſtabat: & ſubd[illegible] dignitates, jura & privilegia [illegible] & inconcuſſa præſtabantur. Nunc verò ubi [illegible] regno & novo more regi cœpimus, at[illegible] regni legibus oppreſſis, [illegible] bellorum incendijs materies [illegible] ſubditur, fœdera ad pacem ſtabiliendam fiunt, & ſubinde violantur, populus [illegible] ijs collimitat. commercia turb[illegible] in tantam [illegible] omnium ἀ[illegible] venimus, ut n[illegible] quidquam ſuum dicere liceat, bona [illegible] civium, quaſi [illegible] diripiantur, ac ſæpe [illegible] colat & ſerat, [illegible] metat & colligat. [illegible] etiamquam ipſa per ſe ſatis veterem Regni politiam præ hac nova deſiderabilem faciunt: ſingulis tamen deinceps in Theorematis peripicuis exemplis docere conſtitui Majores noſtros ſummo in Gallica Repub. conſtituenda & gubernanda judicio

& ſin-

& ſingulari ſapientia eſſe uſos: idque diverſa prorſus a Machiavelli præceptis via.

Neq; ut orationi meæ fidem atq; autoritatem cōciliem, exempla mutuari libet à minutis Principib. ac tyrannis, repentè, velut tubera è terra, natis & obſcuris, (uti Machiavello mos eſt) ſed illuſtribus monumentis documentisq; Galliæ Regum, Cæſarum, veterum ducum & Principum Romanorum, & ipſius adeò Senatus. Quippe duo hæc Imperia, Romanum & Gallicum, velut eximia & præſtantiſſima, delegi, unde exempla ſumerem inſignia & digna quę Principi ad imitandū proponantur: pauca ex vetuſtioribus Monarchiis, Perſica, Aſſyria, Græca, decerpens, quod eæ tantū a morib. & inſtitutis noſtris, quantum à temporibus remotæ, etiam quod ad rerum adminiſtrationem attinet, nobis minus notæ ſunt. Ex hiſtoricis verò principes & quaſi patricios delegi: eos præſertim qui ſui temporis res ſcripſere, & quarum maximā partem ſpectatores ipſi & actores fuere. Ejus ordinis inter gallicæ hiſtoriæ ſcriptores Froſſardus, Monſtreletus, Cominæus, Bellajus: inter romanos, Salluſtius, Tacitus, Suetonius, Dion, Herodianus, Lampridius, Capitolinus, Ioſephus, numerantur. Nō pauca etiā hauſi è noſtris annalibus, Paulo Aemilio, T. Liuio, Thucydide, Xenophonte & alii qui perpetuo ſuperiorum ætatū conſenſu, grauium ſcriptorum famam & autoritatem conſequuti, rerum geſtarum locupletes teſtes & fide digni ſunt. In primis autem

ſpero

ſpero fore, ut quod impudenter Machiauellus dixit & ſcripſit, Gallos videlicet rerum politicarum plane eſſe rudes, nō tantùm propoſita politiæ à majoribus noſtris inſtitutæ forma & rebus ipſis revincam, ſed vel exemplis ſolis refutem, quæ ex Philippo Comineo proferam, Equeſtris ordinis viro & cubiculario Ludov. xi. qui Machiavelli ætate vixit, & rerum ampliſſimi regni tractandarum rationem melius calluit, quam iſte Scriba tenuiſſimi municipij aut pagi. Quamquam cetero-qui Machiavellum tyrannidis inſtituendæ & tuendæ peritiſſimum omnium quos legerim fuiſſe haud negem: adeo ne minimum quidē ad eam rem idoneum præceptum omiſiſſe aut ignoraſſe videtur vt ex ipſius Theorematis patebit.

Ceterum ſi quibus fortè locis de Italis durius loquor, egregios ejus gentis & bonos viros oratos velim, ne mea ſcripta aliorſum, quàm à me intelliguntur, interpretari velint. Equidem in Gallos probris & contumeliis minime abſtinuit Machiavellus, & multam maledicendi cauſſam materiemq́; præbuit, ſi dicta dictis vlciſci vellem. Sed præterquam quod mihi cum vniuerſa gente nullis publice ſuſcepta eſt, etiam pudoris non obliviſcar, & ſi qua alia re, modeſtia certè ac temperamento linguæ ſtylique; Gallus Italum vicero. Præclaros vero & ſingulari virtute Italos, à Machiavelli doctrina & ſecta proſus alienos, quos & in Italia & extra Italia haud pœnitudo numero exſtitere certu habeo, laudare

dare magis quàm lædere, ſeu verbo ſeu ſcripto paratus ſum. Itaq; ſi Italos aliquibus locis (ut Gallos etiam ſæpè) aſperius nomino: non omnes, non honeſtos & probos, Italos. ſed impios, perfidos, Machiavelli diſcipulos, & ipſius etiam Italiæ ac terræ dedecora) à quibus quidquid Gallia malorum hodie videt, ortum eſt) deſignari à me maturè atq; aperte ſignifico ac teſtor.

Sed qua fronte Machiavellus Gallos perfidiæ & vanitatis inſimulare auſus eſt? quādo & hoc ex ipſius præceptis vnum eſt, a principe fidem ſervare non debere, niſi quantum ipſi commodum eſt: & factam fidem habere, ſepenumero eſſe pernicioſum. Equidem cum Machiavello impudentia nūquam certauero, neq; negavero, multos hodie Gallos parum veraces, parū fidei memores, eſſe: ſed vbi hæc vitia hauſerunt, niſi in ludo & à popularibus Machiavelli? At Caroli VIII. Ludov. XII. Franciſci I. & ipſius Machiavelli, temporibus & ſuperioribus etiam ſeculis, gallicam gentem perfidiæ vitio laboraſſe nego. Neq; extincti ſunt hodie omnes veri & germani Galli (Dei beneficio) qui perfidiā toto animo execrentur, qui ſcelerū contra publicam & privatam fidem à Machiavellistis perpetratorum & cōſiliorum participes non ſint: qui quòd Gallicam gentem hoc tam fœdo vitio pollutam & infamem vident, in ſinu taciti gemant: & tandem ſpero illos avitæ virtutis memores aliquando annihilaturos, ut verā & antiquam Gallis exiſtimationem famamque re

que reſtituant. Sed quæ intemperiæ agitarunt iſtū, quum Galliis avaritiæ etiam notam inureret? Nam ad hanc diem Galli liberales, comes, benigni, etiam in peregrinos & ignotos, vulgo habiti ſunt. Atq; utinam, in cōngenij & moris ſui obliti, non tanta animi alacritate peregrinis, niſi longo uſu ſpectatis atq; exploratis, prodeſſe ſtuduiſſent: neque ἐκ τῆς φιλοξενίας in ξενομανίαν incidiſſent. Non peregrinos in Gallia rerum omnium arbitros: non ardentem civilibus incendijs patriam (quę iſti ſtudioſè alunt, quum in turbido minus perſpicuum fore putent, quidquid moliuntur.) Non exhauſtam tributis plebē, ærarium pecunijs, ad explendam profundam iſtorum avaritiam & libidinem, videremus. Ecquæ verò tandem in orbe terrarum natio eſt, quæ de Gallorum avaritia meritò conqueri poſſit? quæ non illorum potius munificentiam quàm cupidinem ſit experta? Quin potius ille Italorum ſui ſimilium avaritiā accuſat, quæ nos pecunijs & fortunis omnibus exuit? Quippe ex peregrinis iſtis Machiavellitis alij publicani portoria ex vectura, & ſalariæ annonæ vectigalia, Principis rerum privatarum reditus, & cætera publicorum fructuum exigenda quam minimo pretio ſolunt, conducunt. Denique redemptionibus & exactionibus agitandis pecunias ita callide in ſe trahunt intervertuntq;, ut nulla earum vel minima portione in Reipub. uſus converſa, ſumma publicæ rei numariæ inopia, [illegible]

[illegible]

ſibi privatim opes publico peculatu cumulẽt. Alij dignitatibus, officiis & ſacerdotiis, in prædam correptis, ea via ingentem vim pecuniarum in ſuos loculos avertunt. Nonnulli etiam quos à Reip. muneribus imperitia deterret, celeberrimas per Galliæ urbeis menſis publicè poſitis Kalendaria exercentes, immenſo fœnore plebem obruunt, & quidquid reliquum eſt ſanguinis & fortunarum exſugunt. Ætate Machiavelli nondum in tantas calamitates demerſa erat Gallia: jam tum tamen iſtorum avaritiam experiebamur in bellis, quæ Reges noſtri in Italia, Inſubria & Pedemontio, gerebant. Quippe quum non tam ad militare ſtipendium & bellum alendum, quàm ad inſatiabilem iſtorũ auri ſitim reſtinguendam, immenſæ pecuniæ trans Alpes mittendæ eſſent, ſæpe neceſſe erat graviora tributa populo incidere: quæ paulatim in tantam molem excrevere, ut miſeræ plebis fructuum ſemiſſem exſuperent. Sed peregrina illa avaritia, quam tum Machiavelli populares in Italiam gallicas opes per cuniculos eliciebãt, merũ mel erat, præut iſta eſt qui nunc Alpes tranſgreſſi, in medio Galliæ ſinu officijs, beneficijs, vectigaliũ redemturis & verturis exercendis graſſantur. Hinc omnes judicent quo pudore Machiavellus cũ ſuis Gallos avaritiæ inſimulet: quaſi parum eſſet ſpoliaſſe, niſi ad injuriam ludibrium adjungerent. Niſi forte id egit iſte, ut Gallos Avaritiæ (ut ita dicam) paſſivæ accuſaret: id eſt, ejus quam à peregrinis exerceri in ſe patiuntur,

riuntur, qui Avaritia activa non tantùm reipſa lanas & fortunas noſtras attondent, ſed nos quoq; pecorum ritu jugulant, laniant & deglubunt. Hoc ſi ſic interpretemur (uti æquum eſt (certe vel ipſe Machiavellus docet, nos verè eſſe ignava pecora, qui tam projecta & ſervili patientia nos peregrinis lacerandos & arrodendos permittamus. Stolidè tamen etiam iſti, ſi in aliena vel ignavia vel patientia nimium ſpei aut fiduciæ ponunt. Poſſe enim olim accidere ut rapinas avidius hauſtas evomere cogantur, neque rarò illicitas exactiones vertere in perniciem, cogitare debuerant. Nam, ut inquit Sophocles.

Non omni ex re lucrum oportet capere.
Plures enim turpibus ex lucris
Damno affectos videas quam ſervatos.

Quod ad Germanos attinet, quos Avaritiæ & Perfidiæ etiam iſte notat, annon in eo impudentem & Cynicam mordendi libidinem perſpicuè prodit? Nam neque in Germania, neque in ijs Galliæ urbibus, ubi Germani negotiãdi cauſſa verſantur, immanes illas & fœdas uſuras exercent, quales à Machiavellitis agitari ſolent: ſed civili & legitimo ſuper ſortem pecuniæ fructu, id eſt, quincunciario, aut ut plurimum beſſali fœnore, contenti ſunt. Italis verò ferè centeni nummi quinquagenos annuos aut etiam centenos pariunt. In Mercatura porro nullos nec candidius nec ſyncerius Germanis agere vulgo notum eſt. Neque enim merces inter-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

interpolant aut adulterant: neque callidè alias pro alijs ſubdunt: neque pluris indicãt quàm quanti æſtimari debeant: neq; lucrum ſordidum captant ex eorum ſimplicitate qui mercium pretia ignorant. Perfidiam autem etiam adeò execrantur, ut nullum gravius eo vitium exiſtiment: atq; ubi quis fidem & promiſſum ſemel fefellit vel minima in re, eũ deinceps pro honeſto & probo viro non habeant. Sed quis miretur Machiavellum tam impudenter Germanis ea vitia affinxiſſe, qui multò etiam abſurdiora effutiverit: ut ex ipſius verbis liquebit? Itaq; rem ipſam aggrediamur.

I. THEO-

I. THEOREMA.

Bonum Principis conſilium ex ipſius prudentia naſci debet ſi ſecus fiat, bono conſilio uti non poteſt.

CErtum eſt axioma & perpetuus canon (inquit Machiavellus) bonum conſilium ex ipſius Principis mente ac prudentia naſci debere non contra, prudentiam Principis ex conſilio bono. Quippe Principem, niſi ipſe per ſe ſapiat, ſalubri conſilio uti non poſſe. Nam ſi ad regimen rerum unum duntaxat adhibeat, vix copia illi futura eſt eius viri, cui & magnis negotiis par, & virtute ſpectato ſecreta Principis intimari poſſint. Atq; ut talis forè reperiri queat, periculum eſt, ne eis Principem loco pellat, regni enim cupido nulla virtute coërceri poteſt. Sin vero Princeps minime prudens plures in conſilium vocaverit, ſine dubiè diſcordibus ipſorum ſtudiis contrariisq; ſententiis perpetuo diſtrahetur, quas conciliare nequeat. Interea ipſius conſiliarii, rei magis privatæ quàm publicæ memores ſuis commodis ſervient, neque ea mala Princeps vel noſſe vel arcere poterit.

Cap.23: de principe.

HOc Theorema prima facie ſpeciem aliquam veri videtur præ ſe ferre: ſed ubi attentè adverteris, nõ modo falſum eſt, verùm etiã pernicioſum. Nihil equidẽ utilius, nihil optabilius populo reipublicęve accipere poteſt,

Princeps ſua ſponte ſapiens.

teſt, quam ut Principem habeat qui ſuopte ingenio ſapiat. Ac præclarè Plato, cum diceret eas demum felices civitates fore, in quibus vel Philoſophi regnent, vel qui regnant ſint philoſophi, id eſt ejuſmodi Principes, qui non aliena, ſed ſua prudentia utantur. Quippe Philoſophi quondam nomen nō ludibrio, ut vulgò hodie, ſed in pretio erat. & M. Antonino, principi certè ſapienti ac bono, impoſitum Philoſophi cognomen, ſummi decoris monimentum fuit. Neq; in re tam perſpicua pluribus argumentis utar nō neceſſarijs. Nihil enim clarius eſt, quā incolumitatem publici ſtatus in eo ſitam eſſe, ſi extiterint, tum qui benè pareant: ex quorum conſenſu concentus adeo concors & congruens efficitur, ut ex eo ſummam utilitatem voluptatemque utrique capiant. Sed is demum rectè paret, cui rectè & ſciēter imperatur: rectè autē imperandi ratio & via, imperantis prudentia conſtituenda eſt. Scitè igitur Severus Imperator: qui cum æger pedibus bellum moraretur, idq; milites anxiè ferrent, atque ejus filium Baſſianum, qui una erat, Auguſtum feciſſent, tolli ſe atq; in tribunal ferri juſſit: adeſſe deinde omnes tribunos, cēturiones, duces, & cohortes, quibus autoribus id acciderat: mox ſiſti filium qui Auguſti nomē acceperat. Cumq; animadverti in omnes autores facti, præter filium, juberet, rogareturq; omnibus ante tribunal proſtratis, caput manu contingens, ait. Tandem ſentitis caput imperare, non pedes. Itaq; rectum imperium ab imperan-

Spartianus in Severo.

imperandi prudentia proficiſci debet: quæ in pectore [illegible] ſita non eſt, ſed in bene compoſita mente, quam bona indoles, maturitas ætatis atque vſus aſſumpſerint. Prudenter autem imperandi ſtudium [illegible] negari non poteſt. Etenim quum princeps prudens imperiū æquitate ac ratione, non libidine moderetur eaq; ad communem utilitaté referat, neceſſe eſt ſubditorum vi æquitatis coerceri, & dulcedine utilitatis allici ad parendum. Ac ſiqui forte ſint ad obſequium [illegible] poterunt, mouebuntur tamen vel aliorum exemplo, vel pœnarum metu, quæ ſunt in manu principis. Principum autem ſapientum autoritati libentiſſime paruiſſe ſemper homines, ac ſub tali imperio floruiſſe opibus & omni rerum copia regna & civitates, pluribus exemplis docere longum eſſet: vnum aut alterum decerpere de multis ſat erit.

Rex fuit ſapientiſſimus, idemque inſignis philoſophus Salomon: quippe cui nulla earum artium quæ ad res bene adminiſtrandas pertinent, ignota eſſet: ſed plantarum etiam animantiumque naturas cæteraque philoſophię arcana, ita exactè teneret, ut admiratione ſcientiæ & fama omnia compleret. Regibus quoq; finitimis hac illius ſapientia adeo venerabilis fuit, ut ipſius amicitiam ultro appeterent. Porrò per omne eius regni tempus tanta pax & tam alta quies cum omnium bonorum libertate manſit, ut apud Iſraelitas argentum quoq; ipſum inſtar lapidum viluiſceret. Ipſe fortunæ principalis inſignibus ce-

3. Reg. 4.
1. Chr. 9.

teroq; habitu & apparatu regio adeò conſpicuus fuit, ut nulli ſuperiorum ſequentiumve regum aut imperatorum magnificentia ceſſerit.

Froſſ. li. 1 c. 132. Carolus Sapiens regnum Galliæ initurus, multis malis & cladibus attritum reperit: quum Aquitania tota, pars Normaniæ & Picardiæ ab Anglis occuparentur. Res illi erat cum rege longè omnium, quicumq; in Anglia regnarunt, feliciſſimo & fortiſſimo, Edwardo III. quique paucis antè annis Gallos magnis prœliis duobus fregerat. Priore enim ad Creciacum conflictu aduerſus Philippum Valeſium Galliæ regem ceciderãt undecim Galliæ principes, mille ducẽti equites, & militũ triginta millia: Altero per principẽ Cãbriæ filium & legatum ſuũ in Pictonum agro Ioannem Gallorum regem vicerat & ceperat unà cum Philippo filio (pòſt Burgundiæ duce) multisque principibus, qui in Angliã traducti ſunt. His tot exercituum ſtragibus regni opes adeò attritæ erant, ut iam ſuis viribus niti nõ poſſet. Accedebant ad hęc mala ingentes ſeditionũ procellæ commotæ tum Lutetiæ, tum aliis in Galliæ locis Sed Carolus ita prudẽter dextreq; munia regni tractavit, & quum Delphinus patris in Anglia captiui vicem obiret, mox etiam rex deſignatus, ut primũ ſopitis inteſtinis diſſidiis, paulatim Anglis eriperet quæ ditioni ſuæ fecerant. Neq; tamen aut patri Ioanni, aut avo Philippo militiæ artibus par erat: ſed quum utrumque prudentia anteiret, plura conſilio quàm

vi ge-

vi gerens, nihil temerè, nihil improvidè (ut
illi, dum timidi videri nolunt) nihil niſi conſili-
ti [illegible] & cogitatione agebat. [illegible] edocebat,
ſed ubi opus eſſet, & bellatorū nullus nō erat,
& viros idoneos, ac [illegible] legere noverat.
Ergo rex Edwardus, quum eius ſolertia vi-
deret [illegible] aciem rerum, & ſe-
be factare victorias ſuas: En (dicebat) [illegible] rex "
alius vilius eſt, vel magis armorum inſolens, "
vel [illegible] rerum [illegible] mo- "
lem [illegible]? Totos dies domi ſedens epiſto- "
las dictat: & me gravius [illegible] li- "
teris fatigat, quam pater & avi ipſius arma "
copiæq; fecerint. Adeo pollebat prudentia Ca-
rolus, ut illi hanc laudem hoſtis tribuere
non dubitaret. Quippe non modo ille popu-
lum, egeſtate prius ac miſeria perditum, pri-
mum pace, deinde larga opulentia recreavit:
verum tam ingentes quoq; cumulavit divi-
tias, quas reliquit filio, ut inde non tantum
ſapientis cognomen, ſed etiam divitis, fer-
ret.

Itaq; minimè ambiguum illud eſt, præcla-
rè agi cum populo, cui princeps obtigerit ita na-
genitus, ita educatus, ut alieni ingenii non e-
gens ſponte ſua ſapiat. Sed Machiavelli con-
cluſio, non poſſe igitur principem, niſi ab ſe in-
[illegible], conſilium utile capere, ea demum falſa eſt
& pernicioſi exempli. Etenim principem nō
uſq; adeo [illegible] debet [illegible] ſapientia [illegible]
pinio [illegible] alicuius [illegible]. Ipſe Salomō &
Carolus Sapiens ſapientes viros in conſilium
adhibere conſueverant. Neq; [illegible] a-

Prudē-[illegible] [illegible] à ſe in conſi-[illegible] [illegible] Contra [illegible] [illegible] exemplo.

liena conſilia ſpernenda non ſint: verum danda etiam opera ut omni depoſita pertinacia, proprio judicio diffuſus, aliorum ſententiæ, ubi opus erit, libenter accedat. Ad hunc modum M. Antoninus Philoſophus, ſapientiſſimus Imperator, ſemper cum optimatibus non ſolum bellicis de rebus, verum etiā civilibus, priuſquam aliquid ageret, conſultavit. Ac ſi fortè inter deliberandum (ut fit) diverſum aliquid ab illis ſentiret) illi autem erant, Scævola, Voluſius Metianus, Vlpius Marcellus, aliique graves & conſulti viri, " tum, æquius eſt, inquiebat, ut ego tot & tali- " um amicorum conſilium ſequar, quàm ut tot " & tales amici meam unius voluntatē ſequantur. Huic præclaro Antonini dicto ſuffragatur vulgatum proverbiū, plures oculos clarius videre quam unum: tum experientia docet prudentiora & tutiora ea eſſe cōſilia quæ tractantur à pluribus, quàm quæ unius mente agitantur. Atq; is fuit mos Romanæ Reipublicæ, hodieque, ut quondam idem inſtitutum uſurpatur in civitatibus bene conſtitutis, uti plures de ſumma rerum communi conſilio deliberent, ac demū perrogatis percenſitiſque ſententiis id ratum ſit, quod majori parti placuerit. Equidem quo majore ſapientia pollebit princeps, eo modeſtius de ſe ſentiet, libentiuſq; patietur ſe ac res ſuas (id eſt, publicas) ſuſtentatus conſilio prudentiaque regi. in veritate nullis fere ſtolida ſapientiæ opinio majores ſpiritus ſubdit, quam iis qui nihil ſapiunt) hoc axioma Machiavelli

Capito. in M. Anton.

Dionyſ. Halic. lib. 2.

principi

principi, ſuo iudicio prudenti ſubijceretis. Non poſſe enim ciuem ipſum à quoquam utilius conſilium capere, quam à ſeipſo: Rempub. tutius adminiſtrari domeſticis conſilijs, quam alienis: age, ſpectare libet quorſum hæc ſtolida prudentia evaſura ſit. Ubi enim hoc in animum induxerit, ſuo unius conſilio poſſe ſtare res ſuas, neque ſe à quoquam moveri, quod temerè incepto revocari patietur: denique ſuperbæ aures, contemtus omnium hominum, aditus difficiles etiam prudentibus amicis, omnia in exitium præcipitia, ipſum & rempub. ſtatum peſſundabunt. En præclaros Machiavellicæ philoſophiæ fructus. Itaque potius animum inducat princeps, in repub. adminiſtranda, aliena ſapientia uti, ſuam ſuſpectam habere. Etenim ſi in conſultando ſententiam reipub. ſalutarem, dixerit princeps, facillime illi accedent conſiliarii, qui principis opinionibus minus rectis cupidius quoque aſſentiuntur: ſin ab eo diſſentiant, cogitare is debebit, aliquid aut iniuſti aut abſurdi ineſſe ſuæ ſentētiæ, quam repudiare cogantur. Quòd ſi adeò imprudens ſit princeps (nam imprudentem & principem eſſe inſociabilia non ſunt) ut conſulere ipſe, quid in rem ſit, non poſſit, obtemperare tamen in animum inducat benè conſulentibus, ita melius haud dubiè principem ſuum & remp. tuebitur, quàm ſi ſuo tantum ingenio utatur. In primis autem oportet illos eſſe idoneos, probos, & ſpectatæ virtutis quos in conſilio habeant, idq; deſtinatum habere animo, ut principis commodis

id eſt publicis, ſerviāt. Illi enim ſi vitioſi ſunt, res principis, ſive ille ſapiens ſive inſipiens ſit, ſalvæ eſſe non poſſunt. Quippe ſapientem quoque multa fugiunt, & ea tantùm ſcire cogitur, quæ conſiliarii, rerum omnium arbitri atque interpretes, referunt: qui ſi pravo ingenio fuerint, dabunt enixè operam, ne quid eorum quæ gerūtur intelligat, niſi quidquid ipſis viſum fuerit, ut minore negotio incautum in ſuam ſententiam flectant. Inſipientē verò multo etiam facilius mali conſiliarii ad arbitrium verſabunt, ſecordiaq; illius pro libidine abutentur.

Quamobrem hoc axioma pro certo veteres tenuere (multum ab iſto Machiavelli placito diſſidens) longè præſtare ad reip. ſalutem mali principis bonos conſiliarios, quàm boni malos, exiſtere. Sed quoniam ea de re

Lāprid. in Alex Severo. inſignis extat Lampridii locus, eum propter ſingularem elegantiam adſcribere viſum eſt. Hęc enim ſunt ipſius verba ad Conſtantinum

» Magnum in Alex. Severi vita: Soles (inquit)
» quærere Conſtantine Maxime: quid ſit, quod
» hominem Syrum & alienigenā, talem princi-
» pem fecerit, quum tot Romani generis, tot
» aliarum provinciarum, reperiantur improbi,
» impuri, crudeles, abjecti, injuſti, libidinoſi. Iā
» primum poſſum de bonorum virorum reſpō-
» dere ſententia, potuiſſe natura, quæ ubique
» una mater eſt, bonū principem naſci: deinde
» timore, quod peſſimus eſſet occiſus, hunc op-
» timum factum. Sed quia verum eſt ſuggeren-
» dum, clementiæ ac pietati tuę lecta referabo.

Notum

Notum eſt illud perᴀcl... quod in Mario Maximo legiſti, meliorem eſſe remp. & prope tutiorem, in qua princeps malus eſt, ea in qua ſunt amici principis mali, ſiquidem unus malus poteſt a pluribus bonis corrigi, multi autem mali non poſſunt ab uno, quamvis bono, ulla ratione ſuperari. Et id quidem ab Homullo ipſi Traiano dictum eſt, quum ille diceret Domitianum peſſimum fuiſſe, amicos autem bonos habuiſſe, atque ideo illum magis odio fuiſſe, qui rempubl. pejoribus vitæ hominibus commendaverat, quia melius eſt unum malum pati quàm multos. Et, ut ad rem redeam, Alexander quidem & ipſe optimus fuit (nam hoc nemo vult niſi bonus) & optimæ matris cõſiliis uſus eſt: attamen amicos ſanctos & venerabiles habuit, non malitioſos, non furaces, non factioſos, non callidos, non ad malum conſentientes, non bonorum inimicos, non libidinoſos, non crudeles, non circumventores ſui, non irriſores, non qui illum quaſi fatuum circumducerent: ſed ſanctos, venerabiles, continentes, religioſos amantes principis ſui, & qui de illo nec ipſi riderent, nec riſui eſſe vellent: qui nihil venderent, nihil mentirentur, nihil fingerent, nunquam deciperent exiſtimationem principis ſui, ſed amarent. Huc accedit quod Eunuchos nec in conſiliis nec in miniſteriis habuit, qui ſoli principes perdunt, dum eos more gentium aut regum Perſarum volunt vivere: qui a populo etiam amiciſſimum principem ſemovent: qui internuntii ſunt, aliud quam reſpo-

,, detur ſæpe referentes, claudentes principem
,, ſuum & agẽtes ante omnia, nequid ſciat. Qui
,, quum emti ſint, & pravi fuerint, quid tãdem
,, poſſint boni ſapere? Erat deniq; ejus ipſius
,, ſententia. Ego de præfectorum & conſulum
,, & ſenatorum capitibus mancipia ære empta
,, judicare non patiar. Scio, imperator Conſtã-
,, tine, quo periculo iſta dicantur apud impera-
,, torẽ qui talibus ſervit: ſed ſalva repub. poſt-
,, eaquam intellexiſti, quid mali clades iſtę ha-
,, beant, & quemadmodum principes circum-
,, veniant, & tu eos eo loci habes, ut nec chla-
,, myde uti juſſeris, ſed neceſſitatibus domeſti-
,, cis delegaris. Iam illud inſigne quòd ſolum
,, intra palatium præter præfectum, & Vlpia-
,, num quidem, neminem vidit: nec dedit alicui
,, facultatem vel fumorum vendendorum de
,, ſe, vel ſibi de aliis malè loquẽdi, maximè oc-
,, ciſo Thurino, qui illum quaſi fatuum & ve-
,, cordem ſæpe vendiderat. His acceſſit, quòd
,, amicos & parentes Alexander ſi malos re-
,, perit, aut punivit, aut ſi vetus amicitia vel ne-
,, ceſſitudo non ſivit puniri, dimiſit à ſe, dicens,
,, his charior eſt mihi tota reſp. Et ut ſcias qui
,, virtute ejus conſilio fuerint, Fabius Sabinus
,, Sabini inſignis viri filius, Cato temporis ſui:
,, Domitius Vlpianus jure peritiſſimus: Aelius
,, Gordianus, Gordiani imperatoris pater, &
,, ipſe revera vir inſignis. Iulius Paulus juris pe-
,, ritiſſimus, Claudius Venetus, orator ampliſ-
,, ſimus: Pomponius, legum peritiſſimus, Al-
,, phenus, Africanus, Florentinus, Martianus,
,, Calliſtratus, Hermogenes, Venulejus, Tri-
phonius.

phonius, Marcianus, Celsus, Proculus, Modestinus, omnes juris professores discipuli fuere splendidissimi Papiniani, & Alexandri imperatoris familiares & socii: Catilius Severus cognatus ejus, vir omnium doctissimus: Aelius Serenianus, omnium vir sanctissimus: Quintilius Marcellus, quo meliorem ne historia quidem continent. Historia[illegible] alia [illegible] mali [illegible] cupiant, [illegible] quum ad bonum consentirent. Et eos quidem malorum [illegible], qui eo convenerant. Alexandrum primis diebus: sed prudentia juvenis [illegible] atque repulsis, amicitia illa sancta convaluit. Hi sunt qui bonum principem eum fecerunt: & item amici mali, qui Romanos pessimos etiam posteris tradiderunt suis vitiis laborantes. His Lampridii verbis novum illud Machiavelli dogma convelli quis non videt? ac perspicuè doceri bonos principis familiares posse ipsius [illegible] obsistere, ac regere effrenes ejus appetitus: sed à bono principe malos consiliarios vix ac ne vix quidē corrigi posse, quibus solenne est, principem mendaciis fumisque pascere, premendo quidquid ipsum scire reipubl. interest?

Id planius etiam fieri potest eorum principum exemplo, qui virtute [illegible] mediocri, prudentum tamen virorum consilio usi, rempubl. egregiè administrarunt. Sic Gordianus junior, undecim annos natus, Caesar appellatus esset, plerique [illegible] imperium ut imbecille, aspernabantur: sed quum M[illegible]

Princi-pes mo-dici, sed pruden-tia, bo-na tamē consilio.

…ientes, thei, ſapientiſſimi viri, filiam duxiſſet uxorē,
remp. ſocerique conſiliis adiuvaretur, multa præ-
bene ad clara domi, multa militiæ geſſit. Apud eum
mini- certè aliquando conqueſtus eſt, miſerum eſſe
ſtrant. imperatorem apud quē vera reticeantur. qui
Capito, quum ipſe publicè ambulare non poſſit, ne-
in Gord. ceſſe eſt ut audiat, & vel audita vel a plurimis
ian. relata confirmet Res quidē Romana tamdiu
ſub Gordiano incolumis & valida ſtetit dum
vixit Miſitheus.

2. Reg. Ioas regnū Iehuda ſeptem annos tantùm
11 & 2. natus iniit ſed ipſius pueritiæ rector educa-
& 2. torque avunculus Iehojada, vir ſapientiſſi-
Chr. 25. mus erat. Ergo quamdiu is vixit, tantiſper re-
gnum præclare adminiſtratum eſt.

Carolus IV, tredecim annorum puer, in-
ſuper imbecillæ mentis, regni Galliæ hære-
ditatem adiit. Reipub. tamē procuratio à tri-
bus ipſius avunculis, Andium, Biturigum, &
Burgundiæ ducibus, ad puberem regis ætatē
bene & ſapienter eſt geſta. neque, hoc uno
excepto quòd pecuniam avidius de publico
ſumerent, quidquam in eis deſideratum eſt.
At equidem paulò pòſt quum idem rex jā re-
gni potens repentino errore mentis affectus
eſſet, & ad eoſdem delata eſſet regni admi-
niſtratio, non ſimili modeſtia agere: ſed æ-
mulatione, ambitu, avaritia ulciſcendi libi-
dine, verecundiæ, interregnum illud ſuum in-
ſolum fecerunt. ſed, uti dixi, dum regis im-
puberis regniq; tutelam gererent neminem
temporis illius pœnituit.

Anna- Clotarius IV. & Chilpericus II. Galliæ re-
ges ani-

ges, animo ingenioque ſocordes, per impru- dentiam ineſtiamq; regni muneribus per ſe obeundis impares erant: ſed regimen reipu- penes [illegible] Marcellum, fortiſſimum vi- rum [illegible], qui regnum illud [illegible] lume præſtitit, ſed etiam ornavit inſignibus victoriis.

[illegible] Gal- liæ, in [illegible] [illegible] & *[illegible]*

Memoria noſtra Carolus V. puer admodum à patre Philippo [illegible] non magis regnorum quam [illegible] heres, [illegible] neque ſpes erat à puero tantam & tam conſiſtam rerum molem poſſe ſuſtineri. Ergo proſpiciente animo pater curatoris ſapientis & fidi egere filium, illius educationem ac curam Ludovici XII. Galliarum regis fidei commiſit, cujus integritatem prudentiamque ſpectatus erat. Ille, etſi hæc procuratio proferendæ ditioni [illegible] non difficilem præbebat, [illegible] tamen [illegible] fides an- [illegible] adminiſtravit. Caroli enim pueritiæ rectorem apponit Ca- prenſem, virum nobilem, egregium virtute ac fide: cujus conſiliis præceptiſque inſtitu- tus Carolus, tantam de ſe hominum opinio- nem & exſpectationem commovit, ut [illegible] geſimum agentiannum imperii dignitas de- ferretur.

Pollarius lib. Ca- [illegible]

Domitianus imper. non modo demens, verum etiam crudelis fuit. Sed forte conti- git, ut [illegible] magiſtratus & provin- ciarum præſides integre & abſtinenter ſele- gerent. Ergo [illegible] imperium [illegible] tolerater adminiſtratum eſt [illegible]

Suet. in Domit. c. 8. 10.

aliquot ſævitiam & cetera vitia ejus ſenſere.

Annal. Gal. in anno 1484. Carolum VIII. pater, tredecim annos natum, Galliæ regem reliquit: cetera egregium principem, ſed neque vivido ingenio neque prudentia inſignem. Regni tamen ordinibus Turones convocatis Reip. procuratio certis viris in eo concilio lectis & probatis mandata eſt: eaque ſapienter ab iis admniſtrata ad juſtam regis ætatem: etſi tum quoq; vexabatur Gallia diſſidiis inteſtinis, per eos concitatis, quos publici ſtatus rerum cura demoverant.

Alexandri Severi exemplum iterare non libet, qui (ut antè dictum) prudentium amicorum fideli opera & conſilio uſus, bene acti principatus decus perpetuum tulit. Poſſem plura regum Galliæ exempla, poſſem Rom. imperatorum proferre: quorum alii, quum bonarum artium planè rudes eſſent, nõnulli in luxum & delicias reſoluti, aliqui ſævitia tantùm aut bello inſignes (cujuſmodi fuere, Philippus, Linius, Diocletianus, Maximinus, Carus, Carinus, Gallus, Conſtantinus, Aurelianus, Galienus, Leo Macrinus, Zeno, Iuſtinianus, &c.) leges tamen ipſi quoque & Iuri civili condendo, & imperio componendo, ſaluberrimas ſcripſerunt, quod ex codice Iuſtiniano cujuis colligere promtum eſt. Earum porro legum autores fuiſſe nõ dubitaverim ſapientes & doctos viros, quos illi in conſilio habebant, nam eorum quidem, quorum nomina edidi, quorum quiſque literas norat (excepto Macrino) ut præclaras leges tam accurate con-

tate condere? Quamobrem adverſus Machiavelli dogmata concludo, & [illegible] principem minus prorſus ſapientem, [illegible] obtemperantem fidelium & non inſipientium amicorum conſiliis commodè ac ſalubriter adminiſtrari poſſe.

Supereſt tamen hoc loco minimè ſpernenda quæſtio, qua ratione videlicet princeps, cui in ſua prudentia parum præſidii eſt, fideles conſiliarios nanciſci poſſit: quod re ipſa [illegible] arduum eſt. Hic ego ingenuè fateor, [illegible] difficilius eſt, ſæpe [illegible] quàm internoſcere quos legere, quos arceſſere in partem curarum & conſiliorum debeat. Quippe mortalium plerique falſi, occulti, callidi, turpes animos ſubdola modeſtia tegunt, & quos integros multi crediderant, alios eſſe magiſtratus prodit, ubi quæſtus aut quælibet alia ſpecies exſurgendæ virtuti ingenio materiam præbuit. Tam verum quàm vulgatum proverbium eſt: Honoribus mutari mores. In altos enim videas in privata fortuna faciles & comes erga humillimum quemque, [illegible] ad honores aſcendere, eo ſuperbiæ venire, ut [illegible] ex etiam familiari uſu notos agnoſcant. Digni profectò quos è gradu arrogantia deturbet, in quem ſummiſſa modeſtia erexit. Neque hoc vitium in principis tantum amicis odioſum eſt, ſed in ipſo quoque principe, qui non in ſolia demum & purpuram ita faſtum induere debet. Meritò quidem ea de re obiurgatur Agamemnon à Menelao fratre in quadam tragœdia Euripidis:

De bonis conſiliariis & magiſtratibus deligendis.

Euri. in Iphig. in Aul. da.

Sed

Scis quando cupiebas præfici Græcis ad Ilium,
In ſpeciem non petens, ſed animo volens,
Quam humilis eras omnem dextram attingens,
Et ianuas habens non clauſas volenti ex populo,
Et dans alloquium ordine omnibus, etiamſi quis non volebat:
Moribus quærens mercari honorem è vulgo.
Deinde poſtquam potitus es imperio, mutans mores,
Amicis non amplius fuiſti prioribus ſicut ante amicus.
Difficilis aditu & intra clauſtra rarus.
Atqui virum non convenit præſtantem
Auctum rebus magnis mores mutare.

Iſta igitur morū inconſtantia, quæ multorū ingeniis inſita eſt, rē per ſe difficilē difficillimā principi facit, laborāti ne aberret in diligēdis viris quos in conſiliu adhibeat. Verum, etſi facile non eſt docere, quibus illos notis diſcernat, quibus quaſi veſtigiis ſequatur ac reperiat, operæ prætium tamen eſt deſpicere iſto loco, quid in principis amicis probandis legēdiſve ſolers antiquitas obſervaverit, poſt ad inſtitutum revertemur.

Primum tres veluti leges ad eam rem opportunas à veteribus Gallis uſurpatas fuiſſe comperio. Vna erat, ut principes regiæ ſtirpis conſilio regio ſemper intereſſent. Etſi enim plerique illorum neque ſolertis judicii vigore, neque artibus ad remp. gubernādam neceſſariis inſtructi ſunt, eos tamen, quum regem ipſum ſanguine contingant, excludi fas non eſt, niſi ob inſigne flagitium aut ſcelus.

Quippe.

Quippe [illegible] graves offenſiones, ita diſſidia, ſeditiones, [illegible] in publica [illegible] & bella civilia erumpunt. [illegible] regis, qui bene remp. adminiſtraſſet, [illegible] [illegible] con- [illegible] eſſet captus: [illegible] in Carolo VI. Galliarum rege, [illegible] Has leges, ſicuti [illegible] a majoribus inſtitutas, [illegible] le quivis animadverterit, nō uſquequaq; eſſe idoneas ad bene conſtituendum conſilium principis. Fieri enim poteſt [illegible] agnationis proceres habeat [illegible] providere reip. [illegible] prædicti regis, vel fato conceſſerint, vel impuberi exiſtant, vel negotiis impares. Hæc ſi caſu cōtigerint, quid ſupereſt, [illegible] & quidem alia quam [illegible] legibus præſcribitur.

Quamobrem [illegible] imitandum [illegible] exemplum Alexandri principis, [illegible] enim [illegible] proconſules, & legatos nunquam [illegible] beneficium faciebat, ſed ad iudiciū vel ſuum, vel ſenatus. Atq; id [illegible] *Lamprid. in Alex.*

[illegible]

neſtos & bonæ famæ homines, & ſi alijs in muneribus ſui ſpecimē dediſſent, ad honores admittebat. Itaque ubi voluiſſet aliquos vel rectores prouinciis dare, vel præpoſitos facere, vel procuratores, id eſt, rationales, ordinare, nomina eorum proponebat, hortans populum ut ſiquis quid haberet criminis, manifeſtis rebus probaret: dicebatq; graue eſſe, quum id chriſtiani & iudæi facerent in prædicandis ſacerdotibus qui ordinandi ſunt, non fieri in prouinciarum rectoribus, quibus fortunæ hominum committerentur, & capita.
„ Honores præterea iuris gladij vendi nunquam
„ paſſus eſt, dicens, neceſſe eſt, ut qui emit, vendat: ego non patiar mercatores poteſtatum:
„ quos ſi patiar, damnare non poſſum. Erubeſco enim punire illum hominē qui emit & vendit. Idem ſuſpectos habebat eos qui vltro honores ambirent, nec tantùm inutiles, ſed etiā pernicioſos reip. exiſtimabat; contrà probos ac prudentes viros, ceterum quietos, & à publicis muneribus abhorrētes, vt ſuſciperent, cogebat. Si quum aliquando quendam præfectū urbi deſignaſſet, isq; ne fieret, fugiſſet, illum retractū à fuga imperator ea dignitate, quamuis reluctantem, ornauit, dicens inuitos, nō ambientes, in remp. collocandos. At Ouinium Camillum ſenatorem tyrannidem affectantem non illepidè corripuit. Etenim in palatium accito gratias egit, quòd curam reip. quæ recuſantibus bonis imponeretur, ſponte reciperet. Idem nūquam [illegible]rē ſine omnium ſenatorum, qui aderant conſilio,

fecit

ferat, cum per ſententias omnium crearetur, & ſeſſionem [illegible] ſummis [illegible] fidel-liſſimos [illegible] ſedes, vel [illegible] ſententias dicebãt poſt eam [illegible] tenerent locum, cuius condem[illegible] [illegible], quam falſi rei ap-probari, ſiue alius [illegible] propono. Scribes hæc [illegible] congruentes, nam qui indignum hominem illicito more [illegible] dignus eſt ipſe qui ordine & loco moveatur.

Galliæ noſtræ annales hunc Alexandri Imper. morem a regibus [illegible] noſtris uſurpatum quondam fuiſſe, in legendis ſenatoribus & magiſtratibus, [illegible]. Nam veteribus regum conſtitutionibus (quæ in publico ſtatuum concilio, quod Aureliæ habitum eſt anno 1562. de integro ſancitæ ſunt, ſed poſtea malè obſervatæ) cavebatur ne officia publica aliis deferentur, quam iis, quorum nomina ceteri magiſtratus, cõſules civitatum, aut præſides provinciarum, apud regem profeſſi eſſent: qui vere teſtari poterant quàm ſanctè integreque egiſſent, & quam idonei eſſent ad munus publicum, ii quorum nomina edebant. Magiſtratus autem venales jampridem in Gallia eſſe, iiſdem ex annalibus facile liquet. Philippus quidem Cominæus [illegible] quo tempore bellum, [illegible] vulgò dictum, gereretur adverſus Ludovicum XI. Galliæ regem (circiter annum 1464.) jam tum Pariſienſes [illegible] & mercaturam officiorum [illegible]: quam etiam præ ceteris Gallis cupidiſſimè exercerent. Videre eſt in-

Comin. li.1.c.6.

„ eſt (inquit) cui magiſtratum, cui nullum ſti-
„ pendium de publico attributum eſt, octin-
„ gentis coronatis licitetur: videas etiam
„ cui officium publicum tanti redimat, ut ejus
precium quindecim annorum ſtipendia ſu-
peret. Mihi tamen Cominæus, dum cauſſam
exequitur, quæ Pariſienſes ultro magiſtra-
tuum adeo appetentes efficiat, ſcopum non
videtur attingere. Ea enim germana videtur
eſſe cauſſa, quod Pariſienſium moribus & in-
ſtitutis non liceat patriſamilias plus relin-
quere ex hæreditate uni liberorum quam ce-
teris, neque ulla re illum auctiorem facere,
præterquam officijs: ac proinde Pariſienſes,
qui liberorum quempiam præ cæteris eximi-
um habeant, illíq; amplius conſultum velint,
ad officiorum mercatum cogi. Verùm utinā
potius liberum fuiſſet Pariſienſibus legare
quantum vellent ex bonis, & cuicumq; vel-
lent, quàm ab his fœda iſta Reip. munerum
nundinatio in noſtros mores eſſet invecta.
Mirum quidem certè eſt quod adjicit Comi-
næus, jam Ludovici XI. temporibus ſena-
tum ipſum Pariſienſem autoritate ſua iſtud
commercium, ut licitum probaſſe: etſi non
apertè ſignificet, quæ tum officia venum ex-
poni liceret. Neque enim veriſimile eſt a ſe-
natu toleratam fuiſſe juridicialium officio-
rum emptionem; ſed forte quæſtorum æra-
riorum, caſtellanorum, apparitorum, nota-
riorum, munera, aquarum & ſilvarum regia-
rum procurationes (ut vocant) & ſimilia, e-
mebantur: non præſidum, conſiliariorum,
præto-

prætorum, balliyorum, & ſeneſchallorum munia. Nam ex annalibus colligere licet regem Ludovicum XII. (qui pater populi cognominatus eſt) ut populo parceret, grande æs alienum à Carolo VIII contractum diſſolveret, & Ducatum Mediolanenſem temperaret, primum [illegible] (quod ſciam) Officia collecta venalia feciſſe [illegible] non attigiſſe. Scilicet [illegible], qui cogitaret ita poſſe populum [illegible] ſe tributis levari, maximumq; ſibi licere exiſtimavit hæc officia pro ſuo re vendere, quàm iis quibus ea collata eſſent, qui (ut dixi) ea palam, tolerante & permittente Senatu, pretio addicebant. Sed mox ſequenti tempore licentiæ hujus exemplum uſusq; adeo valuit, ut, ne Iuridicialibus quidem exceptis officiis, omnes dignitates non aliter quàm voci præconis haſtæque ſubjectæ promiſcuè venales fuerint. Neque id populi ſublevandi gratia fieri hodie; ut quondam, prætexi poteſt. Nam a quibus avidius plebs arroditur, quam ab iſtis officiorum mangonibus, qui quum rem familiarem iis emendis exhauſerint, alicunde lacunas ſuas explere volunt? Idque non ſine aliquo colore: ſi quidem vere ab Alexandro imper. dictum eſt. Quidquid enim [illegible] eſt, id etiam poſſe vendi. Cæterum quemadmodum Alexander imperat. (uti diximus) in legendis magiſtratibus eos qui Rempub. [illegible] viros [illegible]bientibus proponere conſueverat, [illegible] Regibus noſtris [illegible] ſemel acceptum,

ſic

Annal. in annũ 1499.

l. emi

Sic Carolus Sapiens Coneſtabilis dignitatem generoſo equiti Bertrando Gueſclino detuliſſe fertur: multum recuſante Gueſclino, ac teſtante, ſibi ſatis ſuperque eſſe, ſi equitis locum impleret: Coneſtabilis faſtigium munuſque adeò in excelſo eſſe, vt qui eo digne fungi velit, non infimis magis quam proceribus ipſis imperare debeat. id vero fortunam ac modeſtiam ſuam ferre non poſſe, ut fratribus ipſis & conſobrinis regis imperet. Tum rex:

Froſſ. li. 1.c. 260. lib.2.ca. 46. Annal. in ann. 1402.

» caue putes, inquit Bertrande, valituram apud
» me excuſationem tuam, quippe mihi nec fra-
» ter, nec cognatus, comesve aut Baro, in hoc
» regno eſt, quin tibi libens pareat: ac qui ſe-
» cus egerit, autoritatem meam tuamque periculo ſuo ſenciet. His ergo victus Gueſclinus, munus illud ſuſcepit. Tempore Caroli VI (hic filius Caroli Sap. fuit) in Galliis erat prudentia, factis & ſtirpis nobilitate longè clariſſimus eques Cucius, qui ſæpe domi militiæque regno ac regi egregiam operam navaverat. Huic tali & tanto viro idem illud munus injungere quum vellet Carolus, is verecunda præfatione uſus, ſe tantæ moli parem non eſſe: Olivarium Gliſſonem
» (inquit) rex habes, quem mihi ego ultro an-
» tepono, virum fortem, ſtrenuum, ſapientem,
» & quod caput eſt, militibus gratum. Sed quē-
» ad. Olivarium Cucius ſibi preponebat, velut
» digniorem, ita Olivarius Cucium. Tandem quum diutius invicem modeſtia certarent inter pares, finivit rex certamen, & olivarium coegit ſubire illud munus, quo ſumma cū laude de-

de defunctus eſt, Ludovicus quoq; Sancerranus, Conestabilis [illegible] morte ſua vacuum feciſſet, & a rege in illius locum ſubrogaretur Carolus Albretius comes Drocenſis, non prius tamen eo ſe perduci paſſus eſt, donec eum rex autoritate atq; imperio compulit. Vbinam etiam hac ætate ſimilis modeſtiç exempla? Vbi reperias qui ad Reip. munia fungenda alios quam ſe aptiores putent? Vbi priſcæ illæ leges, quibus non alii honores in præmia erant, quam qui virtute [illegible] parti? Vbi ſapientiſſimi illi principes, qui eminenti dignitate ornarent eos qui dignum & virtute meritum? Dignos autem & idoneos principes legere norant. Legimus planè vel in Aureliani imperii temporibus, quibus iam tum videlicet labente imperio, dignitates non virorum, ſed divitiarum erant: vel in Cæſaris & Pompeii ætatem, qua Romana Reſp. interiit, & verius eſt [illegible] status, qua leges magiſtratus, & ſuffragia populi, ambitu, gratia, pecunia, poſtremo vi, turbabantur, qua honores & præmia virtutum ſolis potentium clientibus, & quibus vellent, patebant. Hæc a me commemorata exempla, etſi nihil niſi exempla ſunt, poſſent tamen [illegible] itatemque legum habere apud nos, niſi pigeret Alexandrum Severum imitari, qui odio habebat & ambitioſis honorum petitoribus honores non mandabat, ſed modeſtis & qui non appeterent, quales Gueſclinos, Cuçios, Cliſſones, Albretios, Gallia quondam aluit. Nam qui magiſtratus ambitu & divitiis adeunt, eos fere maiori

ſtudeat

Vopiſcus in Aurel.
Plut. in Cæſ.

fide ac prudentia, quàm qui cupidè ſuſcipiũt gerere ſolent.

Bonum conſiliũ Principis opes tuetur. Plut. in Phocione.

Iam poſtquam ſtrictim docui, quæ in componendo principis conſilio & legendis magiſtratibus ſervanda, quæ contra vitãda ſint: paucis item exſequi ſtatui quàm boni ac prudentes conſiliarii, principi utiles, & neceſſarij exiſtant. Scitè enim Plato ceterique philoſophi ſummam principis poteſtatem contuliſſe videntur diurno ſolis curriculo, quo dies naturales conficit: amicorum verò ipſius prudẽtiam annuo ejuſdem curſui, quo plenum annum abſolvit. Vt enim ſolem mathematici non uno eodemq; motu volui ac cœlum prædicant, neq; prorſus adverſo tamen & oppoſito, ſed obliquam atq, leviter inflexam curſus formam tenendo, lentũ, flexibilem & ſequacem efficere amfractum, quo univerſitas conſtat, atq; optimam accipit temperaturam: ita ſi ſummũ principis imperium, per ſe violentum & formidabile, æquitate & prudentia fidelium ipſius amicorũ temperetur, inde exiſtet ſalubris illa & delectabilis in Republ. moderatio, qua mundum quoq; ab ipſo Deo regi perhibent, non violentia, ſed lepôre & ratione inducendo, qua ſeveras neceſſitatis leges leniat. Hoc igitur imperij & prudentiæ temperamentũ ita vtile eſt, vt ſine eo Reip. ſtatus diuturnus eſſe nõ poſſit. Cujus rei nimium multa documenta extant in principibus imprudentibus & inconſultis, quippe continuò licentia principatus corrupti, ſimulatq; poteſtatem in libidinem, legi-

timum

[illegible], in omnes [illegible] velut [illegible] [illegible]. Quæ ubi anteceſſerit, exiguo [illegible] & principatus [illegible] ſequitur. Verum [illegible] illud eſt, [illegible] metum [illegible] eſſe.

At contrà prudentia temperata autoritas fundamenta principatus [illegible], benevolentiam & obſequium ſubditorum [illegible] [illegible] principem [illegible] ſub eius fide beatè ac tranquillè vivant. Atq; hic non mediocris eſt boni conſilii fructus, ſed & ille quoq; præſtantis, quod principi bonam famam laudemq; comparet. Etſi enim fortè princeps ipſe prudens non ſit, vulgo tamen habebitur, ſi prudentibus utetur conſiliariis. Quippe ſolent [illegible] rerum [illegible] principi tribuere victoriæ laus in bello, quod, quamquam ipſius auſpiciis, legatorum tamen & ducum præcipuè induſtria geſtum eſt. in pace, edictorum legumque & ceterorum quæ ad Reip. incolumitatem ſpectant. Ita Reip. bene adminiſtrandæ labor & cura, prudentum virorum eſt, qui principi adſunt: bene adminiſtratæ fama & gloria, principis. Præterea fieri nō poteſt ut princeps (ſi modò planè hebes & plumbeus non erit) aſſiduo ſapientum uſu ſe ipſe non acuat, atque perpoliat ad res cognoſcendas & gerendas. [illegible] enim rerum peritos amicos nactus ſit, non debet tamen eo uſque omnes curas in eos reiicere, ut ipſe nullam ca-

Bonum conſilium Principi [illegible].

Comin. lib.2.c.6

lam earum partem attingat. Neque abſurde à Cominæo dictum eſt, jus munusque honorificum principatus non idcirco à Deo inſtitutum eſſe, ut eo beſtiæ abutantur. Facetè quoque ille & meritò deridet principes, qui de re ſeria compellantibus reſpondere ſolent, ſe neſcire literas: ſe ejus generis negotia eorum fidei ac curę commiſiſſe quos in conſilio habeant. Vbi hæc dixere, properant ad ludicra. Nam ſi à pueritia (inquit) bene educati eſsēt, honeſtioribus cauſſis velarent ignorantię dedecus, & præ ſe ferrent, ſe non eſſe à ſapientia & virtute alienos.

Bonum conſiliū Principem admirabilem & formidabilem efficit

Præterea haud dubiè princeps, quem fama tulerit ſanis cōſiliis morem gerere, apud exteros admirationem ſui, apud hoſtes formidinem movebit: neque inimicis ex ſe creſcendi poteſtatem unquam faciet. Sic Annibal Romanos duces cautos & prudentes multò vehementius metuebat quàm feroces atq; fervidos. Itaque cum Sempronium & Flaminium, promti & rapidi ingenij imperatores, Romani adverſum ſe miſiſſent, gaudebat Annibal: ac quum ferocius quàm conſultius rem ſciret geſturos, eorum temeritati ineſcandæ leuibus aliquot prœlijs ſinebat ſe vinci, atque id damnum haud ægrè patiebatur, ut cauſam juſti certaminis cum illis contraheret. Deinde quo proniores eſſent in vitia ſua, eos ſociorum cædibus atque incendijs irritabat Pœnus. Illi ſuum dedecus rati per mediam Italiam Pœnum impunè vagari pugnandi conſilium cœpere. Ita dum pręproperè univerſo periculo

Liv. lib. 21.

riculo ſummam rerum committunt, inſignibus prœlijs duobus ab Annibale victi ſunt, Sed dictator Fabius longe alia ratione bellũ id geſſit. Nam conſilio magis quam fortunæ confidens, itineribus ſumma cũ cura exploratis, ad hoſtem ducebat neque quoties Pœnus in aciem educeret, faciebat pugnãdi copiam. Ea ſolers cunctatio Fabij Annibalem non mediocri cura ſolicitum habebat, quod cum duce haudquaquam Sempronio Flaminio ve ſimili futura ſibi res eſſet, cernebatq; eum tandem [illegible] delegiſſe Romanos, qui bellum ratione, non fortuna, gereret. Ac prudentiam quidem ille noui dictatoris metuit, conſtantiamque eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum, movendo crebro caſtra, populandoque in oculis eius agros ſociorum, cœpit. & modo citato agmine è conſpectu abibat, modo repente in aliquo flexu viæ, ſi excipere degreſſum in æquum poſſet, ſubſiſtebat. Fabius per loca alta agmen ducens, modico ab hoſte intervallo, ut neque omitteret eum, neq; congrederetur, carpens agmen palanteſq; excipiens, in caſum univerſæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hoſtis, non veniebat. Quumq; aliquando Fabius victoriam ex Minutio hoſti extorſiſſet, Annibalem ex acie redeuntem palam dixiſſe ferunt, tandem eam nubem, quæ ſederet in iugis montium, fu- [illegible] procella imbrem dediſſe. & ſe Minutio, ſe a Fabio victum. His igitur artibus Fabius ſedendo & cunctando magis

Annibalem, quàm ullis viribus, fregit.

Non abſimile huic ſuprà exemplũ Edwardi Angli protuli: qui dicebat ſe longe magis Caroli Sapientis epiſtolis terreri, quàm ingentibus avi patrisque ipſius copijs unquam territus eſſet: ſuaq; deſtinata frequentius ſedendo iſtum & dictandis litteris fruſtrantem eludere, quam illi armis fregiſſent. Hæc regii conſilii prudentiæq; elogia eo plus fidei merentur, quòd duorum celeberrimi nominis imperatorum teſtimoniis comprobata ſint, qui multo uſu didicerant, quantum vis & arma poſſent. Perſpicuè certè conſtat ex hiſtoriis latinis, plura conſilio quam vi gerentes, etſi utroque pollerent, ſubegiſſe orbem Romanos. Neque illo celebri Varronis dicto, Romanos ſedendo vincere: aliud ſignificatum puto, quam venerabilem illum patrũ cœtum, conſidentem in ſenatu, ea cura, ea prudentia, de rebus conſueſſe deliberare, ut nullius unquã incepti eos pœniteret. Eadem hac arte Veneti hodie non tantùm Remp. ſuam tuentur, verùm etiam amplificant; etſi rei militaris rudes propemodum ſint atque imperiti. Itaq; ſi quod fortè bellum incidit, peregrino & conducto milite gerunt: ceterum tantum illis ſolertiæ ineſt, ut quantum humanis ingeniis provideri poteſt, bella declinent. ſi quæ ſuſcipi neceſſe ſit, ea quavis alia ratione potius quam prœlijs, urbium obſidione, cæterisque belli incommodis reſtinguant. Re ipſa igitur illi multo maturius aſtu & conſilio bella finiunt, ſæpe ne viſo quidem hoſte.

beſte, quam principum potentiſſimi ingentibus copiis & armis.

Hactenus de aſſiduo & intimo principis conſilio egimus, quod in Romano imperio conſiſtorium principis dicebatur, Galli noſtri regis conſilium privatū appellant. Nunc ſupereſt ut & aliquid dicamus de auguſtiore illo cōſilio, quod ſolene erat Romanis Imper. & regibus Galliæ conſulere, quoties maiora negotia inciderant: veluti quum leges conſtitutiones, vel edicta condenda & ſcribenda erant. Id conſilium Romani ſenatum, Galli Parlamentum nuncupabatur. ſed vetuſta Gallorum lingua, ſolenne & publicum concilium trium ſtatuum, Parlamentum quoq; dictum eſt, quemadmodum ex Cominæo & veteribus Galliæ chronicis colligi poteſt. Porro conſueuerant quoq; reges nonnunquam cum ſenatu ſuo aſſiduo & ordinario certum prælatorum & procerorum numerum convocare quibuſcum de rebus communibus deliberarent: atque eum conventum, magnum conſilium vocabant. Sed Parlamenti nomen poſterioribus ſeculis in eum ſenatum & Iudicum ordinem translatum eſt, qui cauſis audiendis & ſine provocatione finiendis præſunt. At quod nonnulli iſtum ſummorum Iudicum conſeſſum, ſeu Parlamentum, ſenatui Romano non abſimile eſſe iudicant, in eo magnopere falluntur. Romanus enim ſenatus neq; cauſſas diſceptabat, neq; litigatoribus operam dabat: ſed de iis conſultabat, quæ ad ſtatum imperij, quietem Vrbis, & ſummam Re-

Senatus & Concilij ſummi ſimilitudo.

Comin. lib. 5. ca. 18.

ip. pertinerent. Itaque trium ſtatuum ſeu ordinum Galliæ concilium ad ſimilitudinē Romani ſenatus propius accedit, quam noſtra Parlamenta: quæ judiciis centum viralibus aut præfecturis prætorijs rectius cōferri poſſent. Parlamenti ergo vocabulum longè aliter hodie uſurpatur quam olim: ſicut & magni conſilij nomen. Verùm, ut ad rem redeam boni imperatores, ſi qua res major incideret, ad ſenatum referre conſueverant. Nam etſi à C. Cęſare Reip. ſtatu everſo, ſenatus autoritas nō mediocriter labefactata eſſet. nullus tamen ſequentium principum ſenatū funditus evertere molitus eſt: quin etiam ad firmādas imperij opes ſapiētes imperatores eius autoritate utebantur. Porrò non abolendi ſenatus ea cauſſa principibus Romanis fuiſſe videtur, quòd regia lege (qua Monarchiæ ſtatus Romæ conſtitutus eſt) translata erat in principem maieſtas populi, non autoritas ſenatus. Quippe vigente Repub. propè æqualis erat ſenatus populique poteſtas: nec minus ſenatusconſulta quā plebiſcita valebant. Itaque principes; qui in populi jus & poteſtatem tantùm ſucceſſerant, ſenatum exuere omni autoritate non auſi ſunt: etſi id nonnullis in animo fuit, ut Neroni, Caligulæ, & ſimilibus. Nam boni imperat. illum ordinem ſtudioſè tutabantur, & conſilijs ejus morem gerendo, populo utebantur obſequentiore: quippe & uſus hoc docet, libentius parêre homines legi multorum ſententijs in ſenatu agitatæ, quam edicto ad unius vel paucorum libidi-

libidinem conflato. Huiuſmodi extitit Alexander Seuerus, qui nullam legem uel conſtitutionem vel ſanxit ſine viginti Iuriſperitis, aliiſque doctiſſimis ac ſapientiſſ. viris non minus quinquaginta, ut non minus in conſilio eſſent ſententiæ, quam ſenatuſconſultum conficerent: id quidem ita ut iretur per ſingulorum ſententias, ac ſcriberetur quid quiſque dixiſſet dato tamen ſpatio ad diſquirendum cogitandumque poſtquam dicerent, ne incogitati cogerentur dicere de rebus ingentibus. Eiuſmodi fuit Theodoſius imperat. qui ſanxit: ne ulla nova lex promulgaretur, niſi quæ ab omnibus antea tam proceribus Cæſarei palatii, quam a patribus conſcriptis tractata eſſet, & tum univerſorum conſenſu, tum imperatoria autoritate confirmata. Bene etenim (inquit cognoſcimus, quod cum veſtro conſilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem noſtri imperii & gloriam redundare. Eiuſdemmodi fuit Auguſtus Cæſar, quem quũ ſenatus legum vinculis decreto liberaſſet, ſi quas tamen leges concederet, non ſuo unius conſilio ſed populi conſenſu ſcribebat, atque omnibus qui poſſent, emendandi faciebat poteſtatem. Præterea conſultabat de multis rebus cum conſulibus & optimatibus: & quũ ſibi ſemeſtria conſilia ſortiri inſtituiſſet, cum iis de negotiis ad frequentẽ ſenatum referẽdis ante tractabat. Habebat in eo conſilio quindecim ſenatores, mox etiã viginti ſorte ductos: ſed inter ceteros eminebãt doctrina vel uſu rerũ inſignes, Trebatius juriſc. Agrip-

Lam. in A.

L. humanis. C. de leg.

Dion. in Aug. & Tiber.

pa ipſius gener, & doctorum præſidium Mecænas. Ita regnum Auguſtus ſalubri temperamento cum Repub. miſcebat, Tiberius, etſi ipſius virtutes ingentibus vitiis ſuperabantur, pauca tamen primò per ſeſe, vel potiùs nihil faciebat: ſed de publicis negotiis & minimis quibuſq; rebus referebat ad ſenatum, & cum eo communicabat omnia, & conſiliarios, ut Auguſtus conſueverat, capiebat. Hoc exemplo ſequētes laudati principes (quales fuere: Veſp. Titus, Trajanus, Adrianus, Antonini duo, & ſimiles) Senatui ac magiſtratibus majeſtatem priſtinam conſervarunt: ut neq; tam magnum quidquam neq; tam paruū publici privatique negotij eſſet, de quo non ad Patres Cōſcr. referretur: ipſiq; imperatores nō ſe dominos ſenatus, ſed tantùm prę ſides ferrent. Scelerati cōtrà principes (cujuſmodi extitere Caligula. Nero, Commodus, Baſſianus, Maximinus, Heliogab. &c.) tanto odio in ſenatū exarſere, ut præſtantiſſimum quemq; Patrum interimerēt: rati ſe, ſublatis illis, veluti ſuarum actionū arbitris & obtrectatoribus, licentius aucturos. Sed & illorū ꝓpè perpetua felicitas, & horū triſtes exitus, ſatis documēto ſunt, ab ipſo Deo cumulari omni bonorū genere principes, qui ſanis conſiliis aures animumq; commodant, qui ſenatoria prudentia Remp. adminiſtrant. iſtos verò, bonas artes & quicquid uſquam eſt prudentiæ ſalubris aſpernantes, in medio ætatis flore violenter exſcindi, nihilque de ſe poſteris pręter infamem memoriam relinquere. Quis

enim

enim dubitet proſperos ſucceſſus bonis principiis, calamitates malis, cœlitus mitti? Bonum enim conſilium (ut monet regum ſapientiſſimus) quum a Deo proficiſcatur: qui Dei ſingulare donum reſpuit, nunquam ſatiatur ira cœleſtis donec multiplices in eum pœnas expetiverit. *Prov. c. 18. Eccl. 37.*

Ceterum Galliæ quondam reges Roman. principum exemplo, trium ſtatuum concilium ſæpe indicebant, ut in ſolenni conventu de rebus gravibus communi conſilio deliberarent. Tribus autem potiſſimum de cauſſis (quantum ex noſtris hiſtoriis colligere poſſumus) publicum iſtud concilium cogi ſolebat. Primum, quum interrex, vel regni moderator, deſignandus erat. Deſignabatur autem ordinum ſuffragiis, quoties rex ipſe vel ſuæ tutelę nondum compos, vel in amentiam lapſus, vel ab hoſtibus captus, eſſet. Deinde, quum regni ſtatus corrigēdus erat, coercenda magiſtratuum vitia, & res ad priſtinum ſplendorem revocandæ. Quippe tum reges ordinum comitia indicabant, ut legatis ſingularū civitatū ex omnibus regni partibus coactis, Reip. vulnera & morbos ex propinquo inſpicerent: tum morbis & morborum cauſſis cognitis, ad quærenda remedia incumberent. Tertio coire ſolebāt ordines, quoties populo certo pecuniæ tributi nomine imperanda erat. Ibi legati ſeu deputati (ut vocant) qui totius populi perſonā ſuſtinebant, quid regis regnique rationes atque uſus poſtularent, edocebantur, ac ro- *Concilij ordinū*

gabatur populus, ut ſuis opibus regis inopiæ ſubventum vellet. Ideo quicquid rex á ſtatibus impetrabat, blandis tum vocabulis, ſubſidij, ſubventionis, auxiliorum, muneris, non durioribus illis, tributi, vectigalium, impoſitionum nominabatur. Harum omnium rerũ teſtimonia proferemus. Prima cauſſa concilij huius indicendi erat, ut regni ac Reip. adminiſtrationi proſpiceretur. Huius exemplum extitit, cum comitia Lutetiæ habita ſunt poſt mortem Caroli v. in quibus Galliæ Narbonenſis procuratio Biturigum duci: Picardiæ & Normaniæ, duci Burgundiæ: reliqui regni adminiſtratio, duci Andico mandata eſt: regis autem pueri tutela & educatio ducibus Biturigum & Burgundiæ cõmiſſa. Ita decretum eſt in ſolenni ordinum concilio, tametſi aliter Carolus Sapiens teſtamento caviſſet.

Annal. in annum 1380. & Froiſſ. li. 2. ca. 58. & 60.

Mortuo rege Ludovico xi. concilium quoque Turonibus habitum eſt: atq; in eo regni procuratio duodecim viris communi omnium conſenſu probatis & lectis, commiſſa eſt: qui regis nomine regni negotia tractarent. Caroli autem viii. quem puerum Ludovicus moriens reliquerat, educatio & cura Annæ ipſius ſorori tradita eſt.

Annal. in annum 1484. & Com. lib. 5. ca. 18.

Quum Carolus vi. cognomento Dilectus, ad juſtam adminiſtrandi ętatem perveniſſet, ex regii Senatus ſententia abdicarunt ſeſe magiſtratu & regni gubernatione regis patrui. Sed quum caſu, ſeu morbo imminuta illi mens eſſet, ordinum autoritate decretũ eſt, ut donec rex convaluiſſet, Biturigum & Bur-

Froſſ. l. 3. c. 13. 4. & lib. 4. c. 44.

Burgundiæ ducibus regni procuratio deferretur.

Anno M.CCC.LVI. quo rex Ioannes inſigni ab Anglis prope Pictavium prælio victus, atque in Angliam cum filio Philippo (poſt Burgundiæ duce) abductus eſt, in Gallia erant tres regis filij, Carolus Delphinus & Normaniæ dux, Lodovicus Andium, & Ioannes Biturigum duces. Rege capto, regnum ipſo rege ſeu moderatore egebat: nemo tamen illorum regni gubernaculũ pro ſuo iure ſponte arripere auſus eſt. Itaque comitijs indictis, delecti ſunt triginta ſex probati viri (ſive ut nonnulli quinquaginta) ex quorum ſententia Delphinus regni adminiſtrationem gereret. Qui primo ſe proregem, ſeu legatum patris, poſt moderatorem, ſeu (ut noſtri vocãt) regentem, nuncupavit. *Ann. in an. 1356. & Froſ. lib. 1. c. 170.*

Anno M.CCCC.IX. Carolo VI. Galliarũ rege Lutetiæ conventus ordinum habitus eſt, ad caſtiganda regni vitia & inſtaurandã diſciplinam, ibiq. ſancitum, ut omnes quæſtores, qui ærarij publici & fiſci regij curam habuerant, adminiſtratæ pecuniæ rationẽ redderent. Et hac quidẽ diligentia, omnibus reſiduis pecunijs exactis, magna vis argenti in ærarium inlata eſt. In alijs quoq; ſtatuum conventibus, monetæ abuſus correctus fuit, eaq; ad probã materiam juſtumq; pondus redacta eſt. Memoria noſtra in concilio ordinũ Aureliæ habito, multa peſſimi exẽpli correcta ſunt, præclaræ conſtitutiones latæ de ſublevãdis populi oneribus, de reformãdis judicijs, de corri- *Monſtrel. lib. 1. c. 59.*

gendo beneficiorum & ludorum abuſu, luxuq; veſtium. Sed neſcio quo fato fit ut ſalutaria inſtituta & bonæ leges plerumq; intereant aut ſine fructu vaneſcant, prava exempla etiam ſerpant in ſequentis ævi perniciem.

Poſtrema cogendorum ſtatuum cauſſa erat ut ad ſuſtinendam publici ærarii inopiam, & ad extraordinarios Reip. uſus, pecunia a privatis conferrentur. Hujus rei exemplum

Annal. ann. 1354. 58. 59. Froſſ. li. 1. c. 155. ſuppeditat annus 1354. quo tempore conſenſu ordinum, regi Ioanni pecuniæ vis ingens erogata eſt, in ſumtus belli quod adverſum Anglos ſuſceptum erat, majorem tum regni partem occupantes. Paulo poſt quum in prœlio captus rex in Angliam abductus eſſet, ab ordinum quoque concilio Carolus Delphinus Galliæ magnam pecunię ſummam impetravit, unde pretium perſolveret, quo rex Ioannes & Philippus unus ex filiis ejus redemti dimitterentur. Ceterum hoc quoq; memorabile, quod in hiſtoriis noſtris legimus, univerſum populū, præſertim Narbonenſis Galliæ, adeo ęgrè regis captivitatē tuliſſe, ut ejus provincię ſtatus communi conſilio decreverint, ut, niſi rex hoc ipſo anno liberatus eſſet, omnes viri pariter ac fœminę, veſtes verſicolores, diſſectas, auro argentove prætextas, ceterumq; lętioris fortunę cultum ponerent: hiſtriones, mimi, tibicines, ludis agendis & ſpectaculis edendis abſtinerent: ut nemo in tanta regni regisq; calamitate mœroris expers eſſet. Denique, ut hoc abſolvamus, certum eſt, ante Carolum VII. cognomento Victo-

Victorem, nulla tributa aut ſubſidia (ut vocant) impoſita fuiſſe populo, niſi ex ordinum ſententia. Quod ideo a regibus fiebat, ut populum in obſequio liberali, non ex metu continerent, neve eis res materiam turbis ac ſeditionibus præberet, quod nõ ſemel cõtigit. Ac tantum abeſt ut ſtatus ob eas cauſas coacti, quidquam quod aliquammodo honeſti & æqui ſpeciem haberet denegarent regibus, ut longe plus illis commodarent ac conferrent, quam vel petere vel ſperare auſi eſſent, adeo Galli ultro in regum ſuorum obſequium & venerationem proni ſunt.

Iam vero quia ſubſidiariæ illæ pecuniæ erogabantur fere in ſimtus bellorum, par erat, ut inquit Cominæus, vt de bellis in ordinum cõcilio ageretur, quorum arbitrij eſſet, juſtane an injuſta eſſent, conſiderare. Neq; enim principi bellum ullum abſq; illorum conſenſu eſſe ſuſcipiendum. Æquũ enim eſſe ut quorum pecuniis & ſumtibus bellum ſuſtinetur, eorum conſenſus & cõſilium quæratur. Imò (inquit) ecquis in orbe terrarum rex aut princeps eſt, cujus ſit tributum unius terruncii ſubditis ſuis ſine ipſorum conſenſu & voluntate imponere, niſi violentia & tyrannide uti velit? Sed quia fortaſſis hunc locum legentibus videri poſſet Cominæus regiam poteſtatem nimium in ordinem cogere atque anguſtioribus circumſcribere terminis, non alienum erit huic loco, velut interpretando quæſtionum hanc illuſtrare.

Comin. l. 5. c. 58.

” ” ” ”

Principio igitur ſummi principis duplicem *Princi-*

pis poteſtas duplex, ſoluta & Ciuilis. eſſe poteſtatem vel ex ipſis Iuriſconſultis cõſtat. Vnam abſolutam, ſiue ſolutam, alterã ciuilem appellant. Soluta, ſeu libera, ea eſt quæ nullis legibus circumſcripta eſt, ſed omnia ſine diſcrimine cõplectitur: exceptis tamen Dei naturæq; legibus, atque iis quibus tanquam fundamentis principatus faſtigium & ſtatus innititur. Quippe Deo ſuperior non magis eſt princeps, quam vel patrono cliens, vel ſeniore ſuo vaſallus: imò ipſius imperio & poteſtati ſubiectus eſt, nedum ut illi divinas leges abrogare liceat.

Principi quoque fundamentales principatus ſui leges antiquare minimè licet. Nam abolere ea jura, quibus ſtatus Reipub. atq ipſi⁹ ſalus continetur, quid aliud eſſet quam ſeipſum ultrò peſſundare? Sic Galliarum regi nec legem Salicam, nec trium ſtatuum conventum, nec legem de non alienandis regni partibus & provinciis, quæ in ipſius Reipub. dominio poſitæ ſunt, tollere licet. Quippe tribus his capitibus, veluti columnis, regis regniq; incolumitas ſuſtinetur. Iura quoq; naturalia, omniũ gentium conſenſu recepta, & cõfirmata ſenſu communi, refigere principi licitum nõ eſt. Sed his duntaxat exceptis, ad cætera omnia pertinet & ſeſe porrigit libera ac ſoluta poteſtas principis: qui omnibus legibus ſuperior eas pro arbitrio ratas vel irritas reddere poteſt: atq; in corpora & fortunas ſubditorum jus habet, nullis legum vinculis aut exceptionibus conſtrictum. Poteſtatis quidem iſtius ſolutæ temperãdum eſſe

uſum

uſum æquitate poſterioris, id eſt, civilis, po-ſtea dicemus. ſed ſi infinitam illam licentiā civilis & moderatæ uſū temperare [illegible], illa nihilominus ex Dei mandato [illegible] eſt. Verum priuſquam de civili poteſtate agamus, quæ paulo ante breviter attigimus, accuratius explicanda ſunt.

Quod ad primum attinet, in [illegible] principis poteſtati Deū non ſubjici, apertius eſt quam ut multis verbis egeat. Neq; illi principes (aut ſane perpauci) adeo vecordes extiterunt, ut jura divina ſuæ libidini ſubjicere vellent Caligulæ certè & Domitiani amentię qui id moliti ſunt, à ſcriptoribus ethnicis perpetuæ ignominiæ nota multa eſt. Hæc quidem etiam inviolabilis lex eſt apud Theologos, Deo potius obtemperandum eſſe quam hominibus: quæ adeo ſancta omnibus ſeculis fuit, ut ab ea viri boni (qui Dei quoq; ipſius ore in ſcripturis laudantur) nunquam diſceſſerint. Cujuſmodi extitere, Daniel & eius ſocii, Apoſtoli, veteris eccleſiæ Chriſtiani multique hac tempeſtate.

Alterum erat, non poſſe à principe antiquari leges illas, quibus ſublatis principatum & ſtatum Reip. ruere neceſſe ſit. quod & ipſum perſpicuum eſt. Quippe ſi liceret principi poteſtatis ſuæ fundamenta ſubruere, no poſſet Reip. ſtatus eſſe diuturnus, amentium principum libidini ſemper obnoxius. Quemadmodum ſi in Gallia rex aliquis potuiſſet legē Salicam abrogare, & mulieres ad regni hæreditatem admittere, jamdudū haud dubie

Principij fundamentales principatus ſui leges abrogari non licet.

corruiſſet Reipub. gallicæ ſtatus. Reges enim, qui filias tantum ſuperſtites reliquerũt (ut Philippus Longus, Carolus Pulcher, Lodovicus XII.) legem Salicam violaturi fuiſſe videntur filiarum gratia, ſi modo eam violari fas eſſet, usque teſtamento regnum, velut dotale relicturi. Ita contrahendis affinitatibus regnum paulatim ad exteros, mox in ruinam, lapſum eſſet. Externi enim principis, gallica gens præter omnes intolerantiſſima eſt: neque olim, quamquam Romanis armis oppreſſa, peregrinum dominatum diu tulit ſed jam imperante Tiberio rebellionem molita, paulo poſt a Nerone deſcivit, donec penitus obſequiũ exueret, & prima provinciarum ab imperio Romano deficiens, communi conſilio arma libertatis recuperandæ cauſſa caperet. Quamobrem nemo repertus eſt qui eam legem violare auderet, præter Carolum VI. Is, hortante Philippo Burgundiæ duce, Catharinæ filiæ, quam regi Angliç in matrimonium collocaverat, Galliæ regnũ in dotem dedit, præterito Delphino filio: quẽ, propterea quòd Ioannis Burgundiæ ducis interimendi autor extitiſſet, ſucceſſioni minimè idoneum & regno indignum pronuntiavit. Sed hæc donatio quum legi Salicæ adverſaretur, irrita fuit: atque ipſe adeò Philippus dux (qui eam Delphini odio procurarat) poſt Caroli VI. mortem, Delphinum Carolum VII. pro rege & legitimo regni hærede ſe habere profeſſus eſt. Nam is ſe regno indignum, ſeu incapacem, non eſſe facilè omni-

le omnibus [illegible] quidē ſed [illegible] ſuiſſe [illegible] Ante [illegible] fuiſſe. Quo [illegible] Philippo [illegible] loco. Stetit itaque [illegible] [illegible] & [illegible] gallici [illegible] majores noſtri [illegible] nulla ratione [illegible].

Statuunt quoque [illegible] rumque autoritas, quod [illegible] Principatus de [illegible] pora ab ipſo regni [illegible] ac his Reip. incolumis eſſe non poſſe videatur. Nam ſi forte rex vel propter ætatis imbecillitatem, vel mentis errorem, vel captivitatem, regni adminiſtrationi [illegible] vel regnum univerſali [illegible] & [illegible] ne opus habeat, convocandum concilium neceſſe eſt, ut Reip. proſpiciatur quam, his vel oppreſſis vel ſublatis, interire neceſſe eſt. Niſi fortaſſe quis dixerit, regnū [illegible] principes, aut [illegible] regis conſilium, rebus conſulere poſſe abſque populi conſilio. ſed is nihil dixerit. Fieri enim poterat ipſi quoq; principes [illegible] aut [illegible] aut alia quacunque ratione adminiſtrandæ Reipub. [illegible] conſiliarios [illegible] & [illegible] mori, tum abdicare, tum ob ſuſpicione[illegible] cauſas [illegible] judicari, pleruumq; contingit. Quid autem hic

Reſp. quum tam infirmis & caducis fundamentis tutò nequeat incumbere? Omnino concilium ordinum longè firmius eſt præſidium ac propugnaculum Reipub. quàm principum duntaxat ac conſiliariorum aliquot cœtus. Quippe illi (uti diximus) capi, corrumpi, de ſtatu mentis deturbari queunt: Publici vero concilii corpus, ex prudentiſſimis & lectiſſimis totius regni viris cõflatum, nec imbecilli ætati, nec impotentiæ animi, nec captivitati, obnoxium eſt. Illos, ut privatos, partim temporum, partim ſui quemque caſus abſumunt: regni ac Reip. univerſitas, immortalis eſt. Quocirca dubiis Reip. temporibus & caſibus repentinis, ad eam tuendam ſtatuum conſilium atque autoritas omnino adhibenda eſt, quorum periculo res geritur & quorum maximè intereſt: præſertim ſi rex ipſe, propter cauſas paulo antè commemoratas, ad eam adminiſtrandam non ſuffecerit. Quod deteſtabilior eſt peregrinorum impudentia, qui hodie Galliam pro libidine verſant, & palam dicere audent, reos eſſe læſæ majeſtatis, qui de convocando ſtatuum concilio verba faciunt. Sed quanto juſtius hujus criminis illi culpam ſuſtinent, qui contra jus gentium & morem majorũ præclarum illud communis concilii habendi inſtitutum, præcipuum regni robur & firmamentum, ſumma vi convellere moliuntur? veriti ſcilicet ne in ſe aliquando vibretur hoc telum; quo nullum præſentius remedium eſt tot corruptelis, tot calamitatibus, ſanãdis, quas peregrini homi-

homines, publicæ libertatis hoſtes & nomi- [illegible] exemplis meritis in Remp. [illegible] in- venere.

Idem de ea lege ſentiendum eſt, quæ cau- tum eſt ne provinciales [illegible] quæ in Reip. [illegible] Eam ſiquidem legem, [illegible] quibus tanquam [illegible] regni [illegible] [illegible] eſt [illegible] à rege ne- fas eſt. Duobus exemplis id probaſſe ſuffi- ciet, quibus [illegible] non ſolùm in hac lege [illegible] præſidium eſſe collocatum, ſed etiam [illegible] conven[illegible] ſtabilitatem ſalutemque con- tineri.

Ioannes Galliæ rex, quum ab Anglis præ- lio victus, captus, & in Angliam [illegible] eſſet, pacem certis legibus cum Anglo pe- git. Eas conditiones, quòd minus æquæ & Reip. detrimentoſæ eſſent, ordinum conci- lium ratas non habuit. Id renunciatum, Ed- wardi regis animum adeò ira & dolore in- cendit, ut deieraverit ſe nullum prius finem facturum, quam quidquid in Gallia prioribus bellis [illegible] erat, id totum [illegible] que vaſtaret. Neque ſegnius executus eſt, & [illegible] exercitu Galliæ fines ingreſſus, [illegible] [illegible] quidem oppida cepit, [illegible] agros il- [illegible] Mox [illegible] dux Lan- caſtriæ [illegible], pacem cum Gallis [illegible] [illegible] in il- [illegible] u- troque [illegible]

[illegible]

bundo agmine incederet: quid fruſtra ha-
tiſſimtu, nullo digno præmio, ſe ac mili-
tes terreret? Ad ea præ impotenti iracundia clau-
ſæ regis aures erant: & nihilo ſecius propoſi-
tum peragens, ultra odiis & ira tendebat. At
Deus Galliæ miſertus, furenti obuiam ivit.
Quippe imber inſolitus grandine & fulmine
mixtus, tam ingentibus procellis effuſus fuit in
caſtra Anglorum, ut tentoriis diſjectis equos
viroſque obrueret. In religionem ac mira-
culum ea res apud Anglos vertit: & ſolemni
voto ſeipſum obſtrinxit Edwardus, ſi tam
fœdam tempeſtatem tranquilla ſerenitas ex-
ciperet, non ultra cædibus atque incendiis
ſæviturum in Chriſtianum Galliæ populum,
quum crederet hæc à Deo infeſto atque ira-
to immitti. Quin etiam poſt hæc de pace ſecum
agi paſſus eſt: quam tamen ita commodis ſibi
conditionibus & è re ſua fecit, ut præter tri-
cies centena francorum millia; quæ pro regis
redemtione penſa ſunt, Aquitaniæ, ſimul e-
tiam Armeniaci, Albreti, Commingiarum,
Marchiæ, Xantonum, Rupellæ, & prope to-
tius Galliæ Narbonenſis, ſeu linguæ Occita-
næ, ſummum jus & liberam poſſeſſionem ob-
tineret: quum eæ provinciæ numquam antea
in ditione ac poteſtate Anglorum fuiſſent.
Hanc pacem (quæ Bretiniaci non procul à
Carnutũ oppido facta eſt) quum earum re-
gionum incolæ Galli comprobare, nollent,
neque in Anglorum nomen ditionemve con-
cedere, aliis argumentis pugnabant. Non mi-
nus ſe avelli à regno, quam à corpore mem-
bra, ſibi eſſe, neque id licere regi. ſibi vetera

[illegible] privilegio a [illegible] Magno conceſſi, quibus [illegible], [illegible] pore [illegible], [illegible] galli [illegible]. Sed [illegible] Ioannes [illegible], [illegible]. In Galliam [illegible] Borbonio, [illegible] pis principes, [illegible] nomen [illegible] galliæ [illegible] ſtatu mutato ſub imperium Anglicum concedere.

Rupellanorum [illegible].

Præterea [illegible] Rupellanorum memorabilis [illegible] ravere, [illegible] Anglos [illegible] terent. [illegible] relis aliquid conſequuturos, oratores ad regem miſerunt. Illi quum [illegible] ſent, & in regiam eſſent [illegible] cum precibus & lacrymis ad regis pedes provoluti, in hunc ferme ſententiam loquuti ſunt. Huc ad te (o rex) a Rupellæ urbis tuę civibus miſſi ſumus oratum, ut eorum te miſerearis. Quid enim his miſerius eſſe poteſt, qui [illegible] iam unde a patribus atque avis imperio tuo & majorum tuorum adhæſerint, tunc exteris hominibus, quibus non lingua, non mores [illegible] inſtituta eadem ſint, parere cogantur? Sed [illegible] peccatis noſtris [illegible] habemus, ut nos a patriæ imperio, [illegible] complexu, [illegible] & peregrino principi ſubjici [illegible] conditionem non deprecamur. Sed [illegible], ut [illegible] dicos [illegible] &

hunc

,, huic quidem genti, quæ tot per annos tam
,, noſtri ſanguinis hauſit: ut eorum ne conſpe-
,, ctum quidem æquo animo pati poſſimus, ſu-
,, perbum imperium feramus? Te quidem cum
,, Anglo, quibus voluit legibus, paciſci conceſſum
,, fuiſſe non ignoramus, & noſtram civitatem
,, in earum urbium eſſe numero: quę illi ex fœ-
,, dere tradi debent. Sed ſi qua ſpes eſt, poſſe
,, nos è tã iniqua lege excipi, nullis neq; labori-
,, bus neq; pecuniis parcemus. Itaq; ad eam rem
,, conficiendam, omne argentũ præſens, quid
,, quid publici, quidquid privati eſt, Majeſtati
,, tuæ offerimus: & deinceps in ſtipendium di-
,, midiam partem fructuũ qui ex fortunis no-
,, ſtris provenient daturos ſpondemus. Quam-
,, obrem te, rex, per venerabile Dei nomẽ, per
,, ea omnia quæ hominũ generi chara & ſancta
,, ſunt, obſecramus, ut te urbis ac fortunæ no-
,, ſtrę, paulò antè florẽtis, nunc afflictæ, miſeri-
,, cordiæ capiat: néve civeis noſtros, filios ac
,, ſubditos tuos, qui ad hũc uſq; diẽ Majeſtatem
,, tuam ſumma obſervantia coluerunt, qui nũc
,, in fidem & clientelam tuam ſemetipſos tra-
,, dũt, qui ex te uno pendẽt, crudeliſſimi hoſtis
,, arbitrio obnoxiam animam trahere ſinas:
,, anxiam certè ac triſtem perpetuo in ſqualore
,, vitam acturos, niſi ſub te principe vixerint.
,, Sub hoc rurſum flentes ad regis pedes pro-
,, cubuere, & apparebat regem miſericordia fle-
,, cti. Itaque reſpondit, ſe non aliter quam vi-
,, ſcera ſua ſecantem regni parte ſemetipſum
,, mulctaſſe, ut pacem neceſſariam magis quàm
,, æquam, vel honeſtam, redimeret: ſed aliter

tamen

[illegible] compoſite, [illegible] ſibi eſſe [illegible] poſtquam [illegible] Rupellam [illegible], [illegible] adeo [illegible] Angli [illegible], ſed [illegible] Paulo poſt dictis quum [illegible] capere Angli, [illegible] te [illegible] quando temporum neceſſitate [illegible] cogerētur Angli [illegible] ne parituros. ſed facta, [illegible] bi gallicos fore. Cæterum quum [illegible] Rupella cæteriſque provinciis [illegible] poſſerētur Angli [illegible] filium natu maximum Cambriæ principem cum imperio præfecit. Is ſtrenuus quidem princeps, ſed quemadmodum erga ſuperiores ſummiſſe, ſic adverſum minores ſuperbe ſe geres. Burdegalæ regia ſede quum collocaſſet, ſingulis familiis [illegible] indicere aggreſſus eſt, & eo non parvo [illegible] jus libertatis minuere. Huic [illegible] omnes fere illarum provinciarū Barones, Proceres, nobiles & cordati viri, obniſe interceſſere: in his comites, Armeniacus, Petragoricus, Albretius, Cominguius, & complures alii [illegible] profecti ſunt, ut [illegible] ria, ſeu concilio, Pariſii Franciæ quod appella[illegible] provocatione certarēt adverſum principē. Ibi, quum de eo [illegible] Carolum regē adiiſſet [illegible]

[illegible]

frigidè & molliter reſpondit, pacem Bretiniacenſem legibus factam eſſe, quam ipſe quoque jurejurando ſanxiſſet, & Ioannem patrem ſuum, ſuo ac regum ſequentium nomine ejuraſſe & tranſtuliſſe in Anglum, quidquid juris ac poteſtatis in eas provincias haberet: ſe verò cum his conditionibus, tum ſacramenti religione impediri, quo minus pacem cũ Anglo factam violet. Comites & Barones illi, contra multis argumentis docebant, regi non licere ſemetipſum abdicare ſummo jure ac poteſtate, quam obtineat in ſubditos, abſque conſilio & conſenſu Prælatorum, Baronum, Civitatum, denique eorum quorum de libertate ac fortunis agitur. idque tunc primum apud Gallos novo more, nullo exemplo, fieri: ſe, ſi illi diſceptationi pacis interfuiſſent, numquam ſuffragiis ſuis rem tam abſurdam fuiſſe comprobaturos, ut rex ſummo in ſuos imperio cederet. Itaq; ſe vehementer majeſtatem ipſius orare, ut provocationẽ ſuam admittat, & miſſo apparitore principi Cãbriæ diem dici jubeat, qua is ſe ſiſtat Lutetiæ, atque eo præſente Curiæ Parium autoritate abrogetur nova illa tributi collatio Regibus vera audire inſuetis liberior ea oratio viſa eſſet, quàm quæ apud regem eſſet habenda. Sed rex noſter (non tam delicatus quàm illi ſunt qui de Statuum concilio convocando verba facientes Majeſtatis crimine teneri vociferantur, ut Machiavelli diſcipulos facilè agnoſcas) neq; poteſtatẽ Principis ita circũſcribi) quod fas non eſſet) neq; acta parentis ſuire-

[illegible] conſultan-
[illegible] communis.
Quorum [illegible] eſſe comperit,
exemplo [illegible] rogatu, principi
[illegible] Patrum
[illegible] Com-
[illegible] reverſi, [illegible]
[illegible] ad rebellandum [illegible]
[illegible] regno
Galliæ [illegible] ex ur-
be Anglis [illegible] ſibi-
met [illegible] Sed quũ dux
[illegible], regis frater, [illegible]
ingredi urbē vellet, portas ei aperire [illegible]
[illegible] cauſati, priuſquam legatis ad regē
miſſis, privilegia quæ [illegible] eſſent,
publicæ fidei literas, ut eò ſibi tutò ſe licē-
ret, ab eo peterent, & impetrarũt. Itaq; duode-
cim [illegible] ad re-
gē pervenissent, [illegible] An-
glorū quod invitī accepiſſent, ſua ſponte ex-
cuſſiſſe, ceterum ſibi eſſe in animo, quem ipſi
legitimum ac naturalē ſuum principē agno-
ſcerent, ſub eius imperio vivere, poſtulare tā
[illegible] civitati privilegia quædam & jura
concederet. Quænā illa eſſent quum rex pete-
ret, [illegible] (inquiunt) impetrare cu- *[illegible]*
pimus, ut Rupella [illegible] arcto *privile-*
vinculo Reipub. ac Regno Galliæ coniungan- *gia [illegible]*
tur, ut nullis unquam, aut pacis, aut exter- *[illegible]*
nis [illegible] fœderum conditionibus, aut *rum.*
ullis Galliæ caſibus, à nomine gallico a- "
velli queant. Deinde arcem ſolo æquari pe- "
timus. [illegible] urbem fideli cuſtodia [illegible] "

& in obſequio manſuram præſtamus. Hi poſtulatis, ut æquis & animum verè gallicum te ſtantibus, rex haud gravate aſſenſus eſt, & quæcunq; petierent propenſo animo conceſſit. Ita tum lex illa de non alienando Reipub. patrimonio, magno regis regniq; commodo, per opportunè uſurpata eſt. Verum forte hoc loco quæſierit aliquis Machiavellita, cur hodie Rupellani regno Galliæ tam infeſti ſint, quod patres eorum tã ſtudioſe coluerũt. Nihil ad ſolvendũ facilius: Nulla in parte videlicet Rupellanos degeneraſſe a majoribus ſuis: neque minus germanos eſſe Gallos, eos qui hodie Rupellæ vivunt quam qui tum vixerunt: imo in eo maxime patrum ſuorum fidem ac conſtantiam imitari, quod quemãdmodum illi nullum laborẽ recuſarunt, ne Anglis parerent. ita hi hodie peregrinum, id eſt Italicum imperium ferre non poſſunt. Iam ad alterum exemplum pergamus.

Bellajus lib. 3. Comm. Franciſcus primus, Galliæ rex, quum eum bello captum Carolus V. in poteſtate haberet, fœdus cum eo in Hiſpania pepigit: cujus cum aliæ leges erant, tum hæc maximi momenti: Ducatus videlicet Burgundiæ poſſeſſione & jure ceſſurum, idque traditurum Cæſari: deinde ut eam ceſſionem ſua autoritate confirmarent ejus provinciæ ſtatus omni ope annixurum. In eas leges icto fœdere Cæſar regem Bajonam uſque deduci jubet, ibique eum per legatos rogat ut Madritani fœderis conditiones de integro ſanciat & confirmet, quo validiores ſint, neve captivo per

vo per vim ac metum extortæ, ſed liberè ab ipſo [illegible] vel acceptæ [illegible]. Rex [illegible], illud potiſſimum fœdere ex- [illegible] quin de ducatu Burgundiæ ageretur, non poſſe ab ſe procerto & explorato confirmari, nonniſi ſubditis, quorum res ageretur, [illegible] eorum ubique conſenſu & autoritate populi alienari jus ſuum [illegible] eſſe: ſed ut de voluntate [illegible] certior fieret, ſe primo quoque tempore [illegible] provinciæ concilia indicturum. Neque feſellit: ſed quum ſtatus Burgundiæ [illegible] alienationem illam ut iniquam non probavere. Id quum Cæſari rex ſignificaſſet, ſatis ille habuit, ſi promitteret Franciſcus ſe primæ virilis ſtirpis ſoboli quam ex Leonora coniuge, ſorore Cæſaris, tolleret, ducatum illum Burgundiæ hereditario iure daturum. Itaq; lex illa de non alienando regni dominio, tum quoq; nō mediocriter profuit. Huic vero etiam ſuffragantur Iuriſconſulti, quorum ea eſt opinio. Nihil rerum imperii alienari poſſe a Cæſare: imo augeri & amplificari ab eo debere, quoad eius fieri poteſt. Atque ex eo fonte (ſed inepte quantum ad temporum interſit) nomen Auguſti ducunt: unde ſcilicet imperatores dici Auguſtos, quod imperium augere & propagare, non minuere debeant. Idem porro ſtatuunt principibus ac regibus ſentiendum eſſe: quippe ratione prorſus ſimili.

Quamobrem nemo eſt (opinor) niſi forte communis ſenſus expers, & moris omnis ignarus, qui [illegible] non agnoſcat eſſe iſta ſcele-

ges, ſeu inſtituta & mores Gallicæ gentis, legē videlicet Salicam, legem de ſolennibus ordinum comitiis, legem de non alienandis ipſius regni ac Reip. ditionibus, tres eſſe velut Monarchiæ gallicæ columnas, quas labefactare nefas ſit. Neq; ego, dū hoc dico, ulinas jus regiæ poteſtatis ulla ex parte minuo, aut nimiùm anguſtis terminis circumſcribo. Etenim ſi valentis ac potētis eſt, ut eſt, ſe ac principatum ſuum prohibere à lapſu, & ſtabilem tueri: ſummæ contrà imbecillitatis atque impotentiæ argumentum, in præceps dare ſe, ac res ſuas: an non validus ille demū eſt, ac diuturnus Reip ſtatus, cujus fundamenta proruí non poſſunt? imbecillus vero & caducus, in quo licet principi jura, quibus ſalus ipſius cōtinetur, pro libidine ſolvere? Si ædes improviſa ruina prociderint, ſi quis ſe a lapſu ſuſtinere non potuerit, iſta infirmitatem produnt: ſin greſſu firmo atq; conſtāti rectus inceſſerit, ea integrę valitudinis & boni habit⁹ nō obſcura indicia ſunt. Ita ſatis validæ erūt principis opes, ut virиū meritò pœnitere nō poſſit, ſi cōſilio magis quàm vi, benevolētia poti⁹ quam metu, ꝑpetuis nixū legibus imperiū ſuſtētet.

Lex naturalis neque à Principe, neque à quoquam

Naturæ quoq; jura & leges nobiſcum natę antiquari à principe nequeunt. Exiſtat princeps aliquis qui ſtupra, inceſtus, furta, cædes, & ſimilia à quibus natura abhorremus, ex illicitis licita faciat: Reclamabunt omnes, neq; tanti facient profani principis autoritatem quam judicia naturæ. Quum inter Claudium Cæſarem & Agrippinam matrimonium pa-

[illegible] eſſet, celebrare ſolemnia nuptiarum nō *Iniqua*
audebant, nullo exemplo in patrui domum *in poteſt.*
deductæ fratris filiæ. Sed ille in ſenatum in- *Tacit.*
greſſus decretum poſtulavit, quo iuſtæ inter *Annal.*
patruos, fratrumque filias, nuptiæ etiam in *lib.* 12.
poſterum ſtatuerentur, quæ ad id tempus in-
ceſtæ habebantur. Neque tamen reperti ſunt, *Suet. in*
qui exemplum ſequerentur, excepto liberto *Claud.*
quodam, & altero primipilari, quos plerique *cap.* 16.
Agrippinæ gratia impulſos ferebant. Adeo
omnes vulgo talibus coniugiis abhorrebāt,
quę tacito omnium ſenſu & naturæ repugnarent. Ac
ne Claudio quidē illud proſperè ceſſit: quip-
pe ſe ac domum inceſtis iſtis nuptiis & adop-
tione ex toto pervertit. Nam ab Agrippina
veneno ſublatus eſt, ut Nero rerum potire-
tur: mox à Nerone Britannicus legitimus
Claudii filius, ne patris aliquando imperium
pro ſuo iure repeteret. Is ſcilicet eventus ſo-
lere illicitis & naturæ repugnantibus coniugiis. In-
ceſtis quoque nuptiis animum adieciſſe Baſ-
ſianum Caracallam legimus. Quum enim no- *Spart.*
verca ipſius Iulia quaſi per negligentiam ſe forte *in Carac.*
maxima corporis parte nudaſſet, dixiſſetque
Antoninꝰ, vellē, ſi liceret: reſpondiſſe illa fer-
tur, ſi libet, licet: An neſcis te Imperatorē eſ-
ſe, & leges dare, non accipere? Quo ille audi-
to, in inceſtam libidinem exarſit, nuptiasq; e-
ius celebravit, quas, ſi leges dare ſciret, verè
ſolus prohibere debuerat. Etenim principem
equidem dare iura ſubditis decet, ſed ea
quæ nec naturæ, nec communi ſenſui repu-
gnent. Itaque Papinianus, vir inſigniter iu-

riſconſultos fama, quum Baſſianus occiſo fratre Geta mandaret illi, ut & in ſenatu & apud populum facinus illud excuſaret: maluit mortem oppetere, quam ut tam immane facinus verbis & iuris ſpecie velaret: memorabili tamen prius reſponſo edito, Non tam facile parricidium excuſari poſſe quam fieri. Næ Papinianus, ethnicus homo, ſuo exemplo multorum hac ætate magiſtratuum ac juriſconſultorum improbitatem coarguit. Is enim quum cognoſceret hoc ſcelere violari omnes naturæ leges, ad illud exequendum, vel ipſius Cæſaris juſſu nunquam ſeſe obſtrinxiſſet, cui commiſſo potrocinari noluit: iſti vero non modo conſilium, patrocinium, linguam, excuſandis cædibus contra omne jus & fas perpetratis, ſed operam quoque perpetrandis facinoribus, accommodant. Sed quum de ſoluta principis poteſtate ſatis multa à nobis dicta ſint, nunc de altera agamus.

Civilis poteſtas Solutā tēperat.

Altera poteſtas (quam civilem appellant) ratione temperata, juris & æqui finibus circumſcribitur. Ea velle uti principem perpetuo exiſtimandum eſt, niſi diſerte edixerit, ſe hoc vel illud velle, jubere ſummo imperio: cuius ratio nemini præterquam ipſi conſtet. Ea conſilio & prudētia regitur, & priori illi, id eſt infinitæ principis poteſtati, violentæ ac rapidæ, ſeſe adjungens, eam non ſecus, ac nonnullis ſolis curſus diurnum, ſalubri quadam comitate temperat, & quodammodo manſuetiorem reddit. Neq; ulla adeo res regnis & imperiis magis ſalutaris eſt, quam inter duplicem

duplicem illam poteſtatem inſociabiliſ ſecū ſociaſſe, eaq; qui caruere, ſe ſtirpemq; ſuam, domoſq; ſuas, funditus everteruut. Itaque imperium illud liberum ac ſolutum maxime exercuere boni principes, nec alii quam ſoli maieſtatem ſuam conſpicuam & venerabile facere vellent: cæteri vero in omnibus fere actionibus ... ſunt, ut autoritatem ſuam legibus & rationi ſubiicerent. Ac tantum abeſt ut minus faſtigium ſuum ſummum rati ſint, & aliquid ſua dignitate inferius agere ſe arbitrarentur, ut contra principatum [illegible] rem auguſtioremq; eſſe exiſtimarent eius qui ſummam poteſtatem non licentia, ſed æquitate & iure metitur, quam eius qui legibus ſolutus poteſtatem infinitam & effrenatam exercet. Sic imperaſſe bonos principes Romanos hiſtoriæ teſtantur: ac de ea ipſa re legem nominatim ſcripſit Theodoſius, quam hic ipſius verbis inſeram. *Digna vox* (inquit) *maieſtate regnantis, legibus alligatum ſe principem profiteri: adeo de autoritate iuris noſtra pendet autoritas: & revera maius imperio eſt ſubmittere legibus principatum. Et oraculo præſentis edicti, quod nobis licere non patimur, aliis indicamus. Dat. III. Idus Iunias. Ravennæ, Florentio & Dionyſio coſſ.*

L. digna vox C. de leg.

Quamobrem ut ad id unde devertimus, redeamus: Communis locus quem nos ſuperius protulimus, non de libera & ſoluta principis poteſtate, ſed de civili debet intelligi. Quippe ſummi illius imperii iure bella ſuſcipere, tributum imperare ſubditis, abſq; illo-

Dion. in Augu-ſto l. 1 D. de conſtit princ.

rum conſenſu princeps poteſt, ſiquidem lege regia populus Romanus idem jus imperiumque in principe tranſtulit, quod antea penes ſe erat, ut ſolutus legibus quæcunque vellet faceret, & ab iis quæ nollet abſtineret. Ergo (ut inquit Vlpianus) quod principi placuit, le-
„ gis habet vigorem: utpote quum lege regia,
„ quæ de imperio eius lata eſt, populus ei, & in
„ eum omne ſuum imperium & poteſtatem con-
„ ferat. Hoc idem imperium ſolutum lege di-
„ vina regibus & ſummis magiſtratibus attri-

Sam. 8.

buı videtur. Nam diſerte edicit Deus reges Iſraelitici populi in bona & perſonas ſubditorum omne jus habituros. Verùm Deus principes velut legatos & miniſtros ſuos, ea lege cum libero imperio ceteris mortalibus præfecit, ut illud cum libera moderataque poteſtate definire & temperare velit. Tantũ enim abeſt ut principem velut pro ſuo jure ſubditorum fortunis abuti jubeat, ut ne clientem quidẽ velit à principe cogi, ut illi fundũ aut prædium ſuũ vendat, quod Nabothi exemplo perſpicuum

1. Reg. 21.

eſt. Minimè verò omnium, ſummo illi regum & principum principi Deo, cordi eſt, ut ſummo illo imperio, quod ipſi acceptum referre principes debent, ad injuriam, vim, ſævitiam, & ſimilia ſcelera, abutantur: ſed quemadmodum juſtitiæ ſuæ vim in puniendis malis, clementiam in bonis tuendis, exercet: ita vult hoc ſuum exemplum principibus pro lege eſſe, & in eo maximè laborarēt ad illud quam proximè accedant.

Quare ut aliquando hanc noſtram in teſti-

monium

minium illud. Comines commentariorum ſuorum, quum minime ambiguum ſit, principem liberæ poteſtatis jure ſuo ſubditorum conſenſu, & bella ſuſcipere, & ſtipendia imperare poſſe, longe tamen melius ſibi & ſuis optime conſuleret, ſi legitima & civili poteſtate Remp. adminiſtraret. ſane quod ad tributum attinet in repentinos & extraordinarios Reip. uſus quæſitum, vulgo ſubſidia & auxilia vocant; de quibus agit Cominæus, non deſunt qui dicant ad hodie non pro arbitrio principis indici, ſed eam voluntariam collationem eſſe, nec ſine conſenſu populi fieri. Huic opinioni materiam præbuit, quod Carolus VII. longis & gravibus adverſum Anglos bellis implicitus, quum ordinum concilio indicaſſet publicas neceſſitates, neque ſtare poſſe Remp. niſi tributo novo ſumtus ſuppeditaretur, ab illis impetravit, ut privati ex cenſu annuum ſtipendium extraordinarium penderent. neque propterea neceſſe eſſet quotannis concilium cogere, tum ne Reſpub. gravaretur impenſa; tum quia tam diu manſurum erat tributum, quamdiu cauſa tributi injungendi manſiſſet. Sed hoc decretum communi conſenſu ordinum ad tempus propter bella Anglica factum, finitis illis abrogandum erat. Diutius tamen duravit publici illius conſenſus & tributi exemplum, quam cauſa. Regnante Carolo VIII. ſtatuum conventus Turonibus habitus eſt, tum ut regni adminiſtrationi ob pueritiam regis proſpiceretur, tum ut Reip. neceſſitatibus pro-

vatorũ pecuniis ſuſtentarentur. Eam novam pecũiæ collationem haud gravate ſtatus decreverunt, quanquam tum populus continuis bellis & tributis exhauſtus eſſet. Quo loco Cominæus docet nihil regi utilius eſſe quam ut ordinum comitia convocet: quorum conſenſu ſi omnia egerit, facilius ſubditos obedientes habiturũ. Sed queritur extitiſſe ſua ætate homines, indignos honorib' quos obtinerẽt (quales hodie multi ſunt) q omni ope impediret, quo minus populi conciliũ haberetur: quippe magnos hominũ conventus reformidare, ne quales sũt, tales agnoſcantur. Scilicet illi, caligulę, Maximini, Cõmodi, & c. non diſſimiles erant. qui Rom. ſenatum non ob aliud oderant, niſi propterea quòd ſapientes viros, velut magiſtros & caſtigatores morum ſuorum, tolerare non poſſent.

Conſilium ex multis conflatum unius conſilio præſtat.

Nunc ad Machiavellum revertamur. Is axioma ſuum (quod argumentis & exemplis ſatis multis confutavimus) duplici ratione confirmare nititur. Vna eſt, periculoſum eſſe, ſi princeps cum uno duntaxat rerum curam & conſilia communicet, ne is principe dejecto principatum invadat. Reſpõdeo, hoc timeri meritò poſſe, ſi, quemadmodum olim ſæpe imperiũ Rom. ſic hodie militaribus ſuffragiis principatus venales, velut in auctione licitantibus addicerentur. Sed hac ætate imperia vel hereditario jure poſteris ceduntur vel gravium ſapientumque hominum judicio ac ſuffragiis deferuntur, ego tamen principem non laudo, qui unius tantum amici cõſilio utetur

& qui

& qui hoc fecere olim, male ſibi & rebus ſuis conſuluerunt, ſicuti poſt docebimus. Neque vero fieri poteſt ut unus tam accurate Reip. cauſas vel negotia inſpiciat atque expendat, neq; difficultatibus ac periculis tam mature obviam eat, quam plures conferentes conſilia & curas. Itaq; non immerito ſapientiſſimus rex Salomon conſilium ex pluribus conſtitutum commendat. *Prou. 11.*

Poſterius argumentum, quod ad confirmandum [illegible] Mach. adhibet, hoc eſt: ſcilicet in conſilio ex pluribus conſtituto [illegible] que certari [illegible], & dum ad ſua quiſque ſtudia diverſi tendunt, ſenatum in partes diduci. Sed quare hoc firmū eſt? Certatur in conſilio ſententiis, ergo prudentum conſilium aſpernendum eſt. Quam multis experimentis quotidie probatur, bonos ac prudentes viros [illegible], hos ab aliis diſſidere verbis & argumentis, rebus vero ipſis & ſentētiis conſentire? Neq; vero hęc, ſi forte inciderit, opinionū diſſenſio Reip. noxia eſt, modo omnes recta in eundē ſcopum Reip. videlicet dignitatem & ſalutē, tendant. Eiuſmodi forte fuit nobilis illa C. Cęſaris & M. Catonis in ſenatu diſſenſio. Nam patefacta cōjuratione Catilinę, quū ſenatus ꝑpe univerſus in [illegible] ultimam ſtatueret pœnā, Cęſar per municipia in cuſtodia habēdos, publicatis eorum bonis, cenſuit. Quin & [illegible] metum iniecit aſperiora ſuadentibus, ut D. Sillanū non piguerit ſententiam ſuam, quę [illegible] erat, interpretatione lenire: obtinuiſſetque adeo,

Diſſenſio ſententiarum in eundem ſcopum ſpectantium periculoſa non eſt.

traductis jam ad ſe pluribus, niſi labantem ordinem confirmaſſet M. Catonis oratio. Longe, inquit ille, mihi alia mens eſt, Patres cõ-
Sall. in Catil.
„ ſcripti, quum res & pericula noſtra conſidero, & quum ſententias nonnullorum ipſe mecum reputo. Hic mihi quiſquam manſuetudinem & miſericordiam nominat? Iampridem equidem nos vera rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena largiri nunc eſt liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur: ſontes è manibus magiſtratuum eripere, miſericordia habetur. Adeóne leve crimen eſt, in Reip. everſionẽ & ſanguinis noſtri profuſionem conjuraſſe? Cetera maleficia tunc perſequare, ubi facta ſunt, hoc, niſi provideris ne accidat, ubi evenerit, judicia fruſtra implores: capta enim Vrbe à Catilina & conjuratis, nihil fit reliqui victis. Qui ante ſententiam dixerunt, ſanguinis noſtri valde liberales eſſe videntur, ut dum paucis ſceleſtis parcunt bonos omnes perditum eant. Si in tanto omnium metu Cæſar ſolus non timet, eo magis refert me, mihi atque vobis timere. Majores enim noſtros magnos fecêre, domi induſtria, foris juſtum imperium, animus in conſulendo liber, neque delicto neque libidini obnoxius. Comparatio iſta res eſt quidem aſpera, & eam timetis: ſed inertia & mollitia animi, alius alium expectantes, cunctamini, videlicet diis immortalibus confiſi, qui hanc Remp. ſæpe in maximis periculis ſervavere. Atqui non votis neq; ſuppliciis muliebrib9 auxilia deorum parantur. Vigilãdo, agendo, bene cõſulendo.

lendo proſperè omnia cedunt: ubi ſocordiæ "
te atque ignaviæ tradideris, nequicquam de- "
os imploreſ: irati infenſiq; ſunt. Quare ego "
cenſeo, quum conjurati ab indiciis convicti "
ſint, aliq; confeſſi, cædem, incendia, aliaq; fe- "
dos atq; crudelia facinora in cives patriam "
que paraviſſe, de confeſſis, ſicuti de manife- "
ſtis rerum capitalium, more majorum ſuppli- "
cium ſumendum. Igitur Cato Cæſari relu-
ctans, forti & vehementi oratione habita,
magna cum laude ſenatum in ſuam ſententi-
am traxit: ac de conjuratis ſupplicium ſump-
tum eſt, ſicut ille cēſuerat. Itaq; permagni in-
tereſt exiſtere in ſenatu Catōes, Appios Clau-
dios, & illorum ſimiles viros, qui priſca ſeve-
ritate molles aliorum ſententias caſtigent.
Neq; enim deſunt ulli Reip. Poplicolæ, Me-
nenii Agrippæ, Servilii, Pompeii, vel Cæſaris
ſimiles, qui humaniter, diſſolute ac leniter in ſena-
tu ſententiã dicant: ſed pauci Catones, Appii,
Cincinnati ſunt, qui libere ac fortiter cenſe-
ant. Etſi enim graves illæ ſeveræq; ſententiæ
vincere ſemper nõ debeant: interjectæ tamẽ
aliis, jucundum in ſenatu ex diſſimilibus judi-
ciis velut ex diſtinctis ſonis, concentum effi-
ciunt: neq; parum ad conſilium capiendũ pro-
ſunt. Cujus rei plurima exempla T. Livius
ſuppeditat. Itaq; in principis conſilio judicio-
rum illa ſententiarumq; diſſimilitudo nõ ad-
modum metuenda eſt.

Quare Machiavelli dogmati dogma veri-
us oppono, principẽ videlicet qui conſilium vi-
rorum probitate, uſu rerum & prudentiam

inſignium, morem geſſerit, feliciter Remp. adminiſtraturum. eū vero qui ſuis unius conſiliis fretus, temere rerum fluctibus ſe commiſerit, merſurum ſe ac ſpes ſuas quēadmodum ab Horatio elegantiſſime ſcriptum eſt.

Car. lib. 3. P. 4.

Vis conſili expers mole ruit ſua:
Vim temperatam di quoq; provehunt
In maius: idem odere vires.
Omne nefas animo moventes.

II. THEOREMA.

Princeps, ne ab aſſentatoribus circūveniatur, edicere debet amicis & conſiliariis ſuis, ne quidquam ipſi ſuadeant, néve ulla de re cum ipſo colloquantur, niſi de qua ultro ab ipſo ſermo inſtitutus fuerit.

Cap. 13. de principe.

ASSENTATORIBUS, *qui principum aures obſident, & gratioſa dictu magis quam vera ingerunt, ut ſemel ſeſe liberet princeps* (inquit Mach.) *maturè ſignificet ſe abhorrere à mendacio* [illegible] *veritate, & ea liberè dicta delectari. Verùm quum in ordinem* [illegible] *vera dicere convenienti ſuſcipiam* [illegible] *& media quadam via ſequenda eſt. Itaque* [illegible] *principi, ut familiares habeat prudentia & virtute inſignes, qui verè liber*[illegible] *de rebus*

[illegible]

Simul ex verbo Machiavelli [illegible] utile conſilium [illegible] dare principi [illegible] videlicet aſſentatorum [illegible]: [illegible] re ipſa nihil aliud agit, niſi ut principem doceat qua ratione [illegible] regendum [illegible]. Quippe nõ alius adulator [illegible] eſt, quam is, qui quanquam [illegible] principis [illegible] labi videat, tamen ſciens prudensq; diſſimulat. Prudentis enim fidelisq; conſiliarii præcipuum munus eſt, aperire principi, quoties opus fuerit, quæcumque vel à magiſtratibus in Repub. vel à privatis peccantur, ut admonitus [illegible] proſpiciat. Certe expectare [illegible] donec ipſe princeps ſermonem [illegible] de rebus ad Remp. pertinentibus [illegible], vanum eſt: atq; is de negotiis agere poteſt, quæ neſcit: neque vel domi incluſus, vel magno comitatu cinctus, ea ſcire aut [illegible] ad ipſum non perveniunt, niſi quantum [illegible] videtur, [illegible] in poteſtate ſunt principis [illegible]. Itaque [illegible] Diocletianus, qui [illegible] principem [illegible]. Sed illius verba, quæ memoratu digna ſunt, hic adſcribere libet. Quæritur (inquit Vopiſcus) quæ res malos principes faciat. Imprimis ni-

Princeps nihil eorũ quæ geruntur intelligit, niſi quantũ ex miniſtris ſuis audit. Vopiſc.

 mia li-

Vopiſcus in Aureliano.

mia licentia, deinde rerum copia, amici præ-
terea improbi, ſatellites deteſtandi, eunuchii
avariſſimi, aulici vel ſtulti vel deteſtabiles, &
(quod negari non poteſt) rerum publicarum
» ignorantia. Sed ego à patre meo audivi Dio-
» cletianum principem, jam privatum, dixiſſe,
» nihil eſſe difficilius quã bene imperare. Col-
» ligunt ſe quatuor vel quinque, atque unum
» conſilium ad decipiendum imperatorem ca-
» piunt: dicunt quid probandum ſit. Impera-
» tor, qui domi clauſus eſt, vera non novit: co-
» gitur hoc tantùm ſcire quod illi loquuntur:
» facit judices quos fieri non oportet, amovet
» à Rep. quos retinere debebat. Quid multa?
» ut Diocletianus ipſe dicebat, bonus, cautus,
optimus, venditur imperator. Hæc Diocle-
tiani verba ſunt: quibus appareat ipſum, quod
doleret ſe turpiter ab aulicis ſcientem ac vi-
dentem decipi, tædio imperii ſeceſſiſſe in pri-
vatam vitam, ut Salonis, hoc eſt in patria ſua,
oluſcula ſereret. Plerique hodie, quos auli-
ci aſſentatores, peſſima principatus inſtru-
menta, dementant, Diocletianum ut ſtolidũ
& inſanum rideant, digniorem que judicent
olitoris quàm principis fortuna. Verum ſi
quis Galbę, commodi, Baſſiani & aliorũ prin-
cipum, quos adulatores & ſervorum deterri-
mi in exitium traxerunt triſtes exitus repu-
tet, Diocletianum ſapiẽtem fuiſſe non teme-
rè judicaverit, quòd abjectis imperii curis, rei
ruſticæ indulgere & ſibi aliquando tutius vi-
vere, quàm in principatu vitam ferro amit-
tere, maluerit. Fortaſſe quidem melius Rei-

publ.

Reipubl. conſuluiſſet, ſi potius ab [illegible] ſe [illegible] adulatorum, quam ſi ſe abdicaſſet ſupremo. Nam ſi periculum erat tantam multitudinem uno impetu & repente moliri, poterat paulatim tales [illegible] conſuetudine expellere, atque ad ſubſidium dominationis ſuæ in eorum locum bonos & prudentiſſimos viros.

Attamen vel hoc unum Diocletiani exēplum ſatis declarat, illud Machiavelli dogma germanum, aſſentatoriæ artis præceptum eſſe: neque vllum perniciosius adulatorum eſſe genus, quam qui principi celant ea quæ geruntur & quæ ſcire ipſius intereſt, [illegible] riunt. At ſi princeps, veri & recti amans, fideles amicos ſibi adiunxerit, qui Reip. cauſſas & negotia, ſi quæ forte ipſius curam & autoritatem deſiderant, ad eum vere ſinceréq; referant: vel ceſſabunt, aut non audebunt ſaltem illæ aulicæ nugas & putidas ſuas fabulas impudenter obtrudere principi, ne ſuo indicio ſemetipſos prodant, præſertim quū illi impunè illudere nō liceat: vel ſi quæ forte intermiſta veris falſa ſeſe obtulerint, ea, ſicuti nebulæ ſplendorē ſolis, ita veritatis lucē non ferent.

Enimvero is qui coniurationis aduerſum *L. quiſquis*
principem initæ, conſilia ſenſerit, ea occulta *C.*
habere non debet. Nam ea niſi patefecerit, *ad leg.*
legibus reus maieſtatis tenetur. Ergo quos in *Iul.*
familiaritatem [illegible] princeps [illegible] quos *Maiſ.*
arcanis ſermonibus & conſiliis adhibet, qui principis ſui miniſterio præter cæteros ſubditos fidem obſtrictam habent, [illegible]

[illegible]

hoſtes & proditores iudicādi ſunt, ſi ea reticent & premunt, quæ ad ipſius propriè curam & providentiam pertinent? Si quis enim objecerit ea, quę à principe curari oportet, etiamſi omittantur, non continuò in exitium Reip. vertere, næ haud ille mecum ſentit. Quippe etiamſi hunc errorem non exemplo ſubita ruina cōſequitur, ferè tamen evenit, ut dum rerum opportunitates ignavia corrumpuntur, & negligentia (ut fit) magis magiſque indulgendo, in conſuetudinem vertit, Reipubl. ſimulque ipſius principis ſtatus nec opinato lapſu corruat. Atque ut ab extremo diſcrimine minimè periculum ſit, ſi tamen princeps ipſe Reipub. gubernaculis aſſidens, rerum curam capeſſat, felix ipſe & ſubditi: inertia præterquam quod fœda eſt, etiam ipſi ac Reipub. detrimento eſt.

Adulatores cur Principibus grati. Com. n. li. 1. c. 12.

Hoc loco quæſtio occurrit minimè pretermittenda, Qui fiat ut quum fideles amici tam neceſſarii ſint principi, aſſentatores et peſtiferi, principes tamen magnam aſſentatorum vim circa ſe habeant: bonos conſiliarios paucos. Ejus rei cauſam Cominæus ſatis ſolerter exequitur: quippe principes ferè eos ſibi ſolere adjungere, qui ſuo animo maxmè adlubeſcant: ceteros, quamvis egregios atque utiles, aſpernari. Itaque (inquit) qui cum principe à pueritia educati ſunt, qui ſocietate vitiorum illum ſibi obſtringere, qui voluptatibus ejus obſequi norunt, primum fere locum ac vim in ipſius amicitia obtinēt, eos præcipuè extollit, honoribus ornat.

Neque

[illegible] princeps [illegible] & pru- "
dentis [illegible] , donec [illegible] "
[illegible] fit. Ita [illegible] "
[illegible] , [illegible] "
[illegible] comiti [illegible] , & [illegible] "
[illegible] memoria.

Veruntamen [illegible] est hæc quæstio. [illegible] est, qui- bus [illegible] quæ principum [illegible] tes viri. Plutarchus mihi videtur hunc mo- dum [illegible] ri, quod natura [illegible] cipes, ſelpſos immodice amant. Quippe [illegible] noſtri amor facilem [illegible] tori, efficitque, ut [illegible] quæ appetimus & amamus [illegible] incorrupti eſſe ac- quieſcamus. [illegible] princeps in lau- dibus, quamquam [illegible] dulcedine laudum [illegible] commendatio- ne digna eſſe ſibi [illegible] ſerit. Etenim callidè aulicus [illegible] , vicina virtutibus vitia pro veris animi bonis prædicans, [illegible] magnanimi , [illegible] liberalis , libidinoſo hilaris & [illegible] nomen [illegible] . [illegible] [illegible] pecco [illegible] [illegible] cus & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ſuos [illegible] , [illegible] nudet.

Plut. de discr. adul. & amic.

Dionyſ. Halic. lib. 9.

Sall. in Catil.

nudet, ſimulat ſe ſtudio Reip. duci: auri cupido immenſa obtentum habet quaſi principis famæ conſulat, quippe id minime honorificum principi, habere ſervos inopes. Odio atque ultionis cupidine incenſus, fingit ſe ſui anxium non eſſe, ſed quo animo graves pro principe inimicitias ſuſceperit, eadem exercere. Ad hunc modum cetera. Quæ adeò apud potentes valent, ut ſi ſe adulatorum per omne obſequium, in quã maxime familiarem uſum principis inſinuaverit, fallacibus ejuſcemodi blanditiis tantum caliginis menti ejus offundat, ut quibus maxime laborat vitiis ea diligat pro virtutibus. At ſi vir gravis & ſapiens principem errantem admonitione libera in viam reduxerit, non perinde illi iucundus erit ut qui omnia ad gratiam loquitur. Quare vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit, Obſequium amicos, veritatem odium parere.

Officium boni fideliſque amici & miniſtri in Principem.

T. Liv. lib. 3.

Attamen boni viri gliſcente adulatione deterreri non debent, quominus & principibus & ceteris, quoties expedit, vera eloquantur. Quippe (ut inquit Plato) ea ſpecies, ea pulchritudo veri eſt, ut non gratiæ tanti aut amicitiæ cuilibet, ſed rebus omnibus humanis, anteponi debeat. Politicus igitur homo, veri rectique amans, Q. Capitolinum imitabitur: qui quum ob perpetua patrum ac plebis certamina, populum ad concionẽ vocaſſet, eum gravi oratione increpuit, quod laſciviter otio, & propter nimiam libertatem pa-

cum patrum superbiam ſpernendo, per [illegible] ordinum diſcordiis ex una civitate duas faceret: [illegible] addidit. Hæc ego graviora dictu [illegible] eſſe ſcio: ſed me vera pro gratis loqui [illegible] ingenium meum [illegible], neceſſitas cogit. Vellem equidem vobis placere, Quirites: ſed multo malo vos ſalvos eſſe, qualiſcumque erga me animus futurus eſt. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi, quam tunc ſeveriſſimi conſulis fuit, adeo hic efficaciſſima [illegible] veritas ad flectendas hominum mentes, & conciliandam ordinum concordiam. Imo verò ne principum quidem [illegible] auribus parcendum, quominus vera dicantur, ac ne nimium pronis animis laudum ſuarum præcones audiant: maturè monendi ſunt, [illegible] qui quemquam coram & in os laudaverit, adulatorem eſſe. Memorabile eſt Alex. Severi inſtitutum, & dignum quod imitentur. Oratores enim ille & poetas qui ſibi panegyricos & præconia laudum ſuarum recitarent, non libenter audiebat: ſed qui aut orationes, aut clarorum principum & virorum facta narrarent. Peſcennius Niger exemplo iis [illegible]: cui quum Imperatori facto quidam panegyricum recitare vellet, et [illegible] dixiſſe fertur, Scribe laudes Marii vel Annibalis, vel alicuius ducis optimi vita functi, & dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur. Nam viventes laudare, ludibrium eſt: maximè Imperatores, à quibus

Lamp. in Alexā.

Spart. in Peſcen.

quibus ſperantur, qui timentur, qui poſſint necare, qui proſcribere, ſe autem vivum placere velle, mortuum etiam laudari. Hoc dictum & exemplum Peſcennij ita meminerat & ſequebatur Alexander, ut præſens à quoquam ſe laudari non ferret. Salutantes quoque jubebat abſtinere ab inanibus titulis verbi gratia, Divinam auguſtam & ſacroſanctam Majeſtatem, tuam clementiam, ſerenitatem, quæ poſtea inoleverunt. Salutabatur autem nomine tantum, hoc eſt, Ave Alexander. Siquis caput flexiſſet, aut blandius aliquid dixiſſet, velut adulator abjiciebatur, ſi perſonæ ejus ratio pateretur, vel ingenti riſu excipiebatur, ſi propter dignitatem gravius contumeliæ ſubjici non poſſet. Imo edicto monuit ne quis ſe ſalutaret vita probroſus & opertus infamia. Præterea vero monendi ſunt principes, nihil in vita magis homini parandum, quam ut ſemetipſum noſcat, quippe hæc ſui notitia, præterquam quod animos ad Dei notitiam deducit, noſtræ quoque nos imbecillitatis admonet efficitque ne principes nimia fortuna elati homines ſe eſſe obliviſcantur. Qui autem probe ſe hominem eſſe meminerit, id eſt, eum qui labi, peccare, decipi, quæque potius quam recta & profutura amplecti, ſoleat, is omni ſuperbia vacuus, vanas & immodicas aſſentantium laudes, domeſtico animi judicio facillime compeſcet.

Sed quoniam dimidium Principis familiares ei libere ac ingenue proloqui decet, quæ ad ipſius

ipſius & Regni [illegible] ſi ne-
ceſſe [illegible] eſt [illegible]
[illegible]
bandæ [illegible] Cy-
nicorum libertas, [illegible]
[illegible], niſi ſimul [illegible]-
tur & mordeant. Eiuſmodi fuit Diogenes,
qui [illegible] impudenter cum Alexandro
Magno [illegible] ac cum Athenienſium
viliſſimo. Calliſthenes quoque philoſophus,
quem Alexander inter amicos [illegible],
dudum ei ceteriſque ſuam commendationem
propter nimiam [illegible] reddidit: &
pridem inviſus regi quum eum ab adora-
tione deterrere vellet, ſemetipſe perdidit,
quod vi extundere id magis Alexandro
quàm ratione perſuadere niteretur. Qua-
propter modeſtia & quadam comitate ver-
borum condienda eſt libertas, præſertim
ſi cum principe res erit, quem amica & lenis
admonitio plerumque flectit, triſtis & acer-
ba objurgatio exaſperat. Neque tamen prop- *A[illegible]*
terea gravitas aut libertas [illegible] in- *[illegible]*
randa eſt, ſed aſſidue inculcandum princi- *Amici*
pi [illegible] illud Phocionis quod Antipatro *veri-*
dixit. Hic quum is forte aliquid à Pho- *[illegible]*
cione minus honeſtum contenderet, non *Plut. in*
potes, inquit, me ſimul amico & adulatore *Phocio-*
uti. Etſi enim amicus & adulator multarum *ne.*
rerum ſimilitudine connexi ſint, plurimum
tamen inter ſe differunt. Amicus principem
diligit: Adulator decipit. Amicus, prin-
cipis præſentis & audientis vitia damnat &

verecunde caſtigat, virtutes abſentis prædicat: Aſſentator in os plenis buccis principis virtutes in cœlum tollit, & ſæpe quidem vitia pro virtutibus: averſum ludibrio habet vt fatuum & ſervorum imperio obnoxium. Amicitia in utraque fortuna præſto eſt: adulatio, vbi res vertecunt, mutata veſte avolat. Amici principis dignitatem, opera, conſilio, omni ope, ad extremum tuentur: Aſſentatores non familias tantum nobiles, ſed regna quoque ac imperia ſubvertunt.

Minimè tamē ideo quicunq; principi gratū facere ſtudent, aſſentandi gratia id agunt. Sunt enim ingenuæ & conceſſæ voluptates, ac libero homine dignę, quibus princeps cum amicis ſeſe oblectare poteſt. Equitare, jaculari, venari, pila, curſu, cum æqualibus certare, longè principi honeſtius eſt, quam ſi ſe luxui aut inertiæ corrumpendum dederit: vel ſolus & nullis voluptatibus avocatus mæſtum otium & malas curas exerceat.

Plut. in Alex. Huc pertinet quod in Alexandri vita legimus. Ejus auſpicia, quum in Aſiam tranſiret, ſequuti erant Hephæſtion & Craterus, amicorum ejus facilè principes. His cetera propè æqualia, ſed diverſi mores inerant. Nā Cratero ingenium durum, attentum, aſperum cura & conſilio vigebat. Hephæſtioni decora indoles, ingenium haud abſurdū, ſed omnis curæ, præterq; unius, expers erat, ut regis animū luſu & jocis laxaret. Quum igitur Alexan-

Alexander ſubacta Perſide barbaricam veſtem induiſſet, ut incolarum animos ſibi conciliaret, Hephæſtion ad illius cultum & habitum ſeſe accommodabat; Craterus patriis inſiſtebat moribus: ut hunc maximo in honore haberet Alexander, illum amore diligeret, exiſtimans & dicens Hephæſtionem Alexandri amantem, Craterum regis eſſe. Quapropter exiſtebant inter eos, ut æmulos, crebræ offenſiones. Semel in India etiam ad manus venire diſtrictis enſibus ſubvenientibus utrinque amicis, accurrens Alexander probris increpavit Hephæſtionem, propalam ſtolidum eum & amentem vocans. Privatim quoq; Craterum corripuit aſpere, reſtitutaque inter eos gratia, per Ammonem juravit quanquam ſibi ſupra omnes mortales charos eſſe, ſe ambos necaturum, ſi iterum concertarent, aut eum à quo initium ortum eſſet. Unde ne per jocum quidem deinceps alter alterum ullo dicto vel facto laceſſit. Princeps igitur, Alexandri exemplo, non tantum ſibi adjungat Crateros, qui conſilii copiam præbeant; ſed etiam Hephæſtiones, quibuſcum, ne otio & ſegnitie marceſcat, per honeſtas voluptates & luſus animum exhilaret.

Jam vero quia non unum genus adulatorum eſt, quo facilius à veris amicis internoſci poſſint, eorum quaſi familias vel ordines percenſere lubet. Omnibus certè hoc commune eſt, ut ſtudioſe dogma illud *Adulatorum tres ſpecies.*

Machia-

Machiavelli obſervent, rerumq; veritatem,
ne innoteſcat principi, perfido ſilentio clau-
ſam & occultam habeant. Sed ut ſuis ac pro-
priis generibus diſtingui poſſit, eos iiſdem il-
lis vocabulis ſignabo, quæ a majoribus no-
ſtris acceperunt. primi generis aſſentatores,
veteres Galli feſtivo vocabulo, Iangleurs,
id eſt, ſcurras, nugatores, & blaterones vo-
cabant. Ejuſcemodi ſunt, qui nugis ſuis gra-
tiam potentium venantur: qui fucata princi-
pum vitia pro virtutibus extollunt: qui bene
& compoſite dicendo vanos homines ine-
briant, & ex ſtultis inſanos faciunt. Ejus ge-
Annal. neris aſſentatores, regnante Philippo Augu-
in ann. ſto in Galliis, edicto regio extra aulam pulſi
1104. ſunt, quod mores corrumperent, quod à prin-
cipibus immenſa dona caperent, quæ hone-
ſtius in egenos erogarentur. Rex ipſe ut cæ-
teros exemplo ſuo moveret, ſolenni prorſus ſe-
mel obſtrinxit, ſe quicquid ipſe ac ſuperiores
reges in ſcurras effuderant, id omne in poſte-
rum pauperibus daturum.

Dion & Plut. in Cæſ. & Suet. in Cæſ. ca. 78. 79.

Nihil iſto genere hominum peſtilentius
eſt. Nam dum principem immodicis encomi-
is cœlo æquare nituntur, eò ſuperbiæ prove-
hunt ut graviore lapſu procidat. Quod Iulio
Cæſari contigit. Quippe L. Cotta, Cornelius
Balbus, & ſimiles ſcurræ, ſuadere cœperunt
ut Quintilem menſem, Iulium ex ſuo nomine
appellaret. præterea templum, ſacrificia, cœ-
leſtes honores, & cætera humano faſtigio
ampliora pateretur ſibi decerni. regium no-
men & diadema uſurparet. Quum ad cuncti-
bus

huic [illegible] affirmaret, [illegible] ab [illegible]. Quid? [illegible] Cæſarem, & [illegible] nunquam [illegible] maieſtate eſt? Hæc & [illegible] fieri videmus [illegible] atq; ineditam invenir.

C[illegible] aliquandiu bonum princi- [illegible] in monſtrum verſus eſt. Quippe & Pius & Caſtrorum filius & Patris exercituum, & Optimus Maximus Cæſar, & cet[illegible] in illum congeſſit, [illegible] principe cru- deliſſimum tyrannum fecere. Quin [illegible] diade- ma [illegible], & ſpeciem principatus in regni formam [illegible] ab aulicis admonitus & principum & regum ſe excelliſſe faſtigia, [illegible] coroni- [illegible] numini ſuo proprium, & ſa- cerdotes, & [illegible] inſtituit. In templo ſimulacrum eius aureum ſtabat, a- miciebaturque veſte qua ipſe [illegible]. In- terdiu cum Capitolino Ioue ſecreto fabula- batur, modo in [illegible] ac [illegible] aure [illegible], modo clarius nec ſine iurgiis. donec [illegible] da [illegible].

Suet. in Calig. c. 22.

S[illegible] ne [illegible]-[illegible]

Dion. in Calig.

re ſolitus, ſua exempla in conſultores vertebat. Memorabile eſt inter ceteros exemplū Macronis, qui oppreſſo Sejano præpoſitus, ut graviam Caligulæ foveret, Enniam uxorem ſuam immittendo, juvenē amore illexerat. Sed poſtquam ille Macronis & Enniæ beneficio principatum adeptus eſt, Macroni levi de cauſſa infenſus, illum nimia iam fortuna ſocordem & nihil minus exſpectantem, ultro mortem oppetere coegit: quum eū præter cetera lenocinii accuſaiſſet.

Nihilo mitior fuit duorum exitus, quibus ꝓ intēpeſtiva aſſentatione cruēta mors perſoluta eſt. Nam quum Publius Afranius potitus, homo plebejus, ſtulta quadā adulatione, non modo volens, ſed etiam adhibito jurejurando promiſiſſet ſi Cajus convaleſceret, ſe libenter moriturum: quumq; Afranius ſecūdus, eques dixiſſet ſe ob eandē cauſam velle in ſingulare certamē deſcendere, ambos pro pecunia quam ſe ſperarant accepturos, quod pro Cajo vitam profundere parati fuiſſent, coegit promiſſa facere, videlicet ne pejerarent. Vix quidquā dignum laude, hoc uno excepto, fecit inſanus ille princeps. Nam quod ad pœnam eorum iſtorū attinet, juſtiſſima fuit hæc deformis obſequii merces, & digni erant, quando illum ad inſaniam redegerant, qui tales ex ipſius inſania fructus referrent.

Dion. in Nerone. Porro quemadmodū Colaces iſti erga principem præſentem nimium laudum & honorum [illegible]: ſic abſentem rident & probris lacerant. Teridates frater Vologeſi Parthorum rege, quum Romam magno comitatu ve-

adiit, ſummiſsé ſe ad pedes Neronis, ac ma-
nus ad eum tendens, venerans Dominum
appellauit. Ego, inquit, Domine, Arſacis
pro[illegible] Vologeſis & Pacori regum frater, ſer- "
uus [illegible] Deum meum, [illegible] "
[illegible] colerem. [illegible] "
[illegible] me fatum quod [illegible] efficies. Tu enim "
[illegible] meum es & fortuna. Huic Nero ita re- "
ſpondit, [illegible] quod huc veniens [illegible] fe- "
ciſti, ut praeſens [illegible] Nam "
quae neque pater [illegible] reliquit, nec fratres "
[illegible] dederunt [illegible] "
do, teque regem Armeniae facio, ut [illegible] "
[illegible] intelligant [illegible] mea poteſtate eſſe re- "
gna dare & adimere. Tum Tiridates ſe ad "
Neronis pedes [illegible] eique Nero diadema "
impoſuit. Sed eundem omni luxus genere
[illegible] Nero [illegible] publice [illegible],
[illegible] Ti-
ridates [illegible] verſus Neronem [illegible]
[illegible]
vocando quem paulo ante Dominum ac De-
um [illegible] erat. Scilicet [illegible]
[illegible] adulator, ut ab Nerone regnum
acciperet.

Nec minus adulator Tiridate Pruſias Bi-
thyniae [illegible] Paulo Aemi-
lio [illegible] Romam venit, & magnifice
[illegible] ad [illegible] Curiam tri-
bunali [illegible] qui
[illegible], ſenatum popu-
lumque [illegible]
[illegible]. Quum in curiam [illegible]

oſculo limen curiæ contigit, & deos ſervatores ſuos Senatum appellavit, aliamq; orationem nõ tam honorificam audientibus, quam ſibi deformem habuit. Quin priuſquam etiam Romam veniret pileatus, capite raſo legatis obviam ibat, libertum populi Romani ex palam ſe ferens, ut inſignia ordinis ejus gereret. Itaq; quum tãti nominis majeſtatem ſervilibus blanditiis fœdaret, à Nicomede filio ſimul regno & vita merito privatus eſt.

Suet. in Vitellio cap. 2. Ejuſcemodi ſcurra fuit L. Vitellius Vitellii Imperat. pater, miri in adulãdo ingenii. Is primus C. Cæſarem adorari ut Deum inſtituit: quum reverſus ex Syria, non aliter adire auſus eſſet quam capite velato, circumvertensque, deinde procumbens. Claudium uxoribus libertisq; addictum, ne qua non arte demereretur, ꝓ maximo munere à Meſſalina petiit, ut ſibi pedes præberet excalceandos, detractumque ſocculum dextrum, inter togam tunicasque geſtavit, aſſidue nonnunquam oſculabundus. Quid facias tam fœdis mancipiis.

Tac. Annal. li. 3. Tam deformis ſervitii exẽpla in ipſo quoque ſenatu extiterunt: & tempora illa adeo infecta & adulatione ſordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo ſua obſequiis protegenda erat, ſed conſulares quoq; ipſi & ſenatores, certatim in principes fœda & nimia cenſerent. Memoriæ proditur Tiberium, quoties curia egrederetur, hunc in modum eloqui ſolitum. *O homines ad ſervitutem paratos*, ſcilicet etiã illum qui liber-

tatem

tatem publicam nollet, tam proiectæ servi-
entium patientiæ tædebat. Ergo omni glo-
[illegible]
[illegible] non [illegible] ut apud Te-
[illegible] quoque & ea [illegible]
[illegible] Roma-
[illegible] est quod effigiem [illegible]
[illegible] ad usum argenti vertisset. Eo
[illegible] majestatem suam nulla ex parte
violatam Tiberius videret, [illegible]
tuit: palam [illegible]
no ex togam [illegible]
tatem: non enim debere [illegible]
statuendi, neque [illegible]
re habendum: [illegible]
set. Reip. injuriæ ne [illegible]
hæc Tiberius [illegible], magis quam ut dice-
bantur, [illegible] cedere [illegible]
gnior [illegible] quod humani divinique
juris [illegible] publicum; & bonas
domi artes dehonestavisset. Hic attendere
operæ pretium est, quod annotat Comineus, *Comin. l.1.cap. 24.*
Iurisperitos viros [illegible] doctri-
na [illegible] principi ad [illegible]
[illegible] es-
se, quippe tanto splendore verborum oratio-
[illegible] legum atque [illegible]
[illegible]
[illegible] sententia temere
ac [illegible] decernatur. Sed ad rem redeo.

Huic [illegible]
que [illegible] accenseam, qui mi-
nime [illegible] vanitate.

Abbatias aut præpinguia alia ſacerdotia, venatur. Poetis equidem in exornando aliquo argumento plus aliquid licere quàm vel oratoribus vel hiſtoricis, facile patior. ſed ſi immodica illa encomia non tam honori eius qui laudatur quàm dedecori vertunt, ecquis ſuper mendacium tantam impudentiam tolleret? Neque procul documenta quæſivero. Epitaphia multa in Carolum IX. Galliæ regem nuper ſcripta ſunt & Lutetiæ excuſſa. In eis [illegible] ubi canunt Carolum tanta civium & ſubditorum cæde perpetrata, plura monſtra exſcidiſſe quàm Herculem. Quemadmodum Samſon columnas quas amplexus erat, ædemq; illis impoſitam, moriens ſubvertit: ita juſtitiam & æquitatem, duas regni columnas, Caroli morte conſcidiſſe: Galliam illi novercam extitiſſe. In ſe omnium artium, etiam mechanicarum, peritiam habuiſſe. Ei Henricum III. ſucceſſiſſe, ut Polluci Caſtorem, & Deum Deo. Pro Chriſto martyrium perpeſſum eſſe, atque invocandum eſſe pro Sancto. Verum hæ generoſo & verè poëtico ſpiritu afflatorum hominum voces, ac non potius ſcurrarum aſſentandi ſtudio amentium ampulle habendæ ſunt: Certe ſi reviviſceret Carolus, putaret ſe ludibrio haberi, neque enim egregius ullus princeps turpes & indecoras laudes admitti: quemadmodum de Auguſto ſcripſit Horatius.

Hor. lib. 2. Serm. Sat. 1.

— niſi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Cæſaris aurem,
Cui male ſi palpere recalcitrat undique tutus.

Nam

Nam & optimus quiſque vir, etſi laudari ſe non ægre ferunt, vanas tamen & immodicas laudes, non tantum ut prægraves ſpernunt, ſed etiam execrantur: quod confirmant illi Euripidis verſus.

Quem laudant boni, [illegible] — Euripi. Iphig. in Aulide.
[illegible] qui laudant [illegible]

[illegible] illi Poetæ, priuſquam Epitaphia ſua ederent, Virgilium ac Horatium evolviſſent. — Æn. 6. Hor. li. 4. Serm.
Celebrant illi multis verſibus Auguſti laudes, ſed [illegible] quemadmodum? Laudant illum quod cuncta [illegible] bella compoſuerit, quod pacem [illegible] reſtituerit, quòd jus integerrime adminiſtrarit, & aureum ſeculum reduxerit. Laudant quoque quod Cantabris & aliis populis ſubactis auxerit imperium: ſed quod arma in Antonium accepta, in Remp. vertiſſet, quod Brutum & Caſſium oppreſſiſſet, ut ſine vituperio ita ſine laude, ſilentio tranſmittunt. — Od. 5. 15.
Nam triumphus (ut inquit Plutarchus) ex patriæ calamitatibus & civili ſanguine partus, fœdus & acerbus eſt. — Plut. in Caſ.
Ab his igitur noſtri Pſeudopoetæ laudandi exempla ſumere debuerant, ne tam [illegible] inverecunde ſcriberent. Scilicet Carolo [illegible] juſtitiam & Pietatem, [illegible] morte ſua peſſundediſſe: atque [illegible] Henrici hodie dominantis regnum [illegible] & injuſtitiæ [illegible]. Quod contra eſt. Nam jus laſque ac religio perinde vigent in Gallia hodie, ut Carolo regnãte

& in eo ſtatu ſunt, ut pejore eſſe & in deterius mutari non poſſint. Iam verò nomine gravis injuria eſt, Galliam novercam in regem dicere, quæ regum imperiis indulgere adeo aſſuevit, ut tyrannos quoque toleret? Obſequium exuere & rebellavêre nonnulli in regem, inquiunt iſti. Sed illi negant ſe rebellaſſe, neque ullos ſe obedientiores fuiſſe, ſi in fœderibus atque edictis fides non deſit. Egregiam porrò laudem, aſſignare regi peritiam artium omnium, etiam [illegible]; quaſi compingere arculam, aut cucurbitas pingere (quod in Adrianum jactum eſt) inter regias artes & præcipuas principis virtutes numeranda ſint. At Virgilius multo aliter de principibus Romanis agens.

Æn. 6. *Excudent alii (inquit) ſpirantia mollius æra,*
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauſſas melius, cœliq; meatus
Deſcribent radio & ſurgentia ſydera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacisq; imponere morem,
Parcere ſubjectis & debellare ſuperbos.

Principes ſcilicet non vult eas artes ſcire quæ manu tractantur, ſed vincere, imperare, parcere, gentibus à ſe domitis jura & leges dare. Illud vero profanum de Caſtore & Polluce, & Diis quorum alter alteri ſuccedit [illegible] quam alienum eſt ab auribus Chriſtianis? Si hodie [illegible] eſſent principes, [illegible] & [illegible], juberent ſe in templis effigie numinum loco ſtatui & coli quemadmodum Caligula

inter

[illegible] Castoris & Pollucis simulacrum ſuum collocavit. Sed [illegible] genus aſſentatorum [illegible].

Jam ad ſuſurrones venientum, qui veteri Gallorum lingua Marmoſeti dicti ſunt, formaſſe [illegible] modo, quaſi ſuſurrones, qui ſecretitos [illegible] ſermones, & plerunque tacendos in aurem principis [illegible] ſuſurrant. [illegible] Nam [illegible] fingunt ſe [illegible] obſervando & ſpeculando [illegible] voluntates [illegible] incautus opprimetur. Principes vero illi, qui (ut ait Comineus) ſuſpicaces eorum animos vitia, metus cæterique tales affectus ex rumoribus & delationibus orti, facillime penetrant, calumniatoribus credere amant: imo etiam promittunt, ſe quidquid ex ipſis intellexerint, id ſecretum & occultum habituros. Quod ſummum in principe vitium eſt. Nam præterquam quod communiter omnibus illud Epicharmi tenendum eſt, *nervus atque artus eſt ſapientiæ, non temere credere*; hoc principi proprium eſſe debet [illegible] adverſum [illegible] delator palam [illegible] appareat, [illegible]. Sed potiſſimum in cauſis magni momenti [illegible] [illegible] ad ultimum [illegible] neminem ad [illegible] eſt. Sin levis cauſa

Delatores [illegible] (margin note)

Comin. [illegible] 9. 26. (margin note)

eſt, & verba tantùm arguuntur, vel per ludi-
brium, vel per iram, vel inter pocula (ut fit)
temere jacta in principem ea ſpernat. & ſi ſpre-
verit ſponte exoleſcent. Nemo linguam adeo
in poteſtate habet, ut non illi aliquid per te-
ram dictum excidat. Eum morbum homines
in hominibus tollerare utique debent, ſed
maxime principes, idq; duab' de cauſſis. Pri-
mum quod non ad alium quenquam plures
criminationes deferuntur quàm ad princi-
pem. quibus ſi patienter aut libenter aurem
commodet, perpetuas inter curas & ſollicitudi-
nes anxius ages. Deinde cogitare debent
principes, ſe omnium oculis & judiciis expo-
ſitos eſſe, & de ipſis plus homines quàm de
privatis loqui. Quis hic linguas hominũ fræ-
naverit? num ſi interdicto alligaveris, eò in-
temperantius loquentur. Itaque verba in ſe
temerè & incõſultè jacta principem claro a-
nimo deſpicere, & omnibus utile & ipſi ho-
Suet. in norificum eſt. Neque aliter Auguſtus Cæſar
Aug. c. conſueverat. Quum enim quadam cognitio-
51. ne Aemilio, Eliano Cordubenſi inter cætera
crimina, vel maxime objiceretur, quod male
opinari de Cæſare ſoleret, converſus ad ac-
cuſatorem, commotoque ſimilis, velim (in-
quit) hoc mihi probes. faciam ſciat Elianus
„ & me linguam habere plura enim de eo lo-
„ quar. Nec quidquam ultra aut ſtatim aut
poſtea inquiſivit. Pari ſapientia M. Anto-
ninus Pius, egregius princeps, ejuſcemodi
Capito. ſycophantarum calumnias reſpuebat. Etiam
quando

quando Valerius Conſul, quum fortè Lu- *in Marco.*
cillam Marci matrem in viridario venerã-
tem ſimulacrum Apollinis vidiſſet, inſuſur-
raſſet, [illegible] ut [illegible] clauſam & [illegible]
[illegible]. Sed apud Antoninum ea ge-
[illegible] non [illegible]: neq; quenquam [illegible]
[illegible] Trajanus, Nerva, Alex. Seve-
rus, &c. Delatores (genus hominum publi-
co exitio repertum, & pœnis quidem nunquã
ſatis coercitum) [illegible], nedum
præmiis allicerent.

Sed, ut paulo ante dixi, minime omnium *Veteres a-*
decet principem temerarias & inconſultas vo-
ces omnino memorem eſſe, ſed negligere &
pro non dicta habere. Quia de re judicium
nobile quondam factum in conſilio Caroli
VI. Gallorum regis, ut non alienum inſere- *[illegible] debet.*
re hic libet. Petrus Cortenæus inter equites *Froiſſ. li.*
Anglos longe acerrimus erat. Is aliquando *4. cap. 6.*
in aula regis Galliæ Guidonem Trimuli-
um equitem inter Gallos nobiliſſ[illegible], ad ſingu-
lare & ludicrum certamen provocaverat: ut
pugnæ eventus oſtenderet, uter equeſtri glo-
ria eſſet ſuperior. Neque detrectavit certa-
men Trimulius: & prius ſciſcitatus regis vo-
luntatem, eius & ducis Burgundiæ ipſius
patrui permiſſu, in medium armatus pro-
ceſſit. Confluxerant ad ſpectaculum huius
pugnæ multi proceres & rex ipſe intererat:
qui poſteaquam ſemel haſtis concurriſſent,
certamen [illegible] ſua [illegible]. Anglo ec
ca re offenſionem nacto, prudenter ta-
men diſſimulante, rex abeundi poteſtatem

ſecit, eiq; comitem attribuit Clarium, equitē Gallum, qui eum Caleſium uſq; proſequeretur. Dum iter peragunt, cupido forte incesſit Anglo viſendæ comitiſſæ S. Pauli, quæ regis Angliæ ſoror erat, & Luceni commorabatur. Ab ea perhumaniter excepti, quum variis ſermonibus (ut fit) tempus tererent, forte per imprudentiam Anglo excidit ſe, quum judicaſſet Galliam, viris fortibus & ſtrenuis abundare, nullum tamē in ea natum eſſe virū cum quo cōgredi poſſet. Id dictum, quo nobilitatem gallicam occulte perſtringebat, alte in Clarii pectus deſcendit: is tamen animo tamdiu conditum tenuit, donec
,, Caleſium perveniſſent. Tum Clarius Anglo
,, quando (inquit) te in hanc uſque urbem de-
,, duxi, Cottenæ, regis mei mandato defun-
,, ctus ſum: nunc fide mea plene exſoluta, ve-
,, lim tibi veniat in mentem ſermo, ille quem
,, apud comitiſſam habuiſti, quum diceres te
,, neminem reperiſſe in Gallia, cum quo armis
,, de equeſtris virtutis palma cōtenderes. Age
,, (inquit) fac ut non procul tibi quærendus
,, ſit qui cum decernas. Si vir es, mecum, quibus
voles armis, congredere: ſed prius impetre- ab hujus urbis præfecto, ut regis [illegible] nobis ejus rei poteſtatem faciat. Nulla mora ab Anglo facta eſt. Itaq; permiſſu præfecti arma capiunt: infeſtis equis concurrunt, pluribus locis vulneratur Anglus. Ejus rei fama quum ad regem & patruum ejus perlata eſſet, Clarium arceſſi jubent. Is dicebat eo ſe factum, ut gallicum nomen, quanti in ſe eſſet, invictum

inuictũ præliaret multaq; alia afferebant, cur in libro non magis [illegible] de-beret. [illegible] ad consilium regium [illegible], qui intererant, Dux Burgundiæ, Conestabilis Franciæ, Mareschalli, & multi alii proceres) Sena[illegible] decretum est, ut Clamancet[illegible] tum ad [illegible] in custodia haberent, eiusq; bona [illegible] regia possiderentur, [illegible] qui-quam [illegible], cum [illegible] pœna [illegible]. Paulo post tamen, [illegible] Dux Borbonius, [illegible] & consultis [illegible] tum declaratum est, [illegible] re-gio ea pœna dignus [illegible], quod videli-cet vocẽ levẽ, & temere [illegible] in colloquio proferre ausus esset. [illegible] huius decreti auctoritas apud nos, quanta esse deberet, non ita auxie & minute [illegible] mo-menta de rebus atq; existimationem pondera-remus, ne propter leves contumelias & in-cauta verba [illegible] & lites [illegible]-peremus. Scilicet Augusto & ceteris princi-pibus egregiis, sua fama, [illegible], utilia erant: non minus equidem [illegible] exi-stimationi erant quam [illegible] in-firmam nec parvis rebus nobilem mentem, nec [illegible] jam [illegible] & offensioni pro-nas [illegible], & voce inconsideratè missa vel non [illegible], [illegible] advertere, ex [illegible] speculabantur.

Verum quidem est illud Salomonis elo- *Prov. 8.* gium, criminatoris verba esse [illegible] ocul-tos [illegible], quæ [illegible] penetrent. Ut enim [illegible] & vomicæ quæ in [illegible]-

Baſſianus apertè graſſari. Quare per ſpeciem reconciliationis fratris Getæ cubiculum ingreſſus, eum in complexu matris confodit. Quo facto exilit ſtatim, ac per mediam urbē currens clamitat, ſe vix diſcrimen improviſum, & paratas à fratre ſibi inſidias effugiſſe. Ceterum quum ſenatui cædem illam inviſam eſſe non ignoraret, Papinianum celeberrimum Iuriſc. qui Severo amiciſſimus fuerat, tentare impudenter inſtitit, ut oratione cōpoſita in ſenatu facinus illud dilueret: quod quum ille negaſſet, reſpondiſſetq; non tam facile excuſari poſſe parricidium quam fieri, ipſum quoq; ſecuri percuti juſſit. Sed ut ſenatus ac populus crederet, pœnitere ipſum fratris interempti, & tam atrox facinus malis cō ſiliis impulſum perpetraſſet, Lætum, quo ſuaſore Getam obtruncarat, miſſo veneno ad mortem compulit. Continuò tamen (incertum odio, an nequid adverſus ipſum moliretur) necari quoq; juſſit domeſticos omnes atque amicos Getæ, quiq; in ædibus habitabant quas ille incoluerat: miniſtrosq; item univerſos, ſicut ne ætati quidem infantium parceretur. Quæ res, obſecro, tot cædibus materiam præbuit, niſi una peſtilens adulatio miniſtrorum utriuſq;, qui certamina inter fratres & inimicitias aluerant?

Dion. & Lāprid. in Com. Herod. lib. 1.

Memorabilis quoq; hiſtoria eſt Commodi, cujus initium, ordinem, finē, quia hujus propè germana eſt, paulo fuſius exequar. Commodum magna diligentia curaq; pater Marcus educaverat, accitis undiq; viris doctrina claris,

[illegible] propoſita mercede [illegible]
te, proſequutus, filium ſuum [illegible] adoleſcentem.
Ipſe vero literarum & ſapientiæ ſtudiis adeo
profecit, [illegible] magnum ſapientemque virum
provectum [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ſapientumque hominum
vitam [illegible]. Cæterum in
conſilio habebat optimos & ſapientiſſimos
viros, quos amicos & [illegible] ſuos vocabat:
quod vocabulum hodie quoque rex Galliæ
in diplomatibus uſurpat. [illegible]
que ætate confectus, quum [illegible] ad-
eſſe intelligeret, convocatis [illegible]
vit, & tanto principe dignum habuit [illegible]
filium adhuc adoleſcentem, & [illegible]
ritum magnopere illis commendavit, cujus "
fere hæc fuit ſententia: mihi non eſt dubium, "
amici chariſſimi, vos dolere cum mœſtitia [illegible] "
ci, [illegible] afflictum in hoc lectu- "
lo [illegible]. Facit enim hu- "
manitas, ut facile communicemur aliorum "
hominum languoribus, [illegible] quum illi "
[illegible] noſtris obverſantur. Sed [illegible] "
[illegible] quam ſemper [illegible] ego vos "
[illegible] amicitiæ vinculo complexus ſim, "
[illegible] quo & me veſtis "
[illegible] "
erga me [illegible], & [illegible], "
& [illegible] "
tia [illegible] "
ipſi [illegible] primum adoleſcentulo [illegible] "
[illegible] "
quo [illegible] & bonis "
guber-

Abbatias aut præpinguia alia ſacerdotia, venatur. Poetis equidem in exornando aliquo argumento plus aliquid licere quam vel oratoribus vel hiſtoricis, facile patior: ſed ſi immodica illa encomia non tam honori ejus qui laudatur quam dedecori vertunt, ecquis ſuper mendacium tantam impudentiam tolleret? Neque procul documenta quæſivero. Epitaphia multa in Carolum IX. Galliæ regem nuper ſcripta ſunt & Lutetiæ excuſſa. In eis Rhapſodi illi canunt Carolum tanta civium & ſubditorum cæde perpetrata, plura monſtra exſcidiſſe quam Herculem. Quemadmodum Samſon columnas quas amplexus erat, ædemq; illis impoſitam, moriens ſubvertit: ita juſtitiam & pietatem, duas regni columnas, Caroli morte conſcidiſſe. Galliam illi novercam extitiſſe. Ipſe omnium artium, etiam mechanicarum, peritiam habuiſſe. Ei Henricum III. ſucceſſiſſe, ut Polluci Caſtorem, & Deum Deo. Pro Chriſto martyrium perpeſſum eſſe, atque invocandum eſſe pro Sancto. Verum hæ generoſo & verè poëtico ſpiritu afflatorum hominum voces, ac non potius ſcurrarum aſſentandi ſtudio amentium ampullę habendæ ſunt? Certe ſi reviviſceret Carolus, putaret ſe ludibrio haberi: neque egregius ullus princeps ineptas & indecoras laudes admitti: quemadmodum de Auguſto ſcripſit Horatius.

Hor. lib. 2. Serm. Sat. 1.

— niſi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Cæſaris aurem,
Cui male ſi palpere recalcitrat undique tutus.

Nam

Nam ſcriptimi quique viri, etſi laudari ſe non ægre ferunt, varias tamen & immodicas laudes, non tantum ut [illegible] ſperniunt, ſed etiam execrantur. quod confirmant hi Euripidis verſus.

Quum laudantur boni, [illegible] Euripi. Iphig. in
[illegible] laudat, [illegible]. Aulide.

Utinam noſtri illi Poetæ, præſertim Epitaphia [illegible], Virgilium ac Horatium revolviſ- Æn. 6.
ſent. Celebrant illi multis verſibus Auguſti Hor. li. 4. Carm.
laudes, ſed quas? aut quomodo? Laudat il- Ode 15.
lum quod [illegible] diſcordiis civilibus [illegible] compoſuerit, quod [illegible] ubique reſtituerit, quod jus integerrime adminiſtrarit, & aurea ſecula reduxerit. Laudat quoque, quod Cantabris & aliis populis ſubactis auxerit imperium: ſed quod arma in Antonium accepta, in Remp. verſiſſet, quod Brutum & Caſſium oppreſſiſſet, ut ſine vituperio ita ſine laude, ſilentio tranſmittunt. Nam triumphus (ut inquit Plutarchus) ex patriæ calamitatibus Plut. in
& civili ſanguine partus, fœdus & acerbus Cæſ.
eſt. Ab his igitur noſtri Pſeudopoetæ laudandi exempla ſumere debuerant, ne tam [illegible] ſcriberent. Scilicet Carolus [illegible] & Pietatem, [illegible], ſua peſſum [illegible] atque ita [illegible] Herodiano dominan- [illegible] regnum [illegible]. Quod [illegible] eſt. Nã jus faſq; ac religio penitus deviget in Gallia hodie, ut Caroli regnãte

& in eo ſtatu ſunt, ut pejore eſſe & in deterius mutari non poſſint. Iam vero nonne gravis injuria eſt, Galliam novercam in regem dicere, quæ regum imperiis indulgere adeo inſuevit, ut tyrannos quoque toleret? Obſequium exuere & rebellavêre nonnulli in regem, inquiunt iſti. Sed illi negant ſe rebellaſſe, neque ullos ſe obedientiores fuiſſe, dum fœderibus atque edictis fides non defuit. Egregiam porrò laudem, aſſignare regi peritiam artium omnium, etiam infirmarum: quaſi compingere arculam, aut cucurbitas pingere (quod in Adrianum jactum eſt) inter regias artes & præcipuas principis virtutes numeranda ſint. At Virgilius multo aliter de principibus Romanis agens.

Æn. 6. *Excudent alii (inquit) ſpirantia mollius æra,*
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauſſas melius, cœliq; meatus
Deſcribent radio & ſurgentia ſydera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento:
(Hæ tibi erunt artes) paciſq; imponere morem,
Parcere ſubjectis & debellare ſuperbos.

Principes ſcilicet non vult eas artes ſcire quæ manu tractantur, ſed vincere, imperare, parcere, gentibus à ſe domitis jura & leges dare. Illud vero profanum de Caſtore & Polluce; & Diis quorũ alter [illegible] quàm alienum eſt ab auribus Chriſtianis? Si hodie tã fatui eſſent principes, ut illi profani & impudentes, juberent ſe in templis effigie numinum ſtatui & coli; quemadmodum Caligula inter

[illegible] ſimultatem ſuum collocavit. Sed de hoc genere aſſentatorum ſatis egimus.

Iam ad delatores veniamus, qui veteri Gallorum lingua Marmoliti dicebant, forſitan a murmurando, quaſi ſuſurrones quidam, qui [illegible] ſermones, & plerumque tacendum [illegible] principis ſeu murmure ſuſurrant. Longe iſti ſecuris periculoſiores ſunt. Nam obſequium ſimulantes in principes, fingunt ſe egregiam illi operam navare, odorando & ſpeculando abditos ſenſus & voluntates ſuorum, eorumque ne ab illis forte incautus opprimatur. Principes vero ſi unquam (ut ait Comineus) ſuſpicaces eorum animos ira, metus, cæterique tales affectus ex rumoribus & delationibus orti, facillime penetrant, criminantibus credere amant: imo etiam permittunt, ſe quidquid ex ipſis intellexerint, ſecretum & occultum habituros. Quod ſummum in principe vitium eſt. Nam præterquam quod [illegible] omnibus illud Epicharmi tenendum eſt, *nervi atque artus eſſe ſapientiæ, non temere credere*, hoc principi proprium eſſe debet, ut aures adverſum accuſatorem clauſas, niſi delator palam noſcere velit, ac [illegible] velle appareat, nullum pretium ſtatuat. Sed potiſſimum in cauſis magni momenti principi cavendum eſt ne credat, aut præpropere ad ultimum feſtinet, niſi prius eo audito cujus nomen ad ſe delatum eſt. Sin levis cauſa

Delatores, ſeu hoc genus adulatiõ.

Comin. lib. c. 9. 26.

eſt, & verba tantum arguuntur, vel per ludibrium, vel per iram, vel inter pocula (ut fit) temere jacta in principe, ea ſpernat & ſi ſpreverit ſponte exoleſcent. Nemo linguam adeo in poteſtate habet, ut non illi aliquid perperam dictum excidat. Eum morbum hominis in hominibus tollerare utique debent, ſed maxime principes, idq; duabꝰ de cauſſis. Primum quod non ad alium quenquam plures criminationes deferuntur quam ad principem: quibus ſi patienter aut libenter aures commodes, perpetuas inter curas & formidines anxius ages. Deinde cogitare debent principes, ſe omnium oculis & judiciis expoſitos eſſe, & de ipſis plus homines quam de privatis loqui. Quis hic linguas hominũ frænaverit? nam ſi interdicto alligaveris, eo intemperantius loquentur. Itaque verba in ſe temere & incõſulte jacta principem elato animo deſpicere, & omnibus utile & ipſi honorificum eſt. Neque aliter Auguſtus facere

Suet. in Aug c. 51. conſueverat. Quum enim quadam cognitione Aemilio, Eliano Cordubenſi inter cetera crimina, vel maxime objiceretur, quod male opinari de Cæſare ſoleret, converſus ad accuſatorem, commotoque ſimilis, Velim (inquit) hoc mihi probes. faciam ſciat Ælianus
,, & me linguam habere plura enim de eo lo-
,, quar. Nec quidquam ultra aut ſtatim aut poſtea inquiſivit. Pari ſapientia M. Antoninus Pius, egregius princeps, ejuſcemodi

Capitol. ſycophantarum calumnias reſpuebat. Et ſi aliquando

quando Valerius Homullus, quum fortè Lu- *in Mar-*
cillam Marci matrem in viridario venerantem *co.*
simulacrum Apollinis vidiſſet, adſuſur-
raſſet: Illa nunc rogat ut diem tuum claudas, & "
filius imperet. Sed apud Antoninum exta- "
lentes non valuit, neq; quotquot extitere
boni principes, Traianus, Nerva, Alex. Seve-
rus, &c. Delatores (genus hominum publi-
co exitio repertum, & pœnis quidem nunquā
ſatis coercitum) ferre potuerunt: nedum ut
præmiis allicerent.

Sed, ut paulo antè dixi, minimè omnium *Præter-*
decet principem: cunctis & inconſultis re- *[illegible]*
rū nimium memorem eſſe, ſed negligere & *princi-*
pro nihilo habere. Quæ de re prudenter *pi & re-*
nobile quiddam factum in conſilio Caroli *[illegible]*
VI. Galliarum regis, ut non alienum inſere- *nō debet.*
re huc libet. Petrus Cortenæus inter equites *Froiſſ. li.*
Anglos longe acerrimus erat. Is aliquando *4. cap. 6.*
in aula regis Galliæ [illegible]. Tremuli-
um equitem inter Gallos nobilem, ad ſingu-
lare & ludicrum certamen provocaverat: ut
pugnæ eventus oſtenderet, utra gens bellica glo-
ria eſſet ſuperior. Neque detrectavit certa-
men Tremullius: & prius ſollicitatus regis vo-
luntatem, eius & ducis Burgundiæ ipſius
patrui permiſſu, in medium armatus pro-
ceſſit. Conſpexerunt ad ſpectaculum huius
pugnæ multi proceres & rex ipſe intererat:
qui poſtea quam ſemel haſtis concurriſſent,
certamen auctoritate ſua finiit. Anglo ex
ea re oſtentationem nacto, prudenter ta-
men diſſimulans, rex abeundi poteſtatem

fecit, eiq; comitem attribuit Clarium equitẽ
Gallum, qui eum Caleſium uſq; proſequeretur. Dum iter peragunt, cupido forte inceſ-
ſit Anglo viſendæ comitiſſę S. Pauli, quæ re-
gis Angliæ ſoror erat, & Lucenii commora-
batur. Ab ea per humaniter excepti, quum
variis ſermonibus (ut fit) tempus tererent,
forte per imprudentiam Anglo excidit ſe,
quum judicaſſet Galliam, viris fortibus &
ſtrenuis abundare, nullum tamẽ in ea [illegible]
eſſe virũ cum quo cõgredi poſſet. Id dictum,
quo nobilitatem gallicam occulte perſtrin-
gebat, alte in Clarii pectus deſcendit: is ta-
men animo tamdiu conditum tenuit, donec
,, Caleſium perveniſſent. Tum Clarius Anglo,
,, quando (inquit) te in hanc uſque urbem de-
,, duxi Cortenæe, regis mei mandato defun-
,, ctus ſum: nunc fide mea plene exſoluta, ve-
,, lim tibi veniat in mentem ſermo, ille quem
,, apud comitiſſam habuiſti, quum diceres te
,, neminem reperiſſe in Gallia, cum quo armis
,, de equeſtris virtutis palma cõtenderes. Age
,, (inquit) fixo ut non procul tibi quærendus
,, ſit qui cum decernas. Si vir es, mecum quibus
voles armis, congredere: ſed prius impetra
ab hujus urbis præfecto, ut regis sui nomine
nobis ejus rei poteſtatem faciat. Nulla mo-
ra ab Anglo facta eſt. Itaq; permiſſu præfecti
arma capiunt: infeſtis equis concurrunt: plu-
ribus locis vulneratur Anglus. Ejus rei fama
quum ad regem & patruum ejus perlata eſſet,
Clarium arceſſi jubent. Is dicebat eo a ſe fa-
ctum, ut gallicum nomen, quantum in ſe eſſet,
invictum

[illegible] rebus, cui [illegible] beret. [illegible] conſilium regium [illegible] inter cæteros, Dux Burgundiæ, Conneſtabilis Franciæ, Mareſchallus, & multi alii proceres) [illegible] decretum eſt, ut Claramonte [illegible] tempus [illegible] [illegible] Paulo poſt tamen, [illegible] Dux Borbonius & [illegible] [illegible] conſilio regio [illegible] eſſet, quod [illegible] & [illegible] familiari in colloquio [illegible] eſſet. [illegible] apud nos, quàm eſſe deberet: non [illegible] [illegible] & in- [illegible] prorumperent. [illegible] Auguſti [illegible] principibus egregiis, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] pro- [illegible] [illegible] [illegible] exceſſo [illegible].

Verum quidem eſt illud Salomonis elogium, [illegible] verba eſſe mitia [illegible] [illegible] Verum apophtegmata & [illegible] Prov. 8.

ſinis & intra corpus naſcuntur, lethales ferè ſunt: vulnera externa remediis vincũtur. Sic apertæ criminationes, vel purgãdo, vel ſatiſfaciendo, illui, vel reditu in gratiam diſſolvi poſſunt: ſed qui occultis calũnniis & libellis famoſis principis crudelitatem & incrudelitatem explorat, perniciẽ aliis ac poſtremum ſibi inveniunt. Quod multis exemplis planum facere non difficilè eſt.

Sueton. in Claudio ca. 67
Dion. in Claud.

Claudius Cęſar conjugum imperiis obnoxius, Meſſalinam, omnium ſuæ ætatis fœminarum intemperantiſſimam uxorem habuit. Ea quum Appium Syllanum, nobiliſſimum virum, perditè amaret, iſque ejus conſuetudinem aſpernaretur, ſtatuit cum Narciſſo liberto cum quacumq; ratione perdere. Itaq; diviſis partibus alter ante lucem ſimilis attonito patroni cubiculum irrupit, affirmans ſomniaſſe ſe vim ei ab Appio illatam: altera in admirationem formata, ſibi quoque eamdem ſpeciem aliquot jam noctibus obverſari retulit. Nec multo poſt ex compoſito irrumpere Appius nuntiatus (cui pridie ad id temporis ut adeſſet, præceptum erat) quaſi planè repræſentaretur ſomnii fides, arceſſi ſtatim ac mori a Claudio juſſus eſt. Nec dubitavit poſtero die Claudius ordinem rei geſtæ proferre ad ſenatum, ac liberto gratias agere quòd pro ſalute ſua etiam dormiens excubaret. Sic ergo ſtructa fallacis ſomnii machina & fabula Appium ad mortem, Claudium ad vecordiam, egêre. Quippe & hæc inter ceteras aulæ artes delatoribus iſtis

ſolenne

ſoleant eſt, mentem [illegible] metu, ira, aut quocunque affectu turbare: [illegible] eam [illegible] illuderent.

Severus Imper. duos filios, Baſſianum & Getam, [illegible] ſucceſſores ſuos [illegible] habebat, exemplo Pii, qui Marcum & Verum Antoninos per adoptionem filios ſucceſſores reliquerat. Nam & poſtea [illegible] tempore Imperatorum aliquot exempla extiterant. Sic Diocletianus cum Maximiano imperium communicavit, Maximus cum Balbino, Theodoſius cum Honorio, Conſtantinus cum Galerio, Valentinianus cum Valente, & aliquot alii: quibus exemplis oſtenſum eſt humanæ poteſtatis cõſortium perpetuo inſociabile non eſſe, ſi adſit fraterna unanimitas. Hoc ergo ſtatuerat Severus: cupiens imprimis ut Romæ ſui liberi bonis moribus inſtituerentur. Sed ea omnia fruſtra erant, quippe illos adoleſcentes adhuc, in ipſo ætatis fervore atque in ſumma licentia, voluptatum omnium irritamentis corruptos, etiam adulatorum [illegible] diverſus trahebant: ſcilicet qui non modo illorum obſequerentur cupiditatibus atq; flagitiis, ſed nova ſemper aliqua excogitarent, unde alter [illegible] haberet, alter offenderetur. Mortuo [illegible] ſe- [illegible] habere in animo [illegible]. Ita inter eos odium in dies & diſcordiæ gliſcebant. Sed quum [illegible] minus proficerent, ex Læti adulatoris conſilio [illegible]

Spart. in Severo.

Herod. in Severo l.3.& 4.

Baſſia-

Baſſianus apertè graſſari. Quare per ſpeciem reconciliationis fratris Getæ cubiculum ingreſſus, eum in complexu matris confodit. Quo facto exilit ſtatim, ac per mediam urbē currens clamitat, ſe vix diſcrimen improviſum, & paratas à fratre ſibi inſidias effugiſſe. Ceterum quum ſenatui cædem illam inviſam eſſe non ignoraret, Papinianum celeberrimum Iuriſc. qui Severo amiciſſimus fuerat, tentare impudenter inſtitit, ut oratione cō‑poſita in ſenatu facinus illud dilueret: quod quum ille negaſſet, reſpondiſſetq́, non tam facilè excuſari poſſe parricidium quàm fieri, ipſum quoq; ſecuri percuti juſſit. Sed ut ſenatus ac populus crederet, pœnitere ipſum fratris interempti, & tam atrox facinus malis cōſiliis impulſum perpetraſſet, Lætum, qua ſuaſore Getam obtruncarat, miſſo veneno ad mortem compulit. Continuò tamen (incertum odio, an nequid adverſus ipſum moliretur) necari quoq; juſſit domeſticos omnes atque amicos Getæ, quiq; in ædibus habitabāt quas ille incoluerat: miniſtrosq; item univerſos, ſic ut ne ætati quidem infantium parceretur. Quæ res, obſecro, tot cædibus materiam præbuit, niſi una peſtilens adulatio miniſtrorum utriuſq;, qui certamina inter fratres & inimicitias aluerant?

Dion. & Lāprid. in Com Herod. lib. 1.

Memorabilis quoq; hiſtoria eſt Commodi, cujus initium, ordinem, finē, quia hujus propè germana eſt, paulo fuſius exequar. Commodum magna diligentia curaq; pater Marcus educaverat, accitis undiq; viris doctrina claris,

[illegible] propoſita [illegible] [illegible] ſcripſit, [illegible] coleſ[illegible] ſpicere [illegible] & ſapientiæ. [illegible] adeo præſens [illegible] ſapientum virorum [illegible] ſunderet. Solent enim [illegible] pleruмque homines [illegible] princip[illegible] imitari. Ceterum in conſilio habebat optimos & ſapientiſſimos viros, quos amicos & fideles ſuos vocabat, quod vocabulum hodie quoque rex Galliæ in diplomatibus uſurpat. Sed [illegible] mortis [illegible]que [illegible] intellexit, [illegible] [illegible] intelligeret, [illegible] [illegible] principe [illegible], qui filium adhuc adoleſcentem, [illegible] [illegible] commodaret, [illegible] “
“ fere hæc ſunt [illegible] mihi non eſt dubium, “
“ amici clariſſimi, [illegible] “
“ [illegible] in hoc lectu- “
“ lo recumbentem [illegible] hu- “
“ manitas, ut [illegible] aliorum “
“ hominum languoribus, [illegible] illi “
“ [illegible] obverſantur. Sed [illegible] in me “
“ [illegible] qui me ſemper (ut & ego vos) “
“ [illegible] amicitiæ vinculo complexi eſtis. “
“ [illegible] qui & me [illegible] “
“ [illegible] & fidelem “
“ [illegible] & conſilium, “
“ [illegible] “
“ [illegible] filium, quem “
“ ipſi [illegible] primum adoleſcentem [illegible] “
“ [illegible] qui quaſi per [illegible] “
“ quora navigaturus [illegible] & boni “
guber-

» gubernatoribus valde indiget, ne ætatis lu-
» brico & imperitia a recta via deflectat, & in
» ſcopuloſos impingat. Vos ergo obteſtor, ami-
» ciſſimi, ut pro me uno patre, jam de-
» ficiente, plures ei patres eſſe velitis, melio-
» rem & ſapientiorem conſilii veſtris & mo-
» nitis ſemper efficientes. Nam neq; [illegible]
» neq; ſatellitum multitudo principis majeſta-
» tem tuentur, ſed gratia & ſpontanea ſubdi-
» torum obedientia: Illique ſoli tuto, & diu-
» tiſſime imperant, qui manſuetudine ſua bene-
» volentiam ſubjectorum animis infundunt,
» non qui crudelitate terrorem. Nec enim ul-
» lo modo principi ſuſpecti eſſe poſſunt, qui
» ſponte & libenter omnia imperata exequun-
» tur aut patiuntur, nulla vi vel ſervitute co-
» cti. Neque unquam ſubditi principi ſuo pa-
» rere recuſant, niſi vi aut contumelia exaſpe-
» rati. Verum quidem eſt difficillimum eſſe,
» principem, cui omnia licent, moderate in im-
» perio ſeſe gerere, & libidinis inſaniam com-
» peſcere, Sed ſi hunc ſemper bonis præceptis
» imbuere perſeverabitis, & ut has ſupremas
» patris ſui vocis in memoriã reducat ſæpe ad-
» monueritis, ſpero eum optimum vobis & ce-
» teris omnibus principem evaſurum. Itaque
» modo vos amicitiæ veſtræ ſemper memores
» eſſe demonſtrabitis, eamq; ſanctam & im-
» mortalem efficietis. Hæc ubi loquuto opti-
mo principi vox ſeſe hæſit faucibus. Tum o-
mnes lacrymare, gemere, clamores etiã mit-
tere ut ſanctiſſimi & clementiſſimi princi-
pe deficere tanto omnium mœrore facile quiſ-
que ag-

quæ agnoſcere poſſet. Igitur Marco mortuo continuo dum breve iam ad tempus paternis amicis auctoribus gerebantur, [illegible] conſilio vel opera, ullo [illegible] [illegible] latiorem [illegible] nonnulli [illegible] malitia, quæ fere [illegible] ingenia ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Nam [illegible] illius urbis [illegible] verum omnibus op[illegible] fautores [illegible] facile adoleſcentis animum a labore belli ad libidinem & cupiditatem voluptatum [illegible] itaque ſpretis prudentum amicorum conſiliis [illegible] turpiter [illegible] Romam ad voluptates reverſus eſt. Mox [illegible] aſſentatoribus, primores ſenatus & [illegible] amicos, [illegible] criminibus circumventos, interemit. Sed inter ceteros adulatores præcipuè eminebat Perennis in quem abiecta omni rerum cura, universum Imperii regimen contulerat. Is avaritia flagrans, honores & dignitates venditare, locupletiſſimum quemque corripere, veteribus Commodi amicis dolos & calumnias ſtruere, ut ipſorum bona invaderet. Quibus artibus brevi effectum eſt, ut ex egentiſſimo ditiſſimus evaderet. Sed nō hæc illi felicitas diuturna fuit. Nam [illegible] ſublatis e medio quos Commodus [illegible] amicos & [illegible] [illegible] auxilio [illegible] [illegible] patefacta [illegible] Commodi [illegible] liberis interfectus eſt. [illegible] haud paulo deterior aſſentator Cleander ſucceſſit [illegible] eo autoritate & [illegible] eſt, [illegible] arbitratu ſenatoria dignitate [illegible]

ſolùm venalem haberet, ſed officia quoq; militaria, procurationes, imperia, ac poſtremò res omnes. Sed quum magna eſſet inopia rei frumentariæ, isq; plurimam vim frugum occultam teneret, cócurrere plebs in palatium ea pridem inſeſſa, & Cleandrum ad pœnam flagitare, dum Commodus in alto ſeceſſu inſcius omnium quæ gererentur, voluptatibus indulgeret. Tum repente globi equitum in populum immiſſi ſunt Cleandri juſſu obvium quemq; proterentes: donec Fadilla Commodi ſoror, accurrens ad Cæſarem, Cleandri factionem & civilem tumultum nunciaret. Ita Cleandro quoq; obtruncato huic terroris finis impoſitus. Sed quum hinc ſcurris, hinc adulatoribus obnoxius, ſana conſilia monentium ne quid principe indignum moliretur, ferre non poſſet, cóſcripſiſſetque in pugillaribus, quoſcunque uno quaſi impetu tollere deſtinaverat, forte quadã is libellus in manus Martiæ concubinæ, & Læti unius ex aſſentatoribus incidit. Quo quum funeſta contineri ac ſe primos peti intellexiſſent, & paternos Commodi amicos qui ſupererant, ne illorum cenſura ejus flagitia impedirentur: occupare ipſi ſtatuunt, & quum venenũ minus validum vomitu ejeciſſet, immiſſum quendã magnã mercede, qui gulam illi ſtrangeret. Ita Commodus, minimè naturâ malus aut vafer, optimi principis filius, ſumma [illegible] educatus, ſtirpis nobilitate, & ætatis flore, & corporis ſpecie inſignis, dum ſe adulatorũ illecebris & deliciis corrumpi ſinit, infamẽ vitã inhoneſto exitu clauſit.

Alexander Seuerus Imper. familiarem ha- *Lamp. in Alex.*
buerat quendam Verconium Turinum, qui vel
[illegible] ac ipſe omni-
no adoleſcentem deceperunt. Is ſæpe in cubi-
[illegible] dona exprobrare [illegible] hic
[illegible] venditabat; aut adipiſcen-
dorum honoribus, & principis munera, vē-
deret. Ita quum ille ſplendide mentiendo &
fingendo omnia vendidiſſet, [illegible] Alexandri
[illegible] poteſtate ha-
beret, infamaret imperium, [illegible]
omnibus [illegible] cogni-
tum Alexandro, atq; omnes Turini fraudes
cognouiſſet, hominem palo alligari iuſſit, &
fumo ex ſtipulis & lignis humidis facto neca-
ri, præcone interea hæc dicente, Fumo punitur
qui fumum vendidit. Si in omnes hodie Ve-
tronios, qui gratia & fama principis ad q̃ſtum
[illegible] exemplum ederetur, ex
[illegible] caligine & fumo clariorem lucē
haberemus.

Nunc quando de principum Rom. adulato-
ribus iam multa diximus, videamus ad gallicam
aulā pergamus. Regnante in Gallia Carolo
V [illegible] inter Lu-
douicum ducē Aurelianū regis fratrem, &
Ioannē Burgundiæ ducē. Earum autem exhi-
ſtoriæ [illegible] diciturque per u-
traſq; familias ac miniſtros fuiſſe excita-
tas. Nā adulatores ducis Aurelianēſis dice-
re, & quidem non [illegible] primum eſſe
regiæ ſtirpis principem, unicum regis fratrē,
non minus annis & conſilio maturum quam
Burgun-

Burgundię ducem: itaque paſſi non debere ut in rerum adminiſtratione dux Burgundiæ ipſũ anteiret. Quippe Rege per id temp⁹ mentis errore affecto, regni curatio ad principes & conſilium tranſlata erat. Contrà ducem Burgundiæ ſui quoque adulatores inculcabant: illum Parium Franciæ primum & principem eſſe: plus pollere opibus quàm ducem Aurel. propinqua affinitate regem contingere (quippe is Delphino admodum adoleſcenti filiam collocaverat:) proinde nulla re duce Aureliano inferiorem ſe exiſtimaret: ſed eundem locum gradumque tueretur, quem tenuerat pater ejus Philippus, qui dum viveret, regnum ac regem in manu habuerat. His furiis inſtinctus Ioannes ducem Aurelianũ, qui unus luci ſuæ obſtabat, quovis modo tollere ſtatuit. Ac quum in id unum omnes cogitationes intenderet, latrones quoſdam immiſſeriis talium facinorum aſſuetos ad ipſius cædem ſubornat. Illi ducem Lutetiæ, quum reginam ex puerperio ęgrotantem noctu forte inviſeret, agreſſi conficiunt. Vtinam ipſius poſteri (nã ipſo qui hodie regnat in galliis paterno materno q; genere ortus eſt) exemplũ nefandæ hujus cædis recondereñ animo, calamitatumq; quæ inde natæ ſunt, ut ſimilibus malis obviam irent: quę uſu venire conſueverunt, quũ ejuſcemodi cædes impunitate aluntur. Nam quum Ioanni nõ modò facin⁹ illud impune fuiſſet, ſed nactus quoque eſſet, qui Ludovicum jure cæſum contenderet, & multos in partib⁹ haberet, civiſſe in-

cendium

[illegible] quo Galli [illegible] per duas æta-
tes [illegible] bello multis [illegible],
Angli regno [illegible] magna Galliæ parte
[illegible], urbes vaſtare, miſeria, cladibus,
exhauſta eſt. Quam tamen calamitatem [illegible]
[illegible] cupido, & ſimiles ani-
morum peſtes, cauſæ fuerunt, duces tamen Bur-
gundiæ adulatores [illegible] culpam ſu-
ſtinent. Illi namque [illegible] fervores
(quod vulgare ſymbolum [illegible] non
[illegible]) flammam [illegible]
multos annos Galliæ regnum afflixit, & Burgun-
dicam domum [illegible].

Franciſcus dux Armoricæ (Britanniam ho- *Monſtre*
die vocant) Galliæ regem [illegible] fide *lib.3.c.3.*
colebat. Is E[illegible] fratrem habuit, qui ad *& 55.*
partes Anglo[illegible] Galliis bellum in-
ferentium [illegible] & inſigne [illegible],
& Conneſtabuli [illegible] accepit. Quare
dux [illegible] corpore e-
jus potiretur, comprehenſum in cuſtodia ha-
buit. Ac quanquam eum quod grav[illegible] pec-
caſſet, nō inviſeret: ea tamen [illegible]
[illegible], quotiens [illegible] dubita-
ret, mandabat. Sed illi [illegible] perfidi & prodi-
tores erant. Nam cum [illegible] in cuſtodia
fuiſſet Egidius, ac per otium cogitaſſet, ſe
clientem eſſe regis Galliæ, [illegible] a fratris
rationibus ac fortunis ſejunctum eſſe debe-
re: decrevit [illegible] Angli [illegible] fratri
ac Galliæ regi jungere. Itaque [illegible] domeſti-
cos rogavit, ut ei ſuis verbis [illegible]
Quidquid hujus egiſſet, id nolle factum eſſe,

ergo

ergo fratris errori ignoſceret: ſe remiſſis ad Anthium equeſtris ordinis, & ſtabuli comitatu inſignibus, fortunam omnem fortunæ & dignitatis ſuæ, cum ipſius rebus immiſcere velle. Quid ſycophantæ iſti agunt? Renunciant duci, Egidium totum Angli eſſe, neq; ullis amicorum monitis poſſe ab ea ſententia dimoveri. Dux eoſdem ſæpe remittit ad flectendum fratris animũ, illi pejora indies referre. Quid multa? Dux: poſtquam fratrem ſuum obſtinate, ut putabat, in ea ſententia pergere, veritus ne, ſi eum vinculis exſolviſſet, Anglos in Britanniã excitaret, dat iis mandata ut eum in carcere ſtrangulent. Sed ut Deus facinorum vel occultiſſima ſuo tempore in lucem proferre, temperare ſibi non potuere delatores iſti, quin omnia ipſi, ut geſta erant, enunciarent. Franciſcus poſteaquam falſum ipſorum indicium fuiſſe compertum, & omnem ordinem facinoris intellexit, pœnitentia temeritatis ſuæ & fratris deſiderio anxius, criminatores illos exquiſitiſſimis pœnis affecit. Hunc exitum habuit Egidius [illegible] perfidiæ ſuæ mercedem accuſatores [illegible]. Hoc vero exemplo monentur principes, ne cuiquam de quoquam temere credere [illegible] ſed pro ſe loquendi & ſui defendendi facultatem faciant, præſertim ſi de capite agatur, ne inauditus & indefenſus pereat.

Apud Adrianum Cæſarem quidam Alexander Apronium accuſabat, neque criminã legibus, ſed ſcriptis tantum teſtimoniis probabat. Itaque Adrianus accuſatorem, & reum

ad Iu-

ad Iunium Ruſticum Macedoniæ proconſulem remiſit, reiiciens ſe teſtibus non teſtimoniis crediturum. Verba epiſtolæ ad hanc rem pertinentia ſunt: Quod crimina obiecerit apud me Alexander Apro, & quia non probabat, nec teſtes producebat, ſed teſtimoniis uti volebat, quibus apud me locus non eſt, (nam ipſos ſoleo interrogare) eum remiſi ad prouinciæ præſidem, ut is de fide teſtium quæreret, & niſi impleſſet quod intenderet, relegaretur. Hoc Adriani Imp. reſcriptum in conſiliis dignum viſum eſt, quod [illegible] inſereretur. Hæc igitur ratio ſeruanda eſt, quando de hominum capite aliquid agitur, [illegible] delatoribus, & ſuſurronibus, imo ne ſupra quidē temere credendū eſt, ſed utraque audienda, teſtiumq; fides diligenter examinanda eſt, & exploranda ſingulorum conſcientia. Contra quam hodie [illegible], niſi enim [illegible] magiſtratus quam ſanguinem & vitam hominum.

Sequitur hiſtoriæ tragicæ exemplum memorabile. Rex Angliæ Richardus, princeps Cambriæ, [illegible] filius, ad modum adoleſcens, ſed [illegible] patruorū, ducum Lancaſtriæ, Eboracenſis, & Gloceſtriæ, prudentia & conſiliis ſubnixus, regnum aliquandiu adminiſtrauit. Sed comes Suffolciæ, quem rex poſtea ducem Hiberniæ deſignauit, adeo [illegible] genere obſequii deuinxerat, ut quicquid vellet perſuaderet. Itaque perplexis primo ſermonibus regem tentare cœpit, quædam oblique de ipſius

Pol. li. 2. c. 174. & lib. 3. c. 65. & [illegible] 4. c. 72. & 103.

patrui ejiciens: Ipſis regni curationem pulchram videri, donec opportunitate oblata illius jus ac poſſeſſionem invaderent. Itaque aperte eum minuendo tantum effecit, ut eos à privato ſuo conſilio, & rerum adminiſtratione rex demoverit. Quod ita graviter ab omnibus, ſed præſertim a Londinenſibus, acceptum eſt, ut manu non tam adverſus regem quam Hiberniæ ducem comparata, populum ad arma conciverint. Sed quum inſtructæ eſſent utrinque acies in pugnæ diſcrimen, Hiberniæ dux, exercitus regii ductor, animo debilitat⁹ acie excedens in Belgiū trajecit, neq; poſtea in Anglia viſus eſt. Exercit⁹ duce amiſſo disjectus eſt: patrui regis & Londinenſes cives rege ipſo in poteſtatem ſuam redacto, novum conſiliariorum principis collegium cooptavere, quorum prudentia rex Remp. adminiſtraret. Poſt aliquot annos, ſecundum ducē Hiberniæ, alius adulator (comiti Mareſchallo vulgo nomen erat) in interiorē regis amicitiam irrepſit. Ei quum aliquādo comes Derbiēſis in familiari colloquio forte dixiſſet,
,, cogitate qd ſibi vult rex? an cōſtituit nobilitatē
,, anglicā penitus extinguere? nā pauci jam ſu-
,, perſunt, & facile apparet incolumitatē huius
,, regni nō ſatis æquo animo cum ferre. Hoc autē dicebat, quod rex multos nobiles expuliſſet, multos mori coegiſſet, atq; in iis Glocellium ducē, regiæ ſtirpis principē: quippe meritu volebat & ex populari motu cōceptā irā ultionéq; explere. Verùm ad hæc Comes Mareſchall⁹ nihil reſpōdit: ſed in animo recondēs

hæc

[illegible] eiſdem verbis [illegible] in de-
[illegible] regni [illegible] poſſetque ſe
[illegible] Derbienſis duello [illegible],
ut [illegible] verbis regiam maieſtatem vi-
olaſſe. [illegible] Derbienſi, callide
[illegible] dignū cōſilio am-
bos [illegible] capere & congredi iubet. Sed regis
[illegible]
re[illegible] controverſias [illegible]
Marſchallum [illegible]
tamen Derbienſi [illegible] cen-
[illegible] comitē
Mar[illegible] exilio damnaret, quod [illegible]
[illegible] Derbienſem [illegible] princi-
pem ad ſimul[illegible] provocaſſet. Co-
mes vero Derbienſis in decennium [illegible]
[illegible] ſummopere [illegible].
Rex [illegible]
[illegible] Derbienſis pœ-
na [illegible]. Co-
mes igitur Derbienſis, populo multis lachry-
mis [illegible] in Galliam
[illegible], interea dux Lancaſtriæ [illegible]
[illegible]. Rex [illegible]
[illegible] bona manu in
[illegible]
[illegible] Derbienſi Lancaſtriæ [illegible]
[illegible]
[illegible] odium nobilitatis & populi [illegible]. Po-
ſtremo Londinenſes, [illegible]
regni [illegible], comitem Derbienſem in Fran-
cia exulantem, [illegible]
gem accepturos ſpondent. Nec promiſſis

fides defuit. Angliam ingreſſus copias Londinenſium inſtructas reperit, arcem quamvis in qua rex erat, nec opinata obſidione cingere aggreditur. Arce tandem ac rege potitus, regni Angliæ jus eũ abdicare, atq; in ſe transferre coegit. Interea regem in cuſtodiã conjicit: is miſerabiliter (quũ annos viginti duos regnaſſet in carcere & vinculis exſpiravit. Illa regnum tranquillum comiti Derbienſi paulo antè exuli relictum eſt. Is Hẽricus iiii dictus eſt. Comes Mareſcallus, qui Venetias exulatum abierat, hoc nuncio accepto, mente in furorem verſa, periit. Talem exitum habuit hic adulator, quum principem ſuum in graves caſus præcipitem egiſſet, quibuſdam comitis Derbienſis verbis cupidius celatis. Quippe is quum in eas voces erupiſſet, non ut regem infamia aſpergeret, ſed quòd ægrè ferret, rempublicam ab ipſius adulatoribus premi. neque ea dixerat quæ ille excepta vulgare deberet, aut rex ad ſe relata deterius interpretari.

Herodes, Iudæorũ rex, ex Mariamme duos filios Alexandrũ & Ariſtobulum ſuſceperat. Ei ſoror erat Salome, fax omnium diſcordiarum, quibus ea domus exarſit. Nam ea cũ implacabili odio à Mariamme diſſideret, ſubmiſit ſubornatum a ſe pincernam, qui indicaret ſolicitatũ ſe à Mariamme, ut regi venenum miſceret. Itaque hujus excetræ furiis & calumniis inſtinctus Herodes primùm Mariamnen dilectã ſibi conjugem: & omnes ſuę ætatis fęminas, formę venuſtate ſupergreſſã, ſuſtulit:

[illegible] : mox eius [illegible] deſiderio [illegible] ad inſaniam [illegible]. Sed Salome ſoror [illegible] prævenerant, vulnus ſe lo-cum [illegible] modo Mariamnes liberos per-[illegible] non [illegible]. Igitur [illegible] eo-rum inſectari & [illegible] apud Herodē im-[illegible] ab adoleſcē-tibus [illegible] non impune laturus qui matrem interfeciſſent. Romam du-ctos coram Cæſare accuſavit [illegible] & [illegible] ab Auguſto cognita a-doleſcentes patri reconciliati ſunt. Paulo poſt [illegible] Salome [illegible] toribus, novas illis calumnias ſtruxit, & tam [illegible] Herodi filiorum odium iniecit, ut eos [illegible] inſidiarum paternæ [illegible] con-victos, neque ullis [illegible] tam impij co-natus deprehenſis, [illegible] corporis animi-q; [illegible] ſe [illegible]-gulari iuberet. Antipatrum quoq; filium ſce-leratum Salome patri [illegible] non tantum [illegible] ſed [illegible] quoq; [illegible], [illegible] Inter hæc valetudi-ne adverſa [illegible] & domeſticis malis a-[illegible] corporis animi-q; cruciatus [illegible] egit, interfecto prius Antipatro, [illegible] mortem ſibi [illegible]. Quis Herodi [illegible] cordi [illegible]-iecit, ut [illegible] filiorū ſanguine con-ſpurcaret? Impia illa Salome, [illegible] odiis novis quotidie calumniis au-res regis implebat. Igitur cum pro [illegible]-

ei ſemetiſſit, & propter perpetuam inconcuſſamque benevolentiam, rex egregiè ditavit, ne videlicet impunitatem tantùm ſed præmia quoque ſcelerum ferret.

Conſiliarÿ applauſores tertium aſſentantium genus.

Præter adulatorum genera duo, quorum alii ſcurræ, alii delatores dicuntur, tertium quoddam eſt longè pernicioſiſſimum: eorum videlicet qui gravitatem profeſſi, bonarum artium & conſilii ſpecie principis autoritati illudunt. Cui malo ut obviam eatur, præceptum in primis Cominæi ſequendum cenſeo: Ut ſcilicet princeps plures in conſilio habeat, neque uni rerum ſummam committat: tum ut amicos pari jure ac dignitate, quoad eius fieri poſſit, contineat. Si quem enim honore ſuper alios extulerit, is in ceteros imperium uſurpabit: ceteris vel liberè ſententiæ dicendæ poteſtas non erit, vel ſtudio & judicio eius animadverſo, ultro ei aſſentientur, ſeu, quòd magnæ ſit autoritatis, quodam veluti præjudicio decepti·ſive quòd eo ipſo placere ſtudent, & gratificari ei quem vident illuſtri in loco poſitum. Quare Romæ in quadam cognitione, cùm Lepida mulier nobilis, majeſtatis poſtularetur, Tiberius (alioquin in iis judiciis exercendis ſeverus) exemit Druſum filium conſulem deſignatum, dicendæ primo loco ſententiæ, ne ceteris aſſentiendi neceſſitas fieret. In non diſpari cauſſa, cùm Granio Marcello objiceretur ſtatuam ſe altius quàm Cæſaris ſitam, Cn. Piſo primus ſententiam rogatus, quo loco (inquit) cenſebis Cæſar? ſi primus, habebo quod ſequar:

Com. li. 1. c. 27. & lib. 2. ca. 44.

Tac. Ann. li. 1. & 3.

[illegible] poſt omnes, [illegible] imprudens diſſentiret. Hic permanent [illegible] omnibus [illegible]. Mul tavet [illegible] Auguſtus, ſententias de [illegible] non more, atque ordine, ſed pro- ut libitum erat, perrogabat: ut quiſque [illegible] ac ſi cenſendum magis quam aſſentiendum eſſet. Porro dubium nõ eſt [illegible] dumtaxat conſilium periculoſum eſſe principi, quod natura homines ſua- [illegible] æquiparari [illegible] quia [illegible] hominem [illegible] & in conju- [illegible] vices ſunt, ac ſapientiſſi- mi quoque in abſurdas ineptaſque opiniones nonnunquam [illegible] incidunt. Exem- plum inſigne extat apud Comineum. Caro- lus ultimus Burgundiæ dux, pace cum Leo- diis facta, Dinantum, quod eſt in Leodien- ſium finibus oppidum, obſidione cinxit. Di- nantis jam expugnatis ferunt auxilium venit Leodiorum manus, contra datam Carolo fi- dem. Carolus victoria elatus in Leodios ex- ercitū ducit. Sed ultro citroq; miſſis nunciis his conditionib⁹ [illegible] inter eos convenit, ut in [illegible] pactiones ſervarent, [illegible] treccen- tos obſides darent [illegible] horam octavam [illegible] quin- que [illegible] Tam [illegible] obſides nondum dediſſent. Carolus [illegible] quid ſit agendum. Burgundiæ Mareſchallus, & ei proximus Contæus, ſententiam rogati, cen- ſuerunt in eos debere [illegible] quando datam fidem fefelliſſent. Neq; ullo tempore

Suet. in Aug. c. 35.

Conſilio [illegible]

Comin. lib. 2. ca. 27. & 29.

pulchriorem occaſionem offerri poſſe. Comes S. Pauli contraſuadebat, ſi illos adoriretur, fore, ut exiſtimationes jacturam ſubiret: tantam hominum multitudinem, in re tam ardua, non poſſe tam facilè ſtatuere: mittendum itaque legatum, qui de voluntate ipſorum referat. Vicit in conſilio ſententia mitior. Itaque mittitur legatus. e conti-nēre obſides fiunt obvii. Si Mareſchallum & Contæum, ſolos habuiſſet in conſilio Carolus, quanta (obſecro) Leodiorum cædes facta eſſet, qui obſides ex pacto tradere quidem volebant, ſed id non potuerant intra conſtitutum ſpatium præſtare? Mox tamen illi, etſi obſides dediſſent, pacem ita factam violarunt. Itaque, Carolus convocato conſilio deliberat quid de obſidibus ſtatuendum ſit. Dicebant aliqui necandos eſſe, Contæus in primis, præter morem & ingenium crudelis. Sed Imbercortus Ambianus, vir nobilis ac ſingulari ſapientia cenſuit, in primis cavēdum eſſe, ne Deus aliquo ſcelere offenderetur. Sibi videri parcendum eſſe obſidibus, qui ſuorum fidem ſequuti, pro ſalute patriæ in diſcrimen veniſſent. Hæc ſententia quum in conſilio viciſſet, liberati ſunt periculo illo obſides: neq; multo poſt mortuus eſt Contæus, quū in obſides adeo atrocem ſententiam dixiſſet. Optimum igitur eſt, ut principes multorum audiant ſentētias. Sæpe enim accidit ut prudentes etiam viri labantur & errent in dicendis ſententiis, quando vel gratia, vel odio, vel æmulatione quadam impulſi, dive-

ſi, adverſum ab aliis ſentiunt. Deinde non ſemper homo eodem animi rigore, namque [illegible] volubilitatibus, inter deſertā [illegible] deliberā-tium numero hoc bonum eſt, quod alii ſemper exiſtunt qui quod ab aliis peccatum eſt, emendant & ſanant.

Scipio Africanus conſul deſignatus, cum bel- Liv. lib. 28.
lum in Africa cum Annibale conſulem non aliter finiri poſſe diceret quam ſi ipſe in Africam exercitum tranſportaſſet, & adduci in id per populum aperte ſperandi ſenatus adverſa eſſet; Q. Fabius Maximus ſententiam rogatus oratione ad omnes parata deterrere ſenatum & populum ab eo conſilio conatus eſt. Namque quippe prius ſe ſua quā defendere aliena re oppugnando. Deinde in Africa prius bellū gerendum, quam in Italia pax eſſet. Deinde magnum [illegible] periculum, ſi exercitu in Africam traiecto, ſi hoſtis Annibal ad urbē ire pergeret, [illegible] capite periclitaretur Reſpub. & exercitum adverſus duces extra Italiam dimicaturum, Fortunā publicam, & maieſtatem imperii committē-di, ut non eſſe. Scipio adverſus hæc reſpōdit, Commodius eſſe, Africam bello quam Italiam, [illegible] Annibalem pugnare in ſua terra. Denique ad dignitatem populi Romani & famam pertinere, non ad defendē-dam modo Italiam, ſed ad inferendum etiam Africæ arma, videri Romanis animum eſſe. Ad ſummam hæc & [illegible] disputata ſunt, ut quanquam Fabius [illegible] & [illegible]-

rata prudentiæ fama magnam ſenatus partem & ſeniores maxime moviſſet, Scipionis tamen ſententia vinceret. Ac re ipſa quidem Fabii ſententia tum multo deterior erat, quēadmodum eventus docuit. Nam paulo poſt legati ab Carthagine venerunt Annibalem revocantes ad ferendam patriæ opem: eumque quum ſicuti prædixerat, ex diutina Italiæ poſſeſſione detractum, propè manu conſerta, reluctantem ac tergiverſantem in Africam Scipio traxiſſet, non modò prœlio ſed etiam bello vicit. Itaq; conſilio & virtute Scipionis huic tā ancipiti bello finis impoſitus eſt, & pax Italiæ reddita, quam hoſtibus & armis vacuam Romani vivo Annibale, viſuri non erant. Quippe nec is Italia excedere, neq; illi poſt cladem ad Cannas acceptā prœlii fortunam experiri auſi fuerant. Quamobrem ut dixi, etſi gloria rerum geſtarum & prudentia ceteros civitatis principes Fabius anteiret: tamen ſive ætatis vitio, ſive cunctatione ipſius ingenio inſita, ſive obtrectatione atq; invidia adverſus creſcentem in dies gloriā Scipionis peccaret, eius tum ſententia neq; conſilio neq; uſu valuit.

Prudentiſſimos quoſq; non ſemper rectè ſentire, pauca hæc exēpla ſatis perſpicue docent. Sed prætérquam quod periculum eſt ne princeps, ſi unum duntaxat ad conſultandū adhibeat, noxia cōſilia pro ſanis accipiat, ſæpe etiam uſu venit ut tales conſiliarii, poſtquā tantas ſuas opes eſſe intelligunt, ſummæ poteſtatis arbitros agant, ipſumque adeo principem

cipem [illegible], & eum & ſeipſos perdu- dem Tiberio præruptarum & angoſtæ do- *C. Tac.* minationis : quippe aliquandiu medius inter- *Ann. li.* bonum & malum principem [illegible] Seianum [illegible] in rebus omnibus [illegible] *Tib.* [illegible] collegam in conſulatu, [illegible] Se- ianus vero, dum Tiberius Capreis in fœdas libidines [illegible], omnes curas, omnia urbis [illegible] Romæ [illegible], imperatoris munia ſolus obire [illegible] facili Tiberio [illegible] prono, ut ſocium laborum nō modo in ſermonibus, ſed apud populum & patres celebraret : coli- que per theatra & fora effigies eius, interque principia legionum ſineret. Ergo inde Seia- nus [illegible] : ut ſe impera- torem [illegible] Tiberium [illegible] de- inde omnibus [illegible] liberā po- tentiam haberet, & [illegible] re- gnum pararet. Qua re cognita Tiberio, [illegible] cum tandem [illegible], & dolo [illegible] & [illegible]. Ac [illegible] for- tuna eſt, ut qui paulo ante publice natalē Se- iani celebrabant, & imagines aureas vene- rabantur, ipſi [illegible] eius [illegible] com- minuerent : donec ipſe quoque iuſſu Tiberii cum liberis interfectus eſt. Poſtremo in Seia- ni amicos ita ſæuitū, ut quibus [illegible] per dedecora [illegible], [illegible] cauerent, quū pro ſummo crimine eſſet Seiani propin- quum vel amicum fuiſſe.

Suet. in Galba c. 14.15. Servius Galba imper. multa egregii principis documenta dedit: ſed regebatur trium arbitrio, qui odio flagitiorum eum inviſum reddiderunt. Hi erant T. Vinius, Cornelius Laco, & Icelus libertus, quem annulis donatum equeſtri nomine Martianum vocitabãt. His diverſo vitiorum genere graſſantibus, adeò ſe abutendũ permiſit, ut vix ſibiipſe conſtaret, modo acerbior parciorque, modo remiſſior ac negligẽtior quàm cõveniret principi electo, atque illius ætatis. Nihil non per comites illos atq; libertos pretio addici, aut donari gratia paſſus eſt, vectigalia, immunitates, pœnas innocentium, impunitatem noxiorum. Quin etiam populo Roman. depoſcente ſupplicium Haloti & Tigellini, ſolos ex omnibus Neronis emiſſariis, vel maleficentiſſimos incolumes præſtitit. Per hæc propè univerſis ordinibus offenſis, & vel præcipua invidia flagrans apud milites, ſeptimo imperii ſui menſe periit. Feliciorem exitum habituros, niſi hiantes in ſumma fortuna, amicorum cupiditates ipſius facilitas intendiſſet: aut ſi meliorum ſapientiorumq; conſiliis eſſet uſus.

Cõſiliarii principis à quo maximè Reſp. adminiſtranſit. ab ipſius Sed in eo quoq; Galba, quòd Halotum in numero ex præcipuis libidinum Neronis magiſtris, ſuper impunitatem procuratione quoq; ampliſſima, velut in præmio ſcelerum, ornavit, cæteris principibus documentum eſt. Nam qui bono moderatoq; principi ſuccedit, amicos & conſiliarios quibus ille uſus eſt, retinere debet: qui vero poſt principẽ inviſum

&cu-

[illegible] , principatum acce- *ſucceſſo-*
pere, ſi veterem [illegible] , pro- *re per-*
bos & expertos [illegible]. Quippe licet quid- *[illegible] nõ*
quid in Repub. adminiſtranda peccatur id o- *[illegible].*
mne principis amicis aſſignari ſoleat , cul-
pa tamen in principem rejicitur: & ſibi geſſiſſe
conſuluit Galba qui Halotum & Tigelli-
num miniſtros Neronis populo ad ſupplicium
flagitanti non dedit. [illegible] eadem ne-
que [illegible] non æque excuſan-
tes, & ſævi tempora Neronis revolutum eſſe
Galbæ imperium [illegible]. Neroniaus *Dion. in*
Otho [illegible] contra ſpem omnium non de- *Othone.*
licias neque deſidia torpeſcere, & diſſimula-
ta luxu [illegible] decorem imperii com-
poſitus geſſit. Nam quam Neronianis mu-
ltis [illegible] plus formidinis afferebant
falſæ virtutes & vitia. Itaque bonis
admodum ſuſpectus & victus a Vitellio, ma-
[illegible].

Contra Ludovicus XI. quum regni Galliæ *Com. lib.*
hæreditatem adiret, minus conſulte fecit *1. c. 9.*
quum veteres aulæ conſiliarios & paternos *& 12.*
amicos exauthoravit. Cujuſmodi erant co-
mes Donenſis, marechallus Loheacus, co-
mes Dammartinus, Carolo Ambaſianus,
Cammonius, Buelius, [illegible], quibus
uſus erat Carolus VII. ipſius pater. Quippe
reputans ſe [illegible] ſapienti regi & qui re-
gni optime adminiſtrati laudem [illegible], fi-
deles miniſtros, quorum induſtria prudentia-
que patrem uſum eſſe ſummis in rebus & dif-
ficultatibus meminerat, abjicere non de-

buit. Sed hunc Ludovici errorem pœnitentia ſtatim cōſequuta eſt: & hoc inter ejus virtutes vel maximè numerandum eſt, quod, alienus à ſuperbia, ubi peccatum vel monitus vel ſponte animadvertiſſet, maturè corrigeret. Itaq; patris amicos priſtinæ dignitati reſtituit, & in eo culpæ nomen effugit, in quo per imprudentiam deliquerat. Nam ut ait Sophocles.

Soph. in Antig.

Hominibus omnibus commune eſt delinquere:
Poſtquàm verò deliquerit, ille non ampliùs erit vir
Inconſultus neque infelix, quicunque in malum
Lapſus medetur, neque immobilis extiterit.
Pertinacia ſiquidem ſtultitiæ obnoxia eſt.

Quod à ſuperbis contra fit, quippe neque illi errores ſolerter emendare, neque prudentioribus parere, in animum inducunt: ac ſi ſortè moneas, in deterius interpretando, ſtultitiæ pertinaciam jungunt: unde illis certa pernicies. Hujuſcemodi ingenio fuit Galba, qui quum de quibuſdam Reip. partibus malè adminiſtratis admoneretur, contumaci arrogantia conſilia & remedia reſpuebat: indignum tanto faſtigio reputans, principem ſe à ſubditis doceri.

Quod verò de mutandis ſuperioris principis conſiliarijs dixi, id in Gallia ſæpe ad conciliandos populi & nobilium animos factum eſt. Childericus Merovei filius, quum ma-

lis con-

lis conſiliis interfererunt, [illegible] regno expulſus eſt. Sed idem revocatus, nuſquam conſilium [illegible] adminiſtravit. Idem fere accidit Carolo Sapienti, quum [illegible] nus eſſet idem Carolo VI. Carolo VII. & Ludovico XI. multiſque aliis, quorum hiſtorias perrenſere longum eſſet. Sæpenumero equidem epiſcopo[illegible] magna certè invidia & æmulatione procerum adverſum ignobiles & obſcuros, quos princeps ad ſummos honorum gradus evehere [illegible] ubi jam [illegible] princeps, ut [illegible] lectur nobilitate & honorib. inſignes [illegible] les. Tenues vero, loci ac fortunæ prioris memores modeſte ſeſe gerere, nobiliores obſervare & colere debent, in primis tamen decus publicum & fidem erga principem charam habere. Si [illegible] odium populi vel nobilium [illegible] eſt, eo honorem cavendo, & abſtinendo publicis muneribus, invidiam relinquere, quam ut pertinacius retinendo Remp. in diſcrimen adducant. Rex Carolus VII. fidos & [illegible] amicos in conſilio habebat, Taneguium Caſtellanum equitem, Ioannem Lupetium provinciæ [illegible] Epiſcopum Claromontanum, & [illegible] alios mediocris loci ac fortunæ, qui plurimum in negotiis, & quum Delphinus, & quum rex eſſet, de ipſo bene meriti erant. Percuſſus [illegible] bello gerebat Carolus civili [illegible] bello adverſus ducem Burgundiæ, cujus partes ſecreto dux Britanniæ fovebat.

Annal. [illegible] ann. 1426.

bat. Id bellum rex quovis modo finire cupiens, cum ducibus ultro egit. Illi ſe haud gravate pacis mentionem admittere dixerunt: ſed convenire non poſſe, niſi abdicatis conſiliariis, quibus uteretur, alios aſciſceret. Hoc ubi illi conſiliarij intellexere, regi dixerunt ſe pacē non moraturos: ac ne bono publico obſtarent, domum non invitos concedere: imò ut rex his legibus pacem acciperet, ipſi cenſuere. Neque ſibi injuriam fieri, aut regi fidos miniſtros eripi queſti ſunt: & ſe in regia velut in regni arce ac præſidio collocatos, inde abſcedere pro ſua fide non poſſe. Quippe paratum eſſe reſponſum non ignorabant. An ſcilicet tantum ſibi ſumere vellent, ut exiſtimarent, in toto Galliæ regno alios pari fide ac prudentia reperiri non poſſe.

Sed, ut ad rem redeam, ſi uni tātùm princeps rerum curam commiſerit, præterquam quòd ſe ipſe in periculum ingens, certumque conjicit, magnas ex eo in Repub. turbas tempeſtatesq; oriri neceſſe eſt. Quippe hoc inſitum hominibus, ut poſtquam honores & dignitates adepti ſunt, ſecundam fortunam, cui nihil deeſt niſi ejus moderatio, bene ac ſapienter ferre non poſſint. Severus Imper. ex parva humilique fortuna, Plautianum ad tantas opes provexerat, ut ille Imperatoris, Severus Præfecti loco eſſe videretur. His itaq; ille opibus & licentia abutens, non modo nihil crudelitatis aut violentiæ in cives omiſit: verùm Imperij quoq; occupandi, & Severi cum

Dion. & Spart. in Seve.

duobus

[illegible] custodiuntur. Sed [illegible] ad seuer[illegible], Ita-que [illegible] Sejano [illegible] beneficiorum [illegible]

Sane [illegible] mona-[illegible] Regnante in Gallia Philip-po Pulchro Enguerranus Marinius co-mes [illegible] regia negotia administrabat, sed [illegible] & pecuniæ publicæ curam gerebat. Eius opera Basilica regia, senatui habendi locus, Lutetiæ opere magnifico ex-structa est. Sed mortuo Philippo à Carolo Valesio eius fratre repetundarum postula-tus est, qui [illegible] & regni [illegible] princeps esset, & apud Lud. Hutinum Philippi fili-um autoritate & gratia valeret, tanta vi in Enguerranum [illegible] post mortem Philip-pi fracta potentia [illegible] pe-culatus [illegible] age-[illegible] potentia, inuidi-[illegible] haud dubiè fuit. Quippe [illegible] est. [illegible] tan-[illegible] Carolus [illegible] inaudi-tus & indefensus tanquam [illegible]

[illegible] 1314 [illegible]

Sed

Sed poſteaquam ipſius morte invidiæ flam-
ma reſtincta eſt, & odium reſedit, tum demum
pœnitentia duci Carolus, & occultis pectoris
tormentis cruciari cœpit. Inter hæc valetu-
dine adverſa correptus, ratus Enguerranni
injuſte accuſati & peremti pœnas abs ſe divi-
nitus expeti, per omnia piaculorum genera,
miſſas & eleemoſynas, illius manes placare
ſtuduit: ſi forte & cruciatus finire quibus a-
nimus lacerabatur & melius habere poſſet.
Sed paralyſi tandem conſumtus eſt. Quam-
obrem Enguerrannus ipſe quidem fortunæ
ſuæ mole & pōdere corruit: ſed Carolus quoq;
exitus docuit quàm noxiū ſit conſcientiæ vim
afferre, ut pravis cupiditatibus morem ge-
ras. Quum enim conſcientiam (id eſt, rectum
rationis judicium, qua diſcreti à belluis proxi-
me ad Dei ſimilitudinem effigiemq; accedi-
mus) in omni re dominari fas ſit, qui eam
affectibus ancillari cogunt, præpoſtere ſer-
vis dominam ſubjiciendo, conſtitutum
ab ipſo Deo ordinem legemque
pervertunt.

III. THEO-

III. THEOREMA.

Externis hominibus fidere princeps non debet.

QVI primo poſitus eſt ... Machiavelli ... [illegible] *Cap. li.*

Istud Machiavelli dogma refellere mihi in animo non eſt, verum cum eſt, ſi quidẽ ex ipſius mente interpretari liceat. Sed quoniam eius diſcipuli ſecus commentur, atque aliter accipiunt, illud prætermittere non debui. Illi ergo ita interpretantur: Principem peregrinis fidere non debere, ſed popularium & ſui generis hominum ſemper ſibi [illegible] in peregrinis provinciis [illegible], ſi quas forte in ditione habeat. Sic Angliæ reges, quum Aquitaniam, Normanniam, inſulas Franciæ & Picardiæ propè tota poſſiderent, iis provinciis non Gallos, ſed Anglos procuratores & præfectos imponebant. Sic & rex Hiſpaniæ qui Belgium, Burgundiæ comitatũ, Mediolanenſem ducatum, regna Siciliam & Neapolitanũ, extra Hiſpaniam poſſidet, in eas provin-

provincias ferè Hiſpanis mandat, His igitur exemplis forte adducti Machiav. ſectatores concludunt, principi peregrinos (id eſt, qui communem cum Principe patriam, & gentem non habeant) ad nullum Reip. partem adhibendos eſſe, etiamſi alioquin ſub ejus imperio ac ditione vivant. Ego contra docere, quantū potero ingenio aſſequi, nitar, principem in Repub. adminiſtranda ſubditis ſuis, etiamſi diverſæ gentis ſint, uti debere, atq; adeo provincias externas ſuæ ditionis, eiuſdē illius gentis præfectis, & magiſtratibus committere, quoad ejus fieri poſſit.

Quum enim homines natura patriam charam habeant, ſi magiſtratus eadem illa gente, cui impoſitus eſt, ortus ſit, haud dubiè illum omnes, ut ſui corporis multò chariorem, quam externum habebunt. Atq; is populum, cui ſponte acceptus & gratus eſt, faciliſſimè obſequentem præſtabit principi, ſi quidem vera tutaq; obediētia, benevolentia magis quàm vi aut metu quæritur. Adhæc quum neceſſe ſit, ut magiſtratus earum gentium quibus præſunt ingeniis ſeſe accommodent, ſi illi peregrini ſunt, peregrinis moribus impares, diverſa a ſuis inſtituta ſumere vel nequeūt, vel dedignantur. Neq; tamen ſentio non alios rectores populo dandos, quàm qui vel eodem ex oppido vel eadem provincia, originem duxerint: ſed ſatis eſſe, ſi commune gentis nomen cum ſubditis habeant. Ego enim Romanorum & veterum regum noſtrorum inſtitutum probo, qui neminem patiebantur in ea

provin-

[illegible] Dein-de quod [illegible] & familiarem [illegible] Sed [illegible] [illegible] tamen [illegible] consilium. Nam [illegible] populi [illegible] pendent [illegible] Itaque [illegible] qui [illegible] partem aliquam [illegible] omnia faciant. [illegible] principe [illegible] inter peregrinos [illegible] Quippe ex [illegible] [illegible] Mox [illegible] [illegible] ob-ſequii ſimul exuunt. Præterea [illegible] ferè

ſecè gloriæ atq; honoris avidi ſumus: neq; ea cupiditas per ſe in ulla aut damnada eſt, quum ij quib' virtutis ſtudiũ eſt, decus ac laudẽ nõ propter ſemetipſos, ſed quaſi virtutis præmium expetent. Itaque quum externæ provinciæ hominibus viam ad honores princeps obſepit, bonos quoque ipſos vehemens injuriæ dolor ſtimulat, quum non habeant, ubi virtus ſua eniteſcere poſſit: atque in affectus ab cætero vitæ inſtituto ingenio ſuo diverſos impellit. Ariſtoteles quoque & Heſiodus vere dixiſſe videntur, naturæ legibus ita comparatum eſſe, ut qui cæteros animi dotibus & ingenio antecellit, cæteris imperet: qui minus induſtria valet, meliori pareat. Quamvis legem eam ſumma imperia non dirigant, propter ancipites eligendi caſus, hæret tamẽ hominum mentibus inſculpta: ut qui ſe non indignos honoribus exiſtimat, ægerrime ferant, ſi deterioribus aſcitis repulſam patiantur. Quamobrem, quoties a principibus in Reip. procuratione prælati ſunt indigeni advenæ, ab animis contumelia incenſis magnas offenſiones, tempeſtates & turbas ortas legimus.

Annal. in ann. 1168. *Cācellarius peregrinus publicæ & pri-*

Anno CIↃ CLXVIII. Gulielmus Siciliæ rex (cæterum e Gallia oriundus) Cancellarii dignitate non Siculum, ſed Gallum hominẽ, & quidem tanti muneris capacem, auxit. Regni proceres, indignati peregrino tantum in ſua regna eſſe poteſtatis, tantumque magiſtratum mandatum eſſe novo & externo homini, eam contumeliam ferro arcere ſtatuunt

[illegible] Neq; [illegible] modo, ſed & omni- *miſſæ*
bus Gallis [illegible] Calabria & *cædem*
[illegible] *Sicula*
autem per omnia oppida & municipia di- *[illegible].*
miſſi, [illegible] & conſilio [illegible]
quo omnia [illegible] ſibi [illegible]
[illegible] quæ [illegible]
[illegible]. Itaque [illegible] conjuratione
per univerſam [illegible], Apuliam, Cala-
briam, Galli [illegible] in mo-
dum [illegible] Galli in Sicilia [illegible]
[illegible], quam [illegible] mandata eſſet.
[illegible] quamquam [illegible]
in [illegible] proni ſemper
fuerunt. [illegible] Anno [illegible] cc LXXXI. con-
jurationi [illegible] Siculi adverſus Gallos ac
conſilium [illegible]
parte, quo veſpertinæ preces (veſperas vo- *Veſperæ*
cant) [illegible] hoſ- *Siculæ.*
[illegible] itaque [illegible]
ſolum [illegible]
parata eſt, ſed ab [illegible]
[illegible] & [illegible] Siculis mulieribus,
quas Gallorum [illegible]
[illegible]
[illegible] Gallici ſanguinis ſupereſſet.
Hanc horribilem cædem [illegible] Siculi [illegible]
[illegible] Hoc [illegible] exemplum Italo-
galli non in Sicilia ſed [illegible] ſe-
quuti, anno [illegible] per nobiliſſimam re-
gni urbem [illegible] ſtrage [illegible] qua ma-
gna mortalium [illegible] mulieribus, [illegible]
ſenes, juvenes, pueri quoque, conſumpti ſunt.
Atque

Atq; ut tam inſignis victoriæ monumentum extaret, Maturinarum Pariſienſium nomine memorabilem fecit re Bellaius quoque in commentariis memorat, ſecundum Papienſe prælium quo Galli à Cæſare victi ſunt, plurimos milites, qui pugnæ ſuper fuerant, & in Galliam reliquias infelicis belli trahebant, inermes, ſeminudos, labore ac vulneribus feſſos, palatos paſſim per agros per itinera, ab Italis cæſos & confectos fuiſſe. Ea videlicet illorum hominum fuit indoles & generoſus animus, ut deni aut viceni unum, contra nudos & ſaucios, audacter invaderent. Sed me domeſticarum calamitatum recordatio longius traxit. Nunc ad inceptum, id eſt, ea turba, quæ peregrinos ob magiſtratu ſummoventur, redeo.

Maturina Pariſienſis.

Inter Ioannem Galliæ & Edvvardum Angliæ reges pax ita Bretiniaci convenit, ut Ioannes ſummum Ius imperiumque Aquitaniæ in Edvvardum transferret. Quum igitur Aquitania in ditionem Edvvardi conceſſiſſet, eam principi Cambriæ maximo filiorum poſſidendam tradidit. Is quum Burdegalæ regiæ ſuæ ſedem locaſſet, eo certatim confluxere primores Aquitaniæ & Vaſconum nobiliſſimi, cum ut homagia ei & fidelitatis iuramendum præſtarent, tum ut ſe erga omne officii genus gratos acceptosq; redderēt. Eos princeps, cui multa dexteritas & humanitas inerant, benignè ac comiter quidem alloqui, & in conſuetudinem admittere; verum dignitatibus & præfecturis urbanis ac militaribus

Froiſ. lib. 1. c. 210. 246. & ſeq. Pau. Æmilius in Phil. Auda. in Martino 4.

ſolos

ſolos Anglos, quos frequentes ſecum habe-
bat, audiret. Illi quum cupiditati & ſumptibus
modum nullum facerent, neq; in more compla-
centia, patriisq; iuris indigenarum poten-
tiſſimi quibus velut hoſtibus alienis ute-
rentur. Itaque quum & nobilitas ab ho-
nore ſubmoueretur, & a magiſtratibus An-
glis multa libidinis & auaritiæ exempla in
plebem & oppreſſos ciues ederentur, poſtre-
mo etiam princeps nouum tributum indi-
cere vellet, omnes Aquitaniæ urbes, Angli-
cum exemplum imitatæ, ab ipſo defecerunt.
Ita breui Angli ditione illa, quæ cum omni
ſit, quam quum aduenis indigenis ius reddere cæ-
piſſet, a quo cœperat, tædium ſuum mouerat.

Iohannes minor Britanniæ dux, quum ex Froiſſ. lib.
Anglia morè duxiſſet, Anglisq; ater ſumma 1 cap. 211.
ope fouerat, atq; aduerſus Gallicæ regē prin- & 214.
cipem ſumpſit. Id cuncta nobilitas illi nunciata
per moleſtè ferebat. Et quoniam ducem ha-
bitare totius prouinciæ nobiliſſimos, Cliſſo
videlicet, Lavallum & Rohanium, quum illum
adiiſſent in eā ſententiam loquuti ſunt, planè
ignotam nos (princeps) quid tibi in mente ve-
niat, quamobrem adeo enixè Anglis partes
tuis opibus adiutas velles. Maximè vero igno-
nos eſſe ... Britanniæ du-
catum à regno & nomine gallico pendere.
Quamobrem te vehementer oratum volu-
mus, ut fœdere & ſtudio Anglorum ex a-
nimo tuo ejecto, gallicam ſocietatem com-
plectaris. Quod ſi id impetrare non poſ-
ſumus, nos tui obſequium potius quam

principis noſtri Galliæ regis exuimus. His dictis dux incenſus, etſi dolorem vultu premeret, temperare tamē ſibi non potuit quin erumperet in hæc verba: Erepta Aquitania gravem à Gallio regi Angliæ injuriam fieri. Nec longo intervallo interjecto, diffiſus ſubditorum ſuorum fidei, miniſtros ſibi ac domeſticos ex Anglia accivit, tum quos præfecturis urbanis & militaribus ornaret. His ab Anglo miſſis Britanniæ proceres ac nobiles indignati, ſuam fidem ſuſpectam eſſe, & ſibi præferri Anglos, priuſquam illi appellerent maturandum rati, urbes, arces, & locorum munitiſſima, priores occupant. In eas anguſtias dux redactus, patria excedens in Angliam trajecit Itaille Britāniæ dux ſolum vertere coactus eſt, quod ſeipſum & munia paterna externis potius quàm popularibus crederet.

Comin lib. 7. cc. 14. INCREDIBILE eſt quanta celeritate Carolus VIII. Neapolitanum regnum propemodum ſine ulla militum jactura ſubegerit & quanta lætitia regem exceperint Neapolitani, longa & dura tyrannide Ferdinandi & Alphonſi regum defeſſi. Minimo negotio poterat rex, quamvis adoleſcens (ſi lectos & idoneos homines, quibus deſtitutus erat, in conſilio habuiſſet) nobiliſsimū illud regnum in obſequio retinere, quando omnis ultro nobilitas ac populus deficientes ab Aragonica domo, ſe in regis fidem ac clientelam tradebant. Magna igitur erat omnium hominum gratulatio ac lætitia propter depulſam a ſe tyrannidem. Sed tot ſecunda-

tum rerum uberrimus proventus brevi ſpatio evanuit, magno regis ac reip. detrimento. Quippe noſtri, repentina felicitate incautius & inſolentius uſi, nobilitatem indigne tractare cœperant, eos præſertim qui Andegavenſis domus partes foverant, a qua rex omnem actionem atque momentum belli acceperat. Deinde rex ipſe, nulla habita ratione Neapolitanæ nobilitatis, omnia munia, omnes dignitates, Gallis attribuit: ſuoſque conſtituit præfectos, e quibus plerique cupide & avare, nonnulli etiam parum bona fide, rem adminiſtrabant. Itaque nobilibus, quos offenderat, ceteros ad defectionem impellentibus, omnino regno illo excidit.

Multo etiam infelicius ceſſit Gallis, quum in Hiſpania de loco, & virtute cum Hiſpanis certarunt. Rex Caſtellæ Ioannes, Dionyſio Luſitanorum regi, bellum illaturus petiit a rege Galliæ, cum quo ſibi fœdus arctiſſimum intercedebat, ut ſocia arma ſecum iungeret. Et Galliæ rex equeſtres pedeſtreſque copias egregie inſtructas in ſubſidium miſit. Huc quum veniſſent Galli, comiter a rege accepti, ab eo ſummo opere contenderunt, ut in prima acie collocarentur: ubi ſe ante parta decora nova gloria cumulaturos. At vero Caſtellani ægre ferre, ſuam virtutem adeo Gallis deſpicatui eſſe, ut locum ſibi debitum præreptum irent. Indignando tamen & querendo nihil egerunt: rex Gallos, ut volebat, in fronte conſtituit. Itaque Caſtellani quum diviſis copiis victoriam hoſtibus non

Sed poſteaquam ipſius morte invidiæ flamma reſtincta eſt, & odium reſedit, tum demũ pœnitentia duci Carolus, & occultis pectorũ tormentis cruciari cœpit. Inter hæc valitudine adverſa correptus, ratus Enguerrantum injuſte accuſati & peremti pœnas abs ſe divinitus expeti, per omnia piaculorum genera, miſſas & eleemoſynas, illius manes placare ſtuduit: ſi forte & cruciatus finire quibus animus lacerabatur & melius habere poſſet. Sed paralyſi tandem conſumtus eſt. Quamobrem Engıerrantius ipſe quidem fortunæ ſuæ mole & pŏdere corruit: ſed Caroli quoq; exitus docuit quam noxium ſit conſcientiæ vim afferre, ut pravis cupiditatibus morem geras. Quum enim conſcientiam (id eſt, rectum rationis judicium, qua diſcreti a beluis proxime ad Dei ſimilitudinem effigiemq; accedimus) in omni re dominari fas ſit, qui eam affectibus ancillari cogunt, præpoſtere ſervis dominam ſubjiciendo, conſtitutum ab ipſo Deo ordinem legemque pervertunt.

III. THEOREMA.

Externis hominibus fidere princeps non debet.

QVI *patria pulſus eſt, inquit* Machiavellus, *immigrat ad principem quem-* Tom. li. 2.c.1.
tutam ſedem atque hoſpitium præbet, non amore aut ſtudio in illum, ſed ut neceſſitati ſuæ [illegible] *Quamquam* [illegible] *utilitatis ſpe* [illegible]*, ſimulatque alius princeps ampliorem conditionem illi obtulerit, principem eum, a quo primum exceptus eſt, prodet ac deſeret, quocunque vinculo promiſſo vel iureiurando, fidem ſuam ei obſtrinxerit.*

ISTVD Machiavelli dogma refellere mihi in animo non eſt, verum enim eſt, ſiquidē ex ipſius mente interpretari libet. Sed quoniam eius diſcipuli ſecus contorquent atque aliter accipiūt, illud prętermittere non debui. Illi ergo ita interpretantur. Principem peregrinis fidere non debere, ſed popularium & ſuæ gentis hominum ſemper (ſi fieri poſſit) opera uti, etiam in peregrinis provinciis adminiſtrandis, ſiquas forte in ditione habeat. Sic Angliæ reges, quum Aquitania, Normania, inſula Franciæ, & Picardia prope tota potirentur, iis provinciis nō Gallos, ſed Anglos procuratores & præfectos imponebant. Sic rex Hiſpaniæ qui Belgium, Burgundiæ comitatū, Mediolanenſem ducatum, regna Siculum & Neapolitanū, extra Hiſpaniam poſſideat, eas

provin

provincias ferè Hiſpanis mandat, His igitur exemplis forte adducti Machiav. ſectatores concludunt, principi peregrinos (id eſt, qui communem cum Principe patriam, & gentem non habeant) ad nullam Reip. partem adhibendos eſſe, etiamſi alioquin ſub ejus imperio ac ditione vivant. Ego contra docere, quantū potero ingenio aſſequi, nitar, principem in Repub. adminiſtranda ſubditis ſuis, etiamſi diverſæ gentis ſint, uti debere, atq; adeo provincias externas ſuæ ditionis, ejuſdē illius gentis præfectis, & magiſtratibus committere, quoad ejus fieri poſſit.

Quum enim homines natura patriam charam habeant, ſi magiſtratus eadem illa gente, cui impoſitus eſt, ortus ſit, haud dubiè illum omnes, ut ſui corporis multò chariorem, quam externum habebunt. Atq; is populum, cui ſponte acceptus & gratus eſt, facillimè obſequentem præſtabit principi, ſi quidem vera tutaq; obediētia, benevolentia magis quam vi aut metu quæritur. Adhæc quum neceſſe ſit, ut magiſtratus earum gentium quibus præſunt ingeniis ſeſe accommodent, ſi illi peregrini ſint, peregrinis moribus impares, diverſa a ſuis inſtituta ſumere vel nequeūt, vel dedignantur. Neq; tamen ſentio non alios rectores populo dandos, quàm qui vel eodem ex oppido, vel eadem provincia, originem duxerint: ſed ſatis eſſe, ſi commune gentis nomen cum ſubditis habeant. Ego enim Romanorum & veterum regum noſtrorum inſtitutum probo, qui neminem patiebantur in ea provin-

provinciâ, in qua natus eſſet, præfecturam ge-
rere: [illegible] periculum erat, ne gratia
depravatus cognatorum & amicorum com-
modum officio ſuo ac fidei anteferret. Dein-
de quod propter veterem conſuetudinem &
familiaritatem minor futura eſſet ejus au-
toritas, qui inter populares ſuos magiſtratum
gereret. Sed ne illud quidem incommodum
fore arbitror, ſi princeps, cui plures ditio-
nes obtigerint, in iis & præſidem & alios præ-
fectos ſuæ gentis habeat: indigenas tamen
quoque muneribus Reip. admoveat, ac ſæ-
pe ipſe provinciæ rector de negotiis publicis
eos adhibeat in conſilium. Nam cum ex prin-
cipis legitimo ac moderato imperio, populi,
qui in eum ſuum jus tranſtulit, incolumitas
pendeat, hoc ipſorum magnopere intereſt ut
Remp. prudenter habeat. Itaque, quum dete-
rius adminiſtrari ſicut deberet, ad principem,
ita dominium periculumque ad populum per-
tineat, mirum non eſt ſi cives ſcire appetant
quomodo ſeſe gerat princeps, ac ſi quibus il-
le partem aliquam Reip. commiſerit, obedi-
entius omnia faciant. Sin vero ſe à principe
ſperni, à Rep. procul haberi intelligant, atq;
omnia munia inter peregrinos dividi, mirum
quantum ea re offendantur. Quippe ex eo col-
ligunt principi ipſorum fidei dubium exter-
nâ præſidia quærere, quumque ſuſpicentur ſe
ab eo nō diligi, eū nec ipſi diligunt. Mox inde
incepta, motus, factiones, defectiones naſci
ſolēt: quādo ſubditi cū principis charitate ob-
ſequiū ſimul exuunt. Præterea natura omnes
ferè

ſere gloriæ atq; honoris avidi ſumus: neq; ea cupiditas per ſe mala aut damnāda eſt, quum ij quib⁹ virtutis ſtudiū eſt, decus ac laude nō propter ſemetipſos, ſed quaſi virtutis præmium, exoptent. Itaque quum externæ provinciæ hominibus viam ad honores princeps obſepit, bonos quoque ipſos vehemens injuriæ dolor ſtimulat, quum non habeant, ubi virtus ſua eniteſcere poſſit: atque in affectus ab cetero vitæ inſtituto ingenioque diverſos impellit. Ariſtoteles quoque & Heſiodus vere dixiſſe videntur, naturæ legibus ita comparatum eſſe, ut qui ceteros animi dotibus & ingenio antecellit, ceteris imperet: qui minus induſtria valet, meliori pareat. Quam ad legem etſi ſumma imperia non diriguntur, propter ancipites eligendi caſus, hæret tamē hominum mentibus inſculpta: ut qui ſe non indignos honoribus exiſtimāt, ægerrime ferant, ſi deterioribus aſcitis repulſam patiantur. Quamobrem, quoties a principibus in Reip. procuratione prælati ſunt indigenis advenæ, ab animis contumelia incenſis magnas offenſiones, tempeſtates & turbas, ortas legimus.

Annal. in ann. 1168. Cācellarius peregrinus publicæ & pre-

Anno CIↃ. CLXVIII. Guilielmus Siciliæ rex (ceterum è Gallia oriundus) Cancellarii dignitate non Siculum, ſed Gallum hominem, & quidem tanti muneris capacem, auxit. Regni proceres, indignati peregrino tantum in ſua terra eſſe poteſtatis, tantumque magiſtratum mandatum eſſe novo & externo homini, eam contumeliam ferro arcere ſtatuunt

[illegible] Neq; Cancellario modo, ſed & omnibus Gallis qui in Sicilia, Apulia, Calabria erant, perniciem machinantur. Ergo ſecretis nunciis per omnia oppida & municipia dimiſſis, populares & conſcios conjurationis, quæ omnium [illegible] ſibi [illegible] erat, hortantur ut in Gallos omnes pro ſe quiſque ſigno dato irruant. Itaq; una literarum ſignificatione per univerſalem Siciliam, Apuliam, Calabriam, Galli uno die omnes fœdum in modum trucidati ſunt. Hæc Gallis in Sicilia calamitas contigit, quod adverſæ mandata eſſet Cancellarii dignitas: quanquam alioquin illi in Gallorum odium ac cædem proni ſemper fuerint. Nam & anno CIↃ. CC. LXXXII. conjuratum ita eſt a Siculis adverſum Gallos ac conſilium initum ut ad primum ſignum campanæ, quo veſpertinæ preces (veſperas vocant) ſignificantur, per totam Siciliam hoſpes hoſpitem Gallum interimeret, idque die ſolenni paſcha. Neque tantum cædes cupide patrata eſt, ſed ab odio iraque furentium latronum & carnificum Siculis mulieribus, quas Gallorum compreſſu gravidas eſſe ſuſpicabatur, exſecti uteri, fœtus ſolo alliſi, ſunt, ne quid uſquam Gallici ſanguinis ſupereſſet. Hanc horribilem cædē, veſperas Siculas nuncuparunt. Hoc funeſtum exemplum Italogalli non in Sicilia, ſed in ipſo Galliæ ſinu, ſequuti, año CIↃ. IↃ. LXXII. per nobiliſſimas regni urbes ingentem ſtragē edidere, qua magna mortalium vis virilis muliebriſq; ſexus, ſenes, juvenes, pueri quoque, conſumti ſunt.

Miſcuæ cædis in Siciliæ cauſſam.

Veſperæ Siculæ.

Atque

Atq; ut tam inſignis victoriæ monumentum extaret, Matutinarum Pariſienſium nomine memorabilem fecit re Bellaius quoque in commentariis memorat, ſecundum Papienſe prælium, quo Galli à Cæſare victi ſunt, pluri-mos milites, qui pugnæ ſuper fuerant, & in Galliam reliquias infelicis belli trahebat, in-ermes, ſeminudos, labore ac vulneribus feſſos, palatos paſſim per agros per itinera, ab Italis cæſos & confectos fuiſſe. Ea videli-cet illorum hominum fuit indoles & gene-roſos animus, ut deni aut viceni unum, arma-ti nudos & ſaucios, audacter invaderent. Sed me domeſticarum calamitatum recordatio longius tulit. Nunc ad inceptum, id eſt, ad turbas que peregrinos ob magiſtratus oriun-tur, redeo.

Matuti-næ Pari-ſienſes.

Inter Ioannem Galliæ & Edwardum An-gliæ reges pax ita Bretiniaci convenit, ut Io-annes ſummum Ius imperiumque Aquitaniæ in Edwardum transferret. Quum igitur A-quitana in ditionem Edwardi conceſſit, eam principi Cambriæ maximo filiorum poſſi-dendam tradidit. Is quum Burdegalæ regiæ ſuæ ſedem locaſſet, eò certatim confluxere primores Aquitaniæ & Vaſconum nobiliſſi-mi, cum ut hominia ei & fidelitatis jusjuran-dum præſtarent, tum ut ſe ei per omne officii genus gratos acceptosq; redderēt. Eos prin-cipes (cui multa dexteritas & humanitas in-erant) benignè ac comiter quidem alloqui, & in conſuetudinem admittere: verum digni-tatibus & præfecturis urbanis ac militaribus ſolos

Froſ. lib. 1. c. 116. 246. & ſeq. Pau. Æmi-lius in Phil. Auda. in Mar-tino 4.

ſpa-
ten-
cau-
tra-
ga-
o-
cce-
one
, o-
que
upi-
ſide,
ptos
ppel-

cium
anis
ylio
ulta
mu
eret.
ppias
illuc
rece-
nt in
ma
erò
deo
num
quę
nec-
llo ni
non

bat. Id bellum rex quovis modo finire cupiens, cum ducibus ultro egit. Illi ſe haud gravate pacis mentionem admittere dixerunt: ſed convenire non poſſe, niſi abdicatis conſiliariis, quibus uteretur, alios aſciſceret. Hoc ubi illi conſiliarij intellexere, regi dixerunt ſe pacē non moraturos: ac ne bono publico obſtarent, domum non invitos concedere: imò ut rex his legibus pacem acciperet, ipſi cenſuere. Neque ſibi injuriam fieri, aut regi fidos miniſtros eripi queſti ſunt: & ſe in regia velut in regni arce ac præſidio collocatos, inde abſcedere pro ſua fide non poſſe. Quippe paratum eſſe reſponſum non ignorabant. An ſcilicet tantum ſibi ſumere vellent, ut exiſtimarent, in toto Galliæ regno alios pari fide ac prudentia reperiri non poſſe.

Sed, ut ad rem redeam, ſi uni tātùm princeps rerum curam commiſerit, præterquam quod ſe ipſe in periculum ingens, certumque conjicit, magnas ex eo in Repub. turbas tempeſtatesq; oriri neceſſe eſt. Quippe hoc ſuetum hominibus, ut poſtquam honores & dignitates adepti ſunt, ſecundam fortunam, cui nihil deeſt niſi ejus moderatio, bene ac ſapienter ferre non poſſint. Severus Imper. ex parva humilique fortuna, Plautianum ad tantas opes provexerat, ut ille Imperatoris, Severus Præfecti loco eſſe videretur. His itaq; ille opibus & licentia abutens, non modo nihil crudelitatis aut violentiæ in cives omiſit. verùm Imperij quoq; occupandi, & Severi cum

Dion. & Spart. in Seve.

duobus

duobus filiis obtruncandi conſilium [illegible]. Sed omnem [illegible] Saturninus tribunus [illegible], conjurationis ignarus ad [illegible] detulit. Itaque [illegible] Plautianus, Severo beneficentia & honoribus [illegible], te, juſſu [illegible] ejus [illegible].

Neque [illegible] honorum ſplendore mortalium animi [illegible], ſed privatum quoque modum ſupergreſſæ opes & nimia potentia homines periculoſis invidiæ fluctibus involvunt merguntque. Regnante in Gallia Philippo Pulcro, Enguerrandus Marignius, comes Longuevillæus, omnia propemodum regni [illegible] negotia adminiſtrabat: ſed in primis regii ærarij & pecuniæ publicæ curam gerebat. Eius opera Baſilica regia, ſenatus habendi locus, Lutetiæ opere magnifico exſtructa eſt. Sed mortuo Philippo à Carolo Valeſio ejus fratre repetundarum poſtulatus eſt: quumque is & regiæ ſtirpis princeps eſſet, & apud Lud. Hutinum Philippi filium autoritate & gratia valeret, tanta vi in Enguerrandum (cuius poſt mortem Philippi fracta potentia erat) incubuit, ut illum peculatus damnatum Lutetiæ in patibulo ageret. Nimiæ opes, nimia potentia, invidiæ: invidia à [illegible] exitus cauſa haud dubie fuit. Quippe multorum quidem criminum accuſatus, ſed nullius capitalis reus peractus eſt. Imò (ſicut noſtri annales memorant) quum ne ipſi quidem ſui purgandi copia fieret, tanto impetu in eum ferebatur Carolus, inauditus & indefenſus tamquam innocens periit. Sed

Ann. in an. 314. & 13[illegible].

Sed poſteaquam ipſius morte invidiæ flamma reſtincta eſt, & odium reſedit, tum demũ pœnitentia duci Carolus, & occultis pectoris tormentis cruciari cœpit. Inter hæc valetudine adverſa correptus, ratus Enguerranni injuſtè accuſati & peremti pœnas abs ſe divinitus expeti, per omnia piaculorum genera, miſſas & eleemoſynas, illius manes placare ſtuduit: ſi forte & cruciatus finire quibus animus lacerabatur & melius habere poſſet. Sed paralyſi tandem conſumtus eſt. Quamobrem Enguerrantius ipſe quidem fortunæ ſuæ mole & põdere corruit: ſed Caroli quoq; exitus docuit quam noxiũ ſit conſcientiæ vim afferre, ut pravis cupiditatibus morem geras. Quum enim conſcientiam (id eſt, rectum rationis judicium, qua diſcreti à beluis proxime ad Dei ſimilitudinem effigiemq; accedimus) in omni re dominari fas ſit, qui eam affectibus ancillari cogunt, præpoſtere ſervis dominam ſubjiciendo, conſtitutum ab ipſo Deo ordinem legemque pervertunt.

III. THEO-

III. THEOREMA.

Externis hominibus fidere princeps non debet.

QVI [illegible] *inquit* Machiavellus, [illegible] *ad principem quem* [illegible] *non amore* [illegible] *sed ut necessitati* [illegible] *Quumque* [illegible] *simul atque* [illegible] *conditionem* [illegible] *principem* [illegible] *mùm exceptus eſt* [illegible] *quocunque* [illegible], *promiſſo vel iureiurando, fidem ſuam* [illegible]. Com. li. 2. c. 1.

ISTVD Machiavelli dogma refellere mihi in animo non eſt. verum enim eſt, ſi quidē ex ipſius mente interpretari libet. Sed quoniam eius diſcipuli ſecus eo utuntur, atque aliter accipiunt, illud prętermittere non debui. Illi ergo ita interpretantur: Principem peregrinis fidere non debere, ſed popularium & ſuæ gentis hominum ſemper, ſi fieri poſſit, opera uti, etiam in peregrinis provinciis adminiſtrandis, ſi quas forte in ditione ſua habeat. Sic Angliæ reges, quum Aquitania, Normandia, inſula Frãcię, & Picardia prope tota potirentur, ijs provincijs nõ Gallos, ſed Anglos procuratores & præfectos imponebant. Sic rex Hiſpanię quũ Belgium, Burgundię comitatũ, Mediolanenſem ducatum, regna Siculum & Neapolitanũ, extra Hiſpaniam poſſideat, eas provin-

provincias ferè Hiſpanis mandat, His igitur exemplis forte adducti Machiav. ſectatores concludunt, principi peregrinos (id eſt, qui communem cum Principe patriam, & gentem non habeant) ad nullum Reip. partem adhibendos eſſe, etiamſi alioquin ſub ejus imperio ac ditione vivant. Ego contra docere, quantū potero ingenio aſſequi, nitar, principem in Republ. adminiſtranda ſubditis ſuis, etiamſi diverſæ gentis ſint, uti debere, atq; adeo provincias externas ſuæ ditionis, ejuſdē illius gentis prefectis, & magiſtratibus committere, quoad ejus fieri poſſit.

Quum enim homines natura patriam charam habeant, ſi magiſtratus eadem illa gente, cui impoſitus eſt, ortus ſit, haud dubiè illum omnes, ut ſui corporis multò chariorem, quam externum habebunt. Atq; is populus, cui ſponte acceptus & gratus eſt, facillimè obſequentem præſtabit principi, ſi quidem vera tutaq; obediētia, benevolentia magis quam vi aut metu quæritur. Adhæc quum neceſſe ſit, ut magiſtratus earum gentium quibus præſunt ingeniis ſeſe accommodent, ſi illi peregrini ſunt, peregrinis moribus impares, diverſa a ſuis inſtituta ſumere vel nequeūt, vel dedignantur. Neq; tamen ſentio non alios rectores populo dandos, quàm qui vel eodem ex oppido, vel eadem provincia, originem duxerint: ſed ſatis eſſe, ſi commune gentis nomen cum ſubditis habeant. Ego enim Romanorum & veterum regum noſtrorum inſtitutum probo, qui neminem patiebantur in ea

provin-

prouinciam in qua natus eſſet, præfecturam ge-
rere: quia ſcilicet periculum erat, ne gratiâ
[illegible] cognatorum & amicorum com-
modum officio ſuo ac fidei anteferret. Dein-
de quia propter veterem conſuetudinem &
familiaritatem [illegible] futura eſſet eius au-
toritas, quàm oportet populares ſuos magiſtratum
gererẽt. Sed neutiquam id quidem incommodum
fore arbitror, ſi princeps, cum peregrinæ ditio-
nes obtinuerint [illegible] & præſidiorum & arcium præ-
fectos ſuæ gentis habeat: indigenas tamen
quoque muneribus Reipu. admoveat, ac ſæ-
pe ipſo prouinciæ rector de negotiis publicis
eos adhibeat in conſilium. Nam quũ ex prin-
cipis legitimo ac moderato imperio, populi,
qui in eum ſuum ius tranſtulit, incolumitas
pendeat, illorum magnopere intereſt ut
Remp. prudenter habeat. Itaque, quum dete-
rius adminiſtrare ſicut dedecus ad principem,
ita damnum periculumque ad populum per-
tineat, mirum non eſt ſi cives [illegible] ſpectant
quomodo ſeſe gerat princeps, ac quibus il-
le partem aliquam Reip. commiſerit, obedi-
entius omnia faciant. Sin verò ſe à principe
ſperni, & à Rep. procul haberi intelligant, atq;
omnia munia inter peregrinos dividi, nimium
quantum ea re offendantur. Quippe ex eo col-
ligunt principem ipſorum fidei diffiſum exter-
na præſidia quærere: quumque ſuſpicentur ſe
ab eo nõ diligi, neutiquam ipſi diligunt. Mox inde
incepta, motus, factiones, defectiones naſci
ſolẽt: quãdo ſubditi cũ principis charitate ob-
ſequiũ ſimul exuunt. Præterea natura omnes
ferè

ſerè gloriæ atq; honoris avidi ſumus: neq; ea cupiditas per ſe mala aut damnãda eſt, quum ij quib⁹ virtutis ſtudiũ eſt, decus ac laudẽ nõ propter ſemetipſos, ſed quaſi virtutis præmium, exoptent. Itaque quum externæ provinciæ hominibus viam ad honores princeps obſepit, bonos quoque ipſos vehemens injuriæ dolor ſtimulat, quum non habeant, ubi virtus ſua eniteſcere poſſit: atque in affectus ab cetero vitæ inſtituto ingenioque diverſos impellit. Ariſtoteles quoque & Heſiodus verè dixiſſe videntur, naturæ legibus ita comparatum eſſe, ut qui ceteros animi dotibus & ingenio antecellit, ceteris imperet: qui minus induſtria valet, meliori pareat. Quam ad legem etſi ſumma imperia non dirigantur, propter ancipites eligendi caſus, hæret tamẽ hominum mentibus inſculpta: ut qui ſe non indignos honoribus exiſtimãt, ægerrimè ferant, ſi deterioribus aſcitis repulſam patiantur. Quamobrem, quoties à principibus in Reip. procuratione prælati ſunt indigenis advenæ, ab animis contumelia incenſis magnas offenſiones, tempeſtates & turbas, ortas legimus.

Annal. in ann. 1168. Anno CIↃ. CLXVIII. Guilielmus Siciliæ rex (ceterum è Gallia oriundus) Cancellarii dignitate non Siculum, ſed Gallum hominem, & quidem tanti muneris capacem, auxit. Regni proceres, indignati peregrino tantum in ſua terra eſſe poteſtatis, tantumque magiſtratum mandatum eſſe novo & externo homini, eam contumeliam ferro arcere ſtatuunt

Cãcellarius peregrinus publicæ & pro-

[illegible]. Neq; Cancellario modò, ſed & omni- *miſcuæ*
bus Gallis qui in Sicilia, Apulia, Calabria e- *cædis in*
rant, perniciem machinantur. Ergo ſecretis *Sicilia*
nunciis per omnia oppida & municipia di- *cauſſam.*
miſſis, populares & conſcios conjurationis,
quos omnis generis ſibi aſciverat, hortantur
ut in Gallos omnes pro ſe quiſque ſigno dato
irruant. Itaq; una literarum ſignificatione
per univerſam Siciliam, Apuliam, Cala-
briam, Galli [illegible] omnes fœdum in mo-
dum trucidati ſunt. Hæc Gallis in Sicilia cala-
mitas contigit, quod ad venam mandata eſſet
Cancellarii [illegible], quanquam alioqui Siculi
in Gallorum odium ac cædem proni ſemper
fuerint. Nam & anno CIↃ. CC. LXXXII. con-
juratum ita eſt a Siculis adverſum Gallos ac
conſilium initum ut ad primum ſignum cam-
panæ, quo veſpertinæ preces (veſperas vo- *Veſperæ*
cant) ſignificantur, per totam Siciliam hoſ- *Siculæ.*
pes hoſpitem Gallum interimeret, idque die
ſolenni paſcha. Neq; ea tantum cæde cupide
patrata eſt, ſed ab odio iraque furentium la-
tronum & carnificum Siculis mulieribus,
quas Gallorum compreſſu gravidas eſſe ſuſ-
picabatur, exſecti uteri, fœtus ſolo alliſi ſunt,
ne quid uſquam Gallici ſanguinis ſupereſſet.
Hanc horribilem cædē, veſperas Siculas nun-
cuparunt. Hoc funeſtum exemplum Italo-
galli non in Sicilia ſed in ipſo Galliæ ſinu, ſe-
quuti, año CIↃ. IↃ. LXXII per nobiliſſimas re-
gni urbes ingentem ſtragē edidere, qua ma-
gna mortalium vis virilis muliebriſq; ſexus,
ſenes, juvenes, pueri quoque, conſumti ſunt.
Atque

Atq; ut tam inſignis victoriæ monumentum extaret, Matutinarum Pariſienſium nomine memorabilem fecit re Bellaius quoque in commentariis memorat, ſecundum Papienſe prælium, quo Galli à Cæſare victi ſunt, plurimos milites, qui pugnæ ſuper fuerant, & in Galliam reliquias infelicis belli trahebāt, inermes, ſeminudos, labore ac vulneribus feſſos, palatos paſſim per agros per itinera, ab Italis cæſos & confectos fuiſſe. Ea videlicet illorum hominum fuit indoles & generoſos animus, ut deni aut viceni unum, armati nudos & ſaucios, audacter invaderent. Sed me domeſticarum calamitatum recordatio longius tulit. Nunc ad inceptum, id eſt, eas turbas quę peregrinos ob magiſtratus oriuntur, redeo.

Matutinæ Pariſienſes.

Froſi lib. 1. c. 116. 246. & ſeq. Pau Æmilius in Phil. Auda. in Martino 4.

Inter Ioānem Galliæ & Edwardum Angliæ reges pax ita Bretiniaci convenit, ut Ioannes ſummum Ius imperiumque Aquitaniæ in Edwardum transferret. Quum igitur Aquitana in ditionem Edwardi conceſſit, eam principi Cambriæ maximo filiorum poſſidendam tradidit. Is quum Burdegalæ regiæ ſuæ ſedem locaſſet, eò certatim confluxere primores Aquitaniæ & Vaſconum nobiliſſimi, cùm ut hominia ei & fidelitatis iusiurandum præſtarent, tum ut ſe ei per omne officii genus gratos acceptosq; rederēt. Eos principes (cui multa dexteritas & humanitas inerant) benignè ac comiter quidem alloqui, & in conſuetudinem admittere: verùm dignitatibus & præfecturis urbanis ac militaribus

ſolos

ſolos Anglos, quos frequentes ſecum habe-
bat, ornare. Illi quum cupidini & ſumtibus
modum non facerent neq; minore comita-
tu, ſulti, paratu quam indigenarum poten-
tiſſimi conſpici vellent: licentius alieno ute-
bantur. Itaque quum & nobilitas ab ho-
norũ aditu arceretur, & a magiſtratibus An-
glis multa libidinis & avaritiæ exempla in
plebem & oppreſſos cives ederentur: quũ in-
ſuper etiam princeps novum tributum indi-
cere vellet: omnes Aquitaniæ urbes, aliæ alia-
rum exemplum imitatæ, ab ipſo defecerunt.
Ita brevi Anglus ditionẽ illam cunctam ami-
ſit, quia quũ advenas indigenis jus reddere &
præeſſe æquum cenſeret, tædium ſui moverat.

Iohannes minoris Britannię dux, quum ex Angliа uxorẽ duxiſſet, Angli partes ſumma ope fovebat idq; adverſus Galliæ regẽ principem ſuum. Id cuncta nobilitas Britannica permoleſte ferebat. Ergo aliis omiſſis habitu tres totius provinciæ nobiliſſimi (Cliſſo videlicet, Lavallius & Rohanus) quum illum adiſſent, in eã ſententiam loquuti ſunt: plane ignoramus (princeps) quid tibi in mentẽ venerit, quamobrem adeo enixe Angli partes tuis opibus adjutas velles. Minime te fugit, nos eſſe clientes regis Galliæ: & Britaniæ ducatum à regno & nomine gallico pendere. Quamobrem te vehementer oratum volumus, ut fœdere & ſtudio in Anglum ex animo tuo ejecto, gallicam ſocietatem amplectaris. Quòd ſi tibi perſuadere non poſſumus, nos tui obſequium potius quam

Froſ. lib. 1. ca. 311. & 314.

rum rerum uberrimus proventus brevi ſpatio evanuit, magno regis ac reip. detrimento. Quippe noſtri, repentina felicitate incautius & licentius uſi, nobilitatem indigne tractare cœperunt, eos præſertim qui Andegavenſis domus partes foverant, à qua rex omnem actionem atque omne jus belli acceperat. Deinde rex ipſe, nulla habita ratione Neapolitanæ nobilitatis, omnia munia, omnes dignitates, Gallis attribuit: paſsimque conſtituit præfectos è quibus plerique cupide & avare, nonnulli etiam parum bona fide, rem adminiſtrabant. Itaque nobilibus, quos offenderat, ceteros ad defectionem impellentibus, mature regno illo excidit.

Multo etiam infelicius ceſsit Gallis, quum in Hiſpania de loco, & virtute cum Hiſpanis certarunt. Rex Caſtellæ Ioannes, Dionyſio Luſitanorum regi, bellum illaturus petiit à rege Galliæ, cum quo ſibi fœdus arctiſsimum intercedebat, ut ſocia arma ſecum jungeret. Et Galliæ rex equeſtres pedeſtresque copias egregie inſtructas in ſubſidiū mittit. Illuc quum veniſſent Galli, comiter à rege accepti, ab eo ſummopere contenderunt, ut in prima acie collocarentur: ibi ſe ante parta decora nova gloria cumulaturos. At verò Caſtellani ægre ferre, ſuam virtutem adeo Gallis deſpectui eſſe, ut locum ſibi debitum præreptum irent. Indignando tamen & querendo nihil egerunt: rex Gallos, uti voluerant, in fronte conſtituit. Itaque Caſtellani quum diviſis copiis victoriam hoſtibus non

diſſicilem: conjunctis, ſe hoſtibus pares fore poſſent exiſtimare, niſi ira invidiaque occæcaſſent animos: victoriam nulla ope adjuvare ſtatuunt. Irent Galli, & ſoli proſperæ pugnæ gloriam, vel adverſæ dedecus ferrent. Itaq; à Gallis pugna acriter cœpta, & primo concurſu adeò æquis viribus res geſta eſt, ut ſi paulū modò anniſi eſſent ſocii, qui in ultima acie erant, victoria in manibus eſſet: ſed à Caſtellanis de induſtria ceſſatum eſt: & Galli propemodum omnes, nullis ſubſidiis fulti, vel in acie cæſi vel capti ſunt. Sed multò maximè miſerabilis fuit mille equitum clades, in quibus erant novendecim proceres. Nam quum Luſitani (à quibus illi capti erant) fuſis Gallis novum ſibi de integro prœlium adverſus poſtremam aciem ſupereſſe cernerent, captivos omnes interficere ſtatuunt, ne vel evaderent, vel averſam ſuam aciem ab tergo adorirentur. Iugulatis captivis, adverſus integram caſtellanorum aciem procedunt ſed illi quoq;, dimidia quippe virīu parte detracta facilimè oppreſſi ſunt. Niſi Gallos gloriæ cupido intempeſtiva tranſverſos egiſſet, ut ſupra indigenas honore ſe attolli dignūm ducerent, tanta non accepta eſſet clades.

OChozias rex Iuda, Athaliæ, Samaritanę mulieris filius, Samaritāis, matris ſuaſu præcipua regni munia attribuit, prætermis probis ac ſapientibus viris quos regno habebat. Itaq; quum Samaritanis (inviſis hominibus &
2. Reg. qui peregrinis atq; inceſtis ſacris ritus patrios
c. 10. 3. mutaverant) uteretur potius quàm Iudæis

& in-

& indigenis, maturam ſibi perniciem conſcivit. Nam quum Iehu Achabi fratris Athaliæ domum ſubverteret, propinquos ejus quoq; & amicos, atq; in his Ochoziam univerſa pro pemodum cum ſtirpe ſuſtulit. *Chro.c. 22.*

Aſſverus, Perſarũ & Medorum rex, Amanum, minime Perſicæ ſtirpis hominẽ ſed Macedonem, inter præcipuos amicos aliquando extulerat. Is quum opibus & gratia apud regem polleret, non modò Mardochæum, cui propriè infenſus erat, ſed omnes quoque Iudæos, impetrato a rege funeſto edicto, tollere deſtinaverat. Verum poſteaquam rex intellexit Mardochæum ſæpe de ſe optimè meritum eſſe, non modò tam crudele edictum antiquavit, ſed Amano quoque (qui tot victimas ſævitiæ ſuæ immolare decreverat, & regnum ſanguine innoxio cõtaminare) laqueo gulam frangi juſſit, ipſius opibus atq; honoribus in Mardochæum translatis. *Eſther. cap. 9. 7 8. &c.*

Alexander rex Epeiri, quum in Italiam ab Tarentinis accitus eſſet, multaſque Brutiorum & Lucanorum cepiſſet urbes, ducentos fermè Lucanorum exules circa ſe pro fidis habebat: ut pleraq; ejus generis ingenia ſunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Nã quum ad ſuos cives nuncios miſiſſent, pacto reditu, promiſerunt, regem aut vivũ aut mortuum in poteſtatem daturos. Itaque quum ad Acherontẽ amnẽ perveniſſet, cujus fortè pontem ingens vis aquæ abſtulerat, eumque incerto vado tranſmitteret, iam prope egreſſum, eminus veruto Lucanus exul transfigit.

lapſum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hoſtium præſidia: Ibi
Comin. fœda laceratio corporis facta. Hunc Ale-
li.4.c.13. xander Epeirēſis, quum peregrinæ fidei animi
& lib.5. um crederet, triſtem eventum habuit.
c.6.& 8. Carolus dux Burgundiæ poſtremus, quum Noveſium fruſtra oppugnaſſet, ita popularibus ſuis cœpit diffidere, ut eos propemodum deſpiceret. Ex Italia autem circiter mille cataphractos evocaverat, iiſque utebatur etiam in obſidione Noveſiana. Comitem vero Campobachium quadringētis equitibus præfecerat. Is quoniam Andegavenſis familiæ partes, quæ bellum Neapoli geſſit, ſequebatur, proſcriptus & omnibus bonis exutus, in Galliam ſe receperat, & honorificè exceptus fuerat à Carolo Burgundiæ duce, & multi præterea cum eo Itali. Ab eo autem in Italiam miſſus, ut equitatum cogeret, tum primùm in itinere convertit ſe ad clandeſtina cōſilia. Quippe regi Galliæ ſæpe pollicitus eſt, ſe vel capturum illum, vel interfecturum, quum exercitum luſtraret: eòq; nomine petebat viginti aureorum millia, & Comitatum aliquem in Gallia idonei reditus. Adhæc ſi quando bellum committeretur, illo deſerto ſe tranſiturum ad regem, modò ipſe conditiones invicem præſtaret. Eam improbitatē atque perfidiam rex ægrè tulit, & Fabricium imitatus, omnia per Contæum Carolo enunciavit. Ille quia hoc putabat fieri captiosè, ei fidem non habuit, & domeſticum proditorem multò majori benevolentia quàm priùs comple-

complectebatur. Prætereà quum maximam incuriam ad Nanceium idem Campobachius autoritatem haberet, promiſerat Lotharingo, ſe moram illaturum obſidioni, & perfecturum ut ad oppugnationem neceſſaria deſiderarentur. Quumque nobiles aliquot Lotharingi, & in iis provincialis quidam Cifronius, in oppidum obſeſſum conarētur ingredi, captus eſt Cifronius, quo tanquam internuntio & interprete utebatur Campobachius ad Lotharingum, in iis quę clam ipſo communicaret. Cifronium captum quum ſuſpendi juſſiſſet Carolus, is nunciari Carolo jubet, ſi ſibi cum eo remotis arbitris colloquendi poteſtas fieret, quædam dicturum ei, quæ ad ipſius ſalutem pertinerent. Tum forte quum adeſſet Campobachius, diligēter obſervabat omnia, metuens ne proderetur. Carolus illum deprecādi ſupplicii cauſa colloquium petere dixit: ſimul quid vellet, jubet ſibi per alios nunciari. Cifronius ait, ſe nemini præter quam ei ſoli dicturum. Quum perſiſteret in ſententia Carolus, inter eundum multos ille obteſtabatur, ut principem monerent. Et flexerat aliquos: ſed hi denuo interpellaturi Carolū, excludebantur à Campobachio, qui pro foribus cubiculi verſabatur, & aditu ꝓhibebat omnes, affirmans mandatum eſſe principis, ut è medio tolleretur: ſimul præfectū cuſtodū urgebat ut acceleraret ſuppliciū. Itaq; ille ſuſpenſus eſt, ſummo detrimento Caroli. Sed Deo ita viſum eſt, q tenebras ejuſcemodi menti Caroli circumfudit, ut ex proditoris

Campobachii ſententia, omnium deterrimũ conſilium ſequutus, fortunam prœlii periclitaretur & in acie occumberet. Hic fuit exitus potentiſſimi principis (cujus ditiones, veluti ſpolia, finitimi principes inter ſe diviſerunt) dum peregrinam & inexpertam fidem domeſticæ & cognitæ anteponit.

Capitol. in Gordiano. Gordianus junior, quum conſiliis Miſithei ſoceri uteretur, imperium feliciter belli domiq; adminiſtravit. Quippe & Perſarum rege ſummoto, Antiochiã, Niſibin, Cartas, quæ omnia ſub Perſarum imperio erant, recepit: effecitque ut Perſæ qui jam in Italia timebantur, regni ſui ſe finibus continerent. Sed rebus ita ſuper vota fluentibus malus quidã genius invidit. Nam magno & Reipubl. & Gordiani damno extinctus eſt Miſitheus optimus & ſapientiſſimus vir: in cujus locum quum præfectus eſſet prætoriis cohortibus Philippus quidam, Arabs, & quidem humili genere natus: is ſtatim Gordianum imprudẽtem dolis & inſidiis captavit. Nã primùm naves frumentarias avertit: deinde in ea loca milites deduxit, ubi annonæ & commeatuũ copia nõ eſſet. His ergo artibus milites infeſtos illi reddidit: rumore etiã ſparſo, adoleſcentem eſſe Gordianũ, neq; imperii capacẽ. Militibus fame jam antè victis facillimum fuit perſuadere quidquid vellet. Itaq; militaribus ſuffragiis imperium Philippo mandatum eſt, juſſumque ut cum Gordiano, quaſi ejus tutor, pari jure imperaret. Sed Gordianus Auguſtorum hæres, quum æqua-

tum

tum ſibi imperium cum homine ignobili & improbo ægrè ferret, ſperans poſſe Philippo imperium abrogari, proceſſit ad tentandos militum animos. Sed eos Philippus adeo promiſſis & donis oneraverant, ut ii ſibi toti eſſent. Ergo quum ob factionem Philippi minus valeret apud milites, petiit ut æquale ſaltem inter eos eſſet imperium, nec impetravit. Dehinc petiit ut loco Cæſaris haberetur, neque id obtinuit. Petiit etiam ut præfecti loco eſſet Philippo: quod & ipſum negatum eſt. Vltimæ præces fuerunt ut eũ Philippus pro duce haberet, & pateretur vivere. Sed quum ille cogitaret fieri poſſe ut deferveſcente militum ira, populi Rom. & ſenatus ſtudio, imperium reſtitueretur Gordiano, clamantem ante conſpectum adduci, ſpoliari & occidi, juſſit. Quo facinore quid inhumanius, quid execrabilius, vel in extrema barbaria perpetrari poterat? Eant jam principes, & ejuſcemodi peregrinis rerum ſummã & ſeipſos cõmittant.

Romani veteres (quorum ſapientia documento eſſe debet) non modò peregrinos, ſed ne ſocios quidẽ ipſos ac propè conſanguineos Latini nominis in ſenatũ admittebant: imò illis petentibus ut ſenatus æqua pars ex utraq; gente eſſet, & conſociato imperio alter cõſul Roma alter ex Latio crearetur, bellum quam eam pacẽ maluere, in qua peregrinum ſenatũ, peregrinos conſules, Romæ eſſent viſuri. Poſt cladem Cannenſem, qua cõſulares aliquot, pretoriiq; & ędilitũ & LXXX. *Livi. Annal. lib. 23.*

præterea ſenatores, ceciderant, quum maxima ſolitudo in curia eſſet, & tantum ſenatorum adverſæ pugnæ, ad hoc ſui quenq; caſus, per quinquennium abſumſiſſent, de ea re M. Pomponius p̄tor ad ſenatum retulit. Tum Sp. Carvilius quum longa oratione non ſolùm inopiam ſed etiam paucitatem civium, ex quibus in patres legerentur, cōqueſtus eſſet: explendi ſenatus cauſſa, & jungēdi arctius Latini nominis, ꝑ magna re ſe ſuadere dixit, ut ex ſingulis populis Latinorū binis ſenatoribus, quos patres Rōani cēſuiſſent, civitas daretur: atq; in demortuorū locum in ſenatū legerentur. Eam ſententiā haud æquioribus animis, quàm ipſorum quondā poſtulatum Latinorū, Patres audierunt, & quū fremitus indignantium tota curia eſſet: & præcipuè Manlius, eſſe etjam nunc ſtirpis ejus virum, diceret, ex qua quondam in Capitolio conſul minatus eſſet, quem Latinum in curia vidiſſet, eum ſua manu ſe interfecturum: Q. Fabius Max. nunquam rei ullius, alieniore tempore mentionē factā in ſenatu dixit, quàm inter tam ſuſpenſos ſociorum animos, incertamque fidem, id tactū quod inſuper ſolicitaret eos. Eam unius hominis temerariam vocē, ſilentio omniū extinguendam eſſe: & ſi quid unquam arcani, ſanctive ad ſilendum in curia fuerit, id omnium maximè regendum, occulendum, obliviſcendum, pro non dicto habendum eſſe. Ita ejus rei oppreſſa mētio eſt: ſed ex eo maxime adverſo rumore Carvilius fuit, quòd peregrinos in ſenatum inducendi autor fuiſſet.

Sed

Sed quid veterum Romanorum exempla
obſoleta ævo quærimus? Minimæ hodie quæ-
que civitates, pari modo ac jure Rempub. ſu-
am adminiſtrant. Venetiis equidem, Genuæ,
& in aliis Italiæ liberis urbibus, Argentora-
ti Norimbergæ, Auguſtæ, Francoforti, Mag-
deburgi, inque aliis Germaniæ civitatibus, &
tredecim Helvetiorum pagis, mos hic religi-
oſiſſime obſervatur, ne ad munia Reipub. pe-
regrini admittantur. Imo plerique advenis
apud ſe habitandi poteſtatē non faciunt. Du-
rius id quidē fortaſſis & inhumanius, quando
φιλοξενίαν Deus toties commendat, & cū
non natura ducimur. Peregrini vero ipſi, ſi in a-
provinciâ aut urbe quapiam humaniter exci-
piantur, eo contenti eſſe debent, neque te-
mere Reip. negotiis ſeſe immiſcere, aut ho-
nores appetere, ne tandem (ut ferè fit) in-
dignarum adverſum ſe odia invidiamque
concitent. Gallica gens præ ceteris habetur
φιλόξενος, & in Gallia exteri homines, cum
indigenis propè pari jure utuntur. Anglos
tamen nimia fortuna luxuriantes, non tu-
lere patres noſtri, quum omnium Aquitaniæ
dignitatum, & officiorum ſoli potiri vellent.
Similia exempla edere forte poterit noſtra
ætas neq; planè incredibile eſt, quæ aliquan-
do evenerunt, ea nunc quoque poſſe fieri.
Lex Salica (quæ in Gallia & Germania obſer-
vatur) non tantum ſcripta eſt ad mulieres re-
gni hæreditate arcedas, ne videlicet propter

infirmitatem conſilii ſummam imperii obtineant. Quippe & in maribus ſæpe par eſt indignitas. Sed ob id potiſſimum lata videtur, & perpetuo omnium ætatum uſu cõfirmata, ne per connubia & affinitates peregrini ad Regni ſucceſſionem ſibi aditum facerent. Intolerabilius enim multò eſſet Gallis externi regis imperio ſubjici, quàm Gallicæ ſtirpis reginæ adeò peregrina dominatio Gallis inviſa eſt. Deinde latius ſerpit hoc malum. Nam princeps externus ſuos honoribus augere quàm indigenas mavult, & ea re offenſis popularium animis, turbæ, ſeditiones, bella, naſcuntur. Quæ non tantùm Reip. detrimento, & populi ſanguine, ſed etiam ipſius principis nonnunquam pernicie, expiantur.

Annal. in ann. 607. Inſigne & domeſticum ejus rei exemplum annales noſtri ſuppeditant. Brunechildis Hiſpana mulier, Galliæ regina vidua, Longobardum quendam, Protadium nomine, quem in deliciis habebat, Palatij magiſtrum, ſeu Præfectum (id eſt, totius regni procuratorem) conſtituit. Is ubi videt eò ſe reginæ gratia provectum, principes & proceres regni præ ſe deſpicere, atq; ultrò variis artibus ind fi-cari, cœpit. Tũ inexhauſta auri cupidine ardens, manubiis & rapinis miſeros Gallos adeò exercuit, ut nobilium juxtà ac plebis odio flagraret. Eo fortè tempore Theodebertus, & Theodoricus, Brunechildis filii, de imperio & opibus certabant: quos in concordiam redigere proceres, utriuſque vaſalli, ſumma ope quum niterentur, Protadius obnixè impe-

Palatij magiſter peregrinus, in Gallia belli civilis cauſſa.

impediebat. Itaque quum illi jactura unius adverſæ, qui unus pacem morabatur, bellum inteſtinum finire, quàm tot viros nobiles mutuis ſeſe cladib⁹ atterere, ſatius duceret, Protadium obtruncat. Hujus Longobardi exitus, Langobardis, qui hodie Gallium pro libidine verſant, ſi ſana mens eſſet, documento eſſe poterat. Ludovicus Pius, Caroli magni filius, regni Præfecti dignitate Berardum quendam Hiſpanum, ornarat. Quem immodicè ſeſe efferentem, quum tres regii adoleſcentes, Lotharius, Ludovicus, Pipinus, impatientes æmuli, ferre non poſſent, in ipſum regem & patrem iram convertunt. Itaque conjurati adverſus patrē filii captum Ludovicum, & Sueſſiones ductum, abdicare ſe Galliæ regno, & Germaniæ Italiæq; imperio, coëgerunt. Sed eu Galliæ & Germaniæ proceres ex S. Marci Sueſſionēſis monaſterio eductum, in quod abdicato magiſtratu, velut in cuſtodiam, conditus erat, filiis cum patre in gratiam reductis, priſtinæ libertati & dignitati reſtituerunt. Verùm tamen tantum diſcrimen dedecusque nunquam adiiſſet nobiliſſimus rex atque imperator, niſi nimia facilitate & imprudentia lapſus peregrini hominis faſtigium ſupra populares & indigenas extuliſſet.

Iam, ut huic argumento finem imponam, teſtimonium locuples Martini Bellaii, equitis aurati, viri prudentia atq; uſu rerum Præſtantiſſimi, ſuperioribus adjungam. Is dicit Franciſco I. in Galliis regnāte, rebus gallicis mul- *Comment, lib. 1.*

Peregrini ad proditionem faciles & proni.

to plus illatum eſſe detrimenti è peregrinis qui ab ipſo ad hoſtem deſciverunt, quàm ab ulla vi, aut alia cauſſa. In iis autem præcipuè numerat Epiſcopum Leodienſem, principē Aurengium, Marchionem Mantuanum, Andream Doriam Genuenſem, Hieronymum Moronem, (qui Mediolanenſes ad defectionem impulit) & aliquot item. Sed ea, quia memoria noſtra geſta ſunt, fuſius exequi ſuperſedeo: tum pluribus exemplis, validisque rationibus abundè nihil docuiſſe videor (adverſus Machiavelli ſcholam) principē haud alia ratione rerum incolumitati melius conſulere poſſe quàm ſi provinciarū ſuę ditionis munia, earundem civibus atque indigenis fungenda permiſerit. Subditorum enim mores atq; ingenia, multo facilius à notis & ſui corporis viris, quàm ab inquilinis tractantur: deinde nihil odioſius populo, quàm ſi ſumma quæque officia, ſacerdotia, dignitates, ab externis occupari videat. Vt ait Cominæus. Equidem officia perraro in Galliis ad peregrinos delata legimus: niſi quòd paucis abhinc añis, ad ampliſſima quæque aſpirare auſi, in quamlibet altum faſtigium, neſcio qua arte crepſerunt. Nam olim centurionatus fortè illis & tribunatus militum mandabantur, ut eo nomine plures in ſuis terris milites regi ſcriberent. Beneficia verò ditiſſima & maximè opima, pridem in Galliis Itali occupaverunt, a Rom. Pontifice imperata: neq; is regibus noſtris animus erat, ut cōntrà ire auderent. Dedit tamen ea nundinatio Carolo VI. occaſionem,

nem, ut anno 1365. edicto vetaret, ne Galliç ſacerdotia peregrinis conferrentur. quod & antea ſæpe & ſequenti tempore regiis edictis ſancitum & confirmatum eſt. Eorum obſoletum uſum revocari æquum eſſet: ſed huius mali nondum matura correctio eſt, quando iſta omnia tenent.

Quamobrem hic veros omneis, & germanos Gallos obteſtor, ut attente conſiderent, quàm peſſimè de ſemetipſis conſulant, quam in iniuria ſua molles ac lenti ſint. An non pudet ignaviæ? patiũt à patria exulati, & Reip. muneribus procul habiti, in ſua terra pro alienigenis æſtimentur? Nam Itali, ſeu potius Italogalli, qui gallicæ Reipublicæ gubernacula tenent, iſtud Machiavelli placitũ, haud temere peregrinis fidendum eſſe, ſicuti verum eſt, ita pro vero uſurpant. Itaque nullos, niſi ſuę gẽtis homines, aut forte Gallos quoſdam degeneres, quos ita in [illegible] ſuum formarunt, ut illorum quam ſui ſimiles eſſe malint, ſocios ſcelerum, miniſtros libidinũ, ad honores & dignitates provehunt. Gallici verò non magis ſanguinis quam animi viros ab omnibus Reip. partibus, ut peregrinos & ſuſpectos arcent. En quo reciderit priſca patruum noſtrorum virtus, qui Aſiæ intulere arma, qui terrore nominis ſui Orientem impleverunt, qui Gotthos & Saracenos Gallia, Germania, Hiſpania, expulere. Quantum intereſt inter maiores noſtros, fortiſſimos viros, & nos poſt eos eorũ? Illi Europam & Aſiam per ſtrages barbarorũ penetrantes, ma-

gno

gno maris terrarumque ſpatio diſcretas provincias armis ſubegerunt: nos in ſedibus patrijs nō omni tantùm amiſſa dignitate, ſed libertate quoq; per ignaviā ꝑdita, ab alienigenis ſub jugū mittimur. Illi magnas Italorum copias parva manu in Italia fudere: nobis adeò ſegnitia atq; ſocordia manus corruptus eſt, ut à paucis Italis in terra noſtra patiamur nos colu, fuſo, calamis, vinci. An non eos per omnia clandeſtina latrociniorum ac veneficiorum ſcelera graſſari cernimus? denique id unum moliri, ut, nequid ſuæ libidini obſtet, ſuſpectam ſibi nobilitatem in Galliis, ac virtutem omnem exſcindant? Expectemus dum hæc flamma, quam cunctando alimus, ſingulàs per domos vagata, univerſum regnū corripiat. Imò ego hîc non tantùm Gallorum, tū qui in Gallia obnoxij, tum qui extra Galliam extorres, vagantur, ſed omnium quoq; gentium fidem miſericordiamq; imploro, ut communi ope ad commune iſtud incendium reſtinguendum accurrant. Quippe ad nos periculum, ad omnes dedecus & exemplū, pertinet. Equidem, ſi vos avitæ virtutis memores, vires noſtras non ignorabimus, externos iſtos tyrannos cervicibus noſtris depulſos, ablegabimus in ſuas terras, neque ultrà eos timebimus, quibus nos terori eſſe decebat.

COM-

COMMENTARIUS SEcundus, de religione, quæ principi obſervanda eſt.

PRÆFATIO.

SVPERIORI libro de conſilio principis ſatis fuſe à nobis tractatum eſt: nunc opportunum eſſe videtur de religione quoq;, quā in ſua ditione princeps inſtituere & conſervare debet. Etenim de hoc illi ante omnia conſultandum eſt, ut videlicet vera religio primum ab ipſo, deinde à ſubditis, colatur. Hic Machiavellus, planè ἄθεος & Dei contemtor, longe aliter ſuum principem inſtituit, quippe non vult principem laborare, verámne an falſam religionem habeat: imò favere & indulgere mendacijs jubet, ſi quæ fortè inerunt. Præterea eouſque provehitur execrandus nebulo, ut ethnicā ſuperſtitionem chriſtianę religioni ſine ullo pudore anteponat. Huic tamen tali libro Sorbona indulgens parcit, neq; ut hæreticum notat. Verum priuſquam nefanda ipſius dogmata refutare aggredior, quid in ea re haud dubitanter princeps ſequi debeat, paucis exequar. Principio ergo iſtud axioma ut αὐτόπιστον & confeſſum pono, principi chriſtianam religio-

religionem colendam eſſe: quippe ſolam veram rectamque ſicuti ex ipſius vetuſtate, ſynceritate, & præſtanti doctrina conſtat. Primùm enim quis neget omnium religionum, quotquot extiterunt extantve, nullam ea antiquiorem eſſe? Quippe innixa Dei promiſſis de Christo, atq; ipſius ore patrum vetuſtiſſimis ab ipſo rerum initio tradita, mox literarum monumentis à Moyſe mandata, per manus ad poſteros tranſiit. Porro inter omnes doctos & pios conſtat, nullum græcum vel latinum ſcriptorem niſi multis poſt Moyſem annis fuiſſe: illumque multis ſeculis ſcripſiſſe ante Homerum, Heſiodum, Beroſum, Manethonem, Metaſthenem, & ceteros qui vetuſtiſsimi ſcriptorum habentur. Præterea quum Moyſes deſcribit genealogiam Noë, & omnium gentium origenem deducit e ab ipſius filiis (quorum nomina pleræque etiam hodiè retinent) nonne ſatis perſpicuè probat ſe ab ipſis mundi primordiis hyſtoriæ initium duxiſſe? Nam quum ab ipſis eorumq; filijs ac nepotibus nomina ſumſerit gentes (ut à Madai Medi, ab Iavā Iones, à Dodanim Dudonæi, à Riphat Riphæi, à Tarſis Tarſenſes, à Canaan Cananæi, à Sidone Sidonij, ab Elam Elamitæ, ab Aſſur Aſſyrii, à Lud Lydii, & ceteræ eodēmodo) quis ambigat ab iſtis & alijs nepotibus Noë, veluti è radicibus aut truncis enatas, & propagatas omnium gentium ſtirpes? Adhęc ſi quis gẽtilium ſacrificia, & ceteros ſacrorum ritus cum Iudaicis contulerit, is facilè intelliget, ea ad ſacrificiorum imitatio-

Chriſtianæ religionis vetuſtas.

Ioſeph. Antiq. li. 1. c. 11. & 14.

eationem compoſita eſſe. quę Deus per Moyſem præſcripſit. Nam Iphigeniæ ſacrificiũ, quod à Grecis ad pacem deûm impetrandam Aulide peractũ eſt, quid aliud fuiſſe videtur, quàm præpoſtera imitatio Iephthę, qui ſemetipſum voti damnans filiam Deo immolavit? Quid? quũ Galli quondã Æſo & Teutati, Carthaginienſis Saturno humanis hoſtiis litarent, nõne Abrahæ ſacrificium, ceteraq; expiandis peccatis inſtituta ſacra à Deo, repræſentare prava religione conati ſunt? Quamobrem quum religio à Moyſe deſcripta ſicuti ſola vera, ita prima & princeps ſit, ceteræ velut diſtortę, & ex prima illa temerè expreſſę ac perversè adumbratę imagines: Chriſt. religio ex oraculis & promiſsionibus Dei pendens, quæ à Moyſe primũ literis proditæ ſunt, nõ tantum omniũ religionũ vetuſtiſsima eſt, ſed ipſi quoq; mũdo æqualis. Nam perverſam Machiavelli & aliquot philoſophorum opinionem, qui mundum principii expertem faciunt, refellere quum mihi operæ non ſit, eos Empedocli, Platoni, & ceteris, qui contrà ſenſere, refutãdos delego. Philoſophos quidem illos minutos in eo erraſſe non miror, quando in tã arduo & præcipiti aſcenſu. humana ingenia ſuſtinere ſe à lapſu vix poſſunt: & libros Moyſis illi nunquam viderant. ſed iſtius, qui & ſcripta Moyſis legerat, & profanam hanc opinionẽ ultrò amplexus eſt, impietas excuſabilis non eſt: quũ rerum omnium ignarus, ſcripturã tamẽ ſcurriliter eludere audeat, & ſingularis alicujus ſcientiæ inanem famam affectet.

Ceterum

Ceterum chriſtianæ religionis ſynceritas ſimplicitaſque ex eo apparet, quòd nihil de Deo chriſtiani noſſe volunt, niſi quantum ipſe patefacit: neque verbo circũdatos ſibi limites temeraria audacia tranſilire. Neque enim ſibi permittunt, ethnicorum philoſophorum more, de Dei eſſentia diſceptare, q curioſius Deorum naturam inveſtigando in abſurdos errores inciderunt. Alii enim univerſum hoc Deum eſſe arbitrabantur: alii, animũ eſſe per omnẽ rerum naturã intentũ & commeantem, & veluti mundi mentem: alii ſolem Deum eſſe exiſtimabant. Præterea de ipſius potentia, æternitate, providentia, rationibus à natura petitis ita diſputabãt, ut multò omnia incertiora quàm accepiſſent relinquerent. Ecquis enim adeo amens eſt ut tantam, tam infinitam, naturam mente & cogitatione ſe poſſe complecti confidat? Itaque chriſtianus pro certa fidei modeſtia, nihil de Deo ulterius ſcire appetit, quàm quatenus ipſe ab hominibus noſci voluit. Hæc enim vera Dei notitia eſt, quæ circumſcriptos ſibi à Deo limites non egreditur: omnis verò de Deo ſcientia quam veteres philoſophi præ ſe tulerunt, umbratilis & perſonata ſapientia fuit.

Præſtãtia. Chriſtianæ religionis.

Iam doctrinæ quoq; præſtantia quàm ſit commendabilis chriſt. religio, quis non videt qui modò perſpectum, habeat, quibus illa fundamentis inſiſtat? Chriſtiani enim Dei oraculis & promiſſis innixi, quæ jam ab initio patribus commiſſa ſunt, & de Dei amore paterno

ſerno erga ſe perſuaſi vitã ab eo æternã propter Chriſtũ expectant. Quo quid in tã brevi ævo, in tot humanis laboribus, ut ne brutis quidẽ animantibus cũ mortaliũ vita fortuna ſua cõmutanda ſit, æternitate dulcius? quid in quam ſuavius? quid felicius eſt? Ethnici quidem ſaniores, quum non interire eos cum corporibus animas ſibi perſuaderet, & optimi cujuſque animus ad immortalem gloriam niteretur, magnos domini militiæq; labores libenter ſuſcipiebant, quia d poſteritatis memoriã propagarentur: alii literarum monumentis immortalitatem ſe aſſecuturos ſperabant: nonnulli, quum utiq; crederent, piorum animis beatas a Diis ſedes aſſignari: malos diverſo itinere a bonis, loca tetra, inculta, formidoloſa habere: ad divinum illud animorum concilium proficiſci cupiebant. Ita dum animis ſuis requiem quærentes ſpem aliquã æternitatis, ſed incertam, fovebant. Quippe ita utcunq; argumentabantur: Credibile nõ eſſe hominem, præſtantiſſimum animal, à Deo ſummè bono ad miſeriam eſſe conditũ Futurum autem longe omnium miſerrimũ, niſi hanc mortalem vitam felix & immortalis exciperet. Deinde, id ſummæ Dei juſtitiæ convenire ut pios ab impiis præmio & pœna diſcernat: ergo alteri vitæ locũ fore, in qua præmia bonos, ſupplicia malos, ſequãtur. Sed quum hæ rationes infirmiores ſint, quã ut iis animus tutò & ſolide acquieſcere poſſit, chriſtianus longe aliis munimẽtis innititur. Quippe ex ſcripturis didicit, Deũ ex altiſſimo majeſtatis

Cic. in Somn. Scipionis.

jeſtatis

juſtitiæ ſuæ domicilio conceſsũ (ut ita loquar) conſociato cum patribus ſæpè ſermone, charitatis ſuæ erga genus humanum plenam fidē feciſſe. Deinde promiſſiones æternæ ſalutis, cæremoniis adumbratas, in Chriſto conſignatas, multis & frequentibus oraculis iteraſſe, donec re ipſa exhiberētur. Itaq; quum tantæ rei notitia & fides non è jejunis aridisque philoſophorum rationibus, ſed ex ipſius Dei, qui mentiri non poteſt, oraculis hauſta ſit: eamq; fidē in nobis generet atq; alat chriſtiana doctrina, quid ea poteſt eſſe præſtātius?

Porro in ethicis (id eſt, iis quæ ad agendum & vitam bene inſtituendam ſpectant) multa gravia & utilia eleganter, accurateq; à philoſophis diſputata ſunt, multa officij & morum præcepta ab iiſdem tradita: ſed quid hæc ad chriſti diſciplinam? De juſtitia, temperantia, prudentia, amicitia, ceterisq; virtutibus, benè ac compoſitè diſſeruerũt, quis negat? Neque verò adeo abhorrent Chriſtiani ab ethnicorum libris, vt eorum ſcripta legere, facta etiam nonnulla imitari nolint. Sed quanto hæc eadem plenius, nervoſius, divinius, in ſcripturis tractantur? Ei rei argumento eſſe poteſt celebre illud dictum Platonis, nos nobis non tantum eſſe natos, ſed partem ortus noſtri patriam, partem parentes, partem amicos, vendicare. Nihil argutius dici potuit, ſed ubi hæc ſententia cum doctrina Chriſti conferatur, jejuna & mutila reperietur. Docet enim ſatis multis verbis Plato, optimè ſocietatem hominum ſervari, ſi ut quiſq; erit conjun-

conjunctiſſimus, ita in eum benignitatis plurimum conferant: neminem autem magis homini hominem conjunctum eſſe, quam ſe ſibi ipſi. Deinde plures eſſe gradus ſocietatis humanæ, ſanguinis conjunctione devinciri propinquos, amicos morum ſtudiorumq; ſimilitudine: ſed nullam arctiorem chariorem eſſe ſocietatē, quam eam quę cum patria unicuiq; eſſe debet. Ergo chari nobis ſint familiares, chariores parentes & liberi, chariſſima patria: ſed quo loco, quo numero, pauperes collocas Plato eoſne, quos toties Deus commendat, ex hominum ſocietate & conjunctione exterminas? Sibi ergo conſulant inopes, quādo ad eos non pertinet charitas, quam magiſtro Platone diſcimus. Neque vero tum quidem multum aliter vivebant homines. Nā ſi quis alienæ opis egens & ad egeſtatē redactus eſſet, nullum certius pręſentiuſve remediū habebat, quo ſe poſſet adverſus inopiam tutari, quam ſi ſeipſum venundando libertatem ſuam in ſervitio verteret, Si deerat emtor, miſeram animā trahendo cruciari eū neceſſe erat, niſi forte miſericordia motus aliquis inopiam ejus ſolaretur. Sed neq; publica apud ethnicos hoſpitia erāt, in quib⁹ benigne accepti pauperes, publicam munificentia & cura ſuſtentarentur: neq; principibus ſui eleemoſynarū erogatores, quemadmodū apud chriſtianos ſunt. Multo vero etiam crudelius, recēs natos infantes exponi, ii forte debiles aut diſtorti eſſent: quod nō tantū Sparta fieri ſolitū, ſed de eo quoq; e Roma legem latā

a Ro-

à Romulo Dionyſius memorat. Nam ſervos quidem ære emtos quum non multo pluris quam jumenta facerent, pro arbitrio & ſæpe levi de cauſa, necabant. Vedius Pollio, eques Romanus, murenas in piſcinis habuit, quæ carnibus humanis veſcerentur, eisq; ſervos inutiles, aut de quibus ſuppliciũ ſumere vellet, objicere ſolebat. Gladiatorium munus, quod à potentib. populi dabatur, non tãtum familiare oculis ſpectaculũ ſed gratũ quoq; erat neque magis fuſus hominum cruor & mutuis vulnerib. conciſa corpora, ſpectatorum animos movebant quàm ſi gallos gallinaceos depugnãtes vidiſſent. Adeò illis tum ſervorum libertorumq; ſanguis inſana voluptate vilior erat. Sed ne ipſi quidem philoſophi in multis officiorum morumque præceptis quidquam de pauperum cura præcipiunt: neq; tot ſenatuſconſultis, plebiſcitis, edictis, de inopum neceſſitate ſublevanda quidquam cautum legimus: quanquam hominem homini opitulare debere natura ipſa dictet. Nam & elogium illud inſigne, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, quod Alexander Severus uſq; adeò dilexit, ut in publicis operibus præſcribi juberet, cum naturæ ſenſu optimè convenit; & lex illa naturæ, dum prohibet ne quenquam violemus injuria ſimul quoq; præcipit, ut quemadmodum nobis benignè fieri volumus, ſic alteri faciamus. Sed ad hunc omnis recti officij fontem, quamquã omnes eò natura duce vehimur, ethnici non pervenere: neq; hanc ſententiam Alexander á pro-

Dionyſ. Halic. lib. 2.

Dion. in Auguſto

Lampr. in Alc.

à profanis philoſophis, ſed à judæis vel chriſtianis (ut Lampr. inquit) didicerat. Quamobrem chriſtiana præcepta de moribus multum ethicis philoſophicis atque ethnicis præſtant, quãndo hic nulla pauperum cura, nulla mentio, aut parva: illic inprimis commendantur. Adhæc chriſtiana religio ingenij humani faſtum peccati ſenſu dejicit: ethnica ſtolida opinione virtutis attollit. Illa culpam pœnamque & naturæ imbecillitatem aperiens, ad Deum confugere docet: hæc hominem in conſiderandis naturæ ſuæ dotibus retinens, Deo bonorum operum laudem reddere non ſinit. Illa atque quævis perferenda, & infirmitates aliorum invicem æquo animo tolerandas, erudit: ex hac ethnici & odia exercere, & injurias ſuas perſeq. & ulciſci, diſcebant. Quamobrem chriſtianam religionem omni ex parte ethnica potiorem habemus, id eſt, omnibus religionibus quotquot extiterunt extántve. Ceteras enim omnes religiones ethnicas appellamus, excepta judaica, ex cujus veteri & pura ſcaturigine chriſtiana doctrina fluxit. Nam Turcas, Saracenos, barbaros, & quotquot nec vetus nec novum fœdus agnoſcunt, pro ethnicis & profanis ducimus.

Sed hic mihi nova oritur quæſtio, utra videbeet religio chriſtiana nominanda ſit catholicàne, an evangelica, ſeu reformata, ut vocant. Hic ego reſpondeo, non uſque adeo diſſidere ita ut conciliari, vel potius in unũ redigi, non poſſint. Etſi enim in plerisq; aliisq, præcipuis doctrinæ chriſt. capitibus inter ſe

Religio Catholica cum Reformata conciliari poteſt.

diſſentiant, concordant tamen in multis. Vtraq; enim Chriſtum, etſi non æqualiter, agnoſcit: utraq; articulos Fidei, & ſymbolum Apoſtolorum approbat, utraq; Trinitatis cultum, ſacramenta baptiſmi & cœnæ, amplectitur. Itaq; quum in multorum capitũ ſenſu atq; explicatione ita diſcrepent, ut communi tamen vocabulo nuncupentur, & ambæ Chriſtum ſe colere profiteantur, duas iſtas religiones, etſi pugnantes, planè contrarias tamen non voco. Sed quum tanta res majori commentatione digna ſit, operæ pretium hîc erit excedere paululum ad enarrandum à quodam de ea re habitum ſermonem, in quem fortè incidi, quum Lutetia Baſileã proficiſcerer. Ejus ſermonis ea ſumma erat, catholicos cum evangelicis non tantùm nomine, ſed re ipſa quoq; & doctrina, conſentientes eſſe, ut cumq; aliter ſophiſtæ ſentiãt. Quæ mihi opinio etſi parum probabilis videretur: & ab ea iudicium meum abhorreret, ita tamen eam verbis ſententiiſq; veſtiit, ita muniit argumentis, ut quod ſibi ipſi perſuaſerat, aliis quoq; videretur perſuadere. Nam quum ſub exitum cœnæ fortè de religione ſermo inter convivas ortus eſſet, iſque nonnihil de duarum religionum conſenſu inter alia jeciſſet, rogatus eſt ab omnibus ut ſuam ea de re ſententiam paulo fuſius explicare „vellet. Itaque, ſilentibus aliis, & conjectis „in eum omnium oculis, ille in hunc modum „exorſus eſt. Ego etſi huic meæ opinioni confirmandæ non omnes quæ meditanti offerre ſeſe poterant rationes, maximè tamen pro

babiles atque idoneas, afferam. Conantur ſophiſtæ perſuadere catholicis, nos longè diverſam à ſua doctrinam profiteri: ſed potiſſimum diſſidere in ſacramento cœnæ Domini, ſive Altaris (ut vocant) & in argumento bonorum operum, aliisq; aliquot capitibus. Ego certè ut inter ſophiſtarum placita noſtramque doctrinam haud parum intereſſe, non invitus agnoſco, ita viciſsim aſſero ſophiſtarum dogmata à pleriſq; catholicis non approbari, ac ne intelligi quidem: quòd magna ex parte ſpinoſis & perplexis ſyllogiſmis, tum vocabulis barbaris & ambiguis conſtet. Idcirco, quum ea obſcuriora ſint quàm ut à rudi vulgo capi poſſe videantur, perſuadent doctores ſcholaſtici, nihil admodum intereſſe populi ut ea enucleatè percipiat: modò in univerſum vera eſſe credat quæ ipſi de articulis fidei diſputant. Quod illi fidem implicitã vocant. Mihi verò hic propoſitum nõ eſt de ſophiſtarũ doctrina agere: ſed de iis religionis Chriſti capitibus, quorũ qualẽcunq; notitiam catholici, vel ſolo communi judicio ſenſuq; magiſtro, conſequuti ſunt. Nam in iis, & quidem præcipuis, catholicos idem propè nobiſcum ſentire judico, utcunq; cõtrà cavillentur matæologi. Quod ut planũ fiat, ſumma quæq; capita chriſtianæ religionis paucis percurramus.

Primum ſi quæſieris ab aliquo antiquæ fidei & virtutis catholico an credat, dum ſacramentũ cœnæ ſumit, ſe dentib9 Chriſti carnẽ & oſſa frangere: Reſpõdebit, id ſe minimè

„ credere, & ab ejus rei commemoratione ac
„ cogitatione animum ſuum abhorrere. Si in-
„ terrogare perrexeris, an non ſacramentum
„ percipiēdo, credat ſe ſpiritualiter Chriſti cor-
„ pus & ſanguinem aſſumere: Reſpondebit, e-
„ am ſibi eſſe fidem. Interroges ulterius, an cre
„ dat ſymbolum corporis ſumendo à ſe ſimul
„ ſanguinis ſignum percipi per concomitanti-
„ am: neq; alium eſſe uſum calicis ex quo ſeor-
„ ſum bibit, quàm ut os abluat. Dicet, ſe nihil
„ tale credere, & quid ſit concomitantia neſci-
„ re: hoc ſcire ſe panem ſumendo ſacramentū
„ Corporis accipere: è calice vinum bibendo
„ ſymbolum ſanguinis habere. Percontare et-
„ iam porrò credatne in ſacramento tranſſub
„ ſtantiationē aliquam fieri: negabit: ac fortè
„ addet ſibi ſuſpectum eſſe peregrinum illud &
„ prodigioſum tranſſubſtantiationis vocabu-
„ lum nempe à ſophiſtis conflatum ad obſcu-
„ randa quę per ſe clara erāt. Iſtam enim tranſ-
„ elementationem, quamquam ea nihil abſur-
„ dius eſt, nihil ab omni humanitate & commu
„ ni ſenſu alienius, ſophiſtæ ſumma ope nitūtur
„ optimis quibuſq; catholicis perſuadere, eā-
„ que ut validiſſimo argumento, quodam ca
„ none confirmant, cujus tale carmen eſt: Ego
„ Berengarius indign' eccleſię S. Mauricii An-
„ degavienſis diaconus, cognoſcens veram & a
„ poſtolicam fidem: anathematiſo omnem hæ-
„ reſim præcipuè eā de qua hactenus infama
„ tus ſum: quæ aſtruere conatur, panē & vinum
„ quæ in altari ponuntur, poſt conſecrationem
„ ſolummodo ſacramentum, & nō verum cor-
„ pus &

pus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti, "
eſſe. Conſentio autem ſanctę Romanę eccle- "
ſię & apoſtolicę ſedi, & ore & corde profiteor "
de ſacramentis dominicæ menſæ eam fidem "
me tenere, ſcilicet panem & vinum quæ in al- "
tari ponuntur poſt conſecrationem, non ſolū "
ſacramentum, ſed etiam verum corpus & ſan- "
guinem Domini noſtri Ieſu Chriſti eſſe, & ſen "
ſualiter non ſolùm ſacramentum, ſed in veri- "
tate manibus ſacerdotum tractari, frangi, & "
fidelium dentibus atteri. Hæc eſt luculenta e "
jus canonis doctrina, cujus ut catholicis fidē "
faciant, plurimum ſudant ſophiſtæ: ſed in ſex- "
centis vix unum reperias cui tam immitis mā "
ducatio probari & perſuaderi poſſit. Quippe "
humana carne veſci non hominum ſed imma "
nium cyclopum eſſe, qualis extitit polyphe- "
mus: de quo ita apud Virgiliū Achæmenides: "

Viſceribus miſerorum & ſanguine veſcitur atro. "
Vidi egomet duo de numero quū corpora noſtro. "
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro. "
Frangeret ad ſaxum, ſanieque aſperſa nata- "
rent "
Limina, vidi atro quum membra fluentia tabo "
Mandaret, & tepidi tremerent ſub dentibus "
artus. "

Nam quomodo adduci poſſint catholici ut "
ei canoni fidem habeant, cui ne ipſi quidem "
ſacerdotes credant? Quippe, ſi crederent ſe- "
riò, nunquam veneris, aut aliis jeiuniorū die- "
bus, vulgares ſacrifici, neq; ullo tempore car- "
thuſiani & celeſtini, miſſas celebrare vellent, "
ne carne veſcerentur. Effugere certè tantam "

„ abſurditatem nequeunt, niſi manducationẽ „ iſtam ſpirituali aliqua interpretatione leni„ verint. Vtcunq; interpretentur, hoc certè per„ ſpicuum eſt, id ne miſſariis quidem ſacerdo„ tibus, quod tamen miſſæ fundamentum eſt, „ ſatis perſuaſum eſſe. Sed (fortè dixerit veſtrũ „ aliquis) catholici miſſam audiunt, eamq; ap„ probant. Id fieri longo uſu exiſtimo, potius „ quam quòd aliter de ſacramento ſentiant at„ que diximus. Itaq; quum in præcipuo capite „ à nobis non diſſentiant, poſſet ſine magna „ ipſorum jactura miſſa relegari ad cyclopum „ inſulas, aut Polyphemi antro includi, donec „ ipſa prorſus carere paulatim ediſcerent. Cle„ mens VI. Papa, olim omnibus ſacris interdi„ xit Flandris, quòd adverſus Galliæ regem „ rebellaſſent, ſevereq; edixit pœna mortis æ„ ternæ conſtituta, ne ſacerdotes ullã miſſam „ celebrarent, neve ulla ſacramenta Flandris „ adminiſtrarent, donec illi à ſe excõmunica„ tionis vinculo ſolverentur. Flandri primò „ miſsis ægrè carentes (nam à ſuis ſacerdoti„ bus impetrare nullas poterant) ſcripſere ad „ regem Angliæ, qui ipſos ad rebellium con„ civerat. Anglus reſcripto monuit, ne animũ „ deſponderent; ſe ſacerdotes propediem ex „ Anglia emiſſurum. Illis tamen ut trajeceret, „ perſuaderi non potuit, pontificis fulmina in „ ſe, ſi id auderent, vibrata formidantibus. In„ terea Flandris, dum exſpectant, dies quoti„ die miſſarum deſiderium minuit, & illi pau„ latim iſtam inediam leviter ferre aſſueverũt. „ Multæ quidẽ hodie provinciæ, Anglia, Sco-

tia, Dania,

tia, Dania, & magna Germaniæ pars, non invitæ miſſis & miſsificis carent: neq; Galliam deterius habituram puto, ſi pacis & concordiæ cauſſa miſſæ templis excederent. Ceterum nos ſacramenti uſum, juxta Chriſti inſtitutionem retineremus: præterea epiſtolam, evangelium, & quæcumq; ex pſalmis vel prophetis ad miſſarum conſarcinationem excerpta ſunt: quæ quidem multo fidelius exſcripta exſignataque reperiremus in Bibliis noſtris quam in breviario vel miſſali Cetera nō tanti ſunt, ut retineri debeant. Nam quod ad veſtes attinet, quis ſani judicii homo ignorat eas nihil novæ ſanctitatis miſſæ adjungere? Deinde Gallos pro ſuo ingenio & arbitrio veſtium formam ſubinde invertere? Itaque quanquam vulgo, quod ſola externa ſpecie ducitur, detracto ſolenni cultu, miſſa parum ſplendida poſſet videri, (ut ſi eam ſacrificulus forte in thorace aut tunica, ſine toga vel ſtola, caneret) verumtamen iſtud eſt, nullā miſsis autoritatem ſplendore illo veſtrum conciliari, ut ꝓpterea retineri debeāt. Quippe ſi veſtes miſſam ſanctiorem redderēt, quo illæ pretioſiores eſſent eo miſſa quoq; auguſtior meliorq; eſſet. Ita miſſæ divitum miſsis pauperum, urbanæ paganis, præſtarent: quādo in pagis ſacrificæ illæ veſtes plerunq; viles ſunt, aut laceræ Iam verò, ſuperfluis iſtis amputatis, & ejecta è Galliis miſſa, cetera religionis exercitia nónne propemodum paria cum illis, aut non admodum diſsimilia habemus? Illi precum cauſſa in templa coeunt: nos eandem ob cauſſam conven-

„ mus. Illi ut ſacram concionē audiant, ut pſal-
„ mos canant, ut infantes ad baptiſmū offerāt,
„ ſacras ædes frequentant: nos propter eádem
„ iſta ſacros conventus celebramus. Dicetis,
„ multum tamen inter nos atq; illos intereſſe.
„ Quippe illos latinè orare, nos gallicè: catho-
„ licos concionatores aliam, aliam noſtros, do
„ ctrinam prædicare. Ad hæc reſpondeo, nihil
„ intereſſe quo idiomate preces concipias, mo-
„ dò quid dicas intelligas: de ceteris videmur
„ conciliari poſſe, quando in præcipuis religi-
„ onis capitibus & fundamentis utcunq; inter
„ nos convenit. Neq; neceſſe eſt nos Thomæ
„ Aquinatis aut Bonaventuræ, aut Scoti, acu-
„ men & ſubtilitatem aſſequi: neque, etiamſi
„ tranſubſtantiationis & concomitantię voca-
„ bula, naturam quidditatu, ſubſiſtentiam acci
„ dentiam ſine ſubjectu, effecta ſecundarū in-
„ tentionum, motum Chimæræ in vacuo, & ſi-
„ milia Matæologiæ quam theologiæ ſpecula-
„ tricis ſomnia & portenta, ignoremus, propte-
„ rea damnabimur. Quod ad fidem & doctrinā
„ attinet, utriq; ſcripturam ſacram, vetus & no-
„ vum teſtamentum, admittimus. De baptiſmi
„ ſubſtātia nō pugnam⁹, adminiſtrandā eſſe vi-
„ del. in nomine Patris Filij, & Spir. ſancti, ad
„ hibito aquę ſymbolo: de cęremoniis nōnullis
„ tantùm inter nos cōtroverſia eſt, de ſputo, ſa-
„ le & exorciſmo dæmonū, quos infantiū cor-
„ pora obſidentes inde à ſe expelli ſacerdotes
„ catholici venditant. Quippe hæc omnia, ut
„ hominum cōmēta rejicimus: neq; dubito ca-
„ tholicos haud valde repugnaturos quin hæc
ut in-

ut inania tollantur: quum vix nauſeam tene- "
ant: dum fœditos ſacerdotes deſpuere in ora "
infantium cernunt, & ſal inſpergere: neque "
credant infantium corpora à dęmonibus oc- "
cupari ut exorciſmis neceſſariò ſit opus. Sunt "
& alia nonnulla, ſunt ritus & cæremoniæ a- "
liquæ, de quibus lis movetur: ſed tantíne hęc "
eſſe debent, ut inter duas religiones, quaſi "
planè contrarias immortales inimicitias fo- "
veāt? Franciſcani, Dominicani, & ceteri mo- "
nachorū greges, quàm diſſimiles ritus, quàm "
differentes cæremonias & regulas, habent; "
Illi tamen quanquam plurimis rebus diffe- "
rant, nomine tamen conveniunt, & omnes u- "
nius Papæ mancipia, Imò Chriſtiani appel- "
lantur. Itaque quum multa minimè inter nos "
controverſa ſint, & cetera cōciliari poſſe ſpes "
ſit, æquumne eſt propter unū canonem Ego "
Berengarius, &c. caninis fiſtulis ferreis, bom "
bardisque omnia ſtrepere, ſolo ęquari oppida "
& arces: poſtremò armis, incēdiis & ſanguine, "
urbes atq; agros compleri? Nam propter vnū "
hunc canonē oppugnamur, cui tamen ne illi "
quidem ipſi credunt, qui nos vi, metu armis, "
ſubigere ad credendū volunt. Sed unū etiam "
caput eſt, quod in præcipuis poni ſolet, in quo "
diſcordes ſumus: nimirum, de Papę autorita- "
te, cui nos nihil deferimus. Verùm ne ipſos q- "
dem Catholicos illū multo pluris facere quā "
nos exiſtimo: neq; tāti certè eſſe debet, ut pro "
pterea cōtendamus Facilè caruerūt majores "
noſtri Papa. Cur nos nō careamus? Regnante *Froſ. li.*
in Gallia Carolo. vi. duos Pontifices Papatus *4. c. 58.*

9197. habuit, Vrbanum & Clementem: Vrbanus
Monſt. Romæ, Clemens Avenione, ſedebat. Prin-
l.1.c. cipes Chriſtiani & civitates utrum alteri an-
30 43. teponerent neſciebant. Itaque diſceſſum in
52. partes, & alij Vrbanum, alii Clementem, ve-
» nerabantur. Galliæ rex cum toto regno diu
» Clementinus fuit: ſed quum, moriente Romę
» vel Avenione Papa, in eius locum ſufficere-
» tur alius, & multas ætates in eccleſia bicipiti
» duratura videretur Pontificũ pluralitas, rex
» ex ſui ſenatus conſilio utrunq; hortatus eſt,
» ut in poteſtate Concilii legitimi eſſe vellent,
» cuius autoritate ea cõtroverſia finiri poſſet.
» Sed ab illis impetrare non potuit, præſertim
» ab Avenionenſi, qui Romano etiam obſtina-
» tior erat. Rex igitur quando hac via nõ pro-
» cederet, Academiæ Pariſienſi, ac præſertim
» Sorbonico collegio, eam rem, deliberandam
» ac conſultandam permittit. Erat tum Lute-
» tiæ doctor theologus Ioannes Gigencurtius,
» ut eo tempore, doctiſſimus qui aſſerebat ec-
» cleſiam catholicam facilè Papa carituram a-
» liquandiu, imò in perpetuum, & multa huic
» ſententiæ confirmandæ afferebat. Ad ſum-
» mam, ex Academiæ ſententia decretum eſt,
» jus faſq; eſſe, ut rex ſe ac regnum ſuũ utriuſq;
» Papæ obediētię eximeret, donec exiſteret ali-
» quis legitimè & ordine creatus pontifex. Fa-
» cilè ſe interea Papa carituros, quum bẽeficia
» & ſacerdotia ab ordinariis collatoribus con-
» ferri, diſpēſationes & indulgētię à Gallię prę-
» latis concedi, poſſent. Itaque, ut Academia
» cenſuerat, edicto rex vetuit, ne ſubditi, cujuſ-

cunque

eunq; ordinis eſſent, alterutrum pro pontifice legitimo agnoſcerent, néve Romam aut Avenionem excurrerẽt ad beneficia, diſpenſationes, bullas & diplomata impetranda: gravi multa conſtituta qui ſecus faceret. Edictum triennium valuit, & totos tres años facile Papæ eclipſin tulit Gallia. Nam poſtea quum in concilio Piſano deſignatus eſſet Papa Alexander v. ejus obedientiæ rex ſe ac regnum reſtituit. Sed totos illos quadraginta annos, quibus ſchiſma iſtud pontificium duravit, multi principes ex duobus neutrum agnovere: in iis rex Arragoniæ, comes Hannoniæ, Dux Britanniæ, Reſpublica Leodinẽſis. Cur ergo nos magis ægrè pontifice careamus quam illi olim? Neq; ego adeò catholicos tã cupidè Romam equis remis properantes video, ut pontificis crepidam oſculentur, ut indulgentias emant, quam ſolebant antehac: neque adeò alieno animo à nobis eſſe judico, ut de capitibus ad ſalutem neceſſariis facilè inter nos convenire non poſſit. Hæc quum ille loquutus eſſet, magnam ab omnibus gratiam inijt: ſed inter ceteros nobilis quidam vir catholicus gratias illi egit multas, dixitq; ſe quidem nunquam aliter crediſſe atq; ille eſſet eloquutus: ceterum id ſibi mirum novumq; accidiſſe, quod intellexerit tantum catholicis cũ Euangelicis pleriſq; in reb⁹ conſenſum eſſe. Tum ille qui ſermonem ſuperiorem habuerat, Domini mei (inquit) eſsétne à vobis autem ſermoni ſerio & gravi jucundũ adjungere? Non ſo[illegible], omnes reſponderũt, & roga-

Froſſ. li. 2. c. 35. li. 3. ca. 46. li. 4. c. 31. & 120.

Lepida hiſtoria de veſtimentis Franciſcanorū. runt ut diceret. Ergo rurſum ejuſcemodi orationem cœpit: Dixiſſe me inter cetera memini, miſſæ nihil prorſus ſanctitatis conciliari à veſtibus, quod idem de perſonis mihi liceret dicere ex vulgari proverbio, habitus, ſeu veſtis, monachum non facit: niſi hanc quæſtionem crebris per quinquaginta annos certaminibus inter Franciſcanos celebratā & agitatam intelligerem, quam inter eos de colore, menſura & forma, veſtium ſuarum non ſatis conveniret. Nam glorioſus beatus Franciſcus inter alia regulæ ſuæ capita unum tali forma ſcripſerat: *Mei ordinis monachi vilibus & exigui pretii veſtimentis induantur: neque plus una tunica cum caputio, ſeu cuculla, & altera ſine caputio, habeant: neque calceamenta portent: neque in equo iter faciant.*

„ Interpretatio ſententiæ hujus capitis magnas & diuturnas contentiones inter Franciſcanos peperit. Itaque in generali capitulo congregati hoc certamē finire conati ſunt, & omnes ad unam eandemque veſtis formā revocare Alii enim hoc colore, alii alio, delectabantur: hi breviores veſtes, illi longiores ferebant, prorſus ut diverſi ordinis eſſe viderentur. Itaque hoc capite in diſceptationem vocato, de poſterioribus membris duobus in eo capitulo breve certamen fuit. Nam quum equitare prohiberentur, decreverunt aut pedibus itinera facere: aut mulis, aſinis etiam uti. Neq; aſino jumentum ullum vilius aut minoris impenſæ, eſſe. De calceis ita ſtatuerunt, ſe maxima integumenti parte reſecta lora

ẛta, lora duntaxat quædam relicturos, quibus ſoleæ pedibus innecti & aptari poſſent. “
Ita feneſtratis ſolerter calceis, ſe non verè “
calceos, ſed ſoleas tantùm, laturos. Graviſ- “
ſimum certamen fuit de caputio & tunica. “
Nam tres hic quæſtiones à Franciſcanis a- “
cutis commotæ ſunt. Prima de colore, alte- “
ra de menſura, tertia de forma. In colore de “
ligendo ſententiis quoq; certabatur: quũ Frã “
ciſcus de colore nihil nominatim caviſſet, ſed “
tantùm ſtatuiſſet, ut ſui veſtimenta tenuis “
pretii ferrent. Hic ergo ſpectandum erat quis “
colorum viliſſimus eſſet: Nonnulli viridem “
colorem viliſſimũ eſſe cenſebant: ideò te- “
nuis fortunæ homines (ut aurigas, navi- “
cularios, & ejus claſſis ceteros) plerum- “
que eo uti, eoque, ut utiliſſimo, veſtimen- “
ta duplicari. Adhæc nullam parabiliorẽ ma- “
teriam eſſe, quàm eam ex qua exprimitur vi- “
ridis color: herbis, foliis, baccis, pannum aut “
linteum eo fuco infici poſſe. Alii ferrugineũ- “
ſive pullum, colorem anteponebant. Quip- “
pe candidam lanam ad fumum ſuſpenſam, eũ “
colorẽ ſponte trahere. Tertia opinio (& ea “
quidem maximè omnium probabilis) eorum “
erat, qui cenſebant nullum eſſe viliorem, nec “
qui magis ſuum ordinem deceret, quàm eum “
qui pecudum velleri ſua ſponte proveniret. “
Velleribus autem natura albis aut nigris ani “
malia ipſa tegi, eamq; fuiſſe B. Franciſci men “
tem, ut ipſius pecudis colorem nativum ge “
ſtarent, quo patientiæ & humilitatis ſeu mo- “
deſtiæ admonerentur. Deinde in aliis colo- “

» credere, & ab ejus rei commemoratione ac
» cogitatione animum ſuum abhorrere. Si in-
» terrogare perrexeris, an non ſacramentum
» percipiēdo, credat ſe ſpiritualiter Chriſti cor-
» pus & ſanguinem aſſumere: Reſpondebit, e-
» am ſibi eſſe fidem. Interroges ulterius, an cre
» dat ſymbolum corporis ſumendo à ſe ſimul
» ſanguinis ſignum percipi per concomitanti-
» am: neq; alium eſſe uſum calicis ex quo ſeor-
» ſum bibit, quàm ut os abluat. Dicet, ſe nihil
» tale credere, & quid ſit concomitantia neſci-
» re: hoc ſcire ſe panem ſumendo ſacramentū
» Corporis accipere: è calice vinum bibendo
» ſymbolum ſanguinis habere. Percontare et-
» iam porrò credatne in ſacramento tranſſub
» ſtantiationē aliquam fieri: negabit: ac fortè
» addet ſibi ſuſpectum eſſe peregrinum illud &
» prodigioſum tranſſubſtantiationis vocabu-
» lum nempe à ſophiſtis conflatum ad obſcu-
» randa quę per ſe clara erāt. Iſtam enim tranſ-
» elementationem, quamquam ea nihil abſur-
» dius eſt, nihil ab omni humanitate & commu
» ni ſenſu alienius, ſophiſtæ ſumma ope nitūtur
» optimis quibuſq; catholicis perſuadere, eā-
» que ut validiſſimo argumento, quodam ca
» none confirmant, cujus tale carmen eſt: Ego
» Berengarius indign' eccleſię S. Mauricii An-
» degavienſis diaconus, cognoſcens veram & a
» poſtolicam fidem: anathematiſo omnem hæ-
» reſim præcipuè eā de qua hactenus infama
» tus ſum: quæ aſtruere conatur, panē & vinum
» quæ in altari ponuntur, poſt conſecrationem
» ſolummodo ſacramentum, & nō verum cor-
» pus &

pus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti, eſſe. Conſentio autem ſanctę Romanę eccleſię & apoſtolicę ſedi, & ore & corde profiteor de ſacramentis dominicæ menſæ eam fidem me tenere, ſcilicet panem & vinum quæ in altari ponuntur poſt conſecrationem, non ſolū ſacramentum, ſed etiam verum corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti eſſe, & ſenſualiter non ſolùm ſacramentum, ſed in veritate manibus ſacerdotum tractari, frangi, & fidelium dentibus atteri. Hæc eſt luculenta ejus canonis doctrina, cujus ut catholicis fidē faciant, plurimum ſudant ſophiſtæ: ſed in ſexcentis vix unum reperias cui tam immitis mā ducatio probari & perſuaderi poſſit. Quippe humana carne veſci non hominum ſed immanium cyclopum eſſe, qualis extitit polyphemus: de quo ita apud Virgiliū Achæmenides:

Viſceribus miſerorum & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet duo de numero quū corpora noſtro.
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro.
Frangeret ad ſaxum, ſanieque aſperſa natarent
Limina, vidi atro quum membra fluentia tabo
Mandaret, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.

Nam quomodo adduci poſſint catholici ut ei canoni fidem habeant, cui ne ipſi quidem ſacerdotes credant? Quippe, ſi crederent ſeriò, nunquam veneris, aut aliis jeiuniorū diebus, vulgares ſacrifici, neq; ullo tempore carthuſiani & celeſtini, miſſas celebrare vellent, ne carne veſcerentur. Effugere certè tantam

„ abſurditatem nequeunt, niſi manducationē
„ iſtam ſpirituali aliqua interpretatione leni-
„ verint. Vtcunq; interpretentur, hoc certè per
„ ſpicuum eſt, id ne miſſariis quidem ſacerdo-
„ tibus, quod tamen miſſæ fundamentum eſt,
„ ſatis perſuaſum eſſe. Sed (fortè dixerit veſtrū
„ aliquis) catholici miſſam audiunt, eamq; ap-
„ probant. Id fieri longo uſu exiſtimo, potius
„ quam quòd aliter de ſacramento ſentiant at-
„ que diximus. Itaq; quum in præcipuo capite
„ à nobis non diſſentiant, poſſet ſine magna
„ ipſorum jactura miſſa relegari ad cyclopum
„ inſulas, aut Polyphemi antro includi, donec
„ ipſa prorſus carere paulatim ediſcerent. Cle-
„ mens VI. Papa, olim omnibus ſacris interdi-
„ xit Flandris, quòd adverſus Galliæ regem
„ rebellaſſent, ſevereq; edixit pœna mortis æ-
„ ternæ conſtituta, ne ſacerdotes ullā miſſam
„ celebrarent, neve ulla ſacramenta Flandris
„ adminiſtrarent, donec illi à ſe excōmunica-
„ tionis vinculo ſolverentur. Flandri primò
„ miſsis ægrè carentes (nam à ſuis ſacerdoti-
„ bus impetrare nullas poterant) ſcripſere ad
„ regem Angliæ, qui ipſos ad rebellium con-
„ civerat. Anglus reſcripto monuit, ne animū
„ deſponderent: ſe ſacerdotes propediem ex
„ Anglia emiſſurum. Illis tamen ut trajeceret,
„ perſuaderi non potuit, pontificis fulmina in
„ ſe, ſi id auderent, vibrata formidantibus. In-
„ terea Flandris, dum exſpectant, dies quoti-
„ die miſſarum deſiderium minuit, & illi pau-
„ latim iſtam inediam leviter ferre aſſueverūt:
„ Multæ quidē hodie provinciæ, Anglia, Sco-
tia, Dania,

tia, Dania, & magna Germaniæ pars, non invitæ miſſis & miſsificis carent: neq; Galliam deterius habituram puto, ſi pacis & concordiæ cauſſa miſſæ templis excederent. Ceterum nos ſacramenti uſum, juxta Chriſti inſtitutionem retineremus: præterea epiſtolam, evangelium, & quæcumq; ex pſalmis vel prophetis ad miſſarum conſarcinationem excerpta ſunt: quæ quidem multo fidelius exſcripta exſignataque reperiremus in Bibliis noſtris quam in breviario vel miſſali Cetera nõ tanti ſunt, ut retineri debeant. Nam quod ad veſtes attinet, quis ſani judicii homo ignorat eas nihil novæ ſanctitatis miſſæ adjungere? Deinde Gallos pro ſuo ingenio & arbitrio veſtium formam ſubinde invertere? Itaque quanquam vulgo, quod ſola externa ſpecie ducitur, detracto ſolenni cultu, miſſa parum ſplendida poſſet videri, (ut ſi eam ſacrificulus forte in thorace aut tunica, ſine toga vel ſtola, caneret) verumtamen iſtud eſt, nullã miſsis autoritatem ſplendore illo veſtrum conciliari, ut ꝓpterea retineri debeãt. Quippe ſi veſtes miſſam ſanctiorem redderẽt, quo illæ pretioſiores eſſent eo miſſa quoq; auguſtior meliorq; eſſet. Ita miſſæ divitum miſsis pauperum, urbanæ paganis, præſtarent: quãdo in pagis ſacrificæ illæ veſtes plerunq; viles ſunt, aut laceræ Iam verò, ſuperfluis iſtis amputatis, & ejecta è Galliis miſſa, cetera religionis exercitia nónne propemodum paria cum illis, aut non admodum diſsimilia habemus? Illi precum cauſſa in templa coëunt: nos eandem ob cauſſam conven-

„ mus. Illi ut ſacram concionē audiant, ut pſal-
„ mos canant, ut infantes ad baptiſmū offerāt,
„ ſacras ædes frequentant: nos propter eàdem
„ iſta ſacros conventus celebramus. Dicetis,
„ multum tamen inter nos atq; illos intereſſe.
„ Quippe illos latinè orare, nos gallicè: catho-
„ licos concionatores aliam, aliam noſtros, do
„ ctrinam prædicare. Ad hæc reſpondeo, nihil
„ intereſſe quo idiomate preces concipias, mo-
„ dò quid dicas intelligas: de ceteris videmur
„ conciliari poſſe, quando in præcipuis religi-
„ onis capitibus & fundamentis utcunq; inter
„ nos convenit. Neq; neceſſe eſt nos Thomæ
„ Aquinatis aut Bonaventuræ, aut Scoti, acu-
„ men & ſubtilitatem aſſequi: neque, etiamſi
„ tranſubſtantiationis & concomitantię voca-
„ bula, naturam quidditatu, ſubſiſtentiam acci
„ dentiam ſine ſubjectu, effecta ſecundarū in-
„ tentionum, motum Chimæræ in vacuo, & ſi-
„ milia Mataeologiæ quam theologiæ ſpecula-
„ tricis ſomnia & portenta, ignoremus, propte-
„ rea damnabimur. Quod ad fidem & doctrinā
„ attinet, utriq; ſcripturam ſacram, vetus & no-
„ vum teſtamentum, admittimus. De baptiſmi
„ ſubſtātia nō pugnamꝰ, adminiſtrandā eſſe vi-
„ del. in nomine Patris Filij, & Spir. ſancti, ad
„ hibito aquę ſymbolo: de cęremoniis nōnullis
„ tantùm inter nos cōtroverſia eſt, de ſputo, ſa-
„ le & exorciſmo dæmonū, quos infantiū cor-
„ pora obſidentes inde à ſe expelli ſacerdotes
„ catholici venditant. Quippe hæc omnia, ut
„ hominum cōmēta rejicimus: neq; dubito ca-
„ tholicos haud valde repugnaturos quin hæc

ut in-

ut inania tollantur: quum vix nauſeam tene- “
ant: dum fœditos ſacerdotes deſpuere in ora “
infantium cernunt, & ſal inſpergere: neque “
credant infantium corpora à dęmonibus oc- “
cupari ut exorciſmis neceſſario ſit opus. Sunt “
& alia nonnulla, ſunt ritus & cæremoniæ a- “
liquæ, de quibus lis movetur: ſed tantíne hęc “
eſſe debent, ut inter duas religiones, quaſi “
planè contrarias immortales inimicitias fo- “
veāt? Franciſcani, Dominicani, & ceteri mo- “
nachorū greges, quàm diſſimiles ritus, quàm “
differentes cæremonias & regulas, habent; “
Illi tamen quanquam plurimis rebus diffe- “
rant, nomine tamen conveniunt, & omnes u- “
nius Papæ mancipia, Imò Chriſtiani appel- “
lantur. Itaque quum multa minimè inter nos “
controverſa ſint, & cetera cōciliari poſſe ſpes “
ſit, æquumne eſt propter unū canonem Ego “
Berengarius, &c. caninis fiſtulis ferreis, bom “
bardisque omnia ſtrepere, ſolo ęquari oppida “
& arces: poſtremò armis, incēdus & ſanguine, “
urbes atq; agros compleri? Nam propter vnū “
hunc canonē oppugnamur, cui tamen ne illi “
quidem ipſi credunt, qui nos vi, metu armis, “
ſubigere ad credendū volunt. Sed unū etiam “
caput eſt, quod in præcipuis poni ſolet, in quo “
diſcordes ſimus: nimirum, de Papę autorita- “
te, cui nos nihil deferimus. Verùm ne ipſos q̄- “
dem Catholicos illū multo pluris facere quā “
nos exiſtimo: neq; tāti certè eſſe debet, ut pro “
pterea cōtendamus. Facilè caruerūt majores “
noſtri Papa. Cur nos nō careamus? Regnante *Froſſ. li.*
in Gallia Carolo. vi. duos Pontifices Papatus 4. *c.* 58.

9197. habuit, Vrbanum & Clementem: Vrbanus
Monſt. Romæ, Clemens Avenione, ſedebat. Prin-
li.1.c. cipes Chriſtiani & civitates utrum alteri an-
30 43. teponerent neſciebant. Itaque diſceſſum in
52. partes, & alij Vrbanum, alii Clementem, ve-
,, nerabantur. Galliæ rex cum toto regno diu
,, Clementinus fuit: ſed quum, moriente Romę
,, vel Avenione Papa, in eius locum ſufficere-
,, tur alius, & multas ætates in eccleſia bicipiti
,, duratura videretur Pontificū pluralitas, rex
,, ex ſui ſenatus conſilio utrunq; hortatus eſt,
,, ut in poteſtate concilii legitimi eſſe vellent,
,, cuius autoritate ea cōtroverſia finiri poſſet.
,, Sed ab illis impetrare non potuit, præſertim
,, ab Avenionenſi, qui Romano etiam obſtina-
,, tior erat. Rex igitur quando hac via nō pro-
,, cederet, Academiæ Pariſienſi, ac præſertim
,, Sorbonico collegio, eam rem, deliberandam
,, ac conſultandam permittit. Erat tum Lute-
,, tiæ doctor theologus Ioannes Gigencurtius,
,, ut eo tempore, doctiſſimus qui aſſerebat ec-
,, cleſiam catholicam facilè Papa carituram a-
,, liquandiu, imò in perpetuum, & multa huic
,, ſententiæ confirmandæ afferebat. Ad ſum-
,, mam, ex Academiæ ſententia decretum eſt,
,, jus faſq; eſſe, ut rex ſe ac regnum ſuū utriuſq;
,, Papæ obediētię eximeret, donec exiſteret ali-
,, quis legitimè & ordine creatus pontifex. Fa-
,, cilè ſe interea Papa carituros, quum bēeficia
,, & ſacerdotia ab ordinariis collatoribus con-
,, ferri, diſpēſationes & indulgētię à Gallię pre-
,, latis concedi, poſſent. Itaque, ut Academia
,, cenſuerat, edicto rex vetuit, ne ſubditi, cujuſ-

cunque

cunq; ordinis eſſent, alterutrum pro pontifi- “
ce legitimo agnoſcerent, néve Romam aut “
Avenionem excurrerēt ad beneficia, diſpen- “
ſationes, bullas & diplomata impetranda: “
gravi multa conſtituta qui ſecus faceret. Edi- “
ctum triennium valuit, & totos tres años fa- “
cilè Papæ eclipſin tulit Gallia. Nam poſtea “
quum in concilio Piſano deſignatus eſſet Pa- “
pa Alexander v. ejus obedientiæ rex ſe ac re- “
gnum reſtituit. Sed totos illos quadraginta “
annos, quibus ſchiſma iſtud pontificium du- “
ravit, multi principes ex duobus neutrum a- “
gnovere: in iis rex Arragoniæ, comes Hanno- “
niæ, Dux Britanniæ, Reſpublica Leodinēſis. “
Cur ergo nos magis ægrè pontifice careamus “
quam illi olim? Neq; ego adeò catholicos tā “
cupidè Romam equis remis properantes vi- “
deo, ut pontificis crepidam oſculentur, ut in- “
dulgentias emant, quam ſolebant antehac: “
neque adeò alieno animo à nobis eſſe judico, “
ut de capitibus ad ſalutem neceſſariis facilè “
inter nos convenire non poſſit. Hæc quum il- “
le loquutus eſſet, magnam ab omnibus gra- “
tiam inijt: ſed inter cęteros nobilis quidam “
vir catholicus gratias illi egit multas, dixitq; “
ſe quidem nunquam aliter crediſſe atq; il- “
le eſſet eloquutus: ceterum id ſibi mirum no- “
vumq; accidiſſe, quod intellexerit tantum “
catholicis cū Euangelicis pleriſq; in reb⁹ con- “
ſenſum eſſe. Tum ille qui ſermonem ſuperio- “
rem habuerat, Domini mei (inquit) eſſétne a- “
lienum ſermoni ſerio & gravi jucundū adjun- “
gere? Non ſane, omnes reſponderūt, & roga- “

Froſſ. li. 2. c. 35. li. 3. ca. 46. li. 4. c. 31. & 120.

cta, lora duntaxat quædam relicturos, qui-
bus ſoleæ pedibus innecti & aptari poſſent. “
Ita feneſtratis ſolerter calceis, ſe non verè “
calceos, ſed ſoleas tantùm, laturos. Graviſ- “
ſimum certamen fuit de caputio & tunica. “
Nam tres hic quæſtiones à Franciſcanis a- “
cutis commotæ ſunt. Prima de colore, alte- “
ra de menſura, tertia de forma. In colore de “
ligendo ſententiis quoq; certabatur: quũ Frã “
ciſcus de colore nihil nominatim caviſſet, ſed “
tantùm ſtatuiſſet, ut ſui veſtimenta tenuis “
pretii ferrent. Hic ergo ſpectandum erat quis “
colorum viliſſimus eſſet: Nonnulli viridem “
colorem viliſſimũ eſſe cenſebant: ideò te- “
nuis fortunæ homines (ut aurigas, navi- “
cularios, & ejus claſſis ceteros) plerum- “
que eo uti, eoque, ut utiliſſimo, veſtimen- “
ta duplicari. Adhæc nullam parabiliorẽ ma- “
teriam eſſe, quàm eam ex qua exprimitur vi- “
ridis color: herbis, foliis, baccis, pannum aut “
linteum eo fuco infici poſſe. Alii ferrugineũ- “
ſive pullum, colorem anteponebant. Quip- “
pe candidam lanam ad fumum ſuſpenſam, eũ “
colorẽ ſponte trahere. Tertia opinio (& ea “
quidem maximè omnium probabilis) eorum “
erat, qui cenſebant nullum eſſe viliorem, nec “
qui magis ſuum ordinem deceret, quàm eum “
qui pecudum velleri ſua ſponte proveniret. “
Velleribus autem natura albis aut nigris ani “
malia ipſa tegi, eamq; fuiſſe B. Franciſci men “
tem, ut ipſius pecudis colorem nativum ge “
ſtarent, quo patientiæ & humilitatis ſeu mo- “
deſtiæ admonerentur. Deinde in aliis colo- “

quæ jubent eos viliſſimi pretij veſtimentis uti, ſed etiam adverſum ſua jura & privilegia, quibus caverunt quam minimum pro mercibus pretij pendant: quoniam argumentum illis tractare nefas eſt. Sin ipſi albo veſtiri malint; eſſe viciſſim regiones, in quibus nullæ aut raræ oves albæ ſint, ut in Hetruria & aliis locis, ergo eadem ſequutura incommoda. Quare ſe in ſententia permanere, ut viridis aut fuliginei coloris veſtibus à ceteris diſcernerentur. Hac oratione quum qui ipſius pecudis colorem probarant, perſtringi ſeſe ſentirēt: ita reſponderunt dicerent nihil ea opinione eſſe abſurdius. Nam (ajebant) viridis color, nonne ſtultorum color eſt? Scilicet qui alios ad ſapientiam hortantur, moriones amictu referent? Deinde in regionibus in quibus vellera tantū fura ꝓveniūt, quomodo furuū viridi aut fumoſo tinges? Ita incaleſcebat certamē inter fratres, & apparebat rē ad pugnos ventura, niſi aliquot patres ſeniores fratribus ſilentium indicerent. Itaque diremerunt illi certamen, & dixerunt quæſtionem eſſe arduam & quæ à ſe diſſolvi non poſſet ac proinde ad Papam rejiciendam videri, Papæ nomine audito, omnes protinus conticuerunt.

Secundum hæc, patrum natu maximus alteram quæſtionem de tribus ad Capitulum retulit, nempe de menſura veſtium, longæne an breves, fuſæ an arctæ, eſſe deberēt. Multi ex primis ſubſelliis ſententiam rogati, cenſebant ſtrictas & breves magis decere. Nam (inquiebāt) ejuſcemodi veſtes fuſis & longis

vilio-

„ viliores ſunt: & vilibus uti leges noſtræ præ-
„ ſcribunt. Præterea glorioſus S. Franciſcus
„ autor & fundator huius ordinis, uſſit nos ele-
„ ëmoſynis vivere. Neque expectandum ut ſti-
„ pes ultro nobis huc ſtertentibus congeran-
„ tur: niſi eſurire velis, quærēdæ ſunt, & quidē
„ procul nonnunquam, Itaque quacunque añi
„ tempeſtate, ſeu ſerena, ſeu fœda, peregrè no-
„ bis eundum eſt, præſertim quadrageſimæ &
„ adventus tempore ad concionandum. Pere-
„ grinantes autem breves & expeditæ veſtes
„ nonne multò magis quàm longæ & fluxæ ju-
„ vant? Hanc ſententiam poſteriores ſibi abſur
„ dam & ridiculam videri dixerunt: quippe fra-
„ tres, ſi arte veſtirentur, molitoribus quàm
„ monachis ſimiliores fore: atq; adeò eos fra-
„ tres qui tali forma veſtitum uti iam inſtituiſ-
„ ſent, ad omnium ludibria expoſitos, Franciſ-
„ canos Curtos vacari. Sed ſibi longè honeſtio-
„ res eſſe veſtes longas & fuſas: atq; id intelle-
„ xiſſe Franciſcum, quum in eo regulæ articulo
„ uſus eſſet tunicæ vocabulo. Eo enim longam
„ veſtem ſignificari. Præterea religioſos viros
„ decere longum veſtimentū breve laicos: ac
„ monachis talem cultum plus venerationis &
„ autoritatis apud homines cōciliare. Quid cau
„ ſæ eſſe quare à ceteris monachorū ordinibus
„ veſtium menſura differant? egregium ſcilicet
„ ſpectaculum (aiebant) ſi molitorū aut militū
„ inſtar veſtiti ſuggeſtum cōſcenderemus? Sed
„ qui priores ſententiam dixerant, contrà niti
„ & propoſitū defendere. Se à S. Franciſco hu-
„ militatem & animi demiſſionē didiciſſe: nec

propterea.

propterea uſurpādas longas veſtes,ut ab ho "
minibus venerationem & honorem captarēt. "
Ceterū tunicæ vocabulo non veſtem vſq; ad "
talos demiſſam, ſed ſagum aut epheſtridem "
ſignificari, neque ex dictionario fratris Am- "
broſij Calepini (qui Franciſcanus fuit) proba- "
ri poſſe tunicam pro longo veſtimento uſur- "
pari. Id enim togam dici. Itaque pro ſe ipſius "
regulæ verba facere. Nam quòd ceteri mo- "
nachi longiori veſte vtantur, eo ſe rectius "
breviuſuros, vt ab alijs internoſcantur. Cu "
culla verò (aiebant) nos à laicis & vulgo di- "
ſtinguet. Nam ne ipſa quidem veſtium longi- "
tudo, ſatis eximere nos poteſt à cōmuni & po "
pulari uſu, quādo in laicis, procuratores, Ad- "
vocatos cōſiliarios, medicos, atq; ipſos etiam "
mercatores in ſuis tabernis, togatos & ſtola- "
tos cernimus. Nō ignoramus id veſtis genus, "
primo aſpectu novū & peregrinum viſum iri: "
ſed quæ prius nova erant, uſu & tempore in- "
veterata in conſuetudinem vertūt. Ergo pa- "
tres, quū perpetuis certaminibus extrahi di- "
em viderēt & alia ex aliis naſci, fratres, ut pri- "
mò, ſilentium agere iubent, & tam difficilem "
controverſiam Papæ finiendam relinquere. "
Ceterum conandum eſſe ut poſtremam ſaltē "
quæſtionem de veſtium forma in hoc capitu- "
lo expediant. "

Huic primariæ quæſtioni multæ ſuberant, "
nempe, utrū veſtes ſimplices fieri an duplica- "
ri deberent: utrū collaria & manicas habere, "
an ſecus: utrum pendulis & fluentibus mani- "
cis, nécne: utrum cucullam acutam, ut car- "
thuſia-

,, thuſiani gerunt, an rotundam. ut ceteri, eſſe
,, oporteret. Ac de his omnibus multùm atque
,, acriter in eo capitulo diſceptatū eſt. Nonnul-
,, lis videbatur, manicas demiſſas ac penden-
,, tes indecoras: latas tamen & patētes, nec in
,, honeſtas nec incommodas, fore, quippe ad
,, condendas ſtipes uſum peræ aut ſacci præbi-
,, turas. Nam quū bonus parens noſter S. Frā-
,, ciſcus (inquiebat) iuſſerit: nos mendicato pa-
,, ne vivere: alio verò regulæ capite vetuerit ne
,, ſaccum aut perā geſtemus, facilè intelligi po-
,, teſt ejus hanc fuiſſe mentem, ut grandes ma-
,, nicas ferremus. Nam ubi, extra manicas emē
,, dicatas ſtipes conderemus? Al ȷcontrà ſenti-
,, ebant, latas cariores eſſe ſtrictis: ac proinde
,, ſuæ regulæ repugnantes. Ceterum circumdu-
,, ci poſſe à fratribus ſervulum (quem ipſi Iuda
,, vocant) qui in ſacco aut pera collectas eleē-
,, moſynas condat, imò etiam pecunias, ſi quis
,, largiretur.
,, Multa alia acutè admodum & ſubtiliter in
,, hoc argumento diſputata ſunt. Ac videbatur
,, nonnullis, forma cucullę Carthuſianę deco-
,, ra, arguta & digna quā uſurparent: quippe e-
,, am allegoricè ſignificaturā, ipſos eſſe acuto
,, ingenio: ita brevi, parta ſubtilitatis & acumi-
,, nis fama, ſuas cōciones celebres, & frequētes
,, fore. Sed ſeriores, quū nihil in eo capitulo diſ
,, finiri poſſe intelligerēt, & Papā de trib⁹ iſtis
,, ſimul quęſtionibus adeundū & conſulendum
,, eſſe decreviſſent, conventum dimittunt.
,, Aliquanto pòſt delecti noñulli, communi
,, conſilio ordinis Romam profecti. Nicolaum
III. Pon-

III. Pontificem, anno CIↃ CC.LXXX. adeunt. “
Ei exponunt omnē gravem illam controver “
ſiam, & eam ut ſua autoritate aliquando fi- “
niat, obſecrant. Papa cum Cardinalium col- “
legio, ſuper intellectu & obſervantia regulæ “
ordinis fratrum minorum, non minus hæſit “
quàm in ſuo illo capitulo fratres cordigeri. “
Ex ſententia tamen Cardinalium conſtituti- “
onem ad declarationē ipſius regulę illis con- “
ceſſit, qua ſanxit ut quod ad ambiguitates il- “
las omnes attinet, id ſtrictè in poſterū obſer- “
varetur, quod inter ipſos fratres in generali “
vel in provincialib⁹ Capitulis ſtatutum eſſet. “
Et tamen lege, ut ſemper in eis & eorum acti- “
bus paupertas ſancta reluceret prout ipſis ex “
eorum regula invenitur indicta. Sed hoc erat “
in alteriora certamina eos demergere quam “
antea Itaq; quum ex decreto Papæ multa ca- “
pitula ejus rei cauſſa convocaſſent, nihilo fa- “
cilius quam antea communi conſenſu aliquid “
certi ſtatuere potuerunt. Quamobrem mul- “
tis fruſtra colloquiis habitis & diu altercan- “
do feſſi, Papam rurſus conſulere ſtatuunt. “

Ergò trigeſimo vno anno poſt primam il- “
lam generalem diſceptationē delectos quoſ- “
dam ex ſuo corpore ad Clementem V. mit- “
tunt (qui tum, anno videlicet CIↃ CCC. XI. “
Viennæ concilium habebat) eiq; exponunt “
ſe ex mandato & decreto Nicolai Papa ejus “
prædeceſſoris nihil non tentaſſe ut ſe ex tot “
ac tantis difficultatibus expedirent. Nec “
potuiſſe quidquam ad exitum perducere e- “
mergentibus ſubinde novis aliis ſuper alias “
quæſti-

" quæſtionibus in fratrum animis. Itaq; ſe ad
" eum confugere, velut oraculum veritatis,
" qui ſciret & poſſet ſolvere omnes difficulta-
" tum nodos, & pluresalios Papa re ad Cardi-
" nalium, prælatorum. Doctorum, & cetero-
" rum qui concilio intererant, collegium rela-
" ta, non minorem omnibus in quæſtione tam
" ardua dubitationem injecit, quam Nicolai
" & Cardinalium antè fuerat. Ne tamen fra-
" tres cordigeri inanes & ſine oraculi reſpon-
" ſo abirent, oraculum verè illis editum eſt, id
" eſt, obſcurum, anceps & ambiguum, reſpon-
" ſum, quo papa, ex concilii ſententia, hujuſ-
" modi vilitatis, formæ, coloris, quantitatis,
" veſtium judicium eorum miniſtris & cuſto-
" dibus, ſeu guardianis, committebat (quum
" nō poſſet determinatus unus modus quoad
" regiones omnes in talibus aſſignari) & eorū
" ſuper hoc conſcientias onerabat, ita tamen
" ut ſervarent ubique vilitatem in veſtibus.
" Quamobrem, omiſſis in poſterum omnibus
" ambagibus & tot labyrinthis argutiarum,
" ſuorum miniſtrorum, cuſtodum, guardiano-
" rum, judiciis obedienter ſtarent. Delecti er-
" go bullam illam ſecum domum referunt: ſed
" ne illius quidē autoritate controverſias ſuas
" finire, & veſtimentis certam legem ſtatuere
" potuerunt. Hærebat enim ſemper aliquis
" ſcrupulus in ſententiis & judiciis Guardia-
" norum, de quo fratres litem moverent, imò
" dicebant audacter illos mentem legislatoris
" non tenere, neque ſatis attentè Benedicti
" S. Franciſci regulam legiſſe, & eſſe pecudes.
In eo fratrum adverſus Guardianos & gene-

rales ſuos miniſtros altercantium iurgio, re "
tàm integra quàm initio fuerat, multi anni "
conſumti ſunt. "

Tandē anno CIↃ. CCC. XXIII. Guardia- "
ni & & prælati ordinis Ioannem XXII. Papā "
adierunt, conquerentes ſuis ſuper hac re de- "
terminationibus & judiciis (declaratione & "
bulla Clementis Papę ſibi commiſſis) multos "
plus quàm oportet ſapere volentes non ob- "
temperare. Itaq; ejus ſanctitatem ſe rogare, "
ut ei malo mederi vellet. Papa ut eam cauſ- "
ſam ritè & ordine tractaret, eis repugnantes "
fratres audire voluit. Itaq; ad iſtos qui Guar "
dianorum & ſuperiorum ſui ordinis ſenten- "
tiis ſtare nollent, ſcribit ut ſuas rationes ex- "
poſitum veniant, aut deſcriptas mittant. Mi- "
ſerunt Papa cum Cardinalium collegio eas "
in conclavi coram ſe legi jubet. Quid multa? "
univerſo conſiſtorio ita ſubtiles & acutæ vi- "
ſæ ſunt, ut quid in re tam perplexa decerne- "
rent, non invenirent. Papa tamen, ut aliqua "
ratione ſcrupuloſam iſtā caliginem diſcute- "
ret, reſpondere aliquid ſtatuit. Itaque bullā "
& declarationem edit, qua declarationes de "
ceſſorum ſuorum Nicolai & Clementis ſum- "
mopere laudat, ac mirari ſe dicit, quomodo "
eorū determinationes ſolidæ, lucidæ & mul- "
ta maturitate digeſtæ, nonnullis non ſuffi "
cerent. Deinde declarat & decernit, ut vi- "
litas veſtium ad conſuetudinem vel condi- "
tionem cujuſque regionis exigatur, & hujus "
vilitatis judiciū miniſtris & guardianis relin- "
quit. Eorundē judicio cōmittit determinare, "
arbi-

„ arbitrari & præcipere, cujus longitudinis &
„ latitudinis, groſſiciei & ſubtilitatis, formæ ſi-
„ ve figuræ, atque ſimilium accidentium eſſe,
„ debeant tã habitus ipſorumq; caputia, quàm
„ interiores tunicæ, quibus fratres omnes mi-
„ nores dicti ordinis induuntur & ſuper his eo-
„ rundem miniſtrorum, cuſtodum & guardia-
„ norum conſcientias onerat. Poſtremò ſtatu-
„ it & diſtrictè præcipiendo mandat, ut in præ-
„ dictis & eis ſimilibus eorum arbitrium, de-
„ terminationem, ſive judicium, prçciſis omni-
„ bus argutiarum & objectionum amfractibus
„ fratres omnes & ſinguli & per omnia illis pa-
„ rere teneantur.

„ Hæc in ſumma continet bulla Ioannis: un-
„ de apparet nihil ab eo, aut à conſiſtorio põti-
„ ficio, certi ſuper ea re conſtitutum eſſe nulla-
„ q; præſcripta legis formulã finitam fuiſſe eã
„ litẽ. Qua ratione in cõcordiã poſtea redierint
„ neſcio: ex eo tamen, colorẽ album cũ nigro u
„ ſurparunt, qualis ſponte ex pecudibus prove-
„ nit, & tertium quendã (qui, & ab ipſis Gris fra-
„ tres, nomen accepit) ex duobus iſtis in unum
„ confuſis fecerunt. Deniq;, ſicuti hodie vide-
„ mꝰ, & demiſſas ab tales veſtes & grandes cu-
„ cullas gerunt: & prçterquam manicis cetero
„ cultu inter ſe conveniũt. Alij enim etiã hodie
„ patulas, alij ſubſtrictas & collectas, geſtant.
„ Hçc habui quç narrarem vobis de certamine
„ ob cultũ, ſeu habitũ, inter Franciſcãos orto &
„ tribus decretis à totidẽ Pontificibus ob eam
„ rem editis, quorum poſtremum ſicuti extra-
„ vagans nominatur, ita re ipſa eſt: nec cetera
etiam

etiam minus. Hanc hiſtoriam rogo vos ut bonam in partem interpretemini: neque profectò nó a me commemorata eſt, ut quemquã offendere veſtrùm: ſed ut haſce aliquot horas vobiſcum fallerẽ, dum itineri tempus opportunum adeſſet. Ille abſolvit: nos eo acroamate, lepido certè, & nobis non ante audito, mirifice exhilarari, quò quemq; ſui uſus ferebant, diverſi diſceſſimus. Sed omiſſis amœnis diverſiculis, Machiavellum audiamus.

I. THEOREMA.

Principi ante omnia optandum eſt, ut pius videatur, etiamſi non ſit.

HOMINES *ferè* (inquit Machiavellus) *externa tantum ſpecie ducuntur, & omnia facta non ex cauſis, ſed ex eventu æſtimant. Itaque ſatis eſt principem externa ſpecie, pium & religioſum videri, etiamſi ex animo non ſit. Tametſi enim nonnulli, qui propius illum norunt, fictam eius pietatem nudent: communi tamen iudicio vulgi repugnare non audebunt, cui perſuaſum eſt, verè eſſe pium principem.*

HOc axiomate Machiavell⁹ plãè ἄθεον principẽ docet, Deum & omnẽ religionem contemnere, & fallaci ſpecie pietatis exiſtimationẽ ſibi apud hõines quęrere

Cete-

Ceterum ejuſcemodi ſimulationis, nullā pœnam reformidet Machiavellus, quum Deum eſſe non credat: & curſum ſolis, lunæ, ſyderum, tempeſtatum viciſſitudines, plantas, animalia, temere & fortuitò fieri, vel naſci exiſtimet. Nam ſi Machiavellus crederet, hæc à ſuprema aliqua cauſſa gubernari, (ſicuti ſenſus communis, & naturę judicium Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum & ceteros ſaniores philoſophos coegit fateri ſimul crederet Deum eſſe, à quo hic mundus regitur, & quæcunq; in eo ſunt. Porro ſi Deum eſſe crederet, crederet quoque ipſum nolle ludibrio ſe haberi a ſuis creaturis: ſed illi, ut ſummo regi ac moderatori, pium ac juſtum cultum deberi Ergo principem ejuſcemodi pręceptis nō imbueret. Ne videlicet ſit pius, & velit tamen haberi. Nam quid eſt Deum ludificari, ſi hoc non eſt? Haud dubiè tales Cyclopes, aut Gigantes, qui vecordi audacia Dei patientiæ illudunt, ſentient tandem aliquando, Deum ſedere in cœlis judicem. Infeliciſſima quidē vel hoc uno nomine noſtra eſt ætas, quæ talibus monſtris infeſta, atque infamis uſq; adeo impietate, & Dei contemtu infecta eſt, ut quo quiſq; inteſtabilior, & irreligioſior eſt, eo apud aulicos gratioſior ſit Quippe aulico ſermonis genere ejuſcemodi Alaſtores, ſtrenui viri, alacres & obſequentes vocātur: quod excuſſa omni pietate, & lectis Machiavelli libris, nulla religione impediuntur, quominus quidvis audeant. Iube veneno aliquem aggredi, aut jugulare: venena ſpargere & ſicas diſtrin-

Ordo rerum naturaliũ Deum aliquem eſſe docet.

Athei vulgo in Aulis gratioſi

diſtringere didicerunt. Iube ut catholicos honeſtos ſpolient: adeò cupidè id agunt, ut ne ab eccleſiaſticis quidem manus abſtineant. Sacerdotia [illegible] & [illegible] occupant, neque in ulla eccleſiaſtici muneris parte defunguntur: mulgere, tundere, deglubere, primò illis & ſola cura eſt. Imo nihil uſquam ſævitiæ, nihil oneris, [illegible], reliquum faciunt, quod non excogitent ut miſeræ plebis fortunas & ſanguinem exugant. Super vectigal in lites impoſitum [illegible], cuiquam licebat cum quoquam jure experiri & ſuum obtinere, quin partem [illegible] de qua litigaretur, tanquam vectigal, penderet: ſed illud ſublatum eſt, Machiavelliſtis fruſtra renitētibus, generoſo principe, felicis memoriæ Contæo, abrogationem procurante. Inventa quoque ab illis ſunt, nova portoria & tributa, in chartam, in hoſpitia, quæ hoſpites & viatores penderent: præterea immunitatem accipiendorum militum, tutelarum, curationum ſyndicatuum, conſulatuum, ceterorumq; civilium munerum, quæ non niſi ab impiis, & nulla patriæ caritate affectis, recuſari poſſunt, venalem & ſtipendiariam fecere. Nova inventio parvi ſigilli quo contractus obſignantur, nonne ex eorum officina prodiit? Niſi Euangelici querelis & clamore omnia impleſſent, (qui ſoli adhunc diem, adverſus iſtas hirudines, liberam vocem mittere auſi ſunt) iam cudebantur edicta, quibus imperaretur tributum in ſingulos infantes, qui baptiſarentur, & exigeretur dotium vi-

ce[illegible] ea pecunia præſides, [illegible] die [illegible] t[illegible] uſm ſolutio promitteretur. Q[illegible] ce[illegible] innumeram venditionem nomine [illegible] ſu[illegible] revocarunt, in conſilio ſtatuum, quod Aureliæ ante aliquot annos habitum eſt, abolitam: Qui officia conſiliariorum ſtipendiis carentia ſupprælectum Balliviorum, & Seneſchallorum ad conflandas pecunias invenit? Quis præter eos magno Reipub. detrimento, auxit per hoſce annos auge[illegible] pretium pecuniæ? Poſtquam redemturis, conductio[illegible] menſis, magnam vim Capitatorum collegere, augent eorum pretiũ inverſura, & ſubtrahunt: deinde collectis coronatis, pretium quoque eorum intendunt: deniq; omnis generis monetæ, æſtimatione exaggerata pecunias novo genere fœnoris auctitant. Interea nemo queritur, quia privatim nulla jactura fieri, & quibus nummi ſunt, creſcere videntur: ſed tandem liquido apparebit (nec fortaſſe ſerio) materiam magnis turbis, eam rem præbituram eſſe, quemadmodum etiam aliquando ſimilem ob cauſſam ortæ ſunt. Ceterum illi pacis mentionem nullam admittunt, quia rebus turbidis licentius & majore præmio, minore metu, rapinas & ſcele[illegible]

,, qua exercent. Habent in promtu Machiavelli
,, placita, queis pacẽ morentur Principem (aiunt)
,, ſubditos metu cõtinere potius, quam bene-
,, volentia debet. Si pax, qualẽ iſti rebelles fla-
,, gitant, cõcederetur, videretur rex timere ſub-
,, ditos, quẽ illis formidini eſſe decet. Pace q-
,, uidẽ, quæ nobis talẽ victoriã de iſtis ſponderet,
,, qualẽ ſi Bartholomæi die tulimus, non invi-

titularemus. Nam & hoc alterum eſt ex ipſorũ dogmatis. principi fidem & promiſſa ſervanda non eſſe, niſi quantum poſtulet ipſius utilitas: deniq; non [illegible] eſſe principis dotem, ingenium [illegible], & tempore ſcire fingere, [illegible] vulpis, quos volet in inſidias pelliciat: pellectos inſtar Leonis jugulet. Miramur eos [illegible] impure loquantur, tã flagitioſe vivere: & nihil eſſe libidinis, nihil fraudis, nihil ſceleris, quod iſti non moliantur: quia nullum eſſe Deũ ſibi perſuaſerunt, qui de cœlo ſceleratis, ac flagitiis pœnas [illegible] expetat? Miramur Galliæ vaſtitatem, parente liberis, fratres fratribus, qua in præclara & ſancta ſunt, civilib. diſcordiis infenſa & confuſa, eccleſiam collapſam, plebem perditam, nobilitatem propemodum extinctam? Nos Dei juſta ira, nos noſtra impietas, in diſcordiam egere. Alii impium animum palam gerunt, alii, quos [illegible] naſcenti malo [illegible]cebat, diſſimulando [illegible] peſtem alunt. Ergo nos Deus merito eadem pœna involvit: neque unquã horrendum illud impietatis crimen, Domini manum & cœleſtes pœnas effugit.

Athei in omne ſcelus provolvuntur, quia Dei judicium non metuunt.

C. Caligula bruto Dei contemtu inſignis fuit: is ergo exequebatur ſtudioſe, quod hic Machiavellus docet: fingebat ſe cum Iove fabulari, ſe cum Caſtore & Polluce, veluti tertium fratrem familiariter verſari: imo aliquando etiam coire cum luna. Ita non tantum ſibi pietatis opinionem in hominum animis, ſed divinitatis quoq; famam conciliaturum exiſtimabat. Eo tamen nemo [illegible] omne

audacius ſpernebat: ſed idem, quum Deos omnes ludibrio haberet, ad minima tonitrua & fulgura connivere, caput obvolvere, ad majora vero proripere ſe è ſtrato, & ſub lectum ſe condere, conſueverat. Vnde id, obſecro, niſi quod conſcientia, honora ejus vi eos quem deridebat, æternam mentem commotam vaſtabat? Expeditione quidem germanica adverſus barbaros minaciſſimus, quum trans Rhenum inter angustias denſumq; agmen iter eſſedo faceret, dicente quodam non mediocrem fore conſternationem ſicunde hoſtis appareret, equum illico conſcendit ac refugit. Sed ſicuti pavidus, ita crudelis erat: & has quidem virtutes, ſævitiam ſimul & pavorem in Machiavelli diſcipulis plerumque animadvertas. Caligulam vero ita divinitati illudentem pœna non deſeruit. Nam à Caſſio Chęrea & Corn. Sabino tribunis prętorię cohortis cōfoſſus eſt: ac ſerò tandem intellexit ſe Deum non eſſe. Dion ſcribit nonnullos ejus mortui carnem deguſtaſſe, fortè ut experientur an deorum caro jucundi ſaporis eſſet.

Philippus (qui imperiũ tenuit in ipſis chriſtianæ eccleſiæ primordiis) Arabs erat & impiger: ceterum nullus in eo Dei timor, nulla fides, nulla religio. Quo tamen callidè ſcelera velaret, ut ſi Machiavellum legiſſet, ita agebat: cultum nominis Chriſtiani ſimulabat. Sed Deus hoc profani hominis ludibrium diutius non tulit. Nam cum quinque annos imperaſſet, cum filio à militibus interemptus eſt.

P. Lætus Julianus, cognomento Apoſtata, religione Chri-

Chriſtiana a primis annis imbutus eſt. Sed *in Iulia-*
quum Libanium prophanum ſophiſtã, & Ma- *no. m.*
[illegible] germanum, [illegible] habuiſ- *Marcel.*
ſet, deorum & dæmonum cultum amplexus *li. 21. &*
eſt. [illegible] omnes ad ſui favorem pellice- *22.*
ret, adhærere cultui Chriſtiano fingebat, à
quo [illegible] deſciverat, arcanorum
[illegible] augurijsque in-
tentus. Sed ut hæc [illegible], feri-
arum diebus in eccleſiam Chriſtianorum in-
greſſus ſolenniter orabat. [illegible]
Auguſtus [illegible] eſt, & quæ verebatur ſub-
lata ſunt, adeſſe ſibi liberum tempus [illegible]
di quæ vellet ratus, arcana pectoris nudavit,
& plane abſolutis decretis aperiri templa a-
risque hoſtias admoveri, & deorum cultum re-
parari ſtatuit. Ac quanquam aperte Chriſtia-
nam religionem nõ aboleret, clanculum ta-
men eã varijs artibus ſubvertere moliebatur:
quum literarũ ſtudia & militiam Chriſtianis
interdiceret, & pleroſq; pręmijs & illecebris
à vera pietate averteret. Ergo talis princeps
[illegible] & Apoſtata, annum alterum & trige-
ſimum agens, quum Perſis bellum inferret,
ſagitta transfixus periit. Memoriæ proditum
eſt a nonnullis, eum [illegible] vocem eru-
piſſe, Viciſti Galilæe. Sic enim Chriſtum per
ludibrium etiam tum appellabat.

Fere quidem uſu venit ut eiuſcemodi pro-
fani homines, Deo neglecto ad dæmonũ prę-
ſtigias deflectant. Eos enim qui [illegible] nu-
minis imperio ſubjici, velint nolint, neceſſe

[illegible] Macrinus [illegible] epiſtolis, etiā [illegible] pernicie afferebat. [illegible] & metuens, [illegible] Macrinum [illegible] ſcriberet, maluit [illegible] [illegible] pati. itaq; ſubitò [illegible] epiſtola, [illegible] centurionem, [illegible] de cauſſis [illegible], ad ejus cædē ſubornat. [illegible] tempore, Baſſianum ad [illegible] alvum, ſecedentem & adversū, pugione [illegible]. Hæc imperatoris & ſtudiji infelicis [illegible] [illegible] apparet. [illegible] a Satana [illegible] fuiſſe, & Macrino propoſitum [illegible] ſegnem alioqui & timidum ad [illegible] inceptum impelleret?

Anno 1411 Rezii in Britānia minore, dominus Mareſchallus Galliæ, ut ad ſummos quouſq; honores aſcenderet, devotionibus magicis & Necromantiæ operā dedit. Inter alia, infantiū ſanguine, quos plures interfici curaverat ad conſcribendas invocationes dæmonū abutebatur. Deniq; [illegible] [illegible] Britanniæ [illegible] [illegible] judicio damnatus [illegible]

Poſſe[illegible] & religionis contemptores, quos Deus [illegible] & exēplorū veterū, recentium [illegible] copia eſt. [illegible] noſtra. Ideo [illegible] arū ſcriptor [illegible], ganea, ſtupris, ex epicureorū diſciplina [illegible] moniū quum conſumpſiſſet, [illegible] genere

Mystro. lib. 2. ca. 248.

mortis fame interiit Lignerolius aulicus, qui ut induſtriā & dexteritatem ſuam probaret, in Aula palam Atheiſmum profitebatur, quomodo periit? Unde ſe auctum iri ſperabat, ibi perniciem invenit. Landus, Biſſius Valco, & alii quorū nominibus parco (propter propinquos, quorum honori & famæ id a me datur) nonne, poſtquā religionis cultum abjecerant, infelicem vitæ exitum nacti ſunt? Sed ne in re tā perſpicua diutius immorer, nobiliſſimū tantum exemplum adjiciam, eorum videlicet qui zeli & ſtudii erga eccleſiam ſpecie patriam diſcordiis & bellis lacerant: quumque prætexant ſe religionem Patrum directam ſervare velle, nihil tamen cædes & rapinas meditantur quam ut ſeſe ſanguine ac visceribus Reipub. expleant.

Falſi Zelotæ avitæ religionis, impii & crudeles.

Ioſeph. de bello Iud. lib. 2. c. 5. li. 6. ca. 17. & ſeq. & toto lib. 7.

Ioſephus Claudii imper. tempore cōplures in Iudæa motus coortos eſſe ſcribit. Et ſe ductores multos ſpecie religionis novis rebus ſtudentes populum circundixiſſe: tum magos & latrones exortos, qui, plebe ad libertatē vocata, omnia incendiis & ferro miſcerēt. Donec aperta rebellio ſub Nerone exurgeret, à quo Veſpaſianus ad Iudæam perdomandam cum imperio miſſus eſt. Conflixerant inter ceteros Hieroſolymis omnium Iudæorum nequiſſimi, qui quum ſe a vitæ religionis memores templū & ritus Patrios tutari ſe ſe dicerent, Zelotes ſe nominabant: qui nihil ſceleris omitterēt. Illi cū à Veſpaſiano, Ioſepho quoque ipſo internuncio (qui eius belli hiſtoriam ſcripſit) ad pacem accipiendā ſollicitaren-

citarentur, [illegible] rio [illegible]-
tus & cærimonias relictarum, omnes tamen
[illegible]
Igitur [illegible] zelo [illegible]
plis sum, [illegible]
[illegible] religionem ever-
terent, [illegible]
& Hieroſolymam, [illegible]
belli [illegible] va-
[illegible] invol-
verent.

Principi [illegible] ha-
bitum [illegible]
[illegible] præcipue Machiavellus. Quibus [illegible]
ipſum [illegible] Deum [illegible]
[illegible] Chriſti- *Pietati Deus benedi-*
anæ religionis exercitio [illegible] obeundo,
[illegible] facere debet. Illi [illegible] benedicet, il- *cit.*
lumq; omnibus proſperis domi & foris rebus
augebit dominus. Neque deſunt eius rei ex-
empla: ſed paucis & iis maxime inſignibus
contenti erimus.

Quum Marcus Antoninus, cognomento Phi- *Xiphil.*
loſophus, bellum adverſus Marcomannos & *Dionyſ.*
Quados gereret, Romanusq; exercitus ar- *Epitome*
dore ac ſiti laboraret, ad eum conſilii plane *in M.*
inopem præfectus prætorii cohortibus venit, *Anto.*
eiq; fertur dixiſſe nihil eſſe quod ii qui Chri- *Capitol.*
ſtiani nominantur, precibus à Deo impe- *in Mar-*
trare non poſſint. Habebat autem in exercitu *co.*
legionem unã Chriſtianorum militum. Qua
re cognita, Marcum petiiſſe ab iiſdem Deo ſuo
ſupplicarẽt. Quod quum feciſſent, Deum eo

exaudiſſe ſubito, percuſſiſſeq; hoſtes fulmine ac Romanos pluvia recreaſſe. Romani ad Chriſtianorum preces largo imbre per Chriſti nomen impetrato, omnes in cœlum ſuſpexere, ut non nimius hoc miraculum [illegible] nimiſq; [illegible], quum ſitibundo [illegible] deinde ſcutis galeiſque ſubiectis forberent largiter, equiſq; ad bibendum darent. Interea crebri fulminum ignes aqua & grandine nulli tantum terrorē barbaris [illegible] pis belli victoria, præter ipſam [illegible] nos eſſet. Certe tantæ miraculi [illegible] Marcus, edicto Chriſtianos honore affecit, ipſamq; legionem ad perpetuū monumentū κεραυνοβόλον, i. fulminatricem, appellavit.

Pomp. Lætus in Licinio & Conſtantino.

Conſtantinus Magnus primus Chriſtianus imperator, præterquam quod Licinium & Maxentium, Chriſtiani nominis hoſtes, fregit: multa quoque bella adverſus Sarmatas, Gothos, Scythas, & alias barbaras gentes, feliciſsime confecit, quod Deum [illegible] Chriſtianam religionem ſtudioſe coleret. Simili felicitate & proſpero rerum ſucceſſu uſi ſunt Theodoſius, Iuſtinianus, & ceteri Chriſtiani principes.

P. Æmilius li. 1. & 2. Eginardus in Carolo Magno.

Eadē proſperitas conſtituta eſt Galliæ piis ac religioſis principes, quales fuere Clodoveus, Carolus Martellus, Carolus Magnus: ut nobiles victorias ex Suevis, Saxonibus, Friſiis, Gotthis, Hunnis, Longobardis & Saracenis, [illegible], qui tū fere ethnici & alienā fide Chriſti erant. Neq; eæ victoriæ ipſorum virtuti aut induſtriæ aſſignandæ ſunt: quum hoſtibus

&mul-

& multitudine hominum, & robore militum inferiores eſſent; ſed ejus [illegible] integrum laudem & [illegible] ſibi vendicat Deus, cui ſenſere [illegible] ſimulato obſequio place- re ſtudebant. Verum hæ ſunt noſtri avorum [illegible] neque ante no- [illegible] ſunt reges [illegible] & Cara- calli [illegible] deinceps hiſtoriæ memorem.

Deus [illegible] omnibus bellis ſupe- riorem & [illegible] compotem fecit, quamquidem religioſus erat, [illegible] Dei & pietatis cultor. Quamdiu Salomon [illegible] verum Dei cultum [illegible], Deus eum [illegible] [illegible]. Sed poſtea quam Machiavelli doctrinam [illegible], & religio- nis larvam & ſpeciem inanem quandam, pro vera amplecti, tum emerſere illi hoſtes Adad Idumæus & Razon qui illius quietem turba- rent. Ad eundem modum Dominus regib. Iudæ & Iſraelis piis & religioſis proſperos rerum ſuc- ceſſus dedit: hypocritis & pietatem ementien- tibus infeliciſſimos. 1. *Reg. cap. 11.*

Iā obſecro conſideremus quo argumento Machiavellus ſuum axioma fulciat. Quoniā (inquit) populus externā tantùm ſpeciem in- tuetur, ſatis eſt ſi princeps extrinſecꝰ aliquod pietatis ſtudiū oſtēdat, etſi intus pius non ſit. Igitur religionis hic erit præcipuꝰ uſus, ut ſce- næ ſerviamus & [illegible] plauſum populi. Nonne hæc potius [illegible] deberemus Deo gratos & acceptos reddat? Nā quo modo Deꝰ, qui penitiſſimos cordium receſſus intuetur, neq;

patitur ſibi mendacibus fucis illudi, religionẽ tuam probet, ſi ficta & ſimulata eſt? Præterea falluntur Machiavelli diſcipuli ſi [illegible] exiſtimãt adeo lubricos eſſe [illegible] fucos & hypocriſin non detegant. [illegible] ſpecioſa religionis larva detracta, qualis ſit intus princeps apparuerit, quam vel apud homines plus exiſtimationem [illegible]? Nonne in contemtum & ludibrium omnium incidet? Sin excuſſo fuco palam Atheiſmum profiteri ſine ulla diſſimulatione [illegible] impium Dei & religionis contemtum exemplo ſuo, velut autoritate publica con[illegible]babit. Quippe homines, præter inſitum ingenio mali potius quam boni ſtudium, [illegible]tio principis, omni lege validior, movebit. Itaque principem impietatis autorem manifeſtum ſequuti, eo certatim ruet. Hoc [illegible]tur ubi tam deteſtabilis doctrinæ fructus [illegible]derit, quid nobis tandem exſpectandum eſt, niſi ut Deus nominis ſui & rerum omnium ſacrarum ludibriũ ſeverè ulciſcatur? Quod illorum potius capitibus ſit, qui apud nos tam perniciosæ diſciplinæ ludum aperuere, niſi matura reſipiſcant.

II THEO-

II. THEOREMA.

Princeps ſi quid in religione falſi eſt id confirmare debet dum id fouendæ religioni prodeſt.

PRINCIPES prudentia [illegible] (inquit Machiavellus) falſa miracula [illegible] ad [illegible] populi [illegible] atque in auctoritatem [illegible] Romani [illegible] rent, qui non [illegible] ſua miracula & oracula [illegible] animaduertebant, tamen [illegible] obſequentiam tuebantur. Quippe in vulgus [illegible] libros Sybillinos inſpexiſſe, vel Delphis ad oraculum [illegible] aut rem ex auſpicijs [illegible] populus quum res vere a Diis ipſis [illegible] crederet, libentiſſime iuſſa magiſtratuum & imperia ducum obſequebantur, nec ſecus atque Dij ipſi imperaſſent. [illegible] ipſi ſoli norant, [illegible] communis [illegible] eſſet. Com. lib. 1. cap. 12. 13. 14.

NIHIL addi poſſe videbatur ad impietatem ſuperioris dogmatis quo Machiavellus religionis larvam pro religione ſubſtituit & commendat principi. Hic tamen non tantum ceteros ſed ſeipſum quoq; ſuperat. Veritas certe vbique commendabilis, proprie tamen in religione ſpectanda eſt. Nam

Falſita-[illegible] religione ſoc[illegible]ri non poteſt.

Reg. I. de Reg. Iuris in 6.

quum religionis vinculo nos ſibi Deus reli-
get (juxta veterum interpretationem) qui-
[illegible] relligere [illegible]
que [illegible] Deo poſſe, qui [illegible]
eſt, ſed ipſa quoque veritas? Quid commune veri
eſſe poteſt [illegible] luce? quid [illegible]
ſole? Itaque [illegible]
doctores [illegible] theologico habuerit,
ſatius eſſet [illegible] accidere quam verita-
tem deſeri. Quam ſententiam, ſicut Pontifi-
ces Romani in ſuos canones retulerunt, [illegible]
[illegible] quoque obſeruaſſent. Sed [illegible]
[illegible] oblatrantem eiuſque diſ[illegible]
los [illegible] refellere [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] debellandi ſunt, quibus
[illegible] Lucianiſmum propugnant.

Nam quum rationis humanæ acumine, &
prophanorum ſcriptorum autoritate, & firmiſ-
ſimis præſidiis, nitantur, ea contra eos adhi-
beant, ut his quoque religionem Chriſtianam
probare me poſſe profitear. Nam ſi veſ[illegible]
[illegible] quamque creaturam ſpectemus, [illegible]
efficientes cauſas accurate inveſtigemus, ea [illegible]
ad Dei notitiam gradatim quaſi manu [illegible]
[illegible] mouemus [illegible]
mus quæ [illegible] cauſa [illegible]
[illegible] vi, quibuſdam [illegible]
bus [illegible] fovemur, [illegible] accide-
re comperimus. Altius conſcendamus, &
[illegible] inſectis [illegible]
[illegible] qualitates [illegible]
[illegible]uſi.

rit cauſa, cuncta videlicet animalia ex qua-tuor hiſce principiis, igne, aere, aqua, terra, conſtare: quibus his binæ illæ qualitates in-ditæ ſunt, calor, humor, frigus, ſiccitas. Si calor cum humore ſuperet, corpus vivet: ſi vincat cum ſiccitate frigus [illegible], interit. Porro [illegible] de per-contatiſſimis [illegible] oc-curret [illegible] humoris cauſam [illegible] omnia teſtantur. Poſtremo ſi quæram [illegible] pergimus cur ſit calidum, humidum, ſiccum, & [illegible] illæ hæ qualitates, neceſſario ad ſummum & [illegible] cipientiſſimum [illegible] ad Deum perve-nimus. Quippe res ſolidæ [illegible] fini-tæ res & corporeæ [illegible] naturam aut eſ-ſentiam habere poſſunt, quæ infinita eſt. Ita-que vel minimum animal ſola naturali luce ac ratione imperitum [illegible] cognoſcere poteſt. Quanto validius, ſi interea inſpiciamus atque [illegible] humani corporis ſtructuram? In qua tanta eſt ſymmetria, tam exquiſitum artificium a ſummo vertice ad pe-des, ut ob eam præſtantiſſimus & magnifi-cus eius artifex iudicandus habeatur. Nam nul-la ne eſt civitas, in qua melior ſit conſonan-tia, ſit harmonia, quam in humano corpore. Principem in homine mentem intueri licet, quæ velut ſublimi in ſolio ſedens principatū in cetera obtinet. Deinde cor, ſedes amoris, clemētię, magnanimitatis, & ceterarū virtu-tū, præfecti vices & munia obit. Habet quo-que invidiā, odium, ambitionē, ceteraſque

pravas

pravas cupiditates ſuæ poteſtati ſubjectas: ſed illas mentis imperio & nutu frenat. Jam quod Hepar, [illegible] annonæ [illegible], ea qui [illegible] per venas [illegible], ceteroque [illegible] ſanguinem per omnes corporis partes diffundat. ceteraque in homine membra tam conſentientia [illegible] ſuis, ſingulis [illegible] vel invitos agnoſcere cogit, Deum tam ingenioſi operis architectum & molitorem. [illegible] igitur hæc naturalium rerum conſideratio veteres philoſophos, Platonicos, peripateticos, Stoicos, ad Dei ipſius ſingularis providentiæ notitiam adduxit. Neque ulla omnis ſecta philoſophorum extitit quæ in hanc non conſentiret, excepto Epicuri grege: qui quum in voluptate corporis ſummum bonum collocarent, per omnes obſcœnas libidines ſuum more volutabantur. Ex ea ſchola, vel potius luſtro, prodiere Machiavellus ejusq; diſcipuli, quibus quum nihil potius ſit præterquam deliciis & voluptatibus ſeſe explere, nec literas curent, hujus impii nebulonis placita pro oraculis ſervant.

Jam quod ad illud doctrinæ caput attinet, quo Trinitatem credimus, fatendum eſt [illegible] philoſophis nunquam veniſſe in mentem, ne per ſomnium quidem: neq; nos ſola ratione naturali poſſe ad illius notitiam adduci. Sed Deus verbo ſuo myſterium iſtud nobis patefacit, quantum quidem noſtra ſcire intereſt. Hic mihi propoſitum non eſt ejus rei teſtimonia proferre: ſed tantum docere hanc

Doctrina de

doctrinam

doctrinam rationi & judicio humano non repugnare, etſi philoſophi in hanc uſque [illegible] non penetraverint. Nam vel ex ipſorum placitis conſtat Deum [illegible] eſſe [illegible], infinitum, omnemque illis qualitatibus aut accidentibus oppoſitum. Ita quidquid acciden tale eſt in hominibus, cupiditas, bonitas, amor, prudentia & cæteræ [illegible] eſſentiale eſt in Deo. Hinc [illegible] conſequitur [illegible] Deum [illegible] eſſentiam [illegible] in Deo, [illegible] eſſentiæ, ſubſiſtentiam tamen ſeu hypoſtaſin ab ipſo diſtinctam, quum ſapiens & ſapientia ſine diſtinctione eſſe non poſſint. Hæc igitur ſapientia ſecunda Trinitatis perſona eſt, quā Scriptura Verbum vel Filium vocat, neque magis a ratione humana alienum eſt, dicere duas in una eſſentia perſonas mutuam & infinitam intelligentiam invicem habere. Quæ intelligentia [illegible] ex utraque perſona Patris & Filii procedens, etſi ejuſdem cum illis ſit eſſentiæ, non poteſt tamen una confundi quando intelligens ab intelligentia, diſtinguitur. Hæc intelligentia, tertia perſona Trinitatis eſt, quam Scriptura ſpiritum ſanctum vocat. Qui hac rudi deſcriptione Trinitatis myſterium adumbramus (non ſecus ac quum Geometræ tribus vel quatuor lineis carbone in tabella ductis, orbem terrarū oculis ſubiiciunt) eam deſcriptionem ratio humana utcunq; percipit. In eo tamen myſterio excutiendo, longe (meo judicio) magis

ſapiunt

[illegible]a de Trinitate humanæ rationi non repugnat.

ſapiunt qui hic ſobrie & moderate philoſophantur, & fidei menſura contenti, nihil ulterius de Dei eſſentia inquirunt, quam quod ſcriptura docet, quam ut mentis & rationis humanæ [illegible] indulgent. Quia tamen mihi negotium cum Epicureis erat, qui ſcripturam ludibrio haberent, paucis docere volui, & libris humani ſuffragio doctrinæ noſtræ veritatem confirmari. Sed pergamus ad cetera.

Communis ſenſus & ratio ipſa dictant, unum eſſe Deum, eumque perfectiſſimum. Ex quo ſequitur, eum perfecte iuſtum ac perfecte miſericordem eſſe. Quum ſumme iuſtus ſit, ex regula ſummæ iuſtitiæ univerſum genus humanũ ab eo reiici debet: ſiquidem peccato obnoxium eſt, quod damnationem meretur. Si vero omnes homines damnaret, id repugnaret miſericordiæ ipſius, quæ ſumma quoque ipſa & perfecta eſſe debet. Quid igitur? dicemus Deum ſumme iuſtum & ſumme miſericordem ſimul eſſe non poſſe? Abſit: & dicimus vel naturali ratione duce (niſi plane cæci eſſemus) poſſe nos veluti manu ad mediatorem duci. In quo uno Deus una eademque opera ſummæ iuſtitiæ ſummæque miſericordiæ exemplum edidit. Quippe ſumme iuſtus apparuit, quam ab eo [illegible] peccatorum noſtrorum pœnas expeteret, ſumme miſericors, quum illius ſatisfactione reconciliatus ignoſceret nobis. Itaq; hæc demonſtratio certiſſimis evidentiſſimis principiis nititur: Deus unus eſt, ergo perfectus. Si perfectus, perfecte quoq; iuſtus ac miſericors. Utrumque autem

autem in eo ſimul conſiſtere nequit, niſi ſit mediator Deus & homo. Ergo quum ſolus Deus unus eſt, unum quoque mediatorem Dei & hominum, Deum ergo & ipſum & hominem, exiſtere neceſſe eſt. Nihil poſſit certius demonſtrare Euclides vel Archimedes.

Is autem mediator, quem Deus miſit in mundum ut ſummam ſuam miſericordiam & ſummam iuſtitiam patefaceret, [illegible] potius eſt [illegible] mundi [illegible] promiſſiones [illegible] ut non [illegible] pria Dei [illegible] eſſent, ſed ad gentes [illegible] que profanas [illegible] radii pervenirent. Suetonius quidem (alioqui chriſtianorum hoſtis & qui ſcripturas nunquam legerat) de Veſpaſiano agens, ut de re pervulgata loquitur, percrebuerat (inquit) Oriente toto vetus & conſtans opinio, eſſe in fatis ut eo tempore Iudæa profecti rerum potirentur. Neque multo aliter Tacitus, horrenda prodigia quæ excidium Hieroſolymitanum præceſſere deſcribens, pluribus (inquit) perſuaſio inerat antiquis ſacerdotum literis contineri, eo ipſo tempore fore ut valeſceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur. Hinc [illegible] non obſcure apparet [illegible] de Meſſia mundi dominatore [illegible] fuiſſe. Sed nō ethnici tantum, verum ipſi quoque Iudæi, hanc prophetiam de terreno dominatione interpretabantur. Itaque non tantum duo illi ſcriptores, verū etiā Ioſephus Iudæus, hoc celebre de Meſſia vaticinium ad Veſpaſian-

Sueto. Veſ. paſ. cap. 4.

Tac. Annal. lib. 21.

Ioſeph. [illegible] De

Deum illum pro[illegible] probabilem eſſe, quod [illegible] Nam ejus [illegible] niſi [illegible] Sarapin [illegible] Quod ex [illegible] Adriani [illegible] ad Servianum conſulem [illegible] hæc ſunt verba apud Vopiſcum: Illi qui Sarapin colunt, chriſtiani ſunt, & devoti ſunt Sarapi qui ſe Chriſti epiſcopos dicunt. [illegible] Tacito ipſo [illegible] auctorem hujus [illegible] fuiſſe Deum illum quem chriſtiani adorabant, non Sarapin illum quidem, ſed Chriſtum. Sed quemadmodum rerum procul geſtarum veritas a narrantibus plerumque inverti ſolet: ſic celebris erat per totum orbem fama miraculorum quæ à Chriſto & Apoſtolis facta erant: ſed ea multis & putidis mendaciis inquinata: quum eorum [illegible] vel dolis, vel profanis hominibus, aſſignaretur. Ejuſdem modi eſt quod Spartianus in Adriano ſcribit, quum ille ægrotaret ſupervenisse quandam mulierem quæ diceret ſomnio ſe monitam ut ſignificaret Adriano ne ſe necaret, quod eſſet bene valiturus: quod quum non feciſſet eſſe cæcatam. Iuſſam tamen iterum Adriano eadem dicere atque ejus genua oſculari, recepturam viſum ſi id feciſſet. Ergo quum inſomnio paruiſſet, viſum ei reſtitutũ eſſe. Idem ſcribit veniſſe quendam cæcum ad febricitantem Adrianum, eumq; quum cõtigiſſet oculorum uſum recepiſſe, & Adrianum febrem reliquiſſe. Quis non videt ea miracula Chriſti aut diſcipulorũ ejus fuiſſe,

Vopiſc. in Sat.

ſed à profanis hominibus Principum nomine vulgata, ut deinde ad homines divinitatis in-anem [illegible]darent? Vtcunq; eſt contigerint, ſatis conſtat promiſſiones de Meſſia venturo celebres & paſſim notas fuiſſe: ſicuti neque ipſius adventus ethnicis ignotus fuit. Nam inter ceteros Tacitus ſcribit Chriſtum Tiberio imperante à Pontio Pilato procuratore Iudææ ſupplicio eſſe affectum. Itaque præcipua doctrinæ noſtræ capita non tantum mentis humanæ judicio, ſed profanorum quoque ſcriptorum teſtimoniis, confirmari poſſunt, adeo longè & latè lucis ſuæ radios ſparſit ſpargitque veritas. Quamobrem ſi ultro ſibi oculos effodere velint impii, ne Filium & religionem Chriſtianam in tanto ſplendore agnoſcant, neq; illis ſcripturarum neque ethnicorum teſtimoniis moveãtur, ab illis tanquam à deſperatis ac deploratis abſtineamus: donec eos ultro magis ac magis in exitium pergentes Deus juſti judicii voragine abſorbeat.

Nunc ad inceptum revertimur, ac dicimus mendaciũ in religione fovere (quod iſti præcipuè) & Deum cum omni pietate pedibus calcare, eadem aut paria eſſe. Veteres quidẽ Romani falſa oracula (quanquam ea propriè nõ ab hominibꝰ ex cõpoſito ficta, ſed à ſatana illudente hominibus profecta nõ dubitẽ) tum fatales Sibyllæ libros, auguria, auſpicia, & ſimiles nugas probabãt: verùm qui vere religionis notitia deſtituerẽtur, & ſuperſtitioſis, falſis opinionibꝰ & vanis ritibus implicitę ſervirent.

rem: quid non est in [illegible] specie veri-
ta[illegible]? Quoties
tamē [illegible]
in primis [illegible]
opprimebant. Exempla apud Livium multa
exstant, sed hoc omnium maxime insigne. Græ- *Liv. Annal. lib. 39.*
cus* ignobilis, & occultorum & nocturnorum antistes,
Romā primum Bacchanalia invexit. Primum
illa sacra fœminis tantum nota erant, neque eo
viri admitti [illegible] deinde [illegible] ne qua
sunt per [illegible]
pter religionē vini & epularū, quo plures a-
nimi illicerentur, quum vinum animos, & nox
& mixti fœminis mares ætatis teneræ majori-
bus, discrimen omne pudoris exstinxissent. Nec
unū genus noxæ, stupra promiscua ingenuo-
rum fœminarumq; erant. Multa dolo, pleraq;
per vim, audebantur: occulebat vim, quod
præ ululatibus tympanorumq; & cymbalorū
strepitu nulla vox quiritantium inter stupra
& cędes exaudiri poterat. Ejus mali indicium
quum ad senatū pervenisset, quęstionem extra or
dinē ea de re consulibus mandavit. Itaq; mul
torum delatis nominib⁹ quidam ex his viri ac
fœminæ mortē sibi consciverunt: multi com-
prehensi & in vincula conjecti: plures etiā ne-
cati, hinc quum supra VII millia virorum ac
mulierū conjurasse dicerentur. Postremo da-
tum consulib⁹ negotiū est, ut omnia Bacchana-
lia Romæ primum, deinde per totam Italiam
diruerēt. Facile videlicet ethnici illi, sola na-
turæ scientia & judicio docti, norant religionē
eam verā esse nō posse, quæ capitalia crimina
admit-

admitteret. Ac ſi ceteros quoque ſuæ ſuperſtitionis errores, & vitia noviſſent, perinde ut illud ſublaturos fuiſſe non dubito quidquid dicat Machiavellus. Verum quum de religione agitur, quid dixerint, aut fecerint Romani veteres morari non debemus: niſi forte ultro libeat in tenebris lucem quærere.

Muſter lib. 3. Geogr.

Anno CIↃ. IↃ. IX. (viginti circiter annos antequam Berna a Papatu deficeret) Bernenſes Dominicani novi miraculi commento populi ſtudia in ſe trahere conati ſunt. Sed ſapientiſſima civitas, repudiata Machiavelli doctrina, ea ſibi renũciata prodigia impoſtorũ ſupplicio expiavit. Hoc ſcilicet erat comprobare & ſancire conficta miracula.

Anno CIↃ. IↃ. XXIV, Senatus Pariſienſis aliquot Franciſcanos Aurelianenſes damnavit, qui animæ cujuſdam ſpectrum apparere commenti erant, poſtulantis ut frequentibus miſſis è purgatorij flāmis liberaretur. Quippe cognitum eſt tam technā ſimplicium hominum ineſcandę confictam, & iſtos eius fabulæ choragos, eſſe.

Papon. in Com. Senatus li.1.tit.1. Senatus 9. & 6.

Multa quoque extant Areſta & decreta Curiæ Pariſienſis, quibus reliquiarum (ſic vocant) falſitas traducta eſt & vetita. Erat Lutetiæ in officina pictoris cuiuſdam vetus tabula, atque in ea picta imago virginis quam pro tabernæ ſuæ ſigno palam proponere pictor ſolebat. Eam paucis nummis emit cujuſdam vicini pagi Parochus presbyter: duo foramina ad oculos imaginis perforat, iiſque, quo tempore lacrymant vites, viridium palmitum

mitum reſectos ramos ita ſolerter accommodat, ut effigies plorare videretur. Quid multa? tantam undiq; peregrinantium frequentiam donorum copiam conciuit, ut miraculi quoq; inter alios pictor fama commotus eò cum uxore viſeret. Sed ea res dolum aperuit. Nam illi tabella agnita, quæ tot annis in ſua taberna iacuerat, fabulam omnem divulgarunt. Itaq; cum e iudicio parochus ille presbyter explorato damnatus eſt, tabella confracta.

Sed idem tamen ille ſenatus nonnunquam exempla edidit quæ à doctrina Machiavelli non plane abhorrerent. Fortè controverſia inciderat Luteriæ inter canonicos ædis Mariæ virginis qui dicebant penes ſe eſſe caput D. Dionyſij, & abbatem monachosq; Sandionyſiani cœnobij, qui cōtra pertinaciter defendebant ſe totius corporis eius potiri. Ea lite in curia diſceptata, pronunciavit ſenatus Sandionyſianos fratres integrum corpus D. Dionyſij Athenienſis habere: D. Mariæ canonicos, caput D. Dionyſii Corinthij. Ita utriuſque ſatisfactum: etſi antea Dionyſij Corinthi nunc nomen quidem audiſſent. Sed de eo anxij non erant, dum lucrum non minueretur. Si Ratisbonenſes ſeſe huic liti immiſcuiſſent, aut difficilimum fuiſſet eos conciliare, aut tertius aliquis Dionyſius quęrendus. Nam & Dionyſij corpus integrū Ratisbonenſes ſe habere gloriantur, & ſententiam Papę, quæ id declaret. Sed hos nodos ſolvere hoc loco non conſtitui: evincere mihi ſuffecit, exitiale eſſe ſcelus, mendacium cùm in quacun-

que re, tum in religione potiſſimum, fovere: ac talis religionis non alium autorem eſſe quam diabolum, qui mendacii pater eſt.

III. THEOREMA.

Religio ethnicorum animos illis excelſos, & ad magnas res fortiter ſuſcipiendas audaces faciebat: chriſtianorum verò religio, mentes in nimiam humilitatem deprimens indolem omnem debilitat, eoſque injuriæ ac prædæ opportunos reddit.

Comm. li. 2. c. 2.

COMMENTANTI *mihi quærenti fieret ut minus inſignes eſſent virtute & gloria rerum geſtarum chriſtiani quam veteres Græci & Romani, non alia eius rei cauſſa probabilior viſa eſt* (inquit Machiavellus) *quam quòd religione differant. Quippe Chriſtiana religio gloriam humanam abiicit & deſpectui habet: ethnici contrà, quum gloriam pro ſummo bono ſibi appetendam ducerent, alacritate audaciáque incredibili omnia aggrediebantur & gerebant. Præterea religio ethnica nemini felicitatem pollicebatur, niſi iis qui ſtrenuè pro principe, patria repub. ad extremum certantes, egregia ſibi*

decora

decora & gloriam, immortalē inter mortales quærerent. Chriſtiana ex adverſo demiſſos, contemplationi deditos & honorum huius mundi negligentes, ad beatitudinem vocat. Itaq; eo imbecillitatis & ignaviæ noſtros homines perduxit, ut chriſtianum nomen barbaris & impiis præda ſit. Atque illis iam impunè Chriſtianos pro libidine verſare, vincire, ſub iugum mittere, copia eſt: quum eos, ut cæleſtis vitæ compotes fiant, ad accipiendam potius iniuriā quam ad inferendam aut propulſandam paratos intelligant. Neque ulla res magis chriſtianorum animos effœminat, quàm quod quietum otium & vitam quandam philoſophicam virtuti vividæ & actuoſæ anteponunt.

SCilicet ſacrilegus iſte cyclops ſi denſos fumos evomeret, pietatis, ſplendorem obſcuraturum ſe ratus, omnia molitur ut chriſtianam religionem in contemtum adducat. Sed utinam tam facile eſſet tot malis, quæ craſſus iſte religionis contemtus in Rempublicam chriſtianam, præſertim in Galliam, invexit, remedia nanciſci: quam promptum eſt nebulas iſtas diſcutere, quæ veritas lucem tanquam ſolem non ferunt.

Religio certè chriſtiana Deum reverenter & ſuppliciter adire nos docet. Peccatorum enim nobis conſcii iram Dei deprecari debemus, perinde ut rei qui principis genibus advoluti pacem & veniam petunt. Præterea & quæcunque nobis ſunt animi corporisque dotes, Dei beneficia aſſe agnoſcere, & cum proximis comiter ac modeſtè agere, decet.

Sed an Chriſtiana hæc modeſtia generoſam indolem debilitat, atque imbelles animos reddit? Velim nobis dicant Machiavelli populares, qui evangelicos oppugnatum in Galliam venerunt, an piis Gallis adeò humiles fractoſque animos eſſe experti ſint, ut non & ſtrenuè depugnare & fortiter ferire didicerint. Si pudet eos fateri, hoc teſtentur albentia ipſorum oſſibus campi. Præterea, neglecto illo nugatore, evolvamus, ſi libet, hiſtorias & recentes & priſcas, facilè conſtabit principibus chriſtianis non tantū ad propulſandos ethnicos, ſed etiam oppugnando ſatis animi, ſatis virium, fuiſſe Conſtantinus Magnus uſque adeò ſeſe demiſit, ut in eam partem peccaret: ſiquidem verum eſt quod nonnulli nugantur, illum pontifici equum inceſuro ſtapedam tenuiſſe. Licinium tamen ille conſortem imperii, Chriſtianis infeſtum, bello victum imperio ſimul exuit. Præterea Sarmatos, Gotthos, Scythas, & alios multis prœliis feliciſſimè confectis repreſſit. Theodoſius Cæſar adeò humiliter ſeſe depreſsit, ut quum ab Ambroſio epiſcopo ob cædem Theſſalonicę perpetratam jure communionis privatus eſſet, ſeſe omni ornatu imperatorio exueret, & coram eccleſia procumbens cum gemitu & lacrymis veniam oraret. Hic tamē tali ingenio præditus Romanum imperium Gotthicis armis attritum priſtino ſplendori reſtituit, adeptis illuſtribus victoriis Valentinianus & Iuſtinianus Chriſtiani principes, Gotthos, hic in Italia & Africa, ille in Gallia fudere.

Imperatores & Reges.

Chriſtiani ethnicorum victores

fudere. Carolus Magnus multiq; alii Galliæ reges, leni ac manſueto ingenio, multas de barbaris atq; ethnicis victorias tulerunt, Carolus V noſtræ memoriæ ſæpe in Africa nuper Venetorum atq; Hiſpanorum exercitus navalibus prœliis, Turcarum copias fregit. Deniq; victoriarum noſtrarum de Gothis, Scythis, Tartaris, Saracenis, Turcis, plenæ ſunt hiſtoriæ, pleni exemplorum libri. Nam ſi Machiavelli diſcipuli dixerint hodie impios & Chriſtum blaſphemiis lacerantes animoſius pugnare, quam qui nomen ipſius auguſtũ reverenter uſurpant, eos nimiũ impudenter libero mendacio abutẽtes ad experientiã remitto.

Sed quum mecũ tacitus reputo, unde Machiav. tam profanum axioma hauſerit, mihi perſuadere non poſſum quin illud ex Aygolandi hiſtoria didicerit. Is fuit regum Africæ potentiſſimus mahumetanæ ſectæ, qui Carolum Magnum variis & longis bellis exercuit: ſemper tamen eo inferior. Itaq; ut æquiores pacis leges a Carolo acciperet, ei renunciari juſſit ſe Chriſto nomen dare & baptiſari cupere. Carolus nuncio delectatus, hominem comiter domum invitat. Ibi quum eſſet, tredecim pauperes mendicorum habitu, humi accubantes & veſcentes ſine linteo cõſpicatus, ſciſcitatus eſt à Carolo quinam illi eſſent. Servi Dei ſunt, inquit Carolus (ſolebat autẽ ille pauperes domi aliquot alere, ut paupertatis imagine ante oculos poſita, ſummæ fortunæ moderari, Chriſtiq; & Apoſtolorũ meminiſſe, inſueſceret) Tum Aygo-

Annal. in Carolo Magno.

landus, enimvero Dei tui (inquit) ſervos ſqualore & ſordibus obſitos, tuos nitentes & ſplendidè veſtitos, cerno. Cupido me inceſſerat ut baptiſmo initiatus Dei tui ſervitio memetipſum traderem, ſed mihi longè alia nunc mens eſt, quando Dei ſervos tam malè accipi video. Ita Aygolandus, abjecto ſervorum Dei ſtatu offenſus, à Chriſtianæ fidei profeſſione abhorruit. Ad eum modum Machiavellus Chriſtianam religionem ut nimiū abjectam & humilem aſpernatus, Aygolandi ſuperſtitionem attollit, propterea quod ea magnos excelſosque ſpiritus faciat.

Chriſtiana religio vitam contemplativam otioſam nō probat.

Impudentis verò inſcitiæ quoque eſt, quod dicit nullis evangelio felicitatem promitti, niſi otioſis & contemplationi deditis. Quippe nos & Chriſtus operari, & ſegnitiem fugere, & vocationis ſuæ munia fungi unumquemque, docuit. Nam etſi ſint inter Chriſtianos ſtudiis litterarum deditì homines, ut ceteros docere queant: minimè tamen otioſam monachorum vitam, & nulli rei niſi delitiis & ſomniis cogitandis intentam, Chriſtiana religio approbat. Neque litteratos homines ſegnitia ac deſidia bonum otium conterere, ſed poſtquam aliquandiu in ſtudiis privatis delituere, quod didicerunt in lucem atque in opus educere, jubet. Denique ſive paſtores, ſive doctores fuerint, ſive ad aliud munus vocentur, non tantùm contemplando, ſed aliquid agendo, communi omnium utilitati ſervire. Qui ſecus agunt, Chriſtianæ religionis præceptis minimè obſequuntur.

Quod

Quod dicit religionem Chriſtianam homines ad injuriam ferendam quàm ad propulſandam aptiores reddere, non nego Chriſtianis omnibus interdictam eſſe vindictæ cupiditatem. Sed jure experiri & magiſtratus ope ad injurias propulſandas uti vetitum non eſt. Nam qui privata autoritate injurias ſuas ulciſcuntur, ἀταξίαν inducunt in Remp. & magiſtratui jus ſuum eripere ſtudent, quem Deus publicæ honeſtatis ac innocentiæ protectorem vindicemq; ſtatuit, eumque gladio armavit ut innocentes tueatur, & impiorum audaciam compeſcat. Sed quid hæc ad magnitudinem animi, ſine qua bella geri non poſſunt? Nam etſi quis nec litiũ cupidus, nec ultionis appetens fuerit, nihilo tamen ſecius egregiam principi & patriæ operam in bellis navabit. Qua in re etiam Chriſtiani ethnicos uno ſuperant. Nam quũ ſibi bene conſcii ſint, ſe non niſi juſtum bellum gerere, multo minus vitæ ſuæ parcunt quam ethnici: quũ certò perſuaſi ſint, ſe hac caduca vita defunctos æternam aſſequuturos eſſe. Scribit Cæſar veteres Gallos bello bellicoſiſſimos fuiſſe, quòd immortales eſſe animas crederẽt. Quãto fortiores eſſe Chriſtianos decet, qui non modò de animarũ immortalitate nõ dubitãt sed certò quoq; ſciunt à Deo felicẽ quietẽ ſibi paratã eſſe in cœlis? Ideo Chriſtiani, ut vitam hanc feliciori cõmutent, pro patria, pro pietate, bella gerere & mortẽ oppetere nõ dubitant. Machiavelli diſcipulis non is animus quippe, quũ Deum & cœlum oderint, ad mi-

nimam mortis mentionem contremiſcunt: utq; ab inſidias inermesq; homines opprimẽdos ſatis audaces, ita ad prælia ſegnes ſunt.

Chriſtiano homini honores appetere honeſta ratione licet. Poſtremo, quum nos honorum contemtum diſcere à Chriſtiana religione dicit Machiavellus, impudenter mentitur. Secernenda certè nobis ſunt à virtutibus vicina virtuti vitia, ne ſimilitudine quadam nobis imponant. Nam ambitio ipſa quidem imitatur bonæ famæ & exiſtimationis appetitum, qui in omnibus bonis eſſe debet. Siquis ergo ad honores vi, pecunia, ambitu, graſſetur, eosque adeptus, ſuperbè aut ita gerat ut privati potius commodi quàm Reipub. rationem habeat, eum graviter peccare, nosque ejuſcemodi honorum viam fugere, profitemur. Sed omnibus honeſtis & conceſſis rationibus bonam exiſtimationem tueri, & ad dignitates, quibus pares eſſe poſſumus, aſpirare, ut Deo & Reip. utiles ſimus; id verò Dei verbo prohibitum eſſe negamus. Deniq; nihil antiquius aut charius eſt Chriſtianis quàm ut conſcientiam integram coram Deo, decus & bonam famam inter homines, conſervent.

Comin. l. 1 c. 10. & lib. 2. cap. 4. Ludovicus, xi. (ſicut ſcribit Comineus, qui ipſius cubicularius fuit) cultu corporis erat admodũ ſimplici, & ſermone demiſſo. Quũque errores ſuos agnoſceret ſcieret & maturè ſanare, hac induſtria ex magnis rerum & difficultatum undis emerſit. Quippe hoc ferè dictum inſigne habuit in ore, dogmati Machiavelli planè contrarium: quoties præit ſuperbia, ignominia cum detrimento ſequitur.

Neque

Neque verò exiſtimandum eſt, modeſtiam comitatem, manſuetudinem, lenitatem patientiam, cæteraſque mitis & liberalis ingenij dotes, magnitudini animi repugnantes eſſe. Nam magnanimitas quid aliud eſt, quàm conſtans & perpetua voluntas quæ recta & honeſta ſunt perſequendi fugiendiq; contraria? Ergo, placabilem, lenem, tolerantem, facilem ad ignoſcendum, alienum ab ultionis appetitu, eſſe magnanimum decet: quando hæc honeſta ſunt. Contrà, ſuperbum, aſperum, vindictæ cupidum, ſævum, eſſe, parvi & imbecillis animi ſigna ſunt: ſiquidem hæc in vitijs numerãtur. Magnanimitas enim vitia repellit: ſolas virtutes amplectitur. Si exempla querimus, quis lenior, quis ad ignoſcẽdum promtior, Scipione Africano, Iulio Cæſare, Alexandro Magno, Cn. Pompeio, fuit? Nemo tamen fortitudine animiq; altitudine cum illis iure contenderit. Similiter Carolus Magnus, Philippus Auguſtus, Ludovicus cognomẽto Divus, Carolus Sapiens, Carolus VII. Ludovicus XII. Franciſcus I. Henricus II. & complures alij Galliæ reges, maximi animi pariter & leniſſimi fuere. Sed de his accuratiorem ſermonem ſuo loco reddemus.

IV. THEOREMA.

Doctores religionis Chriſtianæ pervicaci propoſito omnem bonarum literarum & antiquitatis memoriam abolere conati ſunt.

RELIGIO *Chriſtiana* (inquit novus iſte Diagoras) *ethnicam religionẽ abolere tali arte inſtituit. Primùm omnem ritum & ceremoniarum ipſius, in priſcæ Theologiæ memoriam, delere conata eſt. Deinde poetarum ſcripta, hiſtorias, literas omnes quibus res geſtæ clarorum virorum continerentur, & quæcunque uſpiam erant vetuſtatis monumenta extinguere, ſimulacra, ſigna, ſtatuas veteres, frangere, aut ſiquid aliud uſquam veſtigium ſuperiorum ætatum extaret. Bonas tamen literas penitus abolere non potuit. Quum enim lingua latina uti cogeretur ad novam legem ſcribendam, eius linguæ adminiculo factum eſt ut aliqua monumenta ingeniorum antiqua manerent. Nã ſi Chriſtiana religio novum idioma fingere potuiſſet, paucis annis ſublata eſſet omnis antiquitas. Sed Gregorius & ceteri huius religionis doctores, qui tam pervicaciter ethnicorum literas inſectati ſunt, latinè quoque ſcribere ipſi cogebantur. Ita religio ethnica idem paſſa eſt quod ipſa exoriens ſuperiori religioni fecerat. Nam religionum ſectæ quinque aut ſex mille annorum ſpatio bis aut ter*

immu-

immutantur: ac poſterior memoriam ſuperioris extinguit: aut ſi qua fortè priorum veſtigia & monumenta remanent, ea pro fabulis ducuntur: neque illis fides magis habetur, quam hiſtoriæ Diodori Siculi, qui a quadraginta aut quinquaginta millibus annorum rerum geſtarum narrationem incipit.

SI tibi cum pueris aut vetulis res eſſet Machiavelle, auderesne fœdius mentiri? Deploratæ quidem impudentiæ & pariis ignorantiæ eſt, ea noſtris ſcriptoribus affingere quæ ne per ſomnium quidem ipſis unquam in mentem venerunt. Itaque hanc calumniam non tam verba mea quàm res ipſa refellet. Tantum enim abeſt ut noſtri bonas artes, hiſtorias, poetarum ſcripta, & cetera veterum monumenta, tollere conati ſint, ut ijs quoque ſint uſi ad convincendos ethnicæ ſuperſtitionis errores. Ethnici enim vel naturæ judicijs, vel ſcriptorum ſuorum teſtimonijs, refellendi erant, quum ſcripturarum autoritate non moverentur, Quamobrem e profanis autoribus noſtri hauſta teſtimonia libris ſuis ſubinde interficiunt. Legat, qui volet, libros Auguſtini de civitate Dei, & inſtitutiones Chriſtianas Lactantij. Perſpicuè intelliget nihil illis aliud eſſe propoſitũ quàm ut ethnicorum religionem ſuis ipſorum libris falſitatis coarguant, & comprobent noſtram. Nonnunquam certè nævos eorum denudant, monentque Chriſtianos ut eorum ſcripta ſobriè & cum judicio tractent: néve ijs adeò ſe dedant, ut negligant ſcripturas.

Doctores Chriſtiani ethnicos ſuis libris cõfutarunt.

Chriſtiani ethnicor. literis immodicè

ſeſe de-dere non debent. Quæ admonitio hodie quoq; ſummopere neceſſaria eſt. Quotuſquiſq; enim reperitur, qui nō libentius hiſtorias, poetarum nugas, philoſophos, medicos, juriſconſultos, legat & audiat, quam quæ ad ſalutem & conſolationem animarum pertinent? Magna pars ſcripturarum lectionem faſtidit, pleriq; illud ſtudium, ut gravius, majori otio & maturiori ætati ſeponunt. Interea ſenectus obſtrepit, & vita excedere coguntur priuſquam abjectis profanis ad ſacra ſtudia ſe converterint. Meritò ergo monuerunt boni Patres, ne nos adeò profanis literis dedamus ut ſalutis ſcientiam aſpernemur, quæ tanto illis præſtat, quanto Deus homine. Verum inter ſcriptores ethnicos, nonnulli tam ſpurcè ſcripſerunt, ut non tantùm adhibito judicio legendi, ſed ex adoleſcentum quoque manibus prorſus excutiendi ſint. Quid haurire poſſunt ex Catullo, Tibullo, Martiali, & Amatorijs Ovidij carminibus, adoleſcētes, niſi quod teneros ipſorum animos corrumpāt, & ad obſcœnas libidines inflamment? Facilis igitur, imò utilis, eſſet illorum jactura ac quoniam in tam brevis ævi vita bonæ horæ nullo pretio penſari poſſunt, paucos in unaquaque diſciplina, ſed optimos, quoſq; libros noctu diuq; verſare & bene intelligere, operæpretium foret.

Sed ut Machiavellum affirmantem doctores chriſtianæ religionis bonas literas abolere voluiſſe, apertè impudentis mendacij revincam, age audiamus quodnam fuerit ea de re ipſorum conſilium, quidve de ſecularium

(ut vo-

(ut vocant) librorum lectione cenſerint. Do-
ctor Beda (quemadmodum Gratianus in de- *Diſt.27.*
creto commemorat) ſcribit eos qui ſtudioſa *c. Tur-*
nos adoleſcentes ab Ethnicorum librorum *bat.*
lectione arceent, eadem opera deterrere, ne
animum ad ſcripturarum ſtudium adjungāt.
Humanioribus enim literis ingenia quodam-
modo perpoliri & acui, ut ſacras literas faci-
lius intelligant: Denique Moyſis & Danielis
exemplo (qui Aegyptiorum & Chaldæorum
diſciplinis eruditi ſunt) nos doceri ne a Gen
tilium literis plane abhorreamus. Sed ipſa „
ejus verba hæc ſunt: Turbat acumen legenti- „
um & deficere cogit, qui eos à legendis ſecu- „
laribus libris omnibus modis exiſtimat pro „
hibendos. In quibus ſi quæ inventa ſint utilia, „
quaſi ſua, ſumere licet. Alioqui Moyſes & Da- „
niel ſapientia & literis Aegyptiorum non pa- „
terentur erudiri: quorum tamen ſuperſtitio- „
nes ſimul & delicias horrebant. Nec etiam „
ipſe magiſter gentium aliquot verſus poeta- „
rū ſuis vel ſcripturis vel dictis indidiſſet. Cur „
ergo legi prohibeantur, quæ tam rationabi- „
liter legenda probantur? Sed ſeculares lite- „
ras quidam legunt ad voluptatem, poetarum „
figmentis, verborum ornatu, delectari. Qui- „
dam verò ad eruditionem eas addiſcunt, ut „
errores gentilium legendo deteſtentur, & u- „
tilia quæ in eis inveniunt, ad uſum ſacræ eru- „
ditionis devoti vertant. Tales laudabiliter „
ſeculares literas addiſcūt. Vnde beatus Gre- „
gorius quendā epiſcopum non reprehendit „
quòd eas didicerat, ſed quia cōtra epiſcopale „

officium pro lectione evangelica grammati-
,, cam populo exponebat. Hæc de ſtudio & le-
ctione librorum ethnicorum hujus doctoris
ſententia fuit. Ambroſius quoq; ſuper Lucã
,, eadẽ de re ita ſcribit. Legim⁹ aliqua, ne negli-
,, gantur: legimus ne ignoremus? legimus non
,, ut teneamus, ſed ut repudiemus: Hierony-
mus in epiſt. ad Titum, Grammaticen & Dia-
lecticen ad bene diſſerendum & vera à falſis
dijudicanda, artes etiam Chriſtianis utiles
eſſe judicat: easq; ſi meliores in uſus adhibe-
antur, plurimum etiam ad benè vivendum
,, prodeſſe. Itaque (inquit) ſiquando cogimur
,, literarum ſecularium recordari, & aliqua ex
,, ijs diſcere quæ olim omiſimus, non noſtræ
,, eſt voluntatis, ſed (ut ita dicàm) graviſſimæ
,, neceſſitatis, ut probemus ea, quæ à ſanctis
,, prophetis ante ſecula multa prædicta ſunt, tã
Græcorum quam Latinorum & aliorum gen-
tilium literis contineri. Auguſtinus adver-
ſus Manichæos huic ſentẽtiæ ſuffragatur: Sed
,, quid veri de Deo (inquit) Sibylla vel Orphæ-
,, us alijve gentilium vates aut philoſophi præ-
,, dixiſſe perhibentur: valet quidem ad revin-
,, cendam Paganorum vanitatem, non tamen
,, ad iſtorum autoritatem, complectendam.
,, Quantum enim diſtat de Chriſti adventu in-
,, ter prædicationem angelorum, & confeſſio-
,, nem dæmonum: tantum inter autoritatem
,, prophetarum, & curioſitatem ſacrilegorum.
Baſilius in eo libello quẽ de legẽdi ethnicos
libros ratione ſcripſit, eorũ lectionẽ tantum
abeſt, ut damnet, ut hortetur etiã chriſtianos.

ad eos-

ad eos evolvendos, & quęcũq; legerint refe-
renda ad verũ ſcopum, ædificat onem: videlicet
fidei & religionis chriſtianæ. Poſtremo in
quadã Synodo decretũ fuiſſe legimus, ut ludi
literarii ubiq; inſtituerentur, in quibus adoleſcẽtes
humanioribus literis atq; artibus
erudirentur. Ejus articuli ſeu capitis decreti (ſicut à Gratiano cõmemoratur) exemplu talecſt: De quibuſdã locis ad nos refertur neq; magiſtros neq, curã inveniri pro ſtudio literarum. Idcirco ab univerſis epiſcopis, ſubjectis plebibus, & aliis locis in quibus neceſſitas occurrerit, omnino cura & diligentia habeatur ut magiſtri & doctores conſtituãtur, qui ſtudia & literarũ liberaliumq; artium dogmata aſſiduè doceãt: quia in his maxime divina manifeſtantur atq; declarantur mandata. *C. de quibuſdam 37 diſt.*

Eat nunc ſycophanta iſte Machiavellus, & dicat Doctores Chriſtianæ religionis gentiliũ libros & bonas literas opprimere ſtuduiſſe Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus, Gregorius, Beda, Baſilius, doctorũ Eccleſię Chriſtianę principes, facilè cauſſam omnibus probabunt, vincentq; iſtum libero mendacio de ſe abusũ eſſe. Iã ſi eò acceſſerit Concilii autoritas (q̃ univerſalis Eccleſiæ ſuffragii & teſtimonii vim habet) q̃s ineptũ iſtũ ſcribã à ſumma vanitatis & impudẽtię nota vindicaverit?

Nũc igitur libens ex te, Machiavelle, quæſierim, quónã modo tot veterum ingeniorũ monumenta à Doctorum & Patrum eccleſię temporibus perierint. Nónne ea bibliothecis & libris vaſtitas, à Gotthis barbaris, ethnicis, lite-

literarum hoſtibus, irrumpentib⁹ in Italiam, Gallias, Hiſpanias, illata eſt? Quis noſtra ætate bonas literis Græcis & latinis ethnicorum libris comprehenſas inſtauravit? Turca fortaſſis. Ille quidem plus quàm ethnicus, ſed quo literæ capitaliorem hoſtem non habeant. Itaq; honeſtæ diſciplinæ hodie ſuum ſplendorem non Ethnicis ſed Chriſtianis acceptum ferunt. Nam Græcæ, Latinę, Hæbraicæ, linguarum notitiam alij fortè alijs locis, Franciſcus I. certe in Galliam invexit: ac cũ linguarum peritia liberales quoque ſcientiæ veluti poſtliminio revenere. Neq. ulla res ad ſcripturas intelligendas præſentior aut efficacior fuit. Idque magno uſu cognitum tam utilia inſtrumenta negligi à nobis non ſinet.

Quamobrem miror qua fronte dicat Chriſtianos omnem antiquitatis memoriam evellere tentaſſe. Sed (ut ille dixit) eum qui ſemel verecundiæ fines tranſilierit, nauiter impudentem eſſe oportet. Quippe quum Hebræi antiquitatis principatum teneant, eorũ libros primùm à Iudæis, deinde à Chriſtianis, translatos & ſumma cura ſervatos, hodie terimus & vertamus. Ethnicorum veterrimos Homerum, Heſiodum, Muſæum, Beroſum, & ſi quos fortè alios, quis Chriſtianorum extinguere molitus eſt? quod de Caligula fertur, qui de Homeri carminibus, Vergilijque & T. Livij ſcriptis, abolendis cogitavit. Imò eos aſſervarunt & commentarijs quoque illuſtrarunt Chriſtiani. Euſtathius qui in Homerum commentarios ſcripſit, Chriſtianus erat, & quidem

quidem Epiſcopus. Sed ne diutius in re tam perſpicua immorer, ejus impudentiã vel pueris ipſis caſtigandam delego.

Molientibus inquit Chriſtianis bonas artes abolere, non ſatis proceſſit quum cogerentur lingua latina uti. *O te bellane celebri felicem!* Ecquis, obſecro Machiavelle, cogebat Veteres eccleſiæ doctores ut latinè ſcriberent? Vetus & novum Teſtamentum hebraicè primùm & græce ſcripta erant. Itaque poterant Patres his idiomatis uti, Sic Chryſoſtomus, Athanaſius, Baſilius, Cyrillus, Euſebius, græce ſcripſere: neque, ut ſcriptores eo idiomate eſſent uſi, propterea minus latinè cùm Latinis, gallicè cum Gallis, germanicè cum Germanis, paſtores egiſſent. Eccleſiæ tamen & plebis intererat, ſcripturas in vernaculam linguam transferri, quemadmodũ ab Ambroſio, Hieronymo, aliisque eccleſiæ doctoribus in latinum ſermonem quod tum familiare idioma erat, verſæ ſunt & chriſtiano populo conſulerent. Neq; ut omnia ethnicorum monumenta periiſſent, propterea intercidiſſet per omneis tum vulgatus latinæ orationis uſus. Sed quid ſibi velit, quum dicit chriſtianam religionem aboliturum fuiſſe omnem memoriam antiquitatis, ſi novum idioma fingere potuiſſet: ego neſcire me fateor, ac ne ipſe quidem fortaſſis. Quis enim fando unquam audivit extitiſſe ullam religionẽ quæ novum idioma fingeret? quæ poſſet intelligi ac percipi, ſi ſermone incognito & peregrino uteretur. Itaque ſi tum chriſtiana re-

na religio, novo idiomate inducto, latina ſcripta conaretur extinguere, quis familiari & vulgato ſermone inſolitum & barbarum anteponeret? ſi latinam linguam uſurparet, quis eorum ſcripta negligeret, quorum illa verbis uteretur? Quamobrem ſive illa latine, ſive barbarè & inuſitatè, loqueretur, latinos libros obſolefacere non poterat: ac proinde hæc Machiavelli commentatio inepta, ridicula, nec caput nec pedes habet.

Religiones (inquit) & ſectæ ſpatio quinq; aut ſex mille annorum bis terve mutantur, ac poſterior ſuperiorem extinguit. Euge, bone vir, unde hoc aut ubi expiſcatus es? Unde potuiſti rerum ante Moyſem geſtarum hiſtoriam, niſi ex ipſo Moyſe haurire? Scilicet voluit hoc ſplendido commento Machiavellus impium & profanum animum perſpicuè nudare, ne cui dubium eſſet, cum nec creationem mundi, nec veram religionem, quam inde vſque à Moyſe ducimus, credere. Quippe nonne ex ſcripturis colligimus, nondum à cõdito mundo ſex millia annorũ fluxiſſe? Nonne indidẽ didicimus eam religionem, cujus idem ſubſtantia ſit & autor Chriſtus, ab origine mundi cœptam, nulla ſuperſtitionum aut ſectarum viciſſitudine oppreſſam fuiſſe, ſed cõſtanter manſiſſe ac manſuram ad conſummationem vſq; ſeculi? Ethnicas quidem ſuperſtitiones brevi ſpatio ſæpe interpolatas & immutatas hiſtoriæ docent. Romulus, qualiſcunque religio illa eſſet, ſacra diis aliis Albano ritu, Herculi Græco, ut ab Evandro inſtitu-

inſtituta erant, Romæ faciebat. Eam religionem Numa immutavit, & alia ſacra, alios ritus, monitu [illegible] ſuæ inſtituit. Deinde alius cultus deorum Numę ceremoniis ſucceſſit, peregrinis multis ſacris in urbem è Gręcia invectis. Nam quum quingentis fermè annis poſt ejus mortem in arca lapidea ipſius libri de Iure Pontificio reperti eſſent, legentibus apparuit religionem a Numa inſtitutam prorſus ea ætate obſolevisse. Ad ſummam, religiones ethnicæ ſubinde ritus & cæremonias mutabant: in hoc uno (jam inde à Caini poſteris, qui a vera religione & ecclesia diſciverant) ſibi perpetuò ſimiles, quòd à Satana proficiſcebantur mendacij & ſuperſtitionum omnium autore. Itaq; quum ſcripturę veritatem iſq; adeò deſpexit ut veram religionem incōſtantiæ accuſaret, quid aliud molitus eſt iſte Diagoras, niſi ut hic, velut illuſtri in monumento, impietatis ſuæ ellogiū immortale ſuſpenderet & conſecraret? Nam & impiis æternitatis perpetuæq, famę cupidò, ſed incōſulta, eſt. Sic Nero fratre, matre, cōjuge, interfectis, urbe incenſa, aliiſq; prodigioſis facinoribus innoteſcere voluit, & immortalē ſui memoriam relinquere. Sic Caligula queri palam de temporū ſuorum conditione ſolebat, quòd nullis publicis calamitatibus inſignirētur; ſui oblivionem imminere proſperitate rerum. Atq; identidem exercituum cæde, fame, peſtilētia, incēdiis, hiatu aliquo terrę principatum ſuum memorabilem fieri optabat. Adeo inteſtabiles ſūt ejuſcemodi homines & diabo-

Sueto. in Nerone ca. 55. & in Caligul. c.31.

diabolico ingenio prediti, ut ſe inſignibus vitiis & flagitiis æternã famam conſequuturos ſperent. In iis ergo, & qu[illegible]m primis, Machiavellum cum Aretino ſodali & æquali ſuo collocabimus, qui æternandæ memoriæ Pæderaſtices encomium ſcripſit.

V. THEOREMA.

Poſteaquam homines ab ethnica religione deſciverunt, adeò corrupti ſunt, ut neque Deo neque Diabolo crederent.

Com. li. 1. c. 12.

ETNICA *religio* (inquit Machiavellus) *in oraculorum reſponſis & auguriis potiſſimùm poſita erat. Atq; ut proſpera ſigna vel reſponſa eliceerent homines, templa extruebant magnificè, ſolennibus cæremoniis ſacra Diis faciebant. Itaque Iovis Ammonis, Apollinis Delphici, &c. oracula mira pietate omnium pectora imbuerant. Sed poſtquam patefacta fraus, & cognitum Deorum ſacerdotes corruptos ad arbitrium ſciſcitantium & pecuniam largientium reſponſa ſortium edere, tum ſperni cœpta ſunt oracula, Deisque ſimul ac Sathanæ fides detrahi. Exinde homines eo nequitiæ lapſi ſunt, ut non ſecus ac mancipia ergaſtulis ſoluta, omnia perdendi ac miſcendi libidine, ius, fas, religionemq; omnem, exuerent. Itaque principibus danda eſt opera, ſi ſubditos in officio continere cupiunt, ut iis ſemper religionis metum ac reverentiam injiciant.*

Si Ma-

SI Machiavellus ex compoſito ſathanæ o-
peram locaſſet, & ab eo inire gratiam vel-
[illegible] melius ethniciſmi [illegible] de
[illegible]? Nam quum chriſtianæ religionis lux
paganiſmi tenebras diſcuſſerit: quid his ver-
bis ſignificat, niſi malè cum rebus humanis
actum eſſe, quum ethnica religio ſublata eſt?
Quippe chriſtiana nos facilè carituros fuiſſe.
Pigeret me iſta vel abominātem referre, quę
chriſtianas aures & pios animos utcunq; vul-
gata offendunt, niſi periculum eſſet ne men-
daciorum metione ſemel oppreſſa ſimul pro-
deretur veritas.

Proprio tamen teſtimonio ſemet ipſe co-
arguit, quum dicit homines, ethnicæ ſuper-
ſtitionis erroribus in lucem prolatis, ſummā
in nequitiam ruiſſe. Nam ſi homines religio-
ne ſublata, ut exſoluti frænis, in ſcelera pro
rumpūt, cur ergo Machiav. Atheiſmū & Craſ-
ſum chriſtiani cultus cōtemtum palam inve-
here nititur? An ut nos ad Paganiſmum redu-
cat? at falſum eſſe confitetur. Nihil ergo ali-
ud ſibi propoſuit, quàm ut homines (præſer-
tim principes, & ſummos quosq; viros, quib⁹
libros ſuos conſcripſit) à pietate averſos, in
ſummū nequitiæ faſtigium eveheret. Sed ubi
eò per Dei & religionis ludibriū eniſi fuerint,
quis tandē exitus, niſi ut ſe ac ſummam rerū
ſuarum pręcipiti & ludibrico in loco ſtatuen-
tes, quo altius aſcenderint eo gravi⁹ cadant?

Atheiſmus hominem in ſummum nequitiæ faſtigiū deducit.

Verum ut propius congrediamur, certum
eſt oriente Evangelio & paulatim per orbem
radios fundente ethniciſmū paulatim quoq;
evanu-

evanuiſſe. Ac tum nõnullos extitiſſe, qui diſcuſſis errorum tenebris, veritatis tamen lucem intueri nollent. Quos ſicuti ab Deorum cultu, ut vano, in Epicuri caſtra migrantes, evaſiſſe deteriores minimè dubitaverim: ita plurimos extitiſſe compertum habeo, qui nõ tantum ethnicam religionẽ abjicere, ſed chriſtianã quoq; noſſe atq; amplecti vellent. Vnde paulatim factũ eſt ut omnes ad Chriſtum tranſirent: exceptis paucis Porphyriis & Lucianis, qui nulli neq; religioni neq; ſuperſtitioni dediti eſſent. Quemadmodum & hac noſtra tempeſtate, pleriq; veram religionẽ prudenter ac ſcienter ignorant ne fœdas ipſorũ libidines coarguat, neve ipſos cæcis tormentis & conſcientia ſcelerum exagitet.

Ceterum quum Machiavellus oracula dicit fuiſſe reſponſa quædam, à ſacerdotibus ipſis pro arbitrio efficta, & ad homines fallendos comparata, in eo ſe hiſtoriarum & rerum valdè ignarum prodit. Non nego ſacerdotes nonnulla ſæpe admiſcuiſſe de ſuo: ſed ita ut oracula ipſa a ſatana proficiſci minimè ambiguum eſſet. Is enim Pythia vel vatẽ ſpiritu afflatum in ſpecu, quidquid liberet cogebat effari: pleraq; oracula verſibus eaq; ferè ambigua aut ancipitia, fundẽs. Nam quomodo antiſtitæ illę vaticinatrices, ſine ulla literarũ diſciplina, ſponte verſibus reſponſa edere poſſent? qua ratione ea appoſitè accommodare ad res tam varias, & quidem ignotas, de quibus oratores è procul diſſitis regionibus ſciſcitatum miſſi erant? Qui vel minimum veterum

terum ſcripta attigerunt, ſatis intelligunt eã hominum vocem non fuiſſe ſed dæmonum, qui ab ethnicis ſub nominibus Iovis, Apollinis & ejuſmodi deorum, colebantur.

de oraculorũ defectu.

Plutarchus in libello de oraculorum defectu, ſatis perſpicue declarat, oracula non fuiſſe à ſacerdotibus aut Pythiis ſponte conflata: ſed in ea queſtione, quęnam cauſſa oraculorum ſilentii eſſet, ſolvẽda valde ſeipsũ torquet. Nam Plutarchi ætate (imperante videlicet Trajano) & ante ipſius ætatem oracula per orbem terrarum extabuerant. Itaq; quoniam & conſideratione digna quæſtio eſt, & Philoſophus ille ex ea nõ ſatis ſe expedire potuit, age paulisper hîc immoremur. Etſi enim Plutarchus eam quæſtionẽ, ut homo ethnic[9] tractat & ſolvit, narrationes tamen quaſdam admiſcet, quę nos ad verã ejus defectus cauſſam velut manu ducunt. Is ergo de deorum natura diſputans, genus quoddam inter homines & deos interjectu eſſe dicit, qui a veterib[9] Heroes, & Semidei, dicti ſint. Illos porro quum ex deorũ & fæminarum mortaliũ concubitu orti ſint, mortales quoq; eſſe, quãquã longiſſimi ævi, ut qui decies Phœnicis annos ſuperẽt, ut ait Heſiodus. Vetus enim ſuperſtitio credidit Deos aliquãdo in terras deſcendere, ut mulierũ complexu potirẽtur: ac ſæpe eo cõmẽto illuſtres feminę, adulterii dedec[9] velabãt, quũ Deus culpæ autor honeſtior eſſet. Itaq; Plutarchus, etſi hanc opinionem pro certa nõ amplectitur, eò tamen inclinat ut exiſtimet iſtos qui Deli, Delphis, & aliis locis, reſpon-

reſponſa edebant, ex eo genere ſemideorum fuiſſe: ac proinde eos ſpatio vitæ expleto eſſe mortuos, atque ex eo conticuiſſe per orbem terrarum oracula. Sed ut paucos fore arbitror qui tam abſurdæ opinioni atq; à veri Dei notitia alienę hodie aſſentiãtur: ita memorabilẽ illam & cognitu digniſſimam hiſtoriam eſſe judico, quã inter cetera cõmemorat quibus illorum dæmonum mortalitatem probare nititur. Scribit igitur Epitherſem quendam grammaticæ profeſſorem narrare ſolitum, quum aliquando Italiam cogitans navigium conſcendiſſet, quod non ſolùm merciũ magnam vim, ſed vectorum etiam magnam turbam ferret, ſub veſperam ad Echinadas penitus flatum ſiluiſſe, naviq; in ſalo fluitante, & tandem ad Paxas delata, plurimis tum vigilantibus, multis etiam poſt cœnam compotantibus, è Paxis repentè vocem auditam eſſe cujuſdam Thamum inclamantis, ita ut admirentur. Erat autem Thamus Ægyptius navis gubernator, multis qui in navi erant nomine ignotus. Bis igitur inclamatum ſiluiſſe, tertium vocãt paruiſſe, illum majore vocis cõtentione imperaſſe ut quũ ad Palodes pervẽtus eſſet, Pana magnum mortuũ eſſe nunciaret. Hoc audito Epitherſes, conſternatos omnes ſtupore dicebat: quumque deliberarent, quod imperatum erat, faciendum eſſet néene, hac de re ſic Thamum cenſuiſſe, ſi flatus ſpiraret, ſilentio prætervehendum eſſe: ſin a ventis eſſet eo loco tranquillitas, quod audierat, eſſe prædicandum. Igitur ad Palodes per-

Hiſtoria de obitu Pani.

desperlatis, quum aura nulla eſſet nec unda, proſpectantem è puppi Thamum in terram, exclamaſſe ut audierat, Pana magnum eſſe mortuum continuoque quum vix dum finiſſet ſequutum eſſe ingentem, non unius ſed multorum gemitum admiratione mixtum. Et quòd multi adfuiſſent, narrabat rei famā celerrime diſſipatam eſſe Romæ. Mox Thamum à Tiberio Cæſare acceſitum, Tiberiumque huic rei usque adeò fidem adjunxiſſe ut quis ille Pan eſſet, interrogaret & quæreret. Doctos autem homines, quos circum ſe frequentes habebat, cenſuiſſe, Pana eum eſſe qui ex Mercurio & Penelope natus eſſet. Hæc de Panis morte commemorat Plutarchus, & multos tum extitiſſe, qui illud de Æmiliano jam ſene Epitherſis illius filio, audiviſſe ſe dicerent. Sed hujus hiſtoriæ circumſtantias ſi ſedulò expendamus, comperiemus eam vociferationem, quandam ſignificationem fuiſſe mortis Chriſti, qui & oracula & omnem Satanæ potentiam evertit. Neq; abhorret à vero, gemit⁹ illos ad Palodes auditos, fuiſſe queſt⁹ & planctus dæmonū, qui nihil ægrius audire poterant quā regni ſui interitum. In eam ſententiā multa congruunt. Nā & ea Tiberii tempore cōtigerunt, quo quidem imperante paſſus eſt Chriſtus: & de Chriſto ſciſcitatum eſſe Tiberium conſtat, cum q; annunciata ſibi ex Syria palæſtina quæ veritatē divinitatis illius teſtarentur, detuliſſe ad ſenatum cū prærogativa ſuffragii ſui. Senatū vero quia nō ipſe probaverat, reſpuiſſe. Præterea quū fama mira

Tert. ll. Apol. ... ſus gentes. ca. 5.

[illegible]orum ipſius paſſim celebris eſſet, facilè adducebātur Ethnici ut Deum eum eſſe crederent, quum alios multo minoribus de cauſis pro diis haberent. Quumq; ipſe ſe paſtorem eſſe diceret, probabile eſt, Ethnicos conjectura quadam in Pana deerraſſe, quē Deum paſtorem ferebant. Adhæc quum diceret Chriſtus, ſe à Deo patre miſſum ut ipſius voluntatem hominibus annunciaret. Mercurii quoq; nomen illi nonnunquam tribuiſſe, quem Iovis nuncium & interpretem fingebāt. Quod quidem ex quadam Dionis hiſtoria conjici poteſt. Siquidem ille ſcribit M. Antoninum bellum adverſus Quados gerentem Mercurio illo qui eſt in aëre invocato, pluviam e cœlis extorſiſſe. Capitolinus eandem hiſtoriam attingens, dicit Antoninū peregrinos ritus quæſiſſe, Marcomannico bello. Itaq; quum inter Romana numina Mercurius peregrinus non eſſet, intelligendum eſt illud Dionis de alio quodam Mercurio, quem quū non noſſent hoc tamen nomine deſignabant: quia fortè acceperant, ita Chriſtū dicere ſolitum ſe a Patre miſſum in terras interpretē & præconem ipſius voluntatis. Quamobrem, quum docti illi, quos ſecum habebat Tiberius, ingenii Chriſti miracula fama accepiſſent, facile adducti ſunt, ut divinitati ipſius aſſentirentur. Quod Summum paſtorem Chriſtus ſe ferret, eū Pana eſſe interpretati ſunt: quū intelligerent, illū Præconem & internunciū eſſe Patris, & ex virgine natū, probabili mēdacio finxerunt eum ex Mercurio Iovis nuncio & Penelope ortum, quæ licet non virgi-

Dion. & Capi. in Marco.

nitate, pudicitia tamen, nobilis fuit: quia illis licet credibile non erat, quemquam ex virgine naſci poſſe. Itaq; doctiſſimi viri (vel indocti potius) his coniecturis collatis in unum, Tiberio reſpōderunt, eū cuius mors tum ſignificata eſſet, Pana eſſe Mercurii & Penelopes filium: detortis quæ de Chriſto audierant ad cōmentitios deos. Nobis verò vel hæc una ethnica hiſtoria fidem facere poteſt Chriſti morte illa oracula extincta eſſe. Nam ex hiſtoriis colligi poteſt poſt Chriſti mortem celeberrima illa & venerabilia gentibus oracula ſine dignitate & gloria iacuiſſe. Sacerdotes quidē quum viderent ſe a Deo ſuo & lucro deſeri, teſtimonia ipſi quædam [illegible] fundebant: ſed detecta ipſorum fraude, & religione Chriſtiana propagata, in totū deſerta & neglecta oracula ſiluerūt. Nec ita pridem [illegible] Apollinis & *μαντεῖον* delevit, ſacerdotibus ad os ipſum ex quo ſpiritus dæmonis emittebatur, interfectis.

Dion in Nerone.

Deniq;, quemadmodum oracula illa Chriſto adventanti, ſicut tenebræ ſoli, ceſſere: ita oriēte Evangelio cetera quoque [illegible] ſa ſunt. Nam ipſe primò, mox ipſius Apoſtoli puriſſima per orbem terrarū diſſeminata doctrina, homines vereri Deū, proximum diligere, a malo abſtinere, charitatem in omnes exercere, docuerunt. Ceterum [illegible] tiām, temperantiā, reliquasq; [illegible] ore tantum aut externa ſpecie, ſed [illegible] rio animi affectu, colere. Et [illegible] alia mora

Chriſti adventu & doctrina [illegible]

Ethnicorum virtutes propria & externa tantùm.

via erat: neq; ut boni eſſent laborabant, dum videri poſſent. Id Cæſaris, Pompeii, Ciceronis & aliorum, ſtudia & facta declarant: qui non Dei colendi ſtudio, ſed adipiſcendæ gloriæ cupidine virtutis iter ingreſſi ſunt. Cato ipſe Uticenſis (cui non tam decoris quàm virtutis ſtudium erat) cur vim vitæ ſuæ attulit? An ut Deo placeret? At non ignorabat, e hac vita tanquam ex præſidio injuſſu Dei ſummi imperatoris nulli emigrandum eſſe? An ut conſcientiæ ſuæ ſatisfaceret? At ſibi conſcius non erat ullius ſceleris, quo meritus eſſet ut de ſe ipſe tã atroces pœnas expeteret. Quæ res igitur eum commovit? Dedecus ſcilicet metuebat. Si paulum modo faſtigio ac fortunæ Cæſaris ſe ſummiſiſſet, poterat ejus beneficio vitam, fortunas, dinitatem, omnia ſalva, habere. Sed quum Cæſari ſupplicare ſine ſummo dedecore poſſe nõ putaret, ei debere incolumitatem non ſuſtinuit. Itaque præſtantiſſimi quique inter ethnicos non illuſtrandæ Dei gloriæ, ſed ſuæ, ſtudio virtutem coluerunt. Chriſtus verò docet nos, non virtutis aut bonorum morum famam inter homines in primis quærere: ſed iis animos noſtros interius ornare, & ad Dei voluntatem vitam noſtram componere. Præterea quanto verius, quanto perfectius, ethica & præcepta morũ Chriſtiana doctrina quam ethnica diſciplina traduntur? Qua igitur fronte audet iſte ſophiſta dicere, homines ceſſantibus oraculis in omnem nequitiam eſſe prolapſos? Si unquam eccleſia Chriſtiana, vitę & morũ integritate toti mũdo præ-

do præluxit, illo ipſo ferme tempore accidit, quo evanuerunt oracula. Nam & ii quoque qui ethnicam ſuperſtitionem non abjecerant, Chriſtianorum exemplis & dictis doctiores & meliores fiebant. Qui leget ſcripta Senecæ, Plutarchi, Plinii ſecundi, qui naſcente eccleſia vixerunt, multas ſententias pias animadvertet, quas ita ſcite veluti emblemata ſuis libris includunt, ut attentus lector Chriſtianas eſſe & à Chriſtianis acceptas facilè deprehendat. Vnde.n. hæc, quando neq; apud Platonem, neque Ariſtotelem, neque aliquem veterum philoſophorum, leguntur? exempli gratia. Quum Plutarchus de tranquillitate animi, de cohibenda iracundia, de vitanda uſura, de utilitate ex inimicis capienda, de iis qui tardè à numine corripiuntur, & aliis quæſtionibus, diſſerit, multis planè Chriſtianis ſentẽtiis utitur, quæ eorum qui ante Chriſtum vixerunt jejunam & inanem philoſophiã nulla ex parte redolent. Senecæ quidem libri tam multis Chriſtianæ doctrinæ floribus quaſi conſperſi ſunt, ut eam ob cauſam Chriſtianum ipſum fuiſſe & paulo familiari uſu notum, nonnulli conjecerint. Quam rectè, non dico: ſed ſive Paulũ de ſua illa doctrina, cujus novitas & fama omnium animos implebat, percontatus ſit (quod in homine docto, nec incurioſo, planè incredibile non eſt) ſive minus: multa tamen illum à Chriſtianis accepiſſe & in ſuos libros interciſſe haud ambiguũ eſt. Cedentibus igitur idolis ac oraculis, & longè lateq; ſeſe fundente euãgelica doctrina, nõ deteriores (ut vult

Ethnici etiam in eccleſiæ naſcentis primordiis multa à Chriſtianis didicerunt.

Machiavellus) & eſſi ænatis mancipiis ſimiles ſed meliores tum Chriſtiani tum ipſi quoque ethnici facti ſunt. Extitere quidem & illa tempeſtate aliquot Lucianici homines (qualis iſte fuit) qui omnem religionẽ ſcurriliter riderent: ſed ex duabus vel tribus indomitis beluis in totum orbem æſtimabimus?

VI. THEOREMA.

Romana eccleſia omnium Italiæ calamitatum cauſſa eſt.

Comm. li 1.c.12. ROMANA *eccleſia* (inquit Machiavellus) *cauſſa eſt cur Italia florentiſſima quondam Romani imperii provincia hodie in minutos principatus diſtracta ſit & lacerata. Quãobrẽ illa quæ ad cæteras gẽtes imperio ſuo ſubijcere & debellare ſolebat, peregrinis omnibus principibus ad prædam expoſita eſt, quibus infeſto exercitu eius fines ingredi libet. Ac quanquam omnium Chriſtiani nominis provinciarum eccleſia Romanæ maximè finitima ſit, nulla tamen eſt quæ minus religionis habeat, quoniam ſanctiſſima illa Romana curia perpetuas ibi factiones & diſcordias ſerit & alit. Eſſe quidem Italiæ omnium calamitatum cauſſam illã faciliimè probari poſſet, ſi aliquando tranſlata in Helvetios ſede, ubi ſumma quiete & concordia vivitur, Roma emigraret. Nam ibi maiores turbas paucis diebus concitatura eſſet, quàm quanta nunc eſt tranquillitas.*

Etſi

ET ſi pluribus vitiis eccleſia Romana inquinata eſt, illi tamen hoc loco falſum crimen impingit Machiavellus. Nam nos quidem didicimus, eam multo plus longinquis quam finitimis nocere, & plerunque ditare locum ubi ſedē collocat. Avenione ſeptuaginta ferè annos ſedit. Itaq; urbis illius opes & divitiæ adeo creverunt, propter immenſam vim pecuniæ eo undiq; affluentis, ut priſtinæ opulentiæ reliquias nō pœnitendas etiam nunc conſervet. Helvetios quidem permultos exiſtere non dubito, qui eccleſiæ Romanæ ſedem habere in ſuis finibus magni æſtiment. Quippe ita magna auri argentiq; copia eò quotidiè affluente, locupletari regionem ſuam libenter viſuros, & eas pecunias pluris facturos quam indulgentias Papæ. Neque propterea turbas ibi oriri neceſſe eſſet: neq; magis illa inter Helvetios diſſidia fierent, quam olim Avenione aut vicinis locis. Nā factiones partium in Italia magis adeo ex ingenio gentis, quam ulla alia ex cauſa naſcuntur. Quippe eam diſcordiarum avidam, & ſerendarum artificem, eſſe non tantum domi inter ſuos, ſed in aliis quoque gentibus, miſeris Galliæ ruinis ſatis ſuperque probatum eſt. Cæterum nec ipſi quidem Romanenſes Machiavello aſſentiuntur, nec queruntur Romanam curiam ſibi detrimento eſſe. Immo quidē magni illius ſchiſmatis pontificii ſatis declararūt quàm metuerēt ne alio transferretur ſedes. Nam quum timerent ne cardinales gallum pontificem deſignarent, qui Avenio-

Pontificia ſedes longinquis plus quam finitimis nocet.

nem migraret, ubi curia Rom. tamdiu manſerat, vi, clamore, convitio, perpulere cardinales ut Papam ſui corporis & gentis crearent. Adeo ut Romæ paſſim per vicos, & pro eo loco in quem cardinales pontificis ſubrogandi cauſſa convenerant, plebs circumfuſa clamaret, Romanum pontificem, aut certè Italum, volumus. Itaque cardinales Romanum dederint. Quod civibus adeò gratum fuit, ut eum ſuis humeris impoſitum per urbem tamdiu circunferrent, donec turba eliſus exanimatusque inter ipſorum manus exſpiraret. Mox tamen Deo illo ſuo terreno mortuo, alienum flagitavere, & cardinales vi & clamore plebis ſubacti Italū Papā crearunt. Sed mox Avenione declararunt alium, qui cum Romano de Papalis dignitatis iure certavit. Itaq; inconſulta Romanenſium cupido pontificiæ ſedis ad ſe trahendæ, ingentis ſchiſmatis pontificii occaſionem attulit: ex quo quadraginta prope annos innumeræ calamitates ortæ ſunt.

Iam quod dixi, longè diſſitis magis nocere ferè curiam Romanam quam vicinis, probare nō difficile eſt. Nam quum decimis, cruciadis, bullis, indulgentiis magnam vim pecuniæ ex longinquis provinciis (Gallia, Germania, Anglia, Hiſpania, & aliis) pontifices elicere ſolerent, tota illa & tam ingens pecunia, in urbem & Italiam influebat. Itaq; ſcitè dictum eſt à quodam doctore iuris canonici curiam Romanam plumbum in aurum ea arte tranſmutare. Quo nihil ſolertius Chymiſtę & Paracelſi diſcipuli moliri aut excogitare

poſſent. Ergo Romanenſes illa ſua arte immenſum auctos, nitidos & ſplendidos incedere: hos, fortunis & patrimoniis fraudo everſis, ſqualidos, ſentos, & miſeros videmus.

Sæpe tamen Galliæ reges pontificum avaritiæ obviam iſſe, ac vetuiſſe ne quas pecunias e regno, annatis, decimis, bullis, aliisq; artibus, elicerent, annales noſtri memorant. Sicuti Bonifacij VIII. Benedicti XI. Iulij II. & III. temporibus factū eſt. Sed hoc loco memoranda eſt determinatio, quæ anno CIↃ. CCCC. X. à Sorbonæ doctoribus & academia Pariſienſi in eam rem facta eſt. Nam illi in generali conventu in Bernardinorum æde habito, decreverunt, nullo iure obſtrictam eſſe eccleſiam gallicanam ut Papæ pecunias penderet, niſi quantū iuberet caritas illi ſubſidium ferre, idq; tribus tantùm in cauſſis: primùm quoties pecunia opus eſſet ad recuperandam ſanctam terram: deinde ad conciliandam inter latinos & græcos concordiam: tertio ad prædicandum evangeliū omni creaturæ. Quib⁹ caſibus, ſeu neceſſitatibus, tātùm dicebant ſe ad ſubſidium illud caritatis. Papæ ſuppeditandum obſtringi. Ea tamen etiam lege, ne ipſe nummos illos tractaret. ſed eccleſia gallica deligeret quæſtores, qui eam pecuniā adminiſtrarent atq; erogarent in illos uſus, nō alios. Si determinatio iſta magiſtralis obſervaretur, Papā forte offenderet: ſed quid tum, dum regno melius conſuleretur? Imo ſi omnes Chriſtiani principes huic decreto ſubſcriberent, planè impleretur quod frater Io-

Monſt. lib.1. ca. 67.

Tres limitationes, quibus Sorbonici doctores Papæ poteſtatem & ius exigendarum in Gallia pecuniarum circumſcribunt.

annes de Rupeſciſſa adverſus Papam ſua ætate vaticinatus eſt. Quam ego hiſtoriam, quia lepida eſt & minimè aliena ab hoc loco quàm breviſſimè potero, expediam.

Froſſ. li. 1. c. 221. lib. 3. ca. 24.

Anno CIↃ.CCC.LX. quum eccleſia Romana Avenione conſideret, quidam monachus (ei Ioannes de Rupeſciſſa nomē erat) adverſus ſuperbiam, luxum, libidinem Papæ & cardinalium, deinde prælatorum & cæterorum eccleſiaſticorum vitia, poſtremo in ipſos quoque principes, qui ſubditos ſuos tyrannicè opprimerent, concionari cœpit. Porro locum ferè aliquem Apocalypſeos interpretabatur, eumque aptè pontifici, cardinalibus & prælatis, qui tum Avenione erant, accommodabat. Annales noſtri dicunt fuiſſe doctum virum, & Ioannis Galliæ regis captivitatem prædixiſſe: ſed Innocentium VI. Papam ipſius concionibus offenſum, coniecisse hominem in vincula, quum metueret (ut aiebat) ne ingentis ſcientiæ vir homines in errorē inflecteret. Scilicet bonus ille pater eam memoriam ab erroris periculo vindicavit, dominica doctrina in errorem abduci exiſtimabat. Sed ex multis Ioannis concionibus memorabilis maximè illa eſt, quæ illi cauſſa vinculorum præcipua fuit. Is ergo in concione ad populum inter alia fermè ita diſſeruit: hiſtoriam vobis inſignem cuiuſdam rei, quæ quondam in cœtu avium geſta eſt, narrare volo, iis planè conſimilem quę ſanctiſſimo patri evenerunt & deinceps eventura ſunt. Forte quædā olim avis

Concio fratris Ioannis de Rupeſciſſa adverſus Papam

inter

inter ceteras enata eſt, omnium conceſſu pul-
cherrima, ſed implumis. Eam non ceteræ
certatim viſunt: atque eas cum admiratione
pulchritudinis miſeratio ſimul ſubiit, quod
illa inopia pennarum cum aliis volare non
poſſet. Quid fit? cœtus avium cogitur, deli-
beratur qua ratione ſubveniretur illi, ne ino-
pia & nuditate periret. Itaque fit decretum,
ut ſinguli illi de ſuis plumis aliquot largiren-
tur, largiuntur haud maligne. quo magis illa
plumis ſeſe veſtiebat, eo formoſior erat. Ita-
que ceteræ plumas certatim cōferebant. Sed
poſteaquam illa ſe ſatis decoram, & ab cete-
ris avibus conſpici ſentit, ſuperbire, inſoleſcere,
reliquas aſpernari: neq; deſpicere tantum, ſed
roſtro ferire & inſectari cœpit. Indignatæ a-
ves concilium convocant. conſiliū ineunt quod
de ave tam ingrata & ſuperba ſtatuendū ſibi
eſſet. In eo concilio ſententia vicit quæ cen-
ſebat, optimum fore ſi ſinguli plumas ſuas
repeterent, quæ tantos illi ſpiritus feciſſent.
Exemplo igitur ad avem illam convolant ce-
teræ ſuperbia & ingratitudine eius [illegible],
plumas quæq; ſuas evellunt, & nudam relin-
quunt. Ita vobis (inquiebat, Papam & Cardi-
nales alloquens) haud dubie eveniet. Nam
ubi Cæſar ceterique Chriſtiani principes eri-
puerint vobis illas opes divitiaſque, quas ipſo-
rum liberalitate congeſſas, per luxum & tur-
pitudinem conſumitis, nudi reſtabitis. Nequis
veſtrum dicere audeat. Petrum aut Sylve-
ſtrū 200. aut. 300. equitū turmas ſtipatū inceſ-
ſiſſe? quippe illi ſimplici cultu victuq; Roma-

clauſ

clauſi & obſcuri manebant. Hæc atque talia magno aſſenſu populi audiebantur apud Papam & Cardinales, etſi vera audirent, veritas tamen odium pariebat. Itaque frater Ioannes in cuſtodiam conjectus, fato an morte illata incertum, in vinculis perijt. Sed, ut jantè dixi, ſi principes omnes Chriſtiani Decretum Sorbonæ & Academiæ Pariſienſis fortiter exequerentur, idem plane ſummo illi nunc Patri contingeret, quod fratris Ioannis aut contigit.

At non ea tantùm plumbi in aurum μεταμ-

Froſſ. lib. μορφώσις longinquas provincias urit Ponti-
2. c. 132. fex, ſed interdictis quoq. & excommunica-
133. 135. tionum fulminibus. Orto ſchiſmate ſiue in-
140. ter Papas (de quo antè diximus) Romanus
Pontifex Vrbanus bullas ad Richardum regem Angliæ miſit (is autem totus Vrbani erat) quibus mandabat ut bellum regi Galliæ Clementis patres foventi inferret: & ut ab Eccleſia anglica pecunias ad bellum exigeret, jus ac poteſtatem dabat. Præterea omnibus qui id ad bellū nummos benigne ſuppeditarent, tantam vim indulgentiarum largiebatur, ut totū purgatorium exhaurire velle videretur. Quippe omnibus licebat patres, avos, proavos, filios, nepotes, & quoslibet propinquos inde ſolvere, dum æs in capita penderent. Idem ſanctè promittebat ſe curaturum, ut eorum animæ quæ eo bello caderent, aut pecunijs collatis eo anno decederent, recta in Paradiſum deducerentur, neve illis ne-

illis neceſſe eſſet deflectere à recta via, ut per purgatorium aut Limbos tranſirent, ut Hiſpanis promulgatis in Anglia bullis, tantum movendi illo anno, & pecuniæ conferendæ, certamen injectum eſt, ut brevi viginti quinquies centena millia francorum conflata ſint. Ejus pecuniæ pars Epiſcopo Leodinenſi data eſt, ut in Hiſpania bellum adverſus Clementinos gereret: altera Nordwicenſi Epiſcopo attributa eſt, cum exercitus parte qua bellum Galliæ inferret, quæ Clementis partium erat. Atque illi quidem exercitus multum damni cum Hiſpaniæ tum Galliæ intulere. Sed Epiſcopus Nordwicenſis adoleſcens & inconſultus, quum temere in Flandriam impegiſſet, quæ Urbano ſtudebat, tantos apparatus uno momento evertit. Nam cum rex Galliæ qui centum millia armatorum habebat in exercitu, prælio fuſum, redire in Angliam ſummo cum dedecore compulit.

Anno CIↃ. IↃ. XIII. multo gravius damnum regibus Galliæ & Navarræ Pontificis excommunicatio intulit. Eam Iulius II. fulminaret adverſus omnes principes qui ad concilium Piſanum legatos miſerat, eorumq; ditiones & agros prædæ expoſuerat. Itaq; Maximilianus Cæſar & Helvetij hac occaſione arrepta Ludovicum XII. coegerunt Mediolano & ditionibus quas in Italia habebat, cedere. Diverſa ex parte Angli in Galliam prædæ à Iulio expoſitam cum triginta millibus armatorum irrupit. Interea (Deo Gallias miſerante) Iulius moritur: ita abrogato interdi-

Annal. in ann. 1513. *Bellai. Com. lib.* 1.

Papa autore, regnum Navarræ veris hæredibus eripitur.

ter dicto pax cum Anglo facta eſt. Ferdinandus quoq; Arragoniæ rex, interdicti ſpecie ad Galliæ direptionem properare ſimulans, regnum Navarræ de improviſo adortus, nec opināte Joanne Albretio rege, occupat. Quod adhuc veris dominis & heredibus ereptū ipſius poſteri etiam hodie tenent? quantumlibet illi ſe Catholicos aut Tercatholicos nuncupent. Poſſèm huc alia multa exempla congerere calamitatum, quarū Pontifices longinquis Provinciis autores fuere, potiſſimū Germaniæ, quam diſſidiis belliſq; inter Cæſarem ac germanos principes accenſis, perdiu vexavere. Sed ſuperiora hæc ſatis ſi[illegible]rant, Papam illis terris quas inſedit multum emolumenti, remotis plurimum detrimenti adferre.

Impietatis ludus in Italia apertius.

Mentitur ergo putidè in eo Machiavellus, ſed quum addidit, nullam eſſe regionem, in qua minus ſit religionis quàm in Italia, in hoc nō eſt ſui ſimilis, quippe veriſſimè id dicit. Sed quid ſi nunc reviviſceret? Quanto magis hoc diceret, quum tanto ab eo progreſſu ſectatores ſui fecerint, ut diſcipuli magiſtrum ſuperarent? Hoc quidem minimè ambiguum est omnem religionem, atq; in primis Romanam in Italia penitùs a Machiavelli diſcipulis ſperni. Luculentum eius rei exemplum ex Comminæo afferam. Ludovico XI. regnante in Gallia, graves inimicitiæ Florentiæ erāt inter Pacenſem & Mediceam familias. Illi, quum niterentur amicitia Romani Pontificis & Ferdinandi regis Neapolitani, conjurarunt.

in ca-

in caput Laurentij Medices, ac omnis ipſius clientelæ. Et quum ab eo aberraſſent, fratrem tamen ejus Iulianum & alios ex ejus clientibus in primaria urbis æde ſacra interfecerunt. Laurentius gravi vulnere affectus in veſtiarium templi ſe recepit. Commiſſum fuit hoc facinus, dum peragitur ſacrum ex more: & inter conjuratos de ſigno convenerat: eo videlicet momento quo ſacerdos, *Sanctus ſanctus*, canere inciperet, tum cædis faciendæ tempus veniſſe. Qui tam audax facinus ſuſceperunt, an, obſecro, credebant Miſſæ? Si jam ante centum annos Italia ita profanis Dei & religionis contemptoribus ſcatebat, quantum ex eo tam noxia ſegete creviſſe exiſtimamus?

Deniq; (ut aliquando abſolvam) ab Italia, Roma, Papa & ejus ſede, tanquam Atheiſmi ſcaturigine, manavit quidquid uſquam impietatis eſt. Nam etſi eccleſia Romana tuendæ alicujus religionis hodie quoq; ſpeciem præbeat, nihil tamen aliud agit quam ut hominum oculos ſpecioſa larva perſtringat. Iejunia quadrageſimæ & vigiliarum diligenter inculcat: ſed eſt ne uſpiam locus, ubi majori cum licentia jejuniorum leges violentur quàm Romæ? Caſtitatem ſacerdotibus commendat, at quæ terrarum pars eſt, quæ urbs, in qua Cardinales & presbyteri plures concubinas, & concubinos habeant, quàm in ea, quæ à lupa originem ducens tota in lupanar verſa eſt? Simoniam prohibet, vetat beneficiorum, ſepulturæ, indulgentiarum, ſacramentorum commercia & nundinationes: ſed ubi apertius ea ſunt venalia

quam

quàm Romæ? Nunc de conſtitutionibus tantum ago, quas Romana eccleſia à ſe latas, impudenter tamen violat. Nam ſi de Dei ipſius legibus agere vellem, maturius me tempus quàm res ipſa deſereret. Omnibus enim Dei præceptis ſecure neglectis, novis ipſa legibus chriſtianas conſcientias onerat, quas ne digito quidem nova iſta Phariſæorum natio vult attingere. Imò traditionum eccleſiaſticarum vinculis, quibus ceteri conſtricti tenentur, Papa Romanos & Italos exſolvit. Denique (quod unum vere dicit Machiavellus) nuſquam minus leges quoque Pontificiæ obſervantur, nuſquam audacius omnis religio juxta ac ſuperſtitio calcatur. Exite ergo ex ea (inquit Dominus) popule meus, ne participes ſitis peccatorum ejus, & de plagis ejus accipiatis. Nam accumulata peccata ejus pertigerunt uſque in cœlum: & recordatus eſt Deus ſcelerum ejus.

Apocal. 18.4.

VII. THEO-

VII. THEOREMA.

Moyſes nunquam leges ſuas ſanctas, & inviolabiles præſtare potuiſſet, ſi ei vis & arma defuiſſent.

INTER *præſtantiſſimos viros* (ait Machiavellus) *qui non fortuna, ſed virtute principatum adepti ſunt, Moyſes, Cyrus, Romulus, Theſeus, & eorum ſimiles, in hiſtoriis commemorantur. Nam fortuna tantùm ipſorum virtuti materiam & occaſionem præbuit: multò antè molienti Moyſes Iſraelitas in Ægypto captivos & ſervitute oppreſſos offenderet: Cyrus, Perſas ſuperba Medorum dominatione infenſos: Romulus verò item inde ab ipſo ortu Alba è regno expoſito eiiceretur: Theſeus in Athenienſes ſe diſſipatos & turbis plenas incideret. Sine quibus occaſionibus, ab ipſa fortuna ſubſtractis, eorum nobilis atque eximia virtus exire in lucem per ſe ipſa non potuiſſet: quemadmodum ſine virtute illæ occaſiones parum profuiſſent. Fortunæ igitur illæ occaſiones fortunatos eos viros fecerunt: tum eorum excellens virtus occaſionibus benè & dextrè uti novit.* Cap. 9. de Principe.

Non

NOn ſatis habuit Machiavellus ſcriptu-
rã deridere in ſinu, niſi ſuæ impietatis o-
mnes teſtes faceret, tot aliis ſuper alias cu-
mulatis blaſphemiis: quarum hæc maxime
inſignis, Moyſem propria virtute & armis He-
bræorum principatu occupaſſe. Atqui in ipſi-
us Moyſis libris legimus, illum vi quodammo-
do tractum & coactum fuiſſe à Deo ut tã diſ-
ficile munus ſubiret. Mox ſ[illegible] ſigni-
bus miraculis ſanciviſſe: populum manu Dei
valida ex Ægypto detractum, interdiu præe-
unte nobis, noctu flammæ, columna per [illegible]
ſolitudines deductum fuiſſe: rubrum [illegible]
partes deſcendentibus aquis populo [illegible]
& novum iter dediſſe. At nihil eorum Moy-
ſem privata autoritate aut potentia, ſed Dei
iuſſu exequutum eſſe. Qua igitur fronte au-
ſus eſt iſte impoſtor tã putidas blaſphemias e-
vomere? Scilicet potuit ex alio aliquo ſcripto-
re diſcere quib. artibus Moyſes ad principatũ
pervenerit. Ethnici quidem ſcriptores parce
ea de re loquuntur, & quidquid de Moyſe in-
corrupte ſcribunt, vel ex ipſius Moyſis libris
vel eorum qui Moyſem legerant, id hauſiſſe
eos neceſſe eſt: quando is tanto temporis in-
tervallo ſuperat alios omnes ſcriptores. Quo
igitur niſi ex ipſo Moyſe Moyſis hiſtoriam di-
cere non potuerit, qua impudentia contrariũ
& Moyſi & veritati ipſi ſcribere auſus eſt? Nã
qui Moyſem dicit hebraici populi principatũ
armis adeptũ eſſe, nonne is ſimul negat Moy-
ſem à Deo illi genti ducem impoſitum eſſe, &
quidem invitum? Iſraelitas Dei potentia mi-

rabili

rabili liberatos eſſe e manu Pharaonis? Manne cœlo pluiſſe ad ipſos alendos? deniq; quæcũq; per Moyſen dictitavit ſpiritus Dei, nonne is in dubium revocat, & Deum ipſum falſitatis accuſat? Itaq; Lucianicum illum hominem, quando ſcripturam omnem ut vanã deſpicit, non ſcripturæ teſtimoniis, ſed ipſis ethnicorum libris refutare aggredior. Trebellius Pollio de Moyſe ita reverenter loquitur, ut ſolum Dei familiarem vocet. Cornel. Tacitus, etſi Iudaicam religionem quantum poteſt obterat, fateri tamẽ utcunq; cogitur, orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, Ægypti regem hebraicam gentem regno ſuo eiectam avehi alias in terras curaſſe. Philoſophi quoq; & poetæ, quum de Moyſis doctrina & ſcriptis loquuntur, nonnunquã ſacra oracula vocant: quo elogio ſatis perſpicuè fatẽtur, facta & ſcripta Moyſis non ab eius virtute aut induſtria, ſed à Deo ipſo, manaſſe.

Treb Poll. in Claud.
Tac. Annal. lib.21.

Deinde quid venit iſti in mentẽ, quũ Moyſem cũ Romulo & Theſeo profanis hominibus componeret? Quid iſti cum in vita tum in morte commune habent cum Moyſe? Theſeus & Romulus, ambo ſpurii, ambo feroces, ambo raptores, quorũ alter fratrem, alter filium interemit. Hic à ſuis civibus diſcerptus, ille à ſuis patria eiectus eſt. Quid ſimile aut iſtis malis affine in Moyſe? Sed iſtius quoque turpem *ἀνιςορησίαν* faxo ut videant omnes. Vnde didicit iſte Theſeum principatum Athenis obtinuiſſe, quod civitatis ſtatum

Plut. in Theſeo.

ſtatum ſeditionibus perturbatum offendiſſet, fortuna videlicet ita viam virtuti ejus ſternente? (Nam, ut obiter hoc dicam, illis Epicureis ſolenne eſt fortunã providentiæ Dei loco ſubſtituere) Conſtat enim Theſeum in principatum Athenarum collocatum eſſe, quod Ægei legitimi regis filius & ſucceſſor declaratus eſſet, & ſublatis paſſim prædonibus quibus Attica & finitimæ regiones infeſtabantur, Athenienſis populi gratiam iniiſſet. Imò eum, conſtituta Republ. dominatũ depoſuiſſe, Homerum teſtari ſcribit Plutarchus. De Athenarum autem ſtatu tum perturbato, nemo (quod ſciam) præter Macchiavellum hactenus ſcripſit. Ceterum quum ait fuiſſe occaſionem Romulo principatus adipiſcendi dicit, quòd Albã & domeſticis penatibus inde ab ipſo matris utero ejectus fuerit, nónne in eo magnum acumen judicii oſtendit? Nam quis ſani judicii homo dixerit, ejici patria, deſtitui à parentibus, pro ſpurio exponi, ali inter paſtores & pecudes, occaſiones eſſe aut vias quibus ad principatum quis perveniat, urbes & civitates condat? Si ita eſſet, multis equidem facultas abunde ſuppeteret ad principem locum obtinendum, imò multo plus eſſet principum, quàm ſubditorum. Contra ad id faſtigii perveniſſe Romulũ legimus, quòd vir eſſet ſtrenuus manu & impiger, qui collecta ſervorum atq; exulum multitudine, quibus omnis ſpes in manu & audacia eſſet, illos ſub imperium accepit: mox urbem condidit cum Remo: cumque poſt ut ſolus regno

potire-

potiretur, interemit. En tyrocinia & rudimenta præclara Romuli.

VII. THEOREMA.

Moyſes perinde Iudæam occupavit, ut Gotthi partẽ Imperii Romani uſurparunt.

Quum populi (inquit *Machiavellus*) *fame, bello, aut ſervitute, in patria infeſtantur, plerunque novas ſedes quæſitum eunt, quibus nova indunt nomina. Sic Hebræorum populus ſervitute oppreſſus ab Ægyptiis, ducem Moyſem ſequutus, partem Syriæ inſedit, cui Iudææ nomen impoſuit: ſicut Goths & Vandali imperium Occidentis occuparunt. Similiter Maurusii populi Syriæ gentis quum Hebræos validâ manu ex Ægypto adventare ſenſiſſent, neque ſe illis pares fore confiderent, relictis ſuis terris in Africam conceſſere, ubi pulſis incolis novas ſedes nacti ſunt. Quod ex Procopio probari poſſit, qui in vita Beliſarij ſcribit ſe in Mauritania regione Africa quaſdam columnas his literis inſculptas vidiſſe:* Nos Maurusii, qui fugimus à facie Ieſu latronis, filii Nave. Comm. li.1.c.8.

QVi malè cœpit, cum mirum nõ eſt, malè pergere. Finxit iſte Moyſem, vi & armis regnũ in populares invaſiſſe: nunc gradu illo facto porrò pergit, & ſuadere nititur eũ, manu con-

na contracta, latrocinij verius more quàm belli alienam regionem occupaſſe, neque alio jure Iudæam obtinuiſſe quam quo Gotthi & Vandali Liguriam, Hiſpaniam, & alias imperii Rom. provincias potiti ſint. Piget me pœnitetque (uti jam antè dixi) iſtorum tædio fatigare legentium animos, ſed neq; tam putres lacunæ moveri poſſunt, quin fœteant, neque purgari quin moveantur. Deinde Aulicis minuenda quoq; ſua opinio eſt, qui in rebus politicis tractandis libros iſtos tanti faciunt, ut quidquid moliuntur ad iſtã normam, velut ad Cynoſuram aliquã dirigant. Agè ergo Augię ſtabulum iſtud purgemus. Primum ſcimus Iudæam prius Canaan dictam eſſe, a Canaano filio Chã, filij Noah, ex cujus ſtirpe Cananæi veteres illius regionis incolæ orti ſunt. Deinde portioni quoq; ejus, Palæſtinæ Peliſthæos nomẽ feciſſe, qui à Peliſthim uno ex filijs Cananis genus & appellationem ducentes, ea-

Ioſeph. li.1. Antiq. cap. 12.14.

nanæę, & ipſi gentis ac nominis erant. Ceterũ ea etiã illius pars Iudæa dicta eſt, quam Iuda, quæ ſuper cetera tribus dignitate eminebat, Cananæis deletis, occupaverat; nomine deducto a Iuda ſtirpis autore & Patriarcharum principe. Sed nuſquam legimus ætate Moyſis ei regioni Syriæ nomen fuiſſe aut nomine Syriæ Cananæam comprehenſam eſſe. Nam tum ea regio, qua Syriam dixerunt poſteriores, Aram vocitabatur (ab Aramo filio Sem filij Noah) cujus metropolis erat Damaſcus, quãquã poſterior ætas Syriæ appellatione Aſſyriã quoq; cõplexa ſit, quæ tũ Aſſuris unius ex fili-

ex filijs Sem nomen gerebat. Itaq; non minus Geographiæ & hiſtoriæ ignoratione quam ſceleratis odio labitur, qui dicit Syriæ partem à Moyſe [illegible] eſſe, cujus tum ne nomē quidē erat inventum. Sed unde hiſtorias aut aliqd liberalioris diſciplinæ illicere potuit iſte ſcriba Florētinus, qui nihil fere tractaret præter ſchedas forenſes, aut aliquas forte tabulas & cōmentarios Reipublicæ? Itaq; ſua iſta præclara theoremata nō exemplis inſignioribus græcis aut latinis, ſed tenuibus & obſcuris (puta è Genuenſi aut Florentina Rep. Pontificibus Ducatu Mediol. & minutis Italię principatibus petitis) fere confirmat & illuſtrat. Niſi quod nonnulla e Tito Livio obiter ſpargit. ſed Deus bone, quam ineptè! Ceterum nō ex Machiavello ſed ex Moyſe diſcimus terram Canaan ſæpe à Deo Abrahæ & ipſius ſtirpi promiſſam fuiſſe, ibiq; Abrahamum poſteroſq; ejus tamdiu habitaſſe, donec Iacob cū familia ex Canaan fame depulſus in Ægyptū Dei veluti manu traheretur. Quū igitur Hebræi Dei mandato, Ægypto egreſſi, patrum ſuorum ſedem repetiverunt, ſibi à Domino toties & poſteris ſuis promiſſam, an impoſtè aliena invaſerunt, ut Gotthi & Vandali? Imò non aliena, ſed ſua pro ſuo iure uſurpare illis licuit, atq; inde expellere Cananæos, ut iniuſtos & malæ fidei poſſeſſores, à quibus hęreditate ſibi à Deo attributa (qui cæli terręq; dominus eſt) iamdiu fraudarentur.

Quod de Mauruſiis attexit, mera eſt fabula. Nomina victarū à ſe gentiū Moyſes & Ioſue

ſedulò

ſedulò enumerant: de Mauruſiis mirum ſilētium. Neque apud illum probatum ſcriptorem Maruſios ullos in Canaan habitaſſe legimus. Mauros verò illos ſive Mauruſios qui Africæ partem proximè Hiſpaniam occupāt, non è Paleſtina ſed è Media tranſvectos eſſe, Salluſtius, rerum Romanarum florētiſſimus autor, memorat. Sed nomen eorum paulatim Lybias corrupiſſe, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. Ego Salluſtio ita ſcribenti potius quàm illi beluæ [illegible].

Quod ad titulum illum, *Nos Mauruſii* inſcriptum columnis attinet, ſcribit equidem Procopius Mauruſios urbem Tingen in Numidia condidiſſe, ibiq; duas columnas è lapide candido erexiſſe cum ejuſmodi titulo Phœnicum literis inſculpto. Procopius tamen eum ſe titulum nec vidiſſe nec legiſſe refert (quod de ſuo addit Machiavellus) neque veriſimile eſſet columnas è lapide tenero & candido duo mille quingentos annos & amplius (qui fluxerunt ab ætate Joſue ad tempora Procopij) durare potuiſſe. Imo etiamſi è ſilice eſſent, aut quovis lapide duriſſimo, inter tot bella & calamitates quibus Africa concuſſa & totus orbis verſus eſt, tot annorum tabe corruptæ & conſumtæ eſſent. Deinde nec alij ſcriptores antiquiores & graviores Procopio, quum de rebus Africæ agunt, ejus tituli mentionē ullam faciunt: & parum credibile eſt, Mauruſios ſuæ fugæ, aut memorabilis facti, famam ad poſteros propagare voluiſſe. Sed mirari nemo debet, ſi Procopius, qui &

Proc. li. 4. de bello Vandal.

qui & Sophiſta & Rhetor & Græcus erat, licentius in eo fingendo ſibi indulſerit: quum eodem loco ſcribat Mauruſios, Phœniciæ gentem, metu Ioſue & Iſraelitarum relicta patria in Africam migraſſe: eamque multitudinem ex Iebuſæis, Gergeſæis & aliis populis qui in Bibliis memorantur, collectam fuiſſe. Verùm à ſacra hiſtoria refellitur, quæ neque Iebuſæos, neque ceteros Cananæos, qui cladi ſuperfuerunt, e patria eiectos fuiſſe narrat, ſed tributarios Iſraelitis factos. Itaque nec Machiavello, ac ne Procopio quidem ipſi, quem ille autorem laudat, magis ea de re crediderim, quam ſomniis Rabinorum qui Romanos ab Idumæis, Germanos etiam à Cananæis, ortos eſſe fabulati ſunt. Quod quidem ita à me dictum accipi velim, ut aliis in rebus autoritatem Procopii non imminuam, quem ceteroqui fide dignum exiſtimo: præſertim in iis hiſtoriis quas de bellis & rebus ſua ætate geſtis à Iuſtiniano Cæſare & ipſius legatis, Beliſario, Narſete, & aliis conſcripſit.

IX THEOREMA.

Religio à Numa invecta pręcipua fuit cauſa Romanæ felicitatis.

Comm. li.1.c.11.

ROMULUS (inquit Machiavellus) *per totum regni tempus Romanos armis & bello exercuit. Itaque efferatis militia animis, ille populus Martius ferox, horridus, ſanguinolentus, omnis humanitatis & civilitatis expers, effectus erat. Numa Romulo ſuccedens tractari feroce m populum, niſi mitigatis & cicuratis pace animis, quum videret non poſſe, excogitandam ſibi aliquam religionem ratus eſt, ſplendidis cæremoniis ornatam & venerabilem, quum ſine religione politiam aliquam & ſocietatem tueri inter homines impoſſibile eſſe iudicaret. Itaque ſimulatq; regnum adeptus eſt, ſacris inſtituendis ſacerdotibus creandis animum adiecit. Ea ſe omnia ab Egeria dea accepiſſe ſimulans. Quod ita proſperè ceſſit, ut meo iudicio* (inquit) *religio à Numa inſtituta Romanæ felicitatis una præcipua cauſſa fuerit. Quippe ea res in bello militum animos ſpe atq; audacia implebat: ordines ſervare, & in caſtris quietos conſiſtere: domi bonos tueri: improbos evertere, plebis motus ſedare, & eam in obſequio officioq; prorſus continere, docebat. Porro cavendum eſt principi ne quod Numa potuit, id ſe aſſequi poſſe deſperes. nos*

animum

[illegible]

I [illegible]
h[illegible]
e[illegible]

[illegible]
un & [illegible]
it: [illegible]
cogitand[illegible]
ſpecio[illegible]
dum a Numa [illegible]
illi [illegible]
religio[illegible]
E[illegible]
ct num di[illegible]
rentinu[illegible]
non [illegible]
religio[illegible]
fi[illegible]
t[illegible]
pr[illegible]
bra[illegible]
hil enim ma[illegible]
quod [illegible]
mulus[illegible]

[illegible]

NON ſatis habuit Machiavellus ſcriptu-
rā deridere in ſinu, niſi ſuæ impietatis o-
mnes teſtes faceret, tot aliis ſuper alios cu-
mulatis blaſphemiis: quarum hæc maximè
inſignis, Moyſem propria virtute & armis He-
bræorum principatu occupaſſe. Atqui in ipſi-
us Moyſis libris legimus, illum vi quodā mun-
do tractum & coactum fuiſſe à Deo ut tā dif-
ficile munus ſubiret. Mox ſuſceptum inſigni-
bus miraculis ſanciviſſe: populum manu Dei
valida ex Ægypto detractum, interdiu præ-
eunte nubis, noctu flammæ, columna per vaſtas
ſolitudines deductum fuiſſe: rubrum mare in
partes deſcendentibus aquis populo pervium
& novum iter dediſſe. Ac nihil eorum Moy-
ſem privata autoritate aut potentia, ſed Dei
iuſſu exequutum eſſe. Qua igitur fronte au-
ſus eſt iſte impoſtor tā putidas blaſphemias e-
vomere? Scilicet potuit ex alio aliquo ſcripto-
re diſcere quib. artibus Moyſes ad principatū
pervenerit. Ethnici quidem ſcriptores parce
ea de re loquuntur, & quidquid de Moyſe in-
corruptè ſcribunt, vel ex ipſius Moyſis libris,
vel eorum qui Moyſem legerant, id hauſiſſe
eos neceſſe eſt: quando is tanto temporis in-
tervallo ſuperat alios omnes ſcriptores. Qui
igitur niſi ex ipſo Moyſe Moyſis hiſtoriam diſ-
cere non potuerit, qua impudentia contraria
& Moyſi & veritati ipſi ſcribere auſus eſt? Nā
qui Moyſem dicit hebraici populi principatū
armis adeptū eſſe, nonne is ſimul negat Moy-
ſem à Deo illi genti ducem impoſitum eſſe, &
quidem invitum? Iſraelitas Dei potentia mi-

rabili

rabili liberatos eſſe è manu Pharaonis, Man-
ne cœlo pluiſſe ad ipſos alendos denique ea-
rumq; per Moyſen dictitavit ſpiritus Dei, non-
ne in dubium revocat & Deum ipſum falſi-
tatis accuſat? Itaq; hunc impium illum homi-
nem, quando ſcripturam omnem ut vanā de-
ſpicit, non ſcripturæ teſtimoniis, ſed ipſis eth- *Treb.*
nicorum libris refutare aggredior. Trebelli- *Poll. in*
us Pollio de Moyſe ita reverenter loquitur, *Claud.*
ut ſolum Dei familiarem vocet. Cornel. Ta- *Tac.*
citus, etſi Iudaicam religionem quantum po- *Annal.*
terat oderat, fateri tamē utcunq; cogitur, or- *lib. 21.*
ta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret,
Ægypti regem hebraicam gentem regno ſuo
[illegible] in terras curaſſe. Philo-
ſophi quoq; & poetæ, quum de Moyſis doctri-
na & de ipſo loquuntur, nonnunquā ſacra o-
racula vocant: quo elogio ſatis perſpicuè fa-
tentur, facta & ſcripta Moyſis non ab eius vir-
tute aut induſtria, ſed à Deo ipſo, manaſſe.

Deinde quid venit illi in mentem, quū Moy- *Plut. in*
ſen cum Romulo & Theſeo profanis homini- *Theſeo.*
bus componeret? Quid iſti cùm in vita tum in
morte commune habent cum Moyſe? Theſe-
us & Romulus, ambo ſpurii, ambo feroces,
ambo raptores, quorū alter fratrem, alter fi-
lium interemit. Hic à ſuis civibus diſcerptus,
ille à ſuis patria eiectus eſt. Quid ſimile aut i-
ſtis malis affine in Moyſe? Sed iſtius quo-
que turpem *ἀνιστορησίαν* ſaxo ut videant o-
mnes. Vnde didicit iſte Theſeum principa-
tum Athenis obtinuiſſe, quod civitatis
ſtatum

ſtatum ſeditionibus perturbatum offendiſ-
ſet, fortuna videlicet ita viam virtuti ejus ſter-
nente? (Nam, ut obiter hoc dicam, iſtis Epi-
cureis ſolenne eſt fortunā providentiæ Dei
loco ſubſtituere) Conſtat enim Theſeum in
principatum Athenarum collocatum eſſe,
quod Ægei legitimi regis filius & ſucceſſor
declaratus eſſet, & ſublatis paſſim prædoni-
bus quibus Attica & finitimæ regiones infe-
ſtabantur, Athenienſis populi gratiam iniſ-
ſet. Imò enm, conſtituta Republ. dominatū
depoſuiſſe, Homerum teſtari ſcribit Plutar-
chus. De Athenarum autem ſtatu tum per-
turbato, nemo (quod ſciam) præter Machia-
vellum hactenus ſcripſit. Ceterum quum eam
fuiſſe occaſionem Romulo principatus adi-
piſcendi dicit, quòd Alba & domeſticis pena-
tibus inde ab ipſo matris utero ejectus fuerit,
nónne in eo magnum acumen judicii oſten-
dit? Nam quis ſani judicii homo dixerit, ejici
patria, deſtitui à parentibus, pro ſpurio expo-
ni, ali inter paſtores & pecudes, occaſiones
eſſe aut vias quibus ad principatum quis per-
veniat, urbes & civitates condat? Si ita eſſet,
multis equidem facultas abundè ſuppeteret
ad principem locum obtinendum: imò multo
plus eſſet principum, quàm ſubditorum. Con-
tra ad id faſtigii pervēniſſe Romulū legimus,
quòd vir eſſet ſtrenuus manu & impiger, qui
collecta ſervorum atq; exulum multitudine,
quibus omnis ſpes in manu & audacia eſſet,
illos ſub imperium accepit: mox urbem con-
didit cum Remo: cumque poſt ut ſolus regno

potire-

[illegible]iretur, inveniuntur. En tyrocinia & rudimenta præclara Romuli.

VI. THEOREMA.

Moyſes perinde Iudæam occupavit, ut Gothi partē Imperii Romani uſurparunt.

Comm. li.1.c.8.

Q[illegible] populi (inquit *Machiavellus*) *fame, bello, aut ſervitute, in patria moleſtantur, plerunque novas ſedes quæſitum eunt, quibus nova indunt nomina. Sic Hebræorum populus ſervitute oppreſſus ab Ægyptiis, ducem Moyſem ſequutus, partem Syriæ inſedit, cui Iudææ nomen impoſuit. ſicut Gothi & Vandali imperium Occidentis occuparunt. Similiter Mauruſii [illegible] Syriæ gentes, quum Hebræos [illegible] Ægyptū advenire ſenſiſſent, [illegible] ſidērent [illegible] relictis ſuis [illegible] in Africam conceſſere, [illegible] pulſis incolis novas [illegible] ſtituunt. Quod ex Procopio probari poteſt, qui [illegible] Belſarij [illegible] Mauritania regione Africæ quaſdam columnas [illegible] in* [illegible] Nos Maurusii, qui fugimus à facie Ieſu latronis, filii Nave.

QVi malè cœpit, cum nimium nō eſt, malè pergere. Fluxit iſte Moyſem vi & armis regnū in populares invaſiſſe: nunc gradu illo facto porrò pergit, & invadere nititur eū, manu con-

nu contracta, latrocinij verius more quàm belli alienam regionem occupaſſe, neque alio jure Iudæam obtinuiſſe quàm quo Gotthi & Vandali Liguriam, Hiſpaniam, & alias Imperii Rom. provincias potiti ſint. Piget me pœnitetque (uti jam antè dixi) iſtorum tædio fatigare legentium animos, ſed neq; tam putres lacunæ moveri poſſunt, quin fœteāt, neque purgari quin moveantur. Deinde Aulicis minuenda quoq; ſua opinio eſt, qui in rebus politicis tractandis libros iſtos tanti faciunt, ut quidquid moliuntur ad iſtā normam, velut ad Cynoſuram aliquā dirigant. Age ergo Augiç ſtabulum iſtud purgemus. Primùm ſcimus Iudæam prius Canaan dictam eſſe, à Canaam filio Chā, filij Noah, ex cujus ſtirpe Cananæi veteres illius regionis incolæ orti ſunt. Deinde portioni quoq; ejus, Palæſtinæ Peliſthæos nomē feciſſe, qui à Peliſthim uno ex filijs Canaanis genus & appellationem ducentes, Cananæç, & ipſi gentis ac nominis erant. Ceterū ea etiā illius pars Iudæa dicta eſt, quam Iuda, quæ ſuper cetera tribus dignitate eminebat, Cananæis deletis, occupaverat; nomine deducto à Iuda ſtirpis autore & Patriarcharum principe. Sed nuſquam legimus ætate Moyſis ei regioni Syriæ nomen fuiſſe, aut nomine Syriæ Cananæam comprehenſam eſſe. Nam tum ea regio, quā Syriam dixerunt poſteriores, Aram vocitabatur (ab Aramo filio Sem filij Noah) cujus metropolis erat Damaſcus, quāquā poſterior ętas Syriæ appellatione Aſſyriā quoq; cōplexa ſit, quæ tū Aſſuris unius ex fili-

Ioſeph. li.1. Antiq. cap. 12.14.

filijs Sem nomen gerebat. Itaq; non minus Geographiæ & historiæ ignoratione quam [illegible] odio labitur, qui dicit Syriæ partem à Moyse inhabitatam eſſe, cuius tum ne nomē quidē erat inventum. Sed unde hiſtorias aut aliquid liberalioris diſciplinæ diſcere potuit iſte ſcriba Florētinus, qui nihil ferè tractaret præter ſchedas forenſes aut aliquas forte tabulas & cōmentarios Reipublicæ? Itaq; ſua iſta præclara theoremata nō exemplis inſignioribus græcis aut latinis, ſed tenuibus & obſcuris (puta Genuenſi aut Florentina Rep. Pontificibus Ducatu Mediol. & minutis Italiæ principatibus petitis) ferè confirmat & illuſtrat. Niſi quod nonnulla e Tito Livio obiter ſpargit, ſed [illegible] quam ineptè. Ceterum nō ex Machiavello ſed ex Moyſe diſcimus terram Canaan antè à Deo Abrahæ & ipſius ſtirpi promiſſam fuiſſe, ibiq; Abrahamum poſterosq; eius tamdiu habitaſſe, donec Iacob cū familia ex Canaan fame depulſus in Ægyptū Dei voluntate [illegible] veheretur. Quū igitur Hebræi, Deo mandante, Ægypto egreſſi, patrum ſuorum ſedem repetiverunt, ſibi a Domino toties & poſteris ſuis promiſſam, an iniuſtè alienam invaſerunt, ut Gotthi & Vandali? Imo non alienam, ſed ſuam pro ſuo iure uſurpare illis licuit, atq; inde expellere Cananæos ut iniuſtos & malæ fidei poſſeſſores, a quibus hereditate ſibi a Deo attributa (qui cæli terræq; dominus eſt) iamdiu fraudarentur.

Quod de Mauritanis [illegible] mera eſt fabula. Nomina victarū a ſe gentiū Moyſes & Ioſue ſedulò

ſedulò enumerant· de Mauruſiis mirum ſilẽtium, Neque apud ullum probatum ſcriptorem Maruſios, ullos in Canaan habitaſſe legimus. Mauros verò illos ſive Mauriſios qui Africæ partem proximè Hiſpaniam occupãt, non è Paleſtina ſed è Media tranſvectos eſſe, Salluſtius, rerum Romanarum florẽtiſſimus autor, memorat. Sed nomen eorum paulatim Lybias corrupiſſe, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. Ego Salluſtio ita ſcribenti potius quàm iſti beluæ crediderim.

Quod ad titulum illum, *Nos Mauruſii* inſcriptum columnis attinet, ſcribit equidem Procopius Mauruſios urbem Tingen in Numidia condidiſſe, ibiq; duas columnas e lapide candido erexiſſe cum ejuſ[illegible]emodi titulo Phœnicum literis inſculpto. Procopius tamen eum ſe titulum nec vidiſſe nec legiſſe refert (quod de ſuo addit Machiavellus) neque veriſimile eſſet columnas è lapide tenero & candido duo mille quingentos annos & amplius (qui fluxerunt ab ætate Ioſue ad tẽpora Procopij durare potuiſſe. Imò etiam ſi è ſilice eſſent, aut quovis lapide duriſſimo, inter tot bella & calamitates quibus Africa cõcuſſa & totus orbis verſus eſt, tot annorum tabe corruptæ & conſumtæ eſſent. Deinde nec alij ſcriptores antiquiores & graviores Procopio, quum de rebus Africæ agunt, ejus tituli mentionẽ ullam faciunt: & parum credibile eſt, Mauruſios ſuæ fugæ, aut memorabilis facti, famam ad poſteros propagare voluiſſe. Sed mirari nemo debet, ſi Procopius,

Proc. li. 4. de bello Vandal.

qui &

qui & Sophiſta & Rhetor & Græcus erat, licentius in eo fingendo ſibi induſſerit: quum eodem loco ſcribat Mauruſios, Phœniciæ gentem, metu Ioſue & Iſraelitarum relicta patria in Africam migraſſe: eamque multitudinem ex Iebuſæis, Gergeſæis & aliis populis qui in Bibliis memorantur, collectam fuiſſe. Verum à ſacra hiſtoria refellitur, quæ neque Iebuſæos, neque ceteros Cananæos, qui cladi ſuperfuerant, e patria eiectos fuiſſe narrat, ſed tributarios Iſraelitis factos. Itaque nec Machiavello, ac ne Procopio quidem ipſi, quem ille autorem laudat, magis ea de re crediderim, quam ſomniis Rabinorum qui Romanos ab Idumæis, Germanos etiam à Cananæis, ortos eſſe fabulati ſunt. Quod quidem ita a me dictum accipi velim, ut aliis in rebus autoritatem Procopii non imminuam, quem ceteroqui fide dignum exiſtimo: præſertim in iis hiſtoriis quas de bellis & rebus ſua ætate geſtis a Iuſtiniano Cæſare & ipſius legatis, Beliſario, Narſete, & aliis conſcripſit.

IX THEOREMA.

Religio à Numa invecta pręcipua fuit cauſa Romanæ felicitatis.

Comm. li.1.c.11.

ROMULUS (inquit Machiavellus) *per omne regni tempus Romanos armis & bello exercuit. Itaque efferatis militia animis, ille populus Martius ferox, horridus, ſanguineus, omnis humanitatis & civilitatis expers, effectus erat. Numa Romulo ſuccedens tractari ferocem populum, niſi mitigatis & cicuratis pace animis, quum videret non poſſe, excogitandam ſibi aliquam religionem ratus eſt, ſplendidis cæremoniis ornatam & venerabilem, quum ſine religione politiam aliquam & ſocietatem tueri inter homines impoſſibile eſſe iudicaret. Itaque ſimulatq́; regnum adeptus eſt, ſacris inſtituendis ſacerdotibus creandis animum adiecit. Ea ſe omnia ab Egeria dea accepiſſe ſimulans. Quod ita proſperè ceſſit, ut meo iudicio* (inquit) *religio à Numa inſtituta Romanæ felicitatis una præcipua cauſſa fuerit. Quippe ea res in bello militum animos ſpe atq; audacia implebat: ordines ſervare, & in caſtris quietos conſiſtere: domi bonos tueri: improbos evertere, plebis motus ſedare, & eam in obſequio officioq́; prorſus continere, docebat. Porro cavendum eſt principi ne quod Numa potuit, id ſe aſſequi poſſe deſperes. neve*

animum

animum deſpondeat. quia imperet hominibus perſpicacibus & acutis, qui non facilè patiantur ſe in novam ſuperſtitionem induci. Nam verè teſtari poſſum (inquit) Florentinum populum imperitum & rudem non eſſe. perſuaſit tamen frater Hieronymus Savanarola, quum Florentiæ concionaretur, decem millibus Florentinorum, ſibi cum Deo arcanos congreſſus eſſe, & ab eo revelari, quæ ipſe publicè pronunciare.

IMpurus iſte Atheiſmi doctor, & Lucretii fraterculus, poſtquam quicquid inerat pietatis eiecit ex animo principis, &c.

Religionum animos nodis exſolvere pergis, Deum & omnem ipſius cultum aſpernari docuit: nunc tamen ut ipſius ſtatum firmet, ſed excogitandam novam quandam concinnam & ſpecioſam religionem inſtruit, quemadmodum a Numa factum eſt: minime quidem ut illi fidem adhibeat, ſed ut ſubditos, iniecto religionis metu facilius in officio contineat. Excudi porro novum aliquod religionis ſpectrum difficile non eſſe, Savanarolæ & Florentinorum exemplo probat. Certe mirum eſſe non debet, iſtum Luciani diſcipulum omnes religiones pari audacia deſpicere, & ex eius officina nihil prodire quod impiam impietatem nō ſapiat: ſed mirū eſt illum legiſſe Numā Dion.
præceteris, cuius exemplum in religione fa- l. l. c.
bricanda imitandū principi proponeret. Ni- l. b. 2.
hil enim maius Numa religioni addit, quam quod fidei erexit templum ex ſolo [illegible] inſtituit ut multis cæremoniis venerabile, ut populū ad

fidem tutandam & perjurium fugiendum induceret. Legem quoque tulit, ut qui de re aliqua inter ſe ambigerent ad ædem fidei cõvenirent: ibique controverſiam omnem, advocatis viris bonis, & ſanctiſſimo fidei jurando præſtito, componerent. Præterea quũ Termino, tanquam juſtitiæ & pacis præſidi, templum & ſacra inſtituiſſet, populo perſuaſit, ejus caput qui alienorum agrorum limites transferre aut tollere auſus eſſet, dijs inferis ſacrum & devotum eſſe: ut ſuis contenti eſſe, alienis abſtinere, aſſueſcerent. At contrà Machiavellus quibus præceptis principē inſtituit? Neq; principi neq; ulli fidem uſquã ſervandam eſſe, niſi utilitatis ſuę gratia: principi artem fallendi totam eſſe oportere, neque ulla religione debere cohiberi, quominus, ſi opus erit, pejeret: Si provinciam ſubegerit, colonias erigere, & veteres cultores ex avitis poſſeſſionibus pellere. Atqui Machiavelle hæc, religioni à Numa inſtitutæ è diametro repugnant. Sed quum hęc videlicet ea præſcribi ignorares, eam imprudens & aliud agens laudabas.

Nequis tamen exiſtimet Numæ religionē à me propterea uſq; quaq; probari, quòd nonnulla bona & non pœnitenda contineret (qualia erant, fidem ſervare, perjurio abſtinere, aliena nõ invadere) hoc addo, non idcirco approbandam eſſe. Quippe res bonas malarum & falſarum adminiculo, præſertim in religione invehere non licet. Laudabile erat homines ad fidē ſervandam aſſuefacere: ſed ſi-

ſed fidem pro numine habere, ei templum erigere, ſacra inſtituere, id verò quum in Dei dedecus verteret, ferendum non erat. Itaq; parum Chriſtiana fuit oratio Capelij advocati regij in ſenatu Pariſiēſi, quam habuit anno CIↃ.IↃ.XXXV. Nam quum Franciſcum I, Galliæ regem laudaret, quod religionis curã geſſiſſet, inter cetera dixit: eorum ethnico- *Papon. li. 1 tit. 2. Arreſt. 8*
rum qui ſuam religionem ſtudioſè coluiſſet, »
regna & civitates ſecundo rerum curſu & bo- »
norum copia floruiſſe. Licet enim in errore »
& tenebris verſarentur, quia tamen eam ve- »
ram & bonam eſſe rati, reverenter amplecte- »
rentur, proſpere agebant. Etſi ne ſuperſtitionis quidem ſtolidæ ludibrium approbat Deus, oratione tamen parum à Machiavelli doctrina abhorrenti Capelius uſus eſt, quum diceret, ethnicos ſecundis rebus eſſe uſos quòd falſam religionem colerent.

Verum ut Machiavellum de re planè incognita judicium ferre doceam, veluti cæcũ de coloribus, hic opportune luculentam hiſtoriam inſeram. *Liv. annal. lib. 40.* Anno IↃ. LXXIX. ab urbe cond. P. Corn. Cethego, M. Bebio Tamphilo. coſſ. in agro L. Petilij ſcribæ ſub Ianiculo, dũ cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ inventæ ſunt, operculis plumbo devinctis. Eas arcas quum ex amicorum ſententia dominus aperuiſſet, quæ titulum ſepulti regis habuerat, inanis inventa, ſine ullo veſtigio corporis humani aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus abſumtis: in altera duo faſces candelis involuti ſepte-

nos habuere libros, non integra modò ſed recentiſſima ſpecie, ſeptem latini de iure pōtificio erant, ſeptem græci de diſciplina ſapientiæ, quæ illius ætatis eſſe potuit. Primò ab amicis, qui in re præſenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petilius prætor urbanus ſtudioſus legendi eos libros à L. Petilio ſumſit. Lectis rerum ſummis, quum animadvertiſſet pleraque diſſolvendarum religionum eſſe, L. Petilio dixit, ſeſe eos libros in ignem coniecturum eſſe, prius quàm id facere, ſe ei permittere uti, ſiquod ſeu ius ſeu auxilium ſe habere ad eos libros repetendos exiſtimaret, experiretur: id integra ſua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit, ab tribunis ad ſenatum res eſt reiecta. Prætor ſe jusjurandum dare paratum eſſe ajebat, libros eos legi ſervariq; non opportere. Senatus cenſuit ſatis habendum quod prætor jusiurandum polliceretur: libros primo quoq; tempore in comitio cremandos eſſe. Itaque in conſpectu populi cremati ſunt. Nunc libēter ex Machiavllo quæſierim, qui libris Numæ nunquam inſpectis eius religionem tanti facit, utrum verius iudicium de ipſius doctrina ferre poſſit quàm Petilius aut ſenatus Romanus? Sed quid iſtam beluam moror, cuius non magis eſt de religionibus ſententiam dicere, quàm aſini de concentu muſico?

Comin. li. 8. c. 19. Porro in Hieronymo Savanarola dominicano non tantum eſſe momenti ut eos in novam religionem perduceret, Florētini re ipſa docue-

docuerunt. Neque is aliam illis religionem quàm Romanam prædicabat: niſi quòd vitia increpans ultionem & pœnas cœlitus ventura minabatur: inter alia prænunciabat regē Galliæ in Italiam venturum ut Italiæ tyrannos multaret. Adhæc divinitus ſibi patefactū eſſe dicebat, oportere ſtatum eccleſiaſticum per vim armorum emendari. Plerique rerum novarum cupidi hæc pronis animis audiebāt: alii contrà. Inter hæc Carolus VIII. expeditionem Neapolitanam ſuſcipit. Tum omnes Hieronymum laudibus ad cœlum ferre, & divinam ejus ſapientiam admirari. Sed in eo perincommodè id accidit, quòd rex neq; tyrannos ſuſtulit, neque quidquam tanto apparatu dignum egit. Tum non tantùm hominum de Hieronymo concepta opinio minui cœpta eſt, verùm etiam nonnullis ſubeſſe dolum orta ſuſpicio eſt: ut impoſtorem eſſe & ſceleratum, atque in flumen præcipitandum, palam dicerent. Verùm tanta erat ipſius ad vulgus autoritas, ut nemo quidquam adverſus ipſum moliretur. Sed quum nihil de priſtina libertate remitteret, diceretq; fore ut rex iterum in Italiam reverteretur, & negotium ſibi à Deo commiſſum perficeret: niſi faceret, impendere illi graviſſimas pœnas, ea res pontificis & ducis Mediolanenſis animum vehementer offendit. Quippe periculum eſſe ne rex his vocibus ſolicitatus iterum in Italiā irrūperet, quod ſummopere metuebāt. Itaq; crebris literis inſtāt & hortantur Florentinos ut de Hieronymo ſuppliciū ſumant, ut de hæretico & impoſtore.

Sed inter alios qui Hieronymum aggreſſi ſunt, ſubmiſſus eſt, ut multi dicebant, monachus (Franciſcanis autem immortales inimicitiæ ſunt in dominicanos) qui cum illo cœpit rixari, & facto convicio hæreticum vocabat ac impoſtorem, qui cum Deo fingeret ſibi eſſe colloquium. Ea contentio ſic exarſit, ut diceret velle ſe demonſtrare eſſe, hominem nefarium & hæreticum: niſi faciat, non recuſare flammas & ultimam pœnam: atque hæc omnia coram magiſtratu dicebantur. Quum autem Hieronymus flammam atque ſupplicium refugeret, quidam ejus familiaris paratum ſeſe eſſe dicebat, ipſius cauſſa periculum ſubire: & ex Franciſcanis invētus eſt, qui idem profiteretur. Ad conſtitutam diem quum ambo veniſſent, ſtipati ſui ordinis monachis, Dominicanus præferebat manibus azymum panem conſecratum, quod corpus domini vocant. Franciſcani autem & magiſtratus urgebant ut à ſe deponeret: ille pertinaciter recuſabat. Itaq; re infecta domum reverſi ſunt. Paulo pòſt tamen Hieronymum cum duobus illis concertatoribus, mandato à pontifice accepto ut de cauſſa cognoſcerent, Florentini cremarunt. Neque alia ſupplicii cauſſa fuit, quàm quod motus & diſſenſiones in Repub. excitaſſe, & quidquid de rebus futuris prænunciaſſet, id ex ſenatoribus, ſuis amicis, cognoviſſe diceretur. Ad eum igitur modum Florentini Hieronymum acceperunt, quem cum Deo familiariter colloqui crediderant, ut inquit Machiavellus. Non-

Controverſiam flammis diſceptare parati monachi.

Nonnullis id fortè initio perſuaſum erat: ſed paulo pòſt eum non uſq; eò autoritate vel induſtria valere docuerunt, ut illis vel religionem Numæ, vel aliam quamvis, perſuadere poſſet. Quippe pleriſq; eorum nec veræ nec falſæ regionis ſtudium erat.

X. THEOREMA.

Felix eſt homo, quandiu fortuna illius ingenio & naturæ indulget.

FORTUNA (inquit Machiavellus) *magno alicui amni conferri poteſt, qui ſi violentius inũdaverit, cũ ſtrage obſtantia quæq; perrumpit: ſin vero aut ſuo flumine feratur, aut lenibus tantùm ſtagnis extra ripas effuſus ſit molibus, aggeribus, & reliquis eiuſcemodi obicibus, coercere poteſt. Sic fortuna aliquando tã violento impetu exundat, ut ei nulla virtus obſiſtere valeat. ſed malis quæ rapidior iſta vis intulit mederi poſt virtus poteſt: tũ etiam moderatas neq; nimis violentas fortunæ vires ſuſtinere. Itaq, principem felicem iudico, cui id obtigit ut naturam, mores & inſtituta tempori congruentia habeat: infelicẽ contrà, qui res ſuas aliter gerit, quàm ratio tẽporis pati poſſit. Quippe diverſitas tẽporis efficit, ut duo diverſis artibus, & viis ad eundẽ finẽ & eventum perveniant, duo verò contrà iiſdem*

rationibus & adminiculis utentes contrarios exitus aſſequantur. Itaque qui conſilio & ratione utetur, ſi in id tempus fortè inciderit ubi virtute ſit opus, proſperè haud dubiè ei cedent omnia ſin mutetur tempus, ſeipſum peſſundabit, niſi mores & inſtituta ſuis contraria induerit. Iulius pontifex omnia impetu & celeritate ſumma gerebat, & quidem eventu proſpere: multis contrà præceps feſtinatio infauſta eſt. Itaque ſic ſtatuo, homines tamdiu eſſe felices quandiu fortuna ipſorum ingenio & naturæ indulget: ſed ſimulatque diſſidere incipit, confeſtim ex ſummo faſtigio ad imum devolvi. Ceterum quos evertere ſtatuit, excæcare ſolet: & ſcit legere idoneos homines, quos ad arbitrium involubili illo ſuo globo verſet. Ferè autem ad iuvenes ſe applicat, minus conſultos, & fervidos: in eo ingenium fœminarum imitans, quæ adoleſcentibus ferè magis delectantur, quæq; calcaribus potius quam blanditiis admotis ad obſequium impellendæ ſunt.

PROFANAM iſtam theologiam, quam ex poetarum fabellis Machiavellus hauſit, uti veram eſſe ſibi perſuaſit, ita quoq; ceteris perſuadere nititur. Nugantur poetæ fortunã Deam quandam eſſe, quę res ſecundas & adverſas pro arbitrio diſpenſet:

Te facimus fortuna deã cœloq; locamus, inquit ille. Atq;, ut id ab ea inconſideratè & temerè fieri ſignificent, linteo caput illi obvolvunt, ne dignos ab indignis diſcrimine ullo diſtinguat. Deinde propter lubricam & ancipitem inconſtantiam, pilæ verſatili inſiſtere cogũt: ut nuſ-

Iuvenal. Saty. 10.

ut nuſquam firmo gradu conſiſtat: uti cecinit Horatius,

Fortuna ſævo læta negotio Horat.
Ludum inſolentem ludere pertinax, Od 20.
Tranſmutat incertos honores, carm.
Nunc mihi nunc alij benigna. lib. 3.

Eas nugas nobis obtrudit Machiavellus, ſcilicet ut credamus bona vel mala contingere hominibus, prout fortuna ipſorum naturis ingeniiſvé æqua aut iniqua eſt. Deinde quum adoleſcentibus inconſultis & rapidis faveat, debere homines inconſideratæ & cæcæ temeritati plus quàm rationi fidere ut fortunã in manu habeant. Quorſum hæc omnia, niſi ut homines ſemel accepto in animum Dei & paternæ ipſius providentiæ contemtu, omnẽ ipſius cultum & obſequium exuant? Nam ſimulac quis proſperos ſucceſſus non eſſe Dei benedictiones, ſed fortunæ beneficia: calamitates contrà non Dei judicia, ſed fortunæ tela, eſſe ſibi perſuaſerit, & cæco ejus impetu volvi ac revolvi res humanas, quid ſuper eſt niſi ut omnem Dei amorem metumq; abjiciat? Huc huc iſte, Lucianicæ ſcholæ columen, principes ac ceteros omni ope adducere molitur.

Sed multa adverſus eam peſtẽ alexipharmaca habemus in ſcripturis, quibus docemur nihil ſine Dei providentia cõtingere. Imò afflictiones ipſas nobis ſalutaria eſſe remedia, ne nimio ſecundarũ rerum flatu elati prǫcipites ruamus. Deniq; nihil verè mali à Deo patre clemẽtiſſimo nobis infligi poſſe. Sed quũ

mihi profanum hominem profanis teſtimoniis convincere propoſitum ſit: Primùm illi ſaniores omnes Philoſophos oppono, qui nihil temerè fieri, ſed omnia ab aliqua cauſſa efficiente contingere, cenſuerunt, etiamſi plerunq; illa nobis ſit incognita. Diſtinctione quidem hîc utuntur, dum Deum primam & ſummam cauſſam eſſe dicunt, arbitrum & moderatorem cauſſarum inferiorum, quas ſecundas vocant. Quibus etſi multa tribuũt, quæ ſummo autori aſſignari debuerant, rerum tamen omnium cauſſam & fontem, mediatè ſeu immediatè, ad Deum ipſum referunt. Fortunæ quoque aliquando & ipſi vocabulum uſurpant, non quòd aliquam deæ eo nomine velint intelligi, ſed ne à vulgari loquendi uſu abhorreant, ea quorum ratio in Dei conſilio latet, fortuita eſſe & caſu euenire dicunt.

Deus ſumma & princeps omnium rerum cauſſa.

Scitè verò in hanc ſententiam Plutarchꝰ, Poetas magnam injuriam fortunæ facere dicit, quum cæcam illam & temerariam vocāt, quæ videlicet hominibus ſe applicet, priuſquam illos norit. Nam (inquit) nos ipſi cæci ſumus, neque eam novimus: quum fortuna nihil aliud ſit quàm eventuum cauſſa, quam nos ignoramus. Itaq; Stoici, quum ſecundas omnium rerum cauſſas non magis noſſent quàm ceteri philoſophi, propriis tamen utebantur vocabulis, & omnia ad providentiam Dei referebant, quam vocabant fatum. Multum quidem aberat Stoicorum dogma de fato à vera cognitione providentiæ Dei, quam

nos

nos profitemur. Alligabant enim Deum Stoici cauſſis ſecundis, aut ſine illis operari non poſſet: Nos Deum conſtituimus, ita ut Entem cauſſis inferioribus, ut nulla neceſſitate id faciat: imò citra illarum adminicula liberrimè quidquid decrevit, exequi poſſit, illasq́; nonnunquam, quando viſum fuerit, mutare.

Timotheus Cononis filius, quum res ipſius egregiè geſtas æmuli aſſignarent fortunæ, atque in tabulis dormientem pingerent, fortunam autem urbes reti implicantem: ægre id tulit, quaſi ab obtrectatoribus ſpoliaretur rerum geſtarum laude ſibi non fortunæ debita. Itaq; quum aliquando in concionem progreſſus, res a ſe geſtas multis verbis expoſuiſſet, ad extremum addidit. Nullam earum rerum (cives) fortuna ſibi vendicare poteſt. Huic tam importunæ ambitioni Timothei (inquit Plutarchus) dij ſuccenſuerunt. Itaq; nihil deinceps inſigne geſſit, ſed adverſa ei omnia ceciderunt: donec tandem ab infeſto populo in exiliū pulſus eſt. Ex ea hiſtoria colligere poſſumus, veterum ethnicorum id fuiſſe conſilium, ut quod vulgò tribui fortunæ ſolebat, id totū re ipſa deorum favori & gratiæ aſſignarent: tantum abeſt ut illam pro numine colerent. *Plut. in Sylla.*

Cominæus de Coneſtabili Comite S. Pauli agens, cujus quanquam magnæ opes erant triſtiſſimus tamen exitus fuit, quæſtionem inſignem movet, eamq́; non tantum dextrè ſed etiam piè diſſolvit. Quid hoc loco (inquit) dicemus de fortuna? Vir ille arcē habebat mu- *Comin. li. 4. c. 12* *Fortuna ſi-*

gmentū poeticū. nitiſſimam, & rebus omnibus inſtructam: in-
genio & rei militaris ſcientia valebat: Caro-
,, lum Burgundum & Ludovicum XI longo &
,, familiari duodecim annorum uſu noverat:
,, & ingentē vim auri poſſidebat. Statuendum
,, igitur eſt fortunam illam fallacem ei repen-
,, tè infenſam & adverſam extitiſſe. Sed reve-
,, ra hæc à fortuna non proveniebant, neque a-
,, liud eſt fortuna quàm figmentum poeticum.
,, Quin potius ita judicandum eſt, iratum ei fu-
,, iſſe Deum, quòd per omnem vitam totus in
,, eo fuerat, ut perpetuum inter duos illos prin
,, cipes bellum aleret. Quippe in eo poſitam eſ-
,, ſe putabat materiam ac veluti ſegetem ſuę di
,, gnitatis. Ergo extremæ ignorantiæ eſſe, cre-
,, dere fortunam adduxiſſe virum longè pru-
,, dentiſſimū eò dementiæ ut eos principes ad-
,, verſum ſe concitaret, qui tanta erant ſtudio-
,, rum & voluntatum diſſimilitudine, ut toto
,, vitæ tempore nullam unquam in rem uno a-
,, nimo cōſenſerint, præterquam in ipſius mor-
,, tem. Non tantùm probabile ſed certiſſimum
,, quoque eſt, non aliam fortunam manum hîc
,, admoviſſe præter Deum, cujus gratiam ami-
,, ſerat. Hæc ſunt Cominæi verba de iſta ipſa
fortuna loquentis: quæ quidem non minus probum & chriſtianum hominem redolent, quàm Machiavelli doctrina germanum Porphyrij diſcipulum, vel Epicuri porcum.

Liv. Annal. lib.22. Iam an non extremi ingenij eſt, quòd dicit fortunam temerariis & inconſultis favere? Legerat fortè illud, *Audentes fortuna iuvat*, & probaverat: ſed iſtud Livij multo verius e-

ventu

ventu doceri fortes fortunam juvare: non legerat, nec viderat prudentiſſimum illum ſcriptorem ab ipſo diſſentire. Is enim de clade ad Thraſimenum lacum accepta ſcribens, dicit eam nulla alia cauſſa magis accidiſſe quam temeritate Flaminij conſulis, quàm ingenio ejus inſitam fortuna, proſpero civilibus bellicisq; rebus ſucceſſu aluerat. Itaque jam ante ipſum prælium ſatis apparebat ferocem & rapidum in conſiliis, nec deos nec homines conſulentem, temerè omnia & præproperè acturum. Hæc clades civitatem ad dictatorem dicendum compulit Q. Fabium Maximum, qui ea ratione bellum adminiſtravit, ut tuta ſemper calidis & temerariis conſiliis anteponeret. Itaque, Romam fortè ſacrorum cauſſa revocatus, non imperio modò, ſed conſilio etiam ac propè precibus egit cum magiſtro equitum Minutio, quem legatum ad exercitū relinquebat, ut plus cōſilio quā fortunę confideret. & ſe potius ducē quàm Semproniū Flaminiumq; imitaretur. " Haud parvā rē eſſe ab toties victore hoſte vin" ci deſiiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe. " Temeritatē, præterquā quòd ſtulta ſit, infeli" cem ad id locorū fuiſſe. Et alio loco. C. Sem" pronius cōſul (inquit, de Volſco bello agens) " cui ea provincia ſorte evenerat, tanquā con- *Liv.* ſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quòd victoris *Annal.* populi exercitū adverſus victos duxiſſet, om- *lib.* 4. nia temerè ac negligēter egit, ergo fortuna, " ut ſępe aliâs, virtutē ſequuta eſt. Ita igitur ſen "

ſit Fabius

ſit Fabius Maximus, ita Livius: longè ſapientius meo judicio quàm iſte ſophiſta, quia nobis perſuadere conatur temeritatem prudẽtiæ anteponendam eſſe, ſi fortunæ favorem conſequi volumus. Quippe eventus omnes, quos fortuitos vocamus, à Deo ipſo dantur, qui prudentiam, quæ ipſius quoq; donum eſt, potius quàm temeritatem ſecundat. Nam ſi quando fortè Deus ſanis cõſiliis aut prudentiæ noſtræ non bendicit, id adeò ex eo oritur quòd ex ipſo non penedemus, qui omnis ſapientiæ fons eſt, & rerum benè geſtarum gloriam ſolertiæ noſtræ, non ipſi tribuimus.

COMMENTARIORVM

Liber Tertius, in quo tractatur de Politica Reipubl. adminiſtratione, quæ à principe conſtituenda eſt.

PRÆFATIO.

SVPERIORIBVS libris Machiavelli theoremata quę ad conſilium & religionem pertinebant, ordine digeſſimus, & abundè docuimus non alium ejus doctrinę ſcopum eſſe, quàm ut principem doceat ſuis conſiliis Rempubl. adminiſtrare, de ſua unius ſententia omnia gerere: ceteris qui aut conſilij copiam præbere, aut vera monere poſſint, aures clauſas habere: deinde pietatē & religionem omnē exuere. Nunc tertiam partem aggredimur, quæ de politia eſt, & multa capita in ſe complectitur. Continet enim theoremata de pace, bello, fide, promiſſis, jurejurando, clementia, ſævitia liberalitate, avaritia, conſtantia, ceterisq; virtutibus aut vitiis quæ in illuſtribus & politicis viris in utramq; partem conſiderantur. His de rebus ita ſcribit Machiavellus, ut ſatis appareat eum nihil aliud agere quàm ut tyrannicis artibus principem imbuat. Earum quidem adeò ſe peritum & conſultū eſſe

re ipſa

Sed inter alios qui Hieronymum aggreſſi ſunt, ſubmiſſus eſt, ut multi dicebant, monachus (Franciſcanis autem immortales inimicitiæ ſunt in dominicanos) qui cum illo cœpit rixari, & facto convicio hæreticum vocabat ac impoſtorem, qui cum Deo fingeret ſibi eſſe colloquium. Ea contentio ſic exarſit, ut diceret velle ſe demonſtrare eſſe, hominem nefarium & hæreticum: niſi faciat, non recuſare flammas & ultimam pœnam: atque hæc omnia coram magiſtratu dicebantur. Quum autem Hieronymus flammam atque ſupplicium refugeret, quidam ejus familiaris paratum ſeſe eſſe dicebat, ipſius cauſſa periculum ſubire: & ex Franciſcanis invētus eſt, qui idem profiteretur. Ad conſtitutam diem quum ambo veniſſent, ſtipati ſui ordinis monachis, Dominicanus præferebat manibus azymum panem conſecratum, quod corpus domini vocant. Franciſcani autem & magiſtratus urgebant ut à ſe deponeret: ille pertinaciter recuſabat. Itaq; re infecta domum reverſi ſunt. Paulo pòſt tamen Hieronymum cum duobus illis concertatoribus, mandato à pontifice accepto ut de cauſſa cognoſcerent, Florentini cremarunt. Neque alia ſupplicii cauſſa fuit, quàm quod motus & diſſenſiones in Repub. excitaſſe, & quidquid de rebus futuris prænunciaſſet, id ex ſenatoribus, ſuis amicis, cognoviſſe diceretur. Ad eum igitur modum Florentini Hieronymum acceperunt, quem cum Deo familiariter colloqui crediderant, ut inquit Machiavellus. Non-

Controverſiam flammis diſceptare parati monachi.

Nonnullis id fortè initio perſuaſum erat: ſed paulo pòſt eum non uſq; eò autoritate vel induſtria valere docuerunt, ut illis vel religionem Numæ, vel aliam quamvis, perſuadere poſſet. Quippe pleriſq; eorum nec veræ nec falſæ regionis ſtudium erat.

X. THEOREMA.

Felix eſt homo, quandiu fortuna illius ingenio & naturæ indulget.

FORTVNA (inquit Machiavellus) *magno alicui amni conferri poteſt, qui ſi violentius inũdaverit, cũ ſtrage ſubſtantia quæq; perrumpit: ſin vero aut ſuo flumine feratur, aut lenibus tantùm ſtagnis extra ripas effuſus ſit molibus, aggeribus, & reliquis eiuſcemodi obicibus, coercere poteſt. Sic fortuna aliquando tã violento impetu exundat, ut ei nulla virtus obſiſtere valeat. ſed malis quæ rapidior iſta vis intulit mederi pòſt virtus poteſt: tũ etiam moderatas neq; nimis violentas fortunæ vires ſuſtinere. Itaq́, principem felicem iudico, cui id obtigit ut naturam, mores & inſtituta tempori congruentia habeat: infelicẽ contrà, qui res ſuas aliter gerit, quàm ratio tẽporis pati poſſit. Quippe diverſitas tẽporis efficit, ut duo diverſis artibus, & viis ad eundẽ finẽ & eventum perveniant, duo verò contrà iiſdem*

rationibus & adminiculis utentes contrarios exitus aſſequantur. Itaque qui conſilio & ratione utetur, ſi in id tempus fortè inciderit ubi virtute ſit opus, proſperè haud dubiè ei cedent omnia: ſin mutetur tempus, ſeipſum peſſundabit, niſi mores & inſtituta ſuis contraria induerit. Iulius pontifex omnia impetu & celeritate ſumma gerebat, & quidem eventu proſpere: multis contrà præceps feſtinatio infauſta eſt. Itaque ſic ſtatuo, homines tamdiu eſſe felices quandiu fortuna ipſorum ingenio & naturæ indulget: ſed ſimulatque diſſidere incipit, confeſtim ex ſummo faſtigio ad imum devolvi. Ceterum quos evertere ſtatuit; excæcare ſolet: & ſcit legere idoneos homines, quos ad arbitrium involubili illo ſuo globo verſet. Fere autem ad iuvenes ſe applicat, minus conſultos, & fervidos: in eo ingenium fœminarum imitans, quæ adoleſcentibus ferè magis delectantur, quæq; calcaribus potius quam blanditiis admotis ad obſequium impellendæ ſunt.

PROFANAM iſtam theologiam, quam ex poetarum fabellis Machiavellus hauſit, uti veram eſſe ſibi perſuaſit, ita quoq; ceteris perſuadere nititur. Nugantur poetæ fortunã Deam quandam eſſe, quę res ſecundas & adverſas pro arbitrio diſpenſet:

Iuvenal. Saty. 10. *Te facimus fortuna deã cœloq; locamus*, inquit ille. Atq;, ut id ab ea inconſideratè & temerè fieri ſignificent, linteo caput illi obvolvunt, ne dignos ab indignis diſcrimine ullo diſtinguat. Deinde propter lubricam & ancipitem inconſtantiam, pilæ verſatili inſiſtere cogũt: ut nuſ-

ut nuſquam firmo gradu conſiſtat: uti cecinit Horatius,

Fortuna ſævo læta negotio Horat.
Ludum inſolentem ludere pertinax, Od 20.
Tranſmutat incertos honores, carm.
Nunc mihi nunc alij benigna. lib.3.

Eas nugas nobis obtrudit Machiavellus, ſcilicet ut credamus bona vel mala contingere hominibus, prout fortuna ipſorum naturis ingeniiſvé æqua aut iniqua eſt. Deinde quum adoleſcentibus inconſultis & rapidis faveat, debere homines inconſideratæ & cæcæ temeritati plus quàm rationi fidere ut fortunã in manu habeant. Quorſum hæc omnia, niſi ut homines ſemel accepto in animum Dei & paternæ ipſius providentiæ contemtu, omnẽ ipſius cultum & obſequium exuant? Nam ſimulac quis proſperos ſucceſſus non eſſe Dei benedictiones, ſed fortunæ beneficia: calamitates contrà non Dei judicia, ſed fortunæ tela, eſſe ſibi perſuaſerit, & cæco ejus impetu volvi ac revolvi res humanas, quid ſuper eſt niſi ut omnem Dei amorem metumq; abjiciat? Huc huc iſte, Lucianicæ ſcholæ columen, principes ac ceteros omni ope adducere molitur.

Sed multa adverſus eam peſtẽ alexipharmaca habemus in ſcripturis, quibus docemur nihil ſine Dei providentia cõtingere. Imò afflictiones ipſas nobis ſalutaria eſſe remedia, ne nimio ſecundarũ rerum flatu elati præcipites ruamus. Deniq; nihil verè mali à Deo patre clemẽtiſſimo nobis infligi poſſe. Sed quũ

Deus ſumma & princeps omnium rerum cauſſa.

mihi profanum hominem profanis teſtimoniis convincere propoſitum ſit: Primûm illi ſaniores omnes Philoſophos oppono, qui nihil temerè fieri, ſed omnia ab aliqua cauſſa efficiente contingere, cenſuerunt, etiamſi plerunq; illa nobis ſit incognita. Diſtinctione quidem hîc utuntur, dum Deum primam & ſummam cauſſam eſſe dicunt, arbitrum & moderatorem cauſſarum inferiorum, quas ſecundas vocant. Quibus etſi multa tribuût, quæ ſummo autori aſſignari debuerant, rerum tamen omnium cauſſam & fontem, mediatè ſeu immediatè, ad Deum ipſum referunt. Fortunæ quoque aliquando & ipſi vocabulum uſurpant, non quòd aliquam de eo nomine velint intelligi, ſed ne à vulgari loquendi uſu abhorreant, ea quorum ratio in Dei conſilio latet, fortuita eſſe & caſu euenire dicunt.

Scitè verò in hanc ſententiam Plutarch⁹, Poetas magnam injuriam fortunæ facere dicit, quum cæcam illam & temerariam vocãt, quæ videlicet hominibus ſe applicet, priuſquam illos norit. Nam (inquit) nos ipſi cæci ſumus, neque eam novimus: quum fortuna nihil aliud ſit quàm eventuum cauſſa, quam nos ignoramus. Itaq; Stoici, quum ſecundas omnium rerum cauſſas non magis noſſent quàm ceteri philoſophi, propriis tamen utebantur vocabulis, & omnia ad providentiam Dei referebant, quam vocabant fatum. Multum quidem aberat Stoicorum dogma de fato à vera cognitione providentiæ Dei, quam

nos

nos profitemur. Alligabant enim Deum Stoici cauſſis ſecundis, aut ſine illis operari non poſſet: Nos Deum conſtituimus, ita ut Entem cauſſis inferioribus, ut nulla neceſſitate id faciat: imò citra illarum adminiculum liberrimè quidquid decrevit, exequi poſſit, illasq́; nonnũquam, quando viſum fuerit, mutare.

Timotheus Cononis filius, quum res ipſius egregiè geſtas æmuli aſſignarent fortunę, atque in tabulis dormientem pingerent, fortunam autem urbes reti implicantem: ægre id tulit, quaſi ab obtrectatoribus ſpoliaretur rerum geſtarum laude ſibi non fortunæ debita. Itaq; quum aliquando in concionem progreſſus, res à ſe geſtas multis verbis expoſuiſſet, ad extremum addidit. Nullam earum rerum (cives) fortuna ſibi vendicare poteſt. Huic tam importunæ ambitioni Timothei (inquit Plutarchus) dij ſuccenſuerunt. Itaq; nihil deinceps inſigne geſſit, ſed adverſa ei omnia ceciderunt: donec tandem ab infeſto populo in exiliũ pulſus eſt. Ex ea hiſtoria colligere poſſumus, veterum ethnicorum id fuiſſe conſilium, ut quod vulgò tribui fortunæ ſolebat, id totũ re ipſa deorum favori & gratiæ aſſignarent: tantum abeſt ut illam pro numine colerent. *Plut. in Sylla.*

Cominæus de Coneſtabili Comite S. Pauli agens, cujus quanquam magnæ opes erant triſtiſſimus tamen exitus fuit, quæſtionem inſignem movet, eamq́; non tantum dextrè ſed etiam piè diſſolvit. Quid hoc loco (inquit) dicemus de fortuna? Vir ille arcẽ habebat mu- *Comin. li.4.c.12.* *Fortuna ſi-*

gmentū poeticū. nitiſſimam, & rebus omnibus inſtructam: ingenio & rei militaris ſcientia valebat: Carolum Burgundum & Ludovicum XI longo & familiari duodecim annorum uſu noverat: & ingentē vim auri poſſidebat. Statuendum igitur eſt fortunam illam fallacem ei repentè infenſam & adverſam extitiſſe. Sed revera hæc à fortuna non proveniebant, neque aliud eſt fortuna quàm figmentum poeticum. Quin potius ita judicandum eſt, iratum ei fuiſſe Deum, quòd per omnem vitam totus in eo fuerat, ut perpetuùm inter duos illos principes bellum aleret. Quippe in eo poſitam eſſe putabat materiam ac veluti ſegetem ſuę dignitatis. Ergo extremæ ignorantiæ eſſe, credere fortunam adduxiſſe virum longè prudentiſſimū eò dementiæ ut eos principes adverſum ſe concitaret, qui tanta erant ſtudiorum & voluntatum diſſimilitudine, ut toto vitæ tempore nullam unquam in rem uno animo cōſenſerint, præterquam in ipſius mortem. Non tantùm probabile ſed certiſſimum quoque eſt, non aliam fortunam manum hîc admoviſſe præter Deum, cujus gratiam amiſerat. Hæc ſunt Cominæi verba de iſta ipſa fortuna loquentis: quæ quidem non minus probum & chriſtianum hominem redolent, quàm Machiavelli doctrina germanum Porphyrij diſcipulum, vel Epicuri porcum.

Liv. Annal. lib.22. Iam an non extremi ingenij eſt, quòd dicit fortunam temerariis & inconſultis favere? Legerat fortè illud, *Audentes fortuna iuvat*, & probaverat: ſed iſtud Livij multo verius eventu

ventu doceri fortes fortunam juvare: non legerat, nec viderat prudentiſſimum illum ſcriptorem ab ipſo diſſentire. Is enim de clade ad Thraſimenum lacum accepta ſcribens, dicit eam nulla alia cauſſa magis accidiſſe quam temeritate Flaminij conſulis, quàm ingenio ejus inſitam fortuna, proſpero civilibus bellicisq; rebus ſucceſſu aluerat. Itaque jam ante ipſum prælium ſatis apparebat ferocem & rapidum in conſiliis, nec deos nec homines conſulentem, temerè omnia & præproperè acturum. Hæc clades civitatem ad dictatorem dicendum compulit Q. Fabium Maximum, qui ea ratione bellum adminiſtravit, ut tuta ſemper calidis & temerariis conſiliis anteponeret. Itaque, Romam fortè ſacrorum cauſſa revocatus, non imperio modò, ſed conſilio etiam ac propè precibus egit cum magiſtro equitum Minutio, quem legatum ad exercitū relinquebat, ut plus cōſilio quā fortunę confideret. & ſe potius ducē quàm Semproniū Flaminiumq; imitaretur.
Haud parvā rē eſſe ab toties victore hoſte vin- “
ci deſiiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe. “
Temeritatē, præterquā quòd ſtulta ſit, infeli- “
cem ad id locorū fuiſſe. Et alio loco. C. Sem- “
pronius cōſul (inquit, de Volſco bello agens) “
cui ea provincia ſorte evenerat, tanquā con- *Liv.*
ſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quòd victoris *Annal.*
populi exercitū adverſus victos duxiſſet, om- *lib.4.*
nia temerè ac negligēter egit, ergo fortuna, “
ut ſępe aliâs, virtutē ſequuta eſt. Ita igitur ſen “

ſit Fabius

COMMENTARIORVM

Liber Tertius, in quo tractatur de Politica Reipubl. adminiſtratione, quæ à principe conſtituenda eſt.

PRÆFATIO.

SVPERIORIBVS libris Machiavelli theoremata quę ad conſilium & religionem pertinebant, ordine digeſſimus, & abundè docuimus non alium ejus doctrinę ſcopum eſſe, quàm ut principem doceat ſuis conſiliis Rempubl. adminiſtrare, de ſua unius ſententia omnia gerere: ceteris qui aut conſilij copiam præbere, aut vera monere poſſint, aures clauſas habere: deinde pietatē & religionem omnē exuere. Nunc tertiam partem aggredimur, quæ de politia eſt, & multa capita in ſe complectitur. Continet enim theoremata de pace, bello, fide, promiſſis, jurejurando, clementia, ſævitia liberalitate, avaritia, conſtantia, ceterisq; virtutibus aut vitiis quæ in illuſtribus & politicis viris in utramq; partem conſiderantur. His de rebus ita ſcribit Machiavellus, ut ſatis appareat eum nihil aliud agere quàm ut tyrannicis artibus principem imbuat. Earum quidem adeò ſe peritum & conſultū eſſe

re ipſa oſtendit, Bartolum quoque ſuperet. Nam Bartolus in eo tractatu quem de tyrannide ſcripſit (etſi juris omnis humani conſultiſſimus) ſingula hujus quæſtionis capita non tam accuratè perſequutus eſt, ut iſte: quamquam alioqui ex Bartolo optimam partem tyrannicæ iſtius ſcientiæ hauſtam in contrarium detorſit. Siquidem Bartolus de iſta tyrannidis occupandæ & exercendæ arte ita diſſerit, ut crimen inteſtabile atque omni ope arcendum putet. Sed paucis, ſi libet, utrumque ſimul conferamus, ut inde liquidò appareat quod Bartolus meritò ad injuſtitiam & malitiam tyranni retulerat, id à Machiavello compilatum, & ad juſti principis officium translatum, eſſe. Primùm Bartolus duas ſpecies tyrannorum ſtatuit, quarum unam Iuris, ſeu tituli: alteram exercitij ſive uſus, vocat. Tyrannus titulo, is eſt (inquit) qui ſine ullo jure, aut iniquo & minimè legitimo titulo, principatum invadit. Tyrannus exercitio ſive uſu, is eſt, qui legitimum quidem jus ad principatum habet, ſed eum injuſtè & contra leges exercet. Inde actionum decem ſpecies enumerat, quibus is ſe tyrannum prodit. Primò, quum potentes & inſigneis viros de medio tollit, ne adverſus tyrannidem inſurgāt. Secundò, quum vexat atque opprimit ſapientes & probos, ne vitia ipſius vulgo enuncient ac nudet. Tertiò, quum literarum ſtudia abolet, ne ſapientia ediſci queat. Quarto, quū cœtus & conventus honeſtos licitosq; prohibet, metu nequid adverſus ſe moliātur. Quintò,

Tyrannorum duæ ſpecies.

Tyrannidis notæ.

tò, quum exploratores & emiſſarios paſſim habet, ſiniſtros hominum ſermones de ſe veritus. Sextò, quum inter ſubditos diſſidia & parteis fovet, ut alij alios metuant, & neutri adverſus ipſum conſpirent. Septimò, quum ſubditos in ſordibus, atq; egeſtate continere nititur, ut labore occupatis quidquam machinari non vacet. Octavò, quum bellum alere ſtudet, ut ſubditos quotidie magis ac magis atterens, ſuas opes viribus firmet. Nonò, quum externis magis quàm popularibus fidens, peregrina cuſtodia ſemetipſum ſepit. Decimò quum diſſidentibus ſubditis, unam in partẽ potius quàm in alteram inclinat. Has decem actionum ſpecies Bartolus argumentis è jure ſumtis certiſſimas tyrannidis notas eſſe probat: ſed præſertim his tribus tyrannũ prodi docet, quum diſſidia inter cives alit, quum eos pauperat, quum in eorum corpora & fortunas ſævit. Itaque demum ſtatuit ejuſcemodi tyrannis obſequium non deberi: ſed è magiſtratu deturbandos eſſe. Iam ex his decem tyrannidis notis, nonne totidem theoremata elicuit Machiavellus? Nónne principem ſuum ex iis erudit, ut virtute inſigneis viros & patriæ amantes tollat, factiones & diſcordias foveat, ſubditos in egeſtatem redigat, bellum alat, & cetera edat, quibus tyrannum Bartolus agnoſci prodidit? Minimè dubium igitur eſt quin tyrãnum informare cogitaverit, ſed ita ut quæ ex Bartolo compilarat, multo ampliora auctioraque redderet. Nã ex ſuo addidit: Nõ debere principem a-

lio uti conſilio quàm ſuo, neq; pati ut quis, rerum veritatem ipſi referat. non juſiurandum non fas, non fidem, non religionem habere: ſed ſævum, verſipellem, perfidum, immitem, extrema nequitia inſignem eſſe oportere. Ita Bartolum Machiavellus in arte tyrãnica tradenda multum poſt ſe reliquit. Neq; hoc utriuſq; inter ſe comparandi cauſſa à me dicitur. Quippe Bartolus eo ſcripto tyrannidẽ nudare, & damnare voluit: eam verò in lucem atque in uſum educere, & ſpecie officii principis tyrannicam artem tradere, Machiavello cõſilium fuit. Sed neq; Bartolus Machiavello, neq; iuriſconſ præſtantiſſimus vili ſcribæ aut tabulario Florentino, conferendus eſt. Nũc ad inſtitutum pergamus.

I. THEOREMA.

Bellum juſtum eſt quibus neceſſariũ: & pia arma, quibus nulla niſi in armis ſpes eſt.

Cap. 16. de principe.

MACHIAVELLUS *Laurentio Medici ſuadens, ut principatum Italiæ invadat, hoc illi axioma proponit. Docet enim Italiam ad novum principem ſuſcipiendum paratiſſimam eſſe, propterea quòd in extremas calamitates inciderit, quæ vel miſerrimam Hebræorum in Ægypto ſervitutem*

nitem ſuperent. Speraſſe infelicem illam provinciam ſe liberatũ iri à principe (Carolum VIII. deſignat) *quẽ ſibi à Deo miſſum eſſe exiſtimaret: ſed re ipſa & eventu apparuiſſe illum à fortuna reiectum & deſtitutum eſſe. Itaque nullam etiam reliquam ſpem eſſe, ut aliquando vindicetur in libertatem, niſi in una illuſtri Medicum domo: quæ ſubnixa ope Eccleſiæ cui præſidet* (Leonem decimum ſignificat) *& freta ſua virtute fortunaque Dei præſidio fulta, tantum opus tutò & fidenter aggredi poſſit. Ipſumque adeo Laurentium magnificum & illuſtrem virum id facilè aſſequuturum, Cæſaris Borgiæ & Agathoclis exemplis imitantem. Italiam quidem nihil niſi res novas ſpectare: Italos viribus, & corporis animique agilitate, ceteras gentes anteire. Attamen* (inquit) *quũ prælio decernendum eſt, nunquam interſunt. ſed in ignavia & ſocordia imperatorum eius rei culpa eſt. Quippe rei militaris periti haud libenter imperium cuiuſquam patiuntur, & omnes peritos ſe eſſe putant. Poſtremò Laurentium monet opportunam illi occaſionem offerri occupandæ Italiæ, ut eam miſera ſervitute oppreſſam liberet. Illud porrò inceptum iuſtiſſimum fore: bellum enim iure ſuſceptum videri, quod neceſſarium ſit armaq; legitima & pia eſſe, unde, alia omni ſpe inciſa, ſalus petenda eſt.*

HOC uno Machiavelli theoremate, tanquam face, externa & civilia bella per totum orbem accendi poſſunt. Nam ſi hoc principibus perſuaſum fuerit, licere aliũ aggredi propterea quòd ſubditos malè habeat,

mihi profanum hominem profanis teſtimoniis convincere propoſitum ſit: Primùm illi ſaniores omnes Philoſophos oppono, qui nihil temerè fieri, ſed omnia ab aliqua cauſſa efficiente contingere, cenſuerunt, etiamſi plerunq; illa nobis ſit incognita. Diſtinctione quidem hîc utuntur, dum Deum primam & ſummam cauſſam eſſe dicunt, arbitrum & moderatorem cauſſarum inferiorum, quas ſecundas vocant. Quibus etſi multa tribuūt, quæ ſummo autori aſſignari debuerant, rerum tamen omnium cauſſam & fontem, mediatè ſeu immediatè, ad Deum ipſum referunt. Fortunæ quoque aliquando & ipſi vocabulum uſurpant, non quòd aliquam deo eo nomine velint intelligi, ſed ne à vulgari loquendi uſu abhorreant, ea quorum ratio in Dei conſilio latet, fortuita eſſe & caſu euenire dicunt.

Deus ſumma & princeps omnium rerum cauſſa.

Scitè verò in hanc ſententiam Plutarch⁹, Poetas magnam injuriam fortunæ facere dicit, quum cæcam illam & temerariam vocāt, quæ videlicet hominibus ſe applicet, priuſquam illos norit. Nam (inquit) nos ipſi cæci ſumus, neque eam novimus: quum fortuna nihil aliud ſit quàm eventuum cauſſa, quam nos ignoramus. Itaq; Stoici, quum ſecundas omnium rerum cauſſas non magis noſſent quàm ceteri philoſophi, propriis tamen utebantur vocabulis, & omnia ad providentiam Dei referebant, quam vocabant fatum. Multum quidem aberat Stoicorum dogma de fato à vera cognitione providentiæ Dei, quam

nos profitemur. Alligabant enim Deum Stoici cauſſis ſecundis, aut ſine illis operari non poſſet: Nos Deum conſtituimus, ita ut Entem cauſſis inferioribus, ut nulla neceſſitate id faciat: imò citra illarum adminiculum liberrimè quidquid decrevit, exequi poſſit, illasq; nonnunquam, quando viſum fuerit, mutare.

Timotheus Cononis filius, quum res ipſius egregiè geſtas æmuli aſſignarent fortunę, atque in tabulis dormientem pingerent, fortunam autem urbes reti implicantem: ægre id tulit, quaſi ab obtrectatoribus ſpoliaretur rerum geſtarum laude ſibi non fortunæ debita. Itaq; quum aliquando in concionem progreſſus, res à ſe geſtas multis verbis expoſuiſſet, ad extremum addidit. Nullam earum rerum (cives) fortuna ſibi vendicare poteſt. Huic tam importunæ ambitioni Timothei (inquit Plutarchus) dij ſuccenſuerunt. Itaq; nihil deinceps inſigne geſſit, ſed adverſa ei omnia ceciderunt: donec tandem ab infeſto populo in exiliū pulſus eſt. Ex ea hiſtoria colligere poſſumus, veterum ethnicorum id fuiſſe conſilium, ut quod vulgò tribui fortunæ ſolebat, id totū re ipſa deorum favori & gratiæ aſſignarent: tantum abeſt ut illam pro numine colerent. *Plut. in Sylla.*

Cominæus de Coneſtabili Comite S. Pauli agens, cujus quanquam magnæ opes erant triſtiſſimus tamen exitus fuit, quæſtionem inſignem movet, eamq; non tantùm dextrè ſed etiam piè diſſolvit. Quid hoc loco (inquit) dicemus de fortuna? Vir ille arcē habebat mu- *Comin. li. 4. c. 12.* *Fortunaſi-*

gmentū poeticū. nitiſſimam, & rebus omnibus inſtructam: ingenio & rei militaris ſcientia valebat: Caro-
,, lum Burgundum & Ludovicum XI longo &
,, familiari duodecim annorum uſu noverat:
,, & ingentē vim auri poſſidebat. Statuendum
,, igitur eſt fortunam illam fallacem ei repen-
,, tè inſenſam & adverſam extitiſſe. Sed reve-
,, ra hæc à fortuna non proveniebant, neque a-
,, liud eſt fortuna quàm figmentum poeticum.
,, Quin potius ita judicandum eſt, iratum ei fu-
,, iſſe Deum, quòd per omnem vitam totus in
,, eo fuerat, ut perpetuum inter duos illos prin
,, cipes bellum aleret. Quippe in eo poſitam eſ-
,, ſe putabat materiam ac veluti ſegetem ſuę di
,, gnitatis. Ergo extremæ ignorantiæ eſſe, cre-
,, dere fortunam adduxiſſe virum longè pru-
,, dentiſſimū eò dementiæ ut eos principes ad-
,, verſum ſe concitaret, qui tanta erant ſtudio-
,, rum & voluntatum diſſimilitudine, ut toto
,, vitæ tempore nullam unquam in rem uno a-
,, nimo cōſenſerint, præterquam in ipſius mor-
,, tem. Non tantùm probabile ſed certiſſimum
,, quoque eſt, non aliam fortunam manum hîc
,, admoviſſe præter Deum, cujus gratiam ami-
,, ſerat. Hæc ſunt Cominæi verba de iſta ipſa fortuna loquentis: quæ quidem non minus probum & chriſtianum hominem redolent, quam Machiavelli doctrina germanum Porphyrij diſcipulum, vel Epicuri porcum.

Liv. Annal. lib.22. Iam an non extremi ingenij eſt, quòd dicit fortunam temerariis & inconſultis favere? Legerat fortè illud, *Audentes fortuna iuvat*, & probaverat: ſed iſtud Livij multo verius e-

ventu

ventu doceri fortes fortunam juvare: non legerat, nec viderat prudentiſſimum illum ſcriptorem ab ipſo diſſentire. Is enim de clade ad Thraſimenum lacum accepta ſcribens, dicit eam nulla alia cauſſa magis accidiſſe quam temeritate Flaminij conſulis, quàm ingenio ejus inſitam fortuna, proſpero civilibus bellicisq; rebus ſucceſſu aluerat. Itaque jam ante ipſum prælium ſatis apparebat ferocem & rapidum in conſiliis, nec deos nec homines conſulentem, temerè omnia & præproperè acturum. Hæc clades civitatem ad dictatorem dicendum compulit Q. Fabium Maximum, qui ea ratione bellum adminiſtravit, ut tuta ſemper calidis & temerariis conſiliis anteponeret. Itaque, Romam fortè ſacrorum cauſſa revocatus, non imperio modo, ſed conſilio etiam ac propè precibus egit cum magiſtro equitum Minutio, quem legatum ad exercitũ relinquebat, ut plus cõſilio quã fortunę confideret. & ſe potius ducẽ quàm Semproniũ Flaminiumq; imitaretur. " Haud parvã rẽ eſſe ab toties victore hoſte vin" cidesiiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe. " Temeritatẽ, præterquã quòd ſtulta ſit, infeli" cem ad id locorũ fuiſſe. Et alio loco. C. Sem" pronius cõſul (inquit, de Volſco bello agens) " cui ea provincia ſorte evenerat, tanquã con- *Liv. Annal. lib.4.* ſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quòd victoris populi exercitũ adverſus victos duxiſſet, om" nia temerè ac negligẽter egit, ergo fortuna, " ut ſępe aliâs, virtutẽ ſequuta eſt. Ita igitur ſen

ſit Fabius

COMMENTARIORVM

Liber Tertius, in quo tractatur de Politica Reipubl. adminiſtratione, quæ à principe conſtituenda eſt.

PRÆFATIO.

SVPERIORIBVS libris Machiavelli theoremata quę ad conſilium & religionem pertinebant, ordine digeſſimus, & abundè docuimus non alium ejus doctrinę ſcopum eſſe, quàm ut principem doceat ſuis conſiliis Rempubl. adminiſtrare, de ſua unius ſententia omnia gerere: cæteris qui aut conſilij copiam præbere, aut vera monere poſſint, aures clauſas habere: deinde pietatē & religionem omnē exuere. Nunc tertiam partem aggredimur, quæ de politia eſt, & multa capita in ſe complectitur. Continet enim theoremata de pace, bello, fide, promiſſis, jurejurando, clementia, ſævitia liberalitate, avaritia, conſtantia, ceteriſq; virtutibus aut vitiis quæ in illuſtribus & politicis viris in utramq; partem conſiderantur. His de rebus ita ſcribit Machiavellus, ut ſatis appareat eum nihil aliud agere quàm ut tyrannicis artibus principem imbuat. Earum quidem adeò ſe peritum & conſultū eſſe

re ipſa

re ipſa oſtendit, Bartolum quoque ſuperet. Nam Bartolus in eo tractatu quem de tyrannide ſcripſit (etſi juris omnis humani conſultiſſimus) ſingula hujus quæſtionis capita non tam accuratè perſequutus eſt, ut iſte: quamquam alioqui ex Bartolo optimam partem tyrannicæ iſtius ſcientiæ hauſtam in contrarium detorſit. Siquidem Bartolus de iſta tyrannidis occupandæ & exercendæ arte ita diſſerit, ut crimen inteſtabile atque omni ope arcendum putet. Sed paucis, ſi libet, utrumque ſimul conferamus, ut inde liquidò appareat quod Bartolus meritò ad injuſtitiam & malitiam tyranni retulerat, id à Machiavello compilatum, & ad juſti principis officium translatum, eſſe. Primùm Bartolus duas ſpecies tyrannorum ſtatuit, quarum unam Iuris, ſeu tituli; alteram exercitij ſive uſus, vocat. Tyrannus titulo, is eſt (inquit) qui ſine ullo jure, aut iniquo & minimè legitimo titulo, principatum invadit. Tyrannus exercitio ſive uſu, is eſt, qui legitimum quidem jus ad principatum habet, ſed eum injuſtè & contra leges exercet. Inde actionum decem ſpecies enumerat, quibus is ſe tyrannum prodit. Primò, quum potentes & inſigneis viros de medio tollit, ne adverſus tyrannidem inſurgāt. Secundò, quum vexat atque opprimit ſapienteis & probos, ne vitia ipſius vulgo enuncient ac nudēt. Tertiò, quum literarum ſtudia abolet, ne ſapientia ediſci queat. Quartò, quū cœtus & conventus honeſtos licitosq; prohibet, metu ne quid adverſus ſe moliātur. Quintò,

Tyrannorum duæ ſpecies.

Tyrannidis notæ.

tò, quum exploratores & emiſſarios paſſim habet, ſiniſtros hominum ſermones de ſe veritus. Sextò, quum inter ſubditos diſſidia & parteis fovet, ut alijalios metuant, & neutri adverſus ipſum conſpirent. Septimò, quum ſubditos in ſordibus, atq; egeſtate continere nititur, ut labore occupatis quidquam machinari non vacet. Octavò, quum bellum alere ſtudet, ut ſubditos quotidie magis ac magis atterens, ſuas opes viribus firmet. Nonò, quum externis magis quàm popularibus fidens, peregrina cuſtodia ſemetipſum ſepit. Decimò quum diffidentibus ſubditis, unam in partē potius quàm in alteram inclinat. Has decem actionum ſpecies Bartolus argumentis è jure ſumtis certiſſimas tyrannidis notas eſſe probat: ſed præſertim his tribus tyrannū prodi docet, quum diſſidia inter cives alit, quum eos pauperat, quum in eorum corpora & fortunas ſævit. Itaque demum ſtatuit ejuſcemodi tyrannis obſequium non deberi: ſed è magiſtratu deturbandos eſſe. Iam ex his decem tyrannidis notis, nónne totidem theoremata elicuit Machiavellus? Nónne principem ſuum ex iis erudit, ut virtute inſigneis viros & patriæ amantes tollat, factiones & diſcordias foveat, ſubditos in egeſtatem redigat, bellum alat, & cetera edat, quibus tyrannum Bartolus agnoſci prodidit? Minimè dubium igitur eſt quin tyrānum informare cogitaverit, ſed ita ut quæ ex Bartolo compilarat, multo ampliora auctioraque redderet. Nā ex ſuo addidit: Nō debere principem a-

lio

rationibus & adminiculis utentes contrarios exitus aſſequantur. Itaque qui conſilio & ratione utetur, ſi in id tempus fortè inciderit ubi virtute ſit opus, proſperè haud dubiè ei cedent omnia ſin mutetur tempus, ſeipſum peſſundabit, niſi mores & inſtituta ſuis contraria induerit. Iulius pontifex omnia impetu & celeritate ſumma gerebat, & quidem eventu proſpere: multis contrà præceps feſtinatio infauſta eſt. Itaque ſic ſtatuo, homines tamdiu eſſe felices quandiu fortuna ipſorum ingenio & naturæ indulget: ſed ſimulatque diſſidere incipit, confeſtim ex ſummo faſtigio ad imum devolvi. Ceterum quos evertere ſtatuit, excæcare ſolet: & ſcit legere idoneos homines, quos ad arbitrium involubili illo ſuo globo verſet. Ferè autem ad iuvenes ſe applicat, minus conſultos, & fervidos: in eo ingenium fœminarum imitans, quæ adoleſcentibus ferè magis delectantur, quæq; calcaribus potius quam blanditiis admotis ad obſequium impellendæ ſunt.

PROFANAM iſtam theologiam, quam ex poetarum fabellis Machiavellus hauſit, uti veram eſſe ſibi perſuaſit, ita quoq; ceteris perſuadere nititur. Nugantur poetæ fortunā Deam quandam eſſe, quę res ſecundas & adverſas pro arbitrio diſpenſet:

Iuvenal. Saty. 10. *Te facimus fortuna deā cœloq; locamus*, inquit ille. Atq; ut id ab ea inconſideratè & temerè fieri ſignificent, linteo caput illi obvolvunt, ne dignos ab indignis diſcrimine ullo diſtinguat. Deinde propter lubricam & ancipitem inconſtantiam, pilæ verſatili inſiſtere cogūt: ut nuſ-

ut nuſquam firmo gradu conſiſtat: uti cecinit Horatius,

Fortuna ſævo læta negotio *Horat.*
Ludum inſolentem ludere pertinax, *Od 20.*
Tranſmutat incertos honores, *carm.*
Nunc mihi nunc alij benigna. *lib. 3.*

Eas nugas nobis obtrudit Machiavellus, ſcilicet ut credamus bona vel mala contingere hominibus, prout fortuna ipſorum naturis ingeniiſvé æqua aut iniqua eſt. Deinde quum adoleſcentibus inconſultis & rapidis faveat, debere homines inconſideratæ & cæcæ temeritati plus quàm rationi fidere ut fortunã in manu habeant. Quorſum hæc omnia, niſi ut homines ſemel accepto in animum Dei & paternæ ipſius providentiæ contemtu, omnẽ ipſius cultum & obſequium exuant? Nam ſimulac quis proſperos ſucceſſus non eſſe Dei benedictiones, ſed fortunæ beneficia: calamitates contrà non Dei judicia, ſed fortunæ tela, eſſe ſibi perſuaſerit, & cæco ejus impetu volvi ac revolvi res humanas, quid ſuper eſt niſi ut omnem Dei amorem metumq; abjiciat? Huc huc iſte, Lucianicæ ſcholæ columen, principes ac ceteros omni ope adducere molitur.

Sed multa adverſus eam peſtẽ alexipharmaca habemus in ſcripturis, quibus docemur nihil ſine Dei providentia cõtingere. Imò afflictiones ipſas nobis ſalutaria eſſe remedia, ne nimio ſecundarũ rerum flatu elati præcipites ruamus. Deniq; nihil verè mali à Deo patre clemẽtiſſimo nobis infligi poſſe. Sed quũ

Deus ſumma & princeps omnium rerum cauſſa.

mihi profanum hominem profanis teſtimoniis convincere propoſitum ſit: Primùm illi ſaniores omnes Philoſophos oppono, qui nihil temerè fieri, ſed omnia ab aliqua cauſſa efficiente contingere, cenſuerunt, etiamſi plerunq; illa nobis ſit incognita. Diſtinctione quidem hîc utuntur, dum Deum primam & ſummam cauſſam eſſe dicunt, arbitrum & moderatorem cauſſarum inferiorum, quas ſecundas vocant. Quibus etſi multa tribuũt, quæ ſummo autori aſſignari debuerant, rerum tamen omnium cauſſam & fontem, mediatè ſeu immediatè, ad Deum ipſum referunt. Fortunæ quoque aliquando & ipſi vocabulum uſurpant, non quòd aliquam de eo nomine velint intelligi, ſed ne à vulgari loquendi uſu abhorreant, ea quorum ratio in Dei conſilio latet, fortuita eſſe & caſu euenire dicunt.

Scitè verò in hanc ſententiam Plutarch[9], Poetas magnam injuriam fortunæ facere dicit, quum cæcam illam & temerariam vocãt, quæ videlicet hominibus ſe applicet, priuſquam illos norit. Nam (inquit) nos ipſi cæci ſumus, neque eam novimus: quum fortuna nihil aliud ſit quàm eventuum cauſſa, quam nos ignoramus. Itaq; Stoici, quum ſecundas omnium rerum cauſſas non magis noſſent quàm ceteri philoſophi, propriis tamen utebantur vocabulis, & omnia ad providentiam Dei referebant, quam vocabant fatum. Multum quidem aberat Stoicorum dogma de fato à vera cognitione providentiæ Dei, quam

nos

nos profitemur. Alligabant enim Deum Stoici ca iſſis ſecundis, aut ſine illis operari non poſſet: Nos Deum conſtituimus, ita ut Entem cauſſis inferioribus, ut nulla neceſſitate id faciat: imò citra illarum adminiculum liberrimè quidquid decrevit, exequi poſſit, illasq́; nonnūquam, quando viſum fuerit, mutare.

Timotheus Cononis filius, quum res ipſius egregiè geſtas æmuli aſſignarent fortunę, atque in tabulis dormientem pingerent, fortunam autem urbes reti implicantem: ægrè id tulit, quaſi ab obtrectatoribus ſpoliaretur rerum geſtarum laude ſibi non fortunæ debita. Itaq; quum aliquando in concionem progreſſus, res à ſe geſtas multis verbis expoſuiſſet, ad extremum addidit, Nullam earum rerum (cives) fortuna ſibi vendicare poteſt. Huic tam importunæ ambitioni Timothei (inquit Plutarchus) dii ſuccenſuerunt. Itaq; nihil deinceps inſigne geſſit, ſed adverſa ei omnia ceciderunt: donec tandem ab infeſto populo in exiliū pulſus eſt. Ex ea hiſtoria colligere poſſumus, veterum ethnicorum id fuiſſe conſilium, ut quod vulgò tribui fortunæ ſolebat, id totū re ipſa deorum favori & gratiæ aſſignarent: tantum abeſt ut illam pro numine colerent. *Plut. in Sylla.*

Cominæus de Coneſtabili Comite S. Pauli agens, cujus quanquam magnæ opes erant triſtiſſimus tamen exitus fuit, quæſtionem inſignem movet, eamq́; non tantùm dextrè ſed etiam piè diſſolvit. Quid hoc loco (inquit) dicemus de fortuna? Vir ille arcē habebat mu- *Comin. li. 4. c. 12.* *Fortuna ſi-*

gmentũ poeticũ. nitiſſimam, & rebus omnibus inſtructam: ingenio & rei militaris ſcientia valebat: Carolum Burgundum & Ludovicum XI longo & familiari duodecim annorum uſu noverat: & ingentẽ vim auri poſſidebat. Statuendum igitur eſt fortunam illam fallacem ei repentè infenſam & adverſam extitiſſe. Sed revera hæc à fortuna non proveniebant, neque aliud eſt fortuna quàm figmentum poeticum. Quin potius ita judicandum eſt, iratum ei fuiſſe Deum, quòd per omnem vitam totus in eo fuerat, ut perpetuum inter duos illos principes bellum aleret. Quippe in eo poſitam eſſe putabat materiam ac veluti ſegetem ſuę dignitatis. Ergo extremæ ignorantiæ eſſe, credere fortunam adduxiſſe virum longè prudentiſſimũ eò dementiæ ut eos principes adverſum ſe concitaret, qui tanta erant ſtudiorum & voluntatum diſſimilitudine, ut toto vitæ tempore nullam unquam in rem uno animo cõſenſerint, præterquam in ipſius mortem. Non tantùm probabile ſed certiſſimum quoque eſt, non aliam fortunam manum hîc admoviſſe præter Deum, cujus gratiam amiſerat. Hæc ſunt Cominæi verba de iſta ipſa fortuna loquentis: quæ quidem non minus probum & chriſtianum hominem redolent, quàm Machiavelli doctrina germanum Porphyrij diſcipulum, vel Epicuri porcum.

Liv. Annal. lib.22. Iam an non extremi ingenij eſt, quòd dicit fortunam temerariis & inconſultis favere? Legerat fortè illud, *Audentes fortuna iuvat*, & probaverat: ſed iſtud Livij multo verius eventu

ventu doceri fortes fortunam juvare: non legerat, nec viderat prudentiſſimum illum ſcriptorem ab ipſo diſſentire. Is enim de clade ad Thraſimenum lacum accepta ſcribens, dicit eam nulla alia cauſſa magis accidiſſe quàm temeritate Flaminij conſulis, quàm ingenio ejus inſitam fortuna, proſpero civilibus bellicisq; rebus ſucceſſu aluerat. Itaque jam ante ipſum prælium ſatis apparebat ferocem & rapidum in conſiliis, nec deos nec homines conſulentem, temerè omnia & præproperè acturum. Hæc clades civitatem ad dictatorem dicendum compulit Q. Fabium Maximum, qui ea ratione bellum adminiſtravit, ut tuta ſemper calidis & temerariis conſiliis anteponeret. Itaque, Romam fortè ſacrorum cauſſa revocatus, non imperio modò, ſed conſilio etiam ac propè precibus egit cum magiſtro equitum Minutio, quem legatum ad exercitū relinquebat, ut plus cōſilio quā fortunę confideret. & ſe potius ducē quàm Semproniū Flaminiumq; imitaretur. "Haud parvā rē eſſe ab toties victore hoſte vin "ci deſiiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe. "Temeritatē, præterquā quòd ſtulta ſit, infeli "cem ad id locorū fuiſſe. Et alio loco C. Sem "pronius cōſul (inquit, de Volſco bello agens) cui ea provincia ſorte evenerat, tanquā conſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quòd victoris populi exercitū adverſus victos duxiſſet, omnia temerè ac negligēter egit, ergo fortuna, "ut ſępe aliâs, virtutē ſequuta eſt. Ita igitur ſen "ſit Fabius

Liv. Annal. lib. 4.

COMMENTARIORVM

Liber Tertius, in quo tractatur de Politica Reipubl. adminiſtratione, quæ à principe conſtituenda eſt.

PRÆFATIO.

SVPERIORIBVS libris Machiavelli theoremata quę ad conſilium & religiõnem pertinebant, ordine digeſſimus, & abundè docuimus non alium ejus doctrinę ſcopum eſſe, quàm ut principem doceat ſuis conſiliis Rempubl. adminiſtrare, de ſua unius ſententia omnia gerere: ceteris qui aut conſilij copiam præbere, aut vera monere poſſint, aures clauſas habere: deinde pietatē & religionem omnē exuere. Nunc tertiam partem aggredimur, quæ de politia eſt, & multa capita in ſe complectitur. Continet enim theoremata de pace, bello, fide, promiſſis, jurejurando, clementia, ſævitia liberalitate, avaritia, conſtantia, ceterisq; virtutibus aut vitiis quæ in illuſtribus & politicis viris in utramq; partem conſiderantur. His de rebus ita ſcribit Machiavellus, ut ſatis appareat eum nihil aliud agere quàm ut tyrannicis artibus principem imbuat. Earum quidem adeò ſe peritum & conſultū eſſe

re ipſa

tò, quum exploratores & emiſſarios paſſim habet, ſiniſtros hominum ſermones de ſe veritus. Sextò, quum inter ſubditos diſſidia & parteis fovet, ut alij alios metuant, & neutri adverſus ipſum conſpirent. Septimò, quum ſubditos in ſordibus, atq; egeſtate continere nititur, ut labore occupatis quidquam machinari non vacet. Octavò, quum bellum alere ſtudet, ut ſubditos quotidie magis ac magis atterens, ſuas opes viribus firmet. Nonò, quum externis magis quàm popularibus fidens, peregrina cuſtodia ſemetipſum ſepit. Decimò quum diſſidentibus ſubditis, unam in partē potius quàm in alteram inclinat. Has decem actionum ſpecies Bartolus argumentis è jure ſumtis certiſſimas tyrannidis notas eſſe probat: ſed præſertim his tribus tyrannū prodi docet, quum diſſidia inter cives alit, quum eos pauperat, quum in eorum corpora & fortunas ſævit. Itaque demum ſtatuit ejuſcemodi tyrannis obſequium non deberi: ſed è magiſtratu deturbandos eſſe. Iam ex his decem tyrannidis notis, nonne totidem theoremata elicuit Machiavellus? Nónne principem ſuum ex iis erudit, ut virtute inſigneis viros & patriæ amantes tollat, factiones & diſcordias foveat, ſubditos in egeſtatem redigat, bellum alat, & cetera edat, quibus tyrannum Bartolus agnoſci prodidit? Minimè dubium igitur eſt quin tyrānum informare cogitaverit, ſed ita ut quæ ex Bartolo compilarat, multo ampliora auctioraque redderet. Nā ex ſuo addidit: Nō debere principem a-

lio

tutem ſuperent. Speraſſe inſ...iecem illam provinciam ſe liberatũ iri à princ pe (Carolum VIII. deſignat) *quẽ ſibi à Deo m ſſum eſſe exiſtimaret: ſed re ipſa & eventu apparu ſſe illum à fortuna reiectum & deſtitutum eſſe. Itaque nullam etiam reliquam ſpem eſſe, ut aliquando vindicetur in libertatem, niſi in una illuſtri Medicum domo: quæ ſubnixa ope Eccleſiæ cui præſides* (Leonem decimum ſignificat) *& freta ſua virtute fortunaque Dei præſidio fulta, tantùm opus tutò & fidenter aggredi poſſit. Ipſumque adeo Laurentium magnificum & illuſtrem virum id facilè aſſequuturum, Cæſaris Borgiæ & Agathoclis exemplis imitantem. Italiam quidem nihil niſi res novas ſpectare: Italos viribus, & corporis animíque agilitate, ceteras gentes anteire. Attamen* (inquit) *quũ prælio decernendum eſt, nunquam interſunt. ſed in ignavia & ſocordia imperatorum eius rei culpa eſt. Quippe rei militaris periti haud libenter imperium cuiuſquam patiuntur, & omnes peritos ſe eſſe putant. Poſtremò Laurentium monet opportunam illi occaſionem offerri occupandæ Italiæ, ut eam miſera ſervitute oppreſſam liberet. Illud porrò inceptum iuſtiſſimum fore: bellum enim iure ſuſceptum videri, quod neceſſarium ſit: arma q; legitima & pia eſſe, unde, alia omni ſpe inciſa, ſalus petenda eſt.*

HOC uno Machiavelli theoremate, tanquam face, externa & civilia bella per totum orbem accendi poſſunt. Nam ſi hoc principibus perſuaſum fuerit, licere aliũ aggredi propterea quòd ſubditos malè habeat,

nunquam

nunquam illis bellorum ſeges & cauſſæ deerunt. Nulla igitur juſta cauſſa Laurentio erat uſurpandæ Italiæ propter principum & tyrannorum ſævitiam. Quid enim aliud foret, quam malum malo & tyrannidem tyrannide pellere; quum nullum jus Medicibus eſſet ad dominatum Italiæ. Tyrannos enim nõ tantùm vocarunt antiqui, Caligulas, Nerones, Cõmodos, & ceteros, qui ſubditos crudeliter tractarent: ſed eos quoq; qui Republica occupata, & oppreſſa libertate, cives tamen moderato imperio regebant: cujaſmodi Iul. Cæſar, Hiero Syracuſanus, triginta tyranni Athenarum civitati à Lacedæmoniis impoſiti fuere. Itaq; alienæ regionis principatum invadere princeps non poteſt, ad quem nullum jus niſi vim habet, quin tyrannidis opinionem nomenq; ſubeat: utcumq; dicat ſe cum incolis & indigenis clementer agere velle Communis tamen ſocietas & juſtitia non prohibent, quò minus principi, cui jure tyrannidem coercere liceat, auxilium ſuppeditet: quia principes principibus communi officio obſtricti ſunt, ut iis opem ferant qui jure ac legitimo ordine tyrannidi ſeſe opponunt.

Nemini niſi iuſtis de cauſis bellum inferri debet.

Romani multis exemplis id verum æquũque eſſe confirmarunt: quum ſe alienis bellis immiſcere nollent ſine jure & legitimo titulo. Samnites (gens opibus armiſq; valida) quum Campanos adverſo prœlio fregiſſent, coegerunt ad petendum Romæ auxilium, quia nulla propinquior ſpes erat. Itaq; legati in

ti in ſenatum introducti, multis verbis docuerunt, quàm utilis foret Romanorum rebus campanæ ſocietatis acceſſio: quantum urbis amplitudine, quantum agri ubertate ceteris ſuperiores eſſent: ea omnia Romanorum fore, neq; ullam fore coloniam, quæ Campanos obſequio & fide erga ipſos ſuperaret. Itaq; ſe à Romanis amicitiam in perpetuum, auxilium in præſens, petere. Hæc & ſimilia quum oraſſent, nihil tamen à ſenatu impetrare potuerunt, niſi ut legatos ad Samnites ſocios atq; amicos Romani mitterent precatum, ne quę vis Campanis fieret. Ad ea princeps legationis (ſic enim domo mandatum attulerat, inquit Livius) quandoquidē, inquit, noſtra tueri adverſus vim, atque injuriam juſta vi non vultis, veſtra certè defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, divina humanaq; omnia in veſtram, Patres conſcr. populiq; Romani ditionem dedimus: quidquid deinde patiemur, dedititii veſtri paſſuri. Tum in ſenatu jam fides agi viſa, deditos non prodi: bellumque adverſus Samnites ſuſceptum eſt, quod ſine juſto titulo Romani à Campanis in ſe nunquam vertiſſent.

Memorabilis certè eſt Martiani Cæſaris ſententia, donec liceret in pace vivere, non decere principem arma ſumere. Quippe neque arma induenda princip[i], niſi ut patriam potius defendat quàm ut aliena oppugnatum eat: neque bellum ſuſcipiendum eſt niſi prius juſtū ſit nécne maturè cōſultatū fuerit.

Bella

Bella enim (ait Cominæus) inceptu & prima ſpecie læta ſunt, exitu per difficilia. Itaq; priuſquam tertium & ultimum bellum Punicũ ſuſciperetur, in ſenatu Rom. diu multumque tanta res agitata eſt, atq; inter M. Porticum Catonem & Scipionẽ Naſicam ſenatus principes (quorum alter ſapientiſſimus vir in civitate habebatur, alter optimus vir etiam à ſenatu judicatus erat) variis ſententiis certatum. Cato ſuadebat, ut bellum indiceretur Carthaginenſibus, qui exercitum ſpecie contra Maſaniſſam regem, re ipſa contra Romanos comparatum in finibus haberent. Naſica contradicente, legatos mitti Carthaginem placuit, qui ſpecularentur quid agerent, caſtigato eorum ſenatu, quòd contra fœdus exercitum & navales materias haberent. Sed Giſgo Amilcaris filius, homo ſeditioſus, qui tunc in magiſtratu erat, ita ſenatum bellum adverſus Rom. ſuadendo concitavit, ut legatos quominus violarentur, fuga explicuerit. Id nunciantes, infeſtu iam ſenatum Carthaginenſibus infeſtiorem fecerunt. Quum Cato ſuaderet, ut iis bellum indiceretur: Naſica nondum juſtam ſibi cauſſam bellandi videri, & nihil temerè faciendum: Catonis ſententia pervicit, ut cum Carthaginenſibus, quòd contrà fœdus naves haberent, & extra fines exercitum eduxiſſent, quòdque Maſaniſſæ ſocio arma intuliſſent, bellum gereretur. Sed bello indicto diverſis quoque ſententiis inter eos certatum eſt de tollenda aut ſervanda Carthagine. Cato delendam eſſe cenſe-

cenſebat, quòd gravis adverſaria & priſtinis cladibus erudita immineret Romæ, & ſubinde fidẽ frangeret. Naſica ſuadebat relinquẽdam, tum ut metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retineret: externum timorem maximum concordiæ eſſe vinculum: tum ne Romanæ juventuti deeſſet materia acuẽdæ virtutis Medio inter utramque temperamento ſenatui placuit, ut parceretur Carthaginenſibus, ſi primùm armis traditis, deinde claſſe exuſta: & relicta urbe, mox procul à mari x. millibus nec minus remoto loco oppidum conderent. Id quum conſules in Africā tranſvecti, ex autoritate patrum imperaret, indignitate rei Carthaginenſes ad bellandũ compulerunt. Ita tertium bellum initum eſt, & Carthaginis ipſius excidio terminatum.

Memoratu quoq; digna eſt ſententia Cancellarii Rupefortii, qui regnante in Gallia Carolo VIII. cum magiſtratũ gerebat. Conſilium dabant multi regi adoleſcenti ut adverſus Franciſcum ultimum Britanniæ ducẽ bellum ſuſciperet, eiusque Ducatum armis invaderet. Cancellarius monebat, jura quæ rex ad eam ditionem obtinendam haberet, nondum bene certa eſſe atque explorata, & accuratè eſſe inſpicienda priuſquam bellum indiceretur. Quippe tyranni eſſe alienam ditionem uſurpare. Itaq; ex ejus ſententia miſſi ſunt legati ad ducem, qui monerent, ut deligerentur utrimq; arbitri docti & rerum periti homines, qui de regis & ipſius jure diceptarent. Id factum: ſed inter hæc Franciſcus *Annal in ann. 1488.*

gmentũ poeticũ. nitiſſimam, & rebus omnibus inſtructam: ingenio & rei militaris ſcientia valebat: Carolum Burgundum & Ludovicum XI longo & familiari duodecim annorum uſu noverat: & ingentẽ vim auri poſſidebat. Statuendum igitur eſt fortunam illam fallacem ei repentè infenſam & adverſam extitiſſe. Sed revera hæc à fortuna non proveniebant, neque aliud eſt fortuna quàm figmentum poeticum. Quin potius ita judicandum eſt, iratum ei fuiſſe Deum, quòd per omnem vitam totus in eo fuerat, ut perpetuum inter duos illos principes bellum aleret. Quippe in eo poſitam eſſe putabat materiam ac veluti ſegetem ſuę dignitatis. Ergo extremæ ignorantiæ eſſe, credere fortunam adduxiſſe virum longè prudentiſſimũ eò dementiæ ut eos principes adverſum ſe concitaret, qui tanta erant ſtudiorum & voluntatum diſſimilitudine, ut toto vitæ tempore nullam unquam in rem uno animo cõſenſerint, præterquam in ipſius mortem. Non tantùm probabile ſed certiſſimum quoque eſt, non aliam fortunam manum hîc admoviſſe præter Deum, cujus gratiam amiſerat. Hæc ſunt Cominæi verba de iſta ipſa fortuna loquentis: quæ quidem non minus probum & chriſtianum hominem redolent, quàm Machiavelli doctrina germanum Porphyrij diſcipulum, vel Epicuri porcum.

Liv. Annal. lib.22. Iam an non extremi ingenij eſt, quòd dicit fortunam temerariis & inconſultis favere? Legerat fortè illud, *Audentes fortuna iuvat*, & probaverat; ſed iſtud Livij multo verius eventu

ventu doceri fortes fortunam juvare: non legerat, nec viderat prudentiſſimum illum ſcriptorem ab ipſo diſſentire. Is enim de clade ad Thraſimenum lacum accepta ſcribens, dicit eam nulla alia cauſſa magis accidiſſe quam temeritate Flaminij conſulis, quàm ingenio ejus inſitam fortuna, proſpero civilibus bellicisq; rebus ſucceſſu aluerat. Itaque jam ante ipſum prælium ſatis apparebat ferocem & rapidum in conſiliis, nec deos nec homines conſulentem, temerè omnia & præproperè acturum. Hæc clades civitatem ad dictatorem dicendum compulit Q. Fabium Maximum, qui ea ratione bellum adminiſtravit, ut tuta ſemper calidis & temerariis conſiliis anteponeret. Itaque, Romam fortè ſacrorum cauſſa revocatus, non imperio modò, ſed conſilio etiam ac propè precibus egit cum magiſtro equitum Minutio, quem legatum ad exercitū relinquebat, ut plus cōſilio quā fortunæ confideret. & ſe potius ducē quàm Semproniū Flaminiumq; imitaretur. Haud parvā rē eſſe ab toties victore hoſte vinci deſiiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe. Temeritatē, præterquā quòd ſtulta ſit, infelicem ad id locorū fuiſſe. Et alio loco C. Sempronius cōſul (inquit, de Volſco bello agens) cui ea provincia ſorte evenerat, tanquā conſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quòd victoris populi exercitū adverſus victos duxiſſet, omnia temerè ac negligēter egit, ergo fortuna, ut ſæpe aliâs, virtutē ſequuta eſt. Ita igitur ſen- *Liv. Annal. lib. 4.*

ſit Fabius

COMMENTARIORVM

Liber Tertius, in quo tractatur de Politica Reipubl. adminiſtratione, quæ à principe conſtituenda eſt.

PRÆFATIO.

SVPERIORIBVS libris Machiavellii theoremata quę ad conſilium & religionem pertinebant, ordine digeſſimus, & abundè docuimus non alium ejus doctrinę ſcopum eſſe, quàm ut principem doceat ſuis conſiliis Rempubl. adminiſtrare, de ſua unius ſententia omnia gerere: ceteris qui aut conſilij copiam præbere, aut vera monere poſſint, aures clauſas habere: deinde pietatē & religionem omnē exuere. Nunc tertiam partem aggredimur, quæ de politia eſt, & multa capita in ſe complectitur. Continet enim theoremata de pace, bello, fide, promiſſis, jurejurando, clementia, ſævitia liberalitate, avaritia, conſtantia, ceterisq; virtutibus aut vitiis quæ in illuſtribus & politicis viris in utramq; partem conſiderantur. His de rebus ita ſcribit Machiavellus, ut ſatis appareat eum nihil aliud agere quàm ut tyrannicis artibus principem imbuat. Earum quidem adeò ſe peritum & conſultū eſſe

re ipſa

tò, quum exploratores & emiſſarios paſſim habet, ſiniſtros hominum ſermones de ſe veritus. Sextò, quum inter ſubditos diſſidia & parteis fovet, ut alij alios metuant, & neutri adverſus ipſum conſpirent. Septimò, quum ſubditos in ſordibus, atq; egeſtate continere nititur, ut labore occupatis quidquam machinari non vacet. Octavò, quum bellum alere ſtudet, ut ſubditos quotidie magis ac magis atterens, ſuas opes viribus firmet. Nonò, quum externis magis quàm popularibus fidens, peregrina cuſtodia ſemetipſum ſepit. Decimò quum diſſidentibus ſubditis, unam in partē potius quàm in alteram inclinat. Has decem actionum ſpecies Bartolus argumentis è jure ſumtis certiſſimas tyrannidis notas eſſe probat: ſed præſertim his tribus tyrannū prodi docet, quum diſſidia inter cives alit, quum eos pauperat, quum in eorum corpora & fortunas ſævit. Itaque demum ſtatuit ejuſcemodi tyrannis obſequium non deberi: ſed è magiſtratu deturbandos eſſe. Iam ex his decem tyrannidis notis, nónne totidem theoremata elicuit Machiavellus? Nónne principem ſuum ex iis erudit, ut virtute inſigneis viros & patriæ amantes tollat, factiones & diſcordias foveat, ſubditos in egeſtatem redigat, bellum alat, & cetera edat, quibus tyrannum Bartolus agnoſci prodidit? Minimè dubium igitur eſt quin tyrānum informare cogitaverit, ſed ita ut quæ ex Bartolo compilarat, multo ampliora auctioraque redderet. Nā ex ſuo addidit: Nō debere principem a-

lio

tutem ſuperent. Speraſſe infelicem illam provinciam ſe liberatũ iri à principe (Carolum VIII. deſignat) *quẽ ſibi à Deo miſſum eſſe exiſtimaret: ſed re ipſa & eventu apparuiſſe, illum à fortuna reiectum & deſtitutum eſſe. Itaque nullam etiam reliquam ſpem eſſe, ut aliquando vindicetur in libertatem, niſi in una illuſtri Medicum domo: quæ ſubnixa ope Eccleſiæ cui præſidet* (Leonem decimum ſignificat) *& freta ſua virtute fortunaque Dei præſidio fulta, tantùm opus tutò & fidenter aggredi poſſit. Ipſumque adeo Laurentium magnificum & illuſtrem virum id facilè aſſequuturum, Cæſaris Borgiæ & Agathoclis exemplis imitantem. Italiam quidem nihil niſi res novas ſpectare: Italos viribus, & corporis animique agilitate, ceteras gentes anteire. Attamen* (inquit) *quũ prælio decernendum eſt, nunquam interſunt. ſed in ignavia & ſocordia imperatorum eius rei culpa eſt. Quippe rei militaris periti haud libenter imperium cuiuſquam patiuntur, & omnes peritos ſe eſſe putant. Poſtremò Laurentium monet opportunam illi occaſionem offerri occupandæ Italiæ, ut eam miſera ſervitute oppreſſam liberet. Illud porrò inceptum iuſtiſſimum fore: bellum enim iure ſuſceptum videri, quod neceſſarium ſit armaq; legitima & pia eſſe, unde, alia omni ſpe inciſa, ſalus petenda eſt.*

HOC uno Machiavelli theoremate, tanquam face, externa & civilia bella per totum orbem accendi poſſunt. Nam ſi hoc principibus perſuaſum fuerit, licere aliũ aggredi propterea quòd ſubditos malè habeat, nunquam

nunquam illis bellorum ſeges & cauſſæ deerunt. Nulla igitur juſta cauſſa Laurentio erat uſurpandæ Italiæ propter principum & tyrannorum ſævitiam. Quid enim aliud foret, quam malum malo & tyrannidem tyrannide pellere; quum nullum jus Medicibus eſſet ad dominatum Italiæ. Tyrannos enim nō tantùm vocarunt antiqui, Caligulas, Nerones, Cōmodos, & ceteros, qui ſubditos crudeliter tractarent: ſed eos quoq; qui Republica occupata, & oppreſſa libertate, cives tamen moderato imperio regebant: cujuſmodi Iul. Cæſar, Hiero Syracuſanus, triginta tyranni Athenarum civitati à Lacedæmoniis impoſiti fuere. Itaq; alienæ regionis principatum invadere princeps non poteſt, ad quem nullum jus niſi vim habet, quin tyrannidis opinionem nomenq; ſubeat: utcumq; dicat ſe cum incolis & indigenis clementer agere velle Communis tamen ſocietas & juſtitia non prohibent, quò minus principi, cui jure tyrannidem coercere liceat, auxilium ſuppeditet: quia principes principibus communi officio obſtricti ſunt, ut iis opem ferant qui jure ac legitimo ordine tyrannidi ſeſe opponunt.

Nemini niſi iuſtis de cauſis bellum inferri debet.

Romani multis exemplis id verum æquūque eſſe confirmarunt: quum ſe alienis bellis immiſcere nollent ſine jure & legitimo titulo. Samnites (gens opibus armiſq; valida) quum Campanos adverſo prœlio fregiſſent, coegerunt ad petendum Romæ auxilium, quia nulla propinquior ſpes erat. Itaq; lega-

ti in ſenatum introducti, multis verbis docuerunt, quàm utilis foret Romanorum rebus campanæ ſocietatis acceſſio: quantum urbis amplitudine, quantum agri ubertate ceteris ſuperiores eſſent: ea omnia Romanorum fore, neq; ullam fore coloniam, quæ Campanos obſequio & fide erga ipſos ſuperaret. Itaq; ſe à Romanis amicitiam in perpetuum, auxilium in præſens, petere. Hæc & ſimilia quum oraſſent, nihil tamen à ſenatu impetrare potuerunt, niſi ut legatos ad Samnites ſocios atq; amicos Romani mitterent precatum, ne quę vis Campanis fieret Ad ea princeps legationis (ſic enim domo mandatum attulerat, inquit Livius) quandoquidē, inquit, noſtra tueri adverſus vim, atque injuriam juſta vi non vultis, veſtra certè defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, divina humanaq; omnia in veſtram, Patres conſcr. populiq; Romani ditionem dedimus: quidquid deinde patiemur, dedititii veſtri paſſuri. Tum in ſenatu jam fides agi viſa, deditos non prodi: bellum que adverſus Samnites ſuſceptum eſt, quod ſine juſto titulo Romani à Campanis in ſe nunquam vertiſſent.

Memorabilis certè eſt Martiani Cæſaris ſententia, donec liceret in pace vivere, non decere principem arma ſumere. Quippe neque arma induenda princip, niſi ut patriam potius defendat quàm ut aliena oppugnatum eat: neque bellum ſuſcipiendum eſt niſi prius juſtū ſit nécne maturè cōſultatū fuerit.

Bella

cenſebat, quòd gravis adverſaria & priſtinis cladibus erudita immineret Romæ, & ſubinde fidē frangeret. Naſica ſuadebat relinquēdam, tum ut metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retineret: externum timorem maximum concordiæ eſſe vinculum: tum ne Romanæ juventuti deeſſet materia acuēdæ virtutis Medio inter utramque temperamento ſenatui placuit, ut parcerentur Carthaginenſibus, ſi primùm armis traditis, deinde claſſe exuſta: & relicta urbe, mox procul à mari x. millibus nec minus remoto loco oppidum conderent. Id quum conſules in Africā tranſvecti, ex autoritate patrum imperarent, indignitate rei Carthaginenſes ad bellandū compulerunt. Ita tertium bellum initum eſt, & Carthaginis ipſius excidio terminatum.

Memoratu quoq; digna eſt ſententia Cancellarii Rupefortii, qui regnante in Gallia Carolo VIII. cum magiſtratū gerebat. Conſilium dabant multi regi adoleſcenti ut adverſus Franciſcum ultimum Britanniæ ducē bellum ſuſciperet, ejusque Ducatum armis invaderet. Cancellarius monebat, jura quæ rex ad eam ditionem obtinendam haberet, nondum bene certa eſſe atque explorata, & accuratè eſſe inſpicienda priuſquam bellum indiceretur. Quippe tyranni eſſe alienam ditionem uſurpare. Itaq; ex ejus ſententia miſſi ſunt legati ad ducem, qui monerent, ut deligerentur utrimq; arbitri docti & rerum periti homines, qui de regis & ipſius jure disceptarent. Id factum: ſed inter hæc Franciſcus

Annal in ann. 1488.

glo contra fœdus facta eſſe. Neque ſatis habuit id ipſe certò & exploratè ſcire, ſed ſubditos quoque ſuos, carum præſertim regionum incolas, quæ tum anglicæ ditionis erant, ea de re doceri voluit. Itaq; circũ oppida & præcipuas urbes Aquitaniæ concionatores cum mandatis dimittit. Illi pro ſuggeſtu jus regis exponunt, & juſtam cauſſam cur eas provincias ab Anglis occupatas, vendicare ſibi & regno vellet. Id tantùm valuit, ut paucis dieb⁹ plurima caſtella, ſexaginta urbes & amplius, ab Anglo ad Gallum deficerent.

Quamobrẽ princeps ditionem in quã nullum jus habet, ſpecie pellẽdę tyrannidis, aſſerere ſibi nullo pacto debet. Sed hic moveri poſſit quęſtio: An liceat principi pro religione bellũ ſuſcipere, id eſt, ut homines in ſuã religionẽ cogat. Ea facilè diſſolvi poteſt, ſi res ęquitate definiatur. Quũ enim religio in iis approbandis ſita ſit, quæ ad Dei cultum pertinent: approbatio autẽ ex perſuaſione & fide oriatur: perſuaderi homines armis & minis nõ poſſunt, ſed docẽdo, monendo, argumẽtis & teſtimoniis, quæ paulatim ad aſſentiendũ illiciunt. Sed ſi quis malit eam quęſtionẽ majorum exemplis expedire, ea in utramq; partem occurrunt. Nam (ut ex noſtris annalibus patet) Clodoveus I. Carolus Magnus, & aliquot alii Galliæ reges, non aliam ob cauſſam Saracenis ethnicisq; arma intuliſſe videtur, quàm ut Chriſtianos, eſſe, vi & malo ſubigerent. Itaq; victi bello, & nulla adhibita inſtitutione baptiſati, ſimulatq; rebellandi facul- *Anna. in ann. 70.*

Chriſti filii Dei & veri prophetæ, quem majores ipſorum injuſto ſupplicio affeciſſent. Hoc renunciato Saracenis reſponſo, remiſere extemplo præconem ad ducem & proceres, ipſorum quærelas deferentem: ſe immeritò ac cuſari & ad pœnam expoſci, eos malè auditum accepiſſe, qui credidiſſent ad ſuam gentem ſceleris ejus culpam pertinere: quippe nõ Saracenos ſed Iudæos Chriſtum cruci affixiſſe: ac ſi æquum eſſet poſteros majorum peccata luere, enim verò Iudæos ulciſcerentur qui inter Chriſtianos viverent. Noſtri quũ ad hæc quod aptè pro tempore reſponderẽt, nihil haberent, nihilo tamen ſegnius bellum geſſerunt: ſed quum peſtilentia in exercitu orta eſſet, nulla re memorabili geſta, & magna copiarum parte amiſſa, domum redire coacti ſunt.

Anno. CIↃ.CCCC.LXII. Papa per totũ orbem Chriſtianum bellum in Turcas publicè indici juſſit ad ulciſcendam Chriſti mortem, & Turcas in religionem Chriſtianã cogendos. Sed eum literis monuit Turcarum princeps, crucifixum fuiſſe à Iudæis Chriſtum: ſe verò non ex Iudæorum ſed Trojanorum ſtirpe genus ducere, à qua Itali quoque ſe ortos ferunt. Itaq; ſuum & eorũ potius officiũ fore, Troiæ ruinas reparare, & Hectoris ſui avi cędẽ in Græcos ulciſci, quàm inter ſe bello certare. Sequidem id jam aggreſſum magnam Græciæ partẽ in poteſtatem ſuam redegiſſe. Ceterum credere Chriſtum magnum & nobilem prophetam fuiſſe: ſed nũquam imperaſſe *Monſt. li. 3. ca. 58.*

(quantum quidem intelligeret) ut homines ad ſuſcipiendam ſuam legem, vi & armis adigerentur. Neque ſe profectò quemquam cogere ut Mahumetis legi credat. Tali propè forma literas Turca ad Papam ſcripſit, multo certè ęquiores quàm bullas pontificis. Quippe non violentia armorum Chriſtus, ſed prędicatione & doctrina, euangelium ſuum tradi voluit.

Proſſ. li. 2. c. 132. 133. li. 3. cap. 24. Quum propter ſchiſma pontificiũ Chriſtiano Reſpub. diſceſſiſſet in partes, aliis Vrbanũ aliis Clementem ſectantibus: alii alios (ut veriſimile eſt) extra viam ſalutis eſſe credebant, & invicē (ſicuti annales memorant) canes, incredulos, infideles, alii alios vocabāt. Quando enim (inquiebant) non niſi unũ numē in cœlis eſt, nō plús uno in terris quoq; eſſe decet. Qui Clementis erant, Clementē verum numen illud terreſtre eſſe cōtendebant. Vrbani fautores, Clementinos ſicuti à vero Deo ita à fide aberrare affirmabant. Ita vũ fides (ut hiſtorici noſtri, qui cōmuni errore implicıti erant, ſcribũt) concuſſa & labefactata, parum à ruina aberat. Nam & prætextu hujus diſſidii rex Angliæ, q̃ cauſſę Vrbani favebat, regibus Gallię & Caſtellæ, Clementinis, bellum inferre aggreſſus eſt. Qui Clementis ſectam fovebant, nihilominoribus animis Vrbanianos inſectabantur: imò ipſum quoq; Vrbanum Peruſiæ obſederunt, & cepiſſent, niſi is fuga ſe eripuiſſet. Galliæ rex in Italiam irrumpere decreverat, ut Vrbani partes bello frangeret: ſed mutato conſilio ſchiſma is potius

tius finem imponere ſtatuit. Itaq; convocato ſolenni Rhemos conventu, cui Sigiſmundus Cæſar ipſe interfuit, decretum communi conſilio factum eſt, quo Papę ambo monerentur ut ſe novæ pontificis creationi ſubjicerent: ſuum illis jus cōſervatum iri: ſi parere nollent, fore ut principes Chriſtiani eorumq; ſubditi, utriuſq; obedientiæ ſe ſubducerent. Itaque quum neuter in concilii poteſtate eſſe parere huic decreto vellet, utriq; poteſtas abrogata eſt, in concilio Piſano, Cæſaris & regis autoritate, & novus pontifex dictus Alexander v. Ita bella religionis ergò intra eum finem exercita & prorſus extincta ſunt.

Ceterum iſtius forte ſchiſmatis tēpore diſceptanda erat quædam controverſia, inter Galliæ regem & ducem Britanniæ. Et ejus rei cauſſa Turonibus indictus erat cōventus. Ibi ducem nonnulli è cōſilio regio ſummonuerunt, minus eſſe obſequentem regi, quòd diverſę ab eo religionis eſſet (rex enim Clemētis, dux Vrbani cauſſæ, ſtudebat) neq; decere vaſallum diverſam à ſuo principe religionem ſequi. Ad ea dux prudenter reſpondit: id neq; rebellionem neque inobedientiam jure vocari poſſe, neq; ſe quenquam conſcientiæ ſuæ arbitrum, præter Deum habere: ceterum Vrbano Papæ inniti quòd ante Clementem deſignatus eſſet. Plerique conſiliarii regis, ſed tenuiores, in diſcrimine illo regionis hærebant: ſed Biturigum & Burgundiæ duces non tanti eſſe illud judicarunt, ut fœdus cum duce impedire poſſet. Itaque ex eorum Froiſ. li. 4. c. 33.

ſententia, non tantùm rex fidem futuræ cum duce amicitiæ ſanxit, ſed domeſticum quoq; fœdus publico adjunxit, pacto filio ducit in matrimonium filia.

Hoc exemplum Chriſtiani principes imitari debent, neque propter diſcrimen religionis invicē diffidere: ſed ejus rei ſummum arbitrium ad Deum ipſum deferre. Neque ab iis ad ullam religionem armis adigendi ſubditi, ſed molliores viæ tentandæ ſunt, enodandi errores, & ex Dei verbo via rectiora perienda eſt. Sed præſertim quum hæreſews convicti non ſunt, etiamſi adulatores inſtigent, nunquam tamen bello ſunt perſequendi. Memoratu dignum eſt exemplum Ludovici XII. cui patris populi cognomē impoſitum eſt. Incendebant eum cardinales & epiſcopi aliquot adverſus Merindolanos & Cabrerienſes (reliquias videlicet Albigenſium Chriſtianorum, qui olim propter Chriſtum diu multumq; vexati ſunt) quippe veneficos, inceſtos, hæreticos, ac proinde tollendos eſſe. Merindolani & Cabrerienſes ſubodorati quæ cardinales & epiſcopi in ſe conſilia coquerent, mittunt ad regem legatos, & innocentiam ſuam tutantur. Eos legatos aditu regis cardinales prohibere conabantur, regem monentes ne illis pro ſe dicendi apud ſe poteſtatem faceret: jure canonico prohiberi ne quis cum hæreticis communicet. Tum rex, etiamſi, inquit, mihi in turcam aut diabolum bellum ſuſcipiēdum eſſet, eos tamē prius audire vellem. Dignum prorſus rege reſponſum. Quippe inauditum & in

Molin. de Monar. Franc. nu. 155.

defenſum quenquam damnare, ſceptro & jure abuti eſt. Ergo accitos legatos Ludovicus introduci jubet: illi reverenter exponũt, Merindolanos & Cabrer. Evangelium, biblia, ſymbolum apoſtolicum, Dei præcepta, ſacramenta, agnoſcere atq; amplecti: ceterum nec Papæ nec ipſius doctrinæ credere. Si ſecus eſſe rex deprehenderet, ſe nullum ſupplicium recuſare. Ea itáne ſe haberent an ſecus rex ſcire voluit. Itaq; ea de re Adamo Fumæo libellorum ſupplicium magiſtro, & M. Parvo Dominicano, qui illi à confeſſionibus erat, quæſtionem mandat. Illi ea in loca profecti, & quæſtionibus perfectis reverſi, ad regem referunt, illis in locis infantes baptiſari, articulos fidei & decalogum doceri, dominicos dies religiosè coli, Dei verbum exponi: venefica & ſtupra apud eos nulla eſſe. Ceterum ſe in ipſorum templis neq; imagines neq; ornamenta miſſæ ulla reperiſſe. His auditis, rex eóſne præcipiti judicio damnavit? Minimè? ſed jurejurando addito, me inquit, & cetero populo meo meliores illi viri ſunt. Ad hunc modum principes adverſum ſycophantarum calumnias protegere eos qui errorum convicti non ſunt & patienter tolerare debent.

Nunc ad inceptũ redeo. Superius enim à me dictum eſt. Non facilè neq; temerè principi ſuſcipienda eſſe bella, contra quam ſuadet Machiavellus: imò ſiqua fortè coactus inierit, omnibus æquis & honeſtis conditionibus quam celerrimè fieri poſſit finienda,

Princeps omnes vĩas minuendi pa

cem belli quærere debet. Quippe nonnunquam princeps qui æquas pacis leges fiducia virium recuſat, aut mox pœnitere, aut in deteriore ſua fortuna pacē facere, cogitur. Nam modici ſæpe duces potētiſſimos principes & magnos exercitus parva manu fudere.

Froſſ lib. 1. ca. 16. annal. in ann. 1556. Inſtructis utrinq; exercitibus in Pictonum agro Angli & Galli ſtabant in ejus pugnæ caſum, qua rex Ioannes captus eſt: ſed priuſquā acies manū conſererent, princeps Cambriæ progreſſus ante ſigna, colloquio petito, æquiſſimas pacis conditiones tulit: ſe videlicet quæcunq; ex quo Burdegala profectus erat, oppida ceperat, ipſasq; adeò manubias & omnem à ſuis captam prædam reſtituturū. Rex contendebat ut princeps & quatuor prętereà totius exercitus nobiliſſimi ſe ipſius poteſtati permitterēt. Princeps potius quàm ſe ultrò regi dederet ſummo cum dedecore, prœlij fortunā experiri maluit. Itaq; parva Anglorum manu adverſus maximas Gallorum copias contendens, rege ipſo multisq; alijs proceribus captis aut interfectis, inſignē victoriam tulit. Ea clades regnum adeò viribus & pecunijs exhauſit, ut coriacea moneta clavo argenteo transfixa in uſum adducta ſit: & multas præterea calamitates in Galliam invexit. Quæ non eveniſsēt, ſi rex maluiſſet miti & facili exitu ei bello finē imponere, quàm ſe ac regnum in unius horæ diſcrimen dare.

Annal. in ann. 1451. Prudentius ergo Carolus VII. qui Aquitaniam & Normaniam Anglis eripiens, nullam unquam cōditionem, nullum fœdus, abnuebat. Quippe ſuorum ſanguini parcens ſua re-

cipere ſine bello malebat: ac ſi Angli juſtam pacem æquis legibus dediſſent, non recuſaſſet. Sæpe enim illis Aquitaniam aut Normaniam obtul.t', dum ſibi ſummu jus in eas provincias relinqueretur: ſed quum id Angli pervicaciter abnuerent, & ſub eius clienta vivere, aut ei aliquid in ſe iuris eſſe nollent, expulſi univerſa Gallia excepto Caleſio, dum omnia tenere vellent, omnia amiſerunt. Itaq; dum rex ille ſapiens moderato conſilio & ratione potius quàm impetu & armis bellũ adminiſtrat, adeò verſa fortuna eſt, ut oppida, caſtella, arces, ultrò in eius fidem & poteſtatem venirent: ac multo plus leni, illa via brevi profecit, quàm tres reges continui perpetuis bellis conſequi poſſent. Quare ſæpe dicebat, velle ſe ſemper tentare an pax cõponi poſſet, priuſquam armis decerneretur: ut Deo propitio rem gereret. *Mõſtre. lib. 3. ca. 8. & 34.*

Plenæ ſunt eius generis exemplis Romanæ hiſtoriæ. Nam quæ res maximè Carthaginenſes, Perſea, & Mithridatem, ſubvertit? quid Antiochum Aſiæ, & Philippum Macedoniæ, reges depreſſit, niſi quod æquas & honeſtas pacis leges à Romanis oblatas, in meliore ſua fortuna non acceperunt, maluerũtque experiri quantũ iure nixa vis poſſet? Modica enim vis æquo & iure freta magnas ſæpe vires, ſed iniuſtas, evertit. Cuius rei ea ratio eſſe videtur, quòd ii quibus ius & bona cauſſa pia ac iuſta arma induerunt, quum ab adverſariis fiducia virium elatis, vel æquiſſimis latis conditionibus, pacem impe-

trare non poſſint, ab deſperatione verſis in furorem animis longè acrius pugnant, quàm qui in aciem ſolam ſuberbiam ferunt, Sed ea cauſſa eſt, quòd Deus, victoriarum arbiter, plerumq; bellorum exitus ſecundum jus & fas dare conſuevit.

Domeſtica & inteſtina bella in primis Principi ſedanda ſunt

Verum ante omnia principi ea potiſſimùm bella ſedanda ſunt, quæ in ipſius ditione vel à ſubditis vel à peregrinis moventur. Nam externa quidem & longinqua bella, ſæpe non modò non noxia, ſed etiam utilia ſunt, ut juventus, quæ otio & voluptate corrumpitur, per laborem in caſtris vſu militiā diſcat. Qua in re potiſſimum ſpectanda ſunt popularium ingenia, an, ſicuti pleraq; Gallorum, ad bellum ſua ſponte & natura prona ſint. Tum enim neceſſariò armis occupandi & exercendi ſunt, quò natura eos ducit: ne externi belli inopia ſecum ipſi decertent. Etenim ſi (quẽadmodum ait Salluſtius) regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello, valeret, æquabilius atq; conſtantius ſeſe res humanæ haberent: neq; aliud aliò ferri neq; mutari ac miſceri omnia cerneres. Itaq; bellis externis ſubditorum animos durare & acuere non modò, & principi ac Reipubl. ſalutare eſt, ſed etiam neceſſariū. Domeſtica verò aut inteſtina bella ope omni extinguenda ſunt: quum civibus & patriæ bellum inferre, non ſecus ac viſcera ſua lacerantem, ſit contra naturam, nam ut ait Homerus:

Hom. Iliad. 9.

Flagitioſus is eſt, ſceleratus, inutilis, excors.
Quiſquis amat populis bella inteſtina movere,

Quæ

Quæ mala tanta ferunt ſecum, cauſaſq; malorum
Innumeras ſine fine ferunt civilibus armis.

Adhæc, princeps cogitet civilia bella multo periculoſiora eſſe peregrinis, & civiũ inter ſe diſſidiis plus ſuas & Reipub. opes atteri uno anno, quàm triginta annis per externa bella.

Legere in eam ſententiam juvat inſignẽ orationem legatorũ Rom. ad Marcium Coriolanũ, qui injuſtè Roma pulſus in Volſcos exulatum abierat. Quum enim urbem obſideret, & miſſi ad eum quinque oratores, de pace eſſent, omnes conſulares, & ei ante exilium gratiſſimi, M. Minucius unus ex legatis, concedentibus collegis, ita exorſus eſt: Non ignoramus Marci, affectũ te injuria à plebe, apud quam nefarij criminis reus peractus injuſte è patria pulſus es: nec miramur, ſi indigne fers hoc infortunniũ. Sic enim natura cõparatum eſt, ut læſus ei qui ſe læſit infenſus ſit. Illud miramur, nõ diſcernere te in quos vindicare debeas, nec moderatè pœnas exigere ſed eodẽ loco habere innoxios, amicos & inimicos, mouereque naturę leges immobiles, & confundere fas, ne tui quidẽ ipſius memorem, quis aut è quibus natus ſis. Venimus à Rep. legati è patriciis natu maximi, tuique ſtudioſiſſimi, afferẽtes violati juris expoſtulationẽ mixtã precibus, accepturique viciſſim conditiones pacis quas velis renunciari populo: ſimulque monituri quid in rem tuam fore putemus. Ac primùm ut de jure dicamus, cõſpirauit in te plebs à tribunis irritata,

Li. Annal. li. 2. Dion. Hal. li. 8.

„ conatiq; ſuæ te indemnatum necare ij qui-
„ bus terrori eras. Id ne fieret nos ſenatores
„ prohibuimus. Poſtea à tribunis dies tibi ad
„ populum dicta eſt, quòd in ſenatu plebi malè
„ dixiſſet: reſtituimus hîc quoq;, nec paſſi ſumꝰ
„ te vel ſententiæ dictæ vel orationis habitæ
„ pœnas luere. Poſtremò quum de te judicium
„ populo permiſſum eſſet, tunc quoq; ſenatus
„ tibi adfuit, multis pro te fuſis precibus. Quid
„ ergo tibi mali fecimus nos patricij? Cur nos
„ bello petis, quorũ tantum favorẽ in tua cauſ-
„ ſa expertus es? Imò ne plebem quidẽ univer-
„ ſam te expulſum uoluiſſe ſatis apparet, quan-
„ dò omniũ ſuffragiis damnatus non es, quam-
„ obrem ne his quidem jure eſſe hoſtis potes, à
„ quibus abſolvebaris. Sed ut nos omnes odio
„ apud te digniſſimus, quid de te meritæ ſunt
„ fæminæ ac pueri? quàm adverſum te concio-
„ nem habuerunt? cujus eorum ſuffragio ejectꝰ
„ es? quibus nunc imminet periculum captivi-
„ tatis aliarumq; miſeriarum quę ſolent eveni-
„ re vi captis urbibus. Deinde qua injuria laceſ-
„ ſitus monumenta majorum, aras deorum,
„ templa, delubra, quónam merito ipſorum of-
„ fenſus, ſpolias, evertis, ſubvertis? Equidem in-
„ dignum arbitror viro cui quantulacumq; vir
„ tutis cura eſt, vel amicos cum inimicis con-
„ fundere, vel iram in delinquentes implacabilẽ
„ gerere, eos præſertim qui jam ſatis pœnarum
„ luerint. Præterea tuum eſt præſenti potentiæ
„ favore numinum ad juſtæ moderari, cogita-
„ req; quàm mutabiles ſint fortunæ vices, quã
„ nihil in rebus humanis ſtabile. Licet autẽ tibi

nunc

nunc honeſtiſſimis cõditionibus pacem com- “
ponere, & in patriam toties armis abs te de- “
fenſam reverti: atq; honeſtiſſimam nominis “
tui memoriam relinquere. Quòd ſi ſimultatẽ “
exercere pergas, aut fruſtra laborabis populi “
Rom. potentiam præſertim Volſcorum ope “
ſubvertere aut ſi voti compos evadas, habe- “
beris omniũ mortalium miſerrimus: matri- “
cida diceris: filiorum interfector, patriæ ma- “
lus genius: nec ad ſacra, nec ad epulas, nec ad “
domeſticum larem, admittet te quiſquã ju- “
ſtus ac pius: ac ne ipſis quidẽ carus eris, in quo- “
rum gratiam iſta feceris. Hęc & alia reputans “
Marci reſipiſce, deſine meminiſſe acceptæ à “
patria injurię & lætus revertere domũ ad am- “
plexus matris gratiſſimos, officia cõjugis ſua- “
viſſima, ſalutationes liberorum dulciſſimas, “
teq; ipſum reſtitutę ornamentum ingens pa- “
triæ, quæ te tantum virum educavit & genu- “
it. Hęc legati ad Marcium, qui quum ejus ani- “
mum non flexiſſent, pervicere matronæ, ut mater ejus & uxor, duos parvos ex Marcio ſecum filios ferẽtes, in caſtra irent, & quàm armis viri defendere urbem non poſſent, mulieres precibus lachrymisq; defenderent. Vbi in caſtra ventum eſt, mater, uxor ac liberi ab earum amplexibus pendentes, fletusq; ab omni turba mulierum ortꝰ, & comploratio ſui patriæq; fregere tandem virum. Complexus inde ſuos dimittit: ipſe retro ab urbe caſtra movens, bellum patriæ inferre deſiit.

Ceterum vera exempla calamitatum, quæ ex bellis civilibus acciderũt, proferrẽ, niſi re-

centia

centia eſſent, niſi nimirum ipſi experti eſſemus, quantum ea reipublicæ juxta ac privatæ detrimentum afferant. Quo deteſtabilior eſt iſtorum impietas qui in patria oppugnanda & vexanda pergunt. Pudeat eos Coriolano ethnico homine deteriores eſſe, qui etſi irarum plenus & exilio irritatus eſſet, flexit tamen animum, & patriæ, quam oppugnatũ venerat, aliquando placatus eſt. Iſti contrà pietatis erga communem parentem immemores, & laxantes fræna odiis, propinquos, amicos, vicinos, patriam vexant lacerat: denique id agunt ut Remp. quam à majoribus florentem acceperunt, effœtam poſteris & enectam relinquant. Attamen, quaſi hoc unum deſit malis, nos etiam (ſi Deo placet) violatæ patriæ accuſamur. Sed an ij quæſo, qui nihil alienũ, nihil niſi ſuum, poſtulant, qui regnum de integro legibus ac moribus conditum & priſtino ſplendori reſtitutum cupiunt, hoſtes patriæ appellari debent? Quid porro jure magis hominibus ſuum eſt, quam ſua cuiq; conſcientia & vita? At (dicet aliquis) vitam vobis tutò degere licet: inſuper offertur conſcientiæ libertas, nam de reformando & corrigendo regno verba facere, majeſtatis crimen eſt. At quænam nobis fides datur nos tutò victuros? Quos manus civili ſanguine alit, quos ad nova parricidia invitat priorum impunitas, eorum ſcilicet, ſicut oves luporum, præſidio ac tutelæ committimur. Quæ porro conſcientiæ libertas offertur? Nempe ut liceat Machiavelli religionem profiteri, id eſt

ſine re-

ſine religione, ſine pietate, ſine libero & vero Dei cultu, ſuum more vivere? Id verò nos non libertatem, ſed maximè ſervam ſervitutem, vocamus. Quòd ſi de ſanandis Reipubl. vitiis & morbis verba facere, majeſtati crimen eſt: eos qui publicum bonum procurant, majeſtatis reos eſſe neceſſe eſt: contra quam & ipſa ratio & omnes leges pronunciant. Sed ſi fortè qui hodie vivunt homines, hoſtes patriæ eos eſſe judicent, qui nihil niſi incolumitatē illius & conſcientiarum libertatem omnibus votis exoptant: at Deus & veritas vincent, & ſuum cuiq; decus aut dedecus rependet poſteritas.

Verum etſi bella civilia execrari, tot malis quæ noſtra hæc ætas vidit & videt, jampridē didicimus, duo tamen maximè inſignia exempla è memoria antiqua repetā. Civile bellum inter Marium & Syllam exortum urbē & univerſam Italiam civium ſanguine implevit. Nam quum invicem uterq; Roma potitus eſſet, fœdum in modum alter in alterius amicos victoriam exercuere. Ita multi innoxij atq; illuſtres viri proſcripti & interempti ſunt. Sed inter ea quæ eo bello contingerūt maximè memorabile & lugubre fuit, quòd prælio, quo apud Ianiculum, adverſum Cinnam pugnatum eſt, ignorantes concurrerunt duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter, ex Cinnæ. Pompejanus victor quum occiſum à ſe hoſtem ſpoliaret, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo, ipſe ſupra rogum ſe transfodit, & eodem igni conſumtus

Plut. in Sylla. & Mario.

Florus. l. b. 79.

ſumtus eſt. Sed multo etiam plures mortales omni genere calamitatis abſumſit funeſtum illud inter Pompejum & Cæſarem accenſum

Florus lib. 120. bellū: mox ab Triūviris, Octavio, Antonio & Lepido, adverſus Brutum & Caſſium continuarum: demum inter Octavium & Antonium finitū. Triginta duos annos duravit hoc bellum, & tā latè fuſum eſt, ut totū propè orbem, quàm longè patebant imperii Romani fines, commoverit. Tantam certè cladem inflixit, ut ab initio ejus uſq; ad quartum C. Cæſaris conſulatum, centum ſeptuaginta millia

Plut. in Cæſare. civium Romanorum conſumſerit. Et quota hæc fuit pars eorum qui & poſtea, & per reliquam Italiam atq; omnes provincias, extincti ſunt? Ita cum bellis civilibus tantum ſanguinis perditum, tot hominum millia perierunt, ut eorum numerus iniri non poſſet. Sed in primis atrox & inteſtabilis ſocietas iniit Octavius cum Antonio & Lepido, qui ſe Triumviros Reip. conſtituendæ cum ſummo imperio in quinquennium renunciarunt. Nam quum proſcriptionem ac cædem inimicorum civium edi vellent, ut inimicos ulciſcerentur, amicos quoque prodebant. Cæſar quum pro Cicerone ſervando aliquamdiu certaſſet, eum tandem deſtituit, ut ſævitiæ & odio Antonii gratificaretur: quum ei viciſſim Antonius L. Cæſarem avunculum ſuum, quem Octavius oderat, condonaret: Lepidus Paulū fratrem. Qua permutatione quid immanius fuit, quum non ſecus occiderent quos traderent, quàm quos accipiebant? Ea igitur pro-

ſcriptio

ſcriptione, Triumvirorum mixtà amici ac inimici, plurimi equites, CXXX. ſenatores, intermti ſunt. Sed ne Antonius quidem tantam immanitatem, cuius præcipuè autor erat, inultam tulit. Nam contracto adverſus Octavium bello, navali prœlio ad Actium victus, ſeipſum gladio tranſegit: ſævitiam in Ciceronem & alios ſæpius expertam in ſemetipſum vertens.

Porrò triginta duos annos inteſtinis diſſidiis laceratum Imperium Romanum nemo mirabitur, qui legerit inter duas in Gallia familias Aurelianenſem & Burgundicam, totos ſexaginta annos, duas propè hominum ætates, perpetuis bellis certatum. In quibus nihil ſævitię omiſſum eſt, præſertim à pariſienſibus, qui Burgundi partes fovebant. Illi Coneſtabilem, illi Cancellarium Galliæ obtruncarunt: & utriuſque corpus plurimis ludibriis vexatum paſſim per vicos raptarunt. Illi multos præterea, proceres, Archiepiſcopos epiſcopos, Abbates, & tria fermè millia illuſtrium virorū cuſtodiis extracta, crudeliter mactarunt. Dux ſævienti turbæ Capiluchius ſeſe obtulit. Pariſienſis carnifex. Sed earum quoque patrium fautores, crudelitate nondum expleta, Anglos in Galliam vocarunt, qui ea propè potiti ſunt: Carolum VI. adverſus filium, Gallorum alteros in alteros, armarunt. Imò, nequid inauſum relinquerent, ſupplicia quoque in defunctos compoſuére. Nam extortis à Papa bullis, Aurelianenſis domus clienteis excom-

Moſtr. lib. 1. ca. 79. 80. 81. 159. 191. 198

excommunicationibus atq; interdictis mortuos juxtà ac vivos perſequebantur. Nam ſi cuius Aureliani, ſeu is morbo, ſive in prœlio, ſeu in vinculis mortuus eſſet, corpore potirentur Burgundici ſepultura prohibebāt. Itaque in exquilias inſepulta cadavera lupis & feris obiiciebātur. En præclaros fructus bellorum civilium, quæ ubi ſemel efferatis, odio animis in mortem verrêre, in ſcelera quamvis immania & nefanda prorumpūnt.

Quamobrem ſapiens princeps nulli neque rei neq; labori parcet ut diſſidia inteſtina maturè ſopiat: atq; ea in re exempla Caroli VII. & Ludov. XI. ſapientum Galliæ regum imitabitur.
Mõſtre. Carolo VII. adhuc Delphino, Ioannes
lib 2. ca. Burgūdiæ dux (vir ambitioſus & ultioni pro-
175.76 perus) Ludovico. Caroli VI. regis fratre, per
180. 181. inſidias interfecto, regnum armis peregrinis
182.183. & civilibus impleverat: regem (cui propter
186.187. morbum mens aliquantum immutata erat) cum regina in poteſtatem ſuam redegerat, ut Delphino bellum inferret. Hæc ſatis iuſtæ & idoneæ cauſſę viſæ ſunt. Delphini familiaribus ut adverſus ducem audax aliquod facinus moliretur, idq; adoleſcenti facilè ab illis perſuaſum eſt. Itaq; Carolus nuntium ad ducem mittit, ut colloquendi ſecum poteſtatem faceret: ſe quidem pacem optare: ſupereſſe, ſi ea illi quoque cordi, ſicut locum & tēpus opportunum deligant, quo congredi & de pacis cōditionibus ſimul agere poſſint. Itaque mutuo conſenſu dies finitur, locus deſignatur: Monterellū (oppidum ſitū ad Yonæ

& Se-

& Sequanæ confluentes) venit dux, quum fidem à Carolo accepiſſet. Ibi quum Delphinū ſalutaret, ab eius comitibus circumventus & cum nonnullis clientibus trucidatus eſt. Eius filius Philippus fœdam patris cędem adeo indignè tulit ut ex eo tempore omnia moliri cœperit quibus eam ulciſceretur. Itaque jam antè cœpta bella civilia in longum trahi. Angli per ſpeciem alienæ perſequendæ iniuriæ, in Gallia res ſuas agere: Normaniam, Luteciem, Picardiæ magnam partem ſibi adiungere, deniq; tantum progredi, ut Aureliā quoq; obſiderent. Inter has rerum moles Carolus VI. moritur. Carolus VII. regni hæreditatem adiens, ſed eius magna parte exutus, regulus Biturgum per ludibrium vocitabatur. Sed is ſapienter cogitans fore, ut brevi ſi lōgius bella ſerperet, cetera quoque amitteret, totus in pacis ſtudium verſus omni ope tentavit ut cū Philippo in concordiam rediret. Itaq; miſſis ad eum legatis, Conestabili, Cancellario, & amicorum præcipuis, nunciari iubet: ſe ultro ab eo pacem petere, agnoſcere abs ſe pravo conſilio patrem ipſius Ioannem per ſcelus interemtum: ſi ea tum prudentia eſſet qua nūc polleret, aut id infectam reddi poſſet: nunquam ſe tantum nefas admiſſurum aut permiſſurum fuiſſe, ſed tum deterrimo conſilio uſum & adoleſcentē fuiſſe. Ceterum ſe, quacumq; ratione vellet, ſatisfacturū illi, multāque quam is diceret, ſibimet irrogaturum: imò petiturum ab eo veniam gratiamq; tanti ſceleris per legatos, qui vicem eius obirent.

Præter

Præter hæc ſe dono dare illi Comitatus Matiſconenſem, Altiſſiodorenſem, & Bolonienſem, oppida S. Langonii, & Barii ad Sequanam multasque alias ditiones: tum ipſi ac ſubditis officium & obſequium perſonale, quod ſibi, tanquam vaſalli & clientes regni Galliæ, deberent, id quamdiu viveret remittere. Sineret ergo ſe propter Chriſtum exorari, ac concordiam redderet. Tanti principis tam demiſſa & ſupplici oratione ac precibus Philippi animus adeò mollitus eſt, ut de pace ſecum agi ſineret, quæ tandem in Attrebatum oppido facta eſt. Eò omnium Chriſtianorum principum, concilii Baſilienſis & pontificis legati venerant, ad quatuor millia equitum. Is omnibus æquæ & honeſtæ viſæ ſunt leges quibus rex pacem petebat. Itaque ipſius legati (dux Borbonius, comes Richemontius conneſtabilis, Archiepiſcopus Rhemenſis cancellarius, Fayettanus mareſchallus, & aliquot alii proceres) in conſpectu omnium nomine regis principis ſui gratiam perpetratæ cædis, & patris eius contra fas & ius gentium interemti, à duce Burgundiæ petiverunt: & faſſi regem id iuvenili temeritate & pravo conſilio impulſum admiſiſſe, orarunt ut omni depoſito odio ſyncere cum eo redire in gratiam vellet. Dux Burgundiæ pronunciavit ſe omnem iniuriam regi condonare, tum propter venerationem mortis & paſſionis D. N. Ieſu Chriſti, tum quia plebis gallicæ miſericordia eũ caperet: tũ etiã ut concilii & Papæ & chriſtianorũ principũ monitis morem gereret, qui

mere-

merebantur, ut hoc ab ſe impetrarent. Sed præterea duci datũ eſt ut in eos animadverteretur, qui patrem ipſius interfeciſſent aut quorum conſilio rex etiamtum Delphinus, ad id facinus impulſus eſſet. Regem ipſum daturum operam, ut quæreret ei noxæ affines & in poteſtate haberet. Ad hunc modum ergo Carolus VII. tempeſtivè ſummittẽdo animos & culpam agnoſcendo domeſtica bella ſuſtulit: ex quo tempore omnia ei adeo proſperè evenerunt, ut externis adverſum Anglos finem quoq; imponeret. Quod à Deo haud dubiè profectum eſt, qui plerumq, humiles ac demiſſos attollit, & dejicit ſuperbos. Neq; ſe infra decorum ſummittit princeps aut in ordinem cogit, ſi majeſtatis ſuæ gravitatem facili comitate & modeſtia temperet, quæ (ut Plutar. in Phocione inquit) omnium concentum maximè concinna & delectabilis temperatura eſt. Nam ſi rex tum ejuſcemodi homines habuiſſet in conſilio, quales pleriq; hodie ſunt regum conſiliarij, quid dixiſſent: Enimverò infra vaſallum ſe dimittere, gratiam delicti petere, debitum obſequium ei remittere, indecoras regi res eſſe Nullam principi cum ſubdito pacem faciendam eſſe, qua non integrum ſuum decus conſervet, eas pacis leges dedecori eſſe: omnia potius extrema pati debere, quam ulla pace admittere, niſi qua ſubditi ſe prorſus ac ſua omnia illi⁹ fidei ac poteſtati permitterẽt. Nã quomodo id non dicerent, quum hodie vociferari auſint, parũ decorum fore regi, ſi præter exercitium religio-

religionis & inſtaurationem Iuſtitię quędam pignora ſuæ fidei det ſubditis, ut pro certo habeant ſe tutò victuros? Carolo tamen VII. omnes principes ſuæ ſtirpis, regni primores, principum externorum legati, ſuaſerunt ut multo duriores & iniquiores leges pacis acciperet, & accepit. Scilicet inter tot & tam illuſtres viros, quorū nonnulli eruditiſſimi (ut qui à Concilio, ab academia Pariſienſi, & Parlamentis delecti fuerant) omnes uſu rerum periti erant, nemo adeo prudentia & ingenio pollebat ut iſti, qui nihil ferè præter Machiavellum tenent.

Comin. li.1.ca.5. & 10. & ſeq. Ludovicus XI. initio regni, removit à muneribus Reip. & dignitatibus proceres & amicos Caroli VII patris ſui, qui multis ſæpe locis belli domique rem gallicam forti ac fideli opera juverant: ac ultimę ſortis homines extulit. Inde bellum (vulgò boni publici appellatum) exortum eſt, quærentibus iis à quibus bellum illud bono publico ſuſceptum erat, perditam Reipu. adminiſtrationem, propterea quòd rex probis & illuſtribus viris rejectis, extremæ fortunę & nullius virtutis homines proveheret. Sed brevi regem pœnituit. Itaque ut errorem maturè corrigeret, benignè ad ſe accitos proceres & veteres patris ſui amicos beneficiis reconciliare inſtituit: eos priſtinis honoribus, aut amplioribus ornat. Denique illis boni publici curatoribus, quidquid publicè aut privatim petiverant, concedit. Si Machiavellitas in conſilio habuiſſet, dixiſſent, minimè decere regem pacis

con-

conditiones à ſubditis accipere, aut iis qui aliquãdo inimici fuiſſent fidere, multo minus dignitatibus recõciliatos augere. Hoc tamen illi proſperè evenit, & eorum quibuſcum poſt hoſtiles inimicitias gratiam redierat fideli opera deinceps uſus eſt. Imò ſcribit Comineus, Ludovicum hac prudentia & modeſtia è ſummis rerum difficultatibus emerſum, ſe & regnum ſervaſſe: quòd fortè amiſſurus erat, ſi ineptis & inſipidis Machiavelli conſiliis ac rationibus uſus eſſet. Quippe omnes actiones nonne ex fine æſtimãdæ ſunt? Quod dedecus eſt principi, ſi quantumvis parva & humili ratione, placidè ſubditos in officio contineat, & ſtatum ſuum firmet? Quid intereſt, utrum in ſuperiorem locum gradibus ligneis an lapideis aſcendas, dum eo pervenias?

Pax ſanctè ſervanda eſt.

Verum ne illud quidem ſatis eſt, ſi princeps ſedulo incumbat ut pacem reſtituat patriæ. Quippe facta, religiosè ſervanda eſt: niſi fortè pace inſidioſa, tãquam reti, uti volumus, quo incautos & ſecuros capiamus. Sed qui in ea ſententia ſunt (ut tota Machiavellitarum natio) næ illi venerabile fidei nomen haud magni pendunt: adverſus quos alio loco dicemus. Nunc ut pax firmè & conſtanter ſervetur, utilem & commodã iis eſſe oportet quibuſcum facta eſt, ut eam non tantùm libẽter ſed ſtudiosè etiam colant. Duram & pernicioſam cordati viri diutius ferre nõ poſſunt.

Qua in re Rom. ſenatus ſapiens, moderatio memoria digna eſt. Privernates ab Romanis obſeſſi, priuſquam ultima vis adhiberetur, *Liv. Annal. lib. 8.*

Nec minus memoranda T. Largii insenatu sententia de fœdere cum Latinis renovãdo, quod tamen ipsi fregerant, & victi à Romanis fuerant. Is enim moderatè fortuna utendum censuit, præcipuam laudem dicens, ut singulorum, ita civitatum, non corrumpi felicitatibus, & bona sua ferre æquo & modesto animo. Omnes enim prosperitates invidiosas esse, præsertim quæ à prostratis & obnoxiis injuriam non abstineant. Neque fortunæ nimis credendum, cujus versatilem inconstantiã suo malo bonove toties experti sint: nec cogendos adversarios ad extremum periculum, quod plerunq; invitis ex desperatione addat animos. Verendum etiam ne publicum odium sibi contrahant omnium in quos affectent imperium, si peccantibus acerbos se præbeant atq; implacabiles. Obliti quibus artibus ad tantam claritudinem evaserint. Omnibus præterea hominibus innatum libertatis desiderium: neque indignandum, si libertati atq; imperio assueti populi veterem dignitatem retinere cupiant. Quod si rerum bonarum cupidos, deinde suâ spe frustratos, malum immedicabile maneat, brevi omnes homines mutuis cladibus interituros. Optimum deniq; & firmissimum esse imperium, quod subditos beneficio magis quàm pœna in officio contineat. Illius enim benevolentiam hujus timorē, esse comitã. Quidquid autē timeatur, id naturali necessitate exosum esse omnibus. Postremò ad egregia majorum exempla imitanda eos hortatus est, qui clementer potius

bus, in quo virtus eniteſceret, donec à potentibus ſuffragia pretio corrumperentur. Neque enim mirum eſt, ſi paucorum arbitrio belli domique Reſp. agitetur, & parti civium neque ſpes neque aditus ad honores pateat, omnia odiis & ſuſpicionibus miſceri & duas ex una civitates fieri. Nam quibuſcum in re publica nulla honorum ſocietas eſt, quænam in privata amicitiæ eſſe poteſt? Itaque Romæ quũ plebs in ſacrum montem ſeceſſiſſet, & à partibus miſſi eſſent de cõcordia reconciliandi oratores, qui publica fide & iureiurando interpoſito caveret ne cui fraudi ſeceſſio eſſet, ſi plebs redire in urbem & in concordiam vellet: quidã L. Iunius Brutus tertii ordinis nomine illis ita reſpondit: Plebeius ordo nõ dubitat quin patricii quas fertis concordiæ conditiões ſervetis, neque plura promiſſorũ & conventorum pignora quam fidem & iusiurandum veſtium poſtulat. Veremur tamẽ futurum tempus & tyrannicos quorundam animos ne iras ſervent, quas per occaſionem in plebem effundant. Vna porro eſt ſecuritas omnibus qui potentiores timent, ſi certũ ſit, etiamſi lædere illi velint, nocendi poteſtatem eis defore. Quamdiu enim malis lædendi facultas relinquitur, illico ſimul adeſt voluntas. Itaque concedite nobis creare annuos magiſtratus aliquot noſtri ordinis, qui nullam aliam poteſtatem habeant, niſi ut oppreſſis iniuria plebeiis & vim patientibus intercedendo ſuccurrant, nec patiantur quẽquam fraudari iure ſuo. Hoc à vobis precib⁹

Dion. ſ. Hali. lib. 6.

juges ac liberos, belli jure ſinatis. Verùm quũ Saguntini pacem quę libertate emereretur iniquiſſimam judicarent, mortem prætulerunt, potius quam ut vivi in Annibalis poteſtatē venirent. Itaq; primores, priuſquam reſponſum daretur, argentum aurumq; omne ex publico privatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicientes, eodem plerique ſemetipſos præcipitarunt. Ceteri, urbe capta, nullum antè finem pugnę quàm morientes fecerũt. Ita viri fortiſſimi miſerrimo genere ab ſumi maluerunt, quàm libertatem ſervili pace mutando cum dedecore vivere.

Sed quemadmodum pax iniqua & ſervilis diu ſervari nõ poteſt, ita magnopere peccant qui commodam & tolerabilem frangunt. Ea certè res florentem & præpotentē Carthaginenſium civitatem peſſundedit. Nam quum à Romanis ſæpe victi, ſępe fidē fallerent & fœdera cum iis icta violarent, tādem deleta eſt Carthago. Movit ea res maximè Romanos, quòd toties fœdera violantibus credere tutũ non eſſet: præſertim quum nõ duriores pacis cõditiones, ſed eas tātùm accepiſſent, quibus caveretur, ne rebellare aut creſcere poſſent. *Pax tolerabilis violari non debet.*

Sed quàm religioſè bona pax colenda ſit, Philippi & Perſei Macedoniæ regũ exempla inprimis documento ſunt. Philippus Ætolis, Romanorũ amicis & ſociis, arma inferebat. Eum Romani, miſſo primùm Lævino, deinde Sulpitio in Macedoniā compulere. Mox quũ bieanium res neglectæ in Græcia fuiſſent, *Liv. annal. li. 33. & li. 44. Plut. in P. Æmilio.*

Philippus deſertos ab Romanis Ætolos, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciſcendam pacē ſubegit: & paulo pòſt cum P. Sempronio Rom. imperatore congreſſus, pacem cum Romanis fecit. Sed quum Philippus ſocios populi Romani armis laceſſeret, & Pœnos hoſtes ejuſdem auxiliis & pecunia juviſſet: preces quoque Athenienſium, quos agro pervaſtato in urbem compulerat, Romanos exitarūt ad renovādum bellum. Sed adverſis aliquot prœliis fractus Philippus pacem à Roman. petiit & impetravit. Eamq; quamdiu vixit ita coluit, ut bis in die legum ejus pacis capita legeret, & obedienter omnia faceret adverſus Romanos, nequam movendi belli cauſſam præberet. At Philippo mortuo Perſeus regni hæres ſucceſſit, qui non ita ſanctè leges fœderis coluit, ſed mox de renovando bello Romano cogitare cœpit. Habebat inter intimos amicorum Oneſimum quendam virum nobilem, qui pacis ſemper autor ei fuit monuitq;, ſicut pater ejus Philippus inſtitutum uſq; ad ultimū vitæ diem ſervabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Rom. perlegendi, ut eum morem, ſi non ſemper, crebrò tamen uſurparet. Poſtquam deterrere eum à bello nequiit, primò ſubtrahere ſe per alias atque alias cauſſas, ne intereſſet iis quæ non probabat, cœpit. Poſtremò quum ſuſpectum ſe eſſe cerneret, & proditionis interdum crimine inſimulari, ad Rom. transfugit. Poſt hæc Perſeus magna vi pecuniæ contracta, & præter Macedonum copias x. millibus mer-

[illegible] conductis, [illegible]-
[illegible] violare & ſumma vi bel-
lum [illegible] geſſit. Itaq. quum id bellum L.
Paulo [illegible] coſ. mandatum eſſet, is in
Macedoniam profectus, Perſeum acie vicit,
Macedoniam in poteſtatem Pop. R redegit,
& bellum quindecim diebus perfecit. Rex
quoq; in Samothracum templo cum liberis
captus, & in triumpho à Paulo ductus, in cu-
ſtodia extinctus eſt. Hic ergo fuit exitus Per-
ſei, in quo Philippus & Alexander magnus
Macedonum reges effulgebant, quum Ro-
manorum vim bello experiri, quam iidem in
pace maluiſſet: idemque finis inclyti per Eu-
ropæ plerunq; Aſiam omnem regni.

Equidem princeps qui ſedulo reputaverit
quantum in pace boni ſit, eam quoad ejus fie-
ri poſſit, certe in ſuis finibus, ſervabit. Quippe
res omnes pace creſcunt & florent, bello ac
diſcordia dilabuntur. Anton. Pio imperan-
te, quum ille pacem adeò amaret ut malle ſe
unum civẽ ſervare quàm mille hoſtes inter-
ficere, diceret, provinciæ omnes non tantùm
omni rerum & bonorum copia, ſed virtute
quoq: & bonis artibus, florebant. Tum erat
in honore litteræ, ac juris prudentia in primis
neq; ea tantùm docebatur, ſed rerum quoq;
præſens effectus & ſumma ubiq: juſtitia erat.
Præterea ampliſſimis operibus extruendis
Pius delectebatur. Nam & Amphitheatrum
Nemauſi, unde oriundus erat, (quo hodie
Arenas vocant) & templum Adriani patris
honori dicatum, & ſepulcrum ejuſdem exi-

-gni opes, Philippus quatuor aut quinque
-eges ſæpe in comitatu habuit, qui illum ob
-agnificentiá colerent; reges Boëmiæ, Sco-
-æ Arragoniæ, Navarre, Balearis inſulæ ma-
-oris, multosq́ue duces, comites, barones, &
-rælatos, quibus ſumtum ferè omnibus præ-
-bebat, ut re ipſa oſtenderet Galliæ regem ve
-uti regum regem eſſe. Certè ut tantæ regij
-paratus magnificentiæ ſufficeret, ingentes
ſumtus faciebat: ſed ipſe largus animo, &
quum dives longa pace populus munificen-
tiam regis æquaret, par etiam opibus erat. Ea
tempeſtate Angliæ rex in Galliam trajecit, ut
Philippo hominium & fidelitatis jusjuran-
dum præſtaret propter ducatum Aquitaniæ,
quem diu Angli beneficio Galliæ regum feu-
di jure tenuerunt. Anglus ſpectata aulæ gal-
licæ opulentia, & regem tot regibus, duci-
bus, comitibus & proceribus, cinctum mira-
tus, fidem atque hominia ei ſine ulla dubi-
tatione præſtitit, & lōgè quidem aliter quàm
animo deſtinaverat. In Angliam reverſus
palàm dicebat, nullum exiſtere ſuo judicio
imperatorem aut regem, qui tam magnifi-
cam principalis faſtigij ſpeciem tueri poſſet
quàm rex Galliæ ſoleret. Vbi nunc aurea il-
la tempora? Quam diverſo itinere pergimus?
quantum abſumus ab illis? Eò certè nunquā
nos bella civilia reducent, ſed bona & ſan-
cta pax, juſtitiæ & omnium ordinum, & offi-
ciorum reformatio: quæ in tam deformē ſta-
tum lapſa ſunt, ut niſi aliquando corrigan-
tur, populū perpetua miſeria vrgeri, & arrodi

neceſſe ſit. Populo ad inopiam redacto quæ aut regi aut nobilitati, aut eccleſiæ, opes divitiæve eſſe poſſunt? Nam regij dominij fructus, tributorum collatio, nobilitatis & eccleſiæ cenſus ac reditus, denique regni opes, unde niſi plebis laboribus ſuſtentantur?

His ſatis ſuperque agitatum hoc de Bello dogma judico: neq; vel punctum quidem adderem, niſi operæpretium eſſet lepidum iſtius ſcribæ ſtylum ingeniumq; attendere Nam in popularium laudes incurrens, quibus ob egregias corporis, & animi dotes eximium decus, tribuere velle viſus fuerat: illis repentè, velut de induſtria prævaricans, graviſſimam ignaviæ ſocordiæq; notam inurit, quum dicit eos prœliis nunquã intereſſe. Sed cauſſa qua mox tãtum dedecus velare properat, etiam cetera vincit: quum addit ejus rei culpam inertiæ imperatorum aſſignandam eſſe. Perinde ac ſi diceret, omnes eorum imperatores imbelles, timidos & ignavos eſſe, qui militũ animis formidinem potius quàm virtutem injiciant. Quod quam verũ ſit, non laboro. Hoc certè conſtat, ex omnibus Tranſalpinis ducibus quotquot in Gallia per hoſce quindecim annos bellum geſſere, neminem præclari facinoris aut bellicæ virtutis gloriã manu meruiſſe Magna quidem illi inanium ſpecie, & magnifico apparatu. ac ſi bellum gereretur geſticulationibus & verbis, bellatores primi: à præliis tamen & urbibus obſidendis in univerſum abſtinent. Hoc illis teſtimonium virtutis grávis in primis autor & locuples reddit ipſe Machiavellus.

II. THEOREMA.

rinceps, ut omnem penitus ſibi pacis ſpem ac deſiderium præſcindat, inſigni aliqua injuria violare adverſarios debet.

Cum. li. 30.32.

Q u u m natura homine (inquit Machiavell9) ubi ſciens tament à quibus læſi ſunt, inde fit ut qui alicui injuriam intulerunt, præſertim ſi ea inſignis eſt ei vix unquam poſſint fidere omnes enim in c... quod diffidunt & ab eo ſibi metuunt. Itaque ne princeps animum ad pacem unquam inclinet, neve cupido eum inceſſat, reconciliandæ cum adverſario gratiæ: ſuadendum ei eſt, ut inſigni aliqua injuria adverſarium violet, nam eo facto nunquam aut ſe illi credere, aut cum eo redire in gratiam volet.

Sam. li. 1.c.16.

NON magis ovum ovo ſimile eſt, quàm hoc cõſilium eius geminum quod Achiphel Abſalomo dedit ut nullo ad patrem regreſſu, immortalium cum patre inimicitiarum cauſſam contraheret & ſpe pacis ciſa regnum perpetuis diſſidiis & turbis miſceret. Is enim ſuaſerat Abſalomo, ut palam ... patris conjuges inceſtaret, quo proo nullum fœdus imponi poterat, ut ipſe

& qui

& qui ejus ſectam ſequuti eſſent, ſumtis ab deſperatione animis, inexpiabile bellum adverſus Davidem gererent. Sed quem exitum habuit tam fœdum inceptum? Scilicet conſilij hujus artifex & autor Architophel laqueo ſibi ipſe gulam fregit: ſeu animum ejus obruerant, ira & rabies ob conſilium ſpretum, ſeu metus ne David ab eo pœnas expeteret. *Brevi* quoq; oppreſſus Abſalon adeò nefandi cupide accepti conſilij tam maturum quàm meritum ſupplicium luit.

Liv. Annal. lib. 4. Similem propè exitum invenit Tolumnius rex Vejentium, quo impulſore Fidenæ colonia Romana ad Vejentes defecerunt. Nam ut majus defectioni ſcelus adjicerent, legatos Romanos, cauſſam novi conſilij quærentes, juſſu Tolumnij interfecerunt. Quippe is obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere ſpem ullam ab Romanis poſſet, conſcientia tanti ſceleris voluit. Itaq; cum Fidenatibus, ab cauſſa tam nefanda bellum exorſis, atrox prœlium geſtum eſt. Erat inter equites tribunus militum A. Cornelius Coſſus, qui quum Tolumnium tota acie volitantem cognoviſſet: H[æ]ccine eſt, inquit, ruptor fœderis humani violatorq; gentium juris? jam ego hãc mactatam victimam legatorum manibus dabo. Calcaribus ſubditis, infeſta cuſpide in unum fertur hoſtem, quem quum ictum equo dejeciſſet, cuſpide ad terram affixit, tum exſangui detracta ſpolia, caputq; abſciſſum victor ſpiculo gerens, terrore cæſi regis hoſtes fudit.

Liv. An- Campanorum majores, quum receptos in

finem,

dem, adverſus Samnites defendiſſent Ro- nil.
ani, & cum iſſi civitatē quoq; Romanā cō- li. 23. &
unicaſſent: illi tamen ſuperbi, atq; infide- 25.
s ſocij, poſt cladem Cannenſem, Romanum
nperium adeò ſpreverunt, ut eam calamita-
m in rem ſuam vertere ſtatuerint, & fœde-
icto cum Annibale, Italiæ imperium ſibi
eſpondere auſi ſint. Sed primùm Romā le-
atos mittunt, poſtulantes, ut ſi rem Roma-
am adjuvari vellent, alter conſul Campanus
eret. Indignatio inde in ſenatu orta: ſum-
overi a curia iuſſi ſunt, miſſusq; lictor qui ex
be educeret eos, atq; eo die manere extra
nes Romanos juberet. Itaq; ingens inde ira
perbæ ſuopte ingenio genti orta: nec tantū
d Annibalem ab Romanis defecere, ſed alia
ſuper ediderunt facinora, nam præfectos
cium civesq; Romanos alios, plebs repentè
nnes comprehenſos, velut cuſtodiæ cauſſa,
lneis includi juſſit: ubi fœtore atq; æſtu a-
ma interclusa fœdum in modum exſpira-
nt. Capua paulo pòſt à Conſulibus Rom.
mma vi obſideri cœpta eſt. Prius tamen
am urbem circumvallaſſent, conſulibus li-
ræ à P. Cornelio prætore miſſæ, ut priuſquā
uderent Capuā operibus, poteſtatem Cā-
nis facerent, ut qui eorum vellent, exirent
Capua ſuasq; res ſecum auferrent liberos
re ſua que omnia habituros, qui ante Idus
rtias exiſſent. Poſt eam diem quiq; exiſ-
t quique ibi manſiſſent, hoſtium futuros
mero. Ea pronunciata Campanis, atque
ſpreta ut ultrò dicerent contumelias mi-
naren-

parerentur[illegible]que. Annibal ad Capuam obſidione liberandam Romam, caput urbis belli, petere ſtatuit: neque tamen propterea inde abceſſum eſt, & nihiloſegnius Capua ab Romanis oppugnabatur. Digreſſo ab Roma Annibale, edictum proconſulis ex S C. propoſitum & vulgatum eſt apud Campanos, ut qui civis Campanus ante certum diem tranſiſſet, ſine fraude eſſet. Nulla tamen facta tranſitio eſt, metu magis eos quã fide continẽte: quia majora in defectione deliquerant, quam quibus ignoſci poſſet. Vocato tamen ſenatu, quum ceteri de legatis mittendis, ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis autor fuerat, populi Rõ. clementiam experturam ſe negavit, neque enim ſibi placabiles fore, aut Capuæ Romanos parſuros, cui infeſtiores quam Carthagini, eſſent. Itaq; ſeipſum ceteroſque quidem ſentirent, ab audiendis videndisq; omnibus acerbis & indiguis quæ victos maneret honeſta morte vindicaturum. Vibium Virium ſeptem & viginti fermè ſenatores domum ſequuti ſunt, epulatiq; cum eo, & quantum facere potuerunt alienatis mentibus vino ab imminẽtis mali ſenſu, venenum omnes ſumſerũt. Inde miſſo cõvivio dextris inter ſe datis ultimoque cõplexu collachrymãtes ſuũ patriæq; casũ, omnes antequã aperirẽtur Romanis portæ, expirarũt. Tã miſerabile ſpectaculũ none ſatis documento eſt quã nefandum & pernicioſum ſit Machiavelli conſilium execrabilis videlicet & implacabilis odii cauſſam quęrere.

cere. Ecquis princeps eſt, cui non aliquando neceſſe ſit, cū adverſario vel inferiore injuriam redire? Ac ſi reconciliatio nunquam nō tempeſtiva atq; opportuna, imò neceſſaria, eſt, cur impius nebulo hic omnem ejus ſpē mentionemq́, extinguiatq; opprimi vult? Neq; temere ſic cenſeo, nam qui hujus conſilijuſum atq; affectum lugubrem in Gallia non viderunt, nihil viderunt. *Recōciliatio ſemper utilis atque opportuna*

Lucius Catilina, vir ingenio malo pravoq; quum opprimendæ Reip. conſilium cepiſſet, multos iuvenes nobiles adoleſcentes atq; alios ſui ſimiles, in familiaritatem illexerat. Sed cogitans conjurationem ſibi procedere non poſſe, niſi participes ejus conſilij multos faceret, periculumq; eſſet ne re inter multos vulgata omnia emanarent: populares ſceleris ſui horrendo aliquō jurejurando ſibi obnoxios fidoſq; reddere ſtatuit. Itaq; oratione univerſos cohortatus, humani corporis ſanguinē vino permiſtum in pateris, circumferri juſſit? inde quum poſt execrationem omnes deguſtaſſent, dicitur aperuiſſe conſilium ſuum, atque eò id factum dictitaſſe, quod inter ſe magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conſcij. Itaq; mirum quam inter participes conjurationis ſocietate omnia cohibita ſint: donec Fulviæ meretrici nobili Q. Curius, Fulvia Ciceroni. conſilia Catilinæ prodidit. Mox quoque per Allobroges, quos in ejus belli ſocietatem pellicere, Lentulus tentaverat, conjuratio omnis patefacta, & de conjuratis ſupplicium ſumtum. Catilina, quum belli *Sall. in Catil.*

fortu-

eriti ne propter rebellionem cum reliquis ejiciantur. Nam quum vel conciliandi ſint homines ſpecie quadam clementiæ, nimiis oneribus opprimi non debent qui in provincia relinquuntur vel cum penitus evertendi ſint, ejici & pelli debent incolæ earum locorum in quibus ſtatuuntur Coloniæ. Quippe injuriæ ita homini inferendæ ſunt, ut nihil reliqui fiat, unde ultionem meditetur. Hoc præceptum ſtudioſe olim obſervabant Romani. Nam quum in omnes provincias à ſe devictas Colonias deducerent, earum adminiculo ita ſocios fovebant, ut non paterentur creſcere potentiorum vero opes debilitarent.

DISTINCTA bonorum ac rerũ proprietas, qua quiſq; fortunarum ſuarum dominus ac poſſeſſor ſine controverſia eſſe debet, legibus naturæ ac jure gentium inſtituta eſt, quæ jubent ut ſuum unicuique reddatur. Ea porro diſtinctio commercia & contractus venditi, emti, commodati, locati, mandati, & ſimilia, inter homines fovet, quæ vincula ſunt ſocietatis humanæ. Quippe ex communi vita ſublata, interiret omnis commerciorum uſus inter homines atq; omnis conſociatio. Etſi enim poetæ & nonnulli philoſophi promiſcuam bonorum communitatẽ & aurea Saturni ſecula celebrant: quis tamen, ſi paullummodò judicio valeat, non videt, nihil inde ſequi poſſe niſi ut induſtria lãgueſcat: ſocordia, ignavia, diſcordia & omnium rerum permiſtio, in Rempubl. irrumpant? ſicuti

Proprietas bonorum iuris naturalis eſt.

cereriq; quibuſcum nobis aut patria aut religio cõmunis eſt, afficiantur, magnopere nos oſtendunt. Tertio certum eſt, quos princeps penatibus ejecerit, inexpiabili adverſus eum odio incenſos, nunquam quieturos donec aliquam ulciſcendæ injuriæ opportunitatem invenerint. Neque arbitretur princeps nihil ab exulibus & miſeris ſibi mali metuendum eſſe. Nullus hoſtis quamvis tenuis, contemni debet quam a parvis initiis crevit Sertorius? Eques ille Romanus, ſine autoritate, ſine imperio, quum partes Marii quibus ſtudebat, acciſas in Italia ſentiret, in Hiſpaniam conceſſit. Ibique proſcriptorum, exulum, Hiſpanorum, aliorumque quos ſimilis fortunæ caſus conglobaverat, manu contracta, bonam Hiſpaniæ partem occupavit Adverſus eum Sylla Q. Metellũ conſulem miſit: qui à Sertorio ſæpe eluſus, & multis prœliis fatigatus eſt. Itaq; quum is adverſus Q. Sertorium impar videretur, à ſenatu Cn. Pompejus in Hiſpaniam cum imperio conſulari miſſus eſt: ubi à Sertorio bis prœlio victus & propemodum interfectus eſt. Itaque Pompejus (quem Sertorius per ludibrium Syllæ diſcipulum vocabat) potius à Sertorio quam ille à Pompejo deletus eſſet, niſi à ſuis interfectus eſſet Sertorius. Attamen ille gregarius propè miles, quum neque ærarium, neque pecunias ex publico, neque imperium niſi voluntarium haberet, magnus dux evaſit, & adverſus duos imperatores Pompejum & Metellum ſæpe par, & frequentius victor, non Romanæ virtuti,

Plut. in Sertorio. & Craſſo. Florus li. 52. 55. 56.

tuti, ſed ſuorum fraudi ſuccubuit. Quis erat Spartacus? Paſtor, Thrax, mox ſervus, qui ergaſtulo fracto & collecta gladiatorũ manu, florentiſſimas Romani imperij opes laceſſere auſus eſt. Itaque quum is multos prætores & proconſules prœlio viciſſet, id bellum Craſſo poſtremò Pompeio, mandatum eſt. Quis Eunus & Cleon; Servi quoq; ipſi, qui contracta agreſtium ſervorum manu ad LXX. millia, copijs junctis contra populum R. bellum ſæpe geſſerunt. Quis Viriatus: primùm in Hiſpania ex paſtore venator, ex venatore latro, mox juſti exercitus dux quoque factus, Luſitaniam univerſam occupavit, tantumq; terrore is hoſti intulit, ut conſulari & duce & exercitu adverſus eum opus eſſet. Is quum dolo nõ armis à proditoribus, Servilii Cæpionis conſilio interemtus eſſet: ea victoria, quia emta erat, à ſenatu non probata eſt. Sed ne ipſius quidem morte diſiectus exercitus, à Romanis venia impetrata, agros etiã fertiles, quos coleret, cum Valentia Hiſpaniæ urbe, ne inopia coactus ad latrocinia verteretur, obtinuit. Noſtra memoria Philibertus Aurengię princeps, Antonius Læva, Andreas Auria, Marchio Mantuanus, & ceteri de quibus alio loco, qui à Franciſco I. defecere, num plus illi nocuerunt quàm vires Caroli V? Illi tamen ad regẽ collati, multo eo inferiores erãt. Quamobrem princeps ſapiens nullum unquã hoſtẽ parvũ aut ſpernendũ putabit: cavebitq; ne quequã iniuſtè lædat, ne adverſũ ſe inimicos cõcitet, quippe inimicitię etiã non acerſitæ aut

tæ aut quæſitæ, ultrò & facillimè parantur.
Ceterum Romani non eo conſilio deduceb-
ant coloniis, ut tanquam arces aut præſidia
ictarum à ſe gentium cervicibus imponerét,
quemadmodū ait Machiavellus) ſed ut ex-
ndantem multitudine urbem turbida & ſe-
litioſa fæce exhaurirent. Nam (quemadmo-
um M. Valerio & Q. Apuleio cons. accidiſ-
e Livius memorat) Romæ plebem quietam
x exoneratam deducta in colonias multitu-
o præſtabat. Ceterum novi coloni quidem
n agros bello captos, & qui Rom. populi fa-
ti erant, mittebantur: veteres tamen coloni
edibus nō pellebantur neq; fortunis ſpolia-
antur: ſed Romani indigenis permiſti cūſil-
s habitabāt, in tectis quæ aut ipſi extruebāt,
ut quæ publica populi Romani facta erant.
Propagabant quoq; illi colonias nonnunquā
irpis augendæ cauſſa, non ut iis velut ar-i-
us a it munimentis imperium firmarent. Nā
eque in omnibus provinciis, neque in lo is
unitiſſimis, eas collocabant, ſed frequen-
er in fertiliſſimis. Imò ne ipſæ quidem Colo-
iæ in fide & obſequio ſemper maneant, ut
oſt cladem Cannenſem accidit: quo tempo-
e duodecim Coloniæ Rom. & munera mu-
æ & imperium Romanorum detractarunt,
quantum in ſe fuit prodiderunt Annibali.
e ipſa enim cives in alias ſedes traducti fa-
lè degenerāt, & mores eius regionis quā co
t indūnt. Sic Alexādria in Ægypto, Seleucia
Aſſyria, Babilon in Meſopotamia, coloniæ
Macedonū, Tarentum, Colonia Lacedæmo-
niorum,

niorum, brevi in mores & ingenia indigenarum verſæ & oblitæ ſuæ originis, in luxum & mollitiem degeneraruut.

Sed hoc loco memorabilis Philippi Macedonum regis calamitas prætermitti non debet, in quam ob id maximè incidit, quòd maritimarum Macedoniæ urbium cives ejicere & transferre aliò aggreſſus eſt. Is enim jam tum conſilia de bello Roman. ſecum ipſe volutans, primùm omnem ferè multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis ſuis in Emathiam traduxit: Thracibusq; & aliis barbaris urbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit: relinquentesque penates ſuos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: execrationesque in agminibus proficiſcentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines omnia loca ſuſpecta habebat, poſtremò negare propalam cœpit, ſatis tutũ ſibi quidquam eſſe, niſi liberos eorum quos interfeciſſet, comprehenſos in cuſtodia haberet & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per ſe fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Theſſalorũ multis antè annis occiderat, generos quoq; ejus poſtea interfecit. In viduitate relictæ filiæ, Archo & Theoxena, filios parvos habentes. Quarum Theoxena ſuperſtes ſorori, quum ſuum ſororisq; filios in eadẽ cura haberet, poſteaquam regis edictum de com-

mprehendendis liberis eorũ qui interfecti
ent accepit, ad rem atrocem animum adie-
, auſaque eſt dicere, ſe ſua manu potius in-
fecturam, quàm in poteſtatem Philippi ve-
ent. Poris eius vir mentionem tam fœdi
cinoris abominatus, Athenas deportaturũ
s ad fidos hoſpites dixit, comitemq; ipſum
gæ futurum eſſe. Ita navim conſcendunt:
l regii qui præerant cuſtodiæ portus Lem-
m armatum ad pertrahendam eam navim
ſerunt, cum gravi edictione reverterentur
e ea. Quum iam appropinquabat, ferox in-
rim fœmina ad multo ante cogitatum re-
luta facinus, venenũ diluit, ferrumq; pro-
t, & poſito in conſpectu poculo ſtrictisque ››
adiis. Mors inquit, una vindicta eſt: viæ ad ››
ortem hæ ſunt: quâ quemq; animus fert, ef- ››
gite ſuperbiam regiam. Agite iuvenes mei,
num qui maiores eſtis, capite ferrum: aut
urite poculum ſi ſegnior mors iuvat. Et
ſtes aderant & autor mortis inſtabat, alii
oleto abſumti, ſemianimes è nave præcipi-
ntur. Ipſa deinde virum comitem mortis
mplexa, in mare ſeſe deiecit: nave vacua
ominis regii potiti ſunt. Huius facinoris a-
ocitas novam velut flammam regis invidiæ
iecit, ut vulgò ipſum liberosque eius exe-
rarentur: quæ diræ (inquit Livius) brevi ab
nibus diis exauditæ, ut ſævireti... in ſuum
nguinem effecerunt. Nã paulò poſt legiti-
um filium Demetriũ (egregiæ indolis prin-
pem) falſis criminibus ab altero filio, ſed
llice orto, Perſeo circumventum veneno

ſuſtulit. Mox quũ Demetrium à Perſeo fraude & inſidiis petitũ cognoviſſet, & Perſeũ regni hæredi tate depellere vellet: curis & vigiliis, quũ identidem umbræ & ſpecies inſontis interemti filij eũ diris agitarent, cũ execratione alterius extinctus eſt. Perſeus, quum regnum ſcelere partum invaſiſſet, bellumq; adverſus Romanos moviſſet, ab illis victus, captus & in triumpho ductus eſt, & in cuſtodia mortuꝰ. Ita horribiles illę diræ execrationes quę, quas multitudo ſuis penatibus & agris ejecta in Philippũ jecerat, effectum habuere. Hoc uno exẽplo audito, nõne horreſcere comas oportet principi, quoties de pellẽdis ſuis ſedibus incolis apud eum mentio fit? Nõ deſunt tamen hodie Machiavelli fraterculi, qui palam dicere audeant, veros Galliæ incolas nõnullis ſaltẽ locis pelli in rem fore, miſſis in eorũ locum bonis ac fidelibus (puta Italis & Longobardis) colonis. Imò quantũ hodie abeſt, quin Lugdunũ colonia Italica facta ſit? Nam præterquã quòd maxima pars civiũ Italici ſunt, ceteri quoq; incolæ ad eorũ mores, victũ, cultum, linguã etiam, ſeſe paulatim accommodant. Neq; aut vix adeò ullum vel viliſſimũ opificem in ea urbe reperias qui non iã Italicũ idioma meditetur & garriat. Quippe magnifici iſti Machiavellitæ neminẽ intueri vel audire ſolent, niſi qui ſermone ipſorũ uti didicerit: ita ſcilicet & ſibi & linguę ſuę autoritatem parãtes. Sed nobiliſſimę quoq, urbes, Lutetia, Maſſilia, Gratianopolis, & complures alię, nónne iſtis magnificis plenę ſunt?

Princeps

IV. THEOREMA.

Princeps in provincia nuper victa, eos, quibus mutatio gravi dãno eſt, omnes ſubvertere debet, atque eorum qui prius in ea dominabantur familiã ac ſoboléab ſtirpe tollere.

HOMINES (inquit Machiavellus) *lubenter dominos mutuãt, rati melius fore. Itaq; hæc ſpes eos ferè in defectionem impellit: ſed ſæpius fruſtratur, quum nihilo meliorem conditionem ſuam eſſe experiantur. Quare ut defectioni obviam eat princeps, quos ob grave damnum acceptum mutatione offendi animadverterit, omnes tollere debet. Nam omnibus ſani iudicij hominibus perſuaſum eſſe opinor* (inquit) *nullum principis aut civitatis ſtatũ diuturnũ eſſe non poſſe, niſi qui illi infeſti ſunt ob ingens detrimentum in rerum novatione acceptũ, de medio tollantur. In quo malè rebus ſuis conſuluit rex Galliæ Ludovicus* XII. *& tam brevi ſpacio ducatũ Mediolanenſem amiſit quàm prius ſubegerat. Quippe Mediolanenſes opinione ſua decepti, & fruſtrati cõmodis quæ ab ipſo ſperabant, ſuperbum novi principis dominatum ferre non potuerunt. Peccavit ergo in eo, quod non eos ſuſtulit quibus ea mutatio detrimento & offenſioni erat: tum quòd non ſtirpem omnem Sfortiarum extinxit. Sed contra Cæſar Borgia. Nam quum Flaminiam oc-*

occupaſſet, ſeniores & nobiliſſimos quoſq; quos opibus & bonis exuerat, quorum potiri potuit, morte affecit: pauci diſcrimine effugerunt. Itaq; præſtat Borgiæ quàm Ludovici regis exemplum imitari. Nam optimorum imitatio non ſemper proſperè evenit. Quippe Pertinaci & Alexandro Severo clementiam & bonitatem Marci Antonini repræſentare exitioſum fuit: & Caracallæ, Commodo, Maximino, expreſſiſſe Severum.

NEQUIS dubitaret hoc Machiavelli eſſe conſilium, ut tyrannum informet, non ut principem bonis artibus imbuat, tyrannicum hîc præceptum tradit, illi planè compar quòd à Thraſybulo Mileſio Periandro Corinthiorum tyranno, & à Tarq. Superbo Romanorum rege Sexto Tarq. datum Periander, quum principatum Corinthi invaſiſſet, ad quem nullum jus præter vim habebat, occultas conjurationes veritus, nuncium ad Thraſybulum Mileſium familiarem ſuum miſit, orantem, ut ipſi conſilium daret, quónam modo firmum ſibi, tutumque principatum præſtare poſſet. Huic nunc Thraſybulus nihil reſpondit, tantùm juſſum ut ſe ſequeretur, in ſegetem fratris meſſi maturam abiit, ibique inambulans ſpicas eminentiores vellere & manibus terere cœpit: neque alio reſponſo reddito nuncium ad Periandrum remiſit. Periander facilè intellexit quæ eſſet illius mens: Corinthiorum ſcilicet potentiſſimos qui mutatione ſtatus offendebantur, ut quiſq; maximè emineret, evellendos & tollendos eſſe. Eadem arte Sextus Tarquinius

Liv. annal. l. 1.

Tar-

ārquinii Superbi filius Gabios cepit. Nam
uum vi capi non poſſent, fraude ac dolo ag-
reſſus eſt, & patris in ſe ſævitiam intolerabi-
m conquerēs, Gabios ex compoſito tranſ-
ugit. Benignè ab Gabinis excipitur: vetāt mi
ari ſi qualis in cives, qualis in ſocios, Tarqui-
ius, talis ad ultimū in liberos eſſet: ſibi ve-
ò gratum ejus adventū eſſe, futurumq; cre-
ere brevi ut illo adjuvante, ab portis Gabi-
is ſub Romana mœnia bellum trāsferatur.
nde in conſilia publica adhiberi cœptus: dux
d ultimum belli legitur. Itaq; poſtquam ſatis
irium collectum ad omnes conatus videba
ur: tum è ſuis unum ſciſcitatum Romam ad
atrem mittit, quidnā ſe facere vellet: quan-
oqdem ut omnia unus ipſe Gabiis poſſet, ei
lii dediſſent. Huic nuncio, nihil voce reſpon-
um ex rex, velut deliberabundus in hortū æ-
iū tranſit, ſequente nuncio filij. Ibi inambu-
ans tacitus ſumma papaverum capita dicitur
aculo decuſſiſſe. Interrogando exſpectādo
ue reſponsū nuncius feſſus, ut re imperfecta
edit Gabios. Sexto ubi quid vellet parens,
uidve præciperet tacitis ambagibus paruit,
rimores civitatis, criminādo alios apud po-
ulum, alios ſua ipſos invidia opportunos in-
eremit. Eminebat inter ceteros Antiſtius Pe
ro ſuæ civitatis facilè princeps. Eū oblato ſal
o crimine inſontē oppreſſit. Quippe argue-
at conjuraſſe eum cū aliquot cōſciis, ut rem
Gabinam & ſe, ſeu vivum ſeu mortuū Tarqui
io regi traderet. Ac ſuper cetera literas ad
Antiſtiū ſigno Tarquinij regis ſignatas (nem

pe ab eo allatas) in ipſius domũ clam illatas, protulit. Itaque Antiſtius, atroci in eum omnium invidia orta, à Gabinis lapidibus coopertus eſt: ceteros qui initæ cum Antiſtio ſocietatis accuſabantur, Sexti libidini permittunt. Ita multi palam interfecti, alii in exilium acti ſunt, abſentiumque bona juxtà ac interemtorum diviſa fuere. Largitionis inde, prædæque & privati dulcedine commodi, ſenſus malorum publicorum adimi: donec orbata conſilio auxilioque, Gabinares regi Romano traditur. Verùm tamẽ tandem & hoc tyrannicum facinus, & cetera quæ nefariè alia ſuper alia auſi ſunt, Tarquinios Romano regno & publicis cervicibus depulere. Ita dum ranam piſcantur, murænam amittunt. Neque verò multo felicius evenire ſolet ceteris, qui contaminata & nefanda Machiavelli diſciplina uti volunt.

Nam ſi conſideremus quonam modo res præclaras geſſerint, non minuti iſti tyranni Borgiæ, ſed ætatis ſuæ maximi principes & imperatores, Cyrus, Alexander Magnus, Cæſar, Carolus Magnus, longè aliis artibus pacis & belli uſos eſſe comperiemus, quam quas Machiavellus docet. Quippe nihil ſævitiæ adverſus ſummos aut infimos, niſi quantum jus aut neceſſitas belli poſceret: ſed victis populis clementiſſimè utebantur, ſtatum publicum immotũ, omnia quieta & integra, religionem, rempublicam libertatem, mores & jura, ſinebant: quum ſibi ſummum tantùm jus, & principum nomẽ honoremq; ſumerẽt.

Itaq;

aq; multi ultrò ſine ullo certamine ſemetſos illis dedebant. Quamobrem Ludovicus rex regio planè & generoſo conſilio illorum principū clementiam imitatus eſt, quum Mediolano potitus eſt. Nam quòd poſtea amiſit, ex eo ortum non eſt quòd a ſtirpe Sforciarum tollenda, abſtinuit: ſed ab inconſtantia Mediolan. populi, & occultis Iulii II. pōtificis ac Venetorum conſiliis & machinis, qui tantum principem ſibi vicinum eſſe nollent. Id ita ſe habere gallicæ & italicæ hiſtoriæ teſtantur.

Optimorum principum imitatio (inquit) nō ſemper proſperè evenit. Itaq; præſtat ſcelerata improborum facinora ſibi proponere ad imitandum. Quid hoc monſtro vel imperitius vel nequius fingi poteſt? Nam edocere principem ut ſcelera imitetur, quia feliciter cadunt: quid aliud eſt quàm hortari ut mercatores & prætereuntes, prædonū more jugulet, quoniā prædones ex ſanguine & præda quæſtum faciunt? Si Machiavellus de proſpero impiorū ſucceſſu ab exitu judicium faceret, annon uberem illum & fauſtum omniū rerum proventum, nihil aliud eſſe cerneret quàm iter quo Deus illos ad exitium trahit? Sicut alibi pluribus exēplis demonſtravimus. Sed in exemplis quoq; citandis quā craſſum & nō μνημονικὸν ſed ὀνικὸν ἁμάρτημα prodit? Caracallæ (inquit) Cōmodo & Maximino Severū imitari nō profuit. Euge euge Lyſiteles, jam palmā feres. Cōmodus (opinor) ante Severū imperavit (qppe Cōmodo Pertinax *Spart. & Dion. in Seve-*

ro & Caracal. Capitol. in Maximino.

Pertinaci Severus ſucceſſit) nec fortè Severum novit, Afrum hominē & humili loco ortum. Quem ergo Severum imitari poterat? Caracalla & Maximinus ſola Severi vitia & nullám eiuſdem virtutem imitati ſunt. Itaq; mirandum non eſt ſi ſævitiam eius exprimere illis exitioſum fuit. Severi quidem plurimæ virtutes extiterunt. Nam & is bonarū artium ſtudioſus fuit: viros doctos fovit & auxit: bonas leges condidit: ius populo incorruptè reddidit: barbaros domuit, pacatam Remp. reliquit. Earum virtutum Caracalla eius filius nullam habuit, quantumvis eius virtutes extollat Machiavellus. Neq; ullum eius laudabile factum ſcriptores memorant, niſi quòd à pueritia militari vitę aſſuetus, deliciarum minimè appetens, laboris patiens erat: ceterum inteſtabilis & omnibus vitiis refertus. Maximinus Caracallam planè retulit, niſi quòd Caracalla nobili genere ortus erat: iſte ſemibarbus homo & qui à pueritia opilio fuiſſet. Pertinaci & Alexandro Severo, imitari Marci Antonini mores nocuiſſe, quū ſcribit Machiavellus, eorum hiſtorias vel nō legit vel non attendit, Nam Pertinacem à militibus occiſum, quòd parcior & illiberalior eſſet: & Alexandrū propter matris Mamææ avaritiā, ſordes & parſimoniam erga milites, inviſum & interfectum referunt. Quibus vitiis Marcū Antoninum laboraſſe nemo ſcribit: ſed liberalem, ab avaritia alienum, & ea in re, ſicut in ceteris, verò philoſophū extitiſſe memorāt. Itaq; melius ſibi & ſuæ famę cō-

Capito. in Pertin. Lāprid. in Alexandro Herod. li. 6.

Capito. in Marco,

ſulu. P-

ſalvaiſſet iſte ſcriba Machiavellus, ſi tabulis Florétiæ tractandis operam potius dediſſet, quàm tam inepta interpretatione inquinandis & corrumpendis hiſtoriis.

V. THEOREMA.

Qui ſine ulla dimicatione civitatem aut provinciam ulciſci volet, eam malis moribus impleat.

CIVITATES *aut provinciæ bello victæ* (inquit Machiavellus) *mirificè ulciſcũtur victores, qui eos comiter accipiunt & malis moribus corrumpunt. quippe eos tali arte ad victoriam hoſti ex ſe tradendam præparant. Quemadmodum Capua Annibalis militibus accidit. Nam otium diuturnum & voluptates immodicæ ita eorum corpora & animos enervaverunt, ut deinde nihil præclarum geſſerint. Hæc depravatio uſu venire ſolet, quum corruptæ gẽtes frequenti commercio & uſu ſeſe aliis immiſcendo, integros populos externorum & malorum morum veluti contactu inficiunt. Itaq; natio germanica integrè & conſtanter mores patrios ſervavit. Quippe rara illis cum finitimis commercia: migrare in aliena, aut exteros in ſuas ſedes accipere, non cõſueverunt: ſed patrio ſemper victu, cultu, fortunis ſuis & moribus contenti, importatis nõ utuntur. Ita Hiſpanorũ, Gallorum, Italorum, quibus nullæ gentes*

Comin. l. 1. c. 55. & lib. 2 cap 19.

P 5

magis corruptæ ſunt, conſuetu[illegible] ua eorum mores & vitia non didicerunt.

VErius eſt hoc theorema quàm vellē, neque refellēdi animo hîc inſerui. Nam, ut vetera omittā, ejus rei quotidie exēpla cernimus. Quippe Gallia noſtra in mores, ingenia, vitia, peregrinorum tota verſa eſt, quorū arbitrio Reſpub. belli domiq; agitatur: qui ſoli cum ſuis magiſtratus & dignitates aliaque omnia tenent. Neq; pluribus tātùm Gallis mēs adeò fracta eſt, ut externos animorum habitus induant, ſed ut linguam quoq; gallicā faſtidientes, peregrinā meditentur & garriant. Sed ſi hanc ulciſcendi artem quam Machiavellus hîc docet, conſiderabimus, tum ijs qui ea utūtur, tum ijs adverſum quos exercetur, perniciosiſſimam eſſe deprehendemus. Capua ipſa exemplo ſit. Nam Campani quidem, exercitum Annibalis, nimijs bonis & delicijs effæminarunt: ſed ipſi quoq; eadem opera ſibimetipſis exitium peperêre: & Perſæ, qui Alexandri Magni mores peregrino ſucco infecerunt, ne ipſi quidem ſibi magnoperè conſuluerunt. Nam degenerante in mores Perſarū Alexādro, inviſi Macedonibus quibus ea res odio erat, poſt ipſius mortem (quam ex Perſica intemperantia contraxerat) calamitatis quā ſeverant, fructum ipſi tulere. Sic eos, qui principum & populorum mores quacunq; arte corrumpunt, partem ejus mali capere, cujus ipſi autores ſunt, ſicuti æquū, ita propè aſſiduum eſt. Galli noſtri teſtari poſſunt, quantū illis profuerit Neapolitanę gentis conſuetudo,

Liv. Annal. lib. 23.

Plut. in Alexan.

tudo, quum expeditionem Neap. ſuſcepit Carolus VIII. nam inde Variolam (quam luem Indicam vocant) egregium laboris pretium tulerũt, quæ inter eos ex eo pervicaciter mãſit, ſed ejus tamen morbi ne ipſi quidem Neopolitani ceteriq; Itali exſortes mãſẽre. Quocirca (ut paucis verum abſolvam) ableganda eſt ad inferos hæc Machiavelli doctrina: abjicienda omnis ulciſcendi libido: & bonorum conſuetudine utendũ eſt, ſicuti præcipit Paulus: quum non tantùm bonos mores mala cõmercia corrũpant, ſed etiam malos inferant. 1. Cor. 15.

Ceterum Germanos quoq; ipſos, (de quibus agit Machiavellus) in Galliam frequenter commeare, neq; inde tamen malos mores haurire, cernimus. Quòd gallicam gẽtem inter corruptiſſimas numerat, negare non poſſumus: ſed Machiavelli diſciplinam, & eius ſimilium cõſuetudinem, eius mali cauſſam eſſe teſtamur. Nam unde Galli Atheiſmũ, præpoſteram Venerem, perfidiam, ſævitiam, fenebres artes, & ſimilia vitia, hauſerunt, niſi ex Machiavello & Machiavellitis ipſius popularibus? Itaque pro ſuo iure, iactare inter ſuos poſſunt, ſe bella à maioribus noſtris Italiæ illata præclarè ultos eſſe.

VI. THEOREMA.

Stultum eſt, exiſtimare apud principes, novis benefactis veterum injuriarum oblivionem induci.

CÆSAR *Borgiæ* (inquit Machiavellus) *vivente Alexandro VI. pontifice, patre ſuo, principatũ Flaminiæ uſurpavit, quæ dominij eccleſiæ eſt, & dux Valentinianus eſt nuncupatus. Ea uſurpatio, quam favore & autoritate patris ſubnixus, aggreſſus erat, multos Cardinales offendit, in iis Cardinalem S. Petri ad vincula. Poſtea tamen mortuo Alexandro conſenſit, ut is Pontifex deſignaretur: unde mox cũ pœnituit. Nam novus iſte Papa (qui Iulij II. nomen ſumſit) ſumtis extẽplo armis, recuperare cœpit, quæ Borgiæ occuparat: quamquam is ipſius electioni faviſſet. Quod nunquam facere debuerat, neq; pati eum pontificem dici qui ipſi eſſet inimicus. Quippe nova benefacta veterũ iniuriarum oblivionem nũquam inducunt. Itaq; Borgia, qui in cæteris rebus egregiè ſeſe agitaverat, in creatione Iulij turpiter lapſus eſt, & ipſe ſibi ad exitium viã ſtravit. Haud diſſimili via erravit Servius Tullus Roman. rex quum duas filias duob. Tarquiniis iunxit, qui de regno litem movebant, & iactabant ab eo iniuſtè uſurpari. Nã non modò iſta affinitas invidiam, quæ adverſus Serviũ eos ſtimulabat, extinxit, ſed alteram quoq; è filiabus ad moliendam patri necem impulit.*

Quæ

QVAE hîc de Borgia à Machiavello narrantur, paulum vero videntur deflectere. Nam Sabellicus ſcribit, quum agerentur comitia Iulii II. concluſum fuiſſe in arce pontificia Borgiam, ut inimicorum impetum effugeret. Iam parum credibile eſt, cùm cui velut in cuſtodia delitescēdum erat, propter magnam vim inimicorum, quam ſibi conſciverat, multū habuiſſe autoritatis in electione Papæ. Sed demus ita eſſe, & Iulium Borgiæ gratia ſubnixum, ad Papatum aſcendiſſe: mox veterum iniuriarum recordatione quas à Borgia acceperat eius beneficii memoriam obliteraſſe. Quorſum hæc? Nempe (inquiet aliquis ex Machiavelli familia) quum omnes principes eodem exemplo agant, illis fidendum non eſſe. En dignam principe doctrinā! Si quemquam offendiſti, ne illi vnquam fidito. Si te aliquis offenderit, ne illi vnquam reconciliator. Quid ſi in concordiam & gratiam rediero? Cave tibi ulla gratia, ulla pax aut amicitiæ ſpecies, illum tibi fore fidū perſuadeat. Execrabilis plane doctrina: debere adeò altas radices agere odia, ut nullis neq; officiis, neq; beneficiis evelli, aut enunciari poſſint. Sed Machiavelli proprium hoc dogma non eſt: Machiavellitis omnibus hoc inſitum, quibus honorificum videtur odia implacabilia, & inimicitias immortales gerere. Neq; ulla re ferè magis delectantur quàm ultionis libidine explenda. Si corpore inimici ad pœnam potiri poſſunt, fœdum & barbarū in modum trucidant, trucidando iniuriā, ab

èo acceptam muliebriter exprobrant: lacerant omnibus probris & contumelijs, ut animũ ſimul & corpus vexent: ac nonnunquam os, & manus ipſius cruore oblinunt: eumque adeò ſubigunt devovere ſemetipſum ſatanæ, ut corpore mactando animã quoq;, quantum in ſe eſt, perdant. Vtinam miſera noſtra Gallia (quæ nimiùm jam peregrinis moribus & Tranſalpinis vitijs inquinata eſt) hac immortali & inexplebili & ulciſcendi libidine nunquam ardeat. Nam quæ pax aut cõcordia eſſe poſſit vel inter propinquos & affines, ſi offenſæ núlla re, quàm ultione, reſtingui poſſint: Pudeat chriſtianos homines non tantùm barbaris vel ethnicis ſed ipſis quoq; brutis animantibus immitiores eſſe. Canis ab homine læſus, ſi panem porrexeris, miteſcit, & ei quoq; blanditur à quo cæſus eſt. Equus, taurus, etiamſi ſtimulaveris aut verberaris, ſimul ac fœnum apponis placatur. Itaque qui ultionem jure naturali licitã eſſe defendunt, vel beſtijs teſtibus refelluntur. Docet quidẽ naturæ ipſe ſenſus, hominem ceteraque animalia, ut quum vis ultro infertur, vim vi quãtum poſſunt, propulſent: verùm minimè præcipit, poſt vim illatam, quærendas eſſe ulciſcendi opportunitates, ad compẽſandam injuriam. Quippe hoc non eſt repellere injuriã, quę tam illata propulſari nequit, ſed novam inferre, Imò jus quoq; illud naturale, quo vim vi repellere licet, ex æquo & bono interpretari debemus, nẽpe ut eo tãtùm utamur, quũ nulla alia ratione vis arceri poteſt. Qua in re, vel ſe-

Vlciſcẽdi libido implacabilis, iuri naturali cõtraria.

vel ferarum ipſarum exempla intueri licet. Nam lupus, aper, urſus, quãdiu locus ipſis ad fugiendum patet, venatorum vim, vi propulſare non ſolent: nec vix unquam, donec in anguſtias cogantur. Itaq; ultionis appetentiam, jure naturali velle defendere impudentis ignorantiæ eſt, quãdo illi perſpicuè repugnat, ac potiſſimùm implacabilibus illis odijs, quæ nullis novis beneficiis elui poſſunt. Fortè mihi dicet aliquis, ex laniſtę iſtius ludo, Machiavellum hîc tantùm agere de principibus, & ſummæ fortunæ viris, apud quos novis benefactis, veteres injuriæ aboleri nequeant: cui ſuffragatur illud Homericum, *Hom. Iliad. lib. 1.*

Perpetuò regis metuenda eſt ira minori,
Qui quanquam malè diſſimulat, bilemq́ue moleſtam
Concoquit, & pœnam præſens in tempus omittit,
Non tamen imbibitæ ſemel obliviſcitur iræ:
Supplicio dum facta gravi commiſſa rependat.

Sed demus iras atque odia, altius deſcendere in pectora principum, ac diutius ibi hærere quàm in privatorum, & tenuiũ animis: an propterea ſequitur principem inexorabilem eſſe debere, & nullis neq; officiis, neq; beneficiis poſſe placari? Ne ipſe quidẽ Homer⁹ in principum ingenijs aliud annotare voluit, quàm quòd injurias tamdiu diſſimulare, & premere norũt, donec ulciſcendi opportunitas evenerit, quod quidẽ à multis ſæpe fit, & ſæpe factũ

eſt. Sed

eſt. Sed illud non dicit, nullis obſequiis, nullis precibus, nullis ſupplicii veniam gratiamque à principibus impetrari poſſe. Præterea illo loco Homerus de regibus iræ impotētibus agit, qui animo, & violētis affectibus imperare nequeūt: qualem ibi Agamemnonem deſcribit. Nam bonorum, & ſapientum principum exempla nō deſunt, qui quum violentos animi motus, & appetitus rationi parere cogerent, perpetuam ulciſcendi libidinem, non modò non patiebantur diutius in animo ſuo conſiſtere, ſed injurias quoq; ultrò obliviſcebantur. Quippe judicabant immanes iſtos affectus, præter quam quòd anxium animum cruciant, præcipuæ quoq; virtuti principis, clementiæ videl. ac bonitati, prorſus eſſe contrarios: virtuti (inquam) quæ non modò tutum, verum etiam gratum principis ſtatum præſtat: quæ potiſſimum eminere ac elucere debet, in privatis offenſis, quemadmodū juſtitia in publicis: ſicuti alio loco fuſius diximus. Quanquam & in publicis injuriis, non nunquam utilitas publica, à principe impetrare debet, ut oblivionem earum & clementiam adhibeat.

Boni Principes proclives ad ignoſcendū.

Qua in re Q. Fabij Maximi ſapientiſſimi viri ſententia memoria digna eſt. Quum enim poſt Cannenſem cladem, Romana res erigi & refici cœpit, multi ſociorum qui ad Annibalē defecerant quòd de imperio deſperaſſent, ad Romanos redierūt. Inter ceteros Caſſius Altinus Arpinus in Rom. caſtra clam nocte venit, promittens, ſi ſibi præmiū foret, ſe Arpos prodi-

proditurum eſſe. Quum eam rem ad conſilium retuliſſet Fabius cõſul. Q. Fabij filius. Altinus pro transfuga verberandus, necãdusq; videri, ancipitis animi, communis hoſtis: qui poſt Cannenſem cladem, tanquam cum fortuna fidem ſtare oporteret, ad Annibalem diſceſſiſſet, traxiſſetque ad defectionem Arpos. tum poſteaquã res Romana, contra ſpem votaq; ejus, veluti reſurgeret, turpius videretur novam referre proditionem. Contra ea Fabius conſulis pater, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere ajebat: quum illud potius agendũ ſit, ſi quo modo fieri poſſit, ne qui ſocij a populo R. deſciſcat. Quòd ſi abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat cui dubium eſſe, quin brevi deſerta ab ſociis Romana res, fœderibus Punicis omnia in Italia juncta viſura ſit? itaq; eum reditum approbandum, & Arpinos in ſocietatem recipiendos, ſibi videri. Fabio ab omnibus aſſenſum eſt, & Arpi ſine ullius, præterquam unius perfugæ & proditoris, clade, Romanis reſtituti ſunt.

Sed ne inter ipſos quidẽ principes, & ſummos viros, implacabiles inimicitias eſſe debere, illuſtre exemplũ ex Livio referã. Inter M. Æmilium Lepidum & M. Fulvium nobiliorẽ nobiles inimicitię erant, ſæpe multis & in ſenatu, & apud populũ atrocibus celebratę certaminibus. Sed quum illi cenſores creati eſſent, ad eos ſenatorum principes cum agmine civitatis venerunt, inter quos Q. Cæcilius *Annal. lib. 40.*

Metellus

" Metellus verba fecit: Non obliti ſumus, cen-
" ſores, vos paulo antè ab univerſo populo R.
" moribus noſtris præpoſitos eſſe: & nos à vo-
" bis admoneri & regi, non vos à nobis debere.
" Indicandum tamen eſt, quid omnes bonos
" in nobis aut offendat, aut certè mutatũ ma-
" lit. Inimicitias per annos multos vobis ipſis
" graves, & atroces geritis: quæ periculum eſt
" ne ex hac die nobis & Reipubl. quàm vobis
" graviores fiant. Has ut hodie finiatis ſimul-
" tates, quæſumus vos univerſi: & quos con-
" junxit ſuffragiis ſuis populus R. hac etiam re
" conciliatione gratiæ, conjungi à nobis ſinatis.
" Non modò ſimultates, ſed bella quoq; fini-
untur: ex infeſtis hoſtibus plerumq; ſocii fi-
deles, interdum etiam cives fiũt. Vulgatũ
illud, quia verum erat, in proverbium venit:
Amicitias immortales, inimicitias mortales
eſſe debere. Illi de injuriis alteri ab altero il-
latis queſti: tamen ambo ſignificare, ſi alter
vellet, ſe in poteſtate tot principum civitatis
futuros. Omnibus inſtantibus qui aderant,
dextras fidemq; dedere, mittere verè ac fi-
nire odium: deinde collaudantibus cunctis
deducti ſunt in capitolium: & cura ſuper ta-
li re principum, & facilitas cenſorum egregiè
comprobata ab ſenatu & laudata eſt.

Amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales, eſſe debent.

Itaque boni & honeſti viri, non eſt odia in
perpetuum recondere, uti Machiavellus do-
cet, ſed facilè ac libenter in concordiam re-
dire. Neq; tantùm ad reconciliandam gratiã
proni ac faciles eſſe debemus, ſed odiſſe, quo
que vim ad ulciſcendum paratam, tanquam
illicitam

illicitam & indecoram ei, qui bona viri exiſtimationem quærere ac tueri cupit. Imò (ut inquit Saluſtius) bono vinci ſatius eſt, quam malo more injuriam vincere, & victoria ex libidine ſua uti. Nam ea res plerunq; magnas civitates peſſundedit, dum alteri alteros vincere quovis modo, & victos acerbius ulciſci volunt. *Salu. in iugurb.*

Deinde nō tantum apud principes egregios novis benefactis veteres injurias deleri oportet: ſed recentes quoq; offenſæ, plus quā antiqua merita, valere non debent. Exempla ejus rei multa ſuppeditat Livius: hic unū inferemus. Cærites Romanorum ſocii, Tarquinienſibus juncti per populationem Romanos laceſſiverūt. Tarquinienſibus victis, Cærites, quibus bellum indictum erat, quum pœniteret populationis, legatos Romam ad petendam erroris veniam miſerunt. Legati a b ſenatu rejecti ad populum, deos rogarūt, quorum ſacra bello gallico accepta ritè procuraſſent, ut Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet, quæ ſe rebus affectis quondam populi R. cepiſſet. Eáne meritos, credere t quiſquam, hoſtes repente ſine cauſſa factos? aut ſi quid hoſtiliter feciſſent, conſilio id magis quam furore lapſos feciſſe, ut ſua vetera beneficia, locata præſertim apud tam gratos, novis corrumperet maleficiis? Itaq; Cære ſacrarium populi R. diverſorium ſacerdotū, ac receptaculum Romanorum ſacrorū intactum inviolatumq; crimine belli, hoſpitio Veſtaliū cultisq; diis darent. Movit populum non tā cauſſa præſens, quàm vetus me- *Liv. Ann. l. 7.*

ritum, ut maleficii quam beneficii potius immemores eſſent. Itaq; pax populo Cæriti data: induciasq; in centum annos factas in ſenatuſconſulta referri placuit.

Vinus meriti novam injuriā extinguit Bellaius lib. 9. Comm.

Eadem animi moderatione uſus Franciſcus I. Galliæ rex, Rupellanis pepercit, anno 1541. Rupellani aliquos regios miniſtros tributum impoſitum ſali exigentes, violarant. Sed peccatum agnoſcentes, à rege ſupplices veniam petiere. Rex oratione gravi & chriſtiano principe digna admonitos, in gratiam accepit. Is ego ita diſſeruit: Officium ſubditorum erga principem tanti momenti eſt, cives & ſubditi mei (nam quando erroris piget jure ita vos appellare poſſum) ut qui illud violant, crimen nō tantum ſcelere, ſed exemplo etiam pernicioſum admittant. Quippe omnis aut Monarchiæ aut Reipub licæ ſtatus his duobus maximè cōtinetur: Legitimo videlicet principis imperio in ſubditos, & fideli obſequio ſubditorū. Si alterutrū ſuſtuleris ut in homine niſi animus imperium corpori, corpus animo ſervitium præſtet, vitam interire: ita publicum ſtatum corruere, neceſſe eſt, Deum ego ſupplex oro, cui regni jus acceptum debeo ac refero, ut mihi imperii legitimè erga vos exercendi mentem, det ac facultatem. Poſſem ego in vos, pro meo jure animadvertere, niſi laus quæ clemētiam ſequitur, magis, quàm ſeveritatis decus principem deceret. Itaq; quum & veniam petatis ſupplices, & majores veſtri fideliſæpe opera ſuperiores reges adjuverint, recentis maleficii

Reip. ſtatus bene imperādi & obedientes imperiū faciendi officio cōtinetur.

veſtri obliviſci ſimulo, quam meritorum vete- "
rum. Non imitabor erga vos ea exempla e- "
dere, quæ Cæſar in Gandavenſes ſtatuit: quo "
rum cervicibus arcem cum præſidio impoſuit "
quorum ſanguine manus fœdavit. Ergo ille "
ſuorum benevolentiam amiſit: ego beneficio "
& clementia potius quàm malo & pœna vos commovebo. Quandoquidem tam facile vos obliviſcimini eorum, quæ in me auſi eſtis, quàm ego nunc meminero: ſi vos erroris vere pœnitet, ſatis ſuperque pœnarum habeo. Deum igitur rogo & obſecro, ut vobis ejus ſceleris gratiam faciat: nam quod ad me attinet, ego ſyncere ignoſco, & vos non pœna tantùm ſed crimine quoque libero. Sub hanc orationem tam moderati & clementis regis, univerſa

Sævitia omnem ex animis ſubditorum in principem benevolentiam eicit.

plebs lachrymarum plena clamorē tollere, "
& lauſſa omnia illi precari: Vivat rex: Deus "
nobis tam bonum principem diu incolumem "
præſtet. Mox regis ipſius imperio, campanæ "
ſtrepere, tormenta fulminare, ignes paſſim, lætitiæ ſigna, excitari cæperunt.

Actatum abeſt ut boni principes ad ulciſcendum feſtinēt, ut ſi quam ultionis libidinem privati haberent, eam prorſus deponāt principatum adepti. Sic Adrianus quos in privata vita inimicos habuerat, Imperator tantum neglexit: ut uni quem capitalem habuerat, factus Imperator diceret, evaſiſti. Ludovicus XII. dux Aurelianus, priuſquam rex eſſet, multis difficultatibus conflictatus eſt Regnante Carolo VIII. veritus ne Lutetiæ in cuſtodiam traderetur, in Britanniam conceſſit. Adverſus eum & ducem Britanniæ

qui eũ protegebat, exercitus miſſus eſt: prœlio inito ad S. Albinum regis copiæ ſuperiores abeunt: dux Aurelianus captus primò Luſinianum: inde Bituriges, deducitur. Demum omnis illa ſimultas extinguitur: poſtremò ille ad regnum pervenit. Qui illi fugæ & laborum comites fuerant, ſuadebant ut ulciſceretur inimicos, qui ipſi ementito regis nomine atq; autoritate, bellum intulerant. Quippe eas injurias non illi à Carolo, tum adhuc puero, ſed ab ipſius tutoribus atque educatoribus, ortas eſſe, Ludovico Trimulio, & ſimilibus. Sed Ludovicus, ut principem chriſtianũ decebat, memorabile reſponſum illis edidit: minimè decet regẽ Galliæ (inquit) illatas duci Aureliano injurias ulciſci.

Annal. in ann. 1271. Philippus, cognomento Audax, Galliæ rex leni ingenio fuit, pacis amãs, facilis ad ignoſcendum: comes Fuxius arma in illum moverat: rogatu tamen generi ejus comitis, ei bonus ille rex, non ſolũm veniam dedit: ditionẽ quam occuparat: reſtituit: ſed inſuper eum in equeſtrem ordinem & inter domeſticos aſcivit. Ita tum ſcilicet ille inextincta odia, & immortales inimicitias alebat. Poſſem huc Auguſti Cæſaris, Trajani, Marci Antonini, Conſtantini, Caroli Magni, D. Ludovici, Caroli Sapientis, Alex. Magni, Cyri, & ſimilium, exempla conjicere. Nam quidquid uſquam egregiorum principum fuit, ita clementiam, commendabilẽ in principe virtutem, amplexi ſunt, ut ulciſcendi libidinem fugerent. Sed ea quę adduxi ſatis ſuperq; probant, nihil minus prin-

nus principem decere, quàm implacabili odio ultionem appetere.

Exempla quibus Machiavellus utitur, tyrannorum ſunt & improborum hominum, à quibus ut ipſe caveri monet, ita cavendum quoq; cenſeo. Nam, ut iram aliquādiu callidè diſſimulent, illā tamen, ſimulac ulciſcēdi opportunitas oblata fuerit, haud dubiè nudabunt. Sed non omnes principes Tarquiniorū aut Iulij II. quos pro omnibus exemplis ſumit Machiavellus, ſimiles ſunt. Nam Tarquinius, qui Servii Tulli ſoceri ſui parricidio ſe inquinavit, ut regnū opprimeret, eo facto & aliis ſe tyrannum prodidit, Ergo tam fœdis initijs ſimilem exitum habuit. Nam regno & patria cū liberis pulſus, extorris, egens, in exilio mortuus eſt. Iulius II. in tyrannorum quoque, & perfidorū numerum referendus eſt. Nam is inter alia, Ludovici XII. facilitatem ludibrio habuit. Eripuerat bonus ille rex Boloniam Bentivolo: multaq; alia oppida, quæ ab tyrānis injuſtè uſurpabantur, eaq; in jus & ditionem Iulij reſtituerat, quòd ex eccleſię Romanæ patrimonio eſſent. Iulius, ut dignam eo beneficio gratiā redderet, promulgatis bullis excommunicavit, & omnium prædę expoſuit Galliæ regnum, ſimulque agros, & ditiones ſociorum ejus. Ita Ioannes Albretius rex Navarræ regnum amiſit, rex Ludovicus Mediolanū, & quidquid trans Alpes poſſidebat. Eam Ludovicus beneficij apud tam impium & perfidum Pontificem locati mercedem & gratiam tulit, Itaq; tum Romæ conſcriptum

eſt in Iulium Pontificem feſtivum epigramma (quod in noſtros annales incluſum eſt) quo Paſquillus ejus ſanctitatem ſic compellabat.

Genua cui patrem, genitricem Græcia, partum
Pontus & unda dedit, qui bonus eſſe poteſt?
Sunt vani Ligures, mendax eſt Græcia, ponto
Nulla fides: in te ſingula ſolus habes

VII. THEOREMA.

Princeps debet ſibi proponere, ad imitandum Cæſarem Borgiam filium Alexandri VI. pontificis.

Cap. 14. de principe.

NON *poſſum* (inquit Machiavellus) *ullas meliora præcepta tradere novo principi quàm ſi illi proponam imitanda geſta Cæſaris Borgiæ, ducis Valentini, filii Alexandri VI. pontificis. Nam etſi, quæ orſus erat, non proſpere, ceſſere, non tamen id potius ipſius culpa factum eſt, ſed inuſitata quadam iniquitate, & malignitate fortunæ. Primùm mutitur, pontificis patris ſui opera, omnes Italiæ ſtatus turbare inſtituit, ut eos aut certè aliquos commodè opprimere poſſet, quod facillime perfecit. Nam impulſu Papæ & Venetorum Ludovicus XII. Galliæ rex, in Italiam tranſgreſſus, ſimulac Mediolanum attigit, auxilia Papæ ſummi*

ſit at

ſet ut Flaminiam in poteſtatem ſuam redigeret: quæ brevi in ditionem Borgiæ conceſſit, propter famam gallici nominis. Secundò, quum Romæ duæ factiones eſſent Vrſina & Columnenſis, utraq; opibus valida: veritus ne ſimul iunctæ ipſius inceptis obſtarent, Vrſinam blandis pollicitationibus in ſe traxit, eius & Gallorum ope Columnenſes proſtravit. Quo facto, nobiles utriuſque partis viros ad ſe allexit, benignè ſumtus præbendo, munia domus ſuæ, urbium præfecturas, & alias ampla dignitates, illis largiēdo, ut cuiuſque me[illegible] erat: ut brevi Vrſinæ & Columnæ, utriuſque factionis duces, ſine comitatu relinquerentur. Mox comiter appellando, donis & blandis alloquiis, ſpecie amicitiæ, Vrſinos Senogalliam invitatos, poſteaquam in poteſtate habuit, interemit omnes. Itaque utraque factione oppreſſa, poſteaquam nullo adverſante Flaminia tota & Vrbini ducatu potitus eſt, metu concil[illegible]ando & reprimendis minutorum eius provinciæ tyrannorum iniuriis, ei præfectum Remirum Dorcum, hominem ſævum & acrem, ſummo cum imperio & libero impoſuit. Hic acerbè in populum quæſtionibus & ſuppliciis ſæviens, totam provinciam metu [illegible] & obſequio continuit. Quid interim [illegible]? Quis perſuaderet eam pœnarum acerbitatem [illegible] nec iuſſu nec conſenſu ſuo factam fuiſſe, [illegible] Remirum [illegible] capite plecti publicè [illegible], allis diffidens, eorum [illegible] deinde [illegible] ſed ut adverſus eorum vires ſuas opes firmaret Hiſpanos ſibi fœdere iunxit, qui tum in regno Neapol bellum gerebant, & [illegible], quod longius abeſſent, minus ei nocere poſſent, quam Galli, qui Mediolanum tenerent. Præterea

Q

primores omnes & nobiliſſimos quoſq; quos læſerat, unà cum omni ſtirpe & cognatione paucis exceptis extinxit: ne novus pontifex, poſt ipſius patrē, per eam cauſſam bellum ipſi inferret, ut nobiles illos, aut eorum propinquos, in ſuas fortunas reduceret. Quos verò nulla iniuria offenderat, propè omnes ſibi adiunxit, ut eorum ope novum Papam deterreret, ne quid adverſum ſe moliretur. Deſtinabat animo principatum Hetruriæ, mox etiam totius Italiæ, invadere. Iam Piſam in fidem & clientelam receperat: Sena & Luca ipſum ſpectantes nutabant. Inter hæc Alexander pontifex pater eius moritur, & eius ſpem immaturè deſtituit. Itaq; dominatu, qui adhuc velut in aere pendens, & inchoatus tantùm erat, à Iulio. II. Papa facillimè exutus eſt. Borgia fortunam (quæ initio multùm arriſerat) repente invidam & adverſam cernens, ægritudine correptus extremum vitæ diem clauſit in lectulo morti proximus dixit, ſe adverſus omnia pericula, quæcunq; ſibi evenire poſſent, multo antè remedia quæſiſſe, præterquam adverſus mortē. Quippe nunquam cogitaſſe ſe tam citò moriturum.

Cæſar Borgia exēplar iudicii Dei.

EGREGIAM verò vitam, & vitæ convenientem exitum, quæ ſibi ad imitandum proponant principes! Eſt tamen & nonnulla hujus hiſtoriæ utilitas, ut perſpicua Dei judicia, adverſus inteſtabiles tyraños, qualis hic fuit, animadvertamus. Poſteaquam enim principatum flagitio, & ſcelere quæſitu malis artibus aliquandiu exercuere, Deus eorū deſtinata & conatus repentino ictu abrumpit, ut infamem vitam peſſima morte finiant.

Neque

Neque ea tantùm pœna defunguntur, ut inter omnium execrationes tædio lucis vita excedant: ſed quum adeò ſcelerum uſu occalluerint, ut nullius eos rei magis pœniteat, quàm plura non perpetrarunt, hujus vitę pœnam [illegible] æternum ſupplicium excipiunt. Sed ex [illegible] Borgia (qui moriens confeſſus est [illegible] adverſus mortem proviſum, de quo [illegible] cogitaſſet) an poterimus dicere nos id pridem meditatum habere oportere, migrãdum eſſe hinc, ut nos in Dei conſpectũ ſiſtamus? Vel ipſe Horatius profanus poeta docet nos futuro iudicium non eſſe his verſibus,

Prudens futuri temporis exitum — Hor. lib.
Caliginoſa nocte premit Deus: — 3. carm.
Ridetque, ſi mortalis ultra — od. 29.
Fas trepidat. Quod adeſt memento
Componere æquus, cetera fluminis
Ritu feruntur--- &c.

Sed ut omnes intelligant, quàm idoneum ſit hoc exemplar principi, ad imitandum, quod iſte proponit: hiſtoriam Cæſaris Borgiæ, paulo altius repetam. Erat is ſpurius Alexandri VI. ſed eum (ut probabile eſt) in legitimorum librorum jura aſcivit. Nam ſi juxta Papæ canones, ſacerdotibus, ortos ex nothis legitimos, pontifici reddere licet, cur non ex ſe genitos? Ejus pater Hiſpanus erat, qui ante Papatum Rodericus Borgia nominabatur: ſed pòſt Alexãdri nomen aſſumſit, ut duorum clariſſimorum principum Alexandri & Cæſaris nominibus — Sabell. Enn. 10. li. 9.

Alexan pontifi. natio & liberi. ipſe & filius, inſignes fama & terrore nomi-nis ſui terras & maria implerent. Perveniſſe ad pontificatum magicis artibus, & cum cacodæmone (qui habitu & forma protonotarii ei apparuit) pepigiſſe, à nonnullis proditū eſt. Alii corrupiſſe eum pecunia, cardinalium ſuffragia memorant. Cominæus, æqualis iis temporibus, ſcribit emiſſe illum pecunia eā dignitatem, cui concinit hoc Ioviani Pontani epigramma:

Vendit Alexander ſacramenta, altaria, Chriſtum:
Emerat ille prius, vendere iure poteſt.

Sed utro modo (quum utroq́; potuerat) cò perveniret, non magnopere intereſt. Ceterum Rodericus extra Cæſarem multos præterea habebat ſpurios: & in iis unum qui Romæ interfectus eſt, quum noctu per laſciviā graſſaretur, ejusq́; corpus ſacco involutum, in Tyberim projectum eſt, & craſtina luce inventum: neq; facinoris autor reperiri potuit. Habebat & ſpuriam Lucretiam nomine quā quū uni ex ſpuriis ſuis jūxiſſet (ſive quod eum pro ſua non agnoſceret, ſive qua alia de cauſſa) inceſto tamen polluit. In eam hoc Actii Sanazarii legimus epitaphium:

Hoc iacet in tumulo Lucretia nomine, ſed re
Thais Alexandri, filia, ſponſa, nurus.

Cæſaris Borgæ ingenia & varia deſtinata. Sed præter ceteros ſpurios unicè dilexit hunc Cæſarem Borgiam. Itaque pontifex deſignatus ei epiſcopatum Valentinum in Hiſpania dedit: eumq́ue mox rubro galero inſignitum, cardinalem Valentinum vocari juſſit. Sed novus iſte cardinalis, nimia jam

fortuna inflatus, majora moliri cœpit. Nam & eccleſiaſticum ſtatum abjicere, ut laicum inducret, & arma capere, ut Hetruriam, mox etiam Italiam, occuparet, inſtituit: imò jam animo & ſpe deſpondebat ſibi, omnium earũ gentium principatũ, quæ imperio Rom. ſubjectæ fuerant, tempore Iulii Cæſaris. Itaque rubro galero abjecto, pro cardinali. Valentino dux Valentinus dici voluit: & malis artibus dolisque quieta movere aggreſſus eſt. Acceperat pro heroico ſymbolo, *Cæſar aut nihil*: quaſi diceret, ſe pro nihilo habere, minorem eſſe Iulio Cæſare. Atque illi tandem convenientius fuit hoc ſymbolum, quàm putabat. Quum enim ad alterutrum tantum aſpiraret, nẽpe ut Cęſar eſſet, aut planè nihil, utrunque fuit: Cæſar nomine, & nihil re ipſa. Ceterum quibus artibus deſtinata exequi inſtituerit, Machiavellus ipſe ſuprà narravit: ſed hiſtorici præterea ejus dolos & conſilia primò ſuſpecta, mox nudata fuiſſe ſcribunt: omnesque Italiæ principes, ex primis velut lineamentis deprehendiſſe, omnia ejus & Alexandri pontificis incepta, nõ aliò ſpectare, quàm ut Italiæ dominatum invaderent. Itaque ejus conatibus maturè obviam iſſe. Pontifice quidem ejus parente mortuo, ab omnibus ſtatim deſertum, vix tutas uſquam latebras perculſum & fractũ inveniſſe. Nam quoſcunque offenderat, & in primis Vrſini, eum ad cædem quærebant. Fabius Vrſinus Pauli filius (quem Borgia occiderat) quum obvium fortè habuiſſet quendam è Borgiæ

neceſſariis. eum atrociter laniavit & ejus
" cruore lavit ſibi, ut fertur, manus & ora. Sed
" inſigne de Borgia Sabellici teſtimonium ju-
" diciumque hic adſcribam: ſubit (inquit) nunc
" illa reputatio, quod rarò, in aliquo hominum
" majus vitæ documētum extitit, quàm in hoc
" Borgia. Potuit is ſecundo à pontifice contē-
" tus eſſe loco, tam amplis ſacerdotiis pollens,
" quàm ejus ordinis, in quo fuit nullus, quod
" ſciam alius: in divinis & dignitate ampliſſima
" victurus. Ceterum ſui oblitus, dum fortunā
" ut matrem nimis indulgentē fatigat, ſævam
" eſt novercam expertus. In ampliſſimo ordine
" eſſe noluit, ut in nullo demum eſſet: ſed nihil
" certè eſt incōſulta felicitate brevius: ſumma
" faſtidivit, ut triſtia & calamitoſa optaret. E-
" nimvero inter ſæva hominū odia deſtitutus,
" quia incolumis aliter eſſe nō potuit, beneficii
" loco poſuit, quòd in pōtificia arce ſit cuſtodi-
ri juſſus, quoad novus pontifex crearetur. En
judicium Sabellici, eruditi ſcriptoris, de vita
& geſtis Borgiæ, multū diverſum à Machia-
velli ſententia. Nā Machiavellus ſuadet prin-
cipi, ut Borgiæ cōſilia & actiones imitaretur:
Sabellicus diſſuadet, docetque ejus hominis
exitum, documento eſſe debere hominibus,
ne illius exemplum imitari velint, ne ſimili
ruina præcipites abeant.

Diſſerere hoc loco plurib. de dolis, perfidia, ſevitia & ſimilibus artibus, quas Borgia ad res gerēdas adhibuit, ut vitę ejus exemplū fugiēdū eſſe appareat, nimis longū & ſupervacaneum eſſet. Nam vel ſenſus ipſe cōmunis docet,

adeò

adeò nefanda eſſe ea vitia, ut quibus ea placebūt, ſicuti placuerunt Borgie, haud diſparē quoq; exitū inveniant. Primum, quia tyrānis, hanc feremercedē Deus perſolvere conſuevit: deinde quū homines, publico omnium odio, damnatos tyrānos, nō ſecus ac feras immanes horreant, ſinguli ſolos eos, aut inermes captando, & publicæ ſaluti mactādo, de humano genere benè mereri ſtudent, Quare nemo exitiale conſilium dat principi, ut Borgiam imitetur, niſi qui eum in ſummum faſtigium tyrannidis pervehere nititur, quod ſanum agit Machiavellus.

Sed quod dicit Borgiā Remiro Dorco miniſtro ſuę crudelitatis, cervices abſcindi juſſiſſe, id unū eū benè egiſſe agnoſco & fateor. Nam ſi Remirus nihil ex his ſponte à ſe ſuſceptū, ſed Borgię paruiſſe, defenderet, ea cauſſa non valuiſſet. Quippe ſatius erat oblatā ſibi dignitatem reſpuere, quàm ea ſcelera contra omne jus & fas cōmittere. Nā leges quoque ipſę vetant edicta principum, quibus cædem aliquā imperant, obſervari ante trigeſimum diem, ut eo ſpatio rei, aut eorū neceſſarii, aut ipſi quoq; magiſtratus, reorum innocentiam principi probare poſſint: atq; interea deſæviat & deferveſcat ira principis. Legē ea de re a Theodoſio imperatore latam, quia memoria digna eſt, hîc adſcribam. *Si vindicari in aliquos ſeverius, contra noſtram conſuetudinem pro cauſſa intuitu iuſſerimus, nolumus ſtatim eo, aut ſubire pœnam, aut excipere ſententiam: ſed per dies triginta, ſuper ſtatu eorum ſors & for-* *l. Si vindicari C. de pœnis.*

tuna ſuſpenſa ſit. Reos ſanè excipiat vinciatque cuſtodia, & excubiis ſolertibus vigilanter obſervet, data XI. Cal. Sept. Veronæ, Antonio & Syagrio coſſ. Ergo in Remirum, ut hominem nimis promtum exequendæ ſævitiæ, jure animadverſum eſſe, vel ex hac lege apparet: In Gallia quidē ſi locus huic legi fuiſſet, neq; reperti eſſent tam properi carnifices, & Remp. meliore ſtatu haberemus, & faciliores ad pacem vias.

Quænam exempla ſibi adimitandum proponere debeat princeps.

Ceterum ſi princeps unum aliquem eximium, proponere ſibi ad imitandum velit, multos reperiet, qui non minus virtute inſignes extiterunt, quàm Borgia vitiis fuit. Verùm, quoniam præſtantiſſimi quique homines homines tamen fuerunt, id eſt, non omnibus numeris abſoluti, ſed aliqua ſui parte debiles ac vitioſi: proponere ſibi potius claros viros, quos imitetur, in univerſum debet: deinde quod maximè commendabile eſt in ſingulis, id deorſum quoque intueri. Exempli gratia. Inter principum ethnicorum virtutes ſpectabilis eſt, & imitatione digna Clementia Iulij Cæſaris, qui victoriæ ſuæ ita moderatus eſt, ut ejus vim nemo niſi armatus ſenſerit. Poterit quoque princeps imitari civilem animum, & moderationem Auguſti in Rep. adminiſtranda, tum ejuſdem diligentiam, quam in pace conſtituenda adhibuit. nihil omiſit ut orbem bellis civil bus feſſum pace & otio reficeret: & tanta moderatione egit, ut non Monarchiæ ſtatus Romæ ſed Reipublicæ eſſe videretur Præterea operam dabat, ut in corrupte judicia exercerentur: neque

neq; tantùm ſalutares conſtituendis judiciis leges condebat, ſed jus quoq; ipſe aſſiduè dicebat. Ad hæc doctos viros, omni genere honoris & munificentiæ fovebat. Ex Auguſti virtutes dignæ ſunt, quas moribus princeps exprimat. Traiani quoq; bonitas & lenitudo: Pacis amor in Pio: ſapientia, humanitas facilitas ad ignoſcendum, & bonarum literarum ſtudium, in Marco Antonino, notari debent à principe, ut ad ea ſpecula mores ſuos componat. Sed ne in ethnicis nimium immoremur, ſatis multi chriſtiani principes, etiã inter Galliæ reges, ſeſe offerent principi, non indigni quorum vitam inſpiciant ut ad eorum exempla mores ſuos limẽt ac perpoliant. Carolus Magnus, non minus fortis, & bellica gloria clarus, quàm Cæſar, etiam in bonos benignus, & munificus fuit, continens, lenis, facilis veniæ, pius ac Dei timens: Bibliorũ lectionem & librorũ S. Auguſtini cupide audiebat, multos domi pauperes alebat, quibus ipſe quoque accumbẽtibus miniſtrabat nonnunquã. Ludovicus, cognomẽto Divus, pius, ſapiens, jus ſumma æquitate reddebat. Sæpe in provincias mittebat, qui quærerent de avaritia, libidine & rapinis magiſtratuum, & quos culpæ obnoxios deprehenderat, in eos ſeverè animadvertebat. Nõ prætermittendũ videtur hoc loco, quod de eo Annales noſtri memorãt. forte quum aliquãdo ex Pſalmis Davidis preces ad Deum funderet, intervenit aliquis qui ſupplicaret, ut cuidam reo capitis pœnã remitteret. Rex quaſi aliud agens annuit. Sed

mox quum incidiſſet in verſicul. Pſalmi 106. ibi. *Beati qui faciunt iuſtitiam in omni tempore:* tũ revocari juſſit eum, cui gratiam conceſſerat, & eam irritam fecit: memorabili edita ſententia, principem qui punire crimen poteſt, nec punit, non minus eſſe reum quã ſi ipſe id perpetraſſet: pium eſſe opus, non crudele, juſtitiam facere. Erat præterea caſtiſſimus, & alienus abulciſcendi libidine. Carolus Sapiens leni, & modeſto ingenio fuit, qui nihil temerè & callidè, nihil niſi deliberatum & conſultum agebat: ſubditorum eorumq; tranquillitatis amans. Dei verò etiam metuens, bibliis legendis oblectabatur: ea quoq; legi a populo, & ut legerentur, in gallicam linguã transferri voluit. Si tres tantũ illos reges ſibi proponat princeps, habebit verum & propemodum abſolutũ exemplar, omnium earum virtutum, que in principe, chriſtiano elucere debent. Inſpiciat ergo tanquam in ſpeculum vitam eorum, & ex iis exemplum ſumat: non ex iſto ſpurio. profani ſacerdotis filio, monſtro & omnis nequitiæ exemplari.

Spurium voco, propterea quòd nec divino nec humano jure legitimus erat: quanquam alioqui Iure canonico, legitimos reddere ſacerdotum ſpurios, ac proinde ſuos, Papa poteſt, uti ſupra diximus, Hæc tamen quæſtio videtur in dubium vocari poſſe, an Papa ſpurios ſuos legitimare poſſit, Ratio dubitãdi ea eſt, quòd Iuriſc. dicunt, legitimationem eſſe actũ & exercitium juriſdictionis. Atqui axioma haud ambiguum eſt, nemini licere juriſdictio-

An Papa ſpurios ſuo legi-

riſdictionem exercere, quem de ſua re, aut ſuo facto agitur. Itaqua videtur, Papæ non licere, legitimare ſuos ſpurios. Sed quando in eum ſermonem fortè incidimus, rem pauló, altius repetamus: ut ſi hanc quæſtionem, arduam ſanè, planè decidere nequeamus, animi tamen gratia, utcunque expedire conemur. Quippe, ut præcipit Cato, interdum ſeriis ioca etiam miſcenda ſunt.

timos reddere poſſit.

In eam igitur quęſtionem, an Papæ ſpurios ex ſe ortos legitimare liceat, multa in utramq; partem luculenta argumenta occurrunt, tum ex iure civili, tum ex Theologia petita. Pro affirmativa parte huius quęſtionis hæc adducuntur: Iure naturali datum eſſe homini ut ſui ſimilem procreet: ita quum dominus Papa dat operã liberis creandis, nihil in eo facit, quod iuri naturali non ſit conſentaneum. Secũdò, Papas vocari patres, ac proinde neceſſe eſſe, ut habeant filios: quippe patris & filii nomina eſſe relata. Tertiò canonibus & conſtitutionib. pontificiis, diſertè edici oportere, ut Papa membris genitalibus inſtructus ſit: alioqui fore inhabilem & incapacem huius dignitatis. Itaque ſi quo infecili caſu Papa fortè eunuchus deſignaretur, quęcunq; pro munere ageret, ea omnia irrita & inutilia eſſent: neq; ipſius bullæ, collationes beneficioru, diſpenſæ, fulminationes, aggravationes, indulgentiæ, legitimationes & ſimilia acta, quidquã valeret, quia eſſent ab inteſtato. Quod unũ in primis mirũ eſt, privationẽ teſtium bullas irritas reddere, quaſi omnis

Papæ

Papæ poteſtas ex ipſius teſtibus pendeat. Sed ejus rei nonnulli hanc rationẽ reddunt, quòd eunuchi & evirati ferè effœminati ſunt, neq; ea vi & potentia prędití, qua integri homines. Ita mirum nõ eſſe, ſi canones Papam teſtibus carentem, vi quoque & poteſtate carere voluerunt. Alij, quibus hæc ratio non placet, dicunt canones hic vim & autoritatem juris poſitivi habere: rationem verò omnium, quę jure poſitivo conſtituta ſunt, reddi non poſſe. Itaque ſatis eſſe debere, quòd ſic decretum eſt, oportere, ut Papa habeat teſticulos, neque ulterius ejus rei cauſſam eſſe quærendã. Si tamen neceſſe eſſet ejus conſtitutionis rationem edi, dicẽdum potius eſſe, id fuiſſe inſtitutum, ut ita janua & aditus Papatus occludatur Papiſtis, (quę alioquin ex eo auſæ in ſãctam ſedem irrepere, ſicuti fecit papiſſa Ioanna. Iam ex iſta doctrina canonum, Papam videlicet debere eſſe teſtibus inſtructũ, ducuntur corollaria & conſequentiæ, qui mirificè adjuvant, & confirmant affirmativam partem noſtræ quæſtionis. Nam ſi (inquiunt canoniſtæ) neceſſitate neceſſitativa requiritur, ut Papa genitalia habeat, ſequitur id eſſe propter aliquem finem & uſum. Abſurdum enim eſſet dicere, jure Canonico aliquid eſſe conſtitutum, quod non ſit ad aliquem finem, nam omnes actiones humanæ fiunt propter aliquem finẽ & uſum: ergo multo magis conſtitutiones juris canonici, debẽt ad aliquem finẽ tendere, Atqui genitalia ad nihil prodeſſe poſſunt quàm ad generandũ: ergo ſequitur

quòd

quòd dominus Papa debet illis uti ad hoc opus. Si quis vellet dicere, Papam debere illis uti ad generandum, in ſtatu matrimonij, reſponſio in promtu eſt, omnes eccleſiaſticos (præcipuè Papam, caput illorum) votum feciſſe perpetui cælibatus. Ergo quandoquidem non licet Papæ, ex voto eccleſiæ catholicæ Romanę, ducere uxorem: & ex conſtitutionibus canonicis neceſſe eſt ut habeat genitalia (quæ habere non poteſt niſi propter aliquod opus) neceſſariò ſequitur, ipſum poſſe & debere gignere nothos & nothas. Hoc argumētum poſſet reduci ſub primum modum primæ figuræ ſyllogiſmorum, videlicet in barbara: quæ ſunt (ſicuti dicunt Dialectici) omnium optima & concludentiſſima argumenta. Suppoſita ergo hac concluſione (inquiunt) ut clara & bene probata, Papam diſpoſitione juris, debere gignere nothos: facilè veniemus ad partem affirmativam noſtræ quæſtionis. Nam ſi liberi legitimi vocantur, qui conſtitutione ac permiſſione legis & juris procreati ſunt, Papæ nothi jam inde à procreatione legitimi eſſe comperiuntur: ergo multo magis, quando inſuper ipſe Papa (qui poteſt omnia in omnia) ipſos legitimat. Nam iſta legitimatio eſt actus ſuperabundans, qui utiq; omnino prodeſſe, & nunquam nocere poteſt: quia quod abundat non vitiat reliqua, actus ad aliquem finem & operationem utilem fer ri debet.

Qui negativam partem hujus quæſtionis tutantur, argumenta alia & cōtraria afferut.

Pa-

Papa (inquiunt) ſeſe obligavit, ſicuti ceteri Eccleſiaſtici, voto generali Eccleſię: itaq; obſervare illud votum debet, ut alii, præſertim ut ceteri ſacerdotes, exemplũ ab illo ſumant. Nam ſi Papa (qui plerumque ſenex eſt) ſibi permittat habere nothos, & frangere votum caſtitatis, & continentiæ quæ requiritur in ordine ſacerdotali: quale exemplum præbebit junioribus ſacerdotibus & otioſis? Naturam dediſſe hominibus genitalia ad procreandum, verum eſt (inquiunt) ſed iis in matrimonio uti decet. Nam ſi hoc promiſcuè valeret, ergo licitum eſſet omnibus presbyteris, votum univerſale frangere. Sed contrà eſt veritas. Nemo enim debet fieri presbyter, neq; huic voto ſeſe obſtringere, niſi noverit ſe poſſe illud obſervare. Papas verò vocari patres, etiã illud verũ eſt: ſed patres ſpirituales eſſe, intelligendũ eſt, non patres carnales. Quod canonicis decretis conſtitutum eſt Papam genitalibus inſtructum eſſe oportere, id fit, ut appareat Papam integrum eſſe hominẽ & qui omnibus membris præditus ſit, ſicuti par eſt, Sed quando hoc decretum factũ eſt, non eſt intellectum ipſum propterea diſpenſari & excipi à voto univerſali Eccleſiæ: cui ſemper obſtrictus manet. Nã jure canico Papa neminem poteſt diſpenſare, contra ullum ſtatutum Eccleſię univerſalis. Itaq; non poteſt gignere nothos, quia ſemper nothi ſint ac illegitimi: neque illos legitimare juſtè poteſt, quia non licet illi juriſdictionem in proprio facto exercere, Hæ ſunt rationes eorum

quide-

qui defendunt partem negativā hujus quæſtionis. Fatētur tamen quoq; iſti, Papam poſſe legitimare ſpurios ex ſe ortos, plenitudine poteſtatis, quando expreſsè declarat, ſe ita velle plena & abſoluta poteſtate, & in eo omnes canoniſtæ conſentiunt. Nam quum de plenitudine poteſtatis Papæ agunt, loquũtur tamquam de ingēti, & imperſcrutabili abyſſo, ex qua nemo magis poſſit emergere, quam ex profunda aliqua & immenſa aquarum voragine. Quippe aſſeverant eſſe rem infinitā, quæ nec finem nec principium, nec ripam, nec fundum, nec ſummum nec imum, nec medium nec extremum, habeat. Illa tamen nobis hic aliquantum ſcrutanda eſt: verùm ita, ut neq; [illegible] nimium in iſtam charybdin nos immergamus: ſed laxandi animi gratia conſideremus, quam ſcite de illa egerint doctores Theologicæ facultatis, qui in iſto argumento cum canoniſtis & decretiſtis non ſatis conſentiunt.

Statuendum ergo primum eſt, veterē quādā eſſe quæſtionē, quæ nondum expedita ſit, penuria judicis aut idonei arbitri. Utri' videlicet major ſit autoritas, cōcilii an Papæ. Sæpe multumq; agitata eſt ea quæſtio, ſed nondum ullus ſatis idoneus judex extitit, qui eā diſſolveret. Nā quis hoc ſibi ſumeret, de Papa judicium ferre, quando reges & imperatores ſunt ipſius ſubditi & vaſſalli, ſicuti dicit, & debent pro officio frenum & ſtapedam tenere quum ipſe equum inſcēdit. Subditus & inferior, non poteſt judex eſſe ſupra ſuū ſeniorem &c. *De Papæ & cōcilij poteſtate.*

rem &c.

rem & ſuperiorem. Itaque nullus neq; rex neque princeps inventus eſt, qui auderet ſuo iudicio finire hanc litē, quæ eſt inter Papam & concilium: ergo adhuc ſub iudice lis eſt, nec propè eſt, ut finiatur. Interea tamen donec lis pendet, Canoniſtæ firmiter tenent. Papam ſuperiorem eſſe concilio: Doctores facult. Theologicæ mordicus quoque ſuam opinionem tuentur, concilium videlicet plus pollere quàm Papam. Canoniſtæ nituntur ſpecioſis rationibus: Papa & concilium (inquiunt) Deum & eccleſiam repræſentant: ita queādmod. Deus ſupra eccleſiam eſt, ſic Papa ſupra concilium. Præterea concilium compoſitum eſt ex hominibus in ſpecie (diſertè dicunt in ſpecie, ut occurrām obiectioni, poſſe videlicet contingere, ut concilium cōſtaret ex beſtiis, ingenio, & ſcientia.) Atqui Papa aliquid amplius, quàm homo eſt: ergo ſupra concilium. Nam Papam eſſe amplius quam hominē, de eo ambigendum non eſt. Quippe ius canonicum aliquot locis expreſsè & diſerte hoc affirmat. In quo Canoniſtæ tenent Papam, neq; Deum, neque hominem eſſe: ita tamen ut beſtiam eſſe nolint dicere, ſed aliquod intermedium animal, quod ſit plus quàm homo & minus quàm Deus. Tertiò canoniſtæ dicunt: Papam referre magnum & ſummum paſtorem & concilium minutos paſtores. ac proinde Papam debere ſtatui ſupra concilium, ſicuti pecoris magiſtrum, ſupra paſtorculos, qui ipſi ſubiecti ſunt. Quartum argumentum ipſorum eſt, claves cœlorum datas fuiſſe Petro,

c. quāto & ſim. ext. de translat. epiſc.

Petro, qui illas ſuis ſucceſſoribus Papis reliquit, non concilio: adeo ut (inquiunt) ſi Papa vellet ſeverè cum concilii patribus agere, neminem eorum ſineret ingredi in cœlos. Nolle tamen illum ſuo iure adverſus eos uti, etiã ſi illum multis modis provocent, quum ſe eo ſuperiores dicere audent.

Doctores theologicæ facultatis ut contrà probent, concilium eſſe ſuperius Papa, utuntur ſubtiliſſimis & acutiſſimis argumentis, quæ quivis aſſequi non magis poſſit, quàm oculos formicarum, propter minutas eorum, & ſubtiles argutias. Nam quum ea de re agunt, diceres eos in pulverem tam tenuem, quam ſunt atoma Epicuri redegiſſe omnes, Thomæ Aquinatis & Scoti ſubtilitates, & ex iis in balneo deſtillatis quintam eſſentiam elicuiſſe. Primum diſtinguunt Papam à papatu: deinde eſſe papatum ſpiritualem & papatum poteſtativum, & ea duo non ſemper cõcurrere, & ſimul eſſe in eodem ſubiecto papali. Nam papatum ſpiritualem poſſe deeſſe in ſubiecto defectu ſcientiæ: & poteſtativũ, defectu electionis. Poſtea multis terminis & multis regulis duplicem hunc papatum circumſcribunt, & ad eas debere exigi, & componi dicunt poteſtatem, atq; actiones Papæ. Verum ne meipſum implicē atq; induam in tã minutos argumentorum nexus, ea tãtum attingam, quæ à mediocris ingenii hominibus cõprehendi potuerunt. Primo, dicunt concilũ poteſtatem habere creandi, & abdicandi Papæ, ſicuti ſæpe factum eſt, ac proinde ſupra

Papam

Papam eſſe. Nã quidquid alterius componẽdi & diſſolvẽdi vim habet, eo plus pollere neceſſe eſt. Secundò aſſerunt cõciliũ tenere locum eccleſiæ univerſalis, quæ in fide errare non poteſt. Papas verò erraſſe circa fidem, & pro hæreticis conciliorum autoritate fuiſſe damnatos. Ad hæc ſecundum canones, Papã non poſſe ſolum decreta facere, de articulis & quæſtionibus fidei: ſed hoc pertinere ad concilium. Quartò, Papam, etiamſi concilio præſit, unicum ſuffragium habere, perinde ut quemvis epiſcopum. Itaq; corpus concilii amplius eſſe quam Papã ſicuti corpus curiæ Parlamenti plus eſt, quam quilibet unus præſidum. Quintò, Chriſtũ quum promiſit, ſe daturum claves cœlorum, ita dixiſſe, ego vobis dabo claves regni cælorum. In quo notandum eſt, ipſum numero plurali uſum eſſe, quum ad plures ſermonem dirigeret, nempe ad omnes Apoſtolos, non ad Petrum ſolum: itemq; eum de pluribus clavibus agere, quæ pauciores duabus eſſe non poſſunt, quando plurali numero utitur. Porro duarum earum clavium alteram clavem ſciẽtiæ, alteram poteſtatis dici, & priorem propriè ad concilium pertinere, (etiamſi Papa promiſcuè utramque præferat) & ſine ea ſcientiæ clavi, alteram nihil prodeſſe, neq; portas cælorum poſſe aperire, propter ancipites ſeræ flexus & occultos peſſulos, qui nulla præterq; ſcientiæ clavi reſerari queant. Itaq; quũ primaria clavis penes cõciliũ ſit, ſequi illud Papa ſuperius eſſe. Hæc ſunt præcipua doctorũ argumẽta, quorum quidem memini.

Sed

Sed iis quoq; argumentis adiungenda eſt eius rei praxis, ſicuti obſervata eſt tū a principibus tū ab academiis, à quibus ferè iudicatum eſt, conciliū ſupra Papam eſſe. Regnante in Galliis Philippo Pulchro. Papa Bonifacius VIII. decreto edito interdixit omnibus regibus, Cęſaribus & principibus chriſtianis, ne tributa ab eccleſiaſticis exigerent, conſtituta pœna excommunicationis ipſo iure incurrēdæ. Rex, hoc ſuis privilegiis adverſari quæſtus, ex ſententia ſui conſilii, prælatorū Galliæ, & Theologorum facultatis Pariſienſis, provocavit a Papa velut inferiore ad proximum concilium, tanquā ſuperius. Simili exemplo, quum Alexander VI. decimas exigere vellet ab eccleſiis Gallicis, decretum eſt, ex ſententia univerſitatis Pariſienſis, ut ab eo & eius bulla ad proximum concilium generale appellarent. Quinetiam Theologiæ doctores hoc axioma pro certo & probato habent, concilium Papa ſuperius & maius eſſe: imò nonnulli eò uſque provecti ſunt, ut dicerent, eccleſiam facilè Papa quoque in totum carituram.

Ex ſuperiori diſputatione facilè apparet doctores Theolog. facultatis infinitā illam plenitudinem poteſtatis Papę voluiſſe circumſcribere ac ne nimiū luxuriaret concilii autoritatē ei, tanquam frænū, inieciſſe. Sed aliis quoque rationibus, poteſtatē illius coërcere aggreſſi ſunt. Nā primum regulę illi univerſali, *Papa omnia poteſt*, addiderunt exceptionē, *clave non errante*. Quę exceptio lepida eſt, & non minus

minus propemodum patet; quam ipſa regula. Nam ſi excutere libeat bullas, & cōſtitutiones Papæ, nulla repericrur, quæ non aliquid Iuri repugnans cōtineat. Eam repugnantiam Papa facit, viſuæ poteſtatis, & quia ita illi libet. Ita, juxta illam à theologis adjectam cōditionem, ejuſcemodi bullas irritas eſſe, & nullius momenti dici poteſt, quia juri repugnant, adverſus quod Papa nullā vim habet, juxta illud *clave non errante* Imò maximā partem canonum & decretorum hac exceptione everti & abrogari, propterea quòd vel juri divino, vel æquitati & naturali rationi derogent, vel aliquid addant ſcripturæ, quod Deus prohibuit. Itaque, clave pontificū multis locis vel attrita & obtuſa (ſicuti quotidie atteritur) vel fracta, nihil admodum boni ſupereſſet in ijs, quæ à Pontificibus vel olim decreta & geſta ſunt, vel hodie geruntur: imò omnia penuria poteſtatis irrita fieri & reſcindi, neceſſe eſſet.

Sed & alia quoq; ejuſdem regulę reſtrictio ſeu exceptio eſt, quā Thomas Aquinas mordicus defendit. Papam enim illū omnia poſſe dicit, præterquam novos articulos fidei condere. Quæ exceptio latè patet, & multum imminuit de Papę poteſtate. Nā ſi verum eſt, ei non licere nova fidei capita cudere, inde ſequitur nullis Papę cōmentis, & traditionibus credendum eſſe, quas ad Dei verbum de ſuo addidit. Quamobrē ex limitatione Thomæ, quæcunq; præcepta Pontifex ad decalogum appoſuit rejicienda ſunt, ut illud *Domini, di-*

nicis diebus in ſſas anno & cetera ejuſdē furſu-m. Atq; in univerſum quæcunq; ſcripturę teſtimonijs adverſantur: pro novis & falſis fidei capitibus repudiantur: quando & omnes in genere, & ſinguli veteris ac novi teſtamenti ſententiæ, pro totidem fidei articulis habendæ ſunt. Quare univerſa Papæ doctrina, quę vel minimo ſcripturæ apici repugnat, pro adulterina reſpuenda eſt, vel ex ipſa interpretatione Thomæ, quæ novos fidei articulos admitti non patitur.

Præter ſuperiores leges, quibus Papæ poteſtas circumſcribitur, eſt & quædā alia theologis & canoniſtis communis. Quippe in eo conſentiunt, Papam hæreticum nullam poteſtatem habere, neq; illi obedientiam ullam deberi. Quæ lex ſæpe ad coërcendam Papæ licentiam profuit. Quum enim nimium ferociret, hoc velut injecto fræno cogebatur in ordinem. accuſabatur hæreſeos, & tum ſine ulla dubitatione ab omnibus deierebatur. Quemadmodū Avenione Benedicto xi. contigit. Nam quū ille bullas promulgaſſet, quibus regnum & regem Galliæ excommunicabat, quod rex pecunias regno exportari & Avenionem ferri non ſineret: Rex ad academiā pariſienſem, præſertim ad doctores theol. facultatis cauſſam omnem retulit. Illi benedictum indignum, pontificia dignitate & hereticū pronuntiant: ac proinde illis bullas nullius momenti eſſe. Itaq; ex eo magiſtrali decreto, bullę Benedicti cōſciſſæ ſunt & obediētia ei negata. Forte quæret aliquis in quo fidei

Mon. Fr. l. 1. c. 33. 40. 41. Annal. in ann. 1510.

fidei capite erraret, ut hæreſeos dãnari poſſet. Id neſcire me fateor, neq; ejus rei annales noſtri ullam mẽtionem faciunt. Propius verum eſt, illum ex compoſito eo crimine circũventum eſſe, à quo tamẽ multum abeſſet. Nã quomodo hæreticus eſſet, qui ne nomẽ quidẽ hæretici, quid ſibi vellet, ſciret? Theologiã nunquam attigerat: biblia ne inſpexerat quidem, niſi quæ fortè ex biblijs excerpta in breviarium: & miſſale inſerta ſunt. In jure canonico, ut eo tempore, ſatis eruditus: ita tamen ut nihil nimis. Ejuſdem academiæ decreto Bonifacius VIII. hæreticus pronunciatus eſt, minimè id quidem, quòd in fide erraret (de qua non magnopere laborabat) ſed quod privilegia regis violare auſus eſſet. Ejus quidem præjudicij tanta vis fuit, ut ſimul ac hæreſeos damnatũ eſſe innotuit, univerſum Galliæ regnũ ejus obedientiæ ſe ſubduceret Iulium II. hæreſeos quidẽ theologica facultas non dãnavit, quum viſum eſſet, melius fore, ſi de eo judicium ferretur in generali concilio, quod indiceretur in Italiam, ut Italia quoq; ipſa ejus poteſtati ſe ſubtraheret. Itaq; ej⁹ rei cauſſa invito Papa, concilium Piſæ habitũ: & ſane pè erat ut quæſtione peracta damnaretur hæreſeos, niſi ante judicij diem finem vitæ feciſſet. Denique ea olim erat certiſſima & præſentiſſima ratio effrænis Papæ libidinis coercendæ, ſi pronunciaretur hæreticus. Hæreticum vero magiſtri noſtri tum definiebant, eum qui aut facto aut opinione doctrinã Eccleſiæ contrairet, Itaq; iſtos Pontifices, hæreticæ

icæ pravitatis convincere non difficile e-
Tā etſi enim opiniones cōtrarias fidei ca-
olicæ Romanæ non defenderent, multa
men admittebant ei doctrinæ cōtraria. Et
tam præciſa Sorbonæ ſeveritate tale ali-
uid egiſſe, ad crimen hæreſeos & damnatio-
em ſat erat.

Sed diuturnam Papæ & concilij cōtrover-
am, & quibus artibus conciliorum fauto-
es, Papam criſtis demiſſis incedere coege-
int, ſatis multis expoſuimus: nunc viciſſim,
uomodo illos aliquando tandē pulchrè ul-
us ſit Papa, narrandum quoq; eſt Anno 1437.
Concilium Baſileæ habitum eſt, cujus autori-
tate Eugenius tum Papa dignitate abdicatus
eſt. & in ejus locum Amedæus Dux Sabau-
diæ ſubrogatus, Papa Felix dici voluit. Is pau-
lo antè ducatum & omnes ditiones ſuas in fi-
lium Ludovicum tranſtulerat, ut privatus
Ripaliam, ad lacum Lemannum, in eremum
concederet. Adverſus eum Eugenius fulmi-
nare, bullas promulgare, & anathema ultimū
minari, ſi Papæ nomē uſurpare pergeret. Fe-
lix nihilo ſecius Papæ munia obibat, quum
haberet concilium in partibus quod Baſilea
Genevam tranſlatum eſt (qua in civitate Pō-
tificatus ſuiſſe demanſtituit) & ſpernens. Eu-
genii tonitrua, bullas quoq, & fulmina in e-
um torquebat. Quinetiam ſpes erat, ſuperio-
rem in eo certamine futurum, ſaltem per
Ciſalpinas provincias, ſi Avenionem migraſ-
ſet, quę ex duabus Papatus ſedibus haberetur
altera. Sed quum Genevæ ſederet, rex Gal-
liæ ab

liæ ab Eugenij poteſtate ſubducere ſe noluit: quãquam alioqui in concilium Baſilienſe inclinaret, & approbaret decreta ibi facta. Ceterum tamen perfecit, ut Antipapam Felicem cum Papa Nicolao Eugenii ſucceſſore in cõcordiam redigeret, anno 1447. Itaq; decimo poſt creationem anno Felix dignitate ſe abdicavit, uno hoc ſe contentum fore teſtatus, ſi perpetuus Papæ vicarius in Subaudia eſſet: & Nicolaum, ut verum Papam veneratus eſt, quod exemplum imitati ſunt, qui Felicem deſignaverant, & cum eo Genevæ manebant. Itaq; ex eo tempore Genevæ nullus fuit Papa, neq; Genevenſes ullum Papam in civitatem ſuam admittere volũt, ſicuti audio. Porro quum pragmatica ſanctio (id eſt, quaſdam leges ſeu canones de beneficijs in eo concilio decreti) reditus papæ, bulliſtarumq; & notariorum Romanæ curiæ quæſtum multũ minueret, nunquam quievit Papa, donec eam in Gallia aboleret. Qua in re quum Attrebatẽſis cujuſdam epiſcopi, qui regi familiaris erat, opera uſus eſſet, eũ rubro galero remuneratus eſt. Tum igitur pragmatica ſanctio, quum triginta fermè annos utcunq; viguiſſet, ſublata eſt, magno nobilium & divitum applauſu: qui non poterant, ita facilè & commodè vigete pragmatica abuti bullis indulgentiisq; pontificijs, ut in ſimplici tonſura epiſcopatus, abbatias, & plura ſimul beneficia, occuparent, quemadmodum ante & poſt pragmaticam ſolebant, & nunc quoq; ſolent. Veruntamen vigente pragmatica (quæ viris erudi-

ruditis favebat) nobiles & potentes litium anfractibus tenuiores involvebant, & à ſacerdotiis opimis repellebant. Et judices ipſi, vehementius pecunia potentum, quàm inopum ſcientia movebantur: Quippe parum æquum videbatur, miſerum aliquem magiſtrũ artium, aut baccalaureum aut doctorẽ theolog. augere tam pingui beneficio, ut epiſcopatu, vel abbatia decem aut viginti millium librarum annui reditus: neq; tam opimis ſacerdotiis pares eſſe tenues homines, qui neque in trivialibus phrontiſteriis, neq; Sorbonæ, epiſcoporum aut abbatum in morum epulari conſueſſent. Itaque ex illa æqui & boni regula, quæ tenues & humiles, ab immodicis opibus di [illegible]itatibusque arcet, ne nimio luxu diffluant, judices iſti parlamẽtarii, magiſtros artium, ſcholares, baccalaureos, licẽtiatos & doctores in Theologia & in jure canonico, pinguiſſimis quibuſque & ſaliaribus ſacerdotiis excludebant, non obſtante pragmatica ſanctione qua tenuiores nitebantur. Parœcianas tamen eccleſias, vicariatus capellanias, & ceteras viles præbendas, modici reditus, illis non invidebant. Ac profectò ea [illegible]re mirifica erat parlamentorum, cùm ſapientia tum æquitas, Quippe prudenter conſiderabant nihil magis corrumpendæ virtutis, nihil magis ignaviæ cõciliandę eſſe, quàm nimia bona, & immodicas voluptates: nihil eſſe homine ſuperbius, qui ex humili fortuna repentè opes, & honores conſequutus ſit. Itaque ſatius eſſe exiſtimabant

ampla & lauta beneficia conferre in divites, & nobiles, quàm in ſqualidos & viles ludimagiſtros, ſorboniſtas, vel decretiſtas. Hi enim ne nimia fortuna luxuriarent, periculũ eſſe: illos verò ad faſtum & corruptionem veterem nihil addere poſſe. Quare (ut ſemel finiam) pragmatica iſta ſanctio, triginta annos utcunq; in Gallis uſurpata, tandem à Carolo VII. antiquata eſt. Imò eam paulò pòſt Pius II. (qui antè Aeneas Sylvi⁹) Papa, cauſſa cognita, publica ignominia Romę damnavit, ita ut & concilio quoq; ipſi, à quo in Papæ detrimentum ſancta fuerat, perpetuum dedecus inureret. Nam poſt ſententiam adverſus eam latam, per omnes urbis vicos raptata eſt miſera illa pragmatica, & plurimis ludibriis vexata. Ibi omnes Romanæ curiæ Rabulæ, datarii, bulliſtæ, copiſtæ, notarii, ſaltare, ridere, & omnibus modis miſeræ illi pragmaticæ illudere, quo ultionem tot damnorum, & longum odium explerent. Tum prorſus concilio ingens vulnus inflictum eſt, & apparuit Papam, quando ipſi viſum eſt, cõcilio ſuperiorem & potentiorem eſſe: quantumvis magiſtri noſtri, Occam, Gingencurtius, & Gerſon, cum univerſa theologica facultate, contra ſenſerint & ſcripſerint.

Neque verò tantùm majorem ſibi, quàm concilio autoritatem Papa vendicat, ſed ſe quoq; ſupra Cæſares, reges & principes terræ attollit, quemadmodum ex plurimis canonibus & decretis pontificiis liquet. Sed unũ tantùm Innocentii III. & imperatoris cujuſdã Cõſtantinopolitani, hiſtoriã ejus rei teſtẽ

producam: qui annum circiter 1200. regnabant, Is pontifex ad imperatorem ita ſcripſerat, ut eum tanquam famulum objurgaret. Imperator modeſtè reſcripſit: mirari ſe quomodo tam imperioſè ad ſuperiorem poteſtatem ſcriberet: longè aliter præſcriptum eſſe à Petro, qui jubet omnes ſubjectos eſſe regi ut ſupereminēti, tum magiſtratibus qui per eum mittuntur. Iis verbis haud perplexè innuens, Papam imperatori ſubjectū eſſe debere: ac proinde non cum eo, tanquam cum inferiore agere. Innocentius haud diu moratus, ita reſpondit: mirata eſt imperialis ſublimitas, quòd te auſi fuerimus in noſtris literis increpare. Huic autem tuæ admirationi non cauſſam, ſed occaſionem præbuit, quod legiſte beatum Petrum apoſtolorum principem ſic ſcripſiſſe. *ſubditi eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum, ſive regi tanquam præcellenti, ſive ducibus, tanquam ab eo miſſis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorū,* &c. Verū ſi perſonā loquentis, & eorum ad quos loquebatur, ac vim loquutionis, diligentius attendiſſes, ſcribentis nón expreſſiſſes taliter intellectū. Scribebat enim apoſtolus ſubditis ſuis, & eos ad humilitatis meritum provocabat. Quod autem ſequitur *regē tanquam præcellentē*: nō negamus, quin præcellat imperator in temporalibus illos, duntaxat qui ab eo ſuſcipiunt temporalià. Sed pontifex in ſpiritualibus antecellit: quæ tanto ſunt temporalibus digniora, quanto anima præfertur corpori. Præterea noſſe debueras, quòd ſe-

c. Solit. ex. de Maior. & obedient.

1. Pet. 2.

„ cit Deus duo magna luminaria in firmamen-
„ to cœli: luminare majus, ut præeſſet diei: & luminare minus, ut præeſſet nocti: utrūq; magnum, ſed alterum majus. Ad firmamentū igitur cœli, hoc eſt univerſalis eccleſiæ, fecit Deus duo magna luminaria, id eſt duas inſtituit dignitates, quæ ſunt pontificalis autoritas & regalis poteſtas. Sed illa quæ præeſt die-
„ bus, id eſt ſpiritualibus, major eſt: quæ verò
„ carnalibus, minor: ut quanta eſt inter ſolē & lunam, tanta inter pontifices & reges differentia cognoſcatur. Ad hunc modū innocētius, ut ſummam poteſtatem pro ſuo jure ſibi aſſerere videretur, lepida & profunda allegoria imperatorem Conſtantinopolitanum eluſit. Circiter illa tempora erectę ſunt in eccleſiæ duæ validæ columnæ papalis poteſtatis & doctrinæ, mendicantium videlicet ordines & decretalia.

Papa ſe ſoli comparat: reges & Cæſares lunæ.

Supereſt pontificiarum opū, & tam excelſi faſtigij ultimus veluti gradus, quò Papæ, cōcilia, regna & imperia ſupergreſſi, poſtremū anniſi ſunt. De eo Georgius Buchananus doctiſſimus poeta luculētiſſimè ſcripſit: primos videlicet Romanæ civitatis principes reges, cōſules, dictatores, Cæſares, terras & maria ſubegiſſe. Sed hoc nihil eſſe ad pontificū Romanorū victorias, qui Romæ poſterius dominati ſunt. Quippe priores epiſcopos Rom. pietate & ſanctitate vitæ cœlorum eſſe potitos: quod multo amplius eſt quam terræ & maris imperiū quæſiſſe. Sed poſteriores Papæ, Gregorius VII. Bonifacius VIII. Sylveſter II. Iulius

II. Io-

II. Ioannes XXII. Alexander VI. Cæſaris Borgiæ pater, & ceteri de genere hoc, rerum geſtarum magnitudine non modò ſuperiores pontifices, ſed veteres quoq; reges conſules imperatores Roman. vicerunt. Nam Acherōtem quoq; ipſum perrūpere auſi ſunt, & Plutone cum copijs ſtrenuè profligato, inferorū regnum domitum, ſuo imperio ac poteſtati ſubjecere, Ita Pluto jugum accipere, & Papam dominum agnoſcere cogitur: ſe vero ipſius vaſallum & clientem, & ceteris pontificijs veluti commentarienſem. Itaq; quum Papa bullas indulgentiarum aut Cruciadę emittit per orbem terrarum (ſicuti Leo X. fecit) mandat angelis cœlorum ut vinctorum apud inferos animas, perſoluto pro illis pretio, liberatum eant. Plutoni verò & ejus clientibus imperat, ut eas exemplo vinculis ſolvant, & abire ſinant. Iā verò quis iſtum δεσμοφύλακα adeò contumacem & impudentem exiſtimet, ut vel minimo Papę nutui repugnare audeat, cujus amicitiam tanti facit, ut eum omnibus obſequijs demereri ſtudeat? Sed ipſius Buchanani verſ elegantiſſimos pręſtat hìc adſcribere.

Pontifices inferos in ditionē ſuam redegerūt.

Roma armis terras, ratibusq; ſubegerat undas:
Atque eidem fines orbis & urbis erant.
Reſtabat cœlum, ſedes perfregit Olympi
Pontificum veterum religioſa cohors.
At bona poſteritas, auſis ne cedat avitis,
Tartara præcipiti tendit ad ima gradu.

VIII. THEOREMA.

Princeps ſævitiæ famam negligere debet, dum modò ſubditos in obſequio contineat.

De principe c. 17.

CÆSAR *Borgiæ* (inquit Machiavellus) *quum ſævus haberetur, ſævitia tamen in ius & ditionem ſuam redegit Flaminiam totam. Quare princeps non admodum de ſævitiæ fama, & exiſtimatione laborare debet: dum hac ratione populum in fideli obſequio contineat. Nam ſeveræ & crudeles principis animadverſiones, privatim tantùm aliquibus officiunt, quos metuere non debet, & nimia principum clementiorum lenitas innumera mala, cædes, latrocinia, in ipſorũ ditionibus gignit. Adeò principis indulgentia quàm inclementia publicè nocentior eſt. Quod Severi exemplo probari poteſt. Is enim quum atrox eſſet, Albinum Nigrumque & eorum amicorum maximam partem ſuſtuliſſet, concedentibus omnibus in eius fidem ac poteſtatem, imperium perdiu quietum ac tranquillum tenuit.*

CÆſar Borgia, ſicuti antea vidimus, quum inteſtabili ſævitia, omnes propè Italiæ principes ex amicis inimicos feciſſet, adeò ambiguæ firmitatis ſolo ſtatum ſuum impoſuit, ut patre Papa amiſſo, ab inimicis circumventus, ab amicis deſertis, ereptis ditionibus

quas

quas per injuriam occupaverat, imminentem peſtem latebris vitare coactus ſit. Hic tā tragicus exitus plurimū abeſt ab opinione Machiavelli. Neq; enim ſævitia, cui facilè obſiſti poterat, quietam Flaminiæ poſſeſſionem obtinuit: ſed Papa pater ipſius metuebatur, quū opibus viribusq; gallicis ad arbitrium uteretur pro ſuis, & Chriſtianis principibus ſui formidinē injiceret. Nam ea tempeſtate, nudæ pontificis bullę multo vehementius timebātur, quàm hodie vel claves Petri, vel gladius Pauli, vel fulmina, & anathemata, & quæcūque hominibus terrendis ludibria invenit. Nam quis hodie hęc curaret, quæ Romani ipſi rident? Itaq; mirum non eſt, in tanta Papæ autoritate, ſi Cæſari Borgiæ, Alexandri pontificis parentis ſui gratia & viribus Gallię ſubnixo, Flaminiam occupare licuerit. Atq; ejus potiundæ felicitatem, non ex filii ſævitia, ſed favore patris ortam inde apparuit, quòd ſimulac favor ille evanuit, ſpecioſa illa fortunę ingentis moles tota repentè corruit. Quare Machiavelli dogmati planè contrarium oppono, aſſeveroque, nullo vitio citius certiusque quàm ſævitia everti à ſtirpe principatus, nulla virtute melius firmari, quàm æquitate ac clementia.

Borgia Alex. pōtificis opibus & favore nixus faſtigium extruit, non ſævitia ſua.

Id perſpicuis rationibus probare perfacile eſt. Sævitiam enim vocare ſolemus, quidquid in perſonas aut in fortunas, ſine ulla juris forma, cōtra fas, cōtra æquum, & bonum, perpetratur. Vnde ſequitur quemadmodum vis juri, & æquitati contraria eſt, ita ſævitiam

fidei capite erraret, ut hæreſeos dānari poſſet. Id neſcire me fateor, neq; ejus rei annales noſtri ullam mētionem faciunt. Propius verum eſt, illum ex compoſito eo crimine circūventum eſſe, a quo tamē multum abeſſet. Nā quomodo hæreticus eſſet, qui ne nomē quidē hæretici, quid ſibi vellet, ſciret? Theologiā nunquam attigerat: biblia ne inſpexerat quidem, niſi quæ forte ex biblijs excerpta in breviarium: & miſſale inſerta ſunt. In jure canonico, ut eo tempore, ſatis eruditus: ita tamen ut nihil nimis. Ejuſdem academiæ decreto Bonifacius VIII. hęreticus pronunciatus eſt, minimè id quidem, quòd in fide erraret, (de qua non magnopere laborabat) ſed quod privilegia regis violare auſus eſſet. Ejus quidem prejudicij tanta vis fuit, ut ſimul ac hæreſeos damnatū eſſe innotuit, univerſum Gallię regnū ejus obedientiæ ſe ſubduceret Iulium II. hæreſeos quidē theologica facultas non dānavit, quum viſum eſſet, melius fore, ſi de eo judicium ferretur in generali concilio, quod indiceretur in Italiam, ut Italia quoq; ipſi ejus poteſtati ſe ſubtraheret. Itaq; ejus re cauſſa invito Papa, concilium Piſę habitū. & propè erat ut quæſtione peracta damnaretur hereſeos, niſi ante judicij diem finem vitę feciſſet. Denique ea olim erat certiſſima & præſentiſſima ratio effrænis Papæ libidinis coercendæ, ſi pronunciaretur hæreticus. Hæreticum vero magiſtri noſtri tum definiebant, eum qui aut facto aut opinione doctrinā Eccleſiæ contrairet, Itaq; iſtos Pontifices, hæreticæ

...icæ pravitatis convincere non difficile erat. Tāetſi enim opiniones cōtrarias fidei catholicæ Romanæ non defenderent, multa tamen admittebant ei doctrinæ cōtraria. Et in tam præciſa Sorbonæ ſeveritate tale aliquid egiſſe, ad crimen hęreſeos & damnationem ſat erat.

Sed diuturnam Papæ & concilij cōtroverſiam, & quibus artibus conciliorum fautores, Papam criſtis demiſſis incedere coegerint, ſatis multis expoſuimus: nunc viciſſim, quomodo illos aliquando tandē pulchrè ultus ſit Papa, narrandum quoq; eſt Anno 1437. Concilium Baſileæ habitum eſt, cujus autoritate Eugenius tum Papa dignitate abdicatus eſt, & in ejus locum Amedæus Dux Sabaudię ſubrogatus, Papa Felix dici voluit. Is paulo antè ducatum & omnes ditiones ſuas in filium Ludovicum tranſtulerat, ut privatus Papali... ad lacum Lemannum, in eremum concederet. Adverſus eum Eugenius fulminare, bullas promulgare, & anathema ultimū minari, ſi Papæ nomē uſurpare pergeret. Felix nihilo ſecius Papæ munia obibat, quum haberet concilium in partibus (quod Baſilea Genevam tranſlatum eſt (qua in civitate Pōtificatus ſui ſedem inſtituit) & ſpernens. Eugenii tonitrua, bullas quoq, & fulmina in eum torquebat. Quinetiam ſpes erat, ſuperiorem in eo certamine futurum, ſaltem per Cisalpinas provincias, ſi Avenionem migraſſet, quę ex duabus Papatus ſedibus haberetur altera. Sed quum Genevæ ſederet, rex Galliæ ab

liæ ab Eugenij poteſtate ſubducere ſe noluit: quãquam alioqui in concilium Baſilienſe inclinaret, & approbaret decreta ibi facta. Ceterum tamen perfecit, ut Antipapam Felicem cum Papa Nicolao Eugenii ſucceſſore in cõcordiam redigeret, anno 1447. Itaq. decimo poſt creationem anno Felix dignitate ſe abdicavit, uno hoc ſe contentum fore teſtatus, ſi perpetuus Papæ vicarius in Subaudia eſſet: & Nicolaum, ut verum Papam veneratus eſt, quod exemplum imitati ſunt, qui Felicem deſignaverant, & cum eo Genevæ manebant. Itaq; ex eo tempore Genevæ nullus fuit Papa, neq, Genevenſes ullum Papam in civitatem ſuam admittere volũt, ſicuti audio. Porro quum pragmatica ſanctio (id eſt, quędam leges ſeu canones de beneficijs in eo concilio decreti) reditus papæ, bulliſtarumq; & notariorum Romanæ curiæ quæſtum multũ minueret, nunquam quievit Papa, donec eam in Gallia aboleret. Qua in re quum Attrebatẽſis cujuſdam epiſcopi, qui regi familiaris erat, opera uſus eſſet, eu rubro galero remuneratus eſt. Tum igitur pragmatica ſanctio. quum triginta fermè annos utcunq; viguiſſet, ſublata eſt, magno nobilium & divitum applauſu: qui non poterant, ita facile & commodè vigete pragmatica abuti bullis indulgentiisq; pontificijs, ut in ſimplici tonſura epiſcopatus, abbatias, & plura ſimul benefi-cia, occuparent, quemadmodum ante & poſt pragmaticam ſolebant, & nunc quoq; ſolent. Veruntamen vigente pragmatica (quæ viris

eruditis

eruditis favebat) nobiles & potentes litium anfractibus tenuiores involvebant, & a ſacerdotiis opimis repellebant. Et judices ipſi, vehementius pecunia potentum, quàm inopum ſcientia movebantur: Quippe parum equum videbatur, miſerum aliquem magiſtrũ artium, aut baccalaureum aut doctorẽ theolog. augere tam pingui beneficio, ut epiſcopatu, vel abbatia decem aut viginti millium librarum annui reditus: neq; tam opimis ſacerdotiis pares eſſe tenues homines, qui neque in trivialibus phrontiſteriis, neq; Sorbonæ, epiſcoporum aut abbatum in morum epulari conſueſſent. Itaque ex illa æqui & boni regula, quæ tenues & humiles, ab immodicis opibus di[...]nitatibusque arcet, ne nimio luxu diffluant, judices iſti parlamẽtarii, magiſtros artium, ſcholares, baccalaureos, licẽtiatos & doctores in Theologia & in jure canonico, pinguiſſimis quibuſque & ſaliaribus ſacerdotiis excludebant, non obſtante pragmatica ſanctione qua tenuiores nitebantur. Parœcianas tamen eccleſias, vicariatus capellanias, & ceteras viles præbendas, modici reditus, illis non invidebant. Ac profectò ea in re mirifica erat parlamentorum, cùm ſapientia tum æquitas, Quippe prudenter conſiderabant nihil magis corrumpendæ virtutis, nihil magis ignaviæ cõciliandę eſſe, quam nimia bona, & immodicas voluptates: nihil eſſe homine ſuperbius, qui ex humili fortuna repentè opes, & honores conſequutus ſit. Itaque ſatius eſſe exiſtimabant

ampla & lauta beneficia conferre in divites, & nobiles, quàm in ſqualidos & viles ludimagiſtros, ſorboniſtas, vel decretiſtas. Hi enim ne nimia fortuna luxuriarent, periculū eſſe: illos verò ad faſtum & corruptionem veterem nihil addere poſſe. Quare (ut ſemel finiam) pragmatica iſta ſanctio, triginta annos utcunq; in Gallis uſurpata, tandem à Carolo VII. antiquata eſt. Imò eam paulò pòſt Pius II. (qui antè Aeneas Sylvi⁹) Papa, cauſſa cognita, publica ignominia Romę damnavit, ita ut & concilio quoq; ipſi, à quo in Papæ detrimentum ſancta fuerat, perpetuum dedecus inureret. Nam poſt ſententiam adverſus eam latam, per omnes urbis vicos raptata eſt miſera illa pragmatica, & plurimis ludibriis vexata. Ibi omnes Romanæ curiæ Rabulæ, datarii, bulliſtæ, copiſtæ, notarii, ſaltare, ridere, & omnibus modis miſeræ illi pragmaticæ illudere, quo ultionem tot damnorum, & longum odium explerent. Tum prorſus concilio ingens vulnus inflictum eſt, & apparuit Papam, quando ipſi viſum eſt, cōcilio ſuperiorem & potentiorem eſſe: quantumvis magiſtri noſtri, Occam, Gingencurtius, & Gerſon, cum univerſa theologica facultate, contra ſenſerint & ſcripſerint.

Neque verò tantùm majorem ſibi, quàm concilio autoritatem Papa vendicat, ſed ſe quoq; ſupra Cæſares, reges & principes terræ attollit, quemadmodum ex plurimis canonibus & decretis pontificiis liquet. Sed unū tantùm Innocentii III. & imperatoris cujuſdā Cōſtantinopolitani, hiſtoriā ejus rei teſtē

producam: qui annum circiter 1200. regnabant, Is pontifex ad imperatorem ita ſcripſerat, ut eum tanquam famulum objurgaret. Imperator modeſtè reſcripſit: mirari ſe quomodo tam imperioſè ad ſuperiorem poteſtatem ſcriberet: longè aliter præſcriptum eſſe à Petro, qui jubet omnes ſubjectos eſſe regi ut ſupereminēti, tum magiſtratibus qui per eum mittuntur. Iis verbis haud perplexè innuens, Papam imperatori ſubjectū eſſe debere: ac proinde non cum eo, tanquam cum inferiore agere. Innocentius haud diu moratus, ita reſpondit. c. Solit. ex. de Maior. & obedient.
Mirata eſt imperialis ſublimitas, quòd te auſi fuerimus in noſtris literis increpare. Huic autem tuæ admirationi non cauſſam, ſed occaſionem præbuit, quod
legiſte beatum Petrum apoſtolorum princi- “
pem ſic ſcripſiſſe: *ſubditi eſtote omni humanæ cre-* “
aturæ propter Deum, ſive regi tanquam præcellenti, 1. Pet. 2.
ſive ducibus, tanquā ab eo miſſis ad vindictam ma “
lefactorū, laudem vero bonorū, &c. Verū ſi per “
ſonā loquentis, & eorum ad quos loqueba “
tur, ac vim loquutionis, diligentius attendiſ- “
ſes, ſcribentis nōn expreſſiſſes taliter intelle- “
ctū. Scribebat enim apoſtolus ſubditis ſuis, “
& eos ad humilitatis meritum provocabat “
Quod autem ſequitur *regi tanquam præcellen-* “
ti: nō negamus, quin præcellat imperator in “
temporalibus illos, duntaxat qui ab eo ſuſci “
piunt temporalia. Sed pontifex in ſpirituali- “
bus antecellit: quæ tanto ſunt temporali- “
bus digniora, quanto anima præfertur cor- “
pori. Præterea noſſe debueras, quòd ſe- “

Papa ſe ſoli comparat: reges & Cæſares lunæ.

„ cit Deus duo magna luminaria in firmamen-
„ to cœli: luminare majus, ut præeſſet diei: & luminare minus, ut prçeeſſet nocti: utrũq; magnum, ſed alterum majus. Ad firmamentũ igitur cœli, hoc eſt univerſalis eccleſiæ, fecit Deus duo magna luminaria, id eſt duas inſtituit dignitates, quæ ſunt pontificalis autoritas & regalis poteſtas. Sed illa quæ prçeeſt die-
„ bus, id eſt ſpiritualibus, major eſt: quæ verò
„ carnalibus, minor: ut quanta eſt inter ſolẽ & lunam, tanta inter pontifices & reges differentia cognoſcatur. Ad hunc modũ Innocẽtius, ut ſummam poteſtatem pro ſuo jure ſibi aſſerere videretur, lepida & profunda allegoria imperatorem Conſtantinopolitanum eluſit. Circiter illa tempora erectę ſunt in eccleſiæ duæ validæ columnæ papalis poteſtatis & doctrinæ, mendicantium videlicet ordines & decretalia.

Supereſt pontificiarum opũ, & tam excelſi faſtigij ultimus veluti gradus, quò Papæ, cõcilia, regna & imperia ſupergreſſi, poſtremũ anniſi ſunt. De eo Georgius Buchananus doctiſſimus poeta luculẽtiſſimè ſcripſit: primos videlicet Romanæ civitatis principes reges, cõſules, dictatores, Cæſares, terras & maria ſubegiſſe. Sed hoc nihil eſſe ad pontificũ Romanorũ victorias, qui Romæ poſterius dominati ſunt. Quippe priores epiſcopos Rom. pietate & ſanctitate vitæ cœlorum eſſe potitos: quod multo amplius eſt quam terræ & maris imperiũ quæſiſſe. Sed poſteriores Papæ, Gregorius VII. Bonifacius VIII. Sylveſter II. Iuli⁹

II. Ioannes XXII. Alexander VI. Cæſaris Borgiæ pater, & cęteri de genere hoc, rerum geſtarum magnitudine non modo ſuperiores pontifices, ſed veteres quoq; reges conſules imperatores Roman. vicerunt. Nam Acherōtem quoq; ipſum perrūpere auſi ſunt, & Plutone cum copijs ſtrenuè profligato, inferorū regnum domitum, ſuo imperio ac poteſtati ſubjecere, Ita Pluto jugum accipere, & Papam dominum agnoſcere cogitur: ſe verò ipſius vaſallum & clientem, & cęteris pontificij veluti commentarienſem. Itaq; quum Papa bullas indulgentiarum aut Cruciadę emittit per orbem terrarum (ſicuti Leo X. fecit) mandat angelis cœlorum ut vinctorum apud inferos animas, perſoluto pro illis pretio, liberatum eant. Plutoni verò & ejus clientibus imperat, ut eas exemplo vinculis ſolvant, & abire ſinant. Iā verò quis iſtum δεσμοφύλακα adeò contumacem & impudentem exiſtimet, ut vel minimo Papę nutui repugnare audeat, cujus amicitiam tanti facit, ut eum omnibus obſequijs demereri ſtudeat? Sed ipſius Buchanani verſ. elegantiſſimos pręſtat hic adſcribere.

Pontifices inferos in ditionē ſuam redegerūt.

Roma armis terras, ratibusq; ſubegerat undas:
Atq; eadem fines orbis & urbis erant.
Reſtabat cœlum, ſedes perfregit Olympi
Pontificum veterum religioſa cohors.
At bona poſteritas, auſis ne cedat avitis,
Tartara præcipiti tendit ad ima gradu.

quas per injuriam occupaverat, imminentem peſtem latebris vitare coactus ſit. Hic tã tragicus exitus plurimũ abeſt ab opinione Machiavelli. Neq; enim ſęvitia, cui facilè obſiſti poterat, quietam Flaminiæ poſſeſſionem obtinuit: ſed Papa pater ipſius metuebatur, q: ũ opibus viribusq; gallicis ad arbitrium uteretur pro ſuis, & Chriſtianis principibus ſui formidinẽ injiceret. Nam ea tempeſtate, nudæ pontificis bullę multo vehementius timebãtur, quàm hodie vel claves Petri, vel gladius Pauli, vel fulmina, & anathemata, & quæcúque hominibus terrendis ludibria invenit, Nam quis hodie hęc curaret, quæ Romani ipſi rident? Itaq; mirum non eſt, in tanta Papæ autoritate, ſi Cæſari Borgiæ, Alexandri pontificis parentis ſui gratia & viribus Gallię ſubnixo, Flaminiam occupare licuerit. Atq; ejus potiundæ felicitatem, non ex filii ſævitia, ſed favore patris ortam inde apparu t, quòd ſimulac favor ille evanuit, ſpecioſa illa fortunę ingentis moles tota repentè corruit. Quare Machiavelli dogmati planè contrarium oppono, aſſeveroque, nullo vitio citius certiusque quàm ſævitia everti à ſtirpe principatus, nulla virtute melius firmari, quàm æquitate ac clementia.

Borgia Alex. põtificis opibus & favore nixus faſtig.[illegible] extulit, [illegible] vivus ſua

Id perſpicuis rationibus probare perfacile eſt. Sævitiam enim vocare ſolemus, quidquid in perſonas aut in fortunas, ſine ulla juris forma, cõtra fas, cõtra æquum, & bonum, perpetratur. Vnde ſequitur quemadmodum vis juri, & æquitati contraria eſt, ita ſævitiam

juri eſſe contrariam, neq; aliud eſſe ſævitiam quàm vim manifeſtam. Atqui vel ex philoſophorum placitis, quidquid violentum eſt, quũ diuturnum eſſe nequeat, quę ſpes diuturnitatis eſſe poteſt in eo ſtatu, qui violenta & immani crudelitate fundatus ac nixus eſt? Præterea omnibus hominibus odio eſt inhumana crudelitas: quę tametſi ad omnes non perveniat, iј tamen quoq;, à quibus illa, injuriam abſtinet, metuunt, exempla in propinquos, & neceſſarios ſuos edita ad ſe quoq, pertinere, & in ſe verti poſſe, exiſtimant. Metus verò earum amittendarum rerum, quas nos primas ducimus vitæ, fortunarũ aut decoris, ingens odium parit: & eorum quæ odimus, non tantùm excidiũ optare, ſed moliri conſuevimus. Itaq; quum omnes tyranno, id eſt ſævo principi, exitium ſtruant, quonam modo is vitabit, ne aliunde pernicies ingruat, & quos ſingulos ſpernit, qua ratione univerſos effugiet? Nam ſi fortè Dei indulgentia diutius vivat, quare tantam felicitatem & ſecuritatem Deus illi prębet, niſi ut quo elatior eſt, eo fœdius corruat? Nam tyranni vivaces & longævi, (ſicuti in tragœdiјs cernitur) quid aliud egerunt per totum vitæ tẽpus, quàm ut ſibi reſteis nećterent, patibula defigerent, pugiones & gladios acuerent, & venena miſcerent, quibus repentè alius alia lethi via ſua, ipſi aut aliena, manu extinguerentur, ante ora populi plaudentis, & meritò fieri clamantis? Neq; tragici tyrannorũ exitus pro fabulis aut poetarũ figmentis habendi ſunt. Permulta ejuſcemodi

emodi ca ſuũ in ſævos ac ſanguinarios prin ipes exempla hiſtoriæ, nõ minus vera quam ugubria memorant.

Iſtud quidem plerũq; vitium, quod ex impotentia eorum animi oritur, qui iracundię & ulciſcendi libidini moderi neſciunt, nunquã in excellam, & generoſam indolem, ſed ferè in naturas timidas, ignavas & degeneres cadunt. Itaq; quum Mauricius admonitus eſſet in ſomnis, ut ab occulta conſpiratione caveret, cujus dux eſſet Phocas: eique Philippicus gener diceret, ſe noſſe eũ hominem, neq; tale facinus unquam auſurum: quum, etſi improbus, timidus tamen eſſet. Propterea (inquit Mauricius) mihi cavendum eſt, nam qui timidi ſunt, poſtquã ſcelera ineunt, parcere neſciunt & ſævius agunt. Ejuſcemodi truculentam (ut inquit Marcellinus) ulcus eſſe animi diuturnũ, interdumq; perpetuum, prudẽtes definiunt, naſci ex mentis mollitie cõſuetu.id aſſerentes argumẽto probabili, quòd iracundiores ſunt incolumibus lãguidi, & fęminæ maribus, & juvenibus ſenes, & felicibus ęrumnoſi. Et de Valentiniano agens, ſcribit, cum quũ natura in iram vehementius efferveſceret, ad pavores tamen irritos aliquoties abjectius pallere ſolitum, & quod nuſquã erat inconſideratè metuere. Hæc quidem ira fervidior, illi mortis etiam tandem cauſſa fuit: quum in Quadorum legatos vehementius excanduiſſet. Quare, ut nullius rei rationem habeat princeps, præterquam valitudinis, reſpicere tamen ſeipſe debet, nec un-

Sævi homines, plerũq; timidi.

Pomp. Latus in Mauricio.

Amm. Marcel. lib. 27.

quam iræ aut ſævitiæ aſſueſcere, quippe hæc viſceribus terrefactis, haud diu vivere princi-pē ſinunt. Sed præterea is cogitare debebit, his vitijs famā magni & generoſi animi inquinari, qui principem decet. Nam plerumque ita incidit, ut ſævi iracundi principes, molles quoq; atq; ignavi ſint: generoſi & fortes, lenes & humani. Ad hæc ſævos principes, nunquam ferè bono & miti obitu vitam clauderet: Deumque ita meritò ſtatuere, quum nemo poſſit humano ſanguine ludere, quin jus divinum in primis violet, quo cædes prohibētur: niſi quæ fiunt à magiſtratu, ſceleribus puniendis Dei judicium exequente. Violat præterea crudelitas jura naturæ, quum homo hominem & ſui ſimilem interimit, quando is quoq; intinctus feris, à natura datus eſt, ne in ſuum genus ſæviant: & è juris naturalis præceptis unum hoc ſit, alterū non lędere. Trāſgreditur etiam civile jus, quo cædes & homicidia vetantur, pœna capitis conſtituta. Quis ergo miretur ſævos & ſanguinarios principes tetrum dirumque finem vitæ habere, qui omnia jura, naturalia, divina atque humana violent?

Suet. in Calig. c. 45. 46. 47, 52. 58 59. Caio Caligula vix alius, aut immanior, aut timidior fuit. Nā in expeditionibus adeò trepidabat metu, ut ad ſolam hoſtium mentionē cohorreſceret. Fortè aliquando in Germania paucos de cuſtodia Germanos trajici, occulique trans Rhenū juſſit: ac ſibi poſt prandium, quā tumultuoſiſſimè adeſſe hoſtē nunciari.

Quo

Quo facto, pripuit ſe cũ amicis, & parte equitũ Prætorianorũ, in proximam ſylvam, truncatisq; arboribus, & in modum tropæorum adornatis, comites & participes victoriæ novo genere coronarum donavit. Annon erat hoc ſtrenui & generoſi principis facinus? Alia vice, quaſi bellum perpetraturus, directa acie in littore Oceani, ac baliſtis machinisq; diſpoſitis, nemine gnaro & opinante, quidnam cœpturus eſſet, repentè ut conchas legerent, galeasq; & ſinus replerent, imperavit: ſpolia Oceani vocans capitolio palatioq; debita. & ſcripſit procuratoribus triumphũ, appararent quã minima ſũmma, ſed quãtus nunquam alius fuiſſet, quando in omniũ hominum bona jus haberent. Egregiam verò laudem & ſpolia ampla referens ſcilicet, ad triumphũ meritum feſtinabat, truncata ſylva lectisq; oſtreis & conchis. Degeneris & ignavi animi hæc ſigna ſunt: quę ſequũtur ſævi. Militem decollandi artificem habebat, qui ſæpe in conſpectu prandẽtis vel comeſſantis, quibuſcũq; e cuſtodia capita amputaret. Multorum adhæc illuſtrium virorum mores, & ſingulatim crudeliter facta ejus exequi longum & moleſtum eſſet. Sed ita bacchantem graſſantemq; poſtquã per triennium illuſiſſet, imperio, conjurati aliquot confoderunt.

Immania Neronis facinora, qui Agrippinã matrem, Britannicum fratrem, Octaviã conjugem, Senecam educatorẽ, multosq; præterea illuſtres viros, & ex ſenatorio ordine, nul- *Suet. in Nerone cap. 49.*

lo delectu aut modo adhibito, ſuſtulit, notiora ſunt, quàm ut à me fuſius exponi debeant. Sed non minor in eo ignavia quam ſævitia fuit. Neq; enim ullā expeditionem adiit, verùm omnia militiæ munia legati ſtrenui ac fortes ſanè viri adminiſtrabant, dum iſte citharā ludicrū in modum canens, & inter hiſtriones aurigasque pudore vulgato, publicis theatris ſe imperiūq; dedecorat. Ceterū, ſeu numine exterrente, ſeu facinorum recordatione, nunquā timore vacuus. Finis ejus novus & prodigio ſimilis fuit. Nā quum ab omnibus deſertus, circumſpiciens latebras, Phaontis liberti ſui ſuburbanum petiiſſet, unoquoq; hinc inde inſtante, ut quamprimum ſe impendentibus contumeliis eriperet: modo Sporum hortabatur, ut lamentari ac plāgere inciperet: modò orabat, ut ſe aliquis ad mortē capeſſendam, exemplo juvàret: interdum ſegnitiem ſuam increpabat. Sed equites appropinquantes ſentiens, ferrum jugulo adegit, juvante Epaphrodito à libellis. Qua in morte valde mirum eſt, quòd qui tot hominibus necē intulerat, reperire neminem potuit, quū maximè opus erat, cujus manu periret. Notabile quoq; fuit, quod qui perfidiam aſſiduè exercuerat, fidem ſibi violatam eſſe ſupremas, inter voces cōqueſtus ſit. Quo magis tyrannorum ſecordiam irridere libet, qui quū fidē erga omnes frangant, eandē ſibi ſervari debere exiſtimēt. Nā cōtra, tyranni fidē atq; obſequiū exuere, eumq; deſerere, nihil aliud eſt, quam patriæ debitam fidem officiūque præſtare.

Inhuma-

Inhumanam crudelitatem & fœdos Com-
odi Baſſianiq; exitus, principum ignavorũ
immanium, alio loco memoravimus. His
iungi poſſunt Didius Iulianus, Heliogaba-
s, Galienus, Maxentius, Philippus, Phocas,
rinus, Zeno, & alii ſecordis ingenii princi- *Suet. in*
s, qui nulla rememorabili edita, ob crude- *Tib. c.* 1.
facta vitā ferro, aut alia vi amiſerunt. He- 61.
dis quoq; adverſus filios immanitas, & Ti-
rii triſtis ſævitia eo conijciantur, qui mori
ſentibus vivendi vim adhibebat, & quibuſ-
cuſtodię traditis, non modò ſtudendi ſo-
ium adimebat, ſed etiā ſermonis & collo-
illum. Huc addantur etiam Otho, Vitel- *Suet. in*
s, Domitianus, Macrinus & ſimiles, vel t *Domit. c.*
plaria ſævitię ac degeneris animi, qui pau- 10. 13. 14
intra dies & ferro omnes extincti ſunt. 15. 16. 17.
l quia Domitiani mors inter paucas in-
is eſt, ut appareat tyrannos iuſtā numinis
dictam effugere nō poſſe, eam paucis cō-
tar. Primum igitur tyrannus ille, com-
es ſenatores, in his aliquot cōſulares, in-
mit ex quibus Civicam, Cerealem, Salvi-
um Orfitum, Acilium Glabrionem, qua-
olitores novarũ rerum: ceteros leviſſima
q; de cauſſa: quemadmodum ex Suetonio
oſci licet. Sed ut ſuis quoq; vitiis & ſcele-
s, velut egregiis reverentiam cōciliaret,
rdi arrogantia, quum procuratorũ ſuo-
nomine formalem epiſtolam dictaret,
cipiebat, *Dominus & Deus noſter ſic fieri iu-*
andem per hæc terribilis & inviſus cun-
upido eum inceſſit ſciendi, quis ſe exitus

Mirus Domitiani exitus.

neret. Ergo quum percontanti, & rimanti fata reſpōdiſſet Aſcletarion mathematicus eū ferro propediem periturum: illum interrogat, an ſua quoque fata comperiſſet. Tū ille, artis (inquit) meæ ſcientia præſagio fore, ut brevi lacerer à canib⁹. Domitianus ut temeritatem artis coargueret, interfici eum ſine mora, & accuratiſſimè ſepeliri jubet. Id quū fieret, evenit, ut repentina tempeſtate dejecto funere, ſemiuſtum cadaver diſcerperent canes: idque ei cœnanti inter ceteras diei fabulas referretur. Itaque hoc Aſcletarionis reſponſo caſuque commotus, tum etiā Chaldæorum pręſagiis, qui illi pridem annū diemque ultimum vitæ, hora etiam & genus mortis, prædixerant, pavidus ſemper atque anxius, minimis etiam ſuſpicionibus pręter modum commovebatur. Tempore quoque periculi ſuſpecti appropinquante, ſolicitior in dies, porticuum in quibus ſpatiari conſueverat, parietes phengite lapide diſtinxit: è cujus ſplendore per imagines quidquid à tergo fieret provideret. Quo die periit horas requirēti, pro quinta quam metuebat ſexta ex induſtria nunciata eſt. His, velut tranſacto jam periculo lętum feſtinantemque ad corporis curam Parthenius cubiculo præpoſitus convertit, nuncians eſſe, qui magnū neſcio quid afferre nec differēdum. Itaq; ſummotis omnibus, in cubiculum ſe recepit, atque ibi occiſus eſt. Nam ea ipſa hora Stephanus quidā, ſiniſteriore brachio velut ægro, lanis faſciisque per aliquot dies ad avertēdam ſuſpicionem

em obvoluto, profeſſus conſpirationis in-
cium, & ob hoc admiſſus, legenti traditum
os ſe libellum, & attonito ſuffodit inguina.
aucium ac repugnantem adorti liberti, &
omeſticorum intimi, qui coniurationis par-
ci;es erant, vulneribus confoderunt. Ex-
nplum hoc inſigne eſt, nulla humana pru-
entia aut providentia Deum impediri poſ-
quominus in tyrannos judicia ſua exequa-
r. Ac ſi quis fortè roget, quonãmodo Do-
tiano mortis quoque horam Chaldæi, &
athematici prædicere potuerint: Reſpon-
o, eos neq; certa aliqua arte neq; ſcientia
prænuntiaſſe: ſatanam ſignificaſſe, con-
atis vana divinatione fatalem Domitia-
horam, quo illis ſubderet animos ad tan-
n ſuſcipiendum facinus, crederentq, aſtra
cœlum ipſorum cœptis fautura, In primis
nen Deum ipſum (qui ad peragenda judi-
ſua quibuſcunq; libet inſtrumẽtis utitur)
eaciam erroris dediſſe ſatanæ. Idẽ propè
tus vaticinium mortis Caracallæ ſequu-
eſt. Nam id Macrinum ad maturãdam
s cædem impulit, cui ea res non antè in
ntem, venerat, neq; ventura erat, niſi ea
inatio illum cõpertraxiſſet,
Neque hic omittenda eſt inſignis hiſtoria, *Com. li.*
ſua ætate accidiſſe Cominæus memorat. *7. ca. 2.*
hõſus, Ferdinandi filius, Neapolis & Sici-
ex erat, patris peſſimi proles peſſima. Erat
n Ferdinandus Alphonſi Arragoniæ re-
ilius illegitim⁹, truculento ingenio, neq;
gnæ tantũ ſed & callidæ inopinatæque
tiæ. Nam & inter epulas quum hilaritatẽ

„ cit Deus duo magna luminaria in firmamen-
„ to cœli: luminare majus, ut præeſſet diei: & luminare minus, ut præeſſet nocti: utrũq, magnum, ſed alterum majus. Ad firmamentũ igitur cœli, hoc eſt univerſalis eccleſiæ fecit Deus duo magna luminaria, id eſt duas inſtituit dignitates, quæ ſunt pontificalis autoritas & regalis poteſtas. Sed illa quæ præeſt diebus, id eſt ſpiritualibus, major eſt: quæ verò
„ carnalibus, minor: ut quanta eſt inter ſolẽ & lunam, tanta inter pontifices & reges differentia cognoſcatur. Ad hunc modũ innocẽtius, ut ſummam poteſtatem pro ſuo jure ſibi aſſerere videretur, lepida & profunda allegoria imperatorem Conſtantinopolitanum eluſit. Circiter illa tempora erectę ſunt in eccleſiæ duæ validæ columnæ papalis poteſtatis & doctrinæ, mendicantium videlicet ordines & decretalia.

Papa ſe ſoli comparat: reges & Cæſares lunæ.

Supereſt pontificiarum opũ, & tam excelſi faſtigij ultimus veluti gradus, quò Papæ, cõcilia, regna & imperia ſupergreſſi, poſtremũ anniſi ſunt. De eo Georgius Buchananus doctiſſimus poeta luculẽtiſſimè ſcripſit: primos videlicet Romanæ civitatis principes reges, cõſules, dictatores, Cæſares, terras & maria ſubegiſſe. Sed hoc nihil eſſe ad pontificũ Romanorũ victorias, qui Romæ poſterius dominati ſunt. Quippe priores epiſcopos Rom. pietate & ſanctitate vitæ cœlorum eſſe potitos: quod multo amplius eſt quam terræ & maris imperiũ quæſiſſe. Sed poſteriores Papæ, Gregorius VII. Bonifacius VIII. Sylveſter II. Iuli⁹ II. Io-

Ioannes XXII. Alexander VI. Cæſaris Bor-
æ p.ter, & ceteri de genere hoc, rerum ge-
arum magnitudine non modo ſuperiores
ontifices, ſed veteres quoq; reges conſules
nperatores Roman. vicerunt. Nam Acherõ-
m quoq; ipſum perrũpere auſi ſunt, & Plu-
ne cum copijs ſtrenuè profligato, inferorũ
gnũm domitum, ſuo imperio ac poteſtati
bjecere, Ita Pluto jugum accipere, & Papam
minum agnoſcere cogitur: ſe verò ipſius
ſallum & clientem, & ceteris pontificij ve-
i commentarienſem. Itaq; quum Papa bul-
indulgentiarum aut Cruciadę emittit per
bem terrarum (ſicuti Leo x. fecit) mandat
gelis cœlorum ut vinctorum apud inferos
mas, perſoluto pro illis pretio, liberatum
nt. Plutoni verò & ejus clientibus imperat,
eas exemplo vinculis ſolvant, & abire ſi-
nt. Iã verò quis iſtum δεσμοφύλακα adeò
tumacem & impudentem exiſtimet, ut
minimo Papę nutui repugnare audeat, cu-
amicitiam tanti facit, ut eum omnibus ob-
ijs demereri ſtudeat? Sed ipſius Buchana-
erſ elegantiſſimos pręſtat hic adſcribere.

Pontifices inferos in ditionē ſuam redegerũt.

ema armis terras, ratibusq; ſubegerat undas:
Atq; eadem fines orbis & urbis erant.
eſtabat cœlum, ſedes perfregit Olympi
Pontificum veterum religioſa cohors.
t bona poſteritas, auſis ne cedat avitis,
Tartara præcipiti tendit ad ima gradu.

s per injuriam occupaverat, imminentem
em latebris vitare coactus ſit. Hic tā tra-
is exitus plurimū abeſt ab opinione Ma-
velli. Neq; enim ſęvitia, cui facilè obliſſi
erat, quietam Flaminiæ poſſeſſionem ob-
uit: ſed Papa pater ipſius metuebatur, qū
ous viribusq; gallicis ad arbitrium utere-
pro ſuis, & Chriſtianis principibus ſui for-
inē injiceret. Nam ea tempeſtate, nudæ
tificis bullę multo vehementius timebā-
quàm hodie vel claves Petri, vel gladius
li, vel fulmina, & anathemata, & quæcu-
hominibus terrendis ludibria invenit,
m quis hodie hęc curaret, quæ Romani ip-
dent? Itaq; mirum non eſt, in tanta Papæ
oritate, ſi Cæſari Borgiæ, Alexandri pon-
us parentis ſui gratia & viribus Gallię ſub-
o, Flaminiam occupare licuerit. Atq; ejus
iundæ felicitatem, non ex filii ſævitia, ſed
ore patris ortam inde apparu t, quòd ſi-
lac favor ille evanuit, ſpecioſa illa fortunę
entis moles tota repentè corruit. Quare
chiavelli dogmati planè contrarium op-
io, aſſeveroque, nullo vitio citius certius-
quàm ſævitia everti à ſtirpe principatus,
la virtute melius firmari, quàm æquitate
clementia.

d perſpicuis rationibus probare perfaci-
ſt. Sævitiam enim vocare ſolemus, quid-
d in perſonas aut in fortunas, ſine ulla ju-
forma, cōtra fas, cōtra æquum, & bonum,
petratur. Vnde ſequitur quemadmodum
juri, & æquitati contraria eſt, ita ſævitiam

Borgia Alex. pōtificis opibus & favore nixus ſa ſtigium extulit, non ſævitia ſua

Juri eſſe contrariam, neq; aliud eſſe ſævitiam quàm vim manifeſtam. Atqui vel ex philoſophorum placitis, quidquid violentum eſt, quũ diuturnum eſſe nequeat, quę ſpes diuturnitatis eſſe poteſt in eo ſtatu, qui violenta & immani crudelitate fundatus ac nixus eſt? Præterea omnibus hominibus odio eſt inhumana crudelitas: quę tametſi ad omnes non perveniat, ij tamen quoq;, à quibus illa, injuriam abſtinet, metuunt, exempla in propinquos, & neceſſarios ſuos edita ad ſe quoq, pertinere, & in ſe verti poſſe, exiſtimant. Metus verò earum amittendarum rerum, quas nos primas ducimus vitæ, fortunarũ aut decoris, ingens odium parit: & eorum quæ odimus, non tantùm excidiũ optare, ſed moliri conſuevimus. Itaq; quum omnes tyranno, id eſt ſævo principi, exitium ſtruant, quonam modo is vitabit, ne aliunde pernicies ingruat, & quos ſingulos ſpernit, qua ratione univerſos effugiet? Nam ſi fortè Dei indulgentia diutius vivat, quare tantam felicitatem & ſecuritatem Deus illi prębet, niſi ut quo elatior eſt, eo fœdius corruat? Nam tyranni vivaces & longævi, (ſicuti in tragœdijs cernitur) quid aliud egerunt per totum vitæ tẽpus, quàm ut ſibi reſteis necterent, patibula defigerent, pugiones & gladios acuerent, & venena miſceret, quibus repentè alius alia lethi via ſua, ipſi aut aliena, manu extinguerentur, ante ora populi plaudentis, & meritò fieri clamantis? Neq; tragici tyrannorũ exitus pro fabulis aut poetarũ figmentis habendi ſunt. Permulta ejuſcemodi

odi ca ſuũ, in ſævos ac ſanguinarios prin s exempla hiſtoriæ, nõ minus vera quam ıbria memorant.

ſtud quidem plerũq; vitium, quod ex im- entia eorum animi oritur, qui iracundię & ſcendi libidini moderi neſciunt, nunquā xcellam, & generoſam indolem, ſed ferè aturas timidas, ignavas & degeneres ca- t. Itaq; quum Mauricius admonitus eſſet mnis, ut ab occulta conſpiratione cave- cujus dux eſſet Phocas: eique Philippicus er diceret, ſe noſſe eũ hominem, neq; tale nus unquam auſurum: quum, etſi impro- timidus tamen eſſet. Propterea (inquit ricius) mihi cavendum eſt, nam qui ti- i ſunt, poſtquã ſcelera ineunt, parcere ne- nt & ſævius agunt. Ejuſcemodi trucu- „ an (ut inquit Marcellinus) ulcus eſſe ani- iuturnũ, interdumq; perpetuum, prudē- efiniunt, naſci ex mentis mollitie cõfue- d aſſerentes argumēto probabili, quòd i- ndiores ſunt incolumibus lãguidi, & fę- æ maribus, & juvenibus ſenes, & felicibus nnoſi. Et de Valentiniano agens, ſcribit, quā natura in iram vehementius effer- eret, ad pavores tamen irritos aliquoti- bjectius pallere ſolitum, & quod nuſquā inconſideratè metuere. Hæc quidem ira idior, illi mortis etiam tandem cauſſa fu- quum in Quadorum legatos vehemen- excandiuſſet. Quare, ut nullius rei ratio- habeat princeps, præterquam valitudi- reſpicere tamen ſeipſe debet, nec un-

Sævi homines, plerũq; timidi.

Pomp. Lætus in Mauricio.

Amm. Marcel. lib. 27.

quam iræ aut ſævitiæ aſſueſcere, quippe hæc viſceribus terrefactis, haud diu vivere princi-pē ſinunt. Sed præterea is cogitare debebit, his vitijs famā magni & generoſi animi inquinari, qui principem decet. Nam plerumque ita incidit, ut ſævi iracundi principes, molles quoq; atq; ignavi ſint: generoſi & fortes, lenes & humani. Ad hæc ſævos principes, nunquam ferè bono & miti obitu vitam claude ret: Deumque ita meritò ſtatuere, quum nemo poſſit humano ſanguine ludere, quin jus divinum in primis violet, quo cædes prohibētur: niſi quæ fiunt à magiſtratu, ſceleribus puniendis Dei judicium exequente. Violat præterea crudelitas jura naturæ, quum homo hominem & ſui ſimilem interimit, quando is quoq; instinctus feris, a natura datus eſt, ne in ſuum genus ſæviant: & è juris naturalis præceptis unum hoc ſit, alterū non lędere. Trāſgreditur etiam civile jus, quo cædes & homicidia vetantur, pœna capitis conſtituta. Quis ergo miretur ſævos & ſanguinarios principes tetrum dirumque finem vitæ habere, qui omnia jura, naturalia, divina atque humana violent?

Suet. in Calig. c. 45. 46. 47. 52. 58 59. Caio Caligula vix alius, aut immanior, aut timidior fuit. Nā in expeditionibus adeò trepidabat metu, ut ad ſolam hoſtium mentionē cohorreſceret. Fortè aliquando in Germania paucos de cuſtodia Germanos trajici, occulique trans Rhenū juſſit: ac ſibi poſt prandium, quā tumultuoſiſſimè adeſſe hoſtē nunciari.

Quo

facto, pripuit ſe cũ amicis, & parte equi-
rætorianorũ, in proxima ı ſylvam, trun-
ſq; arboribus, & in modum tropæorum
rnatis, comites & participes victoriæ no-
enere coronarum donavit. Annon erat
ſtrenui & generoſi principis facinus?
vice, quaſi bellum perpetraturus, di-
a acie in littore. Oceani, ac baliſtis ma-
isq; diſpoſitis, nemine gnaro & opinair-
uidnam cœpturus eſſet, repentè ut con-
legerent, galeasq; & ſinus replerent, im-
vit: ſpolia Oceani vocans capitolio pala-
q; debita. & ſcripſit procuratoribus trium-
apparerent quã minima ſumma, ſed quã-
nunquam alius fuiſſet, quando in omniũ
ninum bona jus haberent. Egregiam verò
dem & ſpolia ampla referens ſcilicet, ad
mphũ meritum feſtinabat, truncata ſylva
isq; oſtreis & conchis. Degeneris & igna-
imi hæc ſigna ſunt: que ſequũtur ſevi. Mi-
n decollandi artificem habebat, qui ſæpe
onſpectu prandẽtis vel comeſſantis, qui-
cũq; e cuſtodia capita amputaret. Multo-
adhæc illuſtrium virorum mores, & ſin-
atim crudeliter facta ejus exequi longum
oleſtum eſſet. Sed ita bacchantem graſ-
emq; poſtquã per triennium illuſiſſet, im-
o, conjurati aliquot confoderunt.
mmania Neronis facinora, qui Agrippinã *Suet. in Nerone c. p. 49.*
rem, Britannicum fratrem, Octaviã con-
em, Senecam educatorẽ, multosq; præte-
illuſtres viros, & ex ſenatorio ordine, nul

lo delectu aut modo adhibito, ſuſtulit, notiora ſunt, quàm ut à me fuſius exponi debeant. Sed non minor in eo ignavia quam ſævitia fuit. Neq; enim ullā expeditionem adiit, verùm omnia militiæ munia legati ſtrenui ac fortes ſanè viri adminiſtrabant, dum iſte cithara ludicrū in modum canens, & inter hiſtriones aurigasque pudore vulgato, publicis theatris ſe imperiūq; dedecorat. Ceterū, ſeu numine exterrente, ſeu facinorum recordatione, nunquā timore vacuus. Finis ejus novus & prodigio ſimilis fuit. Nā quum ab omnibus deſertus, circumſpiciens latebras, Phaontis liberti ſui ſuburbanum petiſſet, unoquoq; hinc inde inſtante, ut quamprimum ſe impendentibus contumeliis eriperet: modo Sporum hortabatur, ut lamentari ac plāgere inciperet: modò orabat, ut ſe aliquis ad mortē capeſſendam, exemplo juvaret: interdum ſegnitiem ſuam increpabat. Sed equites appropinquantes ſentiens, ferrum jugulo adegit, juvante Epaphrodito à libellis. Qua in morte valde mirum eſt, quòd qui tot hominibus necē intulerat, reperire neminem potuit, quū maximè opus erat, cujus manu periret. Notabile quoq; fuit, quòd qui perfidiam aſſiduè exercuerat, fidem ſibi violatam eſſe ſupremas, inter voces cōqueſtus ſit. Quo magis tyrannorum ſecordiam irridere libet, qui quū fidē erga omnes frangant, eandē ſibi ſervari debere exiſtimēt. Nā cōtra, tyranni fidē atq; obſequiū exuere, eumq; deſerere, nihil aliud eſt, quàm patriæ debitam fidem officiūque præſtare.

Inhuma-

ihumanam crudelitatem & fœdos Com-
i Baſſianiq; exitus, principum ignavorũ
ımanium, alio loco memoravimus. His
ungi poſſunt Didius Iulianus, Heliogaba-
Galienus, Maxentius, Philippus, Phocas,
nus, Zeno, & alii ſecordis ingenii princi- *Suet. in*
qui nulla rememorabili editā, ob crude- *Tib. c.* 1.
acta vitā ferro, aut alia vi amiſerunt. He- 61.
s quoq; adverſus filios immanitas, & Ti-
i triſtis ſævitia eo conſiciantur, qui mori
ntibus vivendi vim adhibebat, & quibuſ-
uſtodie traditis, non modò ſtudendi ſo-
um adimebat, ſed etiā ſermonis & collo-
uſum. Hac addantur etiam Otho, Vitel-
, Domitianus, Macrinus & ſimiles, vel it *Suet. in*
plaria ſævitia ac degeneris animi, qui pau- *Domit. c.*
intra dies & ferro omnes extincti ſunt. 10.13. 14
quia Domitiani mors inter paucas in- 15.16.17.
is eſt, ut appareat tyrannos iuſta numinis
ictam effugere nō poſſe, eam paucis cō-
tar. Primum igitur tyrannus iſte, com-
ēs ſenatores, in his aliquot cōſulares, in-
mit ex quibus Civicam, Cerealem, Salvi-
um Orfitum, Acilium Glabrionem, qua-
olitores novarũ rerum. ceteros leviſſima
que cauſſa: quemadmodum ex Suetonio
noſcere licet. Sed ut ſuis quoq; vitiis & ſcele-
is, velut egregiis reverentiam cōciliaret,
ordiari ceperat, quum procuratorū ſuo-
n nomine formalem epiſtolam dictaret,
ncipiebat, *Dominus & Deus noſter ſic fieri iu-*
Tandem per hæc terribilis & inviſus cun-
, cupido cum inceſſit ſciendi, quis ſe exitus

obvoluto, profeſſus conſpirationis in-
n,& ob hoc admiſſus, legenti traditum
libellum, & attonito ſuffodit inguina.
um ac repugnantem adorti liberti, &
ſticorum intimi, qui coniurationis par-
s erant, vulneribus confoderunt. Ex-
m hoc inſigne eſt, nulla humana pru-
a aut providentia Deum impediri poſ-
minus in tyrannos judicia ſua exequa-
c ſi quis fortè roget, quonāmodo Do-
no mortis quoque horam Chaldæi, &
ematici prædicere potuerint: Reſpon-
os neq; certa aliqua arte neq; ſcientia
enuntiaſſe: ſatanam ſignificaſſe, con-
s vana divinatione fatalem Domitia-
ram, quo illis ſubderet animos ad tan-
ſcipiendum facinus, crederentq; aſtra
um ipſorum cœpti fautura, Imprimis
Deum ipſum (qui ad peragenda judi-
quibuſcunq; libet inſtrumētis utitur)
ciam erroris dediſſe ſatanæ. Idē propè
s vaticinium mortis Caracallæ ſequu-
t. Nam id Macrinum ad maturādam
ædem impulit, cui ea res non antè in
em, venerat, neq; ventura erat, niſi ea
atio illum cōpertraxiſſet,

que hic omittenda eſt inſignis hiſtoria, *Com. li.*
a ætate accidiſſe Cominæus memorat. *7. ca. 2.*
ſus, Ferdinandi filius, Neapolis & Sici-
erat, patris peſſimi proles peſſima. Erat
Ferdinandus Alphonſi Arragoniæ re-
us illegitim⁹, truculento ingenio, neq;
æ tantūm ſed & callidæ inopinatæque
e. Nam & inter epulas quum hilaritatē

præſe ferret, jubebat homines comprehendi, & incautos opprimebat. Deniq; nihil erat in eo humani, nihil æqui, nihil miſericordiæ erga populum: neq; tantùm profundæ avaritiæ erat, ſed etiam ſordidæ. Patris ingeniũ referebat Alphonſus, non minus quam ille crudelis, libidinoſus impius. Ab ejus patre nobilitas propè omnis defecerat, paulo ante Caroli VIII expeditionem qui quum extremum auxilium diu fruſtra expectaſſent, in gratiam rediere, & ex ipſius nonnulli, quum Neapolim revertiſſent, per fidem circumventi, ab eo circiter vigintiquatuor capti ſunt. Eos à Ferdinandi morte Alphonſus necavit omnes, & in his Rhoſanæ principē, qui Ferdinandi ſororem in matrimonio habebat & jam totos vigintiquinq; annos fuerat in vinculis, quo contra fidem datam à Ferdinado conjectus fuerat. Crudelitatis ejus adminiſter erat quidã Numida, homo barbar' & ferus, quē perpetrata cæde domũ dimiſit ut facinus illud in occulto maneret. Itaque Cominæus non dubitat affirmare miſerabilem utriuſq; exitum, poſt Neapolitani regni jacturam, fuiſſe plagam illis a Deo inflictam, ut reliqui principes omnes ipſum revereri diſcant, & ejus præceptis obſequi. Ferdinandus enim (inquit) quum videret à Gallis impendere ſibi tantum diſcrimen, magnopere angebatur animo, & eo vehementius, quo magis de ſua filiiquë turpitudine cogitabat, & quo juſtiorem populi erga ſe offenſam norat. Itaq; periculi magnitudinem intelligēs

perle-

legatos regem retinere in Gallia, & ab
acem impetrare, omni ope tentavit. L.
eorum millia in vectigal annuum pollici-
paratus etiā fide & jusjurandum præſta-
x regnum ejus beneficio acceptum ferre.
quū videret omnem ſpem pacis inciſam,
opularium in ſe odia, morbo ex ægritu-
e animi correptus ſupremum diem exple-
Alphonſus autem, qui per omnem vitam
o immanis fuerat, & adeo magnum ar-
rum uſum habebat, ut de toto bello pau-
intè contemtim loqueretur. Illa ſponte
ſquam rex Roma digrederetur, adminiſ-
tionem omnem depoſuit: tantuſq; eum
or inceſſit, ut nocte perpetuò exclama-
udire ſe advenrantes Gallos, & non ho-
ies tantùm, ſed arbores etiam & ſaxa, no-
n gallicum ſonare. Filio itaque Ferdinan-
qui populo acceptior erat, rege inaugu-
o, fugam in Siciliam adornat. Et quæ tā-
ubitæ conſternationis cauſſa? Nemo cru-
s (inquit Cominæus) vir fortis & animo-
eſſe poteſt, ut in Nerone & aliis tyrannis
ere eſt. Erat autem tam exanimatus, ut
tru, tridui ſpacium ac moram petente, ad
colligendas, reſponderit, niſi pateretur
diſcedere, ejecturum ſeſe per feneſtram:
nonne auditis (aiebat) omnes inclaman-
nomen gallicum. Sic perterritus cū pau-
profugit, relictis omnibus fortunis, & pre
iſſima ſupellectili in arce Neapolis: neq;
dquam ſecum aſportavit præter paucas
unias, & malam conſcientiam, quæ ipſius
animum

animum dies noctesque vexabat. Habebat in animo migrare in Hiſpannia, & Valentiæ quoddã vitę monaſticæ genus amplecti, ſed calculo graviſſimè conflictatus paulo poſt vita exceſſit. Interea nobilitate & populo à Ferdinando deficiente, Carolus rex intra paucos dies Neapolitano regno potitur, ne quid huic tragœdiæ deeſſet: cujus extremus actus fuit Ferdinãdi minoris mors, qui febre & diarrhœa correptus, aliquanto poſt interiit. Ita vix expleto biennij ſpatio tres Neapolitãos reges, Alphonſũ & duos Ferdinãdos propter ſævitiã, perfidiã, impietatẽ, & feritatẽ erga ſubditos, Deus ſeveriſſimè ultus eſt.

Comin. li.6.c.9. Bellaius lib. I. Comm.

Similes pœnas exegit Deus juſtus, ſcelerũ vindex à Richardo Angliæ ſævo & immiti rege, Edwardi IIII. fratrę. Edwardus enim quatuor liberos, duos mares, totidẽ fæminas, parvos admodum moriens quum relinqueret, iis educatorẽ tutoremque Richardum ducem Gloceſtriæ, fratrem, teſtamẽto inſtituit. Is quo ſibi ad regnum per ſcelus viam faceret, duos nepotes virilẽ fratris ſtirpem interimit, rumore ſparſo in vulgus illos exponte quodam præcipites flumine abreptos periiſſe. Fratris filias monaſterio includit, ſpurias eſſe cauſſatus: quod (uti ajebat) pater earũ Edwardus nõ potuerat juſtum & legitimum matrimonium cum earum matre contrahere. Quippe ipſum antè promiſiſſe, ſe ducturũ nobilem quandam fœminã (quã ille nominabat) præſente Baſilienſi epiſcopo, qui ita eſſe teſtaretur, & pacta promiſſaque

inter

cos in ſuis manibus facta eſſe diceret.
ichardus,ſublatis Edwardi liberis,viri-
copibus ſubnixus, Angliæ regnū invadit.
ium multi proceres de tam atroci ſævi-
it ſit) queſti eſſent, novus iſte tyrannus
cunq; libero conqueſtu voces adverſum
tyrannidē miſiſſe intellexit, eos diverſis
iciis extinxit. Ita fundato ſtatu, quietem
quā ſperabat, diu non obtinuit. Deus e-
lli excitavit adverſariū, comitē Riche-
tium, qui Eboracēſi ex familia erat, par-
pibus, nec viribus nec pecunia inſtructū,
ulo antè in Britannia captivum. Illum
iot Angliæ proceres occultis nunciis co-
atiſunt: at veniret intrepidè in Angli-
ſi poſſet duobus aut tribus millibus mili-
portum aliquem tenere, populum uni-
um illius futurum, regnumq; Angliæ in
s manus daturum. Comes Carolum VIII.
: impetrat, & ejus permiſſu conſcribit in
mania milites. Itaq; tribus fermè milli-
in naves impoſitis, portū Dubrenſem pe-
ibi cū quadraginta milliū exercitu hoſtis
entū Richardus expectabat. Sed nō ſine
numine qui omnē expeditionē regebat,
ſſis vēto abrepta, & ad Cābriæ portū de-
eſt. Ibi copiæ omnes ſine ullo tumultu,
lo impediēte, in terrā expoſitæ ſunt. Biduo
:, vulgata ipſius advētus fama, qui eum ac-
erant, viribus cum eo iunctis Londinū re-
ire ſtatuūt. Richardus è diverſo, quadra-
ta aut quinquaginta armatorū millia tra-
s, in hoſtem pergit: eique Londinum ten-
denti,

denti, cum exercitu fit obvius. Quum tã propè eſſent acies, ut manum conſerere poſſent, plurimi è Richardi exercitu ad comitẽ tranſfugiũnt. Rex tamen (qui nullam tuendi ſui ſtatus niſi in victoria ſpem habebat) pugnæ fortunam experiri ſtatuit, & in eo certamine occubuit. Comes victoria potius, tyranno interfecto Londinum pergit: e monaſterio Edwardi regis filias extrahit: & majore in conjugem ducta, Angliæ rex deſignatur. Is fuit Henricus VII. ſereniſſimæ Anglorum reginæ Eliſabethæ avus.

Alphonſus XI. Caſtellæ rex (qui regnum iniit anno 1310. & quadraginta annos regnavit) duos poſt mortem reliquit liberos, Petrum filium legitimum regni hæredem, & Henricum ſpurium ex concubina ortum. Petrus quum ſævo ingenio eſſet multa nefanda admiſit: Blancam conjugem, reginæ Galliæ ſororem: tum fratris Henrici matrem, necavit: poſtremò multos Caſtellæ proceres, quoſdam exilio quoſdam morte affecit. Quibus facinoribus in odium omnium ſubditorum & finitimorum incidit. Itaque Henricus jure legitimi filiifamiliâs à Papa impetrato, nobilitatis Caſtellæ impulſu & Caroli Sapiẽtis Galliæ regis ope (qui egregium exercitum ductoribus Ioanne Borbonio & Bertrando Guesclino, in ſubſidium miſit) Petrum Caſtellæ regno expulit. Eum princeps Cambriæ quum in regnum reſtituiſſet, hortatus eſt, ut omnibus qui adverſus eum arma tulerant ignoſcere vellet, clementiaque uti erga ſubditos.

s. Is recepit ſe facturũ: ſed injuria & exi-
ſeratus odium & ultione explere, ante
miſſa habuit. Interea Henricus regis Gal-
... novo conſcripto exercitu, in Caſtel-
... improviſus irrumpit; Petrus cum paucis
... compoſitis in aciem progreſſus, propè
... prœlium magna parte copiarum amiſſa
... itur, & ab Henrico ipſo obtruncatur.
... facto quietum Henrico regnum Caſtel-
... lictum: Petrus ſævitia pervicaci præceps
... s eſt.

... ex exemplis, quæ cõmemoravimus, edo-
... princeps poteſt (niſi plane judicii expers
... quam exitialis ſit Machiavelli doctrina,
... principem ad ſævitiã erudit. Quippe ne-
... principes ſævitioſos diu poſſe regnare,
... judicia Dei nunquam truculentiam de-
... e, ſed per violentam mortem, & omne
... arum genus in eam graſſari, omnium æ-
... m experientia didicimus & quotidie di-
... is. Machiavel. confirmandæ ſuæ do-
... æ exemplum Severi affert, qui immitis
... nguinarius, rei Romanæ tamen arbitriũ
... de viginti circiter annos obtinuit, & in
... ulo placida morte defunctus eſt. Sed (ut
... ego refellam) Severi crudelitatem re-
... temporumq; ſtatus aliquantũ excuſat.
... m enim competitores haberet Albinum
... grum, nobiliores, & quibus plures ami-
... ent: neceſſario, ut eorum opes frange-
... micos eorum tollendos ſibi eſſe exiſti-
... t. Plurimis tamen Albinianis pepercit,
... s ſibi reconciliavit. Præterea multa ſæ-
... pereque exercuit, ut pertinacis optimi

principis mortē ulciſceretur. Ceterum quum multas haberet egregij principis dotes, odiū ſævitiæ virtutes ejus deprecabantur. Nihilo tamen mitiorem exitum, quam ceteri ſævi principes nactus eſt. Nam (ut ſcribit Herodianus) nō minus mærore quàm morbo cōſumtus eſt, quòd filios capitalibus odijs inter ſe diſſidentes, in concordiam redigere non poſſet, & Baſſianum natu majorē, parricidij manifeſtum tolerare cogeretur. Præterea in eo Deus Severi crudelitatem ſeverè ultus eſt: quod quum omni genere ſævitiæ, fundatum imperium firmum ſuæ ſtirpi traditurū ſe ſperaret, ſpe ſua deceptus eſt. Siquidem ex duobus ejus filiis alter alterum interemit: neque Baſſianus diu poſt Getam, & à Macrino interfectus nulla ſtirpe relicta, interiit. Qua re neque Severi exemplum Machiavelli doctrinā ſatis juvat: neq; eo unico innumera alia eaq; cōtraria vinci debent. Quippe nō ex eo quod raro contingit, ſed ex pluribus & frequentibus exemplis, certa regula conſtituenda eſt.

Non tantùm fœdę ſed exitioſę quoq, crudelitatis fuit facinus, quod auſus eſt Ioānes Burgundiæ dux adverſus ducē Aurelianū unicū regis fratrē. Nā ea multos mortales in Gallia, poſtremò ipſum quoq; autorē, extinxit, eadē ratione qua ducem Aurelianum ſuſtulerat. Sed quod ipſo facinore prodigioſius fuit, auſus eſt dux defendere jura à ſe eam cædem eſſe factam: imò doctorem theologum repperit (ei Ioanni Parvo nomen erat) qui Theologicis argumētis facinus illud pulchrum, laude ac præ-

Monſtre li 1.c.38. 39, 112.

-gnio dignum eſſe, ſine ullo pudore con-
-ſeret. Habet equidē noſtra hęc ætas mul-
-uſcemodi doctores lagenarios, patro-
& defenſores ſcelerum. Sed ut is tandē
-lacij & calumniæ cōvictus, & ejus θέσεις
-ſeos damnatæ ſunt, ita Dominus ſimilia
-e auſos ſimili exitio involvet, Verùm, ut
-m ex auriculis agnoſcamus, ejus oratio-
-nnectere infra libuit.
-annes ergo Burgundię dux, quum Lute-
& armis plus poſſet, ut cædem abs ſe fa-
-purgaret, conventum habere inſtituit.
-ncilio interfuere, Delphin', Siciliæ rex,
-nalis Barius, Biturig um, Britānię & Lo-
-ngiæ duces, plurimi comites barones,
-res, rector academię pariſienſis, & mul-
-eo doctores docti viri, & cives. Eò in-
-ctus per accenſum: magiſter Ioannes
-s doctor theologus, in conſpectum to-
-eleberrimi cœtus productus eſt, ut du-
-rgundiæ juſtificationes exponeret. Si-
-igitur ab omnibus facto, ipſe, inpri-
-s arrepto, utraq; manu pileo quadran-
-i, apertoque capite, eiuſcemodi oratio-
-xorſus eſt.
-verēdiſſimi Domini mei, Dominus me-
-de Burgundia, comes de Flādria & de
-ſio, duabus vicibus Par Frāciæ & Deca-
-riū, venit ad nobiliſſimā & altiſſimam
-tatē regalem, tanquam ad ſuum domi-
-remium & ligium, ad faciendum ei re-
-tiā cū omni obediētia, ſicut ipſe tenetur
-atuor obligationes quas ponunt vul-
gariter

Oratio perelegans. Theologi docti atrociſſimam cædē defenſtis in conventu proceriū Galliæ.

Exordium orationis.

gariter doctores theologiæ. & juris canonici & civilis. Prima eſt de proximo erga proximum: ſecunda, de conſanguineo erga cõſanguineum: tertia, de vaſallo erga dominũ ſuum ligiũ: & quarta vult quod non ſolum ſubjectus, non offendat dominum ſuum, ſed etiam quod vindicet offenſas ei factas. Sunt etiam in noſtro facto multæ aliæ obligationes, utporè quia rex fecit multa bona & honores prælibato domino meo de Burgundia. Nã ipſe voluit quod dominus Delphinus duceret in uxorem filiam prædicti domini de Burgundia, nec nõ etiam quod filius primogenitus ejuſdem domini de Burgundia haberet in uxorem dominam Michaellam filiam prælibatæ majeſtatis regalis. Et ideò, ſicut dicit dominus meus B. Gregorius, *quum creſcunt dona, creſcunt rationes donorum.* Iſtæ omnes obligationes ſunt cauſſa, quare dominus meus de Burgundia fecit occidere ducẽ Aureliani ultimò defunctum. Quod factum fuit comiſſum pro magna utilitate ipſius regis filiorum ejus, & totius regni, ſicut ego oſtendã ſic ſufficienter quod quiſq, debebit eſſe contentus. Nam prædictus dominus meus de Burgundia dedit mihi onus, & mandatum expreſſum proponendi ſuas juſtificationes, quod ego nõ ſum auſus recuſare ꝓpter duas rationes. Prima eſt, quia ego ſum obligat⁹ ad ejus ſervitium, juramẽto, quod ego illi juravi ante tres annos. Secunda eſt, quia ipſe mihi dedit unam penſionem annuam valde bonã, ut me adjuvaret ad nutriendum in ſcholis,

quando-

ndoquidem ipſe ſciebat, quod ego eram ,,
e proviſus de beneficijs. Quæ quidē pen- ,,
acit mihi magnum bonum, & multum ,,
djuvat ad faciendas meas impenſas, & ,,
djuvabit in poſterū, ſi Deo placet & præ- ,,
inato domino meo de Burgundia. Sed ,,
ndo ego conſidero maximam materiam, *Captat*
n ego ſuſcepi tractare in hac nobiliſſima *auditorū*
tate, magnus quidā timor turbat cor me *benevo-*
quandoquidem ego cognoſco quod ego *lentiam.*
arvus ſenſu & pauper ſpiritu, nullamq; ,,
ns memoriam, adeò ut ingenium, & me- ,,
a mea & illud modicum ſenſus, quod e- ,,
lebam habere, me prorſus reliquerint. ,,
que ego nullum aliud remedium video, ,,
ut me commendē Deo creatori meo, & ,,
loriofiſſimæ matri, & domino meo bea- ,,
ini Evangeliſtę principi theologorum. ,,
irca ego vos rogo humiliter (reveren- ,,
i domini mei) nec non totam hanc no- ,,
ongregationem, quod ſi ego dixero ali- ,,
uod non ſit benè dictum, quod vos at- ,,
tis illud ſimplicitati & ignorātiæ meæ, ,,
dicere poſſim cum apoſtolo, ignorans ,,
deoq; miſericordiam conſecutus ſum. ,,
ſſet hîc mihi opponi una queſtio, vide- ,,
uod non pertinet ad unum theologū, ,,
legiſtam proponere pretactā juſtifica- ,,
n domini de Burgundia. Verum ego ,,
deo, quod nullatenus ad me pertinet ,,
roponere, cùm ego ſim neq; unum ne- ,,
crum, ſed ſim unus pauper ignarus, ,,
ntè dixi, qui ſenſum & memoriam ,,

» amiſi. Nihilominus benè ſuſtineri poſſet,
» quod pertinet ad doctorem theologū defē-
» dere ſuum dominū, & dicere veritatē. Non
» oportet ergo mirari, ſi ego commodem pau-
» perem meā linguam prędicto domino meo,
» qui me nutrivit & nutriet, ſi Deo placet. Nam
» ego eam illi commodo in ſua magna neceſſi-
» tate, & illi qui me reprehenderēt de hoc, fa-
» cerēt magnū peccatū, ut mihi videtur, cū ra-
» tiōabiliter omnes debeāt potiꝰ me excuſare.

Narratio orationis. Vt igitur incipiam juſtificationē iſtam, ego ſumam thema meum ſuper eo, quod dicit dominus meus divus Paulus: *radix omniū ma-*
» *lorum cupiditas, quam quidam appetentes erra-*
» *verunt à fide.* Hæc verba habentur primæ ad
» Timotheum ſexto. Sed poſſet mihi opponi,
» quod imò ſuperbia eſt radix omniū malorū,
» non autem cupiditas, ſi quidē Lucifer per ſuā
» ſuperbiam de paradiſo cecidit in infernū: &
» juxta illud quoque dicitur eccleſiaſtici, 10. ca.
» *Initium omnis peccati ſuperbia.* Ergo ex illis lo-
» cis poſſet argui, quod domina cupiditas non
» eſt radix omnium malorum, ſed domina ſu-
» perbia Verùm reſponſio ad illud argumentū
» eſt, quòd tres ſunt ſpecies cupiditatis, nempe
» honoris, divitiarū, & delectationis carnalis.
» Atqui prima ſpecies cōprehendit ſuperbiam.
» Ergo &c. Iſta autē cupiditas honoris conti-
» net in ſe vanam gloriam, irā, odium, & invi-
» diam: ita ut ille qui tangitur tali cupiditate,
» ſit per conſequens inflammatus vana gloria,
» & iratus contra dominum ſuum, cuius qui-
» dem vellet locum & dominationē occupare,

& præ-

ræterea illum odit, eique invidet. Iſta au- »
mnia crimina ſimul aggregata, quæ pro- »
unt ex cupiditate, ſi committantur cõtra »
ıcipem, vocantur crimen læſæ majeſtatis, »
ɔd eſt majus crimen quàm ſit uſum aliud. »
c ſunt quæ dicenda habui ſuper illo pun- »
noſtri thematis, quod domina cupiditas »
radix omnium malorum. »
Secundum punctum eſt, quod ipſa facit »
mines errare à fide: nam propter deſide- »
m dominandi, ipſi faciunt machinationes »
ntra dominum ſuum, & aberrant à fide »
tã illi debent, ſicut ego poſtea oſtẽdam per »
ultas pulchras allegationes. Verùm enim- »
erò, ut nos deducamus juſtificationes an- »
ædicti domini mei de Burgundia, ſicut res »
equirit, nos accipiemus ſupra allegatũ paſ- »
gium de domina cupiditate, pro majore »
oſtri ſyllogiſmi ſeu argumenti, deinde veni- »
mus ad minorem & ad concluſionem. »
Ad probandam igitur meam majorem, e- *Maior*
go adducam & præſupponam per modum *argumẽ-*
fundamenti, octo veritates principales, ex *ti narra-*
quibus inferam octo concluſiones, per mo- *tionis.*
dum corrolarij, ut tanto melius fundetur »
juſtificatio præfati domini mei de Burgun- »
dia. »
Prima autem veritas hæc eſt, quod omnis »
ſubjectus & vaſallus, qui cupiditate impulſus, »
facit machinationẽ, cõtra & adverſus corpo- »
ralem ſalutem ſui regis & domini ligij, ut il- »
li tollat ſuam nobiliſſimam dominationem, »
committit horribile crimen læſæ majeſtatis, »

cuntrationes donorum, id eſt obligationes. „
ego probo prætactam veritatem per aliud „
argumentum. Majus eſt ſcandalum quando „
unus conſanguineus regis, vel unus magnus „
dux machinatur ei auferre ſuam dominatio- „
nem & regnum, quàm ſi aliquis pauper ſubje- „
ctus, illud machinaretur: ergo pœna debet eſ- „
ſe major, quum ſcandalum ſit majus. Tertio, „
probo ſic antedictam veritatē meā, quia rex „
magis timere debet periculū ab uno magno „
domino, quàm ab uno parvo ſubjecto: ergo „
remediū puniendi debet eſſe majus, ad refræ- „
nandos magnates, ne obediant tentationi- „
bus inimici generis humani & dominæ cu[illegible] „
ditati. „

Tertia veritas eſt, quādo in caſu ſupradicto „
vaſallus committit crimen læſæ majeſtatis, q „
duplicem mortem meretur, tunc licitum eſt „
cuilibet ſubjecto, per leges morales, natura- „
les & divinas occidere talem infidelē & pro- „
ditorem tyrannū, etiam ſine aliquo manda- „
to, neq; ſolū eſt licitum, ſed etiam honorabile „
& meritorium. Probo iſtā veritatem per duo- „
decim rationes, in honorē ſanctæ theologiæ. „
Prima eſt unius doctoris, qui ſuper ſecundum „
librū magiſtri ſententiarum aſſerit, quod qui „
ad liberationē patriæ tyrannum occidit, præ- „
mium accipit, & facit opus laudabile & meri- „
toriū. Secūda ratio ſumitur ab auctoritate il- „
luminatiſſimi doctoris Salcebri, qui dicit in „
ſuo libro Polycratū, quod amico adulari non „
licet, ſed aurē tyranni mulcere licitū eſt, quia „
licet ei adulari quem licet occidere. Tertia „

„ ratio ſumta eſt ex autoritate plurium docto„ rũ theologorũ, quos omnes ego pono pro u„ no, ne ego excedã numerum trinitatis, vide„ licet Richardi de Mediavilla, Alexandri de „ Hallis, & Aſtẽſis, qui tenent formaliter con„ cluſionẽ ſupradictam. Et ad majorem confir„ mationẽ, ego adjungo auctoritatem domino „ meo beato Petro apoſtolo, qui dicit, *ſubditi* „ *eſtote regi, quaſi præcellẽti.* Tres alteræ rationes „ de duodecim, fundãtur ſuper autoritate triũ „ Philoſophorum moraliũ. Prima eſt illius qui „ dicit, quod licitum & laudabile eſt cuilibet „ ſubditorũ occidere tyrannum. Secunda au„ toritas eſt, notabiliſſimi illius philoſophi qui „ vocatur Tullius, qui quidem in libris ſuis de „ officijs dicit, quod illi qui occiderant Iulium „ Cæſarem erant digni laude, quia ipſe uſurpa„ verat dominationem Reip. Romanæ per ty„ rannidẽ. Tertia autoritas eſt Bocacij, qui di„ cit, quod licet facere conjurationem & acci„ pere arma contra unum tyrannum, & quod „ illi qui faciunt hoc, rem valdè neceſſariam „ & ſanctiſſimam faciunt. Et quod unus ty„ rannus non debet appellari rex vel prin„ ceps, & quod nullum eſt ſacrificium ſuavi„ us Deo, quam ſanguis tyrannorum. Nunc „ poſtquam ego allegavi autoritates theolo„ gorum & moralium, venio ad autoritatẽ le„ giſtarum. Et quia ego non ſum legiſta, ego nõ „ allegabo ipſas leges, ſed tantummodo ſen„ ſum legum: quia in tota vita mea ego non ſtu„ dui niſi per duos annos in jure canonico & in „ civili, ſuntq; plus viginti añi elapſi ex quo ego

ſtude-

idebam in illis juribus, adeò ut ego non po- »
erim multu ediſcere de illis, & id quod ego »
..c edidici ego ſum oblitus per lapſum tam »
ngi tẽporis. Prima igitur autoritas juris ci- »
..lis eſt, quod licitum eſt occidere deſertores »
ilitiæ. Quis autẽ eſt magis deſertor militiæ, »
quam is qui eſt deſertor regis, qui eſt caput mi »
itiæ? Secunda autoritas eſt, quod licitum eſt »
occidere latrones & graſſatores, qui aggre- »
diuntur homines in vijs & itineribus. Ergo li- »
citum eſt etiã occidere tyrannum, qui conti- »
nue machinatur ad occidendum dominũ ſu- »
um ligium ſeu ſupremũ. Tertia autoritas le- »
giſtarum eſt, quod licet occidere furem no- »
cturnum repertum in domo. Ergo a fortiori »
licet occidere tyrannũ, qui de nocte & de die »
machinatur mortem jã dicti domini ſui. Nũc »
autem venio ad tres autoritates ſanctæ ſcri- »
pturæ. Prima eſt Moyſis, qui ſine ulla autori- »
tate occidit Ægyptium, qui tyranniſabat po- »
pulum Iſrael. Nam tuc temporis Moyſes nul- »
lam habebat autoritatem judicãdi ſuper po- »
pulum Iſrael, quę autoritas ipſi data fuit, qua- »
draginta annis circiter poſtquam ipſe occi- »
derat Ægyptium. Secunda autoritas ſumitur »
ab exemplo Phinees, qui ſine ullo mandato »
occidit ducem Zambri, quia ſe alligaverat »
per carnalem amorem cum una Saracena, »
de quo facto Phinees fuit laudatus, & re- »
muneratus in tribus, videlicet in amore ho- »
nore, & divitijs. Tertia autoritas ſumitur à »
ſancte Michaele Archangelo, qui ſine man- »
dato Dei occidit tyrannum Lucifer, inſi- »

„ delem Deo domino ſuo, cui ipſe intendebat
„ auferre dominationem ſuam. Propter quod
„ factum ſanctus Michael fuit favorabiliter re-
„ muneratus in tribus, videlicet in amore, ho-
„ nore, & divitiis. In amore, quia Deus illũ di-
„ lexit, plus quàm nullum alium ex Angelis. In
„ honore, quia Deus fecit illum perpetuũ prin-
„ cipem militiæ cœleſtis. In divitiis verò, quia
„ Deus dedit illi divitias tantas, quãtas ipſe vo-
„ luit habere & potuit portare. Ergo ex ſupra-
„ dictis apparet, quod mea tertia veritas eſt be-
„ nè probata, per duodecim rationes, in nomi-
„ ne duodecim Apoſtolorum, quarum quidem
„ tres ſumptæ ſunt ex ſanctis theologis, aliæ
„ tres ex moralibus, aliæ tres ex legiſtis, & tres
„ ultimæ ex S. ſcriptura, & ambulãt omnes or-
„ dine de tribus in tribus.

„ Quarta mea veritas eſt talis: magis eſt me-
„ ritorium & honorabile, quod unus tyrannus
„ occidatur ab uno conſanguineo regis, quàm
„ ab uno extraneo, & ab uno duce quã ab uno
„ comite, & ab uno barone quàm ab uno ſimpli
„ ci vaſallo. Quandoquidẽ in hoc magis relucet
„ amor & obedientia occiſoris, & eſt honora-
„ bilius regi, quod ipſe vindicetur per unũ ma-
„ gnatem, quàm per unum parvum & infimæ
„ conditionis hominem.

„ Quinta mea veritas eſt: quod confœdera-
„ tiones, promiſſiones, & iuramenta non de-
„ bent ſervari, ſi per illa proveniat damnum
„ aut præjudiciũ principi vel Reipublicæ: quin-
„ imò ille qui obſervaret tales confœderatio-
„ nes, promiſſiones, & iuramenta, faceret
contra

ontra leges morales, naturales & divinas. „
probo ſic: quotieſcunque duæ obligationes „
contrariæ concurrũt, maior debet obſervari, „
non autẽ minor. Atqui in caſu propoſito ob- „
ligatio erga principem & Rempublicam eſt „
maior, quam ſit ullum iuramentũ & ulla pro- „
miſſio vel confœderatio. Ergo obligatio er- „
ga principem & Rempublicam obſervãda eſt, „
& frangendæ omnes obligationes, iuramen- „
ta, & confœderationes contrariæ. Item ſic „
argumentor: Quotieſcunq; aliquis poteſt fa- „
cere rem aliquam meliorem, quàm ſit illa „
quam iuravit facere, ipſe nõ eſt periurus faci- „
endo rem meliorem, & omittendo facerẽ il- „
lam quum iuravit: ſicut tenet expreſsè magi- „
ſter ſententiarũ in ultima tertii. Atqui in ca- „
ſu propoſito melius eſt occidere tyrannum, „
quàm pati eum vivere, quamvis iuramento „
obligatus ſis eum non occidere. Ergo non eſt „
periurium neque reprehenſibile occidiſſe ty- „
rannum, contra promiſſionem ei iuratam, & „
confœderationem cum illo factam Item Iſo- „
dorus in ſuo libro de ſum̃o bono dicit, quod „
non oportet obſervare iuramentũ, per quod „
aliquis ſe aſtrinxit temere ad malum patran- „
dum. Atqui in noſtro caſu iuramentum in- „
tervenit pro obſervatione promiſſionis ini- „
quæ. Ergo tale argumentum non eſt obſer- „
vandum. „

Sexta mea veritas eſt huiuſmodi, quotieſ- „
cunque iuramenta; confœderationes, vel „
promiſſiones vergunt in damnum & præiu- „
dicium promittentis, ipſe non tenetur illas „

„ obſervare. Hæc veritas probatur arguendo ſic. Finis præcepti eſt charitas, ut inquit Apoſtolus. Atqui prima charitas incipit a ſeipſo. Ergo præceptum de obſervanda fide & promiſſione non habet locum, quando contrariatur charitati quam quiſq; debet ſibi ipſi. Facit ad hoc Brocardicum illud canoniſtarum. *Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Item facit vulgare illud dictum: Quod in omni facto & promiſſione ſemper ſubaudiendum eſt, Si Deo placuerit. Atqui certum eſt, quod Deo non placet ut faciamus aliquid contra legem & ordinem charitatis. Ergo, &c.

„ Septima mea veritas eſt: Quod licitum eſt cuilibet ſubjecto, necnon honorabile & meritorium, occidere tyrannū, per inſidias, ſpeculationes, & ſimulationes. Probo ſic. Primò per autoritatem philoſophi moralis Bocacii ſupra allegati. Item per exemplum regis Iehu, qui diſſimulabat ſe approbare ſervitium Baal, ut ipſe poſſet arripere ejus ſacrificatores: pro qua diſſimulatione ipſe laudatur. Itē probo per exemplū Iojada, qui fecit occidere Athaliam per inſidias, unde ipſe laudatur. Itē probo per exemplum Iudith, quæ mediante diſſimulatione ſua occidit Holofernem, unde ipſe etiam laudatur. In ſumma, nulla eſt mors magis propria & conveniens tyrannis, quàm quum ipſi turpiter occiduntur per inſidias & ſpeculationes.

„ Octava mea veritas eſt, quod omnis ſubjectus qui machinatur contra ligium ſuum dominum, per necromantiam & invocationem diabo-

diabolorum, cupiditate auferendi ei ſuã coronam, eſt apoſtata à fide catholica, & dignus duplici morte, prima & ſecunda. Nam D. meus S. Bonaventura, in ſuo lib. 2. diſtinct. 9. dicit quod diabolus nunquam cõplacet voluntati talium malignantium, quin primum ipſi addiderint ſuæ infidelitati idolatriã, Sicut enim fides multum operatur in conficiendis miraculis Dei, ita infidelitas requiritur ad facienda opera diaboli. Et profectò diabolus nunquam faceret aliquid pro talibus hominibus, niſi ipſi concederent ei dominatione in ſeipſos, de qua ipſe eſt valdè cupidus & deſideroſus. Item idem ſanctus doctor, in nono articulo partis ſecundæ, dicit & aſſerit, quod invocationes diaboli nunquam ſortiũtur effectum, niſi præmiſſive antecedant violatio fidei idolatria, & pactum expreſſum cũ diabolis. Eandemque tenent opinionem venerabiles doctores Alexander de Hallis, Richardus de Mediavilla, & Aſtenſis in Sũma, & communiter omnes alij doctores qui ſcripſerunt de iſta materia. "Corollaria illata ex maiore.

Petet igitur quod meæ octo veritates clarè & limpidè ſint verificatæ. Nunc venio ad octo corrolaria, quę conſecutivè ex illis inferuntur. Primum corrolarium eſt, Si accidat quod in caſibus ſupra memoratis iſti invocatores diabolorum, & regi infideles, incarcerentur, & quod aliquis ex eorũ cõplicibus, faciat eos evadere, ipſe veniet puniẽdus eadẽ pœna, qua illi eſsẽt puniẽdi, videlicet morte prima & ſecunda. Secundum corrolarium

„ eſt,omnis ſubiectus qui facit pactum cum ali-
„ quo,ad intoxicandum ligium ſuum dominū:
„ licet huiuſmodi attentativa nō veniāt ad ef-
„ fectum,reus eſt mortis. Tertium, omnis ſub-
„ iectus qui per ſimulationem luſus facit face-
„ re veſtimenta, ad veſtiendū ſupremum ſuum
„ dominum, & in illis iniicit ignem, ut eum in-
„ cēdat,dignus eſt duplici morte. Quartum,o-
„ mnis ſubiectus faciens pacta fœderis cum ca-
„ pitalib. inimicis regis & regni, eſt etiam reus
„ mortis. Quintum corrolarium, quod omnis
„ ſubiectus qui per fraudē ponit diſſenſionem
„ inter regem & reginam , faciens intelligere
„ reginæ quod rex eam odit, & dans eidē con-
„ ſilium ut ipſa cum ſuis liberis exeat extra re-
„ gnum, offerens ei opē & comitatum ad exe-
„ undū,dignus eſt duplici morte,ut ſupra. Sex-
„ tum, omnis ſubiectus qui dat intelligere Pa-
„ pæ res falſas, ad ei perſuadēdum quod rex &
„ dominus ſuus non eſt dignus portare coronā,
„ nec etiā eius filii reus eſt pariformiter mortis
„ primæ & ſecundæ. Septimum, tyrannus, qui
„ impedit unionem eccleſiæ,& deliberationes
„ cleri pro utilitate ſanctæ matris eccleſiæ,de-
„ bet puniri tanquam hæreticus & ſchiſmati-
„ cus, & meretur quod terra ſe aperiat ut de-
„ voret eum,ſicut Dathan,Core,& Abiron. O-
„ ctavum corrolarium eſt, Quod omnis ſubie-
„ ctus qui machinatur intoxicando dapes ne-
„ care ſuū regem,vel eius filios, dignus eſt pœ-
„ na qua ſupra. Vltimum corrolariū eſt, Quod
„ omnis ſubiectus qui per milites facit depo-
„ pulari & ruinare ſubditos & patriam ligii ſui
domi-

mini, & qui eius pecunias rapit & dilapi-
t, prout vult, & qui illis abutitur ad facien-
m ſecretas confœderationes cum inimicis
uſdem domini ſui, venit puniendus tanquã
erus tyrannus, morte prima & ſecunda. Et
ic facio finem meæ maioris, pro iuſtifi-
atione præfati domini mei ducis de Bur-
undia.

Nunc venio ad declarationem meæ mino-
is, in qua habeo demõſtrare, quod Ludovic⁹
uper dux Aureliani fuit tatùm incenſus per
dominam cupiditatẽ, ad habendum & acqui-
rendum honores & divitias ſeculares, quod
ipſe attentavit auferre coronam & domina-
tionem Franciæ regi fratri ſuo & eius liberis,
impulſus tentatione inimici infernalis, uten-
do mediis ſupra memoratis. Nam quum ip-
ſe inveniſſet unum monachum apoſtatam,
in arte diabolica expertũ, dedit ei unum an-
nulum & unum enſem, ut eos cõſecraret dia-
bolo. Iſte monachus protinus ivit in quendã
locum ſolitarium, retro unum dumetum, ubi
flexis genibus invocavit diabolos, & illico
apparuerint ei duo veſtiti de viridi obſcuro,
quorum unus vocabatur Hernias, & alter E-
ſtramain. Tunc iſte monachus fecit eis tam
magnum honorem & reverentiam, quod
maior fieri non poſſet Deo Salvatori noſtro.
Quo facto, unus iſtorum diabolorum acce-
pit annulum, & alter enſem, & ſtatim diſpa-
ruerunt, & monachus reverſus eſt in domum
ſuam. Poſtea autem ipſe redivit in eundẽ lo-
cum, & ibi reperit prælibatum annulum, qui

S 7

» quidem devenerat coloris rubei, & prælibatum enſem, quo præfatus dux Aureliani prætendebat incendere regem. Sed mediāte auxilio Dei & excellentiſſimarum dominarum de Biturigibus & de Burgundia rex ſalvus evaſit. Itē antedictus dux Aureliani fecit confœderationes cum duce Lanclaſtriæ, qui pari modo māchinabatur contra Richardū Angliæ regem dominum ſuum, pervenitque ad ſcopum machinationis ſuæ. Item ipſe machinatus eſt reducere in ſuam poteſtatem reginam & liberos ejus, eosq; deducere in ſuum ducatū Luxenburgenſem, ut de illis faceret ad ſuam voluntatem: ſed regina noluit ejus placito cōcordare. Item ipſe machinatus eſt dare ad comedendum domino Delphino, unum pomum intoxicatum; quod fuit traditū cuidā puero, ut ipſe illud daret prædicto Delphino nō alteri, ſed accidit quod ille puer dedit illud pōmum uni ex filiis præliibati ducis, qui ex eo mortuus eſt. Item prædictus dux ſemper favoriſavit. Papam ad extrahendas pecunias extra regnum, ut ipſe obtineret à Papa declarationem inhabilitatis, regnandi contra regem & ſuam progeniem, & ſibi faceret conferre coronā. Item ipſe habuit milites per campos, ſpacio jam quatuordecim aut quindecim annorum, qui nihil aliud fecerunt, quā depopulari, vaſtare, furari, occidere pauperes ſubjectos, & violare fœminas & puellas. Ite ipſe fecit imponere novas talias ſive tributa ſuper ſubjectos regis, & impēdit pecunias in faciendis cōfœderationibus;

cum-

eum inimicis hujus regni, ut illoru medio perveniret ad coronam. Et ultra hæc prælibatus dux committit multa alia magna crimina, quę quidem antedictus dominus meus de Burgundia reſervat ad declarandum tempore & loco opportuno.

Ergo bene ſequitur ex ſupra memoratis quod prælibatus dominus meus de Burgund. nō debet eſſe reprehenſus aut male acceptus, ex eo quod fecit occidere prænominatū ducem Aureliani, quinimo rex ipſe debet habere hoc factu pro grato & acceptibili, & illud authorizare, quatenus opus eſt, vel fuerit, vel eſſe poſſit. Imo & amplius debet remunerare prędictum dominum meum de Burgundia in tribus, videlicet amore, honore, & divitijs: ſicut fuerunt quondam remunerati, dominus meus ſanct. Michael Archangelus, & magnanimus Phinees Hoc eſt (ſicut ego intelligo in meo groſſo & rudi ingenio) ꝙ rex dominus noſter debet plus quā antea amare, honorare, & laudare antedictu dominū meum de Burgundia, & de eo facere publicari literas parentes per totum regnum. Ille ipſe Deus faciat quod ita ſit; qui eſt benedictus in ſecula ſeculorum Amen. *Epilogus huius orationis.*

Hęc eſt in ſumma oratio venerabilis iſtius doctoris (cui ne verbum quidem addidi: detraxi tātùm neſcio quas longas allegationes & odioſe repetitas) ex qua facile apparet, quàm craſſum fuerit animal iſte magiſter noſter, pretio conductus ad defendendū & juſtificandum tam execrabile facinus. Ceterū

quum

quum tamen elegans oratio, epiſcopi Pariſienſis doctorum Sorbonicæ facult. & inquiſitoris fidei, examini ſubjecta eſſet, ſequentes concluſiones hæreſeos notatæ ſunt. Tyrannus poteſt a vaſallo & ſubdito interfici, abſq; imperio magiſtratus S. Michel Luciferum interfecit ſine Dei mandato. Phinees Zambri, abſq; Dei juſſu. Moyſes trucidavit Aegyptium abſq; Dei mandato. Iudith non peccavit quum Holopherni blandiretur: nec Iehu, quum fingeret ſe velle colere Baal. Perjuriū non ſemper eſt, quum quis facit quod juravit ſe non facturum Hos articulo quum dicti cēſores hæreſeos notaſſent, cremandos publicè cenſuit magiſtratus cum oſſibus magiſtri Parvi, nam is tum Heſdini mortem obierat. Cremati ergo fuerunt publicè articuli: ſed parvi oſſa haberi non potuerunt, quòd dux Burgundiæ Heſdino potiretur.

Prodigioſum planè & deteſtandū eſt exiſtere homines, qui ſimilia ſcelera & cædes ex compoſito perpetratas, ſive ulla juris ſpecie phaleratis rationibus tueri audeant. Quid eſt enim, tenebras lucem vocare, nefanda extollere, omne honeſti & turpis, juſti & injuſti: à Deo & natura ipſa fixum diſcrimen evellere, ſi hoc non eſt?

Nunc poſteaquam abundè docui ſævitiam ſemper exitioſam eſſe principi, quidquid cōtrà nugetur iſte: opportunum eſſet viciſſim demonſtrare, clementiam & bonitatem veras eſſe artes quibus principis ſtatus fundari & conſervari poſſit. Sed quia alius erit commodior

modior de eo diſſerendi locus, properemus ad alia.

IX. THEOREMA.

Vtilius eſt principi, metui quàm amari.

HOMINES (inquit Machiavellus *amant ſuo arbitrio, metuunt verò arbitrio principis. Itaq; princeps ſi ſapiat, eo niti debet, quod ex ipſo, nõ eo, quod ex aliis pendet. Si princeps poſſet utrumque ſimul aſſequi, metui videlicet & diligi, melius haud dubiè ita eſſet. Sed quum ſit difficillimum utrumque complecti, multo timeri quàm amari tutius eſt.* Cap. 17. de principe. Sueto. in Calig. c.30. & in Nerõ c.37. & in Tib. c. 39.

HOc Theorema non aliunde ortum eſt, quam ex veteri tyrannorum ſententia, quæ in proverbium venit, *Oderint dum metuant.* Tragicum illud verbum, Caligula ſubinde jactabat. Itaq; per totum imperii tempus tam atrociter illud re ipſa exercuit, ut non alium finem conſequutus ſit quam quo perire ſolent ejuſcemodi principes, qui metui quam diligi malunt, ſicuti alio loco tradidimus. Tiberius ejus proverbii aſperitatem ita mollire conatus eſt, ut quum metum ſui non probaret, odium tamen minimè deprecaretur. Identidem enim dicere conſueverat, *Oderint dum probent.* Sed is perperam videtur odium cum probatione junxiſſe. Nam quod homines

hominès oderūt, haud libēter probāt: nec quod probant, oderunt. Ceterum ejuſmodi dicta, oderint dum metuāt, &, oderint dum probent, ſymbola ſunt tyrannis attribui ferè ſolita, & ab illis reipſa uſurpata. Nero, quum propter immanitatem omnibus terrori eſſet, inflatus tātis ſucceſſibus negabat quenquam principū ſciſſe quid ſibi liceret. Verum tandē tā execrandæ licētiæ pœnas exſolvit, ſeroq; didicit ſummā poteſtatē in libidinē verſam, odiū ingens, abutēdi parere, ex odio perniciē atq; exitiū naſci. Idē Caligulæ evenit. idē Tiberio, idē evenit atq; eveniet omnib. qui metui poti⁹ cū odio quàm cū benevolētia volēt.

Princeps (inquit Machiav.) pro arbitrio, ſuo & libidine timetur, Id ſi verum eſſet, præclarè ageretur cū tyrannis, quippe ita metui ab omnibus vellent, ut nemo eorum imperia cōtra ire, nemo eorum juſſa aſpernari, auderet. Sed cōtrà uſus docet, haud diuturnam eſſe poſſe ſubditorū obedientiā, ſi principis imperia injuſta eſſe videātur. Itaq; eos quibus acerbè imperatur, opportunitate oblata obſequium exuere, nec diutius imperiū tolerare, quàm neceſſe ſit. Iam quum nulla vis ac neceſſitas diuturna eſſe poſſit (nihil enim violentū natura durabile eſt) imperia quoque aſpera & iniqua non diu ferri certū eſt, & obedientiā metu nixam, parū fidam & ſtabilē eſſe. Nam æquitas & juſtitia imperii nervus eſt & quemadmodū ſine nervis corpus moveri quoquā non poteſt, niſi fortè in præceps ut lapis: ita edictum propter iniquitatem infe-

Æquitas imperii nervus.

ſtum &

m & inviſum ſubditis, uſu valere & obtinere autoritatem nequit, niſi breve ad tempus & in ipſis tantum initiis.

Quod dicit Machiav. difficillimũ eſſe principi ſimul amari & metui, falſũ eſt; neq; quidquam principi facilius quam utrumq; obtinere. Princeps enim qui ſubditis pacem & quietẽ & tuta liberaque commercia præſtabit: qui in perturbatores boni publici animadvertet, qui nova tributa & onera nõ imponet, qui ut jus unicuiq; reddatur, judicia juſtè & incorruptè exerceãtur, curabit: quis dubitat quia benevolentiã civiũ & ſubditorũ paret? Charitatẽ verò ultro ſequetur metus. Nã ſimulac perſpectũ erit, illud jus ſyncerè ſevereque dicere, nõ pretio, aut gratia, aut ullo alio affectu, perrumpi, non nimis lentum eſſe in Reip. injuriis largiendis, nõ molli diſſolutaq; indulgẽtia criminũ & ſcelerũ gratiã facere, niſi ubi ratio aut æquitas jubẽt: nõ ſuos tantùm ſed etiã exteros in ſui verecundiã & formidinẽ adducet. Exempla ſatis multa ſuppeditant, veteres egregii principes, Auguſtus Trajanus, Adrianus, Antonini duo, & ceteri: quos ſimul verebantur & diligebant ſui Veteres quoque Galliæ reges ejus rei teſtes laudare poſſem, qui propter rectam juris adminiſtrationem non tantùm ſubditis ſed etiam finitimis terrori erant. Imò tanta erat apud exteras gentes ipſorum autoritas & juſtitiæ fama, ut etiam externi principes ſi quid controverſiæ haberẽt, id interdũ curiæ Parium Franciæ judicio permitterẽt. Nam quòd

Princeps amari ſimul & metui poteſt.

judicia

judicia ſeverè exercerent, an putamus eos inviſos & odio habitos fuiſſe? Minimè, ne ab improbis quidem: qui virtutē, à qua plurimi alioqui abhorrerent, mirari tamen in illis & diligere cogebantur. Quomodo enim boni illi principes ſubditis chari non eſſent, quum Galli eo ingenio ſint, ut regem ſuum quemlibet corruptum odiſſe non poſſint: fereque principis vitia potius miniſtris & conſiliariis ejus, quàm ei aſſignēt? Quippe re vera ſi principes probos & honeſtos viros ſecum ſemper haberent, nunquā ire in vitia præcipites poſſent, ſaltem cum Reipubl. detrimento. Itaq; Reipublicæ adminiſtratio meritò potius cōſiliariis principis quam ipſi imputatur: quemadmodum alio loco diximus.

X. THEOREMA.

Princeps amicitiæ hominum fidere non debet.

HOMINES (inquit Machiavellus) *ferè ingratitudine laborant, mutabili ingenio ſunt ſimulatores periculi fugientes & lucri cupidi. Quamdiu tecum res ſuas agent: uteris illis arbitratu tuo offerent tibi vitam, fortunas, & quicquid poſſident, quum non opus eſt, Sed ubi neceſſitas venerit, ſtatim mutata veſte diffugient. Itaque princeps qui eo munimento innititur, ad primum impetum corruet. Imo illum facilius offendent, quum leniter eis uti volet, quam ſi aſperè agendi terrorem*

incutiat. Homines enim minus verentur eum
re, qui amore conciliare ſibi ſtudet, quam eum,
quo ſibi metuunt: propterea quod amicitia obliga-
e tantùm aliqua nititur, quia facilè abrumpi
eſt: metum verò formido pœnæ continet, quæ ho-
nem nunquam deſerit.

TYRANNICVM quoque hoc præceptum eſt, non minus quàm ſuperius theorema m ut inquit Aeſchylus, *Æſchylus in provincto.*

Ineſt ſuo quodam modo tyrannidi iſte
Morbus, ut fidem non habeant amicis.

Ejuſcemodi fuit Dionyſius, qui quum pa- um fidei in benevolentia civiũ ſuorum re- oneret, cubicularem lectum, perinde ut ca- tra, lata foſſa cingebat: & foſſæ tranſitum onticulo ligneo jungens: ejus diſſectos aſ- ſeres & axiculos ſecũ in ſtratum abiens trãſ- ferebat, quum fores cubiculi extrinſecus à cuſtodibus apertas, interiore clauſtro ipſe diligenter obſervaſſet. Idem collum tonſori committere non auſus, tondere filias ſuas docuit. Sed Commodus multo etiam ſolertior, qui tonſorum metu candentibus juglandium putaminibus, comam & barbam ſibi ipſe adurebat. Infelices planè homines quibus facinora flagitiaq; ſua adeò in ſuppliciũ verterant, ut conſcientia ſcelerum, omnium hominum odio dignos ſeipſi judicarent, diſſiſiq; omnium fidei perpetuò in metu & terrore verſarentur. *Amm. Marcell. lib.16.*

Sed multum abeſt ab hac Machiav. doctrina oratio, quã Micipſa Numidię rex paulò antemortẽ ad Iugurthã & filios habuit: Nõ exercitus neq; theſauri præſidia regni ſunt, ve

» rum amici: quos neq; armis cogere, neq; au-
» ro parare queas, officio & fide parãtur. Quis
» autem amicior, quàm frater fratri: aut quem
» alienum fidum invenies, ſi tuis hoſtis fueris?
» Equidem ego regnum vobis trado firmum,
» ſi boni eritis: ſin mali, imbecillum. Nam cõ-
» cordia parvæ res creſcunt, diſcordia maximè
» dilabuntur. Brevis hortatio, ſed plena ner-
» vorum: qua luculenter docuit, quantum in
» bonis & fidis amicis præſidii ſit, quantũ pro-
» ſit benevolentiam & fidem inter propinquos
» fovere. Similis fuit oratio Syllæ ad Bocchũ
» Mauritaniæ regem: Magna nobis (inquit)
» letitia eſt, quum te talem virum Dii monuere
» uti aliquàndo pacem quàm bellum malles.
» Populo Rom. jam à principio inopi melius
» viſum eſt, amicos quàm ſervos quærere: tu-
» tiuſq; rati volentibus, quàm coactis imperi-
» tare. Tibi verò nulla opportunior, amicitia
» noſtra: primùm quòd procul abſumus in quo
» offenſæ minimum eſt: gratia par, ac ſi propè
» adeſſemus: deinde quod parenteis abundè
» habemus. Amicorum neq; nobis neq; cuiquã
hominum ſatis fuit,

Benevolentia quidem civium & fideles a-
mici, quos princeps juſto imperio parare ſibi
debet, adeò tuta firmaq; principatus præſi-
dia ſunt, ut nulla ſatellitum militumve cu-
ſtodia illi opus ſit. Sic Trajanus, quum ama-
ri à populo quàm coli mallet: hoſtiq; formi-
doloſus, civibus charus eſſet, ſæpe veniebat
in amicorum ædes, nulla ſeptus cuſtodia. Hic
quoq; fuit mos veterum Galliæ regum, qui
peregrinis & ſclopetariis ad præſidiariã co-

Dion in Traiano.

hortē non utebantur, ut hodie; neque alios ſatellites, aut ſtipatores circum ſe habebant, præter aliquot nobiles ſolo enſe accinctos.

Amicitiam qui è vita tollunt (inquit Cicero) ſolem è mundo tollere videntur: qua à Deo immortali nihil melius habemus, nihil jucundius. Itaq; ſi exemeris ex natura rerum è ſocietate hominū, benevolentiæ conjunctionē (quam Machiavellus è principū animis ejicere conatur) nec dom⁹ ulla, nec urbs, tare poterit, nec agri quidem cultus ꝑmanebit. Quū enim amicus ſit tanquam alter idē, qui amicum intuetur, tanquam exemplar liquod intueatur ſui, jucundiſſimum eſt habere, qui cū ſecundis rebus lætari, qui cū adverſas partiri, poſſimus. Itaq; ſi ejus amici copia ſit, in cuius ſinu ægritudinē animi & quæ liberè & familiariter effundere poſſim⁹ axima doloris parte levari & exonerari vimur. Præterea quum in noſtris ferè rebus rum perſpicaceſſimus, amici ſi quæ à nobis cantur, animadvertunt, comiter monennos in viā revocant: & conſilia ſæpe ſupitant, quæ nobiſmet ipſi dare nō potuiſſe. Deniq; vita inculta & deſerta ab amicis, d aliud eſt quàm triſtis quædam orbitas, ipue ſuavitatis expers, qua nulla dulci- x ſocietate cōmuni percipi poteſt? quēad um. Cicero, Plutarchus ceteriq; philo- i præclarè diſſeruerunt. Quare ſi quis ates & cōmoda, quæ ex amicitia oriū- opioſi⁹ ſcire cupiet, eū ad iſtos remitto. ud negē multos ejuſmodi amicos exi- quales deſcribuntur à Machiavell. q a-

micos ſe eſſe ſimulant, quandiu aliquam à nobis utilitatem ſe conſequuturos ſperant, & nobis omnia ultrò polliceantur, atque offerant, quum non opus eſt: mox in rebus adverſis, ſeſe avertant. Sed quis bonos verosque amicos propter malos dedignetur, aut amicitiam infamet, propter vitia aut incommoda quæ illam comitantur? Nam & in ſegetibus loliū, & inter ſalubreis herbas noxiæ & venenoſæ pullulant: propterea tamen neque olera innoxia aſpernamur. Itaque conādum in eo nobis eſt, quoad fieri poſſit, ut bonū à malo, ſalubre à noxio, ſecernamus. Qua in re ſimilis cautio adhibenda eſt ei, quam Auguſtus in deligendis amicis uſurpare cōſueverat. Nam quum amicitias temerè non admitteret, familiarium fidem & ceteras virtutes ante probabat. Quos probos, vel minimè diſſimulātes (qualis fuit Mæcenas) munia quæ imponeret integrè obeuntes, deprehenderat, tales in amicorum numerum accipiebat. Sed quemadmodum amicitias non facilè neque inconſultè admittebat, ita quas admiſerat, conſtantiſſimè retinebat. Rebus quoque in adverſis veri & ſimulati amici ſpectantur. Nam ſimulac aliquis in calamitates ex rebus ſecundis incidit, veri cōſtanter manent, avolāt falſi. Præclarè igitur Euripides:

Suet in Auguſt cap. 66.

Eurip. in Hecub.

In adverſis rebus boni ſunt certiſſimi
Amici: ſecundæ verò quoslibet habent amicos.

XI. THEOREMA.

Princeps, quũ morte afficere quempiam cupit, ſpecioſum aliquẽ prætextum adhibere debet: neq; ulla inde invidia aut infamia ſequetur, ſi modò bonorum hæreditatem illius liberis relinquat.

QVUM *princeps* (inquit noſter tyrannodidaſcalus) *ſtruere alicui perniciem, & mortem volet, id aliqua iuſtitiæ ſpecie debebit velare; & eo necato, ab ipſius pecuniis publicandis aut in fiſcum redigendis abſtinere. Nam liberi qui ſuperſunt, mortem patris facilius obliviſcuntur, quàm patrimonii iacturam. Adhoc nihil eſt quod magis odium principi conciliet, quam ſi aut bona aut coniuges ſubditorum attrectet.*

ADIUNGAMUS & hoc tyrannicis præceptis. Nam tyrannis hic quoque mos eſt, calumniis & criminibus falſis circumvenire quos capite plectunt, nonnunquã ...re, interdum ſecundum, ſuppliciũ illatũ. ... Domitiano antè videmus, qui multos ſe...tores, & principes civitatis Rom. leviſſima ...mque de cauſſa, ſuſtulit: quippe ſibi ſuſpe...s, quemadmodũ tyrannis illuſtres & præ...tes viri ferè ſuſpecti eſſe ſolent. Talis fuit

Tacit. Annal. li. 1. & 4. Tiberius qui initio principatus (ut inquit Tacitus) neq; eminentes virtutes ſectabatur & rurſum vitia oderat: quum ex optimis periculum ſibi, à peſſimis dedecus publicū, metueret. Sed poſtea in omnia ſcelera ſimul ac dedecora prorupit, poſtquā remoto pudore & metu ſuo tantū ingenio utebatur. Itaq; quū viros virtute inſignes odiſſet, multos hac Machiavelli arte & doctrina ſuſtulit. Cremutius Cordus nobilis hiſtoricus ab ipſo mori adactus eſt, quòd editis annalibus M. Brutū & Caſſium laudaſſet. Aemilius Scaur⁹, quod in tragœdia Agamemnonem ut tyrannum probris laceſſiviſſet. Multi item alii damnati ab eo quæſita juris ſpecie, quo tyrannidē velaret. *Dion. in Nerone & in Anton. Carac.* Simili impudentia Nero, matre interfecta, litteras ad ſenatum ſcripſit, in quibus præter cetera cōmemorabat, ab ea inſidias ſibi eſſe factas, atque in eo deprehenſa mortem ſibi conſciviſſe. Haud diſpari arte Caracalla, Geta fratre interfecto, progreſſus ad milites, exclamare cœpit, contra ſe factā eſſe conjurationem, & ſe maximum periculum effugiſſe. Deniq; hoc perpetuum tyrannorū inſtitutum eſt, ut ſpecioſo aliquo prætextu ſævitiam & ultionem expleant, ut præſcribit Machiavellus. In eam rem memorabilium & quidem recentium exemplorū tanta copia eſt, ut ſi quis ea colligere velit, amplum commentarium in hoc Theorema poſſit ſcribere. Pariſienſis ſtrages quæ D. Bartholomæi diem inſignem & nefaſtum fecit, mox injuſta ſupplicia, Bricomaldi, Cavanii,

Comitis

Comitis Mongommerii, Mombrunii, fortiſſimorum virorum, & ſimilium, falſis ad eum modum criminibus tecta & colorata ſunt à Machiavellitis, & iniquis judicib. eorũ mancipiis, ſicuti omnib. notum eſt.

Quod dicit filios injuſtè cæſorum mortem parentum, levius ferre quàm jacturam bonorum, in eo paucos (ni fallor) cõſentientes habet. Quivis enim, cui modo viri boni indoles, decus ſemper & vitam ante fortunas ponit. Imo ſi hæres, filius aut propinquus, defuncti injuſte cæſi ultionem licitis & legitimis rationibus perſequi negligit, famam amittit, & legibus ſucceſſione indignus eſt. Ad hoc, injuria parenti oblata, filio quoque facta exiſtimatur, & contra: ac ſi propinqui noſtri amicive læduntur, lædi nos arbitramur. Quamobrem ejuſcemodi injuſta ſupplicia omni fortunarum clade duriora ſunt: animosque eorum quibus decoris exiſtimationisq; ſtudium eſt, & qui planè non ſunt in suos ἄστοργοι, multo acrius quèm cetera incommoda & damna, vulnerant. Ac quamvis homo mortuus non mordeat aut bellum gerat (quod Machiavellitis pro certo axiomate eſt) mors tamen ſæpe hominis ingentium cladium cauſſa exiſtit. Sicuti alio loco fuſius trademus.

XII. THEOREMA.

Princeps leonis & vulpis ingenium imitari debet:non alterutrius ſeorſim ab altero.

Cap.18. 19. de principe.

DVPLEX *eſt* (inquit Machiavellus) *decertādi modus apud homines, nempe aut iure & legibus, quum res ratione tractantur: aut vi. Prior ratio hominum propria eſt, qui ratione utūtur: alter æ beluarum, quæ ratione & iudicio carent. Verùm quũ prior ad fovendos,& in rerũ ſuarum poſſeſſione tuendos homines non ſufficiat, ſæpè neceſſe eſt, ut ad poſteriorē, id eſt ad vim, cōfugiant. Quare opus eſt, ut princeps beſtiam ſimul & hominem agere norit: quemadmodũ veteres præceperunt, quum ſcriberēt Chironem Centaurum, ſemiferũ hominem, Achilli heroi attributũ educatorē fuiſſe His ambagib. ſignificantes, principē hominis & beſtiæ naturam ſimul induere debere. Quum igitur ſcire cogatur beſtiam ſcitè imitari, inter omnes beſtias leonis & vulpis ſimul naturas eligat oportet, non alterius ſeorſim. Vulpes enim ſatis aſtutia pollet, ut ab inſidiis & retibus caveat, ſed imbecillior eſt adverſum lupos: leo contrà ſatis viriũ habet, ut luporum vim arceat, ſed non tantũ ſolertiæ quantũ opus eſt ad vitandas plagas. Vulpem igitur eſſe oportet, ut fraudes prævideat:& leonem, ut valentior ſit,& terrat lupos. Didius Iulianus imper. dextrè vulpē egit, ut imperium obti-*

neret

, vim enim magnã pecuniarum pollicitus mi-
s, ut ipſum imperatorem appellarent: poſtquã
lianus eſt, vulpina arte illorum ſpem eluſit, quũ
minus dares quàm promiſerat. Sed leonem ſi-
gere neſciens, brevi ſublatus eſt. Quum enim
us qui utroq; pollebat cum valido exercitu ad-
ret, Iulianus à ſui corporis cuſtodibus interfe-
ſt, & illi ad Severum tranſierunt. Interea Se-
ut Albinum in Gallia, Nigrũ in Oriente, qui
s legionibus præerant, & ipſum nobilitate ge-
anteibant, verbis ineſcaret, ne ipſi imperiũ oc-
ti obſtarent, vulpem agere ſtatuit. Multa ergo
præclara pollicitus eſt, præſertim Albino, quẽ
s imperij & Cæſarem appellarit: pariure &
ſtitulo quo eſt qui hodie rex Romanorum di-
Nigri verò liberos, ſpecie honoris, penes ſe ut
s habebát, ideò eum metuebat minus. Poſtea
vulpino aſtu Albinum & Nigrum negligẽ-
reddidit, providit ipſe per quietem, ut impera-
pellaretur. Poſt hæc, ad ingenium leonis re-
, in Albinum & Nigrum vires convertit: &
q; delevit. Ita leonis & vulpis partes perire a-
mperium ſibi tutum & ſecurum, ſine ullo æ-
præſtitit. Contra Maximinus poſteaquã à mi-
imperator appellatus eſt, ne una qui vulpis
uſus, ſed tantùm leonem agens, diu non mã-
Multi enim adverſus eum exorti ſunt, ne
quieto imperio potiretur, donec à mili-
tibus quoq; interfectus eſt.

NONDUM ullum Machiavello dignius acroama audivimus. Quippe hîc inſtituit principem, quánam arte beſtiam exprimere poſſit. Parúmne eſt, obſecro, docere qua ratione in homine imiteris beſtiam? Dicent mihi hoc loco ejus diſcipuli, hîc aliquid arcanæ philoſophiæ latere: neque hoc ſentire Machiavellum, ut princeps quadrupedum more pron⁹ eat, aut per ſolitudines Arabum erret, aut in ſpeluncas ferarum ſe abdat, ſed ut aſtutiam vulpis & vim leonis jungat, eorumq; actiones imitetur. Ego illis ſenſum hunc allegoricum vel moralem haud gravatè cõcedo, & facilè patior iſtũ aliquid ſingularis & novi voluiſſe docere. Propius igitur inſpiciamus. Quum (inquit) princeps eo modo qui propri⁹ eſt hominis, id eſt ratione, certare nõ poteſt, beſtiarum more decertare debet eſt, vi aut aſtutia uti. Ego hic breviter ita reſpõdeo: quũ princeps litem movet aut res ab alio repetit, id jure aut injuria facit. Si injuria, ſuſcipere bellum injuſtè non debet: quando omne bellum jure & ratione niti decet, ſicuti alio loco demonſtravimus. Si jure id agat princeps, & is qui cum illi negotium, jus perſolvere recuſat, tũ princeps ut jus ſuum adipiſcatur, poteſt illũ vi & armis piis ac juſtis cogere. Neq; hoc leonis aut belluæ ritu pugnare eſt, ſed hominis ratione utentis more, qui vires corporis, robora equorũ virorumq; arma & muros adhibet, ut quod ratio jubet, piè juſteq; extorqueat. Quare vis legitimo uſu & more tractata, ra-

:ionis & juris miniſtra eſt, illiusq; impe-
iorem gerit. Nihil ergo in ea re beluinū
: qui vim ita adhibent, beſtiam non imi-
ir. Quod ad fraudem attinet, licere quo-
n bello, dolis uti adverſus hoſtem con-
lo, dum nec fides nec belli jura violētur:
; hoc vulpinum aſtum, ſed militarē ſoler-
1 dici debere. Itaq; quum in bellis dolo,
ide, militari ſolertia (nam hæc vocabula
iam in partē accipi poſſunt) utimur, neq;
tias effingimus neq; vulpinamur.

Sed Machiavello longè alia mens: princi-
e idelicet nulla juris aut fidei aut promiſſi
igione obſtringi debere, quo minus nunc
nunc fraude utatur, ut quæq; maximè ido-
a erit àd incepta perficiēda. Nam fidei, ju-
ſjurādi promiſſi nulla mentio inter Machia
elli diſcipulos, niſi ut ludibrio habeant, eos
ui ejuſcemodi vincula humanæ ſocietatis
n&a & in pretio habent. Sed quæ ad fidem
: ꝓmiſſa pertinent, ſuo loco reddem⁹, nunc
antùm mihi conſilium eſt docere, dolos a-
tusque, quales hîc intelligit Machiav. nun-
juam proſperè ſuis autoribus cedere, imò eos
n caſſes quos tendunt, ſæpius incidere.

Quum Annibal Marcellum Imperatorem *Liv.*
Rom. inſidiis intercēpiſſet, & ejus annulo cū *Annal.*
corpore eſſet potitus, nomine Marcelli ejus 27. &
ſigno obſignatus literas mittere ad Salapia- 36.
nos (& proximè erat Salapia) ſtatuit: ſe no-
&e quæ diem illum ſequutura eſſet Salapiam
venturum: parati milites eſſent, qui in præ-
ſidio erant, ſi quò opera eorum opus eſſet.

Criſpinus alter conſul, metuens ejus ſigni errore ne qui dolus nectaretur à Pœno, circa civitates proximas nuncios miſerat occiſum collegam eſſe, annuloque ejus hoſtem potitum: ne quibus literis nomine Marcelli cōpoſitis crederent. Paulo antè hic nuncius cōſulis, Salapiam venerat, quàm literæ ab Annibale allatæ ſunt. Itaque circa portam, qua venturum hoſtem rebantur, quod roboris in præſidio erat opponũt: oppidanos per muros urbisq; opportuna loca in ſtationib. diſponũt Annibal quũ ad urbem acceſſiſſet, perfugas Romanorũ, qui & latinè loquebãtur & arma Romana habebant, in primo agmine ire iubet. Ii, ubi ad portam eſt ventum, excitãt vigiles: aperiri portam iubent, conſulem adeſſe. Vigiles, cataractã in tantũ altitudinis ſubducunt ut recti ſubire poſſent: quum ſexcenti fermè intraſſent, remiſſo fune quo ſuſpẽſa erat, cataracta magno ſonitu cecidit. Salapiani perfugas invadunt & trucidant. Ita inde Anibal ſuametipſe fraude captus abiit. Quippe omnes illius Vulpis ingenium norant. Itaque ſuis cum artibus ſæpe eludebant: ſicuti à venatoribus capiuntur vulpes, quum retia in contrariũ tenduntur. Ac profectò eiuſcemodi fraudes, quæ perfidiã redolent, haud ſatis ferè feliciter eveniũt. Nã (ut præclarè Athenienſes dixerunt, quũ monerent Ætolos, ne temerè Rom. ſocietatẽ celeritate nimia conſiliorũ exuerent) conſilia callida & audacia, prima ſpecie læta, tractatu dura, eventu triſtia, ferè ſunt.

Aſtuta conſilia, pericu-loſa.

In hac

n hac quæſtione de fraude & perfido aſtu, *Liv.*
noratu digna eſt ſenatus R. ſententia. *Annal.*
um enim bellum Macedonicū in expecta- *lib. 42.*
ne eſſet, nihil tamen ſatis paratū haberēt
mani ad id gerendum præter animos, pri-
m legatos mitti ad Perſeū placuit, qui res
peterent, & ſciſcitarentur, an pro injuriis
p. R. illatis ſatisfacere vellet. Illi, quum eū
æparata atq; inſtructa omnia habere cer-
ret: & ſuo maximè tēpore, atq; alieno ho-
bus, bellū incipere poſſet ni vana ſpes pa-
s eius conſilia occæcaſſet, autores illi fue-
nt mittendæ Romā legationis, quum præ-
ermittendam nullam ſpem pacis cenſerent.
nterea inducias petenti Perſeo concedunt,
irtutū iter eius legatis eſſet. Martius & Atti-
us (illi legati Rom. erant) Romam quū ve-
iſſent, legationem ita renuntiarunt, ut nul-
a re magis gloriarentur, quam decepto per
nducias & ſpē pacis rege. Ita per ſpeciem re-
conciliandæ pacis extrahi tempus, ut ſpatium
ad cōparandum militem habeant. Hæc, ut
ſumma ratione acta, magna pars ſenatus ap-
probabat: veteres & moris antiqui memores,
negabant ſe in ea legatione Romanas agno-
ſcere artes. Nō per inſidias, & nocturna præ- *Verſutiæ*
lia, nec ſimulatam fugam, improviſosque ad *à Roma-*
incautum hoſtem reditus, nec ut aſtu magis, *nis re-*
quàm vera virtute gloriarentur, bella maio- *pudiatæ.*
res geſſiſſe. Indicere prius, quàm gerere ſo-
litos bella: denunciare etiam, interdum lo-
cum finire in quo dimicaturi eſſent. Eadem
fide indicatum Pyrrho regi medicum vitæ e-

jus inſidiantem: eadem Faliſcis vinctũ traditum proditorem liberorum ipſorũ. Hæc Romana eſſe, non verſutiarum Punicarum, neq, calliditatis Græcę: apud quos fallere hoſtem, quàm vi ſuperare glorioſius fuerit. Interdum in præſens tẽpus plus profici dolo, quàm virtute: ſed ejus animum in perpetuum vinci, cui confeſſio expreſſa ſit, ſe neq; arte neque caſu, ſed collatis cominus viribus, juſto ac pio bello eſſe ſuperatum. Hæc ſeniores, quibus nova hæc minus placebat ſapientia: quorum antiqua & prudẽs autoritas, dum Punicos & vulpinos aſtus aſpernantur, pluris apud nos eſſe debet, quàm centum Machiavelli.

Froſſ. li. 2. cap. 88. 89. ANNO CIↃ. CCC. LXXXIII. dux Andium Caroli Sapientis frater, expeditionem in Italiam ſuſcepit, ut regnum Neapolitanum ſubigeret. Inter ceteros principes qui ſeſe expeditionis comites ultro adjunxerãt, Comes Sabaudiæ erat cum inſtructo equitatu. Iam pervenerant in Apuliam & Calabriam nullo obvio armato, cum ſermone inter eos fortè orto, de locis munitioribus, quæ tranſitum morari aut prohibere poſſent: renunciat aliquis, Andium duci validiſſimum totius regni locum eſſe arcem Ovi, quæ Neapoli in mari ædificata eſt, quam Carolus Paceus, qui de regni Neapolitani jure contendebat, præſidio inſediſſet. Ac quum dux de rationibus arcis tam munitæ potiundæ conſultaret, intervenit magus quidam qui polliceretur, ſe tam facilè arcem in manus ejus traditurum, quàm tradidiſſet Carolo Paceo, qui

qui tum eam obtinebat; Qua via, in-
dux. Ego (inquit magus) denſam nu-
è mari ſublimè attollam, quę pontis ſpe-
referat: ita rei tantæ miraculo, attoni-
ſtes ultro metu in deditionem venient.
verò, inquit, poterunt ne per hunc pon-
armati ſuperſtantes ad arcem ſuccede-
Haud equidem hoc affirmem (inquit ma-
) nam ſimulatq; ſubeuntes crucis ſigno ſe
nient, aut alioqui manus vel crura decuſ-
m compoſuerint, evaneſcent omnia Sub-
t dux: & comitem Sabaudiæ acciri juſſit.
ibi venit, ei dux omnia refert, ejusque ea
re judicium & conſilium exquirit. Tu co-
s rogo te, inquit, ut hominem ad me mit-
; licet enim per otium ex eo quæ dici ſciſ-
ari. Poſtero die magum ad comitem mit-
. Ibi comes ita incipit: Heus tu, polliceris te
obis traditurum Oviarcem: Polliceor (in-
uit) quippe eam Carolo Paceo tradidi, qui
unc ea potitur & me plus quàm ullas vires
etuit. Comes: at ego illũ ea cura metuq; libe-
o: neq; patiar dici ā tot & tā ſtrenuis equitib.
aceū tam imbecillum hoſtem, debellari nō
otuiſſe, niſi unius magi opera. Hē carnifex,
des, & huic impoſtori cervicem incidito. Ita
uſſu comitis carnifex eum arripuit, & ſecuri
percuſſit: quū is præſtigiis & arte magica vin-
cere nollet, ſed vera virtute. Ac generoſi pro
fectò pectoris homines, tales aſtus & callidi-
tates aſpernãtur: q̃ etiã diu valere nequeunt.
Nam ſimul ac principẽ aut ducem ijs uti fama
diſtulit, pari arte declinari ſolet: ac tũ quoq;

quum ſine dolo & candidè agunt, dolos ſemper machinari putātur. Iis uti ut Severo proſperè ceſſerit, non tamen omnibus aut ſemper, aut plerisq; feliciter evenit. Imò ne Severi quidem fraudibus, propter quas adverſo tumore fuit, ſed aliis ejus virtutibus, ſecundum rerum curſum tribuo.

Sed malitiámne an ſupinam ignorantiam appelllem, quod de Chirone iſte dicit? Apud quē legit Chironem hominem & beſtiā ſimul fuiſſe, & attributum Achilli ut artem iſtam edoceret, jungendæ ſimul cum homine beſtiæ? *Xenophō deVenat.* Xenophon ſcribit Chironem fratrem fuiſſe. Iovis (adeò illum ſupra ceteros attollit) hominem bonarum artium, virtuti, juſtitiæ, pietati, deditum, Adhæc Æſculapium, Neſtorē, Amphiaraum, Peleum, Telamonem, Theſeum, Vlyſſem, Caſtorem, Pollucem Æneam, Achillem & ceteros heroes, quos Græcia in deorum numerum retulit, virtutem ab eo didiciſſe, quæ immortalem illis gloriam & divinitatis opinionem famamque circundedit. Ceterum Chironem non vixiſſe Achill sęvo, ſed aliquot antè ſeculis: verùm quū ejus diſciplina Achilles eruditus fuiſſet, idcirco Achillis præceptorem habitum eſſe. Eum quidem poëtę Centaurum vocant, quòd equis agitandis & venatu delectaretur, ſtudijs principe dignis: ſed quanquam ad equos & equeſtre ſtudium animum adjunxiſſet, nunquam tamēn beſtiæ ingeniū ſapere viſus eſt: divinitatē potius, propter inſignes virtutes quę homines Deo adjungūt, removent à beluis. Itaque hic

que hic beluinam malitiã prodit Machiavel. dum generoſi & ſtrenui principis Achillis exemplo perverſè abutitur, quo perſuadeat principi, ut beſtiarum morem ſequi nõ dubitet. quando Achilles a Chirone Centauro inſtitutus, in homine beſtiam imitari didicit. Quippe mera eſt fabula: & Chiron divinitatẽ quàm beluinam feritatem proprior, nullis niſi heroicis diſciplinis & virtutibus Achillẽ erudijt: neq; eum ita educatum vulpinas verſutias, aut magnanimo principe indignas artes uſurpaſſe, unquàm legimus.

Verum quum tãtopere laboret iſte, ut perſuadeat principi leonẽ & vulpẽ imitari, quin ſimul ſuadet, ut duorum iſtorum animaliũ imagines expreſſas pro inſignib. geſtet? Multi leonum figuram in ſcutis præſerunt (quippe hoc animal generoſum eſt) ſed neminem vidづemus qui in clypeo Vulpem depingat. Generoſa enim indoles & virtutis amans, aſtus, fallacias, & vulpinum ingeniũ odit. Machiavelli ſectatores, qui decorum principi cẽſent: ut vulpis & leonis naturam induat, ut ſuam ipſi diſciplinam probent, gerant in inſignibus Vulpes. Sed quo facilius ſimplicitatem hominum captent, nudare ſeipſos nolunt, neq; [tal]es ſunt, tales agnoſci, ne larva detra[cta t]anquam Vulpes exibilentur à Populo.

XIII. THEOREMA.

Crudelitas quæ laudabilem finē ſibi proponit, reprehendi non debet.

ROMULUS (inquit Machiavellus) *regni initio Remum fratrem interemit. Et aliquanto poſt in mortē Tatij Sabinorū regis conſenſit, quē in civitatis & imperij ſocietatē acceperat, ut in una civitatem duo populi, Romani & Sabini, coaleſcerent. Plerìſque rudibus & parum acutis hominibus videri poſſet. Romulum malè inchoaſſe regnum à cæde fratris: & facinus fuiſſe peſſimi exempli. Verùm quod ad me attinet* (inquit cruentus iſte doctor) *longè aliter ſentio. Nam axioma perpetuum eſt, Reipublicæ ſtatum novis legibus rectè condi & componi non poſſe, ſi plures iuris conditores & rerum arbitri exiſtant. Unius enim tantùm hominis ingenio omnia provideri, & conſtitui oportet. Itaque princeps qui eò eniti cupiet, reprehenſione dignus non erit, ſi novo & inuſitato facinore id aſſequi paret. Vis enim ea quæ omnia evertit, & delet, magnopere culpanda eſt: at non ea, quæ ad res melius componendas comparata eſt. Quare Romulus laude dignus, quod fratrem ipſe interfecit, & Tatium cōſortem imperij interimendum curavit, ut ſolus commodius Romanæ civitatis ſtatum formaret: ſicuti poſtea f[illegible], inſtituto [illegible], quem de omnibus negotiis*

p[illegible]cis, &

pacis, & belli conſulebat: & multis prætereà egregiis legibus, ac moribus urbem condidit. Par ſuoque laus Agidi Spartæ regi debetur, qui quum corruptum Lacedæmoniorum ſtatum inſtaurare cuperet, & veteres Lycurgi leges in uſum reducere veritus, ne Ephori ipſius deſtinatus adverſarentur, eos occidi juſſit. Quo facto magnum ſibi decus peperit, imo propè majus quam ipſe Lycurgus, primus earum legum lator. Agis quidem quæ animoſe inchoaverat, abſolvere non potuit, propter infauſta Macedonum arma, qui cum prælio vinceret, ita præclara eius incepta ad irritum ceciderunt.

NVLLA unquam cædes, nullum ſcelus commiſſum eſt, quod ſpecioſo aliquo nomine prætextum non fuerit. Alij juſtitiæ ſpecie injuſtitiam velant quæ fecerunt, jure & æquitate niti: & magiſtratum nihilo ſegnius animadverſurum in cæſos quàm ipſi fecerint: ſe compendiaria via idē aſſequutos, quò longo judiciorum & quæſtionū anfractu, vix tandē perventuri erant judices. Ita ſe pro prędonibus & ſicariis judiciorum compēdiarios contractores impudenter ferre audent. Nā eos cur puderet, quum forēſis juriſdictio hodie multis in locis ita pervertatur, ut cædibus & latrociniis obtentui fit: vulgoque qui vel conſcientia ſua teſte ſcelerate agunt, juris ac juſtitiæ nomen uſurpent; ut ſe benè agere aliis perſuadeant? Homicidis ac ſicariis licebit in poſterum abſque ullo pudore jactare, ſe pœnas judicijs debitas antevertere; &

multò

multò brevius de reis ſtatuere quàm magiſtratib. quum judices ipſi & magiſtratus eadem via graſſentur, nec minus iniqua facinora per alios perpetrent. Vtrique ſanè (juxta hoc Machiavelli præceptum) laudabilem finem prætendunt ſuis ſceleribus, jactantque quidquid agunt, juris & juſtitiæ exercendæ eſſe. Alii alio fine, nempe bono publico, ſævitiam ſuam velant, dicuntq; ſe majoris fraudis vitandæ cauſſa occupaſſe facinus, quæ timeretur ab iis, qui jure cæſi eſſent. Alii pacis & tranquillitatis larvam induant, & ſuadere conantur, cædes ad motus ſedandos, & pacem ſtabiliendam eſſe perpetratas Deniq; (ex hac Machiavelli doctrina) nullus exiſtet tam importunus tyrannus, tã immanis ſicarius, qui non adſolvi, laudari, præmio etiam donari debeat. Quippe omnibus cædibus & parricidiis honeſtus ſemper finis prætendi poterit, neque deerit acerbiſſimis carnificibus ſplendidus color, quo execranda ſcelera fucare utcumq; audeant. Verùm, arceſſitis iſtis coloribus, perinde ut fuco meretricio, tandem elutis & larva detracta, patefactæ cædes, latrocinia latrocinia, impii impii, veris vocabulis appellantur. Quantùlibet callidè iſtæ agant vulpes, tandem tamen pro vulpibus agnoſcuntur: atq; ut multos impune fefellerint priuſquam eſſent agniti, pœnas tamen fraudum poſtea cum fœnore exſolvunt. Quippe nemo illis credere aut fidere vult, etiam quum candidè, & bona fide agere in animum induxerunt. Omnes enim quum illos ex præ-

Cædes ſemper cædes eſt quemcũque in finem fiat.

ex præterita vita æſtimēt, infidos, verſipelles, queis nullum fas. nulla religio ſit, mutati in melius animi fidem facere nequeunt. Hoc ergò jam primum & non leve malum oritur ex hac Machiavelli diſciplina: quòd qui ea utuntur peſſimè ſibi conſulunt, & omniū in ſe hominum odia concitant.

Sed & alterum quoq; nihilo levius incōmodum ex hoc pręcepto proficiſcitur. Nā ſi princeps ſpecie laudabilis propoſiti, cædes facere ſibi permiſerit, omnē æqui juris, judiciorum pœnarum, morē ordinemq; pervertet, & ſtatum ſuum ac Reip. in periculum adducet. Nam ſi Iudicia malè exerceantur, cetera quoq; peſſum ibunt: ſi judicia vigeant, cetera ſimul florebunt, ſicuti aliàs copioſius oſtendemus. Adhæc injuſtæ cædes nunquam diu inultæ manent: ſed Deus ſua illis prę mia, & mercedem perſolvit, quemadmodum contigit Romulo (cujus exemplū profert iſte) qui ſicut injuſte fratrem & ſocium ceciderat, ita viciſſim cæſus eſt. Ejus rei cōplura exempla vidit noſtra ætas, & plura, etiam (ut ſpero) viſura eſt in eos quos Dei manus nondum adepta eſt. Porro extra hæc mala & ſupplicia quæ ferè ſicariorum & latronum veſtigia urgent, & uſque ad ſepulcrum comitantur: præterq; furias, terrores & occulta tormenta, quæ cōſcientia ſcelerū, mētes eorum aſſiduè exagitant: poſſem hic refellēndo huic dogmati memorabilem Pauli ſententiam proferre, facienda non eſſe mala, ut eveniant bona. Sed jam alio loco teſtatus ſum,

tus ſum, nollem me ſcripturam, rem tam ſanctam ac pretioſam, proferre in refellendo profano iſto & impio homine: ſed ſuis eum telis configere, id eſt Ethnicorum teſtimoniis: qui hac una in parte eum referunt quòd chriſtiani non ſunt. Nam cetera prorſus ab eo diverſi, tum in hoc argumento procul abſunt ab execrabili iſtius doctrina.

Tarquinius Superbus quum propter atrocia facta in charitate civium ſpei nihil reponeret, metu regnum tutari ſtatuit. Itaque ut eum pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum ſine conſiliis per ſe ſolus exercebat: perque eam cauſſam occidere, in exilium agere bonis multare poterat, non ſuſpectos modò aut inviſos, ſed unde nihil aliud quàm prædam ſperare poſſet, idque per ſpeciem firmandi principatus. Verùm quam rectè firmavit? Tantùm conſequutus eſt hac Machiavelli doctrina obſervanda, ut omnium in ſe concitatis odiis, abrogato regno, exterris exulque interiret.

Liv. Annal. li. 1. & 2.

Veteres quidem Romani tantum à ſævitia abfuerunt, ut ab acerbioribus etiam, quanquam juſtis damnatorum ſuppliciis abhorrerent, nedum libenter innoxio ſanguine luderent. Teſtis ejus lenitatis eſt. Metius Fufetii qui propter proditionem diverſis equis diſtractus eſt. Nã etſi tam atroci pœna dignus erat, Romani tamen adeò horruerunt, ut averterent omnes à fœditate ſpectaculi oculos, & primùm ultimumque illud apud Romanos ſupplicium

plicium exempli, parum memoris legum humanarum fuerit.

Diſplicuit quoq; Romanis quod nonnulli juniores ex patribus Genutium ſeditioſiſſimum tribunum pleb. domi necaſſent, quia plebem concionibus & agrariæ legis ſtimulis incenderet. Si Genutio dies dicta eſſet, ſatis fortè materiæ erat ad eum damnandum Iuri quidem obſtabat ſacroſancta ejus magiſtratus autoritas, neque licebat tribunum pleb. manu aut verbo violare, donec magiſtratus abiſſet. Itaque aut alia via ejus actionibus reſiſtendum erat, aut accuſatio differenda donec privatus eſſet. Hæc ſpecioſa cauſſa eſſe videbatur, cur is jure an injuria tolleretur, atque ita obviam iretur tribunitiis procellis. Hæc tamen vis peſſimique exempli victoria non placuit, multisque poſtea ſeditionibus materiam præbuit.

Quod ſcribit iſte Romulum Tatii, quem in regni ſocietatem acceperat, mortem curaſſe, ut rem Romanam facilius ſublato æmulo, componeret, falſum eſt. Nam teſtantur historici, eum hoc edito facinore inſoleſcentem, multa ſuperbè & in ſenatus contumeliam egiſſe. Itaq; in templo Vulcani, ſeu ad Capræ paludem, patrum manibus diſcerptum eſſe, & diſſecto interfecti corpore, partem quamque in ſinu extuliſſe. Mox ſolicita civitate deſiderio regis, ſubornaſſe quẽdam, qui diceret eum ſublimen raptum abiiſſe in cœlum. Atque hoc mendacium adjuviſſe patres, & Romulũ, facta fide immortalitatis, retuliſſe

Dion. Halyc. lib. 2.

tuliſſe inter deos, quamobrem illi injuſtam Remi & Tatii cædem Romuli cæde ulti ſunt. Quippe hic ferè perpetuus canon eſt, ut qui alios injuſtè ceciderunt, viciſſim ipſi cædantur: pauciſſimas quidem exceptiones habet.

Quod dicit unius ingenio atque autoritate Reip. ſtatum conſtituendum eſſe, uſu ipſo refellitur. Qum enim Romani libertati æquandæ & Reipubl. conſtituendæ leges condere vellent, duos conſules (quod tunc ſummi imperii nomen erat) huic muneri nō ſufLiv. Annal. lib. 3. Dion. Haly. li. xc. fectoros rati, reliquis abrogatis magiſtratibus tranſtulere imperium ad decemviros, qui ex patriis moribus & peregrinis legibus optimas ſeligentes & Reip. maximè utiles jura populi R. conſtituerent. Itaque ab illis XII. tabularum leges ſcriptę & perlatæ ſunt, quas ne uſus quidem longo tempore poſt eorum ætatem experiendo arguit: & nunc quoque aliquæ ex illis leges obſervantur. Naturæ quoq; judicium id confirmat: quum plus polleant multorum ingenia conſiliaq; legē multorum ſententiis deliberatam, & verſatam præſtantiorem eſſe, quàm quæ unius arbitrio ſit condita. Sed hac de re ſatis copioſē alibi.

Ceterum quod de Agide narrat Machiavellus longè aliter apud Plutarchum legitur. Nam is ſcribit Agim fuiſſe placidiſſimis & manſuetiſſimis moribus, ac conatum eſſe Spartanæ reip. ſtatum corrigere, & vetera Lycurgi inſtituta reducere. Qumq; Ephorii ipſius conſiliis obſtarent, effeciſſe, ut Lyſan-

d'er &

der & Ageſilaus, qui ſtudio ejus favebant, Ephori crearentur. Sed unum Ageſilaum avaritia victum hoc præclarum Agidis inceptum & Sparta dignum corrupiſſe atque vertiſſe. Hæc de Agide Plutarchus, qui non ab eo necatos Ephoros, ſed ab Ephoris necatũ Agim, ſcribit: neq; de Macedonum expeditione adverſus Agim verbum ullum facit, neq; (ut opinor) ſcriptor alius. Itaq; ſplendidum hoc mendacium ab ſe confictum nemini debet Machiavellus.

XIV. THEOREMA.

Princeps ſævitiam exercere debet uno veluti ictu atq; impetu: beneficentiam paulatim.

Qui principatum aliquẽ invadit (inquit Machiavellus) *quæcũque ſæve & acerbè fieri expedit, ea primo impetu exequi debet, ne ſæpius omnia illa repetere neceſſe ſit: quo ſubditos poſtea mãſuefacere leni, & moderato imperio poſſit. Nam iniuriæ ſemel, & uno veluti ictu inferri debent, ut quo rariores ſubditis illatæ fuerint, eo minus irritent. Contra verò, beneficia ſenſim & paulatim conferenda ſunt, ut ſæpius iterata animos eorum, qui accipiunt vehementius imbuant. Plurimi quidem extitere qui propter ſævitiam trãquillum principatum diu obtinere non potuerunt: ſed id propterea evenit, quia ſævitiam dextrè non exercuerant. Quæ verò ſævè fieri debent, dextrè fient,* *Cap. 17. de principe.*

fient, ſi ſemel tranſigantur, velut per neceſſitatem firmandi ſui ſtatus, vitandi maioris incommodi, & Reipubl. ex amplificandæ. Agathocles Siculus, hac diſciplina uſus, ad Syracuſarum regnum ex humili & ſordido genere pervenit. Quippe in Sicilia patre figulo natus, non honeſtiorem pueritiam quam principia originis habuit: & omnivita turpis, viris tamen magnitudinem quandam animi adiungens, primo gregarius miles, mox centurio & tribunus militum factus, tandem prætor Syracuſanorum conſtituitur. In eo magiſtratu, Syracuſanum imperium occupare quum vellet, veluti reipubl. ſtatum formaturus eſſet, & magnum aliquid communi conſilio deliberandum relaturus, ſenatum & populum in concionem vocari iubet. Sic compoſitis rebus, immiſſis militibus, populum obſidet, ſenatum & ex plebe locupletiſſimos & promtiſſimos quoſque trucidat. Ita nullo impediente, Syracuſarum urbe & imperio potitur. Itaque qui Agathoclis prudentiam conſideraverit & magnitudinem animi eius in tanta re ſuſcipienda & exequenda, nihilo eum inferiorem quovis alio duce, aut imperatore iudicaverit. Memoria noſtra, regnante Papa Alexandro VI. Olivarius Firmanus à pueritia educatus eſt à Ioanne Fogliano avunculo ſuo, is illum ſimulac ætas militiæ patiens fuit, ad bellum miſit, ut ſtipendiis faciundis ſub Paulo Vitellio imperatore, militares artes diſceret & ad honoris aliquem gradum perveniret. Olivarius manu promtus, impigroque atque acri ingenio, poſtquam aliquandiu gregarius miles fuit tam humile vitæ

genus

genus periculi ... ſuam patriam ſuam, quorundam civium ſuorum ope de improviſo aggredi, & ea potiri. Vt conſilij compos eſſet, literas ad Ioannem Foglianum avunculum componit: in eis ſcribit, ſe quum perdiu à patria abfuiſſet, propinquos & amicos viſere aliquando cupere. Sed ut ſui cives noſſent ipſum decus aliquod bello quaſiſſe, quam honorificentiſſimè fieri poſſet, urbem velle ingredi, centum equitum, clientum & amicorum, comitatu inſtructum. Daret operam ipſe, ut cives feſto apparatu obviam venirent: id non tantum ſibi honori fore, ſed etiam ipſi avunculo, à quo eſſet educatus. Ioannes eo nuncio non mediocriter exhilaratus, omnia enixè parat, quæ ad ſororis filium excipiendum, honorificè poterat. Itaque cives, quum omni rerum verborumque honore, quanto maximo poterant, celebraſſent eius adventum, eum quoque in publicas ædes deducunt, ibi aliquot dies quieſcit, dum interea parantur quæ ad exequenda deſtinata ſtruxerat. Tandem ſplendidum convivium inſtruit, et avunculum & nobiliſſimos ex civibus adhibet. Sub finem convivij, de rebus ſeriis & maioris momenti ſermonem inijcere cœpit, de Papa Alexandro, de duce Valentino eius filio, eorumque conſiliis & deſtinatis. Ad ea quum eius avunculus nonnihil reſponderet: tum Olivarius renitens ſermones de rebus eiuſcemodi ſecretiori loco habendos eſſe dixit. Ac veſtigio, quaſi aliquid occultioris conſilij eis aperturus, in abditam ædium partem eos ſeducit, remotis omnibus arbitris. Vix eo loco conſederant eius avunculus & ceteri illuſtres cives, quum ecce

irrum-

irrumpunt milites, quos prope eum locum abdiderat, & avunculum eius atque alios trucidant. Iis ita geſtis, Olivarius cum ſuorum globo per urbē volitans, magiſtratum in palatio obſidet: denique omnes ſubigit, ut eius imperium accipiant. Ita principatu in ea urbe adeptus Reipub. ſtatum compoſuit, omnibus interemtis qui mutatione offendi & nocere ipſi poterant. Ac paulo pòſt, civilis & militaris diſciplinæ legibus conditis, non tantùm Firmanum principatum ſibi tutum reddidit, ſed finitimis quoq; terrori erat. Perincommodè & infeliciſſimè accidit, quòd à Cæſare Borgia imprudens deceptus eſt. Borgia enim quum perblandis & benignis dictis eum Senogalliam pellexiſſet, comprehēdi & ſuſpēdi iuſſit. Sed niſi mala ſors invidiſſet, magnas res haud dubiè geſturus videbatur.

MACHIAVELLUS ut principem tyrannica diſciplina perfectè imbuat, hoc loco edocet, qua ratione populum recens ſubactum manſuefaciat, ejusq; gratiam ſibi conciliet. Princeps (inquit) magnam aliquā ſtragem primò & uno impetu edat, ſuſpectum ſibi quemque interimens. Ceteros qui ſupererunt, ſibi comitate amicos reddere; & beneficijs paulatim vincere poterit. Sed quis eſt, obſecro tam communis ſenſus expers, qui doctrinam hanc abſurdam, juxta atque impiam eſſe intelligat? Qui enim fieri poſſet, ut princeps, tā barbaro & immani facinore perpetrato, ſubditorum animos ſibi conciliaret, quū boni quinq; principes omni genere clementię, & benignitatis vix hoc conſequātur?

Ingens immanitas ex animis deleri nequit.

Nulla

Nulla eſt tam effœminati animi, aut tam proiectæ ac ſervilis patientiæ natio, quæ non malit centies mortē oppetere, quàm principis à civili ſanguine principatum inchoantis jugū imperiumq; ſubire. Quòd ſi vis cogat frænum accipere, diuturnior tamen quàm vis, ac neceſſitas principatus eſſe non poteſt. Id vel Oliviarii iſtius Firmani exemplo doceri poteſt, qui brevi ſublatus eſt: neque multo aliter ipſe Cæſar Borgia, qui iiſdem artibus Romandiolæ principatū occupaverat: ſicuti alio loco dictum eſt. Sed quid crudelius aut deteſtabilius excogitari poteſt, quàm quod de Olivario narrat Machiavellus? qui pecie amicitię propinquos & cives ſuos, à quibus honorificè exceptus fuerat, per ſummū ſcelus interfecit. Proponit tamen exemplum tale Machiavellus imitandū principi, ſicuti antea Cæſaris Borgiæ. Agathocles verò (quemadm. Suidas & aliii ſcribunt) tyrannidem quidē Siciliç invaſit. Syracuſarum principibus per dolum interemptis. Sed dignum ſceleribus exitum habuit. Nam, quaſi anguſtioribus inſulæ terminis clauderetur, ſpe amplificandi regni, è Sicilia in Italiam trajecit. Sed quu, eorum quos in partes & cōſiliorum ſocietatem attraxerat immutata voluntate, omnia ei in in Italia aſpera fœdaque eveniſſent, irrito incepto regredi coactus, ægritudine animi & morbo cōſumtus eſt. Suntne hęc judicia Dei, qui tyrannos eadē via perdundat, qua graſſari paſſus eſt? Agathoclem tamen, quamvis infamem vitā inhoneſto exitu clauſerit, au-

det Machiavell. ſummis imperatoribus componere, exemplar, ſcilicet imitandum principi. Neq; huic impio aliud propoſitũ eſt, quam principi perſuadere, ut à virtutibus ad vitia transfugiens, tyrãni animum & mores induat. Verùm de effectis & fructibus ſævitię, quũ antea ſatis copioſè diſſeruerim, plura hîc non addam.

Sed operæ pretium eſt attendere, quàm lepide probet, pœnarum acerbitate ſemel defungendum eſſe, ne videlicet ſi ſæpius & repetitis velut ictibus ſubinde iteretur, acriorẽ ſui ſenſum memoriamq; relinquat. Quaſi verò crudelitatis vulnera eo tantùm momento ſentiantur ac doleant, quo ſunt illata. Nam contrà ex indigno multorum cæde vehemẽs dolor, tam altè in pectora propinquorum amicorumque deſcendit, ut eius memoriam, per omne vitæ tempus ſervatam, hæreditariam ſæpe ad poſteros, in tertiam uſq; ſtirpem, tranſmittant. Atrocia verò facta, quæ iteratis vicibus, & per intervalla eduntur, quanquam repetitis, & continuis iniuriis animos exulcerant, haud ita acriter tamẽ vulnerant, neq; tam pervicaciter inſidunt mẽtibus hominũ. Senſibus quidem noſtris multo fœdius horribiliusq; ſpectaculum eſſe liquet, ingentes trucidatorũ corporũ acervos, quam duo triáve cæſa, cernere. Deinde quis ſperet principẽ, qui tã ferali introitu principatus initia conſecraverit, deinceps melius acturum, utcunq; ſimulatis, & quæſitis blanditiis clementię fidem facere ſtudeat? Vbi enim ſemel

tantæ

tantæ atrocitatis imago occupavit animos, ita pertinaciter hæret, ut inde quamlibet lōgi humanitatis demonſtratione elui exſerive nequeat.

XV. THEOREMA.

Tyrannus ſtrenuus & virtute præditus, ut tyrannidis opes firmet, alere factiones inter ſubditos, & boni publici amantes tollere debet.

SÆPENUMERO *uſuvenit* (inquit novus iſte Philiſtus) *in regionibus quæ ab uno reguntur, ut quod principi utile eſt, dānoſum ſit ſubditis: viciſſimque quod ſubditis cōmodum eſt, id principi ſit incommodū. Quæ res ſæpe ex principibus tyrannos facit, quū illi ſuam utilitatē ſubditorum commodis anteponant: ſed ſubditos quoq; ſæpenumerò adverſus principem concitat, cùm tyrannidem & iniquum imperium diutius ferre nequeunt, Itaq; princeps ut coitionibus ſubditorum obviam eat, impediatq; ne adverſus tyrannidem coniurent, ſerere alereque odia & factiones inter eos debet. Quippe ea ratione ſibi invicem diffidentes, & metuentes ne alteri alteros accuſent, nihil audebunt in eum machinari. Adhæc quotquot libertatis publicique boni amantes, & Tyrannidis inimici erunt, eos necandos curet. Si Tarquinius rex ultimus Ro-* Comm. li 2. c. 2. lib. 3. c. 3

manorum, hoc præceptum uſurpaſſet, Brutumque interemiſſet, nemo auſus eſſet quidquam adverſus ipſum moliri, ſemperq; nullo adverſante, tyrannidẽ pro libidine exercuiſſet.

QVIBUS artibus pareturtyrannis, ſævitia videlicet, impietate & injuſtitia, exẽplis Cæſaris Borgiæ, Olivarii Firmani & Agathoclis, antè docuit Machiavellus. Nunc qua ratione adepta conſervetur, aperit: fovẽdo nimirum diſſidia & partes inter ſubditos, & Reipublicę amantes necando. Nemo enim publicæ utilitatis ſtudioſius eſſe poteſt, quin tyrannidis inimicus ſit: nemo è contrario tyrannidem probare, quin idem publici boni ſit hoſtis. Quippe tyrãnis omnia ad ſe rapit, ſubditos bonis & commodis exuit, ut ea libi ad judicet: alienis pro ſuis, communibus velut propriis, abutitur. Quamobrem qui proprijs tyranni commodis ſervit, ſubditorum ejus utilitatem negligit: qui publico ſubditorum emolumento ſtudet, privatis tyranni rationibus adverſetur neceſſe eſt. Hic autem teſtor, me de tributis aut vectigalibus non loqui, quæ jure à ſubditis exigi poſſunt. Quum enim ii ſint legitimi principum reditus, ea imperare & colligere legitimi principis opus eſt. Hic verò de operibus tyrannorum propriis agimus.

Tyranni omnia in ſe trahunt.

Siqua profectò ratio eſt fovendæ tyrannidi idonea, ea eſſe videtur quã hic docet Machiavellus: nimirum ut diſcordia & partes foveantur inter ſubditos. Nam (quemadmodum

modum ajebat T. Quintus Græciæ urbes ad mutuam concordiam cohortans) adverſus conſentientes, nec rex quiſquā ſatis validus nec tyrannus eſt: diſcordia & ſeditio omnia opportuna inſidiantibus faciunt. Quamobrē ingenuè fateor, neq; me hoc negare experiētia ipſa patitur, Machiavellum hac in re ſummum eſſe tyrannidis doctorem, neq; ad eam tutandam quidquam verius, aut convenientius his præceptis poſſe tradi: nempe, ut qui libertatē & utilitatem publicā amant, interficiantur, & inter ceteros cives diſcordia ſeratur. Nam & ea tyrannidis naturam prorſus redolent, & eodem impietatis & injuſtitiæ inteſtabili fonte hauſta ſunt. *Liv. Annal. lib. 34.*

Verumtamen neque hæc neq; ſimilia præcepta tyrannica, diu tyrānnum aut tyrannidem tutari poſſunt. Nam Dei decretū, his Machiavelli præceptis validius, tyrānidi adverſatur, neq; diuturnam eſſe patitur. Quemadmodū exemplis Neronis, Caligulæ, Domitiani, Caracallæ, & aliorum docuimus. Nam ut inquit Sophocles, *Tyranni impij ſunt.*

Tyrannum pium eſſe haud eſt facile.

Itaque quum tyranni impietate, & craſſo Dei contemtu abundent, Deus, cui propter vè illudunt, juſtè & ſevere in eos animadvertit, efficitq; ut ferro aut quacunque alia vi pereant: &, teſte Iuvenali. *Sopho. in Aiac. Flagell.*

Ad generum cereris ſine cæde & vulnere pauci
Deſcendunt reges & ſicca morte tyranni. *Iuve. Sat. 10.*

Sed præter tragicos & luctuoſos exitus, quos tyrãni iuſto Dei iudicio ſortiuntur, quã diu etiam vivunt, furiæ diræq; ultrices impurum eorum animum, Deo hominibusque infeſtum, ita excarnificant, ut neq; vigiliis nec quietibus ſedari poſſit. Memorabile eſt quod

Tacit. Annal. lib.5. de Tiberio Tacitus narrat. Qui quũ ad ſummum tyrannidis faſtigium perveniſſet, atque in inſulam Capreas ſeſe abdidiſſet, literas aliquando ad ſenatum ſcripſit, quibus ſævitiæ & ſcelerum conſcientia mentem exagitatam vaſtari, quaſi ſemetipſe pertæſus teſtaretur.
„ Adeò facinora atque flagitia ſua (inquit Ta-
„ citus) ipſi quoque in ſupplicium verterant.
„ Neq; fruſtra præſtantiſſimus ſapientiæ (Pla-
„ tonem intelligit) firmare ſolitus eſt, ſi re-
„ cludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici
„ laniatus & ictus: quando ut corpora verbe-
„ ribus, ita ſævitia, libidine, malis conſul-
„ tis, animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non ſolitudines protegebant, quin tormenta pectoris ſuaſq; ipſe pœnas fateretur. Quid? Dionyſium Siciliæ tyrannum, quo animo vixiſſe arbitramur? Qui nec familiarium, nec filiarum, nec uxorum, nec cuiuſ-

Cic. Tuſc. quæſt. lib.5. quam, fidei credebat. Quanquam hic quidem tyrannus ipſe indicavit quàm eſſet beatus. Nam quum quidam ex eius aſſentatoribus Damoclés cõmemoraret in ſermone copias eius opes, maieſtatem dominatus, rerum abũdantiam, magnificentiã ædium regiarum, negaretq; unquam beatiorem quenquam fuiſſe. Viſne igitur (inquit) ô Damocle, quoniã

hæc vi-

hæc vita delectat, ipſe eandem deguſtare, & fortunam experiri meam? Quum ſe ille cupere dixiſſet, collocari iuſſit hominem in aureo lecto, ſtrato pulcherrimè textili ſtragulo, magnificis operibus picto: abacoſq; complures ornavit argento auroque cælato. Tum ad menſam eximia forma, pueros delectos iuſſit conſiſtere, eoſque ad nutum illius intuentes diligenter miniſtrare. Aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: menſæ conquiſitiſſimis epulis extruebantur. Fortunatus ſibi videbatur Damocles. In hoc medio apparatu, fulgentē gladium è lacunari ſeta equina appenſum demitti iuſſit, ut impenderet illius beati cervicib. Itaq; nec pulchros illos adminiſtratores aſpiciebat, nec plenum artis argentum: nec manū porrigebat in menſam: iam ipſæ defluebant coronæ. Deniq; exoravit tyrannum, ut abire liceret, quòd iam beatus nollet eſſe. Scilicet didicit iſte tyrannorū vitam, cuius ſplendorem tantoperè admirabatur, tenui filio pendere.

Quid? quo cruciatu timoris angi ſolitū Neronē cenſemus? qui perfecta matris cæde, ſæpæ confeſſus eſt, ſe materna ſpecie exagitari, verberibúſq; furiarum ac tædis ardentibus. Quam iucundam vitam egiſſe Caligulam, & Caracallam putamus? qui arcas variorū venenorum plenas ſecum circumferebant, tum ut alios, tū ut ſeipſos veneno tollerent, ſi fortè eſſet opus, ne in manus inimicorum vivi inciderent. Quid Heliogabalum? qui funes ſerico & cocco intortos paraverat,

Suet. in Neron. cap. 34.

Tyranni furiis & diris vexantur.

quibus, ſi neceſſe eſſet, laqueo vitam finiret. Paraverat & gladios aureos, quib. ſe occideret, ſi aliqua vis urgeret. Neq; profecto inter artes tyrannicas ulla ſolertior videtur, quam ut maturè provideant tyranni, ut mortem in poteſtate habeant, ſiquid immineat gravius. Sępe enim illis ſupremum illud auxilium ereptum eſt, quum maxime eo egēt: ſicuti Neroni contigit, qui nec amicum nec inimicū habuit, cujus manu periret. Adjuvit quidem ejus manum Epaphroditus à libellis, ut ferrum jugulo adigeret, ſed neq; is, neq; alius ſolūd tentare auſi fuerāt. Si ſcriba ille à libellis ludū ſcribæ iſtius Machiav. frequentaſſet, haud dubiè ad cædem fuiſſet audacior.

Ceterum, quemadmodum his præceptis, Machiavellus ſibi hoc unum proponit, ut tyrannum informet, ita nobis pro tyranno habendus eſt, quicunquę hæc in praxin atque *Tyrãnidis notæ.* in uſum vertit. Quiſquis igitur inter ſubditos diſſidia & ſimultates fovet: quiſquis perniciem ſtruit ijs, qui reipubl. incolumitatem & *Dionyſ. Halyc. lib.4.* inſtaurationem procurrant, is pro communi hoſte & tyranno cenſendus eſt. Sunt & aliæ tyrannidis notæ, cujuſmodi ſunt eæ, quas ſuprà ex Bartolo protulimus: & quas ſcriptores in Tarquinio Superbo extitiſſe memorāt. Hic enim contēmta plebe ſimul & patribus, confuſiſque legibus ac moribus patriis, & omni decoro corrupto, quo civitatis ſub prioribus regibus floruerat, principatum in manifeſtā tyrannidem vertit. Ac primùm ſatellitio ſe ſtipavit audaciſſimorum hominum exterorum

torum & civium: tum negotia publica domi plerumque tractabat cum amicis intimis, pauca verò in foro: controverſias quoque litium, non ex jure dirimebat, ſed ex ſuis moribus, Præterea multos illuſtres viros capitalibus criminibus involvit, primùm inimicos, pòſt etiam alios quibus putabat moleſtiam eſſe mutationem ſtatus publici, præcipuè divites. Fuerunt & qui clam ab eo interficerentur, quorum ne cadavera quidem uſquam reperta ſunt: ita ſublata per mortes, exiliaq; ſenatus parte maxima, ſenatum ipſe alium conſtituit. Ad hæc imperatis cõtra veterem morem, tributis plebem graviſſimè afflixit. Habebat poſtremò paſſim ſpeculatores, & inquiſitores tam dictorum, quàm factorum occultos pleroſque, qui miſti confabulantibus, & interdum de tyranno male loquentes, pertentabant animos ſingulorum civium: deinde quos ſenſiſſent præſentem rerum ſtatũ moleſtè ferre, deferebant ad principem: convicti autem pœnas acerbas dabãt. Hi ſunt colores quibus hiſtorici Tarquinium depingunt, poſtquam ex rege legitimo tyrannus effectus eſt: ſimulque eæ ſunt notæ, & ſigna quibus tyranni deprehendi poſſunt. Neque in firmandis tyrannidis opibus, quidquã videtur omiſiſſe Tarquinius, hoc uno excepto, quòd Brutum non interfecit: qui error in arte tyrannica commiſſus (ut doctè annotat Machiavellus) perniciem illi attulit. Sed ejus rei cauſa fuit, quòd Brutus, ne avunculo ſuſpectus eſſet, contemtu tutus eſſe ſtatuit,

ubi in jure parum præſidii eſſet, & ad ſtultitię imitationem de induſtria factus eſt, Quippe ſoli ſapientes, & probi viri tyrannis ſuſpecti & inviſi: ſtulti, fatui, luxurioſi, perditi, adulatores, lenones, & ſicarij, novarũ prędandi ex publico, & privato artium inventores, & ejuſdem notæ homines, illis acceptiſſimi ſunt, neq; tamen continuò tyranni extra periculũ. Poteſt enim inter ſtolidos & fatuos exoriri aliquis Brutus, qui nec opinatum illis exitiũ ſtruat, Itaque eorum vita tenui ſemper filo dependet: ſicuti dicebat Dionyſius tyrannus Siciliæ.

Liv. Annal. lib. 24. Exemplum Hieronymi, Siciliæ quoque tyrãni, referre hoc loco juvat. Is Hieronis, (qui etſi nullum jus ad principatum haberet, & propterea tyranni nomen tulerit, bonis tamen artibus partum, firmatũq; regnum ſumma juſtitia exercuerat) is ergo Hieronis boni & moderati principis nepos erat: parvus admodum, quum avus moreretur. Itaque Hiero tutores quindecim puero reliquit, in iis Andronodorum & Zoilum generos, & Thraſonem quendam, primos: quos precatus eſt moriens, ut fidem erga populum Romanũ quinquaginta annos ab ſe cultam, inviolatam ſervarent: juvenemque ſuis potiſſimum veſtigiis inſiſtere vellent, diſciplinæq; in qua edoctus eſſet. Poſt hæc mandata quum exſpiraſſet Andronorus puero in concionẽ producto (erat autem tunc xv. ferme annorum) ut nomen regiũ penes puerum, regimen rerũ omnium penes ſe eſſet, ceteros tutores ſummovet:

movet: juvenē jam eſſe dictitans Hieronymū, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quę ipſi cum pluribus communis erat, in ſe unum omnium vires convertit. Atq; ut ſe ipſum ſub regis juvenis autoritate metuendum efficeret, purpuram illi & diadema ac ſatellites armatos circumdedit, quadrigisq; etiam alborum equorum ex regia procedentē, more Dionyſii tyranni, oſtendit. Atque ut eum prorſus ab Hieronis inſtitutis averteret, hūc tam ſuperbum apparatum habitumq; convenientes ſequebantur mores: contemtus omnium hominum, ſuperbæ aures, contumelioſa dicta: aditus non alienis modò ſed tutoribus etiā difficiles. [illegible]dines novæ, inhumana crudelitas. Ita corruptis ab Andronodoro adoleſcentis moribus, conjuratio in tyrannica put facta: mox indicata, mirabiliter tamen ad exitum perducta eſt. Nam quum ab indice nominatus, inter conjuratos Theodorus quidam torqueretur, victum malis ſe ſimulans, avertit ab conſciis in inſontes indicium. Thraſonem & alios quoſdam ab latere tyranni nominans. [illegible] ſolidus & furioſus juvenis, ex Andronodori ſententia, cujus deſtinatis illi obſtabant, præcipuos & maximè fidos amicos ad ſuppliciū tradidit. Quarę paulo pòſt tyrannus, poſtquā ſe amicorū fido præſidio orbaverat, à cōjuratis in vię cujuſdā anguſtæ trāſitu multis vulneribus cōfoſſus eſt. Interfecto tyrāno, Andronodorus & inſulā & arcem & alia quę poterat, quæq; opportuna erant, præſidiis firmat. Sed in pręſentia tē- *Cōjuratio patefacta, & parata.*

pori cedens, paulò pòſt, quum ne quicquam palam, atq; apertè petitum regnum, clam & dolo affectaret, in curia interfectus eſt ipſe, uxor ejus, & univerſa ſtirps tyrannorum, tam innoxij quàm qui crimini affines erant. Hic plerunq; eſt, eritq; juniorum principum exitus, qui in tyrannos degenerant: ſimulque eorum, qui illos in pravos mores, & vitia præcipitant.

Poſtremo hîc quoq; prætervolandum non eſt profani nebulonis ſcelus, qui ſublato omni boni & mali diſcrimine, ſtrenui & virtute præditi nomen tyranno attribuit. Non eſt hoc perinde, ut ſi tenebras claras, vitium honeſtum, ignorantiam doctam, appellaret? Sed de induſtria & libens ſacrilegus iſte impoſtor, ea dicendi genera uſurpat, ut execrabile odium tyrannidis, quod mortalium animis ferè inſculptum eſt, quoad ejus fieri poſſit, deleat: eamque principi gratam, ac concupiſcendam efficiat.

Prin-

XVI. THEOREMA.

Princeps non minus virtute quàm vitio, odium ſibi conciliare poteſt.

PERTINAX (inquit Machiavellus) *imperator appellatus eſt adverſa militum voluntate, qui Commodo imperante, vitiis & voluptatibus dediti, licentius vivere conſueverant. Itaque Pertinax princeps bonus & ſapiens, ut in his odioſus fuit, veritus ne militarem diſciplinam veterem reducere vellet. Simili caſu periit Alexader Severus, adoleſces multis egregiis dotibus inſtructus. Ex quo animadvertendum eſt malevolentiam hominum nō minus virtute quàm vitio quæri. Quare ſi princeps rerum ſuarum ſtatum tutari vult, eorū ingeniis à quibus damnum aut iniuriam metuit, ſeſe accommodet eorumq́; vitia, & quamvis corrupto mores imitetur. Quippe virtus, & honeſtæ actiones, illic adverſæ atq; exitioſæ ſunt.*

SIQUID fortè bonæ indolis ſupererat in principe, ſiquod ſemen ingenuitatis in animo ad virtutem propenſo latebat, id totum nūc evellit Machiavellus. Haud multo ſecus, ac ſi diceret, inter vitium ac virtutē nihil eſſe diſcriminis: neq; multū referre, utrum ſequatur, dum quod maximè rebus ſuis commodū erit, id potiſſimum deligat. Potiùs tamē ut vi-

tio u-

tio utatur, principi ſuadet, quod fovendæ tyrannidi aptius eſt. Nam ſiquis dixerit, vitia malevolentiam hominum, ſubditorum etiã parere: non minus virtute odia quæri reſpondet. In eam ſententiam, Pertinacis & Alexandri Severi exempla conjicit, qui propter virtutes (ut ipſe interpretatur) militum in ſe odia conciverint. Quis cacodæmon magis peſtiferum dogma excogitare poſſit? Si omne virtutis, ac vitij diſcrimen evertimus, quantum inter nos, & bruta animãtia intereſt? Nihil planè: tantùm quòd eo deteriores & vitioſiores erimus, quò humanum ingenium in vitia ſceleraque ſolertius eſt natura beſtiarum. Verùm & naturę judicia; & ſenſus communis, & quotidiana experientia, demonſtrant Machiavellum hic, ut in plerisque, impudenter mentirí. Quippe non ſolum bonos, & egregios principes benevolentia, ſed malos quoque & vitioſos omnium odium ſequitur, niſi fortè aſſentatorum, qui tam diu amorem ſimulant, quamdiu aliquam ex tyrannis utilitatem ſe capturos ſperant. Quia tamen alio loco uberrimè de adulatoribus, eorumq; ſimulata benevolẽtia diſſerui, hoc loco actum agere mihí conſilium non eſt.

Boni principes chari, mali inviſi, ſunt ſubditis.

Sed idem mortalibus circa eminentes virtutes uſu venire exiſtimo, quod lippis accidere ſolet, quum ſolem intuẽtur. Nam ut hi fulgorẽ ſolis ferre nequeũt: ita nulla aut exigua virtute homines, excellentes virtute viros pati non poſſunt. Sic olim Athenienſis populus quum iis qui virtute & gloria eminerent ſu-

pra ceteros cives offenderetur, exilium decennale (exoſtraciſmon appellabant) principum alicui per intervalla irrogabat. Sed invidię, glorię aut virtutis ejus prætexebat metum tyrannidis. Quippe fidei haud abſonum erat in populari Reip. ſtatu (qualis tum erat Athenis) magnum aliquem virum, & multis virtutibus inſignem captato ſenſim favore populi, principatum in cives, & ſummam autoritatem in Republ. verſis in ſe unum omnium viribus, occupare poſſe. Ergo Athenienſibus ij ſæpe quorum conſpicua erat virtus, & maximæ in civitate opes, à populo ea lege ab urbe amoti ſunt: in iis Ariſtides, Themiſtocles, Alcibiades, & alij magni viri aliquot. Nullius tamen facinoris illud exilium pœna erat, ſed ſpecioſum nomen habebat, ut autoritatis & potentiæ gravioris diceretur depreſſio. Nam quum magnorum virorum virtutes admirarentur, ſuſpectas tamē habebant neq; eas magis in comparatione ſui tolerare, quam lippi ſolē, poterant. Erat igitur & aliqua ejus pœnę dignitas, neq; vilis & obſcurus in eā ullus incidere ſolebat: donec irrogatione inſtāte decennalis exilij, Hyperbolo cuidam ſordido & improbo homini, ceterum ex audacia, & popularibus concionibus opes nacto, hæc multa inflicta eſt. Quum enim eo ad vexandos ſugillandosque principes populus uteretur, atque huius impulſu exoſtraciſmus Alcibiadi, aut Niciæ (qui ea tempeſtate civium potentiſſimi erant) immineret, ſive conſociatis ab Alcibiade factionibus, ſive quòd civitas

Plut. in Nicia & Alcib.

Exilium hon[illegible]ſti es Athenis.

civitas principibus illis viris ægrè caritura erat, damnatio in ipſum Hyperbolum vertit. Quo honore, quum ob improbitatem ſimiliter ac ſummi viri multatus eſſet, nunquam illi in vita major obtigit.

Romæ quoq; hoc Catoni minori uſuvenit cuius quum probitatem, juſtitiam, ſeveritatem, cives admirarentur, gratis tamen plebi moribus præditus ipſe non eſſet, conſulatus repulſam tulit: malebatq; populus mediocri virtute præditis honores mandare quàm Catoni, cuius tamen antiquos mores mirabatur & laudabat. Sic Furii Camilli, Pauli Aemilii, & Scipionis Africani, virtutes ad cælum latas, ſuſpectas tamen & calumniis petitas, Livius ſcribit. Neque illis accuſatores gravius quidquã obiicere poterant, quã in eos nimiũ gloriæ nimiũ honorũ congeſtum eſſe, quos illuſtribus victoriis & magnificis triumphis belli domiq; peperiſſent Petilius Scipionis Africani accuſator, nihil propè aliud ei objecit, quàm non ad aliam rem in Aſiam cum fratre profectum, quàm ut quod Hiſpaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ, jampridem perſuaſum eſſet, hoc Græciæ Aſiæq; & omnibus ad orientem verſis regibus gentibuſque appareret, unum hominem caput columenq; imperii Romani eſſe: ſub umbra Scipionis civitatem, dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis patrum, pro populi juſſis eſſe. Ita infamia intactum invidia qua poterat, urgebat. Ad ea Scipio nihil reſpondit, quum huic accuſationi reſponderi nihil poſſet: niſi forte diceret,

Liv. Annal. li.5. & lib.38. & li.45.

diceret, virtutem ſibi invidiæ & fraudi eſſe non debere. Sed quum eam a ſuis civibus tolerari non poſſe, proſpiceret. Linternū conceſſit, & ruri vitam egit ſine deſiderio urbis. Quamobrem ex his colligi poteſt, præclaros viros propter eminentiam virtutum claritudinem ſuſpectos, & invidioſos (populo præſertim depravato & corrupto) non inviſos aut contemtos, reddi.

Sed apud principem ejuſcemodi invidiæ locum eſſe non decet: qui virtute ſpectabiles viros amare & fovere debet. Nam præterquā quòd virtutis alienæ laus, & rerum ab ejus miniſtris bene geſtarum gloria ipſi principi aſſignari ſolet, exiguæ virtutis hominum opera rebus in magnis uti non poteſt. Quippe egregia facta virtutis effecta ſunt: & quemadmodum ex rubis uvæ, aut poma decerpi nequeunt, ita princeps a vitioſis, aut modicę virtutis hominibus, ſumma laude digna officia fruſtra expectet. Neq; ulla principi juſta ratio eſſe poteſt, cur prælatos viros ſuſpectos habeat. Primùm, quia eiuſcemodi, multo clariorem famæ integritatem habent, quàm tenuis fortunæ homines, neque facile adducuntur, ut aliquid fœdum inceptum aggrediantur. Secundò, quum ſe à principe diligi, ſuamque virtutem eniteſcere, & honorari vident, ea res bene agendi ſtudium accendit, quod pravis conſiliis & inceptis adverſum eſt. Deinde excellenti virtute homines, magno & generoſo animo ſunt: ſtruere autem bono principi inſidias, quod pfidorū eſt, ma-

Virtute eminentes Principi ſuſpectæ eſſe non debent.

eſt magnitudini animi repugnat. Poſtremò quum hac ætate regna & principatus non tumultuaria & violenta electione aut ambitu, ſed hæreditario jure; vel legitimis certorum procerum ſuffragijs deferantur, amentes illi eſſent, ſi altius faſtigium affectando, quàm quò aſpirare liceat, & moliendo res novas, pro tutis, certis & olim partis, nova, ambigua, & ancipitia, mallēt. Si præter hæc virtuti adjuncta ſit pietas, nunquam in animum inducet vir bonus, & Dei mētuens, ut vim aut dolum nectat principi, quem coli & obſervari Deus inprimis jubet. Itaq; principi reſiſtere, cum Deo ipſo bellum gerere eſt. Ac quum civilem poteſtatem Deus ſua autoritate ſanxerit, danda inprimis chriſtianis opera eſt, ut fidele ac voluntarium obſequium principi præſtent, quamvis legitimi & boni principis locum tuetur & parteis agit, neq; apertè in tyrannum degenerat.

Capitol. in Pertin. Herod. li. 6. Ceterum quod Machiavellus pertinacem ſcribit, propter virtutes odium militum in ſe conciviſſe, perſpicuè falſum eſt. Quanquam enim ille princeps multas ob virtutes commendabilis erat, tamen propter ſordeis & avaritiam (quas inter virtutes principis poſt Machiavellus enumerat) malè vulgò audit. Fuit enim adeò ſordidus & lucri cupidus, ut mercaturas exerceret. Iam imperator per homines ſuos, non aliter quàm privatus ſolebat. Et quum quantulacumque parci ſenis liberalitate conciliari militum animi potuiſſent, alimentaria etiam compendia quæ novem an-

vem annorum ex inſtituto Trajani debebantur, obdurata verecundia ſuſtulit. Itaq; quũ ex iis in contentum ſimul, & odium, militum veniſſet ab iis interfectus eſt. Alexandrum Severum quoq; ob matris Mammææ ſordes nimiasparſimoniamque erga legiones inviſum, ſui milites cum ea interfecerunt, quemadmodum Herodianus æqualis iis temporibus ſcribit. Perperam ergo à Machiavello proferuntur exempla Alexandri & Pertinacis, ut probet principes ob virtutem, inviſos reddi. Deinde etſi milites, à quibus interfectus eſt Pertinax (qui licentiæ luxuriæque à Commodo ita aſſuefacti erãt, ut haud minus vitia principum amarent, quàm olim virtutes verebantur) & ii à quibus Alexander (qui ſub Heliogabalo omnibus vitiis ſeſe immerſerant) etſi, inquam, illi virtutis hoſtes eſſent, ex iis tamen exemplis perpetua lex aut regula conſtitui non debet. Latrones & ſicarii judicia & magiſtratum oderunt: quis tamen inde colligit principem plus ſibi inimicitiarum, quàm benevolẽtiæ ex eo quærere, quod judicia ſevere exercet? Quare hæc & ſimilia exempla pro exceptionibus regulæ univerſalis habenda ſunt, cui utcunq; aliter interdum cadat, ſua ſemper tamen conſtat veritas. Quemadmodum hæc apud philoſophos enunciatio, æſtatem hyeme calidiorem eſſe etſi nonnunquam hyberni nonnulli dies, æſtivis nonnullis calidiores ſint, veram eſſe propterea non deſinit.

Princeps

XVII. THEOREMA.

Princeps aliquem ſemper adverſarium in ſe alere debet, ut eo oppreſſo, potentior & terribilior videatur.

Com. de Princ. c. 20.

PRINCIPES (inquit novus iſte Anaxarchus) *creſcere ſolent, quum moles & difficultates ſibi deſtinatas obſtantes ſuperant. Itaque princeps ſapiens ingenioſa quadam ſolertia aliquem in ſe adverſarium fovere debet, ut illius oppreſſione æternas ſuas opes amplificet. Talis enim adverſarius magnitudine ejus augendæ materiam præbebit, ac veluti gradum quo altius aſcendat.*

Tyranni ſatis ſemper hoſtium habent.

EIUSDEM notæ hoc theorema cujus ſuperiora illa, non aliò etiam ſpectat, quàm ut princeps omni ope metum ſui potius, quàm benevolentiam paret. Sed principem, qui ex Machiavelli præceptis agere decreverit, multum laborare non neceſſe eſt, qua ratione ſibi inimicum comparet. Quippe ea via nunquam deerunt illi hoſtes, & inteſtini & externi, imò etiam domeſtici. Sed fore ut eos opprimat, quo ſui formidinem incutiat omnibus, nemo eſt qui ſpondere audeat: crediderim ego potius, & ille hoc pro certo habeat, futurum ut illi eam tandem ſubvertant. Quum Milichi indicio Nero gravem conjurationem adver-

ſus

ſuis ſe factam cognoviſſet, illi ad hæc peragēda, quæ hic Machiavellus docet diligentia aut ſævitia non defuit. Ergo quum agmina conjuratorum ad ſupplicium ipſius juſſu traherentur, tantum ſui terrorem injecit, ut ſolum Neronis nomen formidabile eſſet, Ita ſimul (inquit Tacitus) compleri urbs funeribus capitolium victimis: alius filio fratre alius, aut propinquo, aut amico, interfectis agere grateis diis, ornare lauru domum, genua ipſius advolvi, & dextram oſculis fatigare. Nec minus in ſenatu cunctis, ut cuiq; plurimū mœroris, in adulationem demiſſis, decreta dona & grates diis: propriuſq; honos ſoli, cui erat vetus ædes apud Circum, in quo facinus parabatur, qui occulta conjurationis numine retexiſſet, decretum etiam ut templum ſaluti extrueretur, eo loci ex quo Scevinus ferrum promſerat. Atque id Nero gaudium credens (quod gaudii tantum imitamentum erat) omni ſævitiæ genere graſſatus eſt. Mox ſatiatus pœnis & ultione ſatis expleta ſecurus de publico mærore, quaſi prorſus debellatis hoſtibus triumphabat. Sed multo aliter evenit. Nam his aliis ſuper alias cædibus ceteriſq; ſceleribus, tantum in ſe hominū odium concivit, ut omnes provinciæ ab eo deficerent: donec ab omnibus deſtitutus, præterquam à quatuor aut quinque libertis, qui illum fugientem proſequuti ſunt, ſua ipſe manu caderet. Itaq; Neronem ſolicitum eſſe nō oportebat, qua ratione inimicos in ſe pararet: quemadmodum hic docet Machiavellus

Tac. Annal. lib.15.

Neque

Com.li. 5.ca.18.

Deus cuique Principatui adverſarium aliquem attribuit.

Neque enim iis moribus deeſſe illi unquam inimici poterant, quemadmodũ & ſatis multi ſemper exiſtũt, qui ceteros tyrãnos oderint.

Nam quomodo tyrannis inimici non eſſent, quando egregiis quoque principibus exoriuntur adverſarii? Sed hac de re præclarum Philippi Cominæi ellogium hîc inſeram, qui lib. Hiſt. 5. cap. 18. in hanc ferè ſententiam ſcribit: In rebus humanis ita comparatum eſt, ut nullus ferè ſit populus nullus princeps, nulla civitas, cui non æmulum aliquem & adverſariũ Deus excitarit Gallis oppoſuit Anglos, & Anglis Scotos. Luſitani Caſtellanis oppoſiti ſunt: Granatenſes Luſitanis. Interprincipes Italiæ & potentiores civitates perpetua ſimultas intercedit, ſic cetera regna & principatus inter ſe diffident. Nam ſi quis princeps aut ſi quæ civitas ſecura ſine ullo metu hoſtili viveret, luxuriantibus otio animis, principatus in libidinem & tyrãnidem verteretur. Ita Deus dum ſingulari providentia princip. & civitatibus exitat æmulos, illis velut quoſdam ſtimulos ſubdit, ut alii aliorum metu modeſtè & temperanter ſe gerant. Neq; ulla res eſt, quæ principem melius in officio contineat quàm adverſarii metus. Neq; enim Dei metu, aut charitate proximi, aut rationis imperio quę maximam partẽ principes negligunt) aut legum reverentia (quarum vinculis ſolutos ſe eſſe putant) à libidine & ceteris vitiis deterrentur, ſed ſola hoſtis formidine. Et aliquantò pòſt Cominæus, hac quæſtione expedita aliã huic annexam aggreditur. Quænam cauſſa eſt (inquit) cur principes in rapinas &

Principes fide carẽtes, Dei me-

ſcelera prorumpant, ſed ſpreto divinæ poteſtatis & juſtitię reſpectu³ Incredulitas hoc efficit, inquit. Nam ſi principes & ceteri omnes certò ſtatuerēt Deum eſſe, qui ſcelus nullum ſinit impunitum: horrēdas & æternas pœnas manere injuſtos & impios: credibile eſt, neminem fore, qui violenter, aut avarè, aut crudeliter aliquid ageret. Omnia igitur mala, & calamitates ex fidei defectu proficiſci perſpicuum eſt. Cui rei argumēto vel ipſi principes eſſe poſſunt. Nam quum ab hoſte princeps aliquis captivus detinetur, quid habet in rebus tam carum aut pretioſum, quod pro ſui liberatione nō dependat? Quidquid tam è ſuis, quàm è populi facultatib. corrogare poteſt, hoc eò totū confert: quemadm. accidit temporibus Ioannis Valeſii, Galliarum regis qui captus ab Anglis apud Pictones, dependit eis tricies cētena francorū millia; & ſimul dedit Aquitaniam, id eſt tertiā ferè Gallię partem: quę tunc ad extremā inopiam redacta, corio cui clavus argēteus infixus erat, loco pecunię utebatur. Hęc omnia ille pro recuperanda libertate perſolvit, & ut nihil planè dediſſet, Angli tamen nō erant eū interfecturi: atq; ut id feciſſent, quota tamen fuiſſet illa (quæſo) pars cruciatuū inferni, qui poſt hanc vitā impios manēt? Cur autē ſe, ſuos liberos & populum, hac pecuniarum collatione exhauſit? Ideò ſanè, ꝙ certò ſciret ſe non alioqui è captivitate evaſurum. Quid vis igitur illi fecit, ut è vinculis expediretur: at verò ubi reperias principes, qui poſteaquā ſemel aliqd per injuriam,

tu quæque & charitate vacui ſunt.

„ riam, aut quocumque modo, occuparunt, re-
„ ſtituere illud velint? Itaque ratio, neque iu-
„ risjurandi religio, neque metus divini numi-
„ nis, nec æquitas ulla neque inferni cruciatus
„ perpetui, flectere illos poſſunt, ut quod alie-
„ num eſt, quod a ſe mala fide poſſideri ſciunt,
„ id reddant ultrò. Id ergo nulla ex re adeo fit
„ quàm incredulitate: Quippe nō credunt prin-
„ cipes fore, ut Deus aliquando ab ipſis ſcele-
„ rum pœnas expetat, & pro fabulis habēt, quæ
„ de inferis dicuntur. Certiſſimum tamen eſt
„ fore, ut Deus in eos non minus, quàm in alios
„ animadvertat, ſi non in hac vita, certè in fu-
„ tura. Verùm (dicet aliquis) quis de potenti-
„ bus quæſtionem habiturus eſt: Quis illos co-
„ ram judice accuſabit? Quis pœnarum erit ex-
„ actor: Certè querimoniæ & lachrymæ miſero-
„ rum hominum quos crudeliter vexarunt, vi-
„ duarum & pupillorū ſuſpiria & gemitus, quos
„ parentibus maritis inhumanè orbarunt: bre-
„ viter eorum quos fortunis omnibus everte-
„ runt, lamenta & voces accuſatione erunt,
„ quam illi omnes coram ſupremo Dei tribuna-
„ li ſiſtent. Qui magnitudine ſcelerum offen-
„ ſus, non ſemper concedit diuturniorem im-
„ punitatem, ſed illos aliquando præſentibus
„ pœnis verberat: & quidem ita evidenter, ut
„ dubitari non poſſit, ipſum iniquitatum eſſe
„ juſtum ultorē. Sed quo privatos homines al-
„ tius ſupereminent principes, eo etiam gravi-
us & periculoſius cadunt. Præſagium autem
Signa ipſorum ruinæ nullum certius, quàm ubi De-
& præſa us mentem illis ita imminuit, ut ſapientum
conſi-

conſiliis repudiatis, provehant homines no- *gia ruinæ*
vos, ſtolidos, vecordes, & aſſentatores, qui *&*
omnia ad ipſorum gratiam faciant & loquan- *exiti*
tur. Nam ſimulatq; hæc eveniunt principi, i- *princi-*
pſi à Deo ruinam & perniciem imminere cer- *pis.*
tò ſtatuere poſſumus. "

"Hæc in ſumma ſententia eſt clariſſimi & ſa- "
"pientiſſimi viri Philippi Cominæi, iiſdem ferè
verbis ab eo ſcripta, de cauſſa propter quam Deus adverſarios principibus commoveat. Quæ quidem germanè Chriſtiana eſt, & ab hominis uſu rerum tractandarum, pollentis prudenti judicio profecta. Cominæus enim totos triginta annos a rege Ludovico XI. & Carolo VIII. ejus filio, legationibus obeundis, ſummis negotiis gerendis adhibitus eſt. Neque cum eo ulla ex parte conferendus eſt Machiavellus, vilis ſcriba & tabellarius: cui quum nulla unquam gravior res cõmiſſa ſit, quàm ut Florentinæ Reip. rationes referret in tabulas, ab his rudimẽtis orſus, auſus eſt ſe ſe regum principumque negotiis inſerere, atque eos docere, quænam ſit optima Reip. adminiſtrandę, aut verius tyrannidis moliendę ratio. Si quis verò præſtantiſſimi hiſtorici Cominæi annales legerit, in iis multa luculentaque pręcepta comperiet, ab eo longa experientia rerum diligenter collecta & notata, neq; minus idonea bono principi formando, quàm tyranno Machiavelli.

Porrò quia inſignis inter multas eius iſta ſententia eſt, quam ſuperius protuli, Deum videlicet alienare mentem principis, quem per

dere conſtituit: ad eam confirmandam vete-ris cuiuſdam ſapiens ellogium adiungam, cu-ius meminit Sophocles.

Soph. in Antigone.

Sapienter (inquit) *ex quodam*
Celebre dictum profectum eſt,
Malum videri aliquando bonum
Illi eſſe, cuius animum
Deus agit in calamitatem

XVIII. THEOREMA.

Principi peierare, fallere, & diſſimulare, ſine ulla dubitatione licet. Nam decipiendi artifex ſemper aliquem fraudi opportunum nanciſcitur.

Cōm. lib. 2. cap. 13. & cap. 8. de principe.

PRINCEPS (inquit Machiavellus) *qui opes ſuas augere, & imperij fines prorogare vult, ut fal[illegible] ledi ediſcat neceſſe eſt.* [illegible] *ānes Galeacius ducatū Mediolanenſem Bernardo avūculo [illegible]ripuit. Romani quoq; per nomen ſimulatum [illegible] cietatis ac fœderis Latinos populos ita impr[illegible] circūvenerunt, ut prius eos in ſuā poteſtate [illegible] vitutē redigerēt quā illi hoc ſuſpicarentur. [illegible] quidem ad fallendum ſimulationes, d[illegible] nes & periuria adhibenda ſunt: ſed princeps [illegible] id, natura & arte factus erit, proſperos ſe[illegible] pe[illegible] habebit exitus. Homines enim fere [illegible] plices, & parum cauti ſunt, temporiq́; ac p[illegible] neceſſitatibus adeo ſerviunt, ut fallendi [illegible]*

fraudi

*edi ſemper aliquē paratum atq; opportunum re-
at. Poſſem in hanc ſententiam innumera exem-
fœderum, induciarum, promiſſorū, referre, quæ
rincipibus violata, felicem eventum habuerunt.
ens tantùm eius rei teſtimonium proferam Ale-
der VI. pontifex nullam unquā aliam artem quā
poſturam exercuit, neque ad aliud ſtudium ani-
um adiunxit neq; ullus unquam extitit, qui aut
omiſſa magis execrabilibus ſacramentis confir-
rer, aut qui ea minus ſancta haberet. Fraudes
men illi & periuria benè ceſſerunt. Quippe hic
minum ingenia tractare & verſare noverat.*

THEOREMA hoc nihil aliud eſt, quàm ἐπεξήγησις & amplificatio ſuperioris illius qua Machiavell. docet principi expedire, ut vulpem agat. Siquidem nunc exponit quid ſit vulpem agere: fallere videlicet, diſſimulare & peierare, atq; his virtutibus principem ornatum eſſe oportere cōtendit. De fallacia ſeu aſtutia, paulo antè abūdè diſſeruimus de perfidia & periurio pòſt alio loco agemus. Itaque paucis hoc tranſigemus, ne ſæpius iteremus eadem Neque tam exiguæ mentis ullus eſt, qui non agnoſcat hanc doctrinam non principi tantùm indecoram ſed & cuiuſcunq; ſorti hominis eſſe. Imò ſi eius rei Ægyptii, erro nes, & circulatores circumforanei, ceterique eius generis ærufcatores fallendi peritiſſimi, iudices caperentur, haud dubitem, ipſos dogma hoc ut impium, & execrandum damnaturos,

Quod ſcribit, impoſtorē, ſemper aliquem

fraudi opportunum nanciſci: non nego [illegible] per exiſtere fatuos & incautos homines, qui ab eo imprudentes dolo capiantur, [illegible] nonnunquam acutos & ſagaces: [illegible] inẽ adeò ingenioſus fallendi artifex eſt, quin ſæpius etiam ipſe fallatur. Nam [illegible] tuere ejus fraudes, nec negotii, nec commercii quidquam cum eo habere volũt homines: aut ſi cogantur, ne ipſi irretiantur, occupare & dolos ei nectere ſtudent. Neq; [illegible] dò, ſed laude dignum quoque putant Cretiſſare adverſus Cretenſem. Itaq; fieri non poteſt, quin deceptor multorum inſidiis appetitus, & ſuis tentatus artibus, ſæpe in ſuas ipſe pedicas, quas aliis ſtruxerat, incidat. Quippe & nemo unus adeò hujus artis impoſtoriæ imperitus eſt, ut alios ſe doctiores reperire non poſſit: & multorũ ſolertia unius verſutias facilè eludit. Ita non rarò evenit, ut fallacia in autorem vertat, & (ſicuti proverbio fertur) cornix cornici effodiat oculos.

Impoſtor ſæpe ſuis artibus capitur.

Neque ejus rei longius exemplum petam, quàm ab ipſo Alexandro VI. cujus ea in re peritiam cõmendat Machiavellus. Quò enim ſpectabant ejus fraudes ac perjuria, niſi ut Cæſarem Borgiã ſpuriũ ſuum, regẽ Italiæ, imo etiam totius Chriſtiani nominis, ſi poſſet, faceret? Sed conſiliorũ ac inceptorũ ejus tragicus fuit exitus, ſicuti aliàs expoſuimus. Ceterũ quæ fuit cauſſa, cur toties ille põtifex principes Chriſtianos, in iis Ludovicũ XII. regẽ Galliæ, impune falleret? Quia nimirũ ea tempeſtate adeò vehemens bullarum, & fulminũ Papæ metus

occu-

[illegible]paverat hominum animos, ut legatū Dei
[illegible] vulgò crederent, omniaq; ejus verba
[illegible]erent pro totidem oraculis. Hæc res tum
[illegible] impoſturis, famam & autoritatem circū
[illegible]at: ſed quum ejus hodie ſomnia pueri quo
[illegible] ludibrio habeant, nihil eſt jam, quod ta-
[illegible]is illecebris homines ineſcare ſperet.

Quod dicit Machiavellus, veteres Roma-[illegible]s per nomen & ſpeciem æqui fœderis, ac ſo[illegible]tatis redegiſſe in ſervitutem Latini nomi-[illegible] populos, fabula mera eſt. Quippe (uti ex [illegible]toriis patet) omnes diverſis temporibus [illegible]ſegerunt. Ita tamen cum illis pacem & a-[illegible]citiam paciſcebantur, ut quum tanquam [illegible]llo victis leges dicerent, eas ſibi paulò cō-[illegible]odiores quā illis darent: neq; id injuria. Nā [illegible]uum jure gentium victi victoris ſervi ſint, & [illegible]mnia ei qui armis plus poteſt, dedantur mul[illegible]o magis ipſe jus & imperium aliquod in vi-[illegible]tos obtinere debet. Imperium autem hoc [illegible]n ſubactos populos penes ſe retinebant Ro-[illegible]mani, in omnibus fœderibus: ne videlicet ſo-[illegible]ii & amici cuiquam bellum inferre poſſent, [illegible]ine ſuo arbitrio & conſenſu: deinde ut ad Romana bella milites ex formula darent. Caterū veterem libertatē, priſtina jura, ſuas leges religionem, magiſtratus, & cetera im-[illegible]mota populis relinquebant, neque nova ulla tributa illis imperabant. Ea conditio, ſervitus dici non debet, ſicuti nominat Machiavellus aut ſi ea ſervitus vocāda eſt, nulla hodie Chriſtiana gens exiſtit, ſive earū, quæ ſub regibus vivunt, ſed quæ optimatum conſilio

Socii ac fœderati Romanorum, ſervi non erant.

aut populi imperio reguntur, quæ duplicis & quadruplicis ſervitutis jugum non ferat.

Iam quum Machiavellus dicat, artem deceptoriam principi notam eſſe debere, quæri hic poſſet cautionis adhibendæ gratia, quænam ſint ejus artis præcepta. Huic quæſtioni pro Machiavello reſpondeo, ejus rei non poſſe tradi præcepta ſingularia, quæ unicuique negotio accommodētur ad cavendam fraudem: ſed generalia principia ſeu axiomata ejus artis hæc eſſe, audaciter peierare, callidè diſſimulare, inſinuare ſe in animos & eorum pertentare, fidem & promiſſum frangere & cætera ejus generis, quę partim jam expoſuimus partim exponemus. Sed hic diligenter animadvertendum eſt: ingenioſo verſutiarū architecto, nō paſſim neq; erga omnes frangendæ fidei præceptum uſurpandum eſſe. Nam ſi ubique & ſemper violaret, peccaret in aliam legem, quę jubet callidè diſſimulare: & quum debeat boni viri orationem & mores imitari, nudaret ſeipſum & ſubdolum animum palam omnibus conſpicuum faceret. Itaque ut omnia ſimul artis principia obſervet, fidem in parvis, rebus ſervabit, ut in magnis & gravibus frangat. Quod ut caveret, Scipionem Fabius Max. monebat, trajicere in Africam

„ cum exercitu parantem: An Syphaci Numi-
„ diſque credis? (inquiebat) ſatis ſit, ſemel cre-
„ ditum, nō ſemper temeritas felix eſt, & fraus
„ fidem in parvis ſibi præſtruit, ut quum operæ
„ prætium ſit, cum mercede magna fallat. Hoc
„ conſilium Fabius vir ſapientiſſ. Scipioni opi-

Principia artis deceptoriæ.

Liv. Annal. lib. 13.

nanti

veni imperatori dabat. Qua igitur via fidei fallaci insidias eludemus, quæ parvis in rebus conſtans, in magnis deſtituit? Id planè agendum, quod ſe acturum Fabio reſpondit Scipio: Syphacis & Maſſaniſſæ regum „ (inquit) fidei ita innitor, ut veriturus perfi- „ diam ſim.

Sed & alia cautio eſt adverſus verſipelles iſtos homines, ſimulãdi & diſſimulandi artifices, qui multa promittũt, & nihil minus penſi habent quàm ut promiſſa præſtent. Fugiẽdi enim ſunt tanquam orcus, & angue pejus odio habendi: vel Achille teſte, qui ſic apud Homerum loquitur.

Odi etenim, ceu clauſtra Erebi, quicunque loquuntur. Hom. Iliad. lib. 9.
Ore aliud, tacitoque aliud ſub pectore claudunt.

XIX. THEOREMA.

Princeps ſcire, & hominum animos verſare debet ut eos fraude circumveniat.

PRINCIPES (inquit Machiavellus) *ætas noſtra vidit, qui quum hominum animos aſtu tractare, & pertentare noſſent, magnas res geſſerunt, eoſque vicerunt, qui ſimplicem & nudam fidem colebant. Id fit, quum princeps vitia aut virtutes eorum, quem circumvenire vult, diligenter notat, &* Com. li. 1. c. 42. & 18. de Principe.

ad eum ineſcandum, illecebram naturæ eius idoneam offert. Sic Appius Claudius, unus decemvirorum qui Romæ creati ſunt, quum ſummum in urbe imperium amplexus perpetuò tenere vellet, potentiſſimos quoſque ducere in partes & ſibi conciliare ſtatuit. In his quum Quintum Fabium, egregium antea domi militiæque virum, honoris cupidum eſſe cognoſceret, dignitates & honores pollicendo eum labefecit, atque ita mutavit, ut Appij quam ſui ſimilis eſſe mallet. Præterea quum nobiles adoleſcentes Romanos (alioquin ingenuè & liberaliter educatos) divitiarum cupidine ex ætate flagrare intelligeret, ad explendas libidines, largiendo, pollicitandoque ita obnoxios ſibi fidosque fecit, ut eorum ſemper circum ſe, tanquam ſtipatorum, & miniſtrorum tyrannidis, catervas haberet. Quare princeps qui ea arte hominum animos verſabit, eos haud difficulter dolo captos quocunque volet, inflectet.

AH Galli nimium ſimplices! Videtis retia & laqueos, quibus toties implicamini? Vos ſimulationem neſcij liberè, quæ ſentitis eloquimini, ſtolidas voces & inconſultas iacitis, Machiavellitis iſtis pectora, & affectus nudatis: illi ſimplicitatem veſtram callidè captant ſpeculantur abditos ſenſus veſtros, & arcana eliciunt, ita vos incautos minimo labore illaqueant. Ipſi verò lenti, cunctabundi, taciti, occulti, ſenſus ſuos penitus abdunt, deinde ſuſpenſa ſemper & obſcura verba, neque illis quidquam temerè ore excidit, quin multo antè cogitent, quam in partem interpretari poſſitis, idque ita incertum, & ambi-

um implicant, ut in contrarium planè ſen-
n, quam quem vos ſuſpicamini, dicta infle-
unt. Neque verò hoc quidem occultum ha-
nt. Galli (inquiunt) leves, vani, impru- "
entes, nimii ſermonis, arcana premere, af- "
ctus abſcondere, non didicerunt. Inſuper "
mul loquendo verba alii aliorum præpedi- *Ingenia*
nt, & linguæ ... omnibus cogitationes *Gallo-*
as aperiunt. Hoc certè nobis ingenuè faten *rum ad*
um eſt, nullius gentis quæ Galliæ vicina ſit, *ſcrutan-*
nimos & voluntates tam facilè introſpici *dum fa-*
oſſe, quam ingenia Gallorum. Itaque hoc *cilia.*
abala Machiavellitarum μυςικωτάτη do-
ina eſt, neq; alio magis utuntur, ad res Gallię
ro arbitrio verſandas. Sed ſi hanc eorũ artẽ
Galli eludere poſſent, una opera omnes eorũ
conatus & cõſilia infringerent: quibus paula-
tim omnes ſibi ſuſpectos, aut formidabiles
ſubvertũt, quo ceteris turcicã in ſervitutẽ de
truſis, ſecuri Gallias coloniis Italicis occupẽt.

Sed hoc præceptum variè uſurpatur: nimi-
rum vitiis hominũ, quam virtutibus animad-
verſis. Nam ſimulatq; alicujus ingenium am-
bitione flagrare intelligunt, dignitate obla-
ta pellicerunt hominem, mox ampliorem pol-
licitando, eo utuntur ut l. bet Ita introſpecto
& captato ejus animo, eum in ſuam naſſam
attrahunt, ut nihil ſit tam fœdum aut ini-
quum, in quo ſuam illis operam non commo-
det. Nam (ſicuti Saluſtius ſcribit) ambitio, *Sal. in*
quod vitiũ propius virtutẽ eſt, quàm avaritia, *Catil.*
multos mortales falſos fieri ſubigit: aliud *ambitio*

ingentium malorum fax.

clauſum in pectore aliud in lingua promtu, magisq; vultum, quàm ingenium bonum habere. Itaq; inſana illa honoris cupido multis ſæpe civitatibus exitii cauſſa, & omnium malorum quaſi materies fuit. Quippe multis veterib. & novis exẽplis liquet, vecordi ambitione ſæpe incenſos homines in patriæ perniciem conjuraviſſe. Quæ tabes hodie multorum multorum mentes occupat, qui obliti ſe omni jure divino, humano & naturali, ad patriam conſervandam obſtringi, eam tamen ſeq; ac cives ſuos obſtinatis animis perditũ eunt, ut honoris ſpeciem inanem & fumum quẽdam fortunatæ vitæ, & animarum ſuarum pretio emant. Verum quid facias talibus principiis ambitione occæcatis & ebriis, quorum animos iſti pro libidine adeo regunt trahuntque, ut eos ſuimet ipſorum vitiis, velut hamis inuncent? Eodem modo ſi aliquem Machiavelliſtæ iſti in venerem pronum eſſe comperint, meretrices aulicas elegantes & comtas ſummittunt, quæ brevi illum ſua libidine, tanquam viſco, implicent. Si cujus avaritiam nudaverint, dono aliquo, ſorte ſacerdotio aut alio munere, ſibi devinciunt, & majore etiam ſpe ac promiſſis onerant. Ita hominis corrupto animo facilè potiuntur. Si quem probum in bono, & fide conſtantẽ deprehẽderint, conantur ab eo promiſſum aliquod elicere, atq; ex eo dolos illi nectũt. Si alterius ingenium boni publici amans perſpexerint, munus illi aliquod anceps, & doloſum mandandum curãt, ut ea via pellici in inſidias poſſit. Deniq; pec-

co-

cōtandis & explorandis hominū ingeniis, & ſcrutandis eorum virtutibus, vitijs, affectib⁹, morbisq; & perturbationibus animorum, vndiq; machinas fabricantur, quò eos in poteſtate habeant: ſive ut eos penitus tollant, ſive ut in ſuos mores formatis ad deſtinata ſua exequenda abutantur. Ceterum cautiones, quibus eorum doli fraudesq; vitentur, non admodum difficiles ſunt, attentis quidem & ſapientibus. Quippe, quum ejuſcemodi exploratores ingeniorum ſatis hodie noti ſint, ut in ſuas ipſimet inſidias præcipitent, cōtra explorandi ſunt.

XX. THEOREMA.

Princeps qui velut coactus, clementia & lenitate utitur, perniciem ſuam accelerat.

VIx *unquam evenit* (inquit Machiavellus) *ut comitas & indulgentia qua princeps in ſubditos utitur, quum rebellionis aut alio quovis metu coactus id agit, gratè ab illis accipiatur. Populus enim beneficia à principe ſic in ſe collata, grato animo nunquam ferè amplectitur: imò potius accepta illa fert iis, qui principem in eò necessitatis invitum traxerunt. Atq; id populum ſæpius ad quærendas rationes impellit, quibus principem in eas angustias detrudat. Quare nunquam princeps extremam illam neceſſitatem expectare debet, ut ſubditos comiter & liberaliter habeat, quippe adeo nihil opis in eo erit, ut exitium quoq; eius maturet.* Com. li. 1. c. 32.

X 6

HAud dubiè longè honeſtius, atq. [illegible] us principi eſt, ut ſubditorum obſequium bono & moderato imperio [illegible] vim expectet, cogaturque aut [illegible] rigoremque laxare, aut frangi. Conſilium tamen hoc Machiavelli plane [illegible] eſt, & ejuſcemodi ut ex eo princeps nihil niſi certam perniciem ſui, ac rerum ſuarum ſperare poſſit. Quũ enim principi ſuadet ut ſubditos duriter, & inclementer habere obfirmato animo pergat, etiam quũ neceſſitate ad clementiam trahitur: ſi isde ſumma ſeveritate nihil remittat, etiamſi infeſta [illegible] procul ſeditione abſit, perſtetque [illegible] immitis animus quid inde ſequi poteſt, præter ipſius ac reipubl. ſtatus interitum? Qua enim re magis nititur ſtatus principis, quam conſenſu & unanimi obſequio ſubditorum? Si ergo obſtinato & invicto rigore ac [illegible] ſubditos eò perducat, ut ipſius obedientiæ ſeſe ſubtrahant, nónne eum cum principatu corruere neceſſe eſt? Nam, ut luculenter Sophocles,

Nimia principis ſævitas ſubditos obſequium negandum impellit.

- Duræ nimium mentes.
Cadunt maximè: & duriſſimum
Ferrum aſſatum ex igne firmiſſimum,
Fractum & ruptum plurimum videas.

Sophoc. in Antig.

Quare hoc Machiavelli conſilium, quo [illegible] gida & inflexa pertinacia adverſum ſub[illegible] tendere principi ſuadet, non minus [illegible] regibus pernicioſum eſt, quàm [illegible] it, q[illegible]i populum trib[illegible] [illegible] mentum oiantem [illegible].

pulit. Quippe ille rex, conſilium iſti nimis cōpar ſe quatuo inclementer populo reſpondit, ſe duriùs aſperiúsq; patre ſuo ipſos habiturū, nedum ut quidquam de oneribus ſolitis, & ſuo iure deminueret. Ita q, tam minaci & cōtumaci reſponſo, populi animos ita offendit, ut maximam regni partem amitteret.

Iam quod dicit, populo ingrata eſſe beneficia quę princeps neceſſitate coactus cōfert, vel experientia ipſa refellitur. Neq; enim adeò acuta eſt plebs, ut multum laboret in veſtigandis cauſis, quæ principem ad hoc, vel illud jubendum edicendumve impulerint. ſed ejuſcemodi conſtitutionum bonis perfruens, (quorum gaudium, omnium aliorū rerum ſenſum præoccupat) non præſenti tātum lætitia effuſa, ſed per multos dies gratis & cogitationibus & ſermonibus revocata, fauſtis omnibus precibuſq; principis ſui clementiam proſequitur. Ejus rei paces gallicæ, quæ bella civilia exceperunt, ſatis multa exempla ſuppeditant. Has enim pacis leges Evangelici, ab invito rege extorſiſſe videri poterant. & ex contrariis edictis, quum bella inſtaurabātur, perſpicuè id declarabat. Nā inter alia, edicto anni 1568. teſtatus eſt ſibi ſemper eum animum fuiſſe, ut religionem illam Evangelicorū tolleret: eam tamē ſe aliquandiu toleraſſe, ut neceſſitati ac tempori ſerviret. Quare aulici eā per ludibrium religionem tolerātā vocabant: catholicam Romanam verò religionem ratam & approbatam. Quanquā igitur hæc pacis edicta rex invitus conce-

Beneficia extorta, nō minus uberiùs placent.

re, ſi cauſsā ſuſtuleris, effectum quoq; ſimul perire neceſſe eſt. Nō ego iā contra naturā ſeditionis eſſe, ut ex ea aliqd boni oriatur neq; propterea ſeditiones & rebelliones peſſimo exēplo ciēdas. ſed viciſſim cogitandū eſt, populum nunquā ſine juſta aliqua & gravi cauſſa in ſeditione exardeſcere. Itaq; ſi ſumantē ſeditionem mature non oppreſſit princeps, accenſam reſtinguere, & quamvis ſero remedio negligentiam corrigere, ne dubitet. Nā in ira & ſævitia perſeverare, irritatisq; animis ignes materiemq; ſubdere (quod Machiavellus docet) exitiale eſt: multo tutius honeſtiusq; omni contētione depoſita, mollire animos, quoties bonum publicum privatumque ſuadet: quemadmodum Phœnix apud Homerum Achilli præcipit.

Verum age, nunc animum ipſe tuum fortiſſime Achille,
Vince iram, fera corda doma: ne pectore ſævo
Eſſe tuis videare atq; implacabilis iræ,
Quod minimè decet, atq; indignum eſt laudibus iſtis,
Quum neq; ſint tales, quoniam placantur & ipſi.
Di ſuperi, &c.

Ac quo minus id quoq; obſervarent boni principes, Machiavellicis diſtinctionibus nūquam impediti ſunt: quales iſtæ ſunt, ſubditum priorem ſuppliciter debere veniā & pacē orare: Quod princeps conceſſurus ſit ſubditis, ipſius arbitrii debere eſſe, ne videatur leges accipere ab iis quibus dicere debet: neq; *Ineptæ Machiavellitarū diſtinctiones.*

cum

cum iis fœdus ex æquo facere. Dedecus fore principi, ſi quid invitus & coactus egerit: & alia ejuſcemodi. Prudentes enim principes (quantum ex hiſtoriis colligere licet) tam ſubtilia rerū diſcrimina & vix pueris dignas ambages nunquam ſervarunt: ſed perinde ut ſalus ſubditorum & ſui ſtatus incolumitas flagitabant, ita ſe accommodarunt. Neq; conſilium ſalutare inhoneſtum, neque conditiones iniquas arbitrati ſunt, quibus ſibi regnum populi benevolentiam & obſequium ſervare poſſent.

XXI. THEOREMA.

Princeps prudens fidem ſervare non debet, ſi damno ei eſt, & occaſiones propter quas eam dedit ſublatæ ſunt.

Cap. 18. de principe, & Com. lib. 3. ca. 42.

PRUDENS *& acutus princeps* (inquit Machiavellus) *fidem ſanctè ſervare non poteſt nec debet, quando talis obligatio ipſi damno eſt, & occaſiones neceſſitateſq; quæ illum ad dandam fidem impulerunt, præterire. Si omnes homines boni eſſent, præceptum hoc vituperari poſſet: ſed in tanta hominum malitia, quum ipſi fidem ſæpe violant, princeps quoque ſuam illis præſtare non tenetur. Neq; metuendum eſt, ut principi deſint ſpecioſæ cauſſæ, quibus hanc fidei violationem velet. Præ-*

terea promiſſa vi extorta poſſe frangi, cogitādum eſt (præſertim ſi bonum publicum agitur) ubi vis aut neceſſitas præterit (cuius rei quum multa exempla legantur, noſtra ætate quoq; id quotidiano uſu confirmari cernimus. Nam non tantum promiſſa coacta principibus violantur, poſtquam vis deceſſit: ſed cetera quoq; non ſervantur, ubi eorum occaſiones ſeu cauſſæ ſublatæ ſunt.

ETsi in ſuperioribus placitis Machiavellus omnium qui ſunt, & qui fuerunt, impietatem iniquitatemq; ſuperet, hic tamen nō tantum alios omnes, ſed ſeipſum quoq; vicit: neq; interea quidem dogmata, quæ hominū in homines officia ſpectant, ullum hoc deteſtabilius eſt. Nam ſi fides illaq; in dictis promiſſisq; conſtantia ex hominum vita ſublata ſit (ſicut Machiavellus tollere nititur) omnes contractus commercia, omnem civilem juſtitiam, & hominum inter ſe ſocietatē & communionem, ſimul aboleri neceſſe eſt, quæ ſine fidei ſanctitate conſiſtere nequeunt. Iam ſi diſſoluto fidei vinculo, omnia vendendi, emendi permutandi, commodandi commercia, ceteriq. contractus & omnis negotiatio, juris æqua deſcriptio, certaq́ue vivendi diſciplina, leges ac mores, diſſipati interirēt, quātum inter nos & bruta animantia intereſſet? Paullum admodum, niſi quod deteriores eſſemus. Nam ſublatis commercijs, neceſſe eſſet diſperſos homines, in agris beſtiarum more vagantes, ſine urbibus, ſine pagis, cultu & victu fero, in diem rapto vivere. Quare qui

è rebus

jubet Deus, ut fidē & promiſſa, etiam cum incommodo noſtro conjuncta ſanctè obſervemus. Sed profanū iſtum hominē, ſicuti antea. *Liv.*
Ethnicorū teſtimoniis refutare mihi conſiliū *Annal.*
eſt, atq; oſtēdere quàm malè neglīgēter q; T. *lib.6.*
Livium legerit in quem commentationes illas ſuas ignorantiæ juxta atq; impietatis plenas ſcripſit. C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. leges adverſus opes patriciorū & pro cōmodis plebis, promulgavere: Vna de ære alieno, ut deducto eo de capite quod uſuris pernumeratū eſſet, id quod ſupereſſet, triennio æquis portionibus perſolveretur: Alterā de modo agrorū, ne quis plus qainquaginta jugera agri poſſideret. Ad has rogationes diſſuadendas, Appius Claudius Craſſus ex patriciis proceſſit, docuitq; inter alia, hac dulcedine ex alienis fortunis prædādi illici populum nō debere ad iniquas leges jubēdas: quarū altera ſolitudines vaſtas in agris fieri, pellēdo finibus dominos: altera fidē abrogari, cū qua omnis humana ſocietas tollitur. Oratio Appii ad id ſaltē valuit, ut tempus rogationum jubendarum proferretur. Poſt ea ſemunciariū ex unciario fœnus factū, & in penſiones æquas in triennium, ita ut quarta pręſens eſſet, ſolutio ęris alieni diſpēſata eſt, & ſic quoq; parte plebis affectata, fides tamē publica privatis difficultatib. potior ad curā ſenatui fuit. Sæpè quoq; ab aliis tribunis lex agraria ꝓmulgata eſt neque unquā ſine maximis rerum motibus, ſeditionibus & civium cædibus agitata. Ex quo apparet, violationē fidei publicę ꝑpetuò ſecū calami-

calamitates magnas & malorum Iliada trahere.

Liv. Annal. lib.32. Romæ, ſecundo bello Punico, quum adeo ærarium inops eſſet, ut ſtipendium ex publico ad exercitũ Hiſpanienſem mitti nõ poſſet re ad ſenatum relata, plebi novum tributum injungi non placuit. Quippe ipſe tributum conferentium, numerum magnis exercituum ſtragibus imminutum: tum qui ſupereſſent pauci, ſi multiplici gravarentur ſtipendio, alia perituros peſte. Itaq; quum neq; plebs, quæ per annos tributo exhauſta, ſtipendium ex affecta re familiari pendere poſſet, neq; pecuniæ quidquam in ærario eſſet, niſi fide Reipubl. ſtaret, opibus non ſtaturam. Prodeundum in concionẽ Fulvio prætori eſſe, indicãdasq; populo publicas neceſſitates, exhortandosq; qui redemturis auxiſſent patrimonia, ut reipub. ex qua creviſſent, ad tempus commodarent: conducerentq; ex lege præbenda, quæ ad exercitũ Hiſpaniẽſem opus eſſent. ut quum pecunia in ærario eſſet: ijs primis ſolveretur. Hæc prætor in concione edixit: qua die veſtimenta, frumentũ, Hiſpanienſi exercitui præbenda, quæq; alia opus eſſent navalibus ſociis eſſet locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres ſocietates aderant hominum undeviginti, quorum duo poſtulata fuere. Vnum, ne [illegible] alii publicani eſſent: alterum, ut quæ in naves impoſuiſſent, ab hoſtium tempeſtatiſque vi publico periculo eſſent. Vtroque impetrato, conduxerunt, privataque pecunia reſpubl. adminiſtrata eſt. Quemadmodum conducta omnia magno animo

ſunt, ſic ſumma fide præſtitæ: nec quidquam
[illegible] ut quon-
dam [illegible]. Si de fide Romana dubita-
[illegible], non tam facile reperiſſent in tanta
[illegible] difficultate, qui privatis opibus rēpu-
[illegible] ſubvenirent: ſed quibus conſtans di-
[illegible] promiſſorum veritas non deeſt, deeſ-
ſe [illegible] non poteſt, quicum contrahant.

Perſeus rex Macedoniæ bellum in Roma-
nos comparans, quum Græcarum civitatum
[illegible] animis, inprimis Achæorum gen-
tis conciliandæ ſibi viam quæreret, literas ad
Achæos ſcripſit. Iis recitatis & pleriſq; beni-
gne & moderatè ſcriptas eſſe cenſentibus:
Callicrates ex iis, qui in eo verti ſalutem gen-
tis crederēt, ſi cum Romanis inviolatum fœ-
dus ſervaretur: parva (inquit) aut mediocris
rei, Achæi, quibuſdam videtur agi; ego maxi- „
mè graviſſimam omnium, non agi tantùm „
arbitror, ſed quodammodo actam eſſe. Quis „
enim non videt viam regiæ ſocietatis quæri, „
qua Romanorum fœdus, quo noſtra omnia „
continentur, violetur? De regia ergo ſocieta- „
te ineunda, ne cogitandum quidem aut tra-
ctandū eſſe judico: quandoquidem nō modo
fidem inviolatam tueri oportet, ſed etiam ab
omni ſuſpicione remotam. His & multis ali-
is præterea rationib. Callicrates Romanę ſo-
cietatis & fidei publicę cauſſam agens, impe-
dit, ne de Perſei amicitia accipienda decretū
fieret: & pervicit, ut Achæi Romanam ſocie-
tatem, unam tum in terris, vel viribus vel fi-
de ſtabilem, foventes, nę legatos quidem aut
nunci-

nuncios regis admitterent, per quos aliquorum ex ipſis animi ſolicitarentur, ne ea res fidem ſuam Romanis ſuſpectam redderet. Huic conſilio ſuffragatur præclarum hoc M. Antonini Cæſaris collegium, nihil gravius & calamitoſius eſſe, quàm fidem nullam in hominibus eſſe, eamq; violari ab amico: ſine qua nulla amicitia, nulla virtus, tuta eſſe poſſit.

Fides nec reipſa violari, nec perfidiæ ſuſpicone aſperſi vult.

Liv. Annal. lib.22.

Ceterum quum famę & fidei damna majora ſint quàm quæ æſtimari poſſint, non tamen fidei violatæ crimine, ſed ſuſpicione quoque, quoad ejus fieri poſſit, carendum eſſe Fabius Maximus memorabili exemplo docuit. Annibal omnibus belli cladibus Italiam urens, quum ei à perfugis monſtratus ager dictatoris Fabii eſſet, omnibus circa ſolo æquatis ab uno eo ferrum ignemque & vim omnem hoſtium abſtinere juſſit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri poſſet. Fabius vero ea re invidiam ſibi quæri proſpiciens, quum tunc quoque argētum pro captivis debitum quoniam nō cōſuluiſſet patres, tardius erogaretur, ne cui ſua fides ſuſpecta eſſet, inviolatum ab hoſte agrum miſſo Romam filio vendidit, fidemque publicam privato impendio exſolvit.

Liv. Annal. lib.31.

Ac nihil profectò in hominum vita ſociali fide ad extremum conſtanti gratius eſt, quæ ſertim quum ſociorum affectis rebus inviolata ſervatur. Itaq; Romani amicorum & ſociorum numero habebant, & bene de ſe meritos exiſtimabant, eos qui ipſis bello implicitis ſocialem fidem colerent, & fidelium ſociorum officio non deeſſent. Secundo bello Punico

quum

quum Ptolemæus rex Ægypti in fide manſiſſet, peracto bello legati tres ad eũ Roma miſſi ſunt, qui annunciarent victum Annibalem pœnosque, & gratias agerent regi, quòd in rebus dubiis, quum finitimi etiam ſocii Romanos deſererent, in fide manſiſſet: & peterent, ut priſtinum animũ erga populum Rom. conſervaret.

Attalus rex Pergami virtute ſua ad regiam dignitatem pervenit. Huic viro (inquit Livius) præter divitias fortuna nihil dederat ad ſpem regni. His ſimul prudenter, ſimul magnificè utendo effecit, primum ut ſibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde prælio uno Gallis, regium adſcivit nomen, cujus magnitudini ſemper animũ æquavit, ſumma juſtitia ſuos rexit, unicam fidem ſociis præſtitit: & quum in Rom. amicitiam veniſſet, eam perpetua & conſtanti fide ad extremum finem vitæ perduxit. Itaque regnum Eumeni filio adeò ſtabile ac firmum reliquit, ut eum Romani, adjecta regni Antiochi parte florentiſſima, præpotentem inter Aſiæ reges fecerint: quia patris veſtigia ingreſſus (qui populi Romani ſocietatem maximam, filio hæreditatem relinquere ſe moriens dixerat) non animum duntaxat bonum ac fidelem preſtitiſſet, ſed etiam omnibus bellis pro ipſis arma tuliſſet. *Liv. Annal. lib. 33. & 37.*

Publica quidem fides, quondam Romanis adeò venerabilis & ſancta erat, ut eã pro numine colerent. Itaq; apud eos ſolenne & ſacrarium *Liv. Annal. lib. 1. & lib. 24.*

ærarium erat inſtitutum fidei, in quo pacis leges, fœdera, induciæ, jurejurando confirmabātur, ut ejus, qui ea violaret, ſacrum diis inferis caput eſſet. Neq; in privatis conventionibus, ſanctius ullum juſiurandum quam fidei: publicę verò tanta autoritas, tanta exiſtimatio ut nemini tutius pecunias credere quam Reip. privati arbitrarentur. Bello Punico ſecundo, quum forte cenſores ob inopiam ærarii, ſe jam locationibus ædium ſacrarum tuendarum, & ſimilium his rerum, abſtinerent, cōvenēre frequentes ad eos, qui haſtæ hujus generis aſſueverant. hortatiq. cenſores, ut omnia perinde agerent locarentq; ac ſi pecunia in ærario eſſet: neminem niſi bello confecto pecuniā ab ærario petiturum eſſe. Pecuniæ quoq; pupillares primò, deinde viduarum, cœptæ conferri: nuſquā eas tutius ſanctiusque deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide.

Liv. Annal. lib. 29. & li. 31.

Scipio Africanus poſteaquam in Siciliam venit, ut in Africam cum exercitu tranſjiceret, Syracuſas nondum ex magnis bellicis motibus ſatis tranquillas venit. Græci res à quibuſdam Italici generis eadē vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, conceſſas ſibi à ſenatu repetebant. Omnium primum igitur ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis, etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam, redditis, ſuas res Syracuſanis reſtituit. Non ipſis tantùm ea res, ſed omnib. Siciliæ populis grata fuit, eoq; enixius id bellum adjuverunt.

M. Va-

M. Valerio Lævino & M. Cl. Marcello coſſ. bellum gerẽte in Italia Annibale, quum Romanis ad claſſem ornandam, & militum ſtipendia pecunia in ærario non eſſet, conſulibus autoribus voluntaria pecuniarum collatio à privatis facta eſt. Nondum perfecto eo bello, ſed in Africam verſo, ea res à M. Valerio Lævino ad ſenatum relata eſt: qui à privatis collatas pecunias ſe ac M. Claudio conſulibus, reddi tãdem equum eſſe dixit. Nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide ſuam præcipuam curam eſſe. Nã præterquam quod aliquid propriè ad conſulem ejus anni, quo collatæ pecuniæ eſſent, pertineret, etiam ſe autorem ita conferendi fuiſſe, inopi ærario, nec plebe ad tributum ſufficiẽte. Grata ea patribus admonitio fuit. Iuſſiſq; referre conſulibus, decreverunt, ut tribus penſionibus ea pecunia ſolveretur: primam præſentẽ ii qui tum eſſent, duas tertii & quinti cõſules numerarent. Quum tertiæ penſionis tempus veniſſet, privati frequentes, quibus ea debebatur, ſenatũ adierunt: quia conſules, quum ad novum bellum & magnas Reip. neceſſitates vix ærarium ſufficeret, negaverant eſſe, unde iis in præſentia ſolveretur. Quũ & privati æquum poſtularent, nec tamen ſolvendo ære alieno Reſpub. eſſet: quod medium inter æquum & utile erat, decreverint: ut quoniam magna pars eorum agros vulgò venales eſſe diceret, & ſibimet emtis opus eſſe: agri publici qui intra quinquageſimum lapidem eſſet, copia iis fieret: conſules agrum æſtima-

turos, & in jugera aſſes vectigales, teſtandi cauſſa publicum agrum eſſe, impoſituros: ut ſiquis quum ſolvere poſſet populus pecuniam habere quàm agrum mallet, reſtitueret agrum populo. Læti eam conditionem privati accepere.

Liv. Annal. lib. 32. Porro ea in fide ſanctè ſervãda integritas, non in Romanis tantùm publicè, ſed in ſingulis quoq; privatim, adeò elucebat, ut nihil tantopere fugerent, quàm quidquam contra fidem facere. Scipio in Africa bellum gerens cum pœnis inducias fęcerat, ut legatos Romã ad pacem petendam mitterent. Nondum reverſi erant ab Roma legati, neq; ſciebatur quæ ſenatus Rom. de pace aut bello ſententia eſſet: necdum induciarum dies exierat, quum Aſdrubal cc. onerarias, xxx lõgas naves ex Romana claſſe, tẽpeſtate disjectas, & captas Carthaginem abduxit. Eo indigniorem injuriam ratus Scipio, ab iis qui petiiſſent pacem & inducias, ſpẽ pacis & fidem induciarum violatam eſſe, legatos Carthaginem exemplo mittit. Qui quũ multitudinis concurſu propè violati eſſent, nec reditum multo tutiorem habuiſſent, & alio ſuper alio ſcelere haud dubiè ruptæ inducię eſſent, legati Carthaginenſes ab Roma ſuperveniũt. Iis Scipio, etſi non induciarũ modo fides a Carthaginenſibus, ſed etiam jus gentium in legatis ſuis violatum eſſet, tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Rom. nec ſuis moribus in iis facturum eſſe dixit, itaq; eos jure belli liberos, intactos & inviolatos

Suet. in dimiſit. Quippe tum vulgatum Canoniſtarum

dicteri-

victerium nondum in uſu erat, *Frangenti fidē, fides frangatur eidem.* Inter Cæſaris virtutes minima quoq; hæc non fuit, quod quum motis apud Ilerdam deditionis conditionibus, quum aſſiduo inter utraſq; partes uſu atque commercio, Afranius ac Petreius deprehenſos inter caſtra Iulianos ſubita pœnitētia interfeciſſent, admiſſam in ſe perfidiam nō ſuſtinuit imitari. Naturalis quidem ratio hoc dictat, quæ vitia aut ſcelera in aliis dānamus, ea nos non debere imitari: nec (ſicut dicebat L. Quintius Cincinnatus) qui exemplo aliis eſſe debemus, aliorum exemplo peccare potius, quàm alii noſtro rectè faciant. *Iulio c. 75.*

Præterea veteribus Romanis tanta religione colebatur fides, ut non tantùm violari eam crederent, ſi aliquid contrà facerent, ſed etiam quum paterentur fieri aliquid ab aliis quo fides læderetur. Poſteaquàm Annibal Saguntum Hiſpaniæ urbem ſociam Romanis cepit & excidit, non tantùm ingens mæror, miſericordiaque ſociorum perennorum indignè, & pudor non lati auxilii, recenti clade, ſed quum jam res proſperę in Hiſpania eſſent, verecūdia Romanos cepit, Saguntum oppidū, cuius cives ad ultimū, fidem ipſis pręſtitiſſent, quintum iam annum ſub hoſtium poteſtate eſſe. Itaq; (fidem agi in eo ſuā rati) id oppidum vi pulſo Punico præſidio receptum, cultoribus antiquis quos vis belli reliquerat, reſtituerunt, & Turdetanos qui contraxerant eis cū pœnis bellum, in *Liv. Annal. lib. 28.*

poteſtatem redactos ſub corona vendiderũt, urbemq́; eorum delevere. Bellum in Hiſpania propter ipſos ſuſceptũ, quatuordecim annis tã pertinaciter geſſerũt, ut Carthaginienſes ex Hiſpania expulerint: per omnẽ Hiſpaniã Saguntinos cives venundatos, dimiſſis qui conquirerent, ex ſervitute in libertatẽ vindicarunt. Denique nullo tempore deſtiterunt quæ Saguntinis commoda; quæq́ue adverſa ipſorum hoſtibus eſſent, facere. Adeo præſtantes illi & antiqui moris homines omnibus ſeſe tantum facere ſtudebant, quãti ſupra ceteras res humanas publicam fidem facerent.

Saluſt. in Iugurtha. Iugurtha rex Numidiæ, quum duos fratres ſuos per ſummum ſcelus interemiſſet, Maſaniſſæ nepotes, filios Micipſæ, qui regnum illud tum liberis ſuis tum Iugurthę filio fratris ab ſe adoptato reliquerat: Romani, qui Maſaniſſam viventem dilexerant, ejus nepotes à Iugurtha tam fœdè patrio regno pulſos, & interfectos indignati, eorum mortem ſeverè vindicandam cenſebant. Cauſſam tamen dicere, & factum purgare parantem Romam venire paſſi ſunt, interpoſita fide publica. Is Romã ubi venit, largitione magis quàm cauſſa fretus, homines nobiles factioſos magna mercede parat, quorum autoritate & opibus, quæcunq; deliquerat, contra jus munitũ fore ſperabat. Quumq́ue advocata concione, C. Memmius Tribunus infeſtam plebem in regem videret, parte ut in vincula duceretur jubente parte, ut de eo more majorum, tanquam de hoſte ſupplicium ſumeretur, niſi

ſocium

ocios ſceleris ſui aperiret, monuit ut animos mollirent, & dignitati magis quàm iræ conſulerent. fidem enim publicam per ſe inviolatam fore. Itaque is quanquam viſus eſſet cōmiſiſſe, ut meritò pœna affici poſſet, ut tamen dimitteretur, & in regnum remitteretur vicit fides publica.

Nerva, quum imperator appellatus orationem haberet; qua moderati imperii ſpem dabat, ad extremum juravit nullum è ſenatoribus ſuo juſſu interfectum iri. Gratiſſima patribus ea vox fuit, quia paulò antè à Domitiano multorum ſenatorum, & conſularium cædibus; leviſſimis de cauſſis juſſis, Rempubl. exhauſtam meminerant. Sed aliquanto pòſt quum aliquot ſenatores in Nervam conſpiraſſent, jusjurandum tamē inviolatum ſervare maluit, quàm ſenatores graviſſimi ſceleris manifeſtos juſto ſupplicio afficere. Quid hoc loco dicent Machiavelli fraterculi, qui contra fidem publicam eos etjam interimunt, qui nihil dignum ſupplicio admiſerunt. *Dion. in Nerva.*

Sed à veteribus & externis exemplis (quę omnia percenſere, nimis longum eſſet) tranſeamus ad domeſtica. Anno CIↃ.IↃ.VIII, rex Ludovicus XII. (qui tum ducatu Mediolanenſi potiebatur) fœdus & ſocietatem cum Maximiliano Cæſare & Iulio II. Pontifice Cameracii iniit, ut communi opera & impenſa Venetos continenti arcerent, nimirum ditiones imperii, eccleſiæ, & ducatus Mediolanenſis iniuſtè occupantes. Itaque con- *Bell. lib. I. Cōm.*

ventū inter eos, ut ſequenti anno ſinguli cum ſuis copiis, iis locis preſto eſſent: & ditionibus illis ſubactis, quæ à Venetis poſſiderentur, u-nicuiq; quod ſuum eſſet, reſtitueretur. Rex Galliæ ex pacto cum exercitu multis principibus & proceribus Gallis maturè adfuit. Cęſar verò & pontifex non venere. Galli tamen quum ſatis ſibi virium eſſe crederent, Venetis pugnandi copiam facit, eorum exercitū fundit, & viginti millibus hominum ſtratis, ducibus captis, ita cunctos exercuit, ut omnes propè urbes quas in continenti habent, in ſeditionem venerint. Quid ibi rex? Quum ſocii pactum non obſervaſſent, quæcumq; ſolus bello ceperat, pro ſuo jure ut ſua retinere poterat. Vltrò tamen Cæſari, Veronam, Vicentiam Patavium & cetera imperii Rom. oppida, reſtituit: pontifici, Arıminum, Faventiam, Cerviam, Ravennam, & reliquas Eccleſiæ urbes reddidit. Tanti bonus ille erat integram & ſynceram fidei obſervationem ſciebat. Si aliquam fraudi ſpeciem juris imponere vellet, & Machiavellicas ambages ſubſendæ fidei exquirere, an deerat, color aut cauſſæ quibus eam irritam faceret? Non poterat dicere fidem ab illis fuiſſe abrogatā? Neque ſe ullo vinculo obſtrictū eſſe, ut ſuo ſumptu & labore alienum jus perſequeretur? Nō licebat ei Papam ſuis canonibus oppugnare, & illud tritum jacere, *Frangenti fidem, &c.* Sed quum verus, candidus & ſyncerus eſſet cujuſmodi ſophiſmata & offucias aſpernabatur. Itaque cum Machiavellus pro [illegible]

ſcie-

re reprehendit, quòd fraudibus & dolis graſſari neſciret, ſicuti Alexander & Iulius pontifices.

Ingentium bellorum, quę Carolus v. & Frāciſcus i. inter ſe geſſere, memoria non tam ex oleuit, & quam ſæpè vulgatis ſcriptis alter alteri perfidiam exprobrarit. Quæcunque tamen invicem, quaſi rixantes objectaverint, ea quam vera eſſent, eventus docuit. Anno enim CIↃ.IↃ.XXXIX quum Cæſar fide à rege accepta per mediā Galliam in Flandriam contendit, ut Gandavenſium motus compeſceret: nonne & ſibi & aliis ſatis perſuaſiſſe viſus eſt, regem ea fide eſſe, ut citò ſemet illi credere poſſet, utcunq; inter eos ſimultates graviſſimæ odia & bella exorta, nec dum ſopita eſſent? Quippe ſi vel minimum de regis veritate vel fide dubitaret, nūquam eò amentiæ veniſſet, ut ultro in perfidi principis & hoſtis laqueos ſeſe inijceret, dum arcem Gādavi extruere properat. Sed jacta in regē probra & verba factis refellens, non minus re ipſa veracem eum comperit, quàm antè crediderat. neque rex Cæſari tutum modò tranſitum, ſed lætum feſtumque, & omni genere honorum celebrem præbuit. Cæſar, ut tranſitum impetraret, ultro promiſerat regi, aut uni ex ejus liberis, ducatum Mediolanenſem daturum, ad quem ius legitimū rex haberet. Summa opportunitas regi oblata erat, ſi Machiavelli præceptis ad violādam fidem abuti vellet, Cęſaris in Gallia retinēdi, donec is Mediolani jure ac dominio in ipſū trāſlato pro- B.l.Cō: lib.8.

miſſi fidem impleſſet. Verùm generoſus ille, & ſapiens princeps, fidem publicam puram, minimeq; interpretationibus exceptionibusve callidis corruptam aut adulteratam, præſtandam gnarus (quum etiam ſuper ingenitum candorem Coneſtabilis Monmorencii, prudentiſſimi & à Machiavelli fuco abhorrẽtis viri, cõſilio uteretur) promiſſum pro virili, parte ſyncerè & candidè ſervare voluit. Itaque quanquam Cæſar ipſe, poſteaquam in Flandriam pervenit, fidei parum memor regem verbis & vana ſpe lactaverit, nemo tamen ſani judicii homo regis factum reprehẽdere poteſt. Nam, ut tum violatio fidei fructuoſa illi eſſet, diuturnus tamen is fructus eſſe non poterat: nihilq; intentatum omiſiſſet Cæſar, ut quod ſibi ea arte extortum fuiſſet, quacunq; vi aut via poſſet, reciperet: totũque imperium ſecum in partes traxiſſet. Rex quoq; alioquin, adverſo rumore apud omnes, ruptæ fidei ſibi perpetuam notam inuſiſſet: nunc verò, conſtantiæ & veritatis in promiſſis ſervandis decore parto, ſiniſtram famam exiſtimationemq; adverſario reliquit.

Perfidis nemo fidẽ habet. *Liv. Annal. lib. 9.*

Qui fidem honos, quæ commoda, ſequantur videmus: nunc perfidiæ mala & incõmoda audiamus: primùm qui fidem violant, eam mercedem referunt, ut nemo illis in poſterũ credere aut fidere velit. Samnites, quum ſæpe fidem fœderum, & ſpem pacis turbaſſent, ſeu finem ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam aliquando miſerũt. Illis ſuppliciter agentibus reſponſum eſt: Ni ſi

ſæpe

ſæpe bellum parantes pacem petiiſſent Samnites, oratione ultro citroq; habita, de pace tranſigi potuiſſe: nunc quãdo verba vana ad id locorum fuiſſent, rebus ſtandum eſſe. Cõſulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum, ad bellum pacemne inclinent animi, falli non poſſe: comperta omnia ſenatui relaturum: decedentem ex Samnio Conſulẽ legati ſequerentur. Itaq; quum peccatum Samnium exercitus Romanus benignè prędito cõmeatu peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum.

Annibal, quum Carthaginis cladem ſibi à civibus ſuis aſſignari, & ſe unũ peti ab Romanis non falleret, patria profugus ad Antiochũ Syriæ regem conceſſit. Quę quum fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello reperiſſet, haud parvũ momentum animo ejus ad moliendum attulit. Ac certè regi Antiocho, diu de eo bello conſilia voluntati, nemo aptior ſuper tali re ſermonis particeps eſſe poterat. Quippe & implacabilem ejus in Romanos animum eſſe adverſus Romanos apparebat, & neminem in ea ætate peritiorem ducem, nec quem Romani magis timerent, eſſe constabat. Rex tamen Punicum Annibalis ingenium veritus, neq; cum in conſilium adhibuit, neque tanto imperatori majoris alicujus gerendæ in eo bello facultatem materiamve præbuit. Quippe, prę terquam quòd Annibalem (nunquam antea fidem ſervare, niſi commodo ſuo, ſolitum) vilem ſuſpectumque ad omnia regi, perfidia faciebat, etiam *Liv. Annal. lib.35. & 39.*

verebatur Antiochus ne, ſi quid proſperè eveniret eo bello, Annibalis ea gloria eſſet, non ſua: neve conciliatis militum animis Punico aſtu ipſi perniciē ſtrueret, nec modo gloriam, victoriæ præmium, ſed regnum quoque habere vellet. Itaq; non tantum eo duce ad bellū uſus nō eſt, ſed ne cōſiliis quidē, quæ ei non tantùm utilia, ſed ad totius belli adminiſtrationem ſalutaria, dabat, paruit. Hæc juſta eſt perfidi hominis merces, ut ſemper calliditate & perfidia uti velle videatur, etiam quum cōſiliarii & amici fidelis officio fungitur Antiocho victo, quum Annibalem ante omnia Romani depoſcerent, ad Pruſiam Bythiniæ regem profugit. Ille non minus perfidus quam Annibal, ejus in Q. Flaminium, qui eò legatus venerat, poteſtatem tradendi cōſilium cepit. Itaq; Annibal poſtquam nunciatum eſt, milites regios in veſtibulo, & omnia circa clauſa cuſtodiis diſpoſitos eſſe, execratus in caput regnūq; Pruſiæ, & hoſpitales deos violatæ ab eo fidei, teſtes invocās, venenū hauſit. Quo in exemplo animadvertendum eſt, perfidos plerunq; in ſui ſimiles incidere, à quibus cogantur perfidiam ipſam deteſtari, quam antea omnium ſuarum virtutum unam maximè diligebant.

Perfidi perfidiā tandem ipſi damnare coguntur.

Baſſianus Caracalla multa perfidiæ exempla edidit, ſed in his tria maximè inſignia quibus effectum eſt, ut nulla ei fides haberetur. Primum, quum ad eum tanquam ad amicum Augarus rex Oſroenorum veniſſet, ei fidem fregit, comprehenſumque conjecit

Dion in Caracalla. Hero. lib. 4.

in

in vincula, & Oſroenen. rege deſtitutam cepit. In eo licebat ei Machiavellidoctrinā ſcelus velare, & laudabile facinus eſſe contendere, quod cum utilitate coniunctam eſſet. Sed [illegible] adverſus Armeniorum non pariter [illegible]roceſſere. Quū enim Armeniorū regē à filiis diſſidētem, ad ſe per litteras amice vocaſſet, quaſi concordiam inter eos reconciliaturus, is quidem eodem modo quo Augaro uſus eſt: [illegible] Armenii, ſceleratam ejus perfidiam [illegible]oſi, arma capere quam ad eum deficere maluerunt.

Sed multo etiam fœdiore perfidia Artabanum regem Parthorum, ſpecie nuptiarum, decepit. P[illegible] cognomen affectans, [illegible] as ad Artabanum mittit, in quibus ſcriptum erat, ſe velle ejus filiam ducere in ma[illegible]onium: principem ſe eſſe & principe na[illegible]um. Quare haud decorum [illegible] rivati cujuſquā [illegible] temporis fieri generum, ſeu reginam ducere [illegible] filiāq; magni regis. Duo maxima im[illegible]eria eſſe Romanum & Parthicum, quib. affinitate illa in unum coeuntibus unam tantū [illegible]otentiam factum iri, nullis expugnabilem [illegible]ribus. Parthus primò quidem abnuere, ne[illegible] barbarum matrimonium Romano ſatis [illegible]venire, quam enim fore concordiam, ne[illegible]e voce ſatis congruentibus, & victu habi[illegible]q; inter ſe diſtantibus? Hæc igitur principio [illegible]ſcribens, conditionem, aſpernabatur. Sed [illegible]ſtanti Baſſiano donisq; & iureiurādo ſtudii [illegible] & charitatis uxoriæ fidem facienti, credi-

dit barbarus: ac policit⁹ daturum filiam, generum jam ipſum appellitabat. Ergo Baſſianus, quaſi ad ſponſam petendam iret, prohibente nullo fluvios tranſgreſſus, ac jam Parthicam regionem quaſi propriam peragrens, ſacrificantibus paſſim univerſis, ſupraq; coronata altaria odores incendentibus, lætum ſe honore illo barbarorum magnopere ſimulabat. Poſtea verò quàm magno itinere facto, ad ipſam Artabani regiam appropinquabat, occurrit ei rex, novum nuptum generumque ſuum excepturus. Sed ubi omnis barbarorū multitudo confluxit; ac relictis equis, pharetriſq; & arcubus depoſitis, inter libamina & calices agitabant, collectiq; in unum quamplurimi, inordinati & incompoſiti, nihil mali ſuſpectantes, conſtiterant: tum ſigno dato Baſſianus militibus imperat, impetum cædemque in barbaros faciant. Illi ſalutatione tam inſueta & nova perterriti, cædentibus ſauciantibusq; Romanis, perinde ut in prœlio, turbam inermem, terga obvertunt. Ipſe Artabanus à ſuis ſtipatoribus raptus, atque equo impoſitus, vix ægreque cum paucis fugiens elabitur. Ita inſimulatis illis nuptiis, lætitia multis in luctū vertit. Artabanus tantæ fœditatis graves pœnas expetere decreverat: niſi Macrinus eū illa cura liberaſſet, Baſſiano interfecto, qui temerato jurejurando & fœderibus apud omnes infamis erat.

Perfidia perfidis ipſis ex- Ceterum præterquā quòd mendaci & fœdifrago nulla inpoſterum fides habetur, hoc quoque malum ex perfidia oritur, quòd perfido

fido nō tantùm dedecus, ſed perniciem quoque adfert. Exemplum ipſius Annibalis documento eſſe poteſt. Is enim parta perfidiæ fama, primò omnibus ſuſpectus factus, mox in ſui ſimilem incidit, à quo contra hoſp. tijſidem proditus, vim vitæ ſuæ afferre coactus eſt. Huic etiam loco convenit Virij Campani ſenatoris & viginti ſeptem aliorum triſtis exitus (de quo antea egimus) qui, quum Annibale in Capuam accepto fœdus cum Romanis ictum violaſſent, veniam flagitij deſperātes, ſemetipſos necarunt. Sed præ ceteris inſigne eſt Syphacis regis Numidiæ exemplum. Is cum Scipione jura hoſpitii, cū Romanis fœdus & ſocietatē, inierat adverſus Pœnos, Carthaginenſes, ut Syphacem ſibi adjungerent, cum nuptiis Sophonisbæ, filiæ Aſdrubalis, cujus forma erat inſignis & florētiſſima ætas, pelliciunt. Illa virū recenti amore accenſum, omnibus delenimentis adeò avertit atq; alienavit ab Romanis, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur. Ita ſocietas inter populum Carthaginenſem & regem, data ultrò citroq; fide, eoſdem amicos inimicosq; habituros, jurejurando affirmata eſt Scipio, quanquā magno momento rerum in Africa gerēdarum, magnaq; ſpe deſtitutus erat, maturare tamē ſtatuit, ne ſimul cum rege & cum Carthaginenſibus foret bellādum. Itaq; cum exercitu in Africam transjicit. Ibi Syphax pro Carthaginenſibus adverſus Romanos prœlium ciens, equo graviter icto effuſus opprimitur capiturque, & vivus ad Scipionem

...ituo eſt.

Liv. Annal. l. b. 29. & 30.

perducitur. Quum ex eo Scipio quid ſibi voluiſſet, quæreret, qui non ſocietatem ſolum Romanam abnuiſſet, ſed bellū ultro intuliſſet: tum ille peccaſſe quidem ſeſe, atq; inſaniſſe fatebatur: ſed tum demum quum arma adverſus populum Rom. cepiſſet, exitum ſui furoris fuiſſe, non principium: tunc ſe inſaniſſe quum hoſpitia privata, & publica fœdera omnia ex animo ejecerit: quum Carthaginienſem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagraſſe ſuam: illam furiam peſtemq; omnibus blanditiis animum ſuum immutaſſe: nec quieviſſe donec ipſa manibus ſuis nefaria ſibi arma adverſus hoſpitem atq; amicum induerit. Hic rex poſtea à Scipione in triumpho ductus eſt, & in cuſtodia mortuus, regnumq; ejus in populi Romani poteſtatem venit: cuius opulentiſſimam partem Maſaniſſæ dedit alteri Numidiæ regi, qui fidem & dextram datam non fefellerat. Itaq; Syphax regnum & vitam perfidia amiſit. Maſaniſſa, præter ſummum decus ſervatæ conſtanter fidei, non patrium modo recuperavit regnum, ſed parte florentiſſima Syphacis finium adiecta, etiam amplificavit.

Annal. in ann. 916. Carolus Simplex Galliæ rex Robertū ducem Aquitaniæ armis perſequens, in Sueſſionum agro aſſequutus, prœlio vicit. Robertus ipſe in acie cecidit. Eā cladē adeo ægre tulit Hebertus Comes Viromanduus, ſororius Roberti, ut inſidias parare ſtatuerit, quibus regē caperet. Itaque regem per ſpeciem amicitiæ, Peronam ad ſolenne convivium invitat.

eo con-

eo conveniunt rex & multi cum eo principes ac proceres Gallicos omnes nihil tale ſuſpicantes comprehenſos in arcem Peronæ includit, principes paulo pòſt liberos abire paſſus eſt, pactus tamen ne unquam adverſus ſe arma ferrent: Regem verò captivum detinuit. In quum biennium in cuſtodia fuiſſet, vita exceſſit. Ludovicus III. Caroli filius, in ipſo ſtatim regni initio pœnas de Heberto palam expetere auſus nō eſt, veritus ne eius propinqui, amici & clientes, quos multos in regno habebat turbas & tumultus concirent. Sed magnifico inſtructo convivio, ei principes & regni proceres, in iis Hebertum eiusq; amicos adhibet. His epulantibus, curſor Anglus intervenit (totam fabulam ita compoſuerat rex Ludovicus) & ocreatus petaſatusque aulam ingreditur, procumbens in genua, regē ſalutat, & regis Angliæ litteras regi Ludovico tradit, rex acceptas (quo mimum omnem melius ageret) ſummiſſa voce Cancellarium legere iubet. Vbi perlectæ ſunt, rex ſubridēs clara voce, adeò ut omnes convivæ exaudire poſſent, ita infit: vel hoc ſatis probat quod dicitur verum eſſe, Anglos parum ſapere. Quippe cognatus meus rex Anglię ad me ſcribit, repertum eſſe in regno ſuo vaſallum quēdam ruſticum hominē, qui cum ſeniorem ſuum ad epulas invitaſſet, domi ſuæ attinuit & ſtrāgulavit. Porro ſciſcitari ſe velle ex principibus & procerib. Galliæ, quid ſupplicii meritū iſtū cenſeant. Ille ſuper hac re reſponſū a me expectat. Quare rogo, ut ſententiā de eo veſtram

ſtram dicatis. Quid tibi videtur, Comes Blæſenſis? (is erat natu omniũ maximus) tum comes, ruſticum illum capitali pœna dignũ ſibi videri reſpondit. Huic judicio ceteri aſſenſi: & comes Viromanduus quoq; ſententiã rogatus aſſenſit. Tum rex ſermonem exci-
„ piens, comes Viromandue, inquit, te ore & ju-
„ dicio tuo capitalem fraudem feciſſe ſtatuo:
„ pellexiſti domum tuam per ſimulationem
„ amicitiæ, ac convivii patrem meum & domi
„ tuæ in cuſtodiam traditum fœde ad mortem
„ compuliſti. Itaq; quum tua etiam confeſſione
„ capitalem noxam nocueris, tibi extremum &
infame ſupplicium judico. Sublatis dictis, rex corripi hominem, & laqueum injici jubet. Itaque Comes Hebertus tractus laqueo gula ſuomet ipſe judicio periit. & eã perfidię mercedem tulit.

Froiſſ. l. 1. c. 13. 14. Edwardus II. Angliæ rex, Spenſerorum opera & conſilio admodum utebatur: quibus tractis in ſe omnibus Reipubl. muniis, proceres regni nobiliſſimos viros præ ſe aſpernabantur. Fortè accidit, ut quum rex adverſo prælio adverſum Scotos dimicaſſet, ea clades Spenſerorum conſiliis vulgo adſignaretur. Illi rati Angliæ proceres, apud quos ſua autoritas & gratia invidiæ eſſet, eum de ſe rumorem ſparſiſſe, eam ignominiam pleno perfidiæ ſcelere ulciſci ſtatuunt. Ergo regi perſuadent, ut procerum cœtum ſolennẽ convocet, velut cum iis tanq; in publico ordinum conſeſtu de Reip. ſummis negotiis deliberaturus. Regis mandatũ principes & proceres cõveniunt.

Edwar-

Edwardus (cui Spenſeri perſuaſerant, proceres moliri occultè conſilia, quibus ipſum regno pellerent) nihil tale ſuſpicantes comprehendi & in cuſtodia retineri jubet. Mox viginti duos ſummos viros, principes Angliæ, indicta cauſſa, capitis pœna afficit. In iis fuit Thomas dux Lancaſtriæ, regis avunculus, ſapientiſſimus princeps, qui poſt mortem in Divorum numerum relatus eſt. Tam fœda perfidia, tot ſævitiæ, exemplis cumulata tantum omnium odiũ invidiamq; in regem concivit, ut ei ſtatuum autoritate imperium abrogaretur, & privatus in cuſtodia vitam finiret: Spenſeri verò perfidio ſi facinoris autores, exquiſitiſſimis pœnis afficerentur. Illis enim, ubi a rcæ impoſiti & circũ omnes etſoriæ urbis vicos tracti eſſent, pudẽda primùm exſecta, mox cor avulſum pectore, & in ignẽ traq; cõjecta ſunt: deinde capita amputata Londinum, ceterum corpore in quatuor parteis diſciſſo, trunci in totidem urbes delati & atibulis affixi. Inſigne documentum omnius quàm deteſtanda perfidia ſummos viros, ecie regię autoritatis accitos, contra fidem iblicam regis ſævitiæ prodidiſſent.

Nihilo meliorem eventum habuit Caroli timi Burgundiæ ducis perfidia, qui quum omiti S. Pauli Coneſtabili Gallię, fidem deſſet, ut ei liceret ſine ulla periculi ſuſpicione adire captum in cuſtodia retinuit, & Ludoxi. Gallię regi prodidit: a quo paulo poſt, gnita cauſſa Lutetiæ capitali ſupplicio aftus eſt. Graviſſimè quidem illi utrumq; of- *Comin. lib. 4. ca. 12. & 13. Annal. in ann. 1475.*

fende-

fenderat, & totus in eo ſemper fuerat, ut inter duos illos principes perpetuum bellum aleret. Caroli tamen ſplendore maxime indignum fuit, quòd eum cui fidem dederat, quam arceſſiverat, comprehendit ac deinde non tam metu quàm avaritia impulſus ad certam necē velut in manus carnificis tradidit. Quippe cogitaverat comes, niſi deceptus eſſet a Carolo, in Germaniam cū pecunia profugere: unde lenito regis animo facile coredire in gratiam poterat. Sed ducis Burgundiæ, in cujus præſidium Montium Hannoniæ oppidum confugerat, fluxa fide circumventus eſt. Quæ perfidia eo fœdior fuit, quòd cupiditate Sanquintini, Hanii, Bohanii (quæ oppida Comitis erant) potiundi, eum deſtituit, & regi tradidit. Sed tam pudendum flagitium diu inultum non fuit. Nam quum ad Granſonium & Moratum re infeliciter geſta, obſidio quoq; Noveſiana Burgundio nō proceſſiſſet, & amiſſo inſuper ducatu Lotharingiæ (quām injuſtè occupaverat) aliis ſuper alias calamitates obruiſſent ejus animum, in ægritudinem incidit: neq; ex eo tempore corporis aut animi valitudine ſatis proſpera uſus eſt. Itaq; imminuta mente & popularium fide diffiſus, peregrinis ſubſidiis uti voluit. Ergo Comitem Campobachium Italum inter domeſticos habuit, cui negotium dedit, ut Italos præterea multos adduceret, quorum opera uteretur. Atq; hic fuit tragœdiæ ſimul & ipſius vitæ extremus actus. Nunquam enim ex eo quievit Campobachius, donec eum du-

ce

Lotharingiæ præderet. Nam quum Caro-
ls Nanceſium obſideret, eoque Lotharingus
um exercitu veniſſet, ut eum ad obſidionem
ſolvendam cogeret, prœlii fortunam incon-
ſultè expertus eſt, & à Campobachio deſer-
tus & proditus, cum multis infeliciter cæci-
it. Itaq; quemadmodum ille contra fidei &
iurandi religionem Conſtabilem cepe-
rat, ejusq; caput ac fortunas vendiderat: ita
perfidia & proditione Cāpobachii cui pluri-
mū tribuebat, vita & fortunis everſus eſt: ej⁹-
que dom⁹, chriſtiani nominis, ſecūdū Gallicæ
domus opes, florētiſſima, diruta & diſſipata.
Longū eſſet enumerare omnes calamita-
tes, quę ex perfidia ortę ſunt. Illa Carthaginē,
æmulam Romani imperii, florentiſſimam quō-
dam civitatū, brevi … evertit. Illa Co-
rinthum, Thebas, Chalcedem, tres Græciæ
nobiliſſimas civitates, ſolo æquavit. Illa Hi-
eroſolymam & omnem … delevit. Denique
nulla fere inſignis clades unquā urbibus, aut
civitatibus, aut regnis, … incidit, cu-
jus perfidia cauſſa non fuerit. Etſi enim ava-
ritia, ſævitiam & ſimiles peſtes ſecum trahit:
hæc tamen ipſis ad omnia mala dux, & quaſi
magiſtra eſt. Illa pace & fœdera turbat, bella
civilia & externa renovat, gētes quietas ſoli-
citat, regnorū opes comminuit, jus & æquum
evertit, ſacra omnia profanat: pietatē, juſti-
tiam & Dei metum pellit, audacē religionis cō-
temtū invehit: omnem amicitiam, patriæq; &
ſanguinis reſpectū, tollit ordinem politicum,
leges, jura omnia, abrogat & convellit. Deniq;
quid

qd vel in terris vel in infernis mali eſt, quod monſtrũ hoc non uſurpet? Quæ Alecto, quæ furia exitioſior perfidia, nuper ex ipſis tartaris excitat ad concutiendum & miſcendũ orbem terrarum, inprimis verò regnũ Galliæ? Verùm quia deſcriptio furiæ Alectus (ſicut apud Vergiliũ legitur) & iracundiæ Iunonis, quæ eã ad explendam animi ſui libidinem & ultionem ab inferis excivit, calamitoſi huius temporis perfidiæ appoſitè accõmodari poteſt, liceat mihi eam hîc veluti παρῳδεῖν.

Vix benè compoſitis ridens concordia bellis
Mulcebat dictis animos, pacemq; ferebat,
Lætaq; concordes iungebant fœdera Galli.
Quum frendẽs veterisq; memor Saturnia belli,
Prima quòd in ſanctos pro ſacris geſſerat aris,*
Et duro æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Pacem ægrè aſpiciens, ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput hæc effudit pectore dicta,
Heu ſtirpem inviſam & fatis contraria noſtris
Fata virum! num Xantonicis occumbere cãpis,
Num capti potuere capi? num ſævior hauſit
Flamma viros medias acies mediosq; per igneis
Invenere viam? At credo mea numina tandem
Feſſa iacent, odiis aut exſaturata quievi?
Quin etiam patria excuſſos infeſta ſub armis
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere regno;
Abſumtæ in Gallos vires regniq; Papæq;
Quid fraudes, quid caſtra mihi, quid flamma per urbeis,
Profuit? optato componunt fœdere motus

Securi

Securi belli atq; mei, pacemque reportant.
Aſt ego, tot Regina virum, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab exulibus, quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt:
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur ſceptris (eſto) ſuperare Latinis,
Atque immota manet certis pax aurea fatis:
At trahere atque moras tantis licet addere rebus,
At licet amborum populos exſcindere regum:
Hac lege coeant mercede in fœdera gentes.
Sanguine & illuſtri iam iam dotabere virgo,
Et Bellona manet te pronuba: nec fera tantum
Bella acieſque viris inſtant, ſed pace cruenta
Funeſtæ Gallis media inter gaudia tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivi:
Perfidiam nigra dirarum ab ſede ſororum
Infernisque ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræque inſidiæque & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium virgo ſata nocte laborem,
Hanc operam: ne noſter honos infractave cedat
Fama loco: da connubiis ambire ſororem
Ergo noti regis poſſint: ac nocte propinqua
Sterne mihi fuſos, & pollue fœdera cæde.
Ergo illa attollens ſtridentes anguibus alas,

Protinus

Protinus in Gallos ſtygiis ſe concitat umbris,
Bella manu lævumque gerens, cornuque rauco
Tartaream intendit vocem: qua protinus omnis
Gallia contremuit: belli quæ buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurritur undique telis.
Illa furens armatonat: diſcrimine nullo
Cæde natant urbes, atq; omnis ſternitur ætas.
Interea, dum ſic nutu Iunonis eunt res,
Ipſa ſedet victrix ac tot ſecura malorum
Ridet, & æternum convulſa pace triumphans
Inter bella ſibi manſuros ſpondet honores.

Specioſi perſuaſæ prætextus apud viros bonos nullius momenti. Liv. Annal. lib. 21.

Quod dicit Machiavellus, nunquam defore ſpecioſa nomina & integumenta ad velandam violationem fidei. id vero apud probos & honeſtos viros nullius momenti eſt, qui exiſtimant ejuſcemodi velamentis, tanquam malitioſis dolis, perfidiam deteriorem reddi. Carthaginenſibus primo Punico bello, navali prœlio apud Ægates inſulas victis pax data eſt, & fœdus illis cum Romanis à Lutatio conſule ictum. In eo fœdere diſerte additum erat. Ita id ratum fore, ſi popul. Roman. cenſuiſſet. Itaque Romani, quia neq; autoritate patrum, nec populi juſſu ictum erat, negarunt ſe eo teneri. Quare aliud de integro fœdus publico pop. Rom. conſilio cum Aſdrubale Pœnorum imperatore ictum eſt, in quo diſertè utrorumq; ſociis, nominatim Saguntinis cautum eſt. Id fœdus diu utrimque obſervatum eſt, & vivo Aſdrubale, quanquam Carthaginenſibus inſciis illud icerat, multorum annorum tamē ſilentio comprobatum. Aliquot pòſt annis Annibal nō tam ſuo, quam

publico

ublico conſilio Saguntum obſedit & exci-
it. Romani legatos in Africam miſerunt ad
ercunctandos Carthaginenſes, cur contra
œdera Sagũtinos Roman. ſocios oppugnaſ-
nt Carthaginenſes iam tum Machiavellica
nſtituta ſervantes, rem ſpecioſis nominibus
rnare conati ſunt: quum dicerent Aſdruba-
s fœdere, quod ſine, ſua autoritate ictũ eſ-
t, obligari non potuiſſe: nec minus licere ſi-
illud non comprobare, quàm Lutatii fœ-
us Romani abrogaverant, Videbatur hic
lor aliquam ſpeciem præ ſe ferre, ſed propi-
inſpicientibus facile erat fucum & fallaci-
n deprehendere. Quum enim Pœni tot an-
rum ſilentio, & re ipſa Aſdrubalis fœdus
ratum eo vivo habuiſſent, ut ne mortuo
idem autore quidquam mutaret: etſi ver-
non approbaſſent, antiquare tamen illud
ihte rum ipſis amplius non erat. Neq; in
drubalis fœdere quidquam tale exceptum
rat, quale in fœdere Lutatii. Itaq; Rom.
ati, callidas Carthaginenſium ambages
il morati, neq; fœderum iure verbis diſ-
randum rati cum iis qui re ipſa fœdera vi-
verant, bellum an pacem mallent, peti-
unt. Quum à Carthaginienſibus, darent
ī vellent, ſucclamatũ eſſet, Romani bel-
ſedderunt: & vicerunt. Ita id de quo ver-
ambigebatur, uter populus fœdus rupiſ-
ventus belli velut æquus judex, unde ius
at, ei victoriam dedit: & pœnis ſpeciem
remque perfidiæ inducere infeliciter
t.

Eiuſce

Liv. Annal. libr. 34. Eiuſcemodi colorum, & ſubtilium diſtinctionum lepida hiſtoria extat apud Livium. Antiochus rex, quum Romanos Græciæ omnis liberandæ cauſſa in Aſiam jam tranſcendentes pertimeſceret, eosq; ſibi amicos quàm inimicos mallet, legatos ad T. Quintium miſerat, qui Roman. amicitiam peterent. Menippus & Hegeſianax principes regiæ legationis erant. His verba ſine fide rerum jactantibus, nihil jam perplexè (ut antè quum dubiæ res incolumi Philippo erant) ſed apertè pronunciatum, ut excederet Aſiæ urbibus, quæ aut Ptolomæi aut Philippi regum fuiſsēt, abſtineret liberas omnesq; græcas: ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipſe tranſiret, aut copias transjiceret. Ex iis Menippus ignorare ſe dixit quidnam perplexi ſua legatio haberet, quum ſimpliciter ad amicitiam jungendamq; ſocietatem veniſſent. Eſſe autem tria genera fœderum, quibus inter ſe paciſcerentur amicitias civitates regesq; Vnū, quum bello victis dicerentur leges. Alterū, quum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiā venirent. Tertium eſſe genus, quum qui hoſtes nunquā fuerint, ad amicitiam ſociali fœdere jungēdam coeāt. Eos neque dicere neq; accipere leges, id enim victoris & victi eſſe. Ex eo genere quum Antiochus eſſet, mirari ſe, quod Roman. æquum cenſeant ei leges dicere, quas Aſiæ urbium liberas & immunes, quas ſtipendiarias, eſſe velint. Ad ea Quintius, qui res diſceptare & diſtinguere gladio, magis quā verbis nove-

lent

t: quoniam vobis diſtinctè agere libet (in-
it) & genera jungendarum amicitiarum
umerare, ego quoq; duas conditiones po-
m, extra quas, nullam eſſe regi nuncietis
iicitiæ cum populo Roman. jungendæ. V-
m, ſi nos nihil quod ad urbes Aſiæ attinet
rare velit, ut & ipſe omni Europa abſtine-
Alteram, ſi ſe ille Aſiæ finibus non conti-
at, & in Europam tranſcendat, ut & Ro-
nis jus ſit, Aſiæ civitatum amicitias & tu-
, quas habeant, & novas complecti. Popu-
quidem Roman. ſuſceptũ libertatis Græ-
rum patrocinium non deſerere, fidei con-
ntiæque ſuæ eſſe ducit. Ad ea quum legati
ui tam arguta diviſione plurimum ſe aſſe-
itos ſperabant) hæſitarent, nec infitiari
ſſent honeſtiorẽ cauſſam libertatis, quam
vitutis prætexi titulo: nihil tamen paciſci
llent, quo Antiochi regnum minueretur:
q; remiſſa ulla re neq; impetrata, æquè ac
nerant, omnium incerti redierũt. Tandem
nen Antiochus diſtinctionem Quintii con
ionesq; ab eo latas accipere, id eſt Euro-
abſtinere, & omni Aſia quæ cis montem
urum eſt decedere, coactus eſt. Itaque e-
cemodi argutę calliditates & ſpecioſi præ-
tus, ubi de pace & fide ſervanda agitur, ri-
uli ſunt. Quippe res humanæ ſolido judi-
neq; à communi ſenſu abhorrente tracta-
lebent, nõ argutiis futilibus, diſtinctioni-
s & ſubdiſtinctionibus, quæ ad ſophiſtas
logicos in ſcolis rixantes delegandæ ſunt.
Ejuſcemodi ſophiſmata, placuiſſe olim Grę

cis nimio plus, quàm par eſſet, ſummo Græciæ detrimento, eorum & ſcripta & exempla demonſtrant. Sæpenumero enim quum civitates ſuas argutis magis, quàm ſolidis conſiliis regerent, in magnas calamitates præcipitavere. Inſigne unũ exemplum proferam. Belli illius Peloponneſiaci (quod Thucydides ſcripſit) quo Græciæ opes per viginti octo annos attritæ, & propemodum conſumtæ ſunt, quænam fuerunt cauſſæ, propter quas ruptis fœderibus ad arma itum eſt, niſi ſubtiles quædã & vix pueris dignæ ambages? Quum enim ea tempeſtate Athenienſes & Lacedæmonii Græcarum civitatum principatum tenerent, ceteræ in earum comparatione parvæ, ſocietate ac fœdere duarum alteri ſeſe adjunxerant: paucis exceptis, in quibus Corcyrenſes neq; Athenienſium, neq; Lacedæmoniorum, fœderibus adſcripti erant. Erat autem additum in Lacedæmoniorum & Athenienſium fœdere, ſiqua Græcarum civitatum ex fœderatis non eſſet, ei licere ad utros vellet, accedere. Quare cum Corcyrenſes adverſus Corinthios Lacedæmoniorum ſocios bellũ gererent, diffiſi viribus domeſticis Athenas legatos mittunt, orantes ut ab Athenienſibus in amicitiam & ſocietatem accipiantur: docentque id fœderis communis legibus diſertè permitti. Corinthii contra (qui ad eam ſocietatem impediendam legatos, & ipſi Athenas miſerant) docent, quod in fœdere additũ ſit, licere cuilibet: nõ adſcriptarum fœderi civitatũ ad utros velit, ſe conferre, non ita dici

Thuc. lib. 1 de bello Peloponn.

ei de

:iá fiat in perniciem partis alteri⁹: nec de iis
:bere intelligi, qui ad inferendam aliis inju
am auxilium & amicitiam peterent. Itaque
thenienſes adverſus fœdera facturos, ſi cũ
orcyrenſibus amicitiam inſtituerent, & re-
ptos in fidem adverſus Lacedęmonios Co-
ıthios ceteroſque fœderatos, armis defen-
:rent. Quippe ita licere ex fœdere novas ſo-
etates aſſumere, ut id ſine veterum ſociorũ
trimento fieret. Corcyrenſes rurſum dice-
, fœdus cum Lacedęmoniis ictum, non vio-
ri ab Athenienſibus, quum ſe qui neutrorũ
cii eſſent, in amicitiam accipere: neq; cau-
eſſe fœdere, ne novos ſocios jungere, & ad
rſus vim atq; injuriam juſtis armis defen-
re, liceret. Athenienſes autem Corcyren-
ous (qui ultro eorum ſocietatem appete-
nt) injuriam paſſis, non inferentibus, opem
:uros. Athenienſes, utriſq; auditis, neglec-
s Corinthiorum rationibus & ſalubri fœ-
rum interpretatione quã edebant, Corcy-
ıſibus ſeſe jungere, & auxiliũ ferre ſtatuũt.
tera parte Lacedęmonii Corinthiis opitula
ıti fas erat: atq; eo initio duæ potentiſſimę
itates, Corcyrẽſibus & Corinthiis lanıſtis,
ntractis diuturni belli cauſſis, mutuis cladi
s ſeſe & omnem Græciam attrivere. Accẽ-
n enim inter Atheniẽſes & Lacedęmonios
·tamẽ, reliquas civitates in partes traxit, &
loponneſiacũ illud bellum. longum, fune-
m, ac univerſæ propè Gręcię internecivũ,
tavit. Huic autem incendio maximam fa-
n & materiem ſubdit fallax captioſaq; in-

terpretatio, quam Corcyrenſes illi fœderis capiti affinxerunt.

Plut. in Pōpeio. Nec minus pernicioſa fuit etiam ipſis autoribus arguta, & ſubtilis diſceptatio, eorum qui Pompeii interimendi conſilium cepere. Pompeius acie Pharſalica à Cæſare victus, cū uxore & amicis conſcenſo navigio in Aegyptum profugit, ratus ſe à Ptolemæo rege, quē multis erga ejus patrem beneficiis ſibi devinctum habebat benignè ac comiter exceptum iri. Quum Ægypto appropinquaret, præmittit certos, qui adventum ſuum regi ſupplicib. verbis nuncient, & rogent, ut illius opibus in calamitate tegatur. Erat admodum adoleſcens Ptolomæus: & in procuratione regni erant, propter ejus ętatem, tres eius amici, Pothinus eunuchus, Achillas præfectus, & Theodotus rhetor. Tres iſti ſummæ rerum digni ſcilicet arbitri, capita inter ſe conferūt, & cōſilium ineunt, quid Pompeio faciendū eſſet. Alii reiiciendū, alii vocandū & recipiēdum, cenſebant. At Theodotus facundiā intempeſtivè oſtētans, neutrū tutū eſſe dixit. Quippe ſi eum recepiſſent, Cæſarē hoſtem ipſos habituros, & Pōpeium dominū: ſin abegiſsent, in culpa futuros apud Pōpeium, quod ipſum repulerint: apud Cęſarē, quòd nō ſint perſequuti. Optimum ergo factu eſſe, ut accitum interficiant. Siquidem & illi rē gratam facturos. & hunc non formidaturos. Adiecit tam atroci ſententiæ ludibriū, mortuum non mordere. Ita in ſententia mercenarii rhetoris itum eſt, & huius funeſta garrulitate interfectus eſt

magnus

agnus Pompeius, ut ipſe glorians ſophiſta
ctabat. Sed haud ita multo pòſt perfidię ſo-
hiſta ſubtilitate nixæ, pœnas dedere. Nam
ęſar mox in Ægyptum veniens, non tantùm
im, qui caput Pompeii ſibi obtulit, ut dete-
abilem averſatus eſt, ſed Achillam quoque
Pothinum interfecit. Theodotus Cæſaris
uidē tū ultionem declinavit, ſed ita ut om-
bus execrabilis obſcuram, inopem & vaga-
undam vitam ageret. Eum, tandem Brutus
terfecto Cæſare, Aſiam obtinens, repertū
i, atq; omni cruciatus genere affectum, ne-
vit. Hic fuit exitus triū conſiliariorum Pto-
mæi, qui paulo pòſt pravis eorum conſiliis
ræceps datus eſt. Nam bello Alexandrino,
uod iſti conflaverant, à Cæſare victus, quum
x caſtris fugiſſet, receptus in navem, multi-
udine eorū qui ad proximas naves adnata-
ant, demerſo navigio perijt. Vtinam, quot-
uot hodie tres iſtos conſiliarios imitantur,
eliberandis cædibus & moliendis inſidiis
ontra fas & fidem ſimilem mercedem ferāt.
ed ne hoc quidē diu deberi illis poteſt. Quip
e Deum, etſi patientem, juſtum tamen eſſe
redimus.

Scurrile quidem dicterium Theodoti per-
etuò in ore habent purpurati iſti carnifices, „
ortuū non mordere, atq; eo trucidandi con „
lia confirmant. Et hujus & iſtius (inquiunt) „
œna defungendum eſt: minus multi ſupere- „
unt. Homo mortuus bellum non gerit. At
omo mortuus, etiamſi bellū non gerat, bel-
orū tamē cauſſa eſſe poteſt. Quis id neget ꝙ

& quotidiana experientia & hiſtoriæ perſpicuè docent? Ludovicus dux Aurelianus, Caroli VI. frater, à Ioanne duce Burgundiæ interemtus, arma quidem ipſe non movit, ſed in Gallia tamen commovit bella civilia, quæ 60. annos durarunt. Pompejus cæſus etſi bellum non geſſit, luctuoſi tamen & diuturni belli civilis cauſſa fuit. Levitæ cujuſdam uxori poſt ſtuprum mors illata, nõne atroci bello in Judæa facem ſubdidit, quo ſexaginta hominum millia & ampliùs cæcidere? Eorum qui Vaſſiaci trucidati ſunt anno CIↃ.IↃ.LXI. indigna cædes quanta & quàm funeſta bella concivit? Qui anno CIↃ.IↃ.LXXII. magnis in Galliæ urbib. fœdè oppreſſi & mactati ſunt, nonne hæc incendia exitarunt, quibus etiam nunc ardemus. Quamobrem qui ea opinione ad injuſtas & promiſcuas cædes ſuſcipiendas impelluntur, quod iſtud mortuũ hominẽ non certare, tam verum quàm vulgatũ exiſtimãt, neq; ſceleris exemplum eventumq; conſiderant, non modò impiè ſed etiã ineptè & ſtolidè faciunt. Sed in hanc ſententiam inſigne eſt Getæ principis reſponſum, quo Severi patris ſui ſævitiã compeſcuit. Quũ enim ſtatueret Severus eos, qui Albino & Nigro faverant tollere: & inter ſuos diceret, hoſtes vobis eripio: cõſentiretq; uſque adeò Baſſian⁹, ut eorum etiam liberos, ſi ſibi cõſuleret, diceret occidendos: Geta interrogaſſe fertur, quantus eſſet interficiẽdorũ numerus? quumq; pater Numeru edidiſſet: ille addidit, iſti habent parentes, habent propinquos? Quũ reſponſum eſſet habere cõplures plu-

Iud. 19. & 20.

Spartian. in Geta.

s: plures ergo (inquit) in civitate triſtes e-
nt quàm læti, quod vicimus. Perinde acſi
ceret, plures nobis inimicos relinques, quá
pies, Hoc juvenis & manſueti principis re-
onſum adeò Severi pectus percuſſit, ut in-
ta ſævitia abſtinere ſtatuerit. Et obtinuiſſet
ctæ ſententia, niſi Plautianus præfectus &
venalis inſtituiſſent: ſpe proſcriptionum,
quibus ditati ſunt.

Ita q; tales tyrannorum miniſtri, & carnifi-
s pro certo habeant, pro uno cæſo decem il
inimicos enaſcituros. Neq; hac una pœna
erent defungi. Nam ad ultimum vitæ finé,
per memoriam ſcelerum, ſpecies umbræ q;
ſontium interemtorum, eos diris adeo iſte
agitabunt, ut nullis piaculis propitiari poſ-
it. Atq; haud dubitem magni illius Amira-
umbram Gallicarum cædium autoribus
ctes diesque obſervari, & quibuſdam ve-
ii facious armatam ſomnos & vigilias in-
ſtos inquietaſque facere, quaſi tumulo ejus
les planctus audirentur,

Sequar atris ignibus abſens.
Et quum frigida mors animæ ſeduxerit artus, *Virg. Æne. lib 4.*
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœ-
nas.

Hæc de bellis pœnisq; quibus inimicos in-
ſtè cæſi ulciſcuntur, adverſus Machiavelli-
rū dicterū frigidū, hominem mortuū bel-
nō movere, obiter attingere visū eſt. Nunc
ide deflexit oratio, eò redeat: nimirū adver
ras argutias, quas in rebus tractādis ad ve-

landam perfidiam uſurpari nunquam debere diximus.

Liv. Annal. libr. 23. Annibal poſt proſperam ad Cānas pugnā, pecuniæ egens captivis Romanis ſui redimēdi copiam fecit. Itaq; placuit decem eorum ſuffragio eligi, qui Romam ad ſenatum irent: nec pignus aliud fidei, quam ut jurarent, ſe reddituros, acceptum. Quum egreſſi caſtris eſſent, unus ex iis, velut aliquid oblitus, religionis ſolvēdæ cauſſa, quum in caſtra rediiſſet, ante noctem comites aſſequitur. Quum illis à ſenatu triſte reſponſum, non redimi captivos, redditum eſſet, ceteri ad Annibalem reverſi ſunt. Vnus ex iis domum abiit, quòd fallaci reditu in caſtra, jureiurando ſe exſolviſſet. Sed ubi id innotuit, decrevit ſenatus, ut ille veterator & callidus, minimè Romani ingenii homo vinctus, ad Annibalē deduceretur. Neq; enim graves & ſapientes illi viri (quales fuere Romani veteres) ingenioſas iſtas calliditates, & prætexēdæ perfidiæ involucra norāt aut probabāt: q̄ tamen Machiavellus principi, tanquā prudentiam ſuadet.

Froſſ. li. 7. ca. 50. & ſeq. Haud abſimilis fuit dolus Philippi VI. Galliæ regis. Quum enim iuſiurandum dediſſet (ſicuti ferè ſuperiores Galliæ reges) nunquam ditionem ullam imperii invaſurum, & Theoduno (caſtrum Cameraco vicinum eſt) à quo incommoda multa accipiebat, potiri cuperet, Nermaniæ ducem filium ſuum ſummo cum imperio exercitūi præficit, & caſtrū obſidere jubet: quum ipſe veluti unus ex gregariis militibus, nullum imperatorium mu-

nus

nus obiret. Hac aſtutia jurejurando ſe liberatum Philippus putabat, ſed fallebatur. Nam qui per alium facit, per ſe ipſum facere videtur. Ac ne ipſe quidem dolus ei ſatis ex ſententia, & feliciter ceſſit. Coactus enim eſt dux Normaniæ obſidionem ſolvere, & aliquantò pòſt rex magna pugna ab Anglis ad Creciacum victus eſt.

Valentinianus Cæſar, quum in ſupplicijs irrogãdis immitis eſſet, multos miniſtros ſui ſimiles habuit. In iis Maximinum quendam Romæ præfectum annonæ, quæſitorem & cognitorem cauſſarum capitalium conſtituit. Is quum reos per tormenta interrogaret, fateri hortabatur & conſcios edere, adjecto jurejurãdo promitti ẽs, nullum igni vel ferro ſe puniri juſſurum. Sed promiſſa impunitate corruptos & ſæpe confeſſos quæ non admiſerãt, plumbeis contundi & elidi jubebat. Itaque Maximinus ſub Gratiano miti principe capite plexus, ſævitiæ & perfidiæ pœnas exſolvit. Neq; raro uſuvenit, ut ejuſmodi atroces judices, qui ſævo principi diligentiam ſuam probare conati ſunt, à ſequenti bono principe operarum præmia referant.

Nabis Lacedæmone per vim imperium invaſit & tenuit, tyrannus ſæviſſimus & violentiſſimus in ſuos. Ætoli (audaces & temerarij homines) magnum ſibi decus fore rati, ſi tyrannum quoquo modo tollerent: & qui ſpoliatum maritimis oppidis à Rom. tunc intra mœnia, etiam Lacedæmonis ab Achæis cõpulſum, occupaſſet occidere, eum totius gra- *Liv. Annal. lib. 35.*

tiam rei apud Græcos, præſertim apud Lacedæmonios laturum: illum dolo capere ſtatuunt. Cauſsā mittendi ad eum habebant, quod fatigabat precibus ut auxilia ſibi, quum illis autoribus rebellaſſet, mitterentur. Ergo per ſpeciem & nomen ſocietatis mille pedites, & triginta equites duce Alexamento ad eum mittunt. Iis denunciatum, quidquid Alexamentum res moviſſet ſubiti conſilij capere, ad id quamvis inopinatum, temerarium, audax obedienter exequendum parati eſſent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo ſpei implevit: eiq; perſuaſit, ut quas haberet copias, non ſineret ſubtectis marceſcere otio, ſed educeret, & in armis decurrere cogens, ſimul animos acueret & corpora exerceret. Educi inde frequenter ante urbem in campum cœpere. Quum dies patrādo facinori ſtatuta veniſſet, Alexamenus tyrannum procul ſatellitibus adortus trāsfixo equo deturbat jacentem, equites confodiunt Alaxamenus cum omnib. Ætolis citato gradu ad regiā occupandam pergit. Nec moviſſet ſe quiſquā, ſi extēplo poſitis armis, vocata in concionē multitudo eſſet, & oratio habita tēpori conveniens, frequētes inde retētiin armis Ætoli ſine injuria cujuſquā. Sed ut oportuit, in cōſilio fraude cœpto, omnia in maturandā perniciē eorū qui fecerant, ſunt acta. Dux regia incluſus diem ac noctē in ſcrutandis tyrāni theſauris conſumſit Ætoli velut capta urbe, quam liberaſſe videri volebant, in prædā verſi. Simul

indigna-

indignitas rei ſimul contemtus Lacedæmoniis (alioqui tyranni cæde lætis) animos ad cocundum fecit. Itaque armis acceptis Ætolos vagos per urbem cædunt: tum regiam invadunt: ibi Alexamenum cum paucis reſiſtētem obtruncant, ceteri comprehenſi à magiſtratibus, ſub corona venierunt.

Poſtremum hujus argumenti exemplum dabit Ioabus, apud Iſraelitas Coneſtabilis dignitate & Davide avunculo inſignis, cui fidelem fortemque operam domi belliq; præſtitit. David tamē ſupremis mandatis Salomoni filio injunxit, ut Ioabum merita morte ob perfidiam afficeret, neq; is, ut David ſupremum diem explevit, exeq cunctatus eſt. Abnerū enim & Amaſam (duos ſummos imperatores) dolo & ſpecie amicitiæ incautos interemerat. Videbatur Ioabus excuſando facinori ſatis juſtas cauſſas habere. Quippe Abnerus Aſaelem Iobi fratrē interfecerat: neq; fieri poterat, ut fraternæ cædis memoria ac dolor Ioabi animum non pungeret. Abnerus præterea Saulis domū & partes adverſus Davidem tutatus erat. Amaſa verò etiam rebellionis, ſeditionisq; in Davidem cōmotæ particeps, Abſalomi parteis juverat. Itaq; ſi Ioabus Machiavellicos judices habuiſſet, non tantùm illi eum omni noxa & pœna liberaſſent, ſed Abneri quoque & Amaſæ fortunarum parte opima, tanquā præmio, donaſſent. Sed memorabile illud judiciū Davidis, quod extremas inter voces, adverſus filium ſororis pronūciavit, à quo multis magnisq; meritis &

officiis auctus erat, ſatis argumento eſt, quátopere perfidiam execratus ſit. Atq; hæc Davidis autoritas principibus chriſtianis verè pro documento habenda eſt, ut ſapientiſſimi ac ſanctiſſimi regis exemplum imitentur: cujus ore docentur fidei & promiſsi religionē, vel cum ſuo damno, ſervare. Quæ doctrina fœtidis Machiavelli placitis prorſus contraria eſt.

Deniq; fixum hoc maneat, perfidiam ſcelus eſſe adeò ipſi Deo, & hominibus deteſtabile, ut fœdifragos & perfidos Deus nunquā impunitos relinquat. Neq; ſemper eorū ſupplicia poſt mortem differt, ſed ſæpe antevertens, etiam in hac vita eos ſevero ac inuſitato modo ulciſcitur, horæ momento conjuges, & liberos eorum univerſamq; ſobolem à ſtirpe ſubvertens. Quemadmodum apud Homerū Agamemnon Trojanorum fraudes ac perjuria divinitus ultum iri pronunciat:

Homer. Iliad. 4.

Et ſi periuros violato fœdere Troas
Iupiter è cœlis præſenti haud puniat ira,
At quandoq; graves, magno cum fænore pœnas
Hi cùm coniugibus & tota ſtirpe rependent.

Fides,

XXII. THEOREMA.

Fides, clementia, liberalitas, virtutes ſunt damnoſæ principi: ſed opus eſt tamen, ut earum ſpeciem aliquam præ ſe ferat.

PRINCIPEM neceſſe non eſt (inquit Machiavellus) *his omnibus virtutibus eſſe inſtructũ, ſed tamen expedit, ut earum ſpeciem & opinionem habeat. Quippe fidenter hoc dicam, ſi omnes earũ leges omnibus locis ſervet, fore ut plurimùm illi noceant: contrà verò earum ſimulationem, & adumbratam imaginem non mediocriter profuturam. Nã (ſicuti quotidiana experientia confirmat) ſæpius princeps ab omni fide, charitate, humanitate & religione, diſcere cogitur, ut quod ſuum eſt, tueatur ac defendat, quod re ipſa protinus amitteret ſi vellet exacte omnia virtutum momenta liberare, propter quæ homines probi & honeſti habentur..* Cap. 18. de Principe.

TRIBUS his virtutibus, fidei, clementiæ, liberalitati, re ipſa ſemel valedicere principem Machiavellus jubet. Si poſſit tamen earum larvas effigiesq; politiſſima arte ad vivum expreſſas alicunde nanciſci, eas ut induat, turpe non cenſet meretricum plane ad

morẽ, quæ honeſtarum matrum familiâs cultu aſcito, probas & caſtas fœminas libenter ementiuntur. Sed adverſus putidum hoc dogma invehi, neq; mihi operæ neq; legentibus uſui eſt. Nam quis adeò hebes ac plumbeus, ut nõ perſpicuè intelligat Machiavellum hic bruto ſtupore & ſcurrili arrogantia excellẽtiſſimis inter homines virtutibus illudere? Quod attinet ad fidem in communi hominũ ſocietate colendam (nam de ea fide quę Deum reſpicit, nihil apud Machiavellum, ſuperiore in theoremate egimus: de liberalitate quæ dici poterunt ſuo loco reddemus. Clementiam ergo aggrediamur, & conſideremus, utrum virtus hæc pernicioſa ſit principi necne.

Clementia utilis & honorabilis ei in quo eſt. Quam non ſolum non damnoſa ſed utilis clementia ei ſit, in quemcunque divinitus ea dos collata eſt, non aliunde melius quàm ex contrarii vitii contentione deprehẽdi poteſt. Nam ſi ſævitia (oppoſitum clementię vitium) ſævis exitium adfert quod multis antè rationibus probatum eſt: quid ex clementia proficiſci poteſt præter utilitatem & decus? Quum enim hęc virtus ſponte ſua ſit amabilis, omnium hominum favorem, gratiam & benevolentiam, ei conciliat in quo eſt: neque hi affectus aut otioſi eſſe, aut à ſuis effectis magis ſejungi, quam ignis à calore, aut lux à ſplẽdore poſſunt. Quare clementia & lenitate ornatum virum (præſertim principẽ) ſuper laudem, amicitiam & venerationem, omnium ultro etiã omni metu libera ſecuritas & ſumma ani-

ma animi tranquillitas cōſequenter. Sed priuſquam utilitates quas ex clementia adipiſci poſſumus, exequi aggre lior, moneo, me ita clementię vocabulū uſurpare, ut quum latiſſimè patet ac nō tātùm miſericordiā erga errantes, ſed & bonitatē quandā naturæ, manſuetudinem morum, facilitatem popularem, æquitatem in ſubditos, humanitatem affabilē, & comitatem officioſam erga omneis, cōplectitur. Omnes enim hæ virtutes animum à natura benè informatum, & cōpoſitum mellita quadam ſuavitate, & dulcedine cōdiunt: quæ ſuavitas uno clementiæ vocabulo deſignari poteſt, etſi ex variis effectis officiisque varia mutuetur nomina.

Naturalis ergo illa bonitas (quæ clementia dicitur) ingenita principi, ſontium pœnas minuet, ac nonnunquā in totū remittet, pro ratione facti aut perſonarum, & hūc quaſi ex ſe primum fructum fundet. Princeps enim accuratè conſiderare debet, quādo, quomodo, cui, & quamobrem, criminis gratiā faciat. Quippe cū princeps iuſtas ſcelerib. pœnas irrogare poſſit, ac debeat, nec faciat, ea nō clementia, ſed crudelis quædam, miſericordia vocanda eſt: ſicuti dicebat rex Ludovicus cognomento Divus. Sed quū Æquitas velut iuris anima ſit, eademq; ſæpe legum ſeveritati repugnet, princeps clementiam in conſiliū adhibere debet, ut ad moderandas legū pœnas ſummum jus æquitate tēperet. Verum ſi nulla neq; æquitas, neque ratio molliendam legum duritiē ſuadeat, tūc pro magnitudine

delicti pœnam ab eo ſtatui par eſt: niſi pro miſericorde ſævus haberi, & ſe reum ejus criminis ſubdere velit, quod impunitate alit. Qua in re principem ſapientia & vigilantia ſumma uti decet, ne ab clementia in crudelitatem lapſus, odioſis remiſſionum & gratiarum flagitatoribus circumveniendũ ſe præbeat. Itaque periculi hujus ancipiti metu ſe ut liberet, quum facinus mali exempli eſt, & reipublicæ intereſt, princeps maleficium condonare nõ debet, niſi adhibito conſilio & accuratè cauſſa cognita.

Capi. & Dion. in Marco. Vulcat. Gallianus in Avidio Caſſio.

Marcus Antonius ſapientiſſimè omnium, in cognitione criminum ſeveritatem clementia condiebat. Erat enim illi mos, omnia crimina minore ſupplicio quàm legibus plecti ſolent, punire, ſi levia eſſent, ne pluribus noxis rei ſe obſtrinxiſſent: nonnũquam contra manifeſtos, & gravium criminum reos, inexorabilis permanebat. Sed in ſuis potiſſimum injuriis lentus erat, & ad ignoſcẽdum facilis: quod in Avidii Caſſii defectione re ipſa palam apparuit. Caſſius quum in Oriente nuncium de interitu Marci accepiſſet, Imperatoriũ nomen uſurpavit. Et quamquam non ita multo pòſt verum reſcivit, tamen quòd ſemel motũ fecerat, de ſententia decedendum ſibi eſſe, non putavit. Itaque non jam libero regreſſu, & exitu metuens, ſibi imperium armis parare ſtatuit. Quod tamen metuebat, effugere non potuit. Nam aliquod ejus centuriones ut Marci gratiam inirent, eum iter facientem obtruncarũt, & abſciſſo ejus capite, ad Imperato-

ratorē profecti ſunt. Marcus verò, capite Caſ- "
ſii viſo non elatus eſt: ſed docuit etiam ere- "
ptam ſibi eſſe occaſionē miſericordiæ, quum "
diceret ſe vivum illum voluiſſe capere, ut illi "
exprobraret beneficia ſua, eumq́ ſervaret. Denique, quum quidam diceret, ſed quid ſi ille viciſſet? reſpondiſſe fertur, Non ſic deos coluimus, nec ſic vivimus, ut nos ille vinceret. Enumeravit deinde omnes principes qui occiſi eſſent: habuiſſe cauſſas, quibus mererentur occidi, nec quemquam facile bonum vel victum à tyranno vel occiſum, dicens: meruiſſe Neronem, Caligulam, Othonem & vitellium, nec imperare debuiſſe. Nam de Pertinace & Galba paria ſentiebat, quum diceret, in Imperatore avaritiam eſſe acerbiſſimum malum. Denique non Auguſtum, non Trajanum, non Adrianum, non patrem ſuum à rebellib. potuiſſe ſuperari: qui egregio principatus temperamento pares habuerūt exitus. Et in quadā ad Verū epiſtola: ſibi habeat Caſſius ſuos mores, maximè quū bonus dux ſit, & ſe- "
verus, & fortis, & Reipub. neceſſarius. Nam "
quod dicis, liberis meis cavendū eſſe morte "
illius, planè liberi mei pereant, ſi magis amari "
merebitur Avidius quàm illi, & ſi Reip. expe- "
dit Caſſiū vivere quàm liberos Marci. Ex his "
reſponſis liquet, bonū illū principē mira fuiſſe facilitate, in cōdonandis ſuis injuriis & delictis, quę in ſe propriè admiſſa erāt. Qua virtute nihil magis principē decet. Vix enim poteſt princeps ſuum dolorē atq; injurias ſibi factas acriter ulciſci, quin ſævitiæ famam incurrat: quemad-

quem adm. teſtatur idem Imperator epiſtola ad ſenatum reſcripta, quum is quæſtionem adverſus Caſſi conſcios nimiùm acerbè exerceret. Sed quia memorabiles ſententias continet, eius partem hîc inſeram. Quod ad de-„ fectionem Caſſianam pertinet, vos oro atque „ obſecro P.C. ut cēſura veſtra depoſita meā pi-„ etatem clementiamq; ſeveris, imò veſtram: „ neq; quemquam ullum ſenatus occidat. Ne-„ mo ſenatorum puniatur, nullius fundatur vi-„ ri nobilis ſanguis: deportati redeant, proſcri-„ pti bona accipiant. Vtinā poſſem multos etiā „ ab inferis excitare. Nō enim unquam placet „ in Imperatore vindicta ſui doloris: quæ etſi „ iuſtior fuerit, acrior videtur. Quare filiis A-„ vidii Caſsii & genero, & uxori veniam dabi-„ tis. Et quid dico veniā? quū illi nihil fecerint. „ Vivant igitur ſecuri, ſcientes ſub Marco ſe vi-„ vere, Vivant in patrimonio parētum pro par-„ te dónato: auro argento, veſtibus fruantur, „ ſint divites, ſint ſecuri, ſint vagi & liberi, & „ per ora omnium ubiq; populorum circumfe-„ rant meæ, circumferant veſtræ, pietatis exē-„ plum. Nec magna eſt hæc P.C. clementia, ve-„ niam proſcriptorum liberis & cōiugibus dari. Ego verò peto à vobis, ut conſcios ſenatorii ordinis & equeſtris, à cæde, à proſcriptione, à timore, ab infamia, ab invidia & poſtremo ab omni vindicetis injuria: detisque hoc meis temporibus, ut in cauſſa tyrannidis qui in tumultu cæcidit, probetur occiſus. Hanc ejus clementiam ſenatus his acclamationibus proſecutus eſt, Antonine pie, dii te ſervēt Antonine

tonine clemẽs, dii te ſervent, &c. Quæ fauſtæ acclamationes ſatis oſtendunt, quam gratũ acceptumq; omnib. clementia principẽ reddat, neq; ullam eſſe rem quæ multitudinis amorem in eum magis cõmoveat, quàm iſtam animi manſuetudinem. Itaq; quum talis extitiſſet Marcus, tantum clementia cõſequutus eſt, ut pro certo haberent omnes, eum in cælum, tanquam in ſuam ſedem atq; originẽ, revolaſſe: neq; fieri poſſe, ut tot ac tantis virtutibus ornatus animus, aliũde quàm è cælo veniſſet, aut aliò quàm eodem reverteretur. Antonini verò nominis tam ingens deſiderium apud omnes per multas ætates manſit, ut mult[illegible] ſequentes principes, etſi Marcum aut ejus domũ nullo gradu contingerent, conciliando tamen multitudinis favori hoc ſibi cognomẽ aſciſcerẽt. Sic Diadumenus filius Macrini & in imperio collega. ſic Baſſianus & Geta Severi filii. ſic Heliogabalus, [illegible] occupati ſunt, Sed iſti q[illegible]ẽadmodum Anto. cognomen falſo uſurpabant, ita nullã ejus virtutem habuerunt, cujus nomine gloriabantur. Ceterum non deerat, qui Marcum reprehenderent, quòd in conjuratos & perduelles nimiùm mitis eſſet, & malè conſuleret ſibi ac liberis ſuis, quum defectionis cõſciis ignoſceret, qui ſi viciſſent, ipſi nõ pepercisſent. In iis Fauſtina Imperatrix permoleſtè ferebat, quòd de Caſſii conſciis graves pœnas non ſumeret. Is ergo ad Fauſtinam conjugem epiſtolam ſcripſit, cujus ea ſententia erat: Tu quidem mea Fauſtina religioſè pro marito & pro no-

„ pro noſtris liberis agis. Nam relegi epiſtolam „ tuam, qua me hortaris ut in Avidii conſcios „ vindicem. Ego verò & ejus liberis parcam, & „ genero, & uxori: & ad ſenatum ſcribam, ne „ aut proſcriptio gravior ſit, aut pœna crudeli- „ or, Non enim quidquam eſt, quod Imperato- „ rem Romanum melius cōmendet gentibus, „ quàm clementia, Hæc Cæſarem Deum fecit, „ hæc Auguſtū conſecravit, hæc patrem tuū in „ primis Pii nomine ornavit. Deniq; ſi ex mea ſententia de bello judicatum eſſet, nec Avidius eſſet occiſus. Eſto igitur ſecura, dii me tuentur, diis pietas mea cordi eſt.

Quamobrem nulla virtus eſt, quæ principē magis, quàm clementia decoret: quam ritè exercebit, ſi facilè eorum errori veniam det, à quibus propriè offenſus eſt: tum etiam iis qui nihil atrox admiſere, aut quod non aliqua ratione leniri vel æquitate ſublevari poſſit, aut qui malè agere non aſſueverunt, aut alioqui Reip. utiles eſſe poſſunt, mitiores pęnas irroget quam quę legibus conſtitutæ ſunt. Nam niſi princeps in has circumſtantias conditionesve mentis aciem intenderit in exercendis judiciis, miſericordia ita inconſultè utetur, ut in ſævitiam injuſtitiamque potius quàm in clementiam propendeat: ſed ſi eam æquitate moderabitur ac definiet, à recta juris & juſtitiæ via, cujus æquitas norma eſt, nunquam deflectet.

Iam quemadmodum à clemētia principis, ſubditi æquitatem percipiunt, ita ipſe quoque princeps uberrimum ex ea fructum, videlicet

omnium

omnium benevolentiam colligit. Neq; ulla res magis Marcum Antoninum earum omnibus, & deſiderabilem principem fecit, ſicuti ante dictum eſt. Eadem in Veſpaſianum omnium ſtudia & charitatem accendit. Offenſarum enim inimicitiarumque minimè memor exequutorve Vitellii quoq; hoſtis ſui filiam ſplendidiſſime maritavit, dotavitque etiam & inſtruxit. Tantumq; abfuit, ut injuſta cujuſquam cæde lætaretur, ut juſtis etiam ſuppliciis illacrymaret. Titi quoq; ejus filij tanta fuit comitas ac manſuetudo in imperio, ut nullius adverſum ſe odium commoverit. Neq; autor cujuſquā necis nec conſcius, quamvis interdum ulciſcendi cauſſa non deeſſet, periturum ſe potius quàm perditurum adjurabat. Itaq; tantum illi ad promerendā omnium voluntatem vel ingenii vel artis ſuperfuit ut vulgò deliciæ, atque amor generis humani dictus ſit. Par cauſſa pub. charitatis Trajano, Adriano, Pio, Tacito, fuit, & aliis egregiis principibus, qui propter naturalē comitatem, & lenitatem adeò probati & dilecti ſunt à ſuis, ut poſt mortem in deorum numerum referrentur.

Clementia principis ſubditis bonorum morum magiſtra eſt.

Præter hæc verò adeò commendabilis in principe eſt clementia, ut ejus quoq; pulchritudo ſubditos ad imitandum alliciat. Hominum enim ea vulgò natura eſt ut ipſi ſe in principis, velut unici exempli, mores forment: &, ſicuti proverbio vulgatum eſt,

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Popularibus verò hanc ejus virtutē imitandam

dam ſibi proponentibus, Remp longè florẽtiorem opibus, & pace tranquilliorem, fore haud ambiguum eſt. Homines enim huic virtuti dediti, juſtitiam quoque, temperantiam, charitatem, pietatem, colent, & ceteras ſimul bonas artes, quæ clementiam comitantur: undè orietur publici ſtatus, omnibus prope numeris abſoluta felicitas. Cujus rei fidem fecere Marci tempora. Nam quum omnes ad ejus virtutum exemplar, præſertim moderationis & bonitatis, ſeſe componerent, bonorum morum exemplorumq; nulla ætas feracior fuit. Quum enim (ut inquit Capitol. moderatiſſimus eſſet in hominibus deterrendis à malo, invitandis ad bona, remunerãdis copia, indulgentia liberandis, ex malis bonos, ex bonis optimos, reddebat. Neque verò ejuſcemodi principes humano generi ingentium bonorum autores, civium ſuorum honore & benevolentia vivi tantùm perfruuntur: ſed quum ab hiſtoricis literarum monumentis tradantur, mortui quoq; virtutum ſuarum fructum ferũt, proſperam ad poſteros ſui memoriam, & immortalem nominis gloriam & famam. Sævi contra principes, deteſtabiles & probroſi propter magnas illatas hominibus calamitates, omnibus omniũ dictis, ſcriptisq, & in vita & poſt mortẽ lacerãtur. Quod graphicè ab Homero his verſibus depictum eſt.

Cap. in Marco.

Odyſſ. lib.19.

Quiſquis inhumanis ſtudet inteſtabilis uti
Moribus, huic omnes vivo clam dira precantur.
Huic omnes credunt fas inſultare perempto.
Syncerum vitæ contrà, culpaque carentem

Tantum

Tantus inumbrat honos, ut famam nominis ampli.

Quilibet extremas paſſim ferat hoſpes in oras.

Hic mihi Machiavellitę fortè objiciēt, ſi princeps animo ad ignoſcendum propenſo delictorum gratiā facilè fecerit, fore, ut multos ad clementiam ipſius experiendam invitet, atque impunitatis ſpe homines ad peccandum illiciat. Quibus ita reſpondeo. Primùm, ſi princeps ita clementia utetur, ut juſtitiam nō deſerat (ſicuti fieri debere diximus) nulla crimina digna ſupplicio, impunita omittentur, neq; ad talia audenda ullus impunitate provocabitur. Quippe judiciorum eadem ſemper erit vis atq; autoritas, quibus tamen clementia & æquitas modum ſtatuent. Secundò, etſi clementia principis (ut hoc fingam⁹) vitiorum licentiæ feneſtrā apertura eſt, nuſquam tamen id locum habebit, quàm in perverſis & depravatis naturis. Nam ingenui & à natura bene inſtituti homines, ita potius ad imitandam principis virtutem, quàm ad pravitatem flectentur. Princeps verò lenis, ceterarum quoq; virtutum amās & vitiorum hoſtis, viros probos opibus augebit, honoribus extollet, & abjiciēt improbos. Ergo ita fiet ut improbi quoq; homines ſceleribus & criminibus abſtineant. Nam etſi ex manſuetudine principis ſpem facilè impetrabilis veniæ ſibi ipſis facere poſſunt: quia tamen metuent ne ſceleribus amiſſis excitant à gratia & favore principis, animum continere cogentur. Tertiò, quanquā clementia aliquid ſecum iniqui & inju-

Clementia principis nullius mali cauſſa eſt.

& injuſti trahat (nam vix fieri poteſt, ut princeps res adeò æquato examine penſet, ut non aliquod momentũ injuſtitiæ ad mãſuetudinũ ſeſe adjungat) iſta tamẽ mali ad clementiã acceſſio tanti non eſt, ut propterea omnis humanitas, è principis animo excuti & ejici debeat, ex qua tot utilitates, & tanta cõmoda in principem, populum & Remp. exundãt: ſicuti ex iis quæ diximus, & iis quæ dicturi ſumus, colligi poterit.

Liv. Annal. lib. 31. Romani quondam ſuam in ignoſcendo facilitatem multa bella, multas ſociorum defectiones, attuliſſe non ignorabant. Sed an propterea in eos à quibus læſi erant, clementia uti deſinebant? Imò nulla magis virtute gloriabantur, neque ulla utebantur frequentius: gnari nulla re validius quam clementia, magnitudinem imperii Rom. & res atq; opes ſuas ſtare Id confirmat oratio à legato Rom. in Panætolico concilio habita, quum Ætoli ſolicitarentur à rege Macedonum Philippo, ut ipſius amicitiam Romanæ ſocietati anteferrent. Quum enim objeciſſet Macedonum regis legatus, Capuæ & aliarum urbium finitimarum, ruinis creviſſe urbem Romam, & alia argumenta ſævitiæ: Romanus ut objecta refelleret, inter alia hæc an Campanorum, inquit, pœnæ, de qua ne ipſi quidem queri poſſunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adverſus Samnites per annos propè ſeptuaginta cum magnis noſtris cladibus geſſiſſemus ipſos fœdere primum, deinde connubio, atq; inde cognationibus, poſtremò

ſtremò civitate, nobis coniunxiſſemus: tem- «
pore noſtro adverſo primi omnium Italię po- «
pulorum, pręſidio noſtro fœdè interfecto, ad «
Annibalē defecere: deinde indignati ſe obſi- «
deri, à nobis Annibalem ad oppugnandā Ro- «
mā miſerunt. Horū ſi neq; urbs ipſa, neq; ho- «
mo quiſquam ſupereſſet: quis durius quam «
pro merito ipſorum ſtatutum indignari poſ- «
ſet? Plures ſibimetipſi conſcientia ſcelerum «
mortem conſciverunt, quam à nobis ſuppli- «
cio affecti ſint: ceteris ita oppidum, ita agros «
ademimus, ut agrū locūq; ad habitandū da- «
remus: urbem innoxiam incolumen ſtare pa- «
teremur, ut qui hodie videat eam, nullū op- «
pugnatæ captæve veſtigium ibi inveniat. Sed «
quid ego Capuam dico, quum Carthagini vi- «
ctæ pacem ac libertatem dederimus? Magis «
illud eſt periculum, nimis facilè victis igno- «
ſcendo, plures ob id ipſum ad experiendam
adverſus nos fortunā belli incitemus. Quod
ad vos attinet Ætoli, vobis reſtituendi vos
in amicitiam ſocietatemq; noſtram, fortuna
oblata eſt: niſi perire cum Philippo, quàm vin
cere cum Romanis, mavultis. Hæc & alia quū
ab Romano dicta eſſent, Ætoli, nihil aut huic
aut illi parti aſſenſi, tum certi quidquam non
reſponderunt: ſed dimiſſis re ſuſpēſa legatis,
occultè inter ſe conſilium inierunt, ut even-
tum expectantes, medios ſeſe gererent, tem-
peſtivè utrius partis melior fortuna belli eſ-
ſet, ad eius ſocietatem inclinaturos. Id conſi-
lium quum uſu & eventu infelix apparuiſſet,
Romanam tamen etiam ipſi clementiam ali-

mandando experti ſunt. Ea certè virtutis hujus præſtantia eſt, ut eam nunquã princeps exuere debeat, etſi nonnunquam incommoda videatur. nec ſi quid inde oriatur mali, clementiæ aſſignari debet, ſed vitio hominum qui ea abutuntur. Nihilo tamẽ propterea magis reiiciẽda eſt, quam vinū ſum homines, propter ebrioſorum intemperãtiam, repudiant. Iam cetera quoque clementiæ effecta perſequamur.

Præter utilitates enumeratas, quæ ex clemẽtia percipiuntur, nimirum ut ſeveritatem juris legumque temperet, principem omnibus amabilemque reddat, eius ſubditos virtutum amore, & bonis moribus impleat: tria præterea eius inſignia ſunt commoda. Illa enim ſubditos principi obſequentiores efficit, eius opes ſtatumque firmat, poſtremò imperium quoque amplificat. Quæ tria, ordine ut exequar, hoc pro indubitato primùm ſtatuam, principem facile ſuis imperare, ſi eorum voluntates ſua ſponte ad parendum cõparatæ ſunt. Neque dubitandum eſt, quin is animorum voluntatumq; habitus ſit in ſubditis, ſi eos princeps clementi mitique imperio contineat. idque duabus de cauſſis. Primùm, quia ſubditorum charitatem adeptus, obedientiam facillimè conſequetur. Deinde, quum clemẽtis principis nulla niſi æqua, moderataque imperia & iuſſa ſint, fieri non poteſt, ut ſubditi ultro illis morem non gerant. Siquidem nihil eſt quod magis homines ad obe-

Princeps clemẽs ſubditis obſequentioribus utitur.

obediendum impellat, quàm ubi illis perſpecta explorataq; eſt imperii æquitas. Lex enim, quæ non ab æquitate (quæ imperii nervus eſt) omnem vim motumq; mutuetur, ſi ſeſe ab ea ſeiunxerit, neque diu neq; fidè obſervari poteſt.

Quamobrem leges quas Macedonibus abs ſe victis popul. R. impoſuit, quàm diutiſſimè ita duraranti, ut neque mutatæ neque abrogatæ fuerint. Quippe (ut inquit Livius) eas tanta cura dedit, ut non hoſtibus victis, ſed ſociis benè meritis dare videretur: & quas ne uſus quidem longo tempore, qui unus eſt legum corrector, experiendo argueret. Itaque operæprecium eſt attendere, qua prudētia & æquitate uſi ſint in condendis iis legib. Nā cū rem agitarāt in ſenatu non ſatis habuerunt, neque æquum cenſuerunt, ad paucorum arbitrium ſenatuſconſultum ſcribere (ſicuti hodie noſtri purpurati tyrannidis ſatellites, pro libidine domi edicta cudunt, nequum ea cōſilia cum quoquam, niſi cum ſuis, communicant.) Sed decem legatis decretis, quorum de ſententia imperator res componeret, primùm in ſenatu agitata eſt ſumma conſiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatorem poſſent: cetera ipſi imperatori legatiſque relicta quibus præſens rerum tractatio, certiora ſubiectura erat conſilia.

Liv. Annal. libr. 45.

Legum honorū & firmarum condendi ratio.

In primis .n. erat decē illis viris iniunctū ut mores, ingenia, jura vetera, gētis inſpicerent, ſententiā exquirerēt, & ad ea novas leges ac-

commodarēt. Quare leges ita utiles & commodas genti Macedonum dederunt, atque iis ipſis quibus dabantur, æquæ & bonæ viſæ eſſent, eas haud gravate acceperent. Sanè is perpetuò in novis legibus ed[illegible] q. [illegible]dis moderatio adhibenda, cō[illegible] voluntas eorum, qui illis teneri debent, [illegible]tanda eſt: quum nemo melius norit quid in quaque re plus minusve ſit, & incommodi, quæ inde ſequutura ſunt. Ad eum [illegible] modum veteres Galliæ reges de ſentētia publica ordinum concilii edicta componebant, aut certè ſolennis alicuius conventus, cui regni proceres, prælati, & nobiliſſimarum civitatū principes intererant: atq; is cœtus magnum regis conſilium nuncupabatur. Imperatores quoq; Romani leges de conſilio ſenatus latas, eiusque autoritate comprobatas, iubere conſueverāt: ſicuti alio loco à nobis dictū eſt. Temerariæ enim & ſtolidæ arrogantiæ eſt unum hominem aut paucos tantum ſibi ſumere, ut ſatis aptas genti alicui leges condere ſe poſſe exiſtiment, abſq; illius conſenſu & multorum ſimul conſiliis & ſententiis coniunctis Romani veteres nonminus quam iſti iudicio & ſapientia pollebant: nullam tamen legem niſi prius diu multumque agitatam ac verſatam, nec niſi poteſtate facta eius ſuadendæ aut diſſuadendę, ſi quis vellet, accipiebant. Itaque ſæpè Tribuni pl. (quemadmodum ex Livio liquet) quorum munus erat procurare, ut promulgatæ leges ſciſcerentur aut repudiarentur à populo, orationibus, & autoritate

te diſ-

te diſſuadentium moti à lege aliqua ad populum ferenda deſtinebant: ſæpe etiam quum rogationi alicui interceſſiſſent, eam ſuadentium rationibus victi actionem deponebant. Imitaremur hodie hos mores: nec prius ſanctiones regni aut Reip. cujuslibet componendo ſtatu quęſitæ perferrentur, niſi prius multorum ſententiis in publico ſtatutum concilio deliberatæ: neu quidquam ante decerneretur, quam copia facta dicendi ac ſuadendi quod quiſq; aut vellet aut optimùm putaret. Hęc ita ſi fierent, nec tam abſurda edicta nec tam infirma haberemus. Æqua enim & commoda iis in quos lata eſſent, omnes ultro ad ſponte parendum allicerent: quando æquitas (ſicuti dictum eſt) leges efficaces, ſanctas & inviolatas, præſtat.

Ceterum ne quis dubitet, eum qui ſummæ imperii autoritati ſuorum benevolentiā adiunxerit, iis melioribus & obedientioribus uſurum, id quoq; confirmandum eſt. Lucullus rei militaris peritus, & omni laude bellica haud dubiè dignus, vir fuit, qui duos potentiſſimos reges Tigranem & Mithridatem bello vicit: quum tamen militares animos tractandi & conciliandi rudis eſſet, eorū ſeditionibus parta antè decora propemodū amiſit. Quum.n. parum comis & affabilis eſſet, in primis acer in rerum geſtarum rationibus repoſcendis, inexorabilis in ſuppliciis, ita militum in ſe odia incendit, ut omnem prope laborum & victoriarum fructum alteri concedere coactus ſit. Nam quum Lucullus ami-

litibus ludibrio haberetur. Pompeius adverſus Mithridatem miſſus eſt, non tam belli quã triũphi ſucceſſor, neq; tã ad res gerẽdas, quàm ut rerum ab Lucullo geſtarum ejusque laborum præmia colligeret. Is ergo quũ exercitum ab Lucullo accepiſſet, eoſdem milites ita comiter liberaliterq; habuit, ut iis ad omnia paratiſſimis uteretur, eorumque armis totum propè Orientem Romano imperio ſubiiceret. Hoc ergo vitium, tot egregiis Luculli virtutibus aſperſum (ſive is temperare ingenium ſuum, & ſeveritatem miſcere comitate, neſcierit, ſive noluerit) nõ minimum de ipſius felicitate & rerum geſtarum gloria detraxit: quum & paratam ſuo labore ac periculo propè finiti belli famã tradere ſucceſſori coegit, & in mora fuit, quominus quæ ſuſceperat ad exitum perduceret.

Liv. Anna. Lib. 2. Sed Lucullo Appius Claudius quo aſperior eo etiam infelicior extitit: qui militiæ adeò durus & ſævus imperator fuit, ut à militibus metui quam diligi mallet. Is enim quum jam inde à paternis certaminibus inviſus infeſtusq; plebi, miſſus eſſet in Volſcos, et denuo in militia ſævitia ejus, quæ domi fuit. Hæc enim ira indignatioque quam in urbe tribuniciæ rogationes accenderant, ferocem animum ad vexandum ſævo imperio exercitum ſtimulabat. Nec tamen exercitus ulla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant, ſegniter, otiosè, negligenter, contumaciter, omnia agere, nec pudor nec metus coercebant. Si citius vellet agi agmen, tardius ſedulo incedere. ſi adhortator operis

adeſſet, omnes ſua ſponte motam remittere induſtriam: præſenti vultus demittere: tacitè prætereuntem execrari: ut invictus ille odio plebeio animus interdum moveretur, omni nequidquam acerbitate promta. Quum productus eſſet in aciẽ miles, vinci voluit & turpi fuga petiit caſtra, ut gaudere ſua clade atque ignominia appareret. His tamen nihil infractus ferox Appii animus, quum inſuper ſævire vellet, concionemq; advocaret, concurrunt ad eum legati tribuniq; monentes, ne utique experiri vellet imperium, cuius vis omnis in conſenſu obedientiũ eſſet, negare vulgò milites ſe ad concionem ituros. Quum ſequenti die caſtra ex agro Volſco moveret & Volſci noviſſimos adorirentur, nemo ullius niſi fugæ memor fuit, ut prius hoſtis deſiſteret ſequi, quam Romanus fugere. Itaque advocata concione invectus in proditorem exercitum militaris diſciplinæ, deſertorem ſignorum, inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, ad hoc centuriones duplicariosq; qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit, cetera multitudo, ſorte decimus quiſque ad ſupplicium lecti. Ita magis irritato exacerbatoque in ſe militum odio quam ulla belli laude inſignis in urbem rediit. Ei aliquanto pòſt, partim propter eam inclementiam, partim quòd legi agrariæ reſiſteret, dies à tribunis dicta eſt & à populo producta. Priuſquam ea dies veniret, morte ita ſubita extinctus eſt, ut multi voluntariam crederent. In eam calamitatem non incidiſſet

Appius, ſi parando civium amori, atrox illud & cõtumax ingenium leni ac manſueto mutaſſet.

Porro clementia principis erga ſubditos multis rebus eniteſcit: ſi levamẽtis onerum, laxamentis laborum, de lenimentis animorum corporumq; illorum voluntates promereri ſtudeat: ſi intra, ſi libertatem illis tutam perpetuamq; ſub tutela ſua præſtet: ſi edicta & leges æquas jubeat, & judicia incorruptè adminiſtranda curet. Sed nihil iiſdem gratius acceptiusq; quàm ſi eos adeo non deſpiciat princeps, ut nonnunquam cum ipſis communicet, de publicis negotiis cum ipſis agat: ſententia, opera, opibus, eorum uti æquum cenſeat. Quum enim ſubditi vident ſibi tantũ tribui ut in partem curarum & conſiliorum vocentur, quum neceſſitates; publicas introſpiciunt, juſtasq; cauſſas quare hoc vel illud princeps efflagitet: haud equidem dubitem multo libentius parituros, quàm quum reru nullam notitiam habent, neq; ſciunt quas ob cauſſas ſibi indicatur pecuniarũ collatio, nec quos in ſumtus illæ erogentur. Eius rei luculentum exemplũ ſuppeditat ſolemnis ſtatuũ conventus apud Turones habitus anno CIↃ. *Comm.* CCCC. LXXXIII. regnante in Gallus Carolo *li.5.c.10* VIII. quemadmodum Cominæus cõmemorat. Galliç opes tũ vehementer attritç erant: populus per viginti & eo plures annos continuis tributis exhauſtus, & civilibus bellis propemodum conſumtus. Quũ tamen viderent Galli à rege Status convocari, ad Reipublicæ neceſ-

neceſſitates populo indicandas, & quæ tandem
ejus opem: non tantùm præſens tributũ col-
laturos polliciti ſunt, ſed à rege quoque peti-
verunt, ut poſt biennium alii conventus age-
rentur: ac ſi ea pecuniæ ſumma non ſufficeret
ad ejus uſus, ultro ſe daturos quãtum vellet.
Imo ſi quis adverſus ipſum quidquam molire-
tur, ſe non fortunas tantum omneis, verum
etiam ſanguinem & vitam pro ipſius incolu-
mitate paratos eſſe profundere. Tantum va-
let civilis & popularis moderatio principis de
publicis rebus cum ſuis ſubditis cõmunican-
tis, ad conciliandos ſubditorũ animos & ob-
ſequium parandum, ut ea via difficillima quæ-
que facilius, quàm vi aut minis minima cõſe-
qui poſſit. Sed quæ addit in hanc ſententiam
Commynæus, operæpretium eſt audire, Num
in quemquam igitur & in [illegible] (inquit) tri-
buti & licentia levire hujuſmodi ſubdi- „
tos quibus tam benigne & manſuete conferunt, “
Nonne multo æquius tam Deo quam hominũ “
reſpectu eſt pecunias ad eam formam quam “
per libidinẽ exigere? Quippe nullus princeps “
tributum ſubditis ſine ipſorũ conſenſu & vo- “
luntate imponere poteſt, niſi tyrannide uti & “
inteſtabilis eſſe velit. Et paulo antè: exiſtima- “
ri per id tempus poterat bonum illum ordi- “
num conventum periculoſum eſſe, dicebat- “
que neſcio qui non magni pretii homines, ſæ- “
piusq; poſt id tempus dixerunt, crimen eſſe “
læsæ maieſtatis ſi quis de trium ordinum cõ- “
cilio convocando verba faciat. Id enim ad “
minuẽdam regis autoritatem pertinere. Ve- “

,, rùm illi ipſi ſunt, qui crimẽ illud adverſus De-
,, um & regem Remp. committunt. Neque ver-
,, ba ejuſcemodi aliis proſunt, quàm iis qui nul-
,, lo ſuo merito gradus honorum & dignitatum
,, obtinent: neque ad illos obtinendos ſunt i-
,, donei: ſed blanditiis & clandeſtinis ſuſurra-
,, tionibus principum aures demulcere, & nu-
,, gatoriis de rebus verba facere didicerunt:
,, magnosq; conventus hominum reformidant,
,, ne quales ſint, tales agnoſcantur: eorumq; o-
,, pera vituperentur. Hoc Cominæi elogium
,, memoria dignum eſt: & ad noſtra tempora
vix quidquam aptius.

Princeps clemens firmum & ſecurum habet ſtatum.

Nunc ad alterum Clementiæ effectum accedamus, quod ad tuendas firmãdasq; principis opes & ſtatum pertinet. Hic mihi nemo negaverit nihil eſſe quod principis ſtatum tutiorem validioremq; præſtet, quam ſi nullos inimicos hoſtesve habeat. Nullas autem inimicitias, odiumve in ſe cõciturum principem bonum & lenem, & clementia ipſa ſpondet: virtus per ſe ſemper amabilis, & quæ eos in quibus eſt, gratos omnibus acceptosque reddit. Ac ſi forte in talem principem adverſarii quoq; nonnulli exoriantur (ſicuti nonnunquam honorum & divitiarum cupido avaros ambitioſosq; adverſus mites ſtimulat) vix tamen aut eius ſtatum labefacere, aut eum ſede ac faſtigio evolvere, unquam poterunt: præſertim ſi cum clementia boni conſilii copiam habeat. Quum enim ei ſua virtus finitimos benevolentes ſubditos ultro obſequentes, efficiat: quis dubitet tot ſtudiis amicitiisque

fultum

ſtultum facilè vel occultis inimicorum inſidi-is obviam ire, vel impetum propulſare po[illegible] Alexandrum ſeverum, moderatum len[illegible] atrabilem & cunctis hominibus amabile[illegible] fuiſſe accepimus. Itaque quum ei nimiam ci-vilitatem obiiceret Mammæa mater, & ſæpe diceret, molliorem tibi poteſtatem & con-temtibiliorem imperii feciſti: Ille reſpondit, ſed ſecuriorem atque diuturniorem. Præcla-re ſanè ac verè, nam niſi illa fuiſſet, diu impe-raturum conſtabat: ſed parca & ſordida mu-lier tantum arrogantia & avaritia effecit, ut ſibi & filio exitium attulerit. Simile dictum Theopompo Spartæ regi attribuitur, qui quũ regiam poteſtatem optimam eſſe intellige-ret, ſi ea reges moderatè utantur: plures ta-men eſſe, qui eam in ſuperbiam & [illegible] vertant, quam qui moderari ſciant, [illegible] re-gum potentiæ Ephororum autoritatem [illegible] quam frenum iniecit, ſibique & ſequentibus regibus illos veluti cenſores & [illegible] morum impoſuit. Ergo quum exprobraret ei uxor, quod regnum filiis minus quam acce-piſſet, eſſet relicturus, imo (inquit) eo tanto magis quo diuturnius. Ita nimirum innuens, prin-cipatum nullis melius opibus fundatum quã moderato imperio ſtare quum videlicet prin-ceps ità iura & leges dat ſubditis, ut legum autoritati ſemet ipſe ſubiiciat. Severus Im-per. multis alioqui virtutibus memorabilis, ea dote caruit: verùm, quum re ipſa crudeliſ-ſimus eſſet, clementiam tamen dignã princi-pe virtutem agnoſcebat & fatebatur, talemq;

Lib. 6.

Plut. in Lyc. [illegible]

Spar. & Dion. in Severo, & in Ca-rac.

ſe haberi cupiebat, niſi facta obſtitiſſent. Hic mihi Machiavellitæ obſtrepent, Severum, quum natura truculentus eſſet, clementiæ ipſe admiratorē doloſe & ſimulate finxiſſe, quod principem decere Machiavellus contendit: ſed his gemino reſponſo ita occurro. Primum, ut fingamus, Afrum hominem Punicū aſtu in eo uſum, haud dubiè tamen tacito ſuo judicio & ſua confeſſione, eam virtutem fuiſſe egregiam, quum re ipſa negligeret, probabat. Deindè probabile eſt, Severum, etſi per totū fere tempus principatus ſævitiam ſtabiliendis regni opibus maximè idoneam & utiliſſimam crediđiſſet, ſerò tamen tandem vidiſſe: clementiam eſſe potiorem, meliusq; ſuis rebus conſulturum fuiſſe, ſi ea uſus eſſet. Nā Plautianum intimum amicū, quem ex humili fortuna ad ſummas opes provexerat, mox etiam Baſſianum filium, quem Imperii collegā aſciverat, necem ſuam molientes videre & ferre coactus eſt: quū in eos animadvertere nō auderet, qui ex ſe ſævitiam didiciſſent. Poſtremò quoq; moriens ſupremas voces has edidit, ſe Antoninis (filios innuēs quib. ut chari eſſēnt, Antonini cognomen impoſuerat) firmum imperiū tradere, ſi boni eſſent: ſin mali, imbecillum. Quæ vox ab eo, velut oraculo miſſa, imminentium præſagium fuit. Nā truculenta patris nihilo mitior Baſſiani immanitas primū Getę fratris ſanguine imbuta, mox per amicorum, deinde illuſtrium virorum, cædes pervagata eſt. Ergo ei (ſicuti Severus moriens prædixerat) breve ævi ſpaciū, breve impe-

imperii, fuit, nam quum ſex annos tantum regnaſſet, a Macrino legato interceptus, ſimul cum vita principatum amiſit Domitianus, quāquam immanis & ſanguinis ſitientiſſimus eſſet: clementiam tamen, velut neceſſarium principis ornamentū, laudibus ferre, & quoties in ſenatu aliqua de re ſententiam diceret, clara ſemper virtutis hujus encomia orationi aſpergere ſolebat. Famam ſcilicet manſuetudinis conſequi dicti cupiebat, quū factis everteret. Sed ex iſtis ſatis liquet eam eſſe clementiæ vim ac pulchritudinē, ut improbos quoq;, a quibus repudiatur, in admirationem ſui rapiat, cogatque fateri principe dignam eſſe virtutem.

Poſteaquam Romæ, exactis regibus, Reſpublica & libertas inſtituta eſt, populus ſine publico ſtipendio militare cogebatur. Interea eodem tempore Reipublicæ operam dare & æs alienum facere: quod nihilominus uſuris cumulabatur. Ergo militiæ labore ac vulneribus feſſo domi pro quiete novus obiiciebatur labor: quippe aderant creditores, qui ſuper ſortem crediti etiam fructus belli tempore auctos efflagitarent. Ita inopes iudicati pecuniæ & nexi ob æs alienum a fœneratoribus in ſervitium ducebantur, Quamobrē plebes iniuſto fœnore obruta fremere: milites ægre pati, poſtquam bello ſanguinē pro Republica impenderint, non tantum fortunas ſuas ſed corpora quoq; pecuniæ creditæ obnoxia eſſe: ſe nexos in ſervitutem & in vincula duci: ac ingentis motus non ſuſpicio tantu, Dion. Halyc. lib. 5.

ſed aperta ſpecies obverſabatur ante oculos. Iamq; haud procul ſeditione res erat: cum leniendæ cauſſa patrib. in curiam vocatis ſenatores aliquot æquioris ingenii remittenda egenis debita, certè fœnore levandum æs alienum cenſebant, neq; æquum eſſe ut plebs ſuo ſumtu militiæ onera ſuſtinens, uſuris inſuper ſortem ipſam mergentibus obrueretur. Huius ſententiæ princeps erat M. Valerius Marci filius, fratris P. Valerii Poplicolæ anius eorum quorum opera tyranni urbe pulſi fuerant. Is addebat irritatos eſſe inopes: periculum eſſe, ne plebs infenſa ſenatu Rempublicam iniquo tēpore deſereret: immò ne tyrannorum blandimentis illecta, cum illis arma adverſus patriam conſociet, ac mox Tarquinium in regnum reſtituat. Itaq; demerendam hoc beneficio plebē, & parvæ rei iactura civium benevolentiam redimendā ſibi videri: qua una Reipub. incolumitas ſtaret. Hac Valerii ſententię ſenatus adſenſus eſt, edixitq; ne quis civē Rom. vinctum aut clauſum teneret: ne quis militis, donec in caſtris eſſet, bona poſſideret, aut venderet: liberos nepotesve eius moraretur. Quippe nō ignorabat publici ſtatus firmitatē clementia & æquitate niti.

Annibal in Italia bellum gerens, quū Ca-
Liv. Ann. pua potiundæ ſpem haberet, captivo cuidam
li. 22 imperavit, ut ſe in agrum Caſinatem duceret edoctus a peritis regionum, ſi eum ſaltum occupaſſet, exitum Romano ad opem ferendam ſociis interclуſurum. Punicum abhorrens ab Latino nomen, Caſilinum pro Caſino du-

no ducem accipere fecit: averſusque ab itinere, Pœnos Caſilinum deduxit. Sed cognito demum errore, & Caſinum longe inde alia regione eſſe, Annibal virgis cæſum ducē ad reliquorum terrorem, in crucem ſuſtulit. Non tamen hæc eius ſævitia, nec reliquus terror, quum omniam bello flagrarent, fide ſocios demovit, videlicet quia iuſto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum vinculum fidei eſt, parere melioribus.

Bellum adverſus Antiochum Syriæ regē, L. Corn. Scipioni mandaverat ſenatus, quod P. Scipio Africanus dixiſſet, ſi L. Scipioni fratri ſuo provinciam Græciam decreviſſent, ſe legatum iturum. Forte accidit, ut iis bellum in Græcia gerētibus, filius P. Scipionis captus in Antiochi poteſtatem veniret. Eum Antiochus ad ſe deductum ita comiter accepit, ut ſi pax cū populo Romano maneret, hoſpitiūq; privatim regi cum Scipionibus eſſet, neq; liberalius neq; benignius haberi coniq; adoleſcens quam cultus eſt potuerit. Quippe non dubitabat eum eſſe Scipionis animum, ut pro tanto in ipſum munere gratus eſſe vellet: & tanti amicitiam viri ſibi ad omnes caſus paratam & opportunam fore. Itaq; quum audiſſet Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, miſit, non ſolum animo patrio gratum munus, ſed corpori quoq; ſalubre gaudium fuit: ſatiatusque tandem complexu filii, renunciate inquit, Liv. na.li 3

gratias

gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non poſſe, quàm ut ſuadeam, ne ante in aciem deſcendat, quam ut in caſtra me rediſſe audierit. Quanquam LX. millia peditum, plus XII. millia equitum animos interdum ad ſpem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti autoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnîs fortunæ ſubſidia poſuerat, ſeſe recepit. An non (obſecro) hic ſingularis clementiæ fructus fuit, quum rex potentiſſimus haud perinde firmum ſtatus munimentum ratus, opes ſuas quam manſuetū hoſtis animum, plus in ejus clementia, quam viribus ſuis ſpei poſuit?

Verùm quid pluribus exemplis, aut teſtimoniis in re perſpicua opus eſt? Nonne perpetua omnium ętatum experiētia docuit ducetve, nullum ſtatum diuturniorem, firmioremq; ullo tempore fuiſſe ac eſſe, quàm bonorum & clementium principum? Teſtes, Auguſtus, Veſpaſianus, Trajanus Antonini, multique alii Romani principes, & ex Galliæ regibus nō pauci, moderati & lenes, tranquillum principatus curſum emenſi & miti obitu defuncti, ingens ſui deſiderium populis reliquerunt. Memoria dignum eſt Antonini Pii

Capit. in Pio. ἀπόφθεγμα neque hoc loco pretermittendum: quod à Scipione acceptum frequentare conſueverat, quum diceret, malle ſe unum civem ſervare, quam mille hoſtes occidere. Digna prorſus bono principe vox, qui ſanguine humano ludere mollet: quemadmodum

nollet

noſtri hodie Machiavelliſtæ qui eorum quos
in hoſtibus ſuis numerāt, ſanguinem adeo ſi-
tiunt, ut quum aliquem ex iis illuſtrem ac no-
bilem bello fortè captum, in poteſtate ha-
bent, centum ſuis non permutarint. Poſſunt
ergo illi meritò jactare contrà ac Scipio & Pi-
us Cæſar dicebant, malle ſe videlicet unum
hoſtem occidere, quàm centum cives ſerva-
re. Digni certè homines qui imperium obti-
neant: ſed in beluas. Quippe nec alio quidem
loco principis ſubditos habent, quàm ſi ære
emta mancipia eſſent, aut beſtiæ, quas cæde-
re: lacerare, mactare, jus faſq; ſit. Nuper qui-
dem repertus eſt ineptus quidam ſcriptor &
cartharum inquinator, è mercenariis Machi-
avelliſtarum operis unus, vulgare impuden-
ter auſus, perinde jus eſſem principi in ſubdi-
tos, ut domino in ſervos: adeo ut omnem vitæ
ac necis poteſtatem in eos habeat, eoſq; pro
ſuo jure indefenſos ac indemnatos necare, &
eorū fortunas publicare poſſit. Credo illi fa-
tuo regiā autoritatē horridi alicuj' triremiū
præfecti officio videri ſimilē: ut rex perinde in
ſubditos, ac ille, in remiges ſæviat, & catenis
onuſtos verberib. quotidie laceret. Enim ve-
ro multo æquius cenſeā ego, iſtos q in ea opi-
nione ſunt, incidere in validum & immitem
aliquem trierarchum, qui bis térve in die diſ-
ciplinam iſtam in tergo eorum experiatur, &
lumbos illis atq; humeros fuſte aut nervo de-
mulceat. Quanto humanioris ac civilioris
animi fuit Auguſtus Cæſar, qui adeò metue-
bat, ne libertatem populi, non dico abolere,

ſed

ſed imminuere velle putaretur, ut domini appellationem, veluti probrum & maledictum, ſemper exhorruerit? Quia videlicet magna quædam relatio domini ad ſervum erat, quæ multum abeſſet à ſuperbis illis titulis, quos alii poſtea principes aſciverunt, ita tamen ut nominis ſola uſurpatione contenti rei ipſius uſu abſtinerent.

Tertium ſupereſt, nempe ut doceā clementiam principis ad augendum imperium valere. Rom. imperio nullum unquam florentius fuit: ſed cui debetur tantæ incrementum urbis, maximiq; in terris imperii principium, niſi clementiæ? Romulus enim non tam armis vincendo quam leniter conſulendo victis vicinas gentes edomuit. Quippe cum illius nomine per urbes non tātùm famæ bellicæ ac domeſticæ virtutis, ſed etiam erga victos clementiæ, & multi viri fortes, cum ſua ſibi manu clientū & amicorum ad eum migrabant, & integri populi ejus fidei ſe cōmittebant. Hæc virtus Julio Cæſari Gallias aperuit. Quū enim populos armis invictos, comitate & gratia viciſſet, ceteros eorū ope atq; opera parvo negotio ſubegit. Alexander per Aſiam bellum & arma circumferens, tam moderate victoria utebatur, ut nobiliſſimarum urbium cives ultro ſemetipſi & ſuas civitates ejus fidei tradentes venirent. Quum enim ita conſuleret victis, ut de priſtino ſtatu nihil mutaret, ea clementia provocati ſub ejus imperio vivere, quam ſuis legibus malebant.

Plut. in Alex. & Cæſare.

Annibal, Sagunto exciſſa, tantum ſui terro-

terro-

terrorem injecit, ut omneis Hiſpaniæ populos à ſocietate Romana averterit: quod Romani Saguntinis ſociis ſuis auxilium adverſus Annibalem non tuliſſent. Romani ut eum terrorem (cujus vehementer pudebat) corrigerent, & Cneum & Publium, Scipiones cum claſſe, & exercitu in Hiſaniam miſere. Ibi expoſito exercitu & conciliata clementiæ fama, non veteres tantum ſocietates renovarunt, ſed inſtituerunt novas. Annibal ut Hiſpanos in fide contineret, obſides totius Hiſpaniæ, quos à nobiliſſimis & principibus civitatum acceperat, Sagunti cuſtodiæ tradiderat. Id unum pignus inclinatos ad Romanam ſocietatem omniũ Hiſpaniæ populorum animos morabatur: ne ſanguine liberorum ſuorũ culpa defectionis lueretur. Forte quadã obſides cuſtodia elapſi, in Romanos inciderunt & ad Scipiones perducti ſunt. Eorũ cæde, quum Scipiones ob defectionẽ Hiſpanos ulciſci poſſent, beneficio devincire maluerunt. Itaq; comiter acceptos adoleſcentes, ſuis domos reſtituerunt. Ita quũ Romani primo adventu ab re clementi liberalique initium feciſſent, id privatim parẽtibus, quorum maximum nomen in civitatibus ſuis erat, & publice populis, ita gratum fuit, ut ingenti conſenſu omnes ad defectionem ſpectarent, brevique univerſa Hiſpania ad Romanos deficeret. Id non tam facile conſequuti eſſent Scipiones, ſi ex præceptis & conſiliis Machiavelli de obſidibus ſtatuiſſent.

Etſi

Etſi nihil huic benignitati addi potuiſſe videatur, patrem tamen & patruum ea virtute vicit Africanus Scipio. Is poſt utriuſq; mortē in Hiſpaniam cum imperio miſſus, Carthaginem novam (veteris Carthaginis coloniam) oppugnare magno animo animo aggreſſus, tandem ſcalis & corona cepit. Ibi præda ingens omnis generis fuit: atq; extra alios nobilium Hiſpaniæ regum ac populorum obſides, quos in ea urbe Carthaginienſes cuſtodiri jubebant: pignus fidei earum civitatū quas poſt mortem Scipionum Romanis abſtulerāt: ſed capta à Romanis urbe, eorum perinde ac ſi ſociorum liberi eſſent, cura habita: mox pro concione vocatos Scipio, bonum animum habere juſſit, veniſſe eos in populi R. poteſtatē, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exterasq; gentes fide ac ſocietate junctas habere, quā triſti ſubjectas ſervitio. Deinde acceptis nominibus civitatum, recenſuit captivos quot cujuſq; populi eſſent: & nuncios domum miſit, ut ad ſuos quiſque recipiendos veniret. Si quarum ſorte civitatum legati aderant, eis præſentibus ſuos reſtituit. Ceterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter captivos adducta eſt ad eum à militibus adulta virgo, adeo eximia forma, ut quacunq; incidebat, converteret omnium oculos. Scipio percunctatus, patriā parentesq; inter cetera accepit, deſponſatā eam principi Celtiberorū adoleſcēti, cui Allucio nomen erat. Ex tēplo igitur parētibus ſponſoq; ab domo accitis, quū inte-

rim au-

rem audiret deperire cum ſponſæ amore: ubi
primum venit, accuratiore eũ ſermone quàm
parentes alloquitur. Iuvenis (inquit) juvenem “
appello, quominus ſit inter nos hujus ſermo- “
nis verecundia. Ego quũ ſpõſa tua capta à mi- “
litibus noſtris ad me deducta eſſet, audirẽq; “
eam tibi cordi eſſe, & forma faceret fidem: “
quia ipſe, ſi frui liceret ludo ætatis, præſertim “
recto & legitimo amore, & nõ reſpublica no- “
ſtra animum occupaſſet: veniam mihi dari “
ſponſam impẽſius amãti vellẽ: tuo cujus poſ- “
ſum amori faveo. Fuit ſponſa tua apud me ea- “
dẽ, qua apud ſoceros tuos parẽteſq; tuos, ve- “
recũdia: ſervatã tibi eſt, ut inviolatum dignũ “
me teq; dari tibi donũ poſſet. Hanc mercedẽ “
unã pro eo munere paciſcor: amicus populo “
Romano ſis: & ſi me virum bonum credis eſ- “
ſe, quales patrem patruumq; meum jam antè
hæ gentes norant: ſcias multos noſtri ſimiles
in civitate Romana eſſe: nec ullum in terris
populũ hodie dici poſſe, quem minùs tibi ho-
ſtem tuiſq; eſſe velis, aut amicum malis. Quũ
adoleſcens ſimul pudore gaudioq; perfuſus,
dextram Scipionis tenens, deos omnes invo-
caret ad gratiam illi pro ſe referendam, quo-
niam ſibi nequaquam ſatis facultatis pro ſuo
animo, atq; illius erga ſe merito eſſet: parentes
inde cognatiq; virginis appellati. Qui, quoni-
am gratis ſibi redderetur virgo, ad quam re-
dimendam ſatis magnum attuliſſent auri põ-
dus. orare Scipionem, ut id ab ſe donum ac-
ciperet, cœperunt: haud minorem ejus rei
apud ſe gratiam futuram affirmantes, quam
reddi-

redditæ inviolatę foret virginis. Scipio quā-do tantopere peterent, acceptum ſe pollicitus, poni ante pedes juſſit: vocatoque ad ſe Allucio, ſuper dotem, inquit, quam accepturus à ſocero es, hæc tibi a me dotalia dona accedent, aurumque tollere ac ſibi habere juſſit. His lætus donis honoribusq; dimiſſus domum, implevit populares laudibus & meritis Scipionis. Veniſſe diis ſimillimum juvenem, vincentem omnia cùm armis tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientum habito, cum delectis CIↃ. & CCCC. equitibus intra paucos dies ad Scipionē revertit. Paulo pòſt aliorum etiā neceſſarii quum ad Scipionem veniſſent, iis etiam ſuos reſtituit, fide ab iis accepta amicos fore populi R. Mandonii quoq; uxorem, q̃ frater Indibilis Illergetum reguli erat, ſuis reddidit. Quæ cauſſa Indibili & Mandonio fuit, haud dubiè omnis Hiſpaniæ principibus, ut cum omni populariũ manu ad Scipionem, relicto Aſdrubale, tranſirent. Fortè etiam quum inter captivos puer adultus, Maſſiva nomine, regii generis eſſet, cui avunculꝰ Maſaniſſa Numidię rex erat, eum annulo aureo, cultu magnifico, & equo ornato donatũ, & juſſis proſequi & quoad vellet equitibus, ad avunculum dimiſit. Ea res Maſaniſſę animum Scipioni & Rom. adjunxit. Itaq; ad eos transgreſſus, ex eo tempore conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam fidei & Scipionem ad vincēdos Carthaginenſes, & rem Rom. forti fidelique opera ſemper adjuvit. Hiſpani quoque quibꝰ obſides ſine pretio reddiderat, eo omni

bello

bello egregiam illi populoque Rom. operam navarunt. Deniq; clementia & benignitate Scipionis factum eſt, ut omnia ingentia ejus conata plana & facilia eſſent. Sed geminatæ in eodem hoſte clementiæ exemplum illuſtre hoc loco prætermittendum non eſt. Mandonium & Indibilem regulos, quibus paulo antè obſides reddiderat, mors Scipionis falsò credita ad cōcitandos populares excivit, Sed poſtquam Scipionem vivere allatum eſt, abjectis belli conſiliis, nihil tutius ſibi experta fide & clementia Scipionis rati, ad eum veniunt: & genibus advolati errorē fatentur, eam ſuam eſſe conditionē teſtantur, ut ſervati bis uni debitam vitam pro eo in perpetuū devoveant. Scipio multis in eos verbis invectus illos quidem meritò perituros fuiſſe ipſorum maleficio, ait: victuros ſuo atq; populi Rom. beneficio. Ceterum ſe neque arma iis ademturum: quippe ea pignora timentium rebellionē eſſe: ſe libera arma relinquere ſolutosq; metu animos: neq; ſe in obſides innoxios, ſed in ipſos, ſi defecerint, ſæviturū: nec ab inermi ſed ab armato hoſte pœnas expetiturum: utrāque fortunam expertis permittere ſeſe, utrū propitios an iratos habere Romanos mallēt. His itaq; Scipionis exemplis facilè liquet rerū omnium nihil aptius nihil utilius eſſe principi ad opes amplificandas ac tenendas quàm clementiam: qua parare amicitias. imperiū propagare, irā Dei atq; odia hominum effugere, & alteri, quod ſibi factum velit, facere poſſit. Atq; hoc ipſum eſt quod Romulum victis ab

ie An-

Dionis Halyc. lib.2. ſe Antemnatibus & Ceninenſibus dixiſſe commemorat Dionyſius. Quamvis (inquit) omnia extrema meriti ſitis, ut qui amicitiam noſtrã
„ aſpernati bellum malueritis, nec honeſtum
„ nec neceſſarium, nos tamen multa monent,
„ ut de vobis moderatius conſulamus: inpri-
„ mis reſpectus indignationis deorum, quibus
„ inviſa eſt omnis ſuperbia, deinde metus ho-
„ minum invidiæ: & quòd miſericordiam in tot
„ mortalium miſerijs, utiliſſimam eſſe cenſe-
„ mus: quam & ipſi vellemus adverſo tempore
„ noſtro impetratam ab alijs. Itaq. hoc peccatũ
„ vobis benignè condonamus, neque vos agris
„ aut aliis bonis multamus.

„ Senatus quidem Rom. miſericordiæ meminiſſe conſueverat, etiam adverſus eos qui *Liv. Annal. lib. 42.* ſæpius rebellarent. Ligures (quos nunc Genuenſes vocamus) ſæpius in ditionem accepti à Romanis, bellum ſæpe renovabant. Quum ergo à Marco Popillio conſule prœlio victi eſſent, dediderunt ſeſe, nihil quidem illi pacti: ſperaverant tamen nõ atrocius, quàm ſuperiores imperatores conſulem in ſe ſæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipſos bovaq; eorum vẽdidit, litteraſq; ſenatui de rebus ab ſe geſtis miſit. Quas quum prætor in curia recitaſſet, atrox res viſa ſenatui, deditos in fidem populi Rom. in ultimæ crudelitatis exẽplo laceratos ac deletos eſſe: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Roman. ne quis unquam poſtea ſe dedere auderet, peſſimo exemplo venuiſſe, & diſtractos paſſim juſtis quondam

hoſtibus

hoſtib. populi Romani pacatis ſervire. Quas ob res s.c. factum eſt, placere ſenatui M. Popillium conſulem Ligures pretio emtoribus reddito, ipſos reſtituere in libertatem, bonaque ut iis, quidquid ejus recuperari poſſit, reddantur curare, arma primo quoq; tempore fieri in ea gente: cõſulem de provincia decedere, quum deditos in ſedem ſuam Ligures reſtituiſſet, claram victoriam vincendo pugnantes, non ſæviendo in afflictos, fieri.

Camillus, cui bellum in Faliſcos mandatũ erat, urbem eorum obſidebat. Mors erat Faliſcis eodem magiſtro liberorum & comite uti: ſimulq; plures pueri unius curæ demandatur. Is, quum in pace inſtituiſſet pueros ante urbem luſus exercendiq; cauſſa producere, nihil eo more per belli tempus intermiſſo, ubi res dedit progreſſus inter ſtationes hoſtium caſtraq; Romana, eos inde in prætorium ad Camillum perduxit. Ibi ſceleſto facinori ſceleſtiorem ſermonem addit, Falerios ſe in manus Romanis tradidiſſe: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum ſint, in «poteſtatem dediderit. Quæ ubi Camillus au- «divit, non ad ſimilem, inquit, tui nec populum «nec imperatorem ſceleſtus ipſe cum ſceleſto «munere veniſti: nobis cum Faliſcis, quę pacto «ſit humano, ſocietas non eſt: quam ingenera- «vit natura, utriſque eſt eritq;. Sunt & bel- «li ſicut pacis jura: juſteq; ea non minus quàm «fortiter didicimus gerere. Arma habemus non adverſus eam ætatem, cui etiam captis

urbibus parcitur, ſed adverſus armatos & ipſos qui nec læſi nec laceſſiti a nobis caſtra Romana ad Veios oppugnarunt. Eos, quantum in te fuit novo ſcelere viciſti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, ſicut Veios vincam. Denudatum deinde eum, manibus poſt tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgasq; eis, quibus proditorem in urbem agerent verberantes dedit. Ad quod ſpectaculum concurſu populi primum facto, deinde à magiſtratibus de re nova vocato ſenatu, tanta mutatio animis eſt injecta, ut qui modò efferati odio iraq; in Rom. ferrentur, apud eos pacem univerſa poſceret civitas. Fides Romana, juſtitia imperatoris in foro & curia celebrantur. Conſenſu omnium legati ad Camillum in caſtra, atque inde permiſſu Camilli Romā ad ſenatum qui dederent Falerios, proficiſcuntur. Introducti in ſenatum ita loquuti feruntur: patres conſcripti, victoria, cui nec Deus nec homo quiſquam invideat, victi à vobis & imperatore veſtro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victore pulchrius eſt, meli⁹ nos ſub imperio veſtro quam legibus noſtris victuros. Eventu hujus belli duo ſalutaria exempla prodita humano generi ſunt. Vos fidem in bello quàm præſentem victoriam maluiſtis: nos fide provocati, victoriam ultro detulimus. Sub ditione veſtra ſumus: nec vos fidei noſtræ, nec nos imperii veſtri pænitebit. Camillo & ab hoſtib. & à civibus gratię actæ. Ipſe cum exercitu, ad triumphum multo juſtius clementia partum, quam

quàm ſi armis viciſſet, inſignis juſtitia fideq́; in urbem rediit.

Tempus maturius me quàm res deſereret, ſi vellem huc conjicere, quæcunq́; exempla in hanc ſententiam hiſtoriæ ſuppeditant. Itaq; illuſtriſſima quæq; attigiſſe ſufficiet: neque in re per ſe ſatis perſpicua diutius hærere neceſſe eſt.

XXIII. THEOREMA.

Princeps ingeniũ verſatile, & arte uſuq; factum in ſævitiam, & perfidiam habere debet, ut re ipſa talem ſe præſtet, quoties expedierit.

IDEM tamen, *humanum omnium rerum modum, ut credi (inquit Machiavellus) videri & re ipſa quoque principem eſſe bonum eſt, ſi quæ ex eo conſequetur utilitas. Sed principi ingenium flexibile & conſuetudine exercitum eſſe decet, ut contrarias partes agere ſciat, ſi res poſtulabit. Sæpius enim neceſſitas exigit, ut perfidum, ſævum, immitem & parcum, ſeſe præſtat.* Cap. 18. de princ.

HABITVM philoſophi definiunt, facilem illam & promtam aptitudinem ad aliquid agendum quam homines frequenti exercitatione & multo uſu in quaque arte ſibi comparãt. Sic ſutor, veſtiarius, crebro uſu re-

candi & ſuendi habitum tandem & artē veſtium conficiendarum ſibi acquiſivit. Sic ſagittariis ſæpe arcu tendendo & collimando, & ritè tandem jaculari, & ſcopum attingere in conſuetudinem atq; in habitum vertit. Eodem modo ceteris in actionibus atq; artibus, quolibet aſſiduè ſtudiū aliquod meditando ac exercenda ejus tandem facilem induſtriam ac ſcientiam conſequitur. Ita principem vult Machiavellus non tantùm crudelem aliquando eſſe, perfidum, & illiberalem: ſed frequenti actione & uſu perfidiæ, ſævitiæ, &c. parare ſibi habitum, ut tam egregias artes, quoties expedierit, habere in promtu & dextre obire poſſit. Niſi enim ea quotidie meditando facilia, & familiaria ſibi reddiderit, ea quorum uſu non callet, expeditè peragere, quum neceſſe fuerit, non poterit, ſicuti qui fiſtulā ferream, aut quæcunque arma bis terve tantùm tractavit, iis, ſi opus fuerit, peritè ac concinne uti non poteſt. Quippe (ut inquit Ariſtoteles) una actio habitum non facit, ſicuti neque una hirundo propinqui veris fidem facere ſolet. Verùm annon (obſecro) erudiendo principi egregiè comparata eſt hæc doctrina? Certè, ſiquid dæmonibus diſcere libeat, vix quidquam reperiri poſſit aptius. Quum enim natura non niſi in malum vitiumque ferantur, fortè haud abſurdum ſit, ut Machiavellum aliquem habeant (ſicuti fors & habent) nequitiæ doctorem. Iſtius quidem artis (ſi ars ea vocanda eſt) hoc unum prȩceptum eſt, quo jubet ut crudelitas, perfidia, illiberalitas &

ejuſdem

ejuſdem generis virtutes, principis animum inſideant, non ut ſimplices tantum qualitates, ſed tanquam perfecti & adulti jam habitus. Mihi verò in dogmate hoc refellēdo hîc morari non libet: quum de ſævitia perfidiaq; ante agens, quantum principem iſta dedeceant ſatis multis verbis demōſtraverim, de illiberalitate quoq; alio loco dicturus, Rogo tamen omnes atq; obteſtor, qui pietatis virtutisq; amorem animo non ejecerunt, ut vel hinc tam nefariã doctrinam execrari velint. Quis enim Arabs, Scytha, aut Turca, in extrema barbaria natus, fœdius aut immanius aliquid in mores humanos invehere p[illegible], quàm hic perſuadere nititur: videlicet ut principes vitiis aſſueſcendo nequitiæ habitū colligant? Deinde hinc quoq; diſcamus nō temere quibuſvis credere, ſed ſpiritus & ingenia probemus. Si Machiavellus antè cognitus eſſet, qualem hiſce commentationibus patefactum iri confido, non tantum detrimenti attuliſſet. Poſtremò Deo etiam gratias agamus, quòd non paſſus ſit animos noſtros tam peſtiferæ doctrinæ contagione infici, ut in opiniones prodigioſas & ab omni pietate ac ratione abhorrentes prolaberemur. Nā ſicuti Thucydides mancipia opinionum abſurdarum eos vocat, qui noxiis conſiliis potius quàm ſanis parent, quēadmodum ſæpè Athenienſes: ita ego duplo imò centuplo, miſeriorem credo eſſe eorum ſervitutem qui ſe perverſæ & impiæ Machiavelli doctrinæ diſcipulos & obnoxios tradunt.

XXIV. THEOREMA.

Princeps pacem cum finitimo pactis & jurejurãdo firmatam violare cupiens, amico ejus & ſocio arma inferre debet.

Com. lib. 2. cap. 9. *SI princeps (inquit Machiavellus) amicitiam cum finitimo [illegible] legibus texerit, [illegible] & ſervare [illegible] hoſtilia arma inferre [illegible] reatur: [illegible] ſumere, & eius ſocium bello aggredi [illegible] ita futurum, ut ille amicus & fœderatus [illegible] ad ſe pertinere exiſtimans, eum defendere [illegible] æquum cenſeat. Hac arte fiet, ut ille prior bellum incepiſſe, ac fœdus rupiſſe videatur.*

MACHIAVELLVS conſtans [illegible] & ubique [illegible] que ſui ſimilis, ne hic quidem [illegible] à ſe ipſe voluit. Ante docuerat, velandæ perfidiæ ſatis multa ſpecioſa nomine [illegible] à principe poſſe: nũc ejus rei legem & regulam aliquam tradit. Nimirum, ut princeps fœderi frangendo, ſpeciẽ honeſtam & cauſam quærens, amicũ ejus cum quo fœdus [illegible] bello adoriatur. Nos vero antè adverſus [illegible] ſpecioſos & callidos prætextus, copioſe diſſeruimus, eoſq; ſuis autoribus [illegible] fere eſſe, pluribus exẽplis docuimus. [illegible] quidem certe tales ac verſutæ ambages [illegible] princi-

principe modò ingenuo, ſed quovis etiā homine, indignæ ſunt. nec levioré pœnā irrogant lege, ei qui per dolū quàm qui per vim alteri nocuit.

Romanos veteres ex more & forma quam in ſanciendo cū finitimis populis fœdere ſervabant, ſatis conſtat ab illis Machiavelli præceptis alieniſſimos fuiſſe. Nam Pater patratus, is pacis arbiter & ſtipulator, ad juſjurandū, patrandum, id eſt ſanciēdum, fiebat: fœderis legibus utrinque acceptis & recitatis, clara voce hæc effatus: Vter, inquiebat, prius populus illis legibus defecerit, tum illū Dieſpiter ſic ferito, ut ego hūc porcum hodie feriam: tantoq; magis ferito, quanto magis potes polleſq; id ubi dixerat, porcum ſilice percutiebat. In ſumma tectam & inſidioſam pacis violationem non minus execrabātur Romani quondam, quàm ſi bello aperto fieret. Quippe certum habebant, omnes redintegrati belli clades in eos expeti, a quibus pacis fides rupta erat. Sed quia de his abunde antè diſſerui, ad ſequentia propero.

Liv. Annal. lib. 1.

XXV. THEOREMA.

Princeps ad temporis auram, & varios fortunæ caſus animum circumagere debet, ut vitio quoq; ſciat uti, ſi res poſtulet.

Cap. 18. & 25. de Principe.

BONUM (inquit Machiavellus) *neq; ſemper utile, neq; tempeſtivū eſt: ac ſæpe principi [illegible] eo uti volet, cui non [illegible] ſet. Quippe aliquando tempora incidunt, quibus non [illegible] malo & vitio utendum eſt. Itaq; prudenti principi accuratè temporis aura ac fortunæ varietas obſervanda eſt: tum ſcire vitio uti ſuo commodo & emolumento debet, quum tempus poſtulat. Nec fortunæ inconſtans & momenta temporum varia, adeo adverſa objicit, ut ſi eam uſq; quaq; colere velit, brevi corruat.*

METUS ſuberat ne princeps virtute imbutus, Machiavello lecto, aſſenſum ſuſpenderet, judicaretque ab ſe alienum, virtute exuta, vitium adſciſcere. Idcirco Machiavellus nodum hūc ſolvit: docet principi haud indecorum eſſe, virtutē vitio mutare. Atq; ut illi animum ad eam rē faciat, monet ſæpe incidere ejuſcemodi tempora & caſus, ut principi neceſſarium ſit, ſcire uti vitio, ut fortunæ, quæ ſæpe virtuti adverſa eſt, ſerviat. Verum quis tam ingenio hebes eſt, cui non id perſpi-

cuum

cuum ſit, duo impia prorſus hac doctrina cõtineri? Vnum, principi neceſſarium eſſe ad tuendum ſuum ſtatum ut vitio utatur: alterum, ut levitatem inconſtantiãq; in moribus probet, & ſine ulla dubitatione virtutem mutet vitio. De primo copioſè antè diximus, ac docuimus egregios principes & virtutis ſtudioſos perpetuo tenore felicitatis egiſſe: improbos contra & in flagitia provolutos, infauſtis caſibus obnoxium & fœdum principatũ deformi exitu clauſiſſe. De altero, inconſtantia videlicet, paucis hoc loco diſſeremus.

Conſtãtia omnium virtutum comes.

In primis igitur ſtatuo, conſtantiam, qualitatẽ eſſe ceteris virtutibus adeò artè implexã atq; adhærentem, ut ejuſdem generis ac naturæ meritò cenſeri poſſit. Itaq; vulgò juſtitiam definiunt, conſtantem voluntatem ſuum unicuiq; tribuendi. Nec minus temperantia definiri poteſt, conſtans rerum omnium utẽdarum ac fruendarum modus. Prudentia itidem, conſtans & ſolers in omnib. rebus providentia, & ad eum modum ceteræ virtutes. Quamobrem quum omnium virtutum veluti cognata & conſanguinea cõſtantia ſit, incõſtantem hominem omnium virtutum exſortem eſſe, neceſſe eſt: quando virtus ſine conſtãtia eſſe non poteſt. Atque hoc Machiavellus ipſe, quantumvis bliteus homo, vidit, quum enim princeps. & ceteros ſectatores ſuos ad ſummum nequitiæ & mali faſtigium veluti per gradus provehere vellet (quemadmodum philoſophi ſua doctrina ad ſummum bonum eniti, & porrò agere homines conan-

tur) facilè intellex[illegible] niſi inconſtantiæ [illegible] ret. Inconſtantem enim hominem, [illegible] mnem levitatem paratu, vitijs [illegible] dare, virtute vacuum eſſe neceſſe eſt, [illegible] quum virtutes ſecum ipſæ con[illegible] nulla levitas, nulla temeritas cadere poſſit, ſed vitijs mutatio & inconſtantia [illegible] dere, quum in extremis ferè locata, multum [illegible] à ſe invicem diſſideant. Verbi gratia, Proda- galitas & avaritia, temeritas & ignavia, igno- rantia & malitioſa calliditas, [illegible] luta lenitas, ambitio & ſupina [illegible] neglectio vitia inter ſe contraria ſunt. [illegible] inconſtantia in vitijs hoſpitium [illegible] bet, facilè nanciſcitur, ex [illegible] in aliud com- migrando: inter virtutes [illegible] pere poteſt, quę cōſtantię ita [illegible] ut ne virtutes quidē ſine ea eſſe poſſint. Qua- re, quum Machiavellus principem vetat [illegible] dere inconſtantiæ, docet[illegible] temporum caſibus mutabile [illegible], callem ſanè reperit, quo [illegible] quitiæ iugum atq; [illegible]. Nam [illegible] ac princeps in omneis ſeſe formas vertens in- ſtar Protei, & impar ſibi nequeat [illegible] con- ſtantiam neq; in factis æquabilitatem [illegible] ſer- vare aſſueverit, vitijs omnibus [illegible], pro inſanabili ac deplorato habendus eſt. Non [illegible] tali principe, inconſtanti, vario, cuius neq; di- ctorum fides conſtans, neq; mores neq; im- peria certa ſunt, quidquam niſi malum [illegible] cus, omnia in exitium præcipitia, expectet.

Scipio-

Scipioni Africani imperatoris clarissimi *Liv.*
p[illegible] summique inter principes, me- *Annal.*
m[illegible]; illius voce infigant animis, vi- *lib. 26.*
ctos fortunæ non cedendo vincere. Sed quia
ejus sen[illegible]itas, caussā
cui eam ediderim paucis exequar. Quum duo
summi imperatores Scipiones intra dies xxx.
in Hispania cecidissent, qui in locum duorum
succederet, extraordinaria cura deligendus
erat. Qui ergo pro consule in Hispaniam crean-
do diem comitiis consules edixissent, mæsta
civitas, propè inops consilij, comitiorum die
in campum descendit. Ibi in magistratus, &
eos qui se tanto imperio dignos crederent,
versi, circumspectant ora principum aliorum
alios intuentium, nec nomina profitentium:
ac fremunt res adeo perditas desperatumq;
de Republ. esse, ut nemo audeat in Hispani-
am imperium accipere. Quum subitò P. Cor-
nelius, Publij qui in Hispania ceciderat filius,
quatuor & viginti fermè annos natus pro-
fessus se petere, in superiori unde conspici pos-
set loco constitit. In quem postquam omnium
ora versa sunt, clamore ac favore ominati ex-
tēplo sunt felix faustumq; imperium, jussi de-
inde inire suffragium ad unum omnes P. Scipi-
oni imperium esse in Hispaniam jusserūt. Ce-
terū post rem actam, ut jam resederat impe-
tus animorū ardorq; silentiū subitò ortum &
tacita cogitatio, quidnā egissent novi, quod fa-
vor plus valuisset quam ratio ætatis, maximè
pænitebat, quidā fortunam etiā domus hor-
rebant, nomenq; ex funestis duabus familijs,

in eas provincias, ubi inter ſepulcra patris pa-
truiq; res gerendæ eſſent, proficiſcenti. Qui
ubi ab re tanto impetu acta ſolicitudinem cu-
ramque hominum animadvertit, advocata
concione ita de ætate ſua, imperioq; manda-
to, & bello quod gerendum eſſet, magno e-
latoque animo diſſeruit: ut ardorem eum
qui reſederat rurſus excitaret: & impleret ho-
mines certioris ſpei, quàm quanta fides pro-
miſſi humani aut ratio ex fiducia rerum ſub-
jicere ſolet, Ipſe ad exercitum profectus, al-
loquendos maximè veteres milites ratus, qui
tantis cladibus ſuperfuerant gratias illis e-
git, primùm quòd ea pietate erga patrem pa-
truumq; ſuum vivos ac mortuos fuiſſent. De-
inde quòd amiſſam tanta clade provinciæ
poſſeſſionem, integram & populo Rom. &
ſucceſſori ſibi virtute obtinuiſſent, ſanatam-
que fortunam Reip. Rom. ſuſtinuiſſent. Sed
„ id deinceps parandum non ut ipſi in Hiſpania
„ manerent, ſed ne manerent Pœni. Mihi qui-
„ dem (inquit) ut familiaris penè orbitas ac ſo-
„ litudo frangit animum: ita publica cum for-
„ tuna tũ virtus deſperare ſumma rerũ prohi-
„ bet, eo fato quo donata nobis ſors eſt, ut ma-
gnis omnibus bellis victi vicerimus

Liv. Annal. li. 37. Idem Scipio Aſiatico bello, quum Zeuxidi
& Antipatro, qui ad pacem petendam oratores ab Antiocho miſſi erant, reſponſum daret, gravi & prudenti oratione Romanam in

Conſtãtia nec adver- utraq; fortuna conſtantiam aſſerunt. Romani (ait) eoſdem animos in omni fortuna geſſimus gerimusque, neq; eos ſecundæ res extule-

tulerunt, nec minuerunt adverſę. Ejus rei (ut alios omittam) Annibalem veſtrum vobis darem teſtem, niſi vos ipſos dare poſſem. Priuſquam aciem videremus, quum communis Mars & incertus belli eventus eſſet, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus cōditiones, eaſdem nunc victores victis ferimus. En Roma. in virtute & bono conſtantes quos neque adverſę res neq; ſecundę mutarent. Quippe à Machiavelli inſtitutis plurimum abhorrebant: neq; Scipionem, aut alium quenquam ex veteribus Romanis, eo animo fuiſſe accepimus ut nulli propoſito adhærere, & ad omnes fortunæ nutus circūagi vellet. Hujus moris ſive artis diſciplinā ſibi habeant ac profiteātur Machiavelliſtæ, minime Romani ingenii homines qui meretricibus ſimiles, neminem & omnes amantibus ancipiti ſemper ambiguoque animo trochi in morem huc & illuc feruntur.

ſis nec proſperis rebus franguntur.

Vulgo dici ſolet regem ſubditorum vivam eſſe legem ac principem populi exemplar eſſe oportere. Atqui nonne ridiculum eſſet, legem quæ conſtans & inviolata manere debet, mutabilem & fluxā eſſe dicere? Ita princeps omnium conſtantiſſimus eſſe debet, ut reipſa ſe veram ac vivam populi legē eſſe deceat, in cujus velut unici exēpli mores, ſubditi ſeipſos formet. Quare principē minimè aut bilinguem aut in promiſſis inconſtantem eſſe decet, ſed excelſo & generoſo animo, virtutis & publici boni ſtudioſum: quem neq res proſperæ flatu ſuo efferant, neque adverſæ

Conſtātia Principis quibus in re

bus no- [illegible] [illegible] dafi.

[illegible] ant, aut [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Adrianus, Antoninus, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Magnus [illegible]
[illegible]
[illegible] Ludouicus [illegible]
Philippus Augustus, Carolus sapiens, Carolus septimus, Ludouicus [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] in [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Franciscus, [illegible]
magis quam ulla [illegible]

[illegible]

Digitized by Google

amicos per inſidias trucidavit, ut patriæ principatum raperet: Cæſar Borgia, Papæ ſpurius, perfidia, crudelitate, inconſtantia & aliis vitiis, illuſtris, regiarũ artium & virtutũ prorſus expers: digniſſimi ſcilicet homines in quos Machiav. tanquam in exemplaria unica, principes intueri jubeat. Sed a principe ſubditos tranquillo & pacato imperio ſine conſtantia regi non poſſe, vel beſtiæ ipſæ documento ſunt. Reges apum conſtanter in alveariis reſident, ut examina in officio & opere contineant;

-non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna:

Inquit poeta. Itaque ſi qui forte reges incerti & inſtabiles extra alvos evolent, omnia turbis ac temerario tumultu permiſcent. Nam ſi ille ſe ex apum ſede cõmovit, tota gens exemplum illius ſequuta, relictis operibus, vagatur: ac ſæpe rex ille vagus & inconſtans, inconſulta temeritate præceps in ſtagna aut paludes, ſemetipſum cum toto exercitu perdit. Quare vel ex ipſis animalculis diſcãt principes & ceteri nihil ſibi magis neceſſarium eſſe conſtantia: & ab ea ſi diſceſſerint, fieri non poſſe, quin cæca & temeraria levitate alios & primùm ſeipſos peſſundent.

Viri quidem boni hæc eſt dos vel maxima: cujus etiam præclarum hoc elogium extat apud Euripidem, etiamſi cœlum mutet, mores non mutare: neque in rebus ſecundis aut adverſis ingenio alio atque alio uti. Sic enim ille:

Non

Non mirum est, ſi terra quidem mala
Nacta bonum cælum divinitus [illegible]
fert.
Bona verò, [illegible]
Malum præbet fructum. Inter [illegible]
ſemper
Malus nihil aliud quàm malus,
Bonus autem bonus. [illegible]
Ingenium perdit, ſed bonus [illegible]

Eurip. in Hecuba.

Neque profectò Machiavelli [illegible] genitus inde ad omnes rerum [illegible] caſusque mutandi, magis viri boni [illegible] timus, qui inſitæ animo ingenuitati [illegible] nequeunt, probari poteſt, quam [illegible] le ornati, quos Machiavellus perperam [illegible] re habent.

Quum fueris Romæ, Romano [illegible]
Quum fueris alibi, [illegible]

Quippe verſatili morum ina[illegible] quamlibet formam in habitum [illegible] mæleontem imitari eſt, qui [illegible] quo eſt ſeſe accommodat: aut Polypum, qui cuicunq; petræ adhæſerit, eius colorem [illegible] pore imitatur. Quod [illegible] venit, qui conſtanti [illegible] à recto propoſito demove[illegible] lum [illegible] Itaque [illegible] tem virum hoc verſibus [illegible]

Iuſtum et tenacem propoſiti virum,
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolida, neque Auſter,
Dux inquieti turbidus Adriæ,

Digitized by Google

Nec fulminantis magna Iovis manus.
Si fractus illabatur orbis.
Impavidum ferient ruinæ.

XXVI. THEOREMA.

Illiberalitas laudabilis in principe eſt & ſordidi exiſtimatio dedecus eſt abſque malevolentia.

SI Princeps (inquit Machiavellus) *munificentia uti volet, brevi dando egebit, & ad inopiam lapſus omnibus contemtui erit. Si verò conabitur ſubditis expilandis egeſtatem ſuam explere, odia eorum in ſe concitabit, ac tyranni nomen* [illegible] *Si contrà parcus extiterit, & ſuppetent illi copiæ unde publicis neceſſitatibus, ſi qua oriantur ſubveniat: & laudem ex eo conſequetur. Nam ſi qua fortè illiberalitatis infamia aſpergatur, nihil tamen inde periculi ipſi timendum eſt, quando ita vivat ut nihil per vim à ſubditis auferre neceſſe ſit: Principi quidem licet ex alieno, ut ex belli manubiis largiri, quemadmodum Cyrus, Alexander, Cæſar, ſolebant: ſed de re ſua parcè & moderatè impertietur. Nihil enim eſt quod ſe magis exhauriat quàm largitio, qua quo in plures uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. Nec magnas res noſtra ætate ab ullis geri vidimus præter quàm ab iis qui parſimoniæ famam obtinerent: ceteri in nihilum dilapſi ſunt. Iulius papa munificus fuit donec ad pontificatum aſcenderet:* Cap. 8. & 16. de principe.

ſed ubi

ſed ubi eo perventū, [illegible] *ad* [illegible] *Lacedæmonii* [illegible] *ſe ſenſiſſent.* [illegible] nandum [illegible] ſignificat [illegible] *tum perdiviſſe.* [illegible]

AVTE [illegible] [illegible] duntaxat [illegible] [illegible] illi principem non modò liberalem [illegible] aliquando eſſe malunt, quam [illegible] avaritia. Sed quum ſicut in principe [illegible] & avaritia turpis eſt, ita indecora [illegible] profuſa largitio, medium inter [illegible] [illegible] [illegible] officiis in ſe collatis gratiam [illegible] viros bonos, & Reipub. [illegible] enim demum vere liberalitas eſt [illegible] [illegible] munera ve largitio [illegible] in honeſtos uſus confertur. Sed [illegible] quomodo princeps ea rectè uti debeat, [illegible] de avaritia & prodigalitate, quæ utrinque æqualiter a medio abſunt, agemus.

Quod ad avaritiam & tenacitatē [illegible] quam Machiavellus [illegible] te [illegible], nihil eſt quod [illegible] omnium contemptum adducat. Nam [illegible] aliis omnibus odioſa eſt, quia [illegible] illiberalitatem maxime in principibus, [illegible] quo ampliore & opulentiore fortuna [illegible] tur quam cæteri homines, eo liberaliores & ab avaritia remotiores eſſe decet. [illegible]

[illegible]

ter bonos & prudentes Principes numerari poterat, niſi avaris & rapacibus libertis ſe regendum abutendumque permiſiſſet, & ipſe nimium parcus erga milites eo vitio virtutes omnes fœdaſſet. Ergo illum nimia parſimonia, & miniſtrorum ejus rapinæ, odio & contemtu deſtruxerunt, tantamq; ei militum invidiam conciverunt, ut ab ipſis jugularetur. Pertinax omnes ante & poſt ſe principes ſapientia, moderatione & omni virtutũ genere, æquavit: ita ut meritò populi pater dici poſſet, adeò publicis utilitatibus cõſulere ſtudebat. Quum tamen parcior eſſet, à militibus ſpretus & interfectus eſt. Mauritius imper. cætera egregius princeps eo vitio adeo laboravit ut nulli rei magis quàm cumulãdis theſauris operam daret. deinde adeò tenax, ut ſtipendia rara aut nulla militibus penderet Vnde in omnium odium atque infamiam incurrit. Itaque pecuniarum quas collegerat cupido Phocam ipſius legatum (timidum & ignavum hominem, ſed avarum) ad necẽ ejus & imperium invadendum impulit. Sed ille Mauritii cæde non edoctus, tenacitus etiam eo aurum ſervans, inexplebili rapacitate pecunias undique corradere perrexit. De imperii & Reip procuratione nihil aut parum ſollicitus. Itaque avaritia & ignavia Phocæ propè factum eſt, ut imperii ſtatus & nomen deleretur. Illo enim imperante, Germania, Gallia, Hiſpania, bona pars Italiæ, Pannoniæ, Mœſia, & magna pars Africæ in Oriente Armenia, Arabia Macedonia, Thracia,

Capitol. in Pertinace.

Pomp. Lætus in Mauricio & Phoca.

cia, Aſſyria, Meſopot[illegible]
aliæ provinciæ, partim a Romano [illegible]
defecerunt, partim a Perſis [illegible]
principibus occup[illegible]
tum & rubiæ totius propè [illegible]
cui rei [illegible]
mus?

Perſeus vero Macedoniæ rex [illegible]
tantum imperii [illegible]
eſt ut Phocas, ſed re[illegible]
ſit. Quum enim [illegible]
magnam pecuniæ vim [illegible]
quum ei impenſa facienda [illegible]
parandas in animum [illegible]
quicunque ſibi adjungeret. [illegible]
[illegible] arceſſend[illegible]
[illegible] ſedib per Illyricum [illegible]
rant. Veniebant decem millia peditum [illegible]
numeris equitum, pacti eque[illegible]
tes aureos, pedes quinos, mille [illegible]
Sed ubi ad pecuniæ mentionem ventum eſt [illegible]
hæſitans, & auri melior quam [illegible]
ſt[illegible]it de perfidia, & feritate Gallorum diſſe-
rere. Multorum jam ante cladibus experimento
periculoſum eſſe tantam multitudinem in Ma-
cedonia accipere, ne graviores eos ſocios ha-
berent, quam hoſtes Romanos. Quinque [illegible]
equitum ſat eſſe, quibus & uti ad bellum poſ-
ſent, & quorum multitudinem ipſi non time-
rent. Denique velut nihil aliud agere [illegible]
quanta maxima poſſet præda Romanis [illegible]
ctor[illegible]retur auxilio [illegible]
ſibi prorſus neceſſaria alienare [illegible]

fuit, quam theſauros attingere. Itaq; Galli indignantes ſe fruſtra excitos ſedibus ſuis, retro ad Iſtrũ perpopulati Thraciam, quà vicina erat viæ, redierũt. Romani verò paulopòſt victo Perſeo, ejus regno & omni gaza potiti sũt. Hanc Perſeus avaritiæ & ſordidæ parſimoniæ mercedem tulit.

Marcus Craſſus, (quum in cenſu haberet millies ſeptingenties quater 11.s. id eſt, bis & quadragies ſexaginta millia aureorum, ut nunc loquimur) Luculli tamen prædã & manubias ex Aſia cernens, & provinciæ cupiditate incenſus, populum Rom. expugnavit, ut Parthicum bellum ſibi decerneret. Ergo quæſtus maximè gratia contra Parthos expeditionem parans, in Iudæam pervenit, fama divitiarum templi Hieroſolymitani permotus: ac veluti Romani mercatorem aut quæſtorem potius in provinciam quam imperatorem miſiſſent, duo millia talentorum, pecunias pupillorum & viduarum quas Pompeius non attigerat, abſtulit: totoq; reliquo auro ad octo talentorum millia templum ſpoliavit. His ita geſtis, Meſopotamiam & Parthorum ditionem ingreſſus, à Surena, Hyrodis Parthorum regis legato, victus prœlio, filium amiſit. Deinde quum infelicis belli reliquias colligens fuga ſibi conſulere vellet, eum Parthi adepti interfecerunt: caput ejus amputatum, & ad Hyrodem allatum quum fortè tragœdia inter epulas ageretur, ipſi regi & ceteris convivis lætum ſimul & tragicum ſpectaculum fuit. Is fuit triſtis & tragic⁹ Craſſi profundę avaritiæ

Ioſeph. Antiq. 14. c. 8. & 13. Plut. in Craſſo.

variti æ hom[illegible]
exulati templi Hieroſol[illegible]
celeret[illegible]

Hæc igitur & ſimilia exempla [illegible]
ſunt, avaritiam non [illegible] docet [illegible]
principibus [illegible]
ram [illegible]
qu[illegible]
de[illegible] in quibus [illegible]
[illegible]
quod pecuni[illegible]
c[illegible]
& rapinis [illegible]
[illegible]
[illegible]

Dion, in Veſp. & Suet. in Veſpaſ. c. 16. 17. [illegible] Cæſari potest, [illegible] dedecus deprecari potius Veſpaſianus [illegible] cum ei [illegible] vulgo [illegible] pro [illegible] diceretur [illegible]

[illegible] tamen reprehenſione [illegible]
[illegible] extorqueret [illegible]
[illegible]
[illegible] meliore exemplo [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

conferunt, quam quum princeps publicas pecunias inhoneſte prodigit: nec libentius aſſero quam coronatum largiatur, ſi ſuos nummos bene collocatos viderit. Ludovic⁹ xi. Veſpaſiani in eo fere ingenium & mores imitabatur. Quum enim a populo ingentia tributa, imò triplo graviora, quàm ſuperiores reges ſoliti eſſent, exigeret: erogandæ tamen per honeſta pecuniæ cupidus, ea non in libidines aut delicias conſumebat, ſed in regni ac Reip. [illegible] neceſſitates: ſive pax cum [illegible] eſſent [illegible] beneficiis ac muneribus devinciendi [illegible] vicini, ad eam rem aut ad quælibet alia negotia idonei. Nequaquam in eo Mauritii Cæſaris aut Perſei regis ſimilis, qui cumulatos auri & argenti acervos attingere non audebant. Nam (ut ſcribit Cominæus) quantumcunq; pecuniarum coegerat, tantum erogabat.

Principes igitur, qui à populo magnam vim pecuniarum exigunt, excuſari aliqua ratione poſſunt, ſi eas in Reip. & cæteros honeſtos uſus impenderint: inprimis vero ſi rapaciſſimũ quemq; in prædam corripiant, populiq; ac Reip. vulturios ſpolient, quo parcant cæteris. Sed profuſi ac nepotes qui immanibus jacturis & infinitis ſumptibus ſubditorũ facultates hauriunt, quis ullo modo excuſet? C. Caligula Tiberio ſuccedens immenſam pecuniã in ærario, nẽpe ad ſexagies ſepties millies mille aureos, & quingenta præterea millia, reperit. Tantam tamen auri vim intra finem anni vertentis effudit. Nec harum, ſi quis inſa-

Profuſio pecuniarũ exitioſa principi

Suet. in Calig. c. 37. 38. 40. 41.

inſanos ſumtus replicet in quos tantam pecu-
niam confecit. Quippe ut Suetonius ſcribit,
in exſtructionibus prætoriorum & villarum
omni ratione poſthabita, nihil tam efficere
concupiſcebat, quam quod poſſe effici nega-
retur. Itaq; eius juſſu jactæ moles infeſto ac
profundo mari, exciſſæ rupes duriſſimi ſili-
cis, campi montibus aggere æquati, & com-
planata foſſuris montium juga, incredibili
celeritate, quum mora culpa capitis eſſet.
Præterea pro [illegible] ſumtibus [illegible]
[illegible] ſuperavit, [illegible]
novum [illegible] lavacrum uſum, portentoſiſſima ge-
nera ciborum atq; cœnarum, calidis & frigi-
dis unguentis lavaretur, pretioſiſſimas marga-
ritas aceto liquefactas ſorberet, convivis ex
auro panes atq; obſonia apponeret. Quin &
fabricavit de cedris liburnicas, gemmatis pup-
pibus, verſicoloribus velis, magna thermarum
& porticuum & tricliniorum laxitate, ma-
gnaq; etiam vitium & pomiferarum arborum
varietate: quib. diſcumbens de die inter cho-
ros ac ſymphonias, littora Campaniæ pera-
graret. His ergo immanibus & prodigioſis
effuſionib. pecuniar. [illegible]
quæ illud Tiberii Cæſaris vicies ac [illegible]
lies II. s. non toto vertente anno abſumſit.
Quare exhauſtus atq; egens ad rapinas conver-
tit animum, vario & exquiſitiſſimo calumni-
arum, auctionum & vectigalium genere. [illegible]
proceſſit quæ tota urbe [illegible]
atq; iudiciorum [illegible] conceptis, ex geru-
lorum diurnis quæſtibus, ex capturis pro-

tu, atq;

Digitized by Google

rutarum, ex luſu aleæ, vectigalia nova atque inaudita inſtituit. Poſtremò contrectandæ pecuniæ cupidine incenſus, ſuper immenſos aureorum acervos parentiſſimo diffuſos loco & nudis pedib. ſpatiatus, & toto corpore aliquandiu volutatus eſt. Quibus rebus (præter ſævitiam ceteraque vitia quibus abundabat) omnium odium meritus, brevi occiſus eſt. Neq; aliter ſanè aut tot ejus flagitiis ſubveniri, aut ipſe ullo pacto excuſari poterat, quòd nova tributorum genera excogitans, ſanguine & opib. populi per libidinem ac turpitudinem abuteretur.

Nero quoque avunculi veſtigia cupidè ingreſſus, ingentia tributa exegit à ſuis: teſtamenta eorum qui ſe heredē non reliquiſſent, velut ingratorum in principem reſcidit: templis dona detraxit: multisque aliis rapinis omnes vexavit. Neq; honeſtius pecunias collocabat quā quæſierat. Quum enim divitiarum fructum non alium putaret quàm profuſionem, nec largiendi nec abſumendi modū tenuit. Prodigioſas epulas inſtruxit: adulatores & ſcurras immenſis donis auxit. Nullam veſtem bis induit. Quadrigenis in punctū s.s. aleam luſit. Piſcatus eſt rete aurato, purpura coccoque funibus nexis. Numquam carpicis minus mille feciſſe iter traditur ſoleis mularum argenteis, canuſinatis mulionibus, armillata & phalerata hamaxicorum, ac curſorum turba. Sabina Poppæa ejus uxor adeò delicatè vivebat, ut mulas quibus agebatur, haberet aureis funibus ſubligatas, & quin- *Suet. in Nerone cap. 27. 30. 32. Dion. in Nerone.*

gentæ aſinæ quæ recenter peperiſſent, quotidie mulgerentur, ut ipſa earum lacte lavaretur. Deniq; Nero tot modis pecunias trahebat & vexabat, ut tanto impenſarum furori nullæ opes ſufficerent. Itaque rapinis & manubiis animum intendens, provincias tributis exhauſit: & rapacitati ſævitiam adjungens (quarum altera ſine altera fere nunquam eſt) omnium odiis in ſe accenſis, miſerrimo genere mortis periit. Sicuti alio loco diximus.

Dion in Vitellio. Suet. in Vitel. cap.13. Nec multo ſecus Vitellius imper. qui adeò profundæ & inexplebilis gulæ fuit, ut prodigis epulis nonagies centena millia aureorum pauciſſimis menſibus interverterit. Dion ſcribit, cum patinam unam apparaſſe, in qua, decem millium aureorum impenſa facta ſcarorum jocinora, phaſianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterum, murænarum lactes, commiſcuit. Suetonius, cœnam ei a fratre datam, in qua duo millia lectiſſimorum piſcium, ſeptem avium, appoſita traduntur. Quare quum luxuriæ & avaritiæ non temperaret, ad prædam ſævitiamque converſus, pollutus & ignavus princeps turpiter periit, quum añum unum, decem diebus detractis, imperaſſet.

Huc Domitiani, Commodi, Baſſiani, aliorumq; principum Romanorum exempla conjicere poſſem, qui diverſis duobus vitiis avaritia & luxuria laborantes, quum altero ad cōquirendas pecunias, altero ad profundendas abuterentur. Neronis, Caligulæ, Vitel-

li, cæ-

lii, cædibus pares exitus habuerunt. Sed ſufficiant quæ protulimus, ut ex iis demonſtremus, contra quam Machiavell. docet, principem tenacem & avarum, præſertim pecuniis inhærentem, rebus proſperis & ex voto fluentibus uti non poſſe. Supereſt ut doceamus liberalitatē & gratiam bene collocatam principi utilem ac neceſſariam eſſe.

Alexander Magnus in Aſiam trajecturus adverſus Perſas, convocatis amicis & copiarum ducibus, pene univerſum regium patrimonium ac vectigalia eis benigne largitus eſt, ut nihil ipſi propemodum ſupereſſet. Tum Perdiccas unus ex purpuratis, tibi ipſi rex, inquit, quid reliquum feciſti? Cui Alexander, Spes meas, inquit. Ergo nos quoq; ait ille, qui auſpicia tua ſequimur, harum erimus conſortes. Repudiantem aſſignatum ſibi diplomate prædium Perdiccam nonnulli alii ex amicis ſunt imitati, ac non minore gratia, quàm ſi ea munera accepiſſent, Alexandrum ad bellum ſequuti ſunt, ejusque auſpiciis Aſiam ſubegere. Itaq; tempeſtiva hæc beneficētia Alexandro non inutilis fuit.

Romani olim ſociis & amicis pro merito cujusque, & gratiam dignam referre, eosque præmiis bellis ditare conſueverant. Sic Maſiniſſam qui in Africa adverſus Syphacem, & Carthaginenſes fideliter atq; impigre cum ipſis ſteterat, adjecta opulentiſſima parte regni Syphacis, prępotentem inter Africę reges fecerunt. Eumenis quoque regnum, quum

Liv. Annal. lib. 37.

Plut. in Catone.

ei quæ cis Taurum montem Antiochi finium fuerant attribuiſſent, amplum & egregium & quater tanto majus quam ante fuerat, fecerunt. Simili munificentia in Attalum regem Pergami, Hieronem Siciliæ tyrannum, Ptolomæum regem Cypri, & alios plurimos uſi ſunt. Quid igitur ipſis profuit liberalitas? Nempe ut ad eos illorum regnorum jus & poſſeſſio deferretur, ſive ab ipſis regibus teſtamento relinquerentur hæredes, ſeu populi voluntate & ſuffragiis, ſeu alia qualibet ratione. Nam benificentiæ fama, quam Romani conſequuti erant, omnium regum ac principum animos inclinabat ut eorum ſocietatem amicitiamque peterent. Sylla bello Iugurthino Marii quæſtor regi Mauritaniæ Boccho perſuaſit ut cum Romanis amicitiam & fœdus adverſus Iugurtham jungeret, propterea quod populus Romanus non magis beneficiis quam armis vinceretur.

Sal. in Iugurth.

Liv. Annal. lib. 45.

Cotys Thracum rex, quum ſe in fide & amicitia populi Rom. manſurum pollicitus, fidei pignus obſides dediſſet, Perſeum tamen Macedoniæ regem auxiliis juvit adverſus Romanos. Eo bello quum forte captus eſſet filius ejus Bitis, legatos Romam miſit, pecuniam ad redimendum filium aliosque obſides apportantes. Eis in ſenatum introductis & defectioni excuſandæ vana quædam prætendentibus, reſponſum ex autoritate ſenatus eſt. etſi Cotys Perſei gratiam prætuliſſet amicitiæ popul. Rom. magis tamen quid ſe

dignum

dignũ eſſet, quàm quid merito ejus fieri poſſet æſtimaturum: filium atque obſides ei remiſſurum. Beneficia gratuita eſſe populi Romani: precium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm præſens exigere.

Dion in Auguſto.

Auguſtus Cęſar quum bellis civilibus multorum in ſe odia commoviſſet, incertusq; eſſet animi utrùm eos occideret, quorum morte non magis ſecurum ſe eſſe intelligebat, an eos vivere ſineret a quibus periculum ſibi immineret: in tantam dubitationem venit ut dies noctesque curis angeretur. Itaq. Livia ejus uxor (proba & ſapiens mulier) ei conſilium dedit ut inimicos liberalitate & beneficiis vinceret. Ei paruit Auguſtus, & initio facto à Cneo Cornelio, qui Pompeii Magni ex filia nepos erat, eum conſulem deſignavit, cæterorumq; quos ſuſpectos habebat, lenitate & beneficentia animos adeò molliit, ut ex inimicis amiciſſimos faceret. Sed quia inſignis eſt ea Liviæ oratio qua Auguſtũ dubium animi confirmavit, ejus ſumām hic inſeram: Mirum nõ eſt, (inquit) mi vir, a multis tibi parari inſidias: partim quòd alienum non ſit ab humana cõditione: partim quòd in tanto imperio multa facias ex q̃bus par eſt pleroſq; moleſtiam capere. Princeps enim nõ ſolùm non poteſt omnibus placere, ſed etiam, quantumvis rectè imperet, eũ multis inviſum eſſe neceſſe eſt. Neq, enim tam multi homines juſti ſunt, quam ii qui injuriam facere volunt, quorum cupiditates expleri non poſſunt. Deinde mutatio iſta ſtatus Reipub. in unius principa-

„ tum efficit, ut ne ab amicis quidem etiam ſa-
„ tis tutus ſis. Ego vero tibi conſilium dabo,
„ quod quamvis moleſtè ſit, rogo ut patien-
„ ter audias neq; repudies. Proclives in malum
„ ſeu naturæ ſeu voluntates hominum facilius
„ humanitate & benevolentia inflecti, & cor-
„ rigi poſſe videntur mihi quàm ſævitia. Ete-
„ nim qui veniam dant, non ſolùm chari ſunt iis
„ quibus ſe miſericordes præbuerunt, ſed & a-
„ pud ceteros omnes ſummo in honore ſunt. Ho-
„ mines verò iracundi & inexorabiles, non tan-
„ tum odio ſunt iis, a quibus timentur, ſed etiam
„ reliquis omnibus ſunt permoleſti: unde fit, ut
„ iis plerique parent inſidias ne prius ipſi pere-
„ ant. Annon vides medicos quam raro veniat
„ ad urendum & ſecandum, ne morbos effici-
„ ant graviores, & ut eos mitibus medicamen-
„ tis curent atq; molliant. Nec verò [illegible]
„ bus corporum & has animi perturbationes
„ quidquam intereſt: ut ob eam cauſam non ſi-
„ milí medicina egeant. Mitia verò animorum
„ remedia, placidam & lenem principis oratio-
„ nem clementiam & miſericordiam, voco: [illegible]
„ promiſcuâ eam quidem & in omnes. Nam te-
„ merarios, moleſtos, ſceleratos, poſtremo o-
„ mnes quorum flagitioſa adeo vita eſt ut ſana-
„ ri nequeant, tollendos cenſeo, non ſecus quam
„ eas partes corporis quibus medicina adhibe-
„ ri non poteſt: ceteros vero qui propter adole-
„ ſcentiam, iurisprudentiam, aut ignorantiam,
„ aliove caſu volentes deliquerunt, aut iuventutis
„ arbitror eſſe admonendos & [illegible]
„ continendos. Ceterum principem non ſolum
nihil

nihil facere per injuriam, ſed nec omnino fa- “
cere videri oportet neq; alio pacto poteſt ho- “
minum animos ad benevolentiam allicere, “
quam ſi nemini volens invituſve injuriam fa- “
ciat. Etſi enim ut alterum metuat, cogi aliquis “
poteſt, tamē ut amet, id ei perſuaderi neceſſe “
eſt. Quamobrem te Auguſte hortor atq; mo- “
neo, ut quos tibi inimicos eſſe exiſtimas, eos “
clementia & benignitate devincias, quippe i- “
ta & iſti conſilium mutabunt, & ceteros quo- “
que meliores & benevolentiores efficient. “
Hac oratione Liviæ permotus Auguſtus, re-
os omnes carceribus incluſos verbis admo-
nitos dimiſit, multosq; eorum honoribus &
opibus auctos, beneficiis & charitate tanta
ſibi conjunxit, ut nemo inde inſidias ei face-
ret, aut omnino facere videretur. Hunc i-
gitur Auguſtus beneficentiæ fructum conſe-
quutus eſt.

M. Antoninus nihil magis timuit, & depre- *Dion. in Marco.*
catus eſt quàm illiberalitatis crimen: atq; ita
vixit ut ne minima quidem avaritiæ labe aſ-
pergi poſſet, ſed munificentiam principe di-
gnam exerceret. Nam & Athenis omnis diſci-
plinæ doctores annua mercede cōductos in-
ſtituit ad omnium gentium utilitatem. Itaq;
tam uberem doctorum virorum proventum
ea ætas tulit, ut meritò imperii ejus tempus
ſeculum aureum dictum ſit. Noſtra ætate
Franciſcus I. Galliæ rex ſapientis hujus prin-
cipis exemplum imitatus, publicos profeſ-
ſores propoſitis honorariis in Pariſien-
ſem academiam accivit: quo facta majorem

diuturnioremq; nominis gloriam, & famam ſibi peperit, quàm tot geſtis & confectis bellis. Præterea Antoninꝰ remiſit Romanis quæcumq; fiſco ærariove debebant ab annis quinquaginta, juſſitque ſyngraphas omnes ſcriptas de iis rebus in foro comburi. Id pulcherrimum videlicet & maximum populo Romano donum cōferens, ne in poſterum fiſci procuratores, veteribus & obſoletis nominibus excutiendis, cuiquam negotium faceſſerent. Tertio in exigendis pecuniis aut novis tributis imperandis nemini moleſtus erat: quum in re familiari & in aulico apparatu temperãs & frugalis eſſet. Poſtremò, ut palàm teſtaretur quantùm eam virtutem diligeret, beneficentiæ templum in capitolio extruxit.

In hoc igitur exemplar inſpiciant principes atque inde exemplum ſibi ſumant, diſcantque quomodo exercenda ſit liberalitas. In quo in primis obſervandum eſt, ita publicè liberalem fuiſſe Antoninum, ut domus & aulæ ſuæ ſtatum frugalitate honeſta temperaret, multum abhorrens à profuſis & prodigis Caligulæ, Neronis & Vitellij, ſumtibus. Satius enim ducebat Imperii opes in Reipu. ſus quam per libidines & luxum abſumi. Quippe largitionem ſequi rapinas, & principem ſumtibus exhauſtum, alienis bonis manus afferre cogi: quum largitio effuſa (ſicut proverbio fertur) fundum non habeat. Itaque Trajanus optimus Imper. ſtatum domeſticũ & aulicum intra modũ ita coercebat, ut inutiles homines nullos aleret. Alexander Severus

Dion. in Traiano.

Lampr. in Alex.

Spartianus in

verius paulatim ſuum comitatumq; omnem, abjectis ex aulico miniſterio cunctis obſcœnis & infamibus, purgavit: nec quemquam paſſus eſt eſſe in palatinis ædibus niſi neceſſarium hominem. Ceterum quos Reipub. judicabat utiles, ita liberaliter fovebat, ut ſi quos ſciret vel nihil petiiſſe, vel non multum, unde ſumtus ſuos augerent, vocabat eos & dicebat, quid eſt cur nihil a me petis? an me vis tibi fieri debitorem? pete, ne privatus de me queraris. Adrianus quoque amicos ſolebat ditare, & quidem non petentes, quum petentibus nihil negaret. Sed in primis erga doctos, & literatos viros munificus erat: oderat autem eos qui malis artib. opes quærerent. Denique boni omnes imperatores beneficentiam ea moderatione ac prudentia exercuerunt, ut neq; in Machiavelli ſordes neq; in prodigam largitionem deflecterent. Et ita ſecundum principatus curſum feliciter emenſi, perpetuam proſperamque virtutum ſuarum memoriam ac laudem poſteris reliquerunt. *Adriano.*

Galliæ quoque reges, Clodoveus, Carolus Magnus, Ludovicus Pius, Robertus, Henricus, Ludov. Craſſus, Ludov. VIII. Ludovicus cognomento Divus, & permulti alii liberalitate inſignes fuerunt: quam tamen præcipue exercuerunt in eccleſiaſticos eos quidem nimio plus quam par eſſet, ditarunt. Carolum tamen Magnum in doctos etiam viros beneficum fuiſſe legimꝰ: ac nullis pepercisse ſumtibus ut Academiam Pariſienſem inſtitueret.

ac foveret. Atque in [illegible] Galliæ [illegible]
bus id ſolenne fuiſſe [illegible]
tem chriſtiana munificentia [illegible].
Quo liberalitatis fructu [illegible] neque [illegible]
neque principe dignior videtur.

Itaque his aliis rationibus & exemplis e-
verti Machiavelli dogma neceſſe eſt, [illegible]
delinquat [illegible] damnoſius [illegible]
decorum principi, quam per eorum [illegible]
nem eſſe liberalitatem vero [illegible]
atque utilem. Nam quæ argumenta adfert
Machiavellus, non minus quam ipſius con-
Princi- pis præ- tia dec- plo [illegible] pecuniarum copia ſi- ta non [illegible] ſam. cluſio inepta & falſa ſunt. Quum enim dicit,
principem poſſe [illegible] famam conſequi [illegible],
ſi ingentes theſauros cumulaverit, quam va-
lidum eſt hoc argumentum? [illegible] nec Ma-
cedoniæ [illegible] argenti[illegible] congeſſiſ-
ſet nihilo ſecius tamen degener [illegible]
eum a ſuis habitus eſt. Craſſus Pompeio multo
ditior, [illegible] tamen virtutis & probitatis fa-
ma, atq; omni genere honorum inferior fuit.
Mauritium & Phocam imperatores Romanos [illegible]
[illegible]
ſubegit: ſed [illegible] propterea potentiores, & for-
tiores habiti ſunt: imo ita imbelles & deſides
judicati ſunt, ut etiam inferiore Romanorum princi-
pum inter abjectos & ignavos numerentur.

Comin. lib. 7. ca. 15. Sed omiſſis exemplis, rem ipſam conſidere-
mus. Si divitiis principes [illegible] & famam cele-
bres fuerint, [illegible] cupiditatis
flammam [illegible], [illegible] adoriri audeant,
quo ipſius [illegible] potiantur? Itaque Ve-
neti (qui, ſi liberet omnium chriſtianorum
princi-

principum pecunioſiſſimi eſſe poſſent) legem tuliſſe, ne quem in Rep. theſaurum, præter arma, habeat. Quippe qua ſunt ſapientia, ſatis intelligunt theſauros, ſi quos cumularet, fore irritamenta quibus ultro invitarent vicinos ſuos ad bellũ ſibi inferendum. Bellorum autem nimium multæ cauſæ ſuppetunt neq; ea, velut propoſito præmio, allicere, aut laceſſere opus eſt. Itaq; quum pecuniarum magnitudo ſuperſtalo vertat fereque impellat auri cupidos ad nocendum: haud magnopere expedit principi pecunioſum videri, ſicut judicat Machiavellus. Etſi n pecuniæ belli nervi vulgo habeantur, neceſſariæ tamen adeo nõ ſunt, ut ſine his geri non poſſint. Quippe & nullos Euangelicos militiam gravem, & ullo ſine ſtipendii tolerãtes, nuper vidimus: & veteris Rom. militiæ mos ac diſciplina, ut Valentiniano imperante & poſterioribus etiam ſeculis in uſu erat, eius rei fidem facit. Tum enim ita inſtituta militiæ ratio erat, ut milites non æs aut argentum in ſtipendium, ſed menſtruum ſalarium, id eſt panem, vinũ, lardum, & reliquam annonam, ſtato põdere atque menſura, acciperent. Deinde ad conſtitutam diem tunicas novas, ceteraq; ad cultum victumq; neceſſaria: ut quum nullius rei egerent, pecunias quoq; nullas, aut paucas attingerent. Imo in vita cõmuni quis nummorum eſt uſus, quib nemo veſcitur, aut veſtitur, aut æger curatur? Nullus, niſi ut permutãdis facultatibus, mercibus, commodis, commercia inter homines faciliora & promtiora ſint.

Nam ſi nummi ſuppetant, ea facilime quibus egemus a nobis comparari poſſunt. Itaque ſi res ipſæ neceſſariæ, non pecuniæ, ſuppeditarentur militi (ſicuti Valentiniani Cæſaris & ſequentium temporibus fiebat) vere æſtimatibus appareret, nummorum copia principis opes non niti. Neq; tamen inficior eo, ut quæ ſunt militiæ leges, quæ pecuniari in ſtipendium militi perſolvi jubent, neceſſarias eſſe pecunias: neq; ſine illis quidquam magnum effici poſſe: imo eas veluti nervos utriuſque belli eſſe concedo. Sed viciſſim dico eas a principe uberrime diligenti induſtria & frugalitate parari poſſe, ut neq; tenacem neq; avarum eum eſſe, neceſſe ſit.

Quod ad famam & opinionem illiberalitatis, quam Machiavellus principi negligendam ſuadet, libens quæſierim, non dico ab iis, qui excelſum & heroicum ſpiritum gerunt, qualis principem decet, ſed qui indole animi ingenua præditi ſunt, quæ quolibet libero & nobili homine digna eſt, quibus decus ſuum vile non eſt, num ægerrime ſint laturi, ſi vulgo ſordidi atq; illiberales habeantur. Non ignoro quidem Machiavelli cōterraneos nobiles, qui mercaturam potius quam bellicas artes exercēt, ignobili tantum lucro & quæſtui affixos, ſordidæ hujus parſimoniæ famam & exiſtimationē contemnere. ſed Galliæ, Germaniæ, Angliæ, & cæterarum chriſtiani orbis provinciarum, nobiles mechanicam iſtam & mercenariam nobilitatem aſpernantur, neq; ulla ratione adduci poſſunt ut illiberale &

ſordi-

ſordidos ſe haberi libenter patiantur.

Porro exempla Iulii pontificis & Ferdinādi regis, quæ huc adfert Machiavellus, nihil ad rem, neq; Iulius magnas res geſſit, ſicuti vulgo notum eſt: neq; Ferdinandus in ſuſcipiendis aut gerendis bellis plus æquo parcus aut avarus fuit, quantum quidem ex hiſtoriis colligi poteſt. Verumtamen ut in his duobus verum hoc eſſe vincat Machiavellus, opponam his duobus obſcuris exemplis quoſcunque ante cōmemoravi multo illuſtriora exempla: quibus abunde docui tenacitatem & avaritiam principibus pernicioſam, liberalitatem ab effuſa largitione remotam, utilem & honeſtam eſſe.

Poſtremo, ut hoc argumentum ſemel abſolvam, avaritiæ ingratitudo fere adjuncta eſt. Quo vitio nullum in principe majus, nullum fœdius dici poteſt. Ejus enim negotia quum ſine diligenti fideliq; amicorum & miniſtrorum opera tractari non poſſint, eos nunquam habebit tales, ſi in gratia meritis referenda malignus & tenax extiterit. Itaq; princeps Bocchi Mauritaniæ regis ſententiam inſcriptam animo gerere perpetuò debet: Regem armis, quam munificentia vinci minus flagitioſum. Quamobrem Titus Cæſar recordatus quondam ſuper cœnam, quod nihil cuiquam toto die præſtitiſſet memorabilem illam meritoq; laudatam vocem edidit, amici, diem perdidi. Perinde ut ſi diceret, beneficentiam præcipuum eſſe ſcopum in quem princeps collimare debeat, ut omne tempus

Saluſt. in Iugurth.

Suet. in Tito. cap.8.

ei quæ cis Taurum montem Antiochi finium fuerant attributa fuiſſent, amplum & egregium & quater tanto majus quam ante fuerat, fecerunt. Simili munificentia in Attalum regem Pergami, Hieronem Siciliæ tyrannum, Ptolomæum regem Cypri, & alios plurimos uſi ſunt. Quid igitur ipſis profuit liberalitas? Nempe ut ad eos illorum regnorum jus & poſſeſſio deferretur, ſive ab ipſis regibus teſtamento relinquerentur hæredes, ſeu populi voluntate & ſuffragiis, ſeu alia qualibet ratione. Nam benificentiæ fama, quam Romani conſequuti erant, omnium regum ac *Sal. in Iugurth.* principum animos inclinabat ut eorum ſocietatem amicitiamque peterent. Sylla bello Jugurthino Marii quæſtor regi Mauritaniæ Boccho perſuaſit ut cum Romanis amicitiam & fœdus adverſus Jugurtham jungeret: propterea quod populus Romanus non magis beneficiis quam armis vinceretur.

Liv. Annal. lib. 45. Cotys Thracum rex, quum ſe in fide & amicitia populi Roma. manſurum pollicitus, fidei pignus obſides dediſſet, Perſeum tamen Macedoniæ regem auxiliis juvit adverſus Romanos. Eo bello quum forte captus eſſet filius ejus Bitis, legatos Romam miſit, pecuniam ad redimendum filium aliosque obſides apportantes. Eis in ſenatum introductis & defectioni excuſandæ vana quædam prætendentibus, reſponſum ex autoritate ſenatus eſt: etſi Cotys Perſei gratiam prætuliſſet amicitiæ popul. Rom. magis tamen quid ſe dignum

Digitized by Google

dignū eſſet, quàm quid merito ejus fieri poſſet, æſtimaturum: filium atque obſides ei remiſſurum. Beneficia gratuita eſſe populi Romani: precium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm præſens exigere.

Dion in Auguſto.

Auguſtus Cęſar quum bellis civilibus multorum in ſe odia commoviſſet, incertusq; eſſet animi utrùm eos occideret, quorum morte non magis ſecurum ſe eſſe intelligebat: an eos vivere ſineret a quibus periculum ſibi immineret: in tantam dubitationem venit ut dies noctesque curis angeretur. Itaq; Livia ejus uxor (proba & ſapiens mulier) ei conſilium dedit ut inimicos liberalitate & beneficiis vinceret. Ei paruit Auguſtus, & initio facto a Cneo Cornelio, qui Pompeii Magni ex filia nepos erat, cum conſulem deſignaſſet, ceterorumq; quos ſuſpectos habebat, lenitate & beneficentia animos adeò molliit, ut ex inimicis amiciſſimos faceret. Sed quia inſignis eſt ea Liviæ oratio qua Auguſtū dubium animi confirmavit, ejus ſumām hic inſeram: Mi- «
rum nō eſt, (inquit) mi vir, à multis tibi parari «
inſidias: partim quòd alienum non ſit ab hu- «
mana cōditione: partim quòd in tanto impe- «
rio multa facias ex q̄bus par eſt pleroſq; mo- «
leſtiam capere. Princeps enim nō ſolùm non «
poteſt omnibus placere, ſed etiam, quantum- «
vis rectè imperet, cū multis inviſum eſſe ne- «
ceſſe eſt. Neq; enim tam multi homines juſti «
ſunt, quam ii qui injuriam facere volunt, quo- «
rum cupiditates expleri non poſſunt. Deinde «
mutatio iſta ſtatus Reipub. in unius principa- «

,, tum efficit, ut ne ab amicis quidem etiam ſa-
,, tis tutus ſis. Ego vero tibi conſilium dabo,
,, quod quamvis muliebre ſit, rogo ut patien-
,, ter audias neque repudies. Proclives in malum
,, ſeu naturæ ſeu voluntates hominum facilius
,, humanitate & benevolentia inflecti, & cor-
,, rigi poſſe videntur mihi quam ſævitia. Ete-
,, nim qui veniam dant, non ſolum chari ſunt iis
,, quibus ſe miſericordes præbuerint, ſed & a-
,, pud ceteros omnes ſummo in honore ſunt. Ho-
,, mines vero iracundi & inexorabiles, non tan-
,, tum odio ſunt iis, a quibus timentur, ſed etiam
,, reliquis omnibus ſunt permoleſti: unde fit, ut
,, iis plerique parent inſidias ne prius ipſi pere-
,, ant. Annon vides medicos quam raro veniant
,, ad urendum & ſecandum, ne morbos effici-
,, ant graviores, & ut eos mitibus medicamen-
,, tis curent atque molliant. Nec vero inter mor-
,, bos corporum & has animi perturbationes
,, quidquam intereſſe, ut ob eam cauſſam conſi-
,, mili medicina egeant. Mitia vero animorum
,, remedia, placidam & lenem principis oratio-
,, nem clementiam & miſericordiam voco, non
,, promiſcuam eam quidem & in omnes. Nam te-
,, merarios, moleſtos, ſceleratos, poſtremo o-
,, mnes quorum flagitioſa adeo vita eſt ut ſana-
,, ri nequeant, tollendos cenſeo, non ſecus ac
,, eas partes corporis quibus medicina adhibe-
,, ri non poteſt: ceteros vero qui propter adole-
,, ſcentiam, aut imprudentiam, aut ignorantiam,
,, aliove caſu volentes deliquerunt, aut [illegible]
,, [illegible] eſſe admonendos & propoſitis [illegible]
,, continendos. Ceterum principem non ſolum

nihil

nihil facere per injuriam, ſed nec omnino fa- "
cere videri oportet neq; alio pacto poteſt ho- "
minum animos ad benevolentiam allicere, "
quam ſi nemini volens invituſve injuriam fa- "
ciat. Etſi enim ut alterū metuat, cogi aliquis "
poteſt, tamē ut amet, id ei perſuaderi neceſſe "
eſt. Quamobrem te Auguſte horror atq; ino- "
neo, ut quos tibi inimicos eſſe exiſtimas, eos "
clementia & benignitate devincias, quippe i- "
ta & iſti conſilium mutabunt, & ceteros quo- "
que meliores & benevolentiores efficient. "
Hac oratione Liviæ permotus Auguſtus, re-
os omnes carceribus incluſos verbis admo-
nitos dimiſit, multosq; eorum honoribus &
opibus auctos, beneficiis & charitate tanta
ſibi conjunxit, ut nemo inde inſidias ei face-
ret, aut omnino facere videretur. Hunc i-
gitur Auguſtus beneficentiæ fructum conſe-
quutus eſt.

M. Antoninus nihil magis timuit, & depre- *Dion. in Marco.*
catus eſt quàm illiberalitatis crimen: atq; ita
vixit ut ne minima quidem avaritiæ labe aſ-
pergi poſſet, ſed munificentiam principe di-
gnam exerceret. Nam & Athenis omnis diſci
plinæ doctores annua mercede cōductos in-
ſtituit ad omnium gentium utilitatem. Itaq;
tantum deinde doctorum virorum proventum
ea ætas tulit, ut meritò imperii ejus tempus
ſeculum aureum dictum ſit. Noſtra ætate
Franciſcus I. Galliæ rex ſapientis hujus prin-
cipis exemplum imitatus, publicos profeſ-
ſores propoſitis honorariis in Pariſien-
ſem academiam accivit: quo facta majorem

diuturnioremq; nominis gloriam, & famam
ſibi peperit, quam tot geſtis & confectis bel-
lis. Præterea Antoninus remiſit Romanis quæ-
cumq; fiſco ærariove debebant ab annis quin-
quaginta, juſſitque ſyngraphas omnes ſcrip-
tas de iis rebus in foro comburi. Id pulcher-
rimum videlicet & maximum populo Roma-
no donum cōferens, ne in poſterum fiſci pro-
curatores, veteribus & obſoletis nominibus
excutiendis, cuiquam negotium faceſſerent.
Tertio in exigendis pecuniis aut novis tribu-
tis imperandis nemini moleſtus erat: quum
in re familiari & in aulico apparatu temperatus
& frugalis eſſet. Poſtremò, ut palàm teſtare-
tur quantùm eam virtutem diligeret, benefi-
centiæ templum in capitolio extruxit.

In hoc igitur exemplar inſpiciant princi-
pes atque inde exemplum ſibi ſumant, diſ-
cantque quomodo exercenda ſit liberalitas.
In quo in primis obſervandum eſt, ita publicè
liberalem fuiſſe Antoninum, ut domus & au-
læ ſuæ ſtatum frugalitate honeſta tempera-
ret, multum abhorrens à profuſis & prodi-
gis Caligulæ, Neronis & Vitellij, ſumtibus.
Satius enim ducebat Imperii opes in Reipu-
ſus quam per libidines & luxum abſumi. Quip-
Dion. pe largitionem ſequi rapinas, & principem
in Tra- ſumtibus exhauſtum, alienis bonis manus
iano. afferre cogi: quum largitio effuſa (ſicut pro-
Lampr. verbio fertur) fundum non habeat. Itaque
in Alex. Trajanus optimus Imper. ſtatum domeſticum
Spartia- & aulicum intra modū ita coercebat, ut inu-
nus in tiles homines nullos aleret. Alexander Se-
verus

verus paulatim ſuum comitatumq; omnem, abjectis ex aulico miniſterio cunctis obſcœnis & infamibus, purgavit: nec quemquam paſſus eſt eſſe in palatinis ædibus niſi neceſſarium hominem. Ceterum quos Reipub. judicabat utiles, ita liberaliter fovebat, ut ſi quos ſciret vel nihil petiiſſe vel non multum, unde ſumtus ſuos augerent, vocabat eos & dicebat, quid eſt cur nihil a me petis? an me vis tibi fieri debitorem? pete, ne privatus de me queraris. Adrianus quoque amicos ſolebat ditare, & quidem non petentes, quum petentibus nihil negaret. Sed in primis erga doctos, & literatos viros munificus erat: oderat autem eos qui malis artib. opes quærerent. Denique boni omnes imperatores beneficentiam ea moderatione ac prudentia exercuere, ut neq; in Machiavelli ſordes neque in prodigam largitionem deflecterent. Ergo ſecundum principatus curſum feliciter emenſi, perpetuam proſperamque virtutum ſuarum memoriam ac laudem poſteris reliquerunt.

Adriano.

Galliæ quoque reges. Clodoveus, Carolus Magnus, Ludovicus Pius, Robertus, Henricus I. Ludov. Craſſus, Ludov. VIII. Ludovicus cognomento Divus, & permulti alii liberalitate inſignes fuerunt: quam tamen præcipue exercuerunt in eccleſiaſticos eos quidem nimio plus quam par eſſet, ditarunt. Carolum tamen Magnum in doctos etiam viros beneficum fuiſſe legim⁹: ac nullis pepercisse ſumtibus ut Academiam Pariſienſem inſtitueret:

ac foveret. Atque [illegible] bus id ſolenne fuiſſe, ut [illegible] tem chriſtiana mu[illegible] Quo liberalitatis fructu [illegible] neque principe dignior videtur.

Itaque [illegible] rationibus [illegible] exemplis [illegible] verti [illegible] quam [illegible] decorum [illegible] quam [illegible] liberalitatem vero [illegible] atque [illegible]. Nam quæ argumenta [illegible] Machiavellus, non minus quam [illegible] cholio [illegible] & [illegible] ſunt. Quum [illegible] principem [illegible] famam conſequi [illegible] ingentes [illegible] quum [illegible] [illegible] ſit argumento [illegible] Macedonum [illegible] nullum [illegible] congeſſiſſet [illegible] tamen [illegible] & [illegible] [illegible] Craſſus, Pompeius [illegible] [illegible] felice tamen [illegible] & [illegible] maxima [illegible] genere [illegible] Mauritium & [illegible] imperatores [illegible] [illegible] [illegible] ſubegit [illegible] propterea [illegible] & [illegible] [illegible] judicati ſunt ut etiam inferre Romam [illegible] pum inter abjectos & ignavos [illegible]

Principi pecunia & opes ſtupendæ nunquam copia ſuffecerunt ſatis. (margin)

Sed omiſſis exemplis rem ipſam [illegible] nus. Si divitiæ principi [illegible] & [illegible] [illegible] fuerint, [illegible] ne [illegible] mori [illegible] flammam ſubdunt, ut eum ad [illegible] [illegible] potiantur? Itaque Veneti, qui, ſi [illegible] omnium chriſtianorum

Comin. lib 7. ca. 15.

principum

principum pecunioſiſſimi eſſe poſſent) legem tuliſſe, ne, quem in Rep. theſaurum, præter annua, haberet. Quippe qua ſunt ſapientia, intelligebant theſauros, ſi quos cumularet, fore irritamenta quibus ultro invitarent vicinos ſuos ad bellū ſibi inferendum. Bellorum autem nimium multæ cauſæ ſuppetunt, neq; ea, veluti propoſito præmio, allicere, aut laceſſere opus eſt. Itaq; quum pecuniarum magnitudo ſæpe malo veniat, ſæpeque compellat auri cupidos ad nocendum: haud magnopere expedit principi pecunioſum videri, ſicut iudicat Machiavellus. Etſi n pecuniæ belli nervi vulgo habeantur, neceſſariæ tamen adeò nō ſunt, ut ſine his geri non poſſint. Quippe & Helvetios Evangelicos militantes gratis, & alios ſine ſtipendiis colentes, nuper vidimus: & veteris Rom. militiæ mos ac diſciplina, ut Valentiniano imperante & poſterioribus etiam ſeculis in uſu erat, eius rei fidem facit. Tum enim ita inſtituta militiæ ratio erat, ut milites non æs aut argentum in ſtipendium, ſed menſtruum ſalarium, id eſt panem, vinū, laridum, & reliquam annonam, ſuo pōdere & menſura, acciperent. Deinde ad conſtitutam diem tunicas novas, ceteraq; ad cultum veſtiumq; neceſſaria: ut quum nullius rei egerent, pecunias quoq; nullas, aut paucas attingerent. Imo in vita cōmuni quis nummorum eſt uſus, quib. nemo veſcitur, aut veſtitur, aut æger curatur? Nullus, niſi ut permutandis facultatibus, mercibus, commodis, commercia inter homines faciliora & promtiora ſint.

ſordidos ſe haberi libenter patiantur.

Porrò exempla Iulij pontificis & Ferdinādi regis, quæ huc adfert Machiavellus, nihil ad rem, neq; Iulius magnas res geſſit, ſicuti vulgo notum eſt: neq; etſi Ferdinandus in ſuſcipiendis aut gerendis bellis plus æquo parcus aut avarus fuit, quantum quidem ex hiſtorijs colligi poteſt. Verùm tamen ut in his duobus verum hoc eſſe vincat Machiavellus, opponam his duobus obſcuris eorum quoſcunque antè cõmemoravi multo illuſtriora exempla: quibus abunde docui tenacitatem & avaritiam principibus pernicioſam, liberalitatem ab effuſa largitione remotam, utilem & honeſtam eſſe.

Poſtremo, ut hoc argumentum ſemel abſolvam, avaritiæ ingratitudo ferè adjuncta eſt. Quo vitio nullum in principe majus, nullum fœdius dici poteſt. Eius enim negotia quum niſi diligenti fideliq; amicorum & miniſtrorum opera tractari non poſſint, eos nunquam habebit tales, ſi in gratia meritis referenda maligus & tenax extiterit. Itaq; princeps Bocchi Mauritaniæ regis ſententiam inſcriptam animo gerere perpetuo debet: Regem armis, quam munificentia vinci minus flagitioſum. Quamobrem Titus Cæſar recordatus quondam ſuper cœnam, quod nihil cuiquam toto die præſtitiſſet memorabilem illam meritoq; laudatam vocem edidit, amici, diem perdidi. Perinde ut ſi diceret, beneficentiam præcipuum eſſe ſcopum in quem princeps collimare debeat, ut omne tempus

Saluſt. in Iugurth.

Suet. in Tito. cap. 8.

perdere videatur quod in eam rem non im-
penderit.

XXVII. THEOREMA.

Princeps ſi exactè vir bonus eſſe vul[t] diu inter homines agere non poteſt in tot improborum colluvie.

cap. 15. de principe.

[illegible] inquit Machiave[lli] [illegible]

[illegible]

pes & regnum conſtabilient. Nam ſi virtutis [illegible] viri boni mores exacte in uno repraeſentare velit, fieri non poteſt ut diu vivat incolumis in tanta improborum multitudine.

THEOREMA hoc propria refutatione non eget, quum ex ſuperioribus abunde refelli poſſit. Multis enim verbis ante demonſtravimus egregios & laudatos principes, florẽtes opibus non tantum diu ſed etiã tranquille regnaſſe: ſceleratos contra & breve imperium habuiſſe & de ſtatu violenter fuiſſe deiectos. Quod ad perfectas Regnorũ & Rerũpublicarum Ideas formasq; attinet, non eò eas ſcripſerunt philoſophi ut perſuaderẽt ſimile aliquid re ipſa exiſtere, ſed ut regibus & civitatum moderatoribus exemplar aliquod ad imitandum proponerent. Nam exemplar quod intuendũ offertur, pulcherrimũ & perfectiſſimum eſſe debet, ut qui inde ſibi exemplũ ſumere volunt, ad illud pro ſe quiſq; quam proxime fieri poſſit accedant. Verum ſi princeps exemplaria Machiavellica inſpiciendas ſibi & exprimenda ſumſerit (puta Cæſarem Borgiam, Olivarium Firmanum, Agathoclem) quid egregium, quid laude dignũ peragere poterit, quum ipſa quoque exemplaria multũ a virtute abhorreant? Itaq; exemplaria ad quorum formam nosmetipſos noſtraq; componere cupimus, politiſſima & accuratiſſima eſſe debent: ut ſi forte a perfecta virtutis effigie imitãdo aberremus, eã tamen in

Exemplaria ad imitandũ propoſita perfectiſſima eſſe debent.

men in vita & moribus noſtris utcunq; exprimimus.

Sed quid ſibi vult Machiavellus, quum dicit iis omiſſis quæ veteres de perfecta principis exemplo ſcripſerunt, vulgatem viam ſequendum? Num hoc dicit, deſerenda eſſe virtutis præcepta ut animum ad vitia & [illegible] flectamus? Nam quæ de principum inſtitutione a veteribus prodita ſunt literis, non uſq; adeo a communi uſu abhorrent, ut nulla ratione attingi & perfici queant. Ac ſi princeps aſſequi non poteſt, ut omnia præſtet, præſtabit tamen nonnulla. Itaq; ſi perfectus evadere princeps nequeat, non continuo tamen deſerendæ fuerint virtutis partes, & in caſtra vitiorum tyrannidis tranſeundum. Nam ut inquit Horatius,

Eſt aliquà prodire tenus, ſi non datur ultra.

Quare quum dicit Machiavellus, negligenda eſſe quæ de perfecta principis forma a philoſophis ſcripta ſunt, & quæ in uſu ſunt ſequenda, nugas agit. Nam ſi vitium [illegible] eſſe contendit, pro ſuo more conſilium pravum & pernicioſum [illegible]: ſi virtutem quoque [illegible]ri & coli fatetur, ne ea quidem repudianda erunt quæ de perfecto principe tradita ſunt, etiamſi nemo eam perfectionem adepturum ſe ſperet. Nam aliquatenus progredi, & quam proxime fieri poſſit, contendere, ſemper laude dignum eſt.

Porro quum dicit bonum principem in tanto improborum numero incolumem diu non permanſurum, facile apparet non alio ſpectare, quam

re, quàm ut perſuadeat principi ut ad improborum exemplum ſuos mores inflectat. Verum ſi [illegible] cogitaſſet, virtutem vel nequiſſimis & nullius pretii hominib. venerabili eſſe, qui quod oderunt laudare tamen coguntur: ac pro certo habuiſſet (ſicuti certum eſt) ſubditos facile mores ſuos formare ad exēplum principis (ſicuti Dion ſcribit Antonini Imperator cognomento Philoſophi, tempore multos ultrò ad philoſophiæ ſtudium ſe contuliſſe, ut eius gratiam inirent) nunquam veniſſet illi in mentem ſuadere principi, ut publica & communia vitia exemplo ſuo, & veluti ſuffragio comprobet. Hortatus illum potius eſſet ad ſtudium virtutis, ut ad bene agēdum ſubditis facem præluceat, & cō ſumma cum laude cæteros alliciat exemplo. Sed nemini mirum eſſe debet. Machiavellum [illegible] & à virtute aliena oratione uti. Quippe hoc ſibi non propoſuit, ut virtuti atque re[illegible] inſtitueret, ſed ut ei ad omnē [illegible] & injuſtitiam præiret: ſicuti pluribus locis demonſtravimus.

Romani, ſecundo bello Punico, quum inſpectis libris Sibyllinis carmen ab Decemviris inventum eſſet: Quandocunq; hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eū pelli Italia vinciq; poſſe, ſi mater Idæa Peſſinunte Romam advecta eſſet: cogitantes quæ ratio tranſportandæ Romam deæ eſſet, legatos ad Attalum regem Pergami decreverunt, quem facturum quæ poſſet, populi Romani cauſſa ſperabant. Legati Aſiā petentes, protu-

protinus Delphos quum excendiſſent, ora-
culum adierunt, conſulentes, ad quod ne[illegible]
cium domo miſſi eſſent per[illegible]
ſibi ſpem populoq; Rom. porten[illegible]
ſum eſſe fertur, per Attalum regem [illegible]
tes ejus fore quod peterent, [illegible]
deam devexiſſent, tum curarent, ut [illegible]
vir optimus Romæ eſſet, hoſpitio ac[illegible]
Pergamum ad regem pervenerunt. Is le[gatos]
tos comiter acceptos Peſſinuntem in Phry[gi-]
am deduxit, ſacrumq; ijs lapidem, quam [ma-]
trem deûm incolæ eſſe dicebant, tradidit [ac]
deportare Romam juſſit. Præmiſſus ab le[gatis]
M. Valerius Falto nunciavit deam ap[portari]
quærendum virum optimum in civitate [esse,]
qui eam [illegible] ritu acciperet. Haud pa[rvæ]
rei [illegible] in ſenatu [illegible] de matre [illegible]
endi [illegible]ntem tenebat, quis [illegible]
mus in civitate eſſet, veram certe vi[ctori-]
ans rei [illegible] it Livius, ſibi quiſq; mallet, [quam]
ulla imperia honoreſve ſuffragio ſeu [pa-]
ſeu plebis delatos. P. Scipionem Cn. fili[um]
jus qui in Hiſpania ceciderat, adoleſcen[tem]
nondum quæſtorium, Africani Scip[ionis]
[illegible] fratrem, judicaverunt in tota c[ivitate]
virum optimum eſſe, & ad matrem [deûm]
accipiendam ire juſſerunt. Si Roma[ni]
antiqui moris homines, Machiavel[li do-]
ctrina tincti fuiſſent, & ex eo diſcipli[nam]
[illegible] hauſiſſent, virum bonum ad u[illegible]
ſe non expedire: tantopere concupiviſſ[ent]
[illegible] gloriam [illegible] titulo [illegible]
& collationi antepoſuiſſent? Sed illi

adverſū planè ſentirent à Machiavellicis placitis, pluris virtutē quàm divitias & honores faciebant. Virorum quidem veri & ſani æſtimatores, viri boni nomini quem dignitatis titulum anteferant non inveniunt. Neq; hic ego, Conneſtabilium, Mareſchallorum, Amiraliorum, Cancellariorum, Præſidum, Equitum, auratorum, & aliis honorum ſpecioſa vocabula excipiam. Nihil illorum eſt, quod viri boni nomine detracto, vel flocci faciendum ſit: & quo magis oneratos quā honoratos nō exiſtime eos quibus iſta tribuuntur. Sic etenim imaginum inſignibus & titulis viri boni nomen adjunxerint, geminato honore ſpectabiles, & qui ab omnibus amentur & colātur, digniſſimos eſſe fateor.

XXIIX THEOREMA.

Homines nec ſummè boni nec ſummè mali eſſe: neque crudelitate & injuſti vi perfectè uti norunt.

IOANNES Pagolus, inquit Machiavellus, *qui Peruſiæ quæ dominii Eccleſiæ Romanæ eſt, principatum invaſerat, propinquos & amicos ſuos interfecerat. Is hominem a vita, ſed neq; fides neq; religio, & cum ſorore ſua ſtupri conſuetudinem ha-* Com. lib. cap. 17.

nem habebat. Iulius II. pontifex anno 1505 [illegible] in eo [illegible] ut esset ut Ecclesiæ Romanæ re[illegible] g[illegible] s ac d[illegible] quæ ab [illegible] patri[illegible] à pluribus princip[illegible] b[illegible] usurpata [illegible] inermis profectus est in [illegible] ad [illegible] & qu[illegible] d [illegible] corporis custodia[illegible] erant in e[illegible] agmine sup[illegible]pellex & impedimenta [illegible] stimabilis pret[illegible].] [illegible]aglius, qui sciret e[illegible] [illegible] tificem, ut se dominatu pelleret, non [illegible] luit ad eum cum cardinalibus opprimen[illegible] id agere & [illegible] oli[illegible] du[illegible]cere ipsi facil[illegible] m[illegible] se à Pontifice hoste suo corripi & abduci p[illegible] In eum[illegible] errorem [illegible]aglius non aliquo c[illegible] tia terrore percussus, aut religione lapsus [illegible] quòd planè perfectiq́ sceleratus, quum m[illegible] it opus esse n[illegible]c[illegible] Quare [illegible] (inquit) [illegible] mag[illegible] as [illegible] [illegible] opponenu[illegible] por[illegible]m[illegible]f[illegible]r[illegible] [illegible], momenta [illegible] corrumpi [illegible] quòd summa perfecta[illegible] nequitia uti in [illegible] norunt.

Machiavellus summæ nequitiæ doctor.

HÆc conclusio scopum ipsum vel[illegible] to[illegible]rat, quo Machiavellu[illegible] cetero[illegible]q, discipulos suos tendere [illegible] pe[illegible] summum nequitiæ fastigium [illegible] Gradus qui ad summum & c[illegible] improbitatis verticem ducunt, sæpe [illegible] perimus. Machiavellus enim docu[illegible] tia, perfidia, impietate, astutia, a[illegible] præclaris artibus, principem [illegible] n[illegible]tum esse debere. Sunt autem [illegible] vellicæ virtutes, veluti gradu[illegible] quibu[illegible] tremæ nequitiæ cacumen pe[illegible]

peritiæ homines, quanquã flagitiis cooperti, non tamen ita dextre & ſolerter uti neſciunt, ut aliis ſēper enitendo in eminentiſsimũ infortunii jugũ evadant. Vnde multa ipſis dãna & pericula oriantur. Poſſet (obſecro) inter Scythas, Arabes, aliaſve quamlibet barbaras gentes, quibus nullę leges, nulli mores humani ſunt, diſci aliquid immanius aut fœdius quàm in Machiavelli ludo? Quid enim aliud tam impura præcepta quam merã tyrannidem ſpirant? quid aliud ſtruit, dũ eandem viam methodũ ad liberum in ſumo malo viam) docendo, qua philoſophi utuntur in ſummo ſciem monſtrando bono? Ariſtoteles, Plato, Cicero, & quotquot de ſumo bono diſſerunt, primum de virtutibus & bonis moribus agũt, quibus veluti gradibus per arduum ad illud ſummum aſcenditur. Ita hic putidus doctor, eadem docendi ratione & via, ab omni flagitiorum & ſcelerum ſpecie principis inſtitutionem inchoat, ut eum mox ad ſummum vitiorum & ἀκρόπολιν evehat

Iam in iſta concluſione pluribus refellendis multum operę ponere non libet. Gradus enim illos, quos dixi, ita mihi expugnaſſe & perfregiſſe videor, ut qui callem à nobis apertum ſubierit, eum altera via nunquam aſcenſurum putem. ſed planè diverſa. Deteſæpe perſpicuis quoque argumentis & illuſtribus exemplis docui, eos qui perfidiæ, impietati, ſævitiæ, & aliis malis artibus, quas Machiavellus pro virtutibus laudat, ſeſe tradunt,

dunt, ferè atroci & infelici mortis genere ab-
ſumi: nedum ut perniciosum ſit, abſolutæ ne-
quitiæ cumulum eſſe qui non poſſit, ſicut iſte
impudenter affirmat. In exemplo verò Pago-
li hoc unum miror, qui factum ſit ut homo il-
le nequam & ſceleratus, Machiavelli contem-
raneus, improbitatis faſtigium attigiſſe non
potuerit: quum genus hoc hominum ad ten-
tanda & perpetranda ſcelera animum para-
tum atque impigrum habeat. Credibile igi-
tur eſt hominem fuiſſe ignavum & ſocordem,
cui pontificis interficiendi voluntas non de-
eſſet, ſed animus ad facinus ſuſcipiendum. Ni-
hil potius credere libet, [illegible] Pago-
lum ne quid [illegible] fecerit,
ideo [illegible] Id [illegible]. Nam ſi
eum de medio ſuſtuliſſet, præclaro ſuo faci-
nore multum de Chriſtiano nomine meritus
eſſet. Iulius enim diſſidia & bella inter Chri-
ſtianos principes ſerere pro ludo & iucundo
ſpectaculo habebat: & iactare conſueverat,
quando Petri claves haud ſatis efficaces ex-
perti eſſent ſuperiores pontifices, ſe Pauli
gladio uſurum. Itaque Pagolus, qui Machia-
velli doctrinam iuraſſet, ut videtur, manſiſ-
ſetque nihil unquam boni agere, ſed in flagitiis
tantum & ſceleribus volutari, tam egregiæ
rei autor eſſe, & eo monſtro Chriſtianum no-
men liberare, noluit. Machiavello [illegible]a-
liter videtur. Exiſtimat enim peccaſſe [illegible]o
Machia- Pagolum quod Iulium non occiderit, & ea
velli & de re non ſine aliquo animi motu & dolore
Papæ ho- loquitur. Neque enim captioſior unquam
hoſtū

hoſtis Papæ extitit quam Machiavellus. Unde miror Machiavelli nomen apud Papiſtas tanto in honore eſſe quanquam qui eum admirentur, verbo quidem fortaſſis, re ipſa certe, Papiſtæ non ſunt: ſed tetri homines qui pudore omni conſumto, nec Dei reverentia, nec pœnarum apud inferos metu terrentur: qui nec veram nec falſam religionem fovent, qui Papam & Papatum ludibrio habent: pietatis expertes, ἄθεοι & magiſtri ſimiles. Ceterum & miſſæ intereſſe & ceremoniis defungi & ſimulare ita didicerunt, ut facile probent ſe in hæreſi Machiavellica tantos progreſſus feciſſe, ut perfectionem, quam iſte Machiavellitarum coryphæus hic docet, adepti eſſe videantur.

ſtis, P. goli vituperat quod Papam non occiderit.

Qui vi-

XXIX THEOREMA.

Qui viri boni perſonam ſemper gerere conſuevit, vultq; fieri improbus, ut quò cupit perveniat, eam mutationem ſpecioſa aliqua cauſſa velare debet.

Comm. li. 1. cap. 42.

QVUM *qui mutationem morum inſtitutorumq; facere ſtatuit* (inquit Machiavellus) *ut ſi quam ob cauſſam improbi perſonam ſuſcipere vult, quum antea viri boni mores naturamque præ ſe tulerit, eam prudenter & conſideratè facere debet, & multas ante opportunitates quærere & ſpeculari occaſiones, matureque providere, ut novos amicos in ſubſidium comparet, quos veteribus & diſceſſuris ſubſtituat. Qua in re graviter lapſus eſt Appius Claudius Decemvir. Quum enim ante ſemper popularem ſe hominem, affabilem, aditu facilem, in iure æquum & incorruptum ſe præſtitiſſet, ac poſtea ſummum imperium Romæ occupare vellet, nimis repentè a priſtinis moribus illis in contrarios migravit, perinde ut ſi albam veſtem nigra mutaſſet. Quare ſimulatione & malitia eius populo nudata, & palam omnium oculis expoſita, conata ſua ad exitum perducere non potuit. Quod facile facturus erat, ſi verſute ac prudenter ſe ipſum immutaſſet, captaſſetque occaſiones ſpecioſas, ne ſine cauſſa [illegible] ſuperbus, na-*

bus, rarus aditu, & colloquentibus difficilis, factus videretur: interea etiam muniendæ dominationis opibus amicos eiuſdem ingenii paraſſet.

EIUSDEM generis eſt hoc Theorema cum ſuperiore illo de Vulpino aſtu, quod antè confutavimus. Hic enim docet Machiavell. quomodo quis ex viro bono malus tã induſtriè fiat, ut id à nemine deprehendi poſſit. Neq; enim adeo inconſultè & apertè id eitẽtandum eſſe, ut repente ex probo improbus, velut ex albo niger, appareat. Poſſe enim tã repentinam mutationem in hominum ſuſpiciones, & ſermones incurrere: ſed aſtu & arte progrediendum eſſe, quęſitisq; coloribus omni ope curandum, ut ea migratio non ſine bono conſilio & ratione inſtituta eſſe videatur. Itaq; ſi ſævire libeat ſævitiã ſpecie aliqua juris velabit. ſi rapinis animum adjecerit, avaritiæ neceſſitates & utilitates publicas prętendet. Ita paulatim aliam perſonam induet, & ita lẽto gradu è bonis morib. in malos migrabit, ut omnium ſenſus fallat. In primis vero notanda eſt colorum cum moribus ſimilitudo, quam hic Machiavellus adhibet. Quẽadmodum enim colorem nigrum alba imbibere nequeunt, ſi nihil admiſſum ſit: ſed ut alba nigro tingantur, ea primùm alio colore, ut cæruleo aut rubro, infici neceſſe eſt: ita (inquit) iſta boni viri in malum converſio facilè, & commodè fieri non poteſt, niſi adhibito ſpecioſo aliquo prætextu, qui hominem inter bona & mala mixtum oſtendat.

Singulare hoc eſt artis nequitiæ præceptum, à virtutibus ita pedetentim & tacitè tranſire in vitia, ut nemo id ſentiat. Id enim ita præſtare, ut homines intelligãt, imperiti eſt hominis & artis ignari. Nã callidè ſimulare diſſimulare quidvis, ſum̃a induſtria & dexteritate vultũ fingere, & omnes fallere, ea demum ars & ſum̃a ſapientia eſt. Iſtius autem artis hoc planè germanum præceptũ eſt, quo Machiavel. docet qua ratione aliquis improbus tuto evadere poſſit, ita nimirum celando quod agit & diſſimulãdo, ut id nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit. Itaq; principẽ, quod perſpicuè omnes videt, ſceleratus iſte nebulo perfectæ nequitiæ diſciplina inſtituere & informare pergit. Sed quia in omnes ejus ſpecies, nominatim adverſus hypocriſin & malitioſam ſimulationem, copiosè ante diſſerui de ijs nunc agere pluribus ſuperſedeo.

Liv. Annal. lib. 3 Ceterum Appij Claudij exemplũ, quod profert Machiavellus, nihil ad rem facit. Nã Appius Claudius decemvir quum in annuo magiſtratu eſſet, cũ primo anno ita cum collegis geſſit, ut nullius eorum populum Romanum pœniteret. Sequenti anno quum ei comitiorum habendorum munus creandis decẽviris, conſenſu collegarum, injunctũ eſſet, dejectis honore per coitionem ſummi faſtigij civibus, quos ſibi opportunos & obnoxios fore ratus eſt, decẽviros creavit, & ſe inprimis, quod nemo facere auſurum crediderat. Tũ ille finis Appio alienæ perſonæ ferendę fuit, ſuo jam inde vivere ingenio cœpit. Quum enim ante adeo novum

novum ſibi ingenium induiſſet, ut plebicola repentè omnesq; auræ popularis captator evaſiſſet, pro truci ſævoq; inſectatore plebis: tū viā ad continuandum in tertium annum magiſtratum quærens, quum id voluntate plebis conſequi ſe poſſe deſperaret, omnibus terrorum injicere inſtituit, ut clandeſtino fœdere, cum collegis nefariè icto perpetuo decemvirorum poſſeſſium ſemel imperium retineret. Feciſſetq; fortaſſis, niſi duobus circumſtantibus urbem bellis externus timor & domeſticum nefas conatis ipſius obſtitiſſet. Quum enim ægre delectu habito, & plebe privatorum imperium detrectante, ductu atq; auſpicio decemvirorum nihil proſperè in bello gereretur: & in urbe Appius intolerandæ libidinis exēplo multitudinem ad repetendam libertatē concitaviſſet: decemviri autoritate & cōſenſu patrum victi, depoſitis imperij inſignib. abdicavere ſe magiſtratu. Appius & Sp. Oppius correpti a plebeijs accuſatorib. in vincula ducuntur. Vbi ante judicij diem vitæ finem fecerunt. Collegæ eorum reliqui quum exilij cauſſa ſolum vertiſſent, eorum bona tribuni publicarunt. Itaque Appius quòd ex bono & populari decēviro repentè ſuperbus & atrox evaſit, non ideò perpetuum Romæ imperium adipiſci non potuit: ſed quòd tempore magiſtratus ipſius finito, popul⁹ obſequium abnueret. Fruſtra igitur ad injuſtam dominationem retinendam ſimulationes & verſutias Machiavellicas adhibuiſſet. Tum enim Ro-

mæ publicè aliquo munere fugientem (ſive bonus ſive improbus eſſet) legitimo imperii ſpatio expleto, magiſtratu abire leges cogebant.

Sed hoc pręceptũ nõ tantùm flagitioſũ eſt, verum etiã difficile ad exequendum. Quãlibet enim honeſtis, & ſpecioſis nominibus veletur perſonæ morumq; mutatio, fieri tamen vix poteſt, ut quis tã cautè novum ingenium induat, & ex bono fiat improbus, quin id aliquis olfaciat. Sẽper enim exiſtunt aliqui acuti & naſuti homines, qui ſimulatoribus illis vafris perſonam eripiãt, & ſagaci odoratu ac veſtigijs Machiavellicas vulpes perſequãtur.

XXX. THEOREMA.

Princeps ſi pacis tempore diſſidia inter ſubditos foveat, facilius iis ex voluntate utetur.

Cap.20. de principe.

MAIORES *noſtri Florentini* (inquit Machiavellus) *præſertim qui ceteros ſapientia anteire videbantur, in ea ſemper fuere ſententia, Piſtoriam diſcordiis inteſtinis, in fide & obſequio continendã eſſe. Quamobrẽ in oppidis ſuo imperio ſubiectis diſſidia inter cives alebant, quo facilius iis potirentur. Eodẽ conſilio Veneti in ſuæ ditionis ac iuris urbibus Guelforum & Gibellinorũ factiones fovebant, ut ſubditorũ animus, in hac ſtudia conver-*

converſis meditandæ rebellioni otiū non ſuppeterēt. Belli tamen tempore princeps ſapiens contentiones nullas accendet. Multum enim detrimenti ipſi afferrent: ſed in pace earum adminiculo ſubditis cōmodius uti poterit.

SI Reſpub. prudenti conſilio à bono principe adminiſtretur, isq; ſubditorū benevolentiam ſibi conciliet, ne ei quidem defuturū vel pacis, vel belli tempore eorum obſequiū pro certo habendum eſt. Populi enim maxima pars ei libenter morem geret: ceteri metu legum & judiciorū continebuntur, quæ princeps in ſua ditione juſtè exercebit. Itaque ex hujus præcepti uſu, nullum fructum princeps preter certiſſimam animorum alienationem, odium ſubditorum, poſtremò exitium colligere poteſt. Nam ſi factiones inter ſuos alet, nunquam poterit tam æquabiliter inter utrosq; e medium ſeſe gerere, ut in ſuſpicionē & invidiam alterutrius partis non incurrat. Quum enim ancipitem animum inter infenſos ita dividat, ut ad hos magis quàm ad illos inclinare ſe videatur: nuſquam gratia ſtabili utriusq; factionis odium, & ex eo perniciem, ſibi inveniet. Atque ut alterius tantùm partis malevolentiam in ſe commoverit, ne ſic quidem tamē ipſius ſecuritati ſatis proviſum eſt. Odia enim ferè mortales ad ea perdenda, quæ oderunt ſtimulant. neque tantùm plures, ſed vel unus incepti quovis modo perrandi rationem viamque reperit, quemadmodum pluribus exemplis antè demonſtravimus. Quare hujus conſilij periculum

Factiones exitioſ.

facere in ſubditis, valdè principi noxium eſt. Tyranno quidem fortè opportunum eſſe videtur ad abrumpēdam multitudinis concordiam, quę tyrannidi ſemper inimica atq; infeſta eſt. Nā adverſus conſentientes, tyrannus haud ſatis quiſquam validus eſt, neq; in concordi populo violenta & injuſta imperia ſatis cōmodè exerceri poſſunt. quia jugum detrectat, & iniqua tyrāni juſſa novaq; onera ſubire abnuit. Itaq; obſequio negato imperium vincitur. cujus vis omnis in conſenſu obediētium eſt. Quamobrem qui tyrannidem moliuntur, ab ipſa diſcordia, velut tyrānicæ poteſtatis fundamēto, ferè initium ducunt. Quāvis enim tyrannis cōſtans aut diuturna nulla ſit, nullique aut pauci tyranni longo imperio fruantur (ſive quòd tyrannidi ferè vis ad[illegible]n-cta eſt, nihil autē violentum natura durabile: ſive quòd Deus juſtus ſcelerum vindex, pręcipites ipſos è ſuperiore loco dejicit) nulla tamen fundādę & ſtabiliendæ tyrannidi ap[illegible] ratio fingi poteſt, quàm ſi diſſidia & cont[illegible]tiones in populum ſerantur. Neque alio ſi[illegible] ſpectat Machiavellus, quam ut tyrannidem [illegible]ſtituat: ſicuti ſæpe diximus.

Liv. Annal. li. 22. Dion. Halyc. lib. 9.

Ceterum ab Appio Claudio huiꝰ a[illegible]s exēplum ſumſiſſe videtur, vehemen[illegible]-nii viro & truci inſectatore ple[illegible] ſi multos ſimiles habuiſſet ſena[illegible], tyrann[illegible] haud dubie occupaſſet in civitate, & ſtatu[illegible] A[illegible]craticum in Oligarchiā vertiſſet. Sed per[illegible]modè accidebat, ut eius ſent[illegible] nemo aſſentiretur. Is ergo, quum T[illegible] [illegible]-

beni magiſtratus ad plebem adverſus vim & opes potentium tutandam inſtituti, quibus & novis ſenatuſconſultis, legibus, atq; oneribus, intercedere licebat: & novas rogationes promulgare prout populo commodum eſſe cenſerent) legis agrariæ autores rogationem promulgaſſent, ut ager ex hoſtibus viritim divideretur: quo blebiſcito ut plebis cõmoda augebantur, ita magnæ partis nobilium publicabantur ſortunæ: quum ergo Tribuni de plebis cõmodis ſanctiones ferendo ſenatum vexarent, Appius viam patribus oſtendit diſſolvendæ tribunitiæ poteſtatis unam eſſe, ſi inter ipſos tribunos factiones ſererent & ex collegio ipſorum quoſcunq; poſſent ad interceſſionem pellicerent. Ita enim fore, ut ſuis ipſa viribus diſſolveretur: neque tamen plebes eius rei cauſſam patribus aſſignaret. His Appii præceptis ſæpenumero quum paruiſſent patres: re ipſa tandem apparuit haud ſalutaria eſſe. Quum enim tribunitiæ rogationes collegarum interceſsione tollerentur, neque tranquilla comitia habere, aut quidquam ſuffragiis ſciſcere ratumque facere populus poſſet, ad arma & seceſſiones decurrebat. Ac ſæpe à patrib. per vim extorquebat, quæ illi ſuffragiis & uſitato more diſceptari paſſi non fuerant: multaq; à quibus obſecundando ratione, & leni via deterri poterat, ea leniendæ plebis cauſſa ſenatus concedere cogebatur. Ea enim ingeniis hominum cupiditas inſita eſt, ut in vetitum ſemper nitantur, & quæ negantur, ar-

dentius cupiant, & ut præclarè Horatius.

Horat. Car. li. 2. Od. 3. *Audax omnia perpeti,*
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Præterea ſiquando patres ad ſenatuſconſultum, aliquod promulgandum quod utile Reip. judicarent, Tribunorum auxilium implorarent, conſequi tamen quod cupiebant, non poterant. Illi enim patrũ impulſu factionibus aſſueti, interceſſionem multis ſępe certaminibus expertam in ipſius autores vertebant. Itaque ex turbulentis Tribunorum factionibus tanta inter nobilitatem & plebem certamina exarſere, ut in urbe & foro, velut in acie, armis ſæpe certaretur: quẽadmodum contigit, quum Gracchi duo vindicare plebẽ in libertatem aggreſſi ferro, necati ſunt. His tot ac tantis malis Appij conſiliũ cauſſam materiemq; præbuit, neq; ulla populis certè, ac civitatibus major labes, aut præſentius ullum venenum diſcordia inteſtina reperiri poteſt.

Mat. 12. 25. Chriſtus ipſe, æterna & certa veritas, affirmat, regnum adverſus ſeipſum diſſidens, vaſtari: & urbem domumve diſſidiis laceratam, ſtare non poſſe. Quæ verba ſi Machiavelliani adeò bardi ſunt, ut animo non capiant, credãt rebus ipſis. Galli certè ipſi, niſi planè ſtipites ſunt, hæc & jactura bonorũ & ſuorũ cæde, & tot aliis ſuperalias calamitatib., nimio plus quàm vellent vera eſſe experti ſunt. Vnde enim Gallię clades, niſi ex diſſidijs Papiſtarũ & Hugonotorũ (ut vocãt) quorum ſemina ſpargere peregrini & aluerunt? Neq; mihi hic dixerit aliquis, diſcrimẽ religionum diſſentionum te-

rum ſemen fuiſſe. Nã ſi de religione, concionibus, diſputationibus, colloquijs, diſceptatũ eſſet, uti cœptum erat, in has bellorum civilium undas nunquã incidiſſemus. Verùm ubi primum reperti ſunt, qui ferro & armis hanc controverſiam dijudicarent, & ad quidlibet credendum vi cõſcientias adigerent, tũ moveri omnia & in partes diſcindi cœpere. Ita quod volebant externi illi homines adepti ſunt, ut in Gallia Machiavellici ſtatus fundamenta jacerent.

Itaq; a Chalcidenſibus ſapientiſſimè factũ eſt, qui Ætolorũ conſilium repudiarũt, quod huic Machiavelli præcepto & Appij cõſilio cõpar erat. Exorto enim inter Romanos, & regẽ Antiochum bello, Ætoli (gens inquieta, varia & infeſta Romanis) quũ legatos circa urbes regesq; vicinos miſiſſent: qui non ſolùm tentarent animos eorum, ſed ſuis quemq; ſtimulis moverẽt ad Romanum bellum: id agitabant quonã modo res in Græcia novarentur. Omnibus igitur in Græcia tumultu completis, Antiochus in Europam tranſiecit. Ibi cum Ætolis conſultare cœpit, unde belli ordiretur: Chalcidem primùm aggredi placuit. Prius tamen tentandos Chalcidenſium animos, ſi quibus cõditionibus in amicitiam regis pellici poſſent. Ætolorum principes cum magiſtratibus Chalcidenſium ad colloquium cõgreſſi, magnopere perſuadere cœperunt, ut ſalva Romanorum amicitia, regẽ quoq; aſſumerẽt ſocium atq; amicum. Neq enim eũ inferendi belli, ſed liberandæ Græciæ cauſſa, in *Liv. lib. 35.*

Europā transjeciſſe, & re liber inde, non verbis & ſimulatione, quod feciſſent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatib. eſſe, quam utramq; complecti amicitiam, ita enim ab utriuſq injuria tutā alterius ſemper præſidio & fiducia fore. Id conſilium Chalcidenſes non acceperunt gnari duarū ſimul gentium animis armiſque certantium amicitiam tuto haberi non poſſe, eosq; qui bello ſe nihil interponentes utriuſq; partis gratiam fovere ſtudent, ſæpe ſine ullius gratia ſine dignitate, nihil aliud quam prædam victoris eſſe. Igitur ad hæc Mictio unus ex Chalcidenſium principibus mirari ſe dixit, ad quos liberando Antiochus relicto regno ſuo, in Europam tranſjeciſſet. Nullam enim civitatem ſe in Græcia noſſe, quæ aut præſidium habeat, aut ſtipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata quas nolit, leges patiatur. Itaq; Chalcidēſes neq; vindice libertatis ullo egere, quū liberi ſint: neq; præſidio, quum pace ejuſdem populi R. beneficio & libertatem habeāt. Amicitiam regis non aſpernari, neq; ipſorū Ætolorum. Id primum eos pro amicis facturos, ſi inſula excedant, atq; abeant, nam ipſis certum eſſe, non modo non recipere mœnibus, ſed ne ſocietatē quidem ullam paciſci, niſi ex autoritate Romanorū. Hoc Chalcidenſium ſapiens reſponſum aſpernantium factiones & conſilia Ætolorum, & reſponſo non diſſimilia facta, felicem exitum habuerunt. Ætolorum verò nunc Romanos nunc Antiochū foventium, vana & prava conſilia in ipſorū ca-

put re-

put reciderunt. Quum enim neutram partem vellent altera oppreſſa potentiorem fieri, ſed integris utriuſq; viribus inter Antiochum & Romanos perpetuum bellum alere omni ope tentarent, & horũ & illius odium in ſe moverunt. Itaq; devicto & fugato è Græcia Antiocho Ætoli proprio bello a Romanis fracti, pacem diu æquis conditionibus impetrare non potuerunt. Ergo tribus repulſis fatigati, & cõplorantes inutili lamentatione fortunam gentis, furorem in ſemetipſos verterunt: & tam pernicioſi dati conſilii alii alios incuſantes, mutuis cædibus ad internecionem gentẽ prope adduxerunt Donec diu jactari, ſenatu ægre ad audiendas eorum preces converſo, & vix pace tandem impetrata, Romanam clementiam experti ſunt: & in Ætolia res utcũque compoſitæ.

Ardeæ (vicinum erat Romæ oppidum) ſimilia certamina factionum erant, quæ Genuæ et eam hodie ſunt. Genuæ enim Rep. in duas partes diſtracta, plebs cum nobilitate diſcordias & ſimultates exercet: neque ullum ducem ex patricorum corpore pati potuit. Duces ergo ex plebe creant: & ejuſdem ſortis ac generis nim ùm multos hodie nobilitatem generis venditantes in Gallia eſſe, haud ambiguum eſt. Itaq; quum Ardea ſimilibus ſtudiis ſciſſa eſſet, forte incidit, ut virginem plebeij generis maximè forma notã, juvenes duo ſimul peterent, alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipſi eiſdem corporis erant: nobilis alter, nulla re *Liu. Annal. lib. 4.*

præterquam forma captus. Adjuvabant eum optimatum ſtudia, per quæ in domum quoq; puellæ certamen partium penetravit. Nobilis judicio matris ſuperior eſſe: quæ quã ſplendidiſſimis nuptiis jungi puellam volebat. Tutores in ea re quoq; partium memores, ad ſuum tendere. Quum res peragi intra parietes nequiſſet, ventum in jus eſt, poſtulatu audito matris tutorúmq; magiſtratus ſecundum parentis arbitrium, dant jus nuptiarum. Sed vis potentior fuit, namq; tutores inter ſuæ partis homines, de injuria decreti palàm in foro cõcionati, manu facta virginẽ ex domo matris rapiunt. Adverſus quos infeſtior coorta optimatium acies, ſequitur accenſum injuria juvenem. Fit prælium atrox. Pulſa plebs, armata ex urbe profecta, colle quodã capto, in agros optimatium cum ferro igniq́ue excurſiones facit, nec ulla ſpecies cladeſq; belli abeſt, velut contracta civitate rabie duorum juvenũ, funeſtas nuptias ex occaſu patriæ petentium. Parum parti utriq; domi armorum belliq; eſt viſum. Optimates, Romanos ad auxilium urbis obſeſſæ, plebs ad expugnandam ſecũ Ardeam Volſcos excivere. Romanus, Volſcis profligatis, Ardeę turbatas ſeditione res, principibus ejus motus ſecuri percuſſis, bonisq; eorum in publicũ Ardeatium redactis compoſuit. Eat nunc Machiavellus & inteſtina arma laudet, quorum Ardeæ initium non aliunde, quàm ex certamine factionum ortum eſt. Quæ (ut inſigne T. Livii elogium hac de re non prætermittam) fuere eruntq; [illegible]bus

bus populis magis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbive, quam quę alia in deum iras velut ultima publicorum malorum vertunt. Nā (ut alio loco T. Quintius Flamininus apud eundem Livium dicit) diſcordia & ſeditio omnia opportuna inſidiantibus facit, quū pars, quæ domeſtico certamine inferior ſit, externo potius ſe applicet quā civi cedat. Hęc verba ſicuti longe alium autorem quàm Machiavellum habēt, ita ejus doctrinæ planè adverſantur. Itaque Machiavelli impudentiam mirari ſatis nō poſſum, qui in T. Livium commentationes edere auſus ſit, quem tam perverſe intelligeret, cujuſque menti contrarias prorſus interpretationes affingeret. Sed ut ex eodem præſtantiſſimo ſcriptore ſuperiora confirmem, orationis T. Q. Capitolini (quam ad recōciliandam ordinum concordiā ad populum habuit) eam partem adjungam quę ad hanc rem pertinet: hoſtes (inquit) non veſtrā ignaviam contemſere, nec ſuæ virtuti confiſi ſunt: quippe toties fuſi fugatiq, caſtris exuti, agro multati, ſub jugum miſſi, & ſe & vos novere. Diſcordia ordinum eſt venenum urbis hujus patrum ac plebis certamina: dum nec nobis imperii, nec vobis libertatis eſt modus: dum tædet vos patriciorum, nos plebejorum magiſtratuum, ſuſtulere illi animos. *Liv. 1 ann. lib. 34.*

Carthaginenſis verò florentiſſimę civitatis occaſ⁹, quę res magis cauſſa fuit, quàm civilis diſſenſio? Erant enim Carthagini duæ factiones, una Barchinorū, cujus Annibal cū omni Barchina familia erat: altera Hannoniorum. *Liv. Annal. lib. 21.*

Cete-

Ceterum occiſo Amilcare Annibalis patre, Aſdrubal ipſius gener, Barchinæ factionis opibus, quę apud milites plebemque plaſquam modicæ erant haud ſane voluntate principum imperio potitus eſt. Is quum ſub Amilcare imperatore belli artes didiciſſet, ut parem gratiam ejus filio redderet, eum vix dum puberē litteris ad ſe arceſſivit: & acta res in ſenatu eſt, Barchinis nitentib. ut aſſueſceret militiæ Annibal, atque in paternas ſuccederet op[illegible]. Hannon alterius factionis princeps ſententiam rogatus, ita cenſuit: Et æquum poſtulare

„ videtur (inquit) Aſdrubal: & ego tamen non

„ cenſeo, quod petit tribuendum. Quum admi-

„ ratione tam ancipitis ſententiæ in ſe omnes

„ cōvertiſſet. Florem ætatis (inquit) Aſdrubal,

„ quem ipſe patri Annibalis fruendum præbuit, juſto jure eum à filio repeti cenſet, nos tamen minimè decet juventutē noſtra promilitari rudimento aſſuefacere libidini imperatorum. Ego iſtū juvenē domi tenendū ſub legibus, ſub magiſtratib. docendū vivere æquo jure cū ceteris cenſeo: ne quā loq; parvus hic ignis, incendiū ingens exſuſcitet. Pauci ac ferme optimus quiſq; Hānoni aſſentiebātur. ſed ut plerunq; fit major pars meliore vicit. Miſſus Annibal in Hiſpaniā, primo ſtatim adventu omnem exercitum in ſe convertit, tū quod Amilcarem viventem redditum ſibi veteres milites crederent: tum propter eximias ejus virtutes. [illegible] Aſdrubale interemto, ſummā imperii ad eum exercitus ſummo omniū conſenſu detulit. Simul itq; imperator declaratus eſt.

eſt, Hannonis vaticinium eventu affirmavit. Pax enim fuit eorum bellorũ, quæ ipſius tandem Carthaginis excidio finita ſunt. Neq; aliunde hæc incendia orta ſunt, quam ex potẽtium factionibus, qui odio magis partium, quam cura Reipub. perpetuò alii in alios, Hānoniani in Barchinos, ſententiis & ſtudiis in ſenatu certabant: atque id potius agebant ut numero & ſuffragiis ſuperiores eſſent, quàm ut melior ſententia vinceret. Neq; unquã aliter evenit, ubicumque diſſidia vigent, nam factione & partium reſpectu (quæ ſemper offecere, officientq; publicis conſiliis) præoccupatæ mẽtes cõtra dicendi potius, quam ſalubris ſententiæ expediendæ cura ſtudioque ducuntur.

Avorum noſtrorum memoria Aurelianæ & Burgundicæ familiarum factiones quam fœda, quàm diuturna, incẽdia exitarunt, quibus Gallia ſexaginta annos & eo amplius, arſit: donec Burgundicæ domus ruina reſtinguerentur? Ludovicus dux Aurelianus, Caroli VI. frater unicus, pro ſymbolo vocem iſtam uſurpabat ex aleæ luſu ſumtam, mitto. Dux Burgundiæ Ioannes ſuum quoque aſſumſit, accipio: regis fratrem æmulatus, & ei parem ſe gerens, quum divitiis etiam ſuperior eſſet. Ex tam parvo initio pugnantium ſymbolorum, quæ lancearum ſuarũ ſupparis & verſicoloribus ſagulis militum inſcribebãt, velut ex ſcintilla, tantum incendiũ ortum eſt, tantum animorum certamẽ ut dux Burgundiæ Aurelianus ducem quovis modo in-

do interficere decreverit: & exequutus eſt. Aurel. ducis filii, quũ ut in ejus facinoris noxios animadverteretur, obtinere non poſſent, armis eam injuriam ulciſci ſtatuunt. Altera parte Ioannes copias colligit: ita propter duarum illuſtrium familiarũ certamina Gallia in duas partes diſceſſit. Aliquanto poſt Ioannes apud Monterellum ad Sequanæ, & Yonæ confluẽtes fœdè interemtus eſt. Hanc patris necẽ Philippus filius ulciſcens, fœdere cũ Anglis inito, illos in Galliam adduxit, cujus tertiã propè partem occuparant. Tandem inter eũ & Carolum ſeptimũ pax facta eſt. Sed Philippi filius Carolus regi Galliæ diffidens ob avita & paterna odia, Ludovicũ XI. adoriri conatus eſt: ſed ille Carolo longè ſolertior, tot adverſus eum hoſtes undiq; excivit, ut Burgundica domus oppreſſa male corruerit. En fructus diſſenſionum, quas Machiavellus tantopere commendat principi. Qua de re luculentũ Cominæi elogium extat. Dicit enim ille diſſenſiones ſerere facillimum eſſe, ſed in quibuſcunque provinciis illæ radices egerint, iis ingentium cladium, & ultimi exitii prænuncias eſſe, quemadmodum multis regnis & civitatibus ſæpe uſu venit.

Com lib. 2. cap. 5.

Inter cetera exempla ejus rei, quæ profert, Cominæ' Lancaſtricæ domus adverſus Eboracenſem cõtentiones in Anglia, quàm periculoſæ ſint factiones, documento eſſe teſtatur. Quum enim ſepties aut octies ſignis collatis certaſſent, ac variis prœliis cæſi eſſent octoginta ferme regiæ ſtirpis principes, & vulnerati capi-

Com lib. 3. cap. 4. & 7.

tum

tum magna vis, vix tandem Lancaſtricæ domus ruina diſſidium illud finitum eſt. Præterea ijs diſſenſionib. factũ eſſe ſcribit, ut multi ex Anglia proceres, & principes in exilium pellerentur; atq; inter alios vidiſſe ſequendã domus Lancaſtricę ducẽ ejus factionis principem, ſororium Edwardi IV. qui quum Anglia profugus in Burgundiam veniſſet, comitatum Caroli Burgundiæ ducis pedibus diſcalceatus, & ſine caligis ſequeretur, & oſtiatim ſtipẽ emendicaret. Ibi quoq; tragicos & luctuoſos exitus ducis Bervicenſis, Edwardi & Henrici regũ, principis Walliæ, Cloceſtriæ & Somerſeti ducum, commemorat: quos ſine horrore audire aut legere non poſſumus, quin inteſtina diſſidia, partes, & factiones, toto animo execremur.

Bello ſecundo Punico, quum ſimul creati conſules eſſent M. Livius & C. Claudius Nero, inter quos ante nobiles inimicitiæ erant, ſenatus veritus ne ex ipſorũ in magiſtratu ſimultatibus Reſpub. detrimentum acciperet, monuit eos, ut miſſo vere ac finito odio in gratiã redirent. Livius magis implacabilis erat, & nihil opus reconciliatione eſſe ajebat. Acrius & intentius omnia geſturos, timẽtes ne creſcẽdi ex ſe inimico collegę poteſtas fieret. Vicit tamen auctoritas ſenatus, ut poſitis inimicitiis, communi animo conſilioq; administrarent rempub. Meminerant enim quum tribuni militu quatuor eſſent T. Quintius Pẽnus, C. Furius, M. Poſthumius, A Corn. Coſ⁹, ignominiam & cladem acceptam ad Vejos

cena-

ſaminibus inter ſe imperatorum. Tendendo enim ad ſua quiſque conſilia, quum aliud alii videretur, hoſti ad occaſionem victoriæ locū aperuerunt. Idem etiam accidiſſe, poſtea recordabantur L. Virginio & M. Sergio tribunis militum, qui privatim alter alteri inviſi & infeſti Remp. in diſcrimen ad Vejos adduxerant. Sed maxime inſigne & recens exemplū clade Cannenſi in oculis erat, quæ duorum imperatorum Pauli Æmilii, & Terentii Varronis altercationib. & diſcordia accepta fuerat. His ergo exemplis adductus ſenatus, Livium & Neronem conſules hortatus eſt, ut ſimultates finirent, Reipu. quam ipſis periculoſiores. Illi tot principum civitatis conſenſu victi inimicitias depoſuerunt. Itaq. quum uno animo & ſumma concordia bellum gererent, Aſdrubalem ſexaginta millibus armatorum in Italiam ingreſſum, & caſtra Annibalis caſtris jungere parantem, cum omni exercitu deleverunt. Dux hoſtium Aſdrubal eo prælio occidit, & juſſu Neronis cōſulis ejus caput ante hoſtium ſtationes projectum eſt. Eo viſo Annibal, tanto ſimul publico familiarique luctu, agnoſcere ſe fortunam Carthaginis fertur dixiſſe, cujus fratris mortem luctu proſequentem, & Romanam conſtantiam mirantem ſic inducit Horatius:

Horat. li. 4. Carm. Od. 4.

Merſes profundo, pulchrior evenit:
Luctere, multa proruet integrum
Cum laude victorem, geretque
Prœlia conjugibus loquenda.

Cartha-

Carthagini iam non ego nuncios
Mittam ſuperbos, occidit occidit
Spes omnis, & fortuna noſtri
Nominis, Aſdrubale interemto.

Itaq; M. Livii & C. Neronis reconciliatio urbi atq; imperio ſaluti fuit: ut ſicuti antea Pauli Æmilii prudentiſſimi, & Terentii Varronis temerarii ducis, certaminibus Reſpublicæ propè ad ultimum diſcrimen adducta & imperium prolapſum erat: ita hęc concordia cõſilium, non tantum labantem fortunam populo Rom. ſuſtinuerit, ſed etiam paulò ante ſtratam humi, & afflictam rem Romanam erexerit ac ſuſtulerit, contusa Annibalis & Pœnorum ex proſperis prœliis ad Thraſymenũ & Cannas ſuperbia. *Concordia Reipub. utiliſſima.*

Quare concordiã, non diſſenſionem, Reipublicę utilem & ſalutarem eſſe his exemplis liquet. Atq; in eam ſententiam memorabilẽ Fabii maximi Rulliani ad populũ Romanum orationem attẽdere, operæ pretium eſt. Eum quum Quintũ conſulẽ populus cũ L. Volumnio diceret: Fabius, Dii approbẽt, inquit, quod “ agitis aucturiq; eſtis Quirites. Ceterum quo- “ niã in me, quod vos vultis, facturi eſtis, in col- “ lega ſit mecũ apud vos gratiæ locus P. Decium “ expertũ mihi concordi collegio virum cenſu “ ea & duobus ſimul conſulatibus geſtis, quaſo “ mecum conſulem faciatis. Quippe hunc ſene- “ ctutis meæ adminiculum fore: nihil concordi “ collegio firmius ad rempubl. tuendã eſſe, no- “ vo imperii ſocio vix jam aſſueſcere ſenilẽ ani- “ mum poſſe: cũ moribus notis facilius ſe com- “ munica-

municaturum conſilia. Subcripſit orationi ejus conſul cum meritis P. Decii laudibus, tum quæ ex concordia conſulum bona, quæq; ex diſcordia mala in adminiſtratione rerū militariū evenirent, memorando & admonendo Decium Fabiumq;, ut uno animo uno mente viverent. Ceteris verò nō juſta tantùm ſuffragatio viſa, ſed tanta populi lætitia & gratulatio fuit, ut quum omnes centuriæ Q. Fabium, P. Decium conſules dicerent, præciperetur victoria animis, triumphusq; non bellum decretum conſulib. videretur. Tantum in concordia ſpei vel momenti ad Rempublicam egregie belli ac domi gerendam ponebant.

Romanis Vejos obſidentibus, quum accepta apud Vejos calamitas, & horæ momento agger, vineæque longi temporis opus incendio hauſta eſſent, neq; operibus reparandis, neque ſtipendio militibus perſolvendo (quibus paulo antè æra publicè conſtituta erant) ærariū ſufficere poterat. Ea res quū mœſta jā omnibus, ſenatui curam metumq; injeciſſet, repente iis quibus cenſus equeſter erat, equi publici non erant aſſignati, concilio prius inter ſeſe habito, ſenatum adeunt, factaque dicendi poteſtate, equis ſe ſuis ſtipendia facturos promittunt. Quibus quum ampliſſimis verbis gratię ab ſenatu actę eſſent, famaque forum atq; urbem pervaſiſſet, ſubito ad curiam fit concurſus plebis, pedeſtris ordinis ſe aiunt nunc eſſe, operamq; Reip. extra ordinem polliceri, ſeu Vejos ſeu quo alio ducere velint. Tum vero jam ſuperfundenti ſe lætitiæ

nitiæ vix temperatum eſt. Non enim ſicut equites, dato magiſtratibus negotio, laudari juſſi: neq; aut in curiam vocati quibus reſponſum daretur: aut limine curiæ continebatur ſenatus: ſed pro ſe quisque ex ſuperiore loco ad multitudinem in comitio ſtantem, voce manibusq; ſignificare publicam lætitiam: beatam urbem Romanam, & invictam & æternam illa concordia dicere: laudare equites: laudare plebem: diem ipſum laudibus ferre: victam eſſe fateri comitatem, benignitatemque ſenatus, certatim patribus plebique manare gaudio lacrymæ, donec revocatis in curiam patribus, ſenatuſconſultum factum eſt, ut Tribuni militares, concione advocata, peditibus equitibusque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerēt ſenatū fore, ſcilicet hæc univerſi ſenatus populique R. de concordia ordinum ſententia erat: ne dum ut factiones partium utiles eſſe crederent.

Verumtamen, etſi concordia civium Reip. incolumitatem nitie xiſtimem, nō propterea neceſſe eſſe judico, ut quicunq; Rempub. capeſſunt per omnia & ingenio & oratione ſint ſimiles. Exiſtere enim in eadē Repub. faciles & graves, comes & triſtes, ſeveros & lenes, Appios & Poplicolas, Catones & Cæſares, utile eſt. Vt enim in fidibus, ſi nervi omnes ſimilē ſonū ediderint, harmonia nulla eſt. ſed ex diſſimillimarū vocum moderatione concentus congruens, & cōcors efficitur. Ita q ad Remp. adminiſtrandam vel ad principis conſilium adhiben-

adhibentur, ſi nihil inter eorum ingenia & habitus animorum interſit, nihil admodum amplum aut quod e Rep ſit, prǽſtare poterunt. Sin vero in rebus deliberandis & conſiliis capiendo ita diverſis moribus ac judiciis comparati ſint, ut in eundem omnes ſcopum, publicum videlicet bonum collimen, longe certior clariorq; rerum & cauſſarum veritas ex illa ſententiarum diſſimilitudine, & velut concordi diſcordia emergit, quam ſi abſq; alla varietate omnes idem atq; unum ſentirent. Itaque in ſumma quaq; civitate ubi cives cum civibus de virtute certant, diſſenſio hæc ſalubris eſt: neque olim Romana civitas, nondum publica jurgia, odia ſimultates, ſeditiones, experta civilis tamen hujus diſcordię expers erat: ſiquidem Tullo. Hoſtilio Roman. regi credimus. Is enim Metio Fufetio Albanorū dictatori diſſidia exprobrāti ita reſpondit: diſſenſiones quas nobis Fufetio objicis, ad ſalutem Reipub. conducunt, non perniciem. Contendunt enim Romani utri, plus ei proſint,
„ ſint, majores an juniores, indigenæ an advenæ.
„ næ. Ac quū imperator duæ dotes adeſſe de-
„ beant, in bello virtus, in conſiliis prudentia:
„ non factione cum factioſis, ſed cum ſtrenuis
„ virtute, cum ſapiētibus ſolertia & prudentia,
„ certamus. Hæc igitur in conſultationibus o-
„ pinionum & ſententiarum diſcrepantia, in
„ Reip. ſalutem tendentium, jucundiſſimam ex
„ rerum diſſimilium conſenſu & cōcordia harmoniam efficit.

Priuſquam hoc argumentum finiam, illu-

ſtre

tre unum teſtimonium Cominæi (cujus au
toritatem plurimi facio) hic addam. Is, eadē
de re agens ita ſcribit: atque etiam agam de factionibus & partibus (inquit) periculoſiſſimæ ſunt præſertim nobilibus, qui ad eas alendas plus æquo proni ſunt. Si quis forte dixerit, fore ut hac ratione nova intelligant, & utraque pars alterius metu contineatur: equidem facile patiar, ut princeps adoleſcens ejuſmodi ſimultates inter mulieres nobiles ſuſcitet. Ita enim habiturus eſt ridendi, & ſui oblectandi materiam, & omnia earum arcana nudabit. Verum alere diſſidia inter homines (præſertim principes & magni animi viros) ita periculoſum eſt ut nihil amplius eſſe poſſit. Hæc Comminæus. Ego verò quod ad nobiles fœminas attinet, malim inter eas tale certamē incidere, quale incidit olim inter Romanas mulieres. Romæ ad ædem rotundam Herculis ſacellum pudicitię patricię erat, ubi nulla, niſi ſpectatæ pudicitię matrona jus ſacrificandi haberet. Eò ingreſſam Virginiam Auli filiam patriciam plebejo nuptam L. Volumnio conſuli, matronæ quòd è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerant. Brevis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorū exarſit: quū ſe Virginia & patriciam, & pudicam in patriciæ pudicitiæ templū ingreſſam: & uni nuptam ad quem virgo deducta ſit: nec ſe viri honorúmve ejus ac rerū geſtarū pænitere verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico Longo ubi habitabat, ex parte ædiū quod ſatis eſſet, loci modico

Com. li. 6. 13.

Factiones inter fœminas ridiculæ.

Liv. Annal. lib. 10.

modico ſacello, excluſit: aramq; ibi poſuit: & convocatis plebejis matronis conqueſta injuriam patriciarũ, hanc ego aram, inquit, pudicitiæ plebejæ dedico: vosq; hortor, ut quod certamen virtutis viros in hac civitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas ſit: detisq; operam, ut hæc ara, quàm illa, ſiquid poteſt, ſanctius & à caſtioribus coli dicatur. En dignum fœminis probis & honeſtis certamen, ut quemadmodum virtutis inter viros æmulatio eſt, ſic inter mulieres pudicitiæ ſit. Sed multo aliarum rerum inter matronas nobiles hodie contentio eſt. Neq; enim de rebus ad pudorem ſanctitatem fœminarum pertinentibus, ſed de ornatu, cultu, munditiis, inter ſe certant: quæ elegantius ſaltare, pſallere, fucare ſe & comere docta ſit, & altera agere. quæ mulieres non in ſacellum pudicitiæ patriciæ, neq; in aram plebejæ pudicitiæ ſed longe diverſo itinere deducunt.

XXXI. THEOREMA.

Civiles ſeditiones ac diſſenſiones utiles ſunt: minimè verò damnãdæ.

Comm. li. 1. c. 4.

LONGE *aliter ac multi opinantur* (inquit Machiavellus) *affirmo diſſenſiones, ac ſeditiones civiles bonas atque utiles eſſe, ac per eas Romanos in tantam imperii magnitudinem faſtigiumque aſcendiſſe, in quod olim evecta eſt. Scio nonnullos*

eſſe,

eſſe, qui virtute bellica & ſecundæ fortunæ flatu eò perductam eſſe exiſtiment: ſed illi non ſatis reputant rem militarem ſine aliquo more, ſine diſciplina, adminiſtrari non poſſe: atq; recta diſciplina bonisque moribus ferè proſperam fortunam fieri. Iã verò certũ eſt è ſeditionibus natos eſſe bonos mores, & præclara inſtituta, quæ Romæ viguerunt. Denique egregia facta aut exempla veterum Romanorum ex eo fonte nimirum ex ſeditionibus manaſſe. Præclara enim exempla ex recta educatione proficiſcuntur, recta educatio ex bonis legibus atq; inſtitutis: bonarum verò legum cauſſæ ſeditiones ſunt atq; inteſtina diſſidia, quæ à multis nimium temerè damnantur.

VTINAM Machiavellus ceteriq; ejus ſectę, quibus ſeditiones utiles & fructuoſæ videntur, eas cũ omni utilitate, quæ ex ijs percipi poteſt, ſibi ſervaſſent & ſuis, neq; ejus malitabem, veluti peſtifero contractu aut afflatu, finitimis impertiviſſent. Gallia quidẽ non tantùm facilè ſed etiam libẽter caruiſſet diſſidijs & civilibus bellis, quibus tantum ſanguinis domi perditũ, tot everſæ domus, tot calamitates invectæ ſunt: neq; Machiavellitas tranſgredi Alpes, propterea neceſſe erat, ut inter nos ſeditiones ſererent. Id ſi ita eſſet, tam deformem Galliæ ſpeciem, tot vulneribus laceratæ, & pluſquam dimidia viriũ parte detracta, miſerijs & macie peremtæ, qualẽ hodie cernimus, non videremus: neq. infeliçis populi reliquias tot añorum cladibus exhauſtas, & ad tantas rei familiaris anguſtias, tantamq; rerum omnium inopiam redactas,

ut nihil reliqui præter terram nudam, ac vaſtam habeant. Inteſtinis enim diſcordiis Reipubl. opes adeo attritæ ſunt, ut cultura agrorum & cõmerciorum libertate turbata (quibus duobus, uberrima rerum omnium copia quæ ad victum hominum cultumque pertinent, paratur) clariſſimis & opulẽtiſſimis quibusq; domibus, pudẽdam ad inopiam delapſis, regnum ex florentiſſimo egẽtiſſimum factum, ne nomine quidem regni dignum ſit. Vt enim ſylva, quæ proceriſſimis quibuſq; & eminentiſſimis arboribus exſciſſis, ſentes tantùm & rubos humiles alit, non ſylvæ aut nemoris, ſed dumeti modò aut vepreti, nomen obtinet: ita regnum aut civitas, in quib. nobiliſſimis & vetuſtiſſimis familiis egeſtate perditis ac extinctis, nihil præter nomen & deformes ruinas ſupereſt, deſertæ cujuſdã ſolitudinis aut Cyclopicæ barbariæ poti' quam regni aut Reip. nomen meretur.

Civiles diſcordiæ publicas & privatas opes exhauriũt: agriculturæ cõmerciorumq; uſu ſublato.

Porrò argumentum quo Machiavellus abutitur ad ſeditiones probandas, non modo fœdum ſed etiam ineptum eſt. Nã ſi ſeditiones aliquando non proprie cauſſam, ſed occaſionem præbeant bonis legib. atq; inſtitutis condendis, an continuò ſequitur bonas eſſe? Ea ratio ſimillima eſt, philoſophi cujuſdam argumento (quod ab Agellio deridetur) qui defendere conabatur febrem quartanam bonam & utilem eſſe, quòd ſobrios & temperantes homines reddat, efficiatque, ut cibo & potu abſtinenter & moderate utan-

tentantur. Ejuſcemodi ſeu philoſophaſtri, ſeu ſophiſtæ, qui abſurdas opiniones invehere amant, digni ſunt, qui ablegentur ſine ullo reſponſo cum ſuis ſeditionibus & febribus quartanis, ut ex illis, fructus quos venditant, capiant. At nũquid communi proverbio fertur ex malis morib, enatas bonas leges? Quid tum? Quis inde efficiet ut mali mores boni ſint, id eſt, lucem tenebras, aut tenebras lucẽ vocemus? Nemo eſt tam imperitus, quin ſciat leges à legumlatoribus ſcriptas, & latas ad mores corrigendos & caſtiganda vitia. Vbi nihil contra morem peccatur, ubi nulla libido eſt quę coerceatur, nullis legibus opus eſt. Sicut.n. (ut inquit Cato) ante morbos neceſſe eſt, cognitos eſſe quàm remedia eorum: ſic cupiditates prius natæ ſunt: quàm leges quæ iis modum facerent. Itaq; vitia & libidines bonis legibus certè occaſionem præbẽt: principes tamen, juris æqui conditores & legumlatores, earum veræ cauſſæ ſunt: ita ut nemo ſanus, propter ea flagitia & pravas cupiditates bonas & laudabiles eſſe, dixerit.

Præterea ne id quidem, quod Machiavell' pro conſeſſo aſſumit, uſquequaq, & perpetuò verum eſt. Seditiones à duobus Gracchis Romæ cõmotæ, quibus tam multi mortales abſumti ſunt, quas bonas leges dedere? Meritã quidem utrique necem attulere, ſed nullius bonę legis aut ſanctionis cauſſę fuerũt. Quomodo enim potuiſſent, quum ad leges iniquiſſimas ferendas, & poſſeſſores ſuis ſedibus

pellendos, eſſent comparatæ? Nam Tiberius Gracchus ſeditioſis actionib. eò tendebat, ut legem agrariam invitis omnibus bonis perferret. Nequis videlicet ex publico agro plus I. iugera poſſideret..i.e., ut q nullū habuerat agrū, haberet. qui autē habuerat, amitteret, atq; in eum furorem exarſit: ut Octavio collegæ pro bono publico ſtanti, imperiū abrogaret: triumviros agris dividudis coloniis deducendis, crearet ſe ſocerumq; ſuū, conſularem Appium & Gracchum fratrē. Itaq; tot indignitatibus graviter cōmoti ſenatus optimates, atq; equeſtris ordinis pars melior & maior, & intacta pernicioſis cōſiliis plebs, autore P. Cornelio Scipione Naſica, irruerunt in Gracchum in Capitòlio, & interfectū in flumen proiecere. Paucos pòſt annos C. Gracchus eiuſdem exempli tribunatum ingreſſus, eandem legem agrariā, quam frater eius tulerat, promulgare conatus eſt: mox etiam alterā non minus pernicioſam, quia equeſtrem ordinē, tunc cum ſenatu conſentientem, corrumperet, ut ſexcenti ex equitibus in curiam ſublegerentur: & quia illis tēporibus CCC. tantùm ſenatores erant, IↃ. C. equites trecentis ſenatoribus admiſcerentur, id eſt ut equeſter ordo bis tātum virium in ſenatu haberet, factio haud dubia Gracchi, cuius beneficio in curiā venirent. Verùm quum ea lex nobilitatis opprimēdæ eſſet, Gracchi actionib. obviā iit. Itaq; L. Opunius Conſul ex s.c vocato ad arma populo C. Gracchu cum M. Fulvio Flacco cōſulari ac triumphali viro, quē Gracchus

in locum

in locũ Tiberii fratris III. virũ nominaverat, ſociũq; tribunitię poteſtatis aſſumſerat, morte affecit. Deniq; Gracchus, Tiberii Gracchi ſummi viri filios, Africani nepotes, viros optimis ingeniis malè uſos, agrariç cõtentiones perdiderũt: nihilq; aliud ex peſſimis legib. cõſequuti ſunt præter immaturã, & violentam mortem, cum multorum civium pernicie.

Dion. in Auguſto

Hoc igitur initio, in urbe Roma civilis ſanguinis facto, diſcordiæ ſequentes civium, nõ iure & conditionibus, ut antea, ſed ferro dijudicatæ: preſertim quæ ex Octavii, Lepidi, & Antonij triumvirorum ſocietate erupuerut, quid addiderunt Reipubl.? Quid? niſi longam malorum ſeriem, diuturna bella civilia, infinitas proſcriptiones & civium cędes, inopiã & rapinas provinciarũ? poſtremò libertate oppreſſa verſum ſtatum civitatis, & in Reip. ruinis extructum principatum? Nã etſi provincię ac ſubjectæ Rom. imperio gentes, eum rerum ſtatum non abnuerunt, neq; plurimum ex ea mutatione incõmodi accipere viſæ ſunt, quia bonus ac moderatus princeps Auguſtus obtigerat: paulo pòſt tamen ſub aliquot principibus, qui Auguſto ſucceſſerunt & tyrannicæ dominati ſunt, (Tiberio videlicet, Caligula Claudio, Nerone, Othone, & Vitellio) bona libertatis in caſſum differere, & mala ſtatus in deterius verſi, ſentire cœperunt.

Herod. lib. 5.

Herodianus ſcribit Græcos eouſq; diſcordia ſua & civilib. bellis redactos, ut dum eminentiſſimum quemq; tollere è medio conantur, & ſeditiones inter ſe agitant, non glori-

ſas quum has contentiones, quæ ultro inter concordes ſtruendæ erant, inter diſcordes opportunas ſuis rationibus judicaret, ſtudioſe illas aluit & auxit, donec univerſam Galliam Romano imperio adjügeret. Quam quum in provinciæ formā redactā, ut ditiſſimā omnium provinciarum Romani exiſtimabant, ita ex ea ingens vectigal capiebant. Itaq; ex quo in jus Romanorum conceſſit, tanta tributorum & fœnoris ſævitia, à præſidibus Romanis vexata eſt, ut ſeditiones execrari & priſtinæ libertatis meminiſſe ſæpius cogeretur. Sed latrociniis & rapinis honeſtum titulum Romani prætendebant: Nimirū egeſtate atq; inopia Gallos in obſequio, ac fide continendos, ne adverſus Romanos, multis bellis expertos, ac ſæpe etiam victos, rebellionem meditarentur. En ſeditionum fructus?

Decemviri, Romę juri condendo pro conſulibus creati, Rempub. occupare, & magiſtratum ultra legitimi imperii tempus continuare conati ſunt. Neque ad ea quæ moliebantur, quidquam magis idoneum repererunt, quàm ſeditionem. Quamdiu enim inter patres & plebem diſſidia & certamina fovere potuerunt, tam diu eorum tyrannis firma & valida ſtetit. Sed ſimulatque Decemvirorum ſævitia ordines redire in concordiam ſubegit, eorum imperium extemplo diſſolutum eſt. Hoc verò exemplo, vix ullum aptius eſt ad confirmandum Machiavelli præceptum, ſi ſpectemus eum finem, quem ipſe ſibi propoſuit, nimirum ut tyrannici prin- *Dionyſ. Halyc. lib. 11.*

muneribus adhiberentur: cuiuſmodi fuere, Q. Cincinnatus, M. Regulus, Paulus Æmilius, qui quum pauperrimi eſſent, res tamen maximas geſſerunt. Experientia quidem & ipſa perpetuò docuit, docetq́; ſuaviores ex paupertate, quam ex opulentia fructus percipi: & populum divitiis atque otio luxuriantem ad res novandas & exuendam fidem ferè proclíviorem eſſe. Quamobrem ei malo ſalubre remedium eſt, ut ſubditi inopia cohibeantur, ne vel ſeipſos vel alios nimiis opibus corrumpant.

HOc præceptum ejus conſilij, quod Guimandus Egidio dedit (qui Rom. imperatoris legatus Sueſſionum urbi & finibus cum imperio præerat) ſimillimum eſt ac propè geminum. Childerico IV. Francogalliæ regi, hic Guimandus, nobilis eques Gallus, prudentia inſignis & manu ſtrenuus, intimus amicitię & conſiliorum erat. Rex aliquandiu luxui ac voluptatib. deditus, ut libidines expleret, ingẽtia & iniqua tributa populo indicere coactus eſt. Id graviter tulere Francogalli, qui tum aſpero & duro ingenio erãt (ut inquit hiſtoriæ ſcriptor) itaq́; regem capere & in cuſtodiam tradere, juvenes verò & pravos conſiliarios, quos ſecum habebat, ab ipſius latere & conſuetudine arcere ſtatuunt. Id ubi Childeric⁹ cõpetit, ſciſcitatur ex Guimãdo quid facto opus ſit. Ille ſuadet, ut fuga ſibi conſulat, & iræ Francorum & tempori cedat: ſe interea dum ipſe abeſſet, placaturum animos & curaturũ, ut ab exilio revocetur. Tum annulo in duas partes fracto, alteram partem regi tradens,

Annal. in ann. 468.

rex Childerice, inquit, quum alteram hujus annuli partem, quam mihi ipſe adſervo, ad te mittam, eo tu indicio & ſigno cognoſce intutum tibi reditum in regnum patere. Childericus igitur ad Thuringiæ regem perfugit, eo abſente Francogalli Ægidium majoris Galliæ partis præſidem (quam etiam tum Romani tenebant) regem ſibi præficiunt. Is Guimandum, cujus ea tempeſtate prudentia inclyta & celebris erat, arceſſitum ad ſe inter amicos accipit, & in conſilium adhibet. Guimand. verum animum diſſimulando, apud Roman. præſidem novem annorum ſpacio ita dextre ſe geſſit, ut fidei tamē benevolentiæq; in Childericum nunquam oblitus ſit. Nam inter cætera quæ huic novo regi perſuaſit, admonuit, Gallorum ingenia non niſi ſævo & duro imperio poſſe ſubigi, proinde videret ne diteſcerent: illos inopiam moderatius quam abundantiam laturos: quippe Gallos bonis intemperanter abuti & laſciviæ otio, ubi effuſe affluant opes, & rebellionem moliri, conſueſſe. Tam callido conſilii commento (cujus exitū talē expectabat, qualis accidit) Roman. præſidē facile adduxit, ut ingentibus tributis & oneribus novis Gallos gravaret, & poteſtatem in ſuperbiam ac ſævitiam verteret. Itaq; Frācogalli cōſilio & occulta factione ipſius Guimandi, Childericum regem ſuum communi conſenſu revocarunt, cui alteram annuli partē quam ſibi ipſe aſſervarat, Guimand. remiſit. Regi redeunti nobiles Galli Franciq;, qui obviam gratulatum Barium uſq; proceſſerant,

cum

eum honorificentiſſimè exceperunt. Ipſe vero, ſublatis tributis ac vectigalibus novis, ex eo ſapienter & moderatè ſe geſſit: ac e Sardanapalo & deliciis effæminato rege egregius ac ſtrenuus princeps factus, è Romanorum ſervitute Galliam (cuius illi maiorem partem occupabant) vindicavit in libertatem, & regni Fraco-gallici fines lõgè lateq; propagavit. Quare vel ex hac una hiſtoria ſatis liquet, ſive Machiavelli Præceptum, ſive ei compar conſiliũ Guimãdi, ſicut Egidio exitioſum fuit, ita ſemper fœdum inceptu, fœdum exitu fore.

Iam vero ne ſemper exemplis, ſed aliquando argumentis, pugnemus, nemo mihi (opinor) negaverit utilius eſſe regi, ut divitiis & opulentiæ alicuius provinciæ, quam ſterilis & inopis, principatum obtineat. Quum enim principis magnitudo & potentia populi multitudine nitatur, arida & inops regio, neque magnum populum capere, neque alere poteſt: ea ſuppeditando, quæ ad victum cultumq; pertinẽt, fruges, vina, herbas, pecunias, ceteraq; ad vitam tuendam neceſſaria. Deniq; ad regni opes tuendas tenendas, atq; amplificandas, divitiis atque omnium rerum copia nihil aptius eſt. Neque propterea quòd alicubi Machiavellus de bello agens, falſum eſſe aſſerit quòd vulgò dicitur, pecunias nervos eſſe belli, ideo minus hoc verum eſſe putandum eſt. Nam ut verum ſit, (quod Machiavellus inepta quidẽ & intempeſtiva ſuavitate, veluti novũ & ſingulare affert) nõ pecunias, ſed ſtrenuos milites belli eſſe nervos

Principis potẽtia & opes in divitiis ſitæ ubertate & opulentia ſitæ ſunt.

torpeſcerent tamen iſti nervi, neque præclari quidquam ederẽt, niſi pecuniis, veluti fomento quodam & calore adhibito, exitarẽtur. Itaque etſi pecuniæ nervi belli non ſunt, quia per ſe ac ſponte nuſquam movẽtur, adminicula tamen ſunt, quibus nervi ipſi impelluntur: ſine quibus milites nihil agerẽt, aut certè ſine mercede rebuſq; æqualis cum pecunia pretii, ſine victu, ſine cultu, ſine armis. Nam ſi quis objecerit extitiſſe atq; eſſe gentes aliquas inopes ſimul ac bellicoſas, quarum opes non divitiæ, ſed virtute animi & duritia corporis, cenſentur (quales videri poterant Alandri Magni tẽporibus Macedones, qui collati cum ceteris Græcis egentiſſimi erant. Perſę etiã & Medi: hodie vero quoq; Scythæ ac Tartari: & ante centum annos Helvetii) plurima habeo quæ reſpondeam. Primum non nego horridę & infrugiferæ regionis incolas natura bellicoſos eſſe poſſe, ſicut fere Septentrionales ſunt, inter quos numerãtur Macedones, Scythæ ac Tartari: imò Helvetii quoq; ipſi & Germani in Septentrionem vergunt. Sed Martia hæc indoles paupertati minimè tribuẽda eſt. Nam in Africa, America, multis Aſiæ locis, inſulisq; plurima ſunt gentes imbelles, ſimul atque inopes. Neq; gentes illas natura bellaces, ſi ex egentiſſimis opulentæ in ſua terra evaderent, virtutem amiſſuras puto. Helvetios quidem hodie in ſummis opibus nihilo minus fortes ac ſtrenuos prœlio cernimus, quã quum ante centum annos ducem Burgundiæ ad Moratum fuderunt; quo tempore adeo di-

deò divitias ignorabant, ut plurimi eorum vaſa argentea à ſtanneis dignoſcere non poſſent, ut ſcribit Cominçus. Macedonum quoq; induratam aſſiduis bellis virtutem divitiæ, quas immenſas ſubacta ductu, & auſpiciis Alexandri Aſiã cumularunt, nõ fregere, Romani quũ ſub initia & incrementa urbis pauperrimi eſſent: creſcente tamen in dies publica & privata omnium fortuna, neq; timidi ex fortibus, neq; ignavi ex ſtrenuis facti ſunt. Itaque neque regionis miſeria, neq; terræ infœcunditas, populum fortem & bello invictum reddit, ſed fortè cœli natura atque indoles, quæ multum adjuvari videtur, quum regio veterẽ egeſtatem nova opulentia commutat.

Dives Publicum eſſe quàm privatos præſtat.

Hic ſi quis mihi rurſus objecerit, plurimos & principes, & privatos homines ſumtuoſos divitiis per turpitudinem, & flagitium abuti ut Caligulã qui ſexagies ſepties millies mille aureos & quingenta prætereà millia, non toto vertente anno abſumſit: ut Iuliũ Cæſarem qui ingentes theſauros, quos ex Galliæ manubiis congeſſerat, largitionibus immenſis effudit, multosque alios (huic ego bifariam reſpondeo. Primùm enim quis inde colligat pecunias idcirco malas eſſe, quia iis nõnulli abutantur? Nam neque ſi quibus divitiæ ludibrio fuiſſe videntur, nulli contrà ſunt, qui iis honeſtè utantur. Præterea concluſionem hoc loco à ſpecie ad genus valere poſſe nego. Nam utilius quidem fore Reipub. haud negem, ſi in ea plures domus extiterint mediocribus copiis inſtructæ, quàm ſi paucæ

fuerint

fuerint divitiis aſſueti. Immodica enim ſæ-
pe opum abundantia poſſeſſorem temp[illegible]
tiæ fines transilire ſubigit, & in exitium [illegible]
hit. Sed ut demus nimiam exuberantiam o-
pum ſingulis & privatis hominibus [illegible]
& noxiam eſſe, univerſæ tamē provinciæ aut
civitati obeſſe eam poſſe non ſequitur: imo
quo ditior fuerit, eò validiore fore, ſi mo[illegible]
ita opibus ſit commune valeat, ut ſinguli [illegible]
priis ac privatis pecuniis, nō abutantur. Quod
quidem periculum facile vitabitur, ſi nō tan-
tum illi bonis legibus & magiſtratibus retine-
tur, ſed etiam ſi ſinguli non privatum [illegible]
modi facultates, ſed mediocres, & ut cuiuſq;
ſors & dignitas feret, fortunas & co[illegible]
bebūt. Nā ſicuti omniū rerum, ita facultatū,
modus eſt optimus: quando etiam earum [illegible]
[illegible] ad virtutem aſſequenda & [illegible]
dam [illegible] nimiæ ſæpius præcipites & per-
nicioſæ ſunt: ut Cæſaris ætate multis [illegible]
contigit. Quum enim illis divitiis ſuper[illegible]
infimos & impares eorum [illegible]
& bonis artibus ad luxum & rerum [illegible]
ſtudium inflexerunt.

Ceterum quum dico immodicas opes ſ[illegible]
us ſingulis pernicioſas eſſe, ne [illegible]
ipſius perſonam excipio. Neq; enim [illegible]
ſtum aut utile eſt, principē [illegible]
re opes immenſas & ingentē [illegible]
quæ vel hoſtilis avaritiæ [illegible]
bre, vel [illegible] ipſius morte [illegible]
mina futura ſint. Fere enim [illegible]
pū malis potius quàm bonis [illegible]

[illegible]

gerebant. Illud vicies ac ſepties millies 11. s. congeſtū à Tiberio & relictum, quid profuit? Quid, niſi ut Caligula per omne dedecoris genus immanes pecuniarum effuſiones faceret, quas ſ. ſtrus non videbatur, niſi paratas opes reperiſſet. Et quas reliquit Carolus, cognomento Sapiens, rex Galliæ, cuius fuerunt ut inter fratres, odia & ſimultates ſererent. Nam quum eum theſaurum Ludovicus dux Andium invaſiſſet, ducem Biturigum & Burgundiæ animos offendit, & à ſe alienavit: qui & ipſi ut avaritiam explerēt, per omnia vectigalium & rapinarum genera in populi fortunas ſævierunt. Sed ipſe Andicus illis opibus quò uſus eſt? Vt ſe & illas in regnis Siculo & Neapolitano ſubigendis perderet. Nimiæ divitiæ Crœſum regem Lydorum ad bellum Cyro inferendum impulerūt, ut ſuas ipſe opes everteret, ſicuti fecit. Immenſa vis auri & argenti Perſeo Macedoniæ regi, fiducia, virium, ad ſuſcipiendum adverſus Romanos bellum animos fecit, eū q; ac regnum eius in ultimū diſcrimē adduxit. Quare neq, bonū neq; utile principi eſt, ut theſauris cumulādis & recōdendis ſtudeat. Quorſum igitur hæc pertinēt? Principēne ergo nulla egeſtate cōſpicuum eſſe oportebit? Minime vero, ſed opulentū & divitē, neq; enim aliter hoſtiū vim atq; impetū propulſare poſſet. Sed ipſius theſauros in ſubditorum pecuniis atq; loculis ſitos & recōditos eſſe ſatius eſt. Ita q; principi danda erit opera ut ſubditi in pace tuta & tranquillo otio fruantur & ditescant: urbibus ſua libertas, ſua jura & commoda, ſerventur: libera

Theſaurus principis certiſſimus in ſubditorum loculis.

in loculis ſubditorum cōdiderit. Quum enim ceteris quæſtoribus, & præfectis ærarii, regii ſtipendia de publico aſſignari ſoleant (prætérquam quòd callide interverſis ſæpe & corraſis a plebe pecuniis, nec opinante principe, publico peculatu ſe paſcunt) quæſtores iſti de quibus agimus nullam operę mercedē à principe flagitant: ex ærario non furantur: in eorum manibus tutius ſervantur pecuniæ publicæ, quàm in fiſco principis. Itaque veræ ac certæ principis opes, & propè extra omnem periculi & jacturę aleam poſitæ, in ſubditorū divitiis ſitæ ſunt. Nam quæ ex publicis vectigalibus & tributis quæruntur, pecuniæ, poſſunt vel quæſtorum negligentia dilabi, vel eorundem fuga aut perfidia averti, vel bello aut naufragio, aut quocunq; alio caſu perire: theſaurus verò quem populus penes ſe habet, his tot caſibus obnoxius non eſt. Quamobrē nulla ratione opes ſuas augere princeps meliùs poteſt quā populū ſibi cōmiſſum clemēter habeat, eumq; tēperata & ſalubri cura ac levamentis onerum diteſcere per otium ſinat. Ad hunc modum Veneti, reipoliticæ peritiſſimi, Remp. ſuam adminiſtrant, quippe apud eos capitale eſt, de publico ęrario ſeu theſauro inſtituēdo verba facere: ceterum cives copiis familiaribus adeo amplis ſunt, ut Reſpublica inopia laborare nequeat.

Paupertas ad res novas molien-das impellit.

Superioribus argumentis Machiavelli dogma ſatis mihi confutaſſe videor, ac docuiſſe principi utilius eſſe ad firmandas ſui ſtatus opes ſubditos divites quàm inopes habere.

Nam

ſeo, ſi res poſtularet, quæ inopiam multarum diſſenſionum bellorumq; civilium cauſſam & originem extitiſſe demonſtrent. Romæ crebras ſeditiones plebis accidiſſe legimus ob ſævitiā fœneratorum, & caritatem annonæ. Ejuſmodi in Gallia motus ſæpe coorti ſunt. Nam regnantib. Philippo Auguſto, Ludovico, cui Divo cognomen fuit, Ioanne, & ſæpe alias, quū Iudęi & Itali menſis publicè poſitis fœnus in Gallia exercerent, & plebem uſuris obruerent, ideo regno pulſi ſunt. Factiones Mallealiorū (Maillotinos vulgò vocabāt) eorumq; qui verſicolores cucullos geſtabant, & ſimilia vulgi irritamēta & ſeditionum faces, non alio fundamento nitebantur. Homines enim egentes ac viles, autores, ſemper & concitatores ejuſcemodi turbarum erant. Imò quum Gallia Romano imperio ſubjecta erat, jam tum Galli ob continuationem tributorū, ſævitiam fœnoris & ſuperbiam pręſidentium, rebelliones ſæpe faciebat. Imperāte Auguſto, Licinius quidā Iulii Cęſaris libertus Gallię procurator ab Auguſto impoſitus fuerat. Is miro aſtu quū Galli mēſtrua tributa penderēt, ſeptimanas ad ſex dies, menſes ad viginti quatuor contraxit, ita annum in quatuordecim menſes deſcripſit, quorum duos integros in quæſtum ſuū converteret. Cæſar quum audiviſſet, moleſtè tulit, neq; tamen in Liciniū animadvertit. Aliquāto poſt, Auguſt. Quintilium Varū Gallis pręfecit, quū ante Syrię præfuiſſet, quā pauper divitē ingreſſus, dives pauperem reliquit. Galliam ergo ſortitus, eadem

Halyc. li. 5.6.7.

Annal. in eorum Regum vita.

quæ

quæ in Syria moliri & Gallos perinde ut Syros id eſt gentibus ad ſerviendum natis, imperare cœpit, & vectigalia acerbè exigere. Id Galli diu quum ferre non poſſent, apertè tamen & palam non defecerunt, ſed ſimulata benevolentia frequentes ad eum bellum in Germanos parantem venerunt, velut cum in expeditionem ſequuturi. Sed mox ubi in ſaltum quendam impeditum perveniſſent, atque id, quod petierant, clauſum ſylvis & montibus circumfuſumque ſuis, & Germanorum copiis hoſtem habuerunt, Romanos invadunt & trucidant. Varus & qui cum eo erant clariſſimi viri infelici dextra & ſuo ictu mortem invenere. Eandem ob cauſſam ſæpius ex eo Galli adverſus Romanos rebellavere. ſicut accidit Nerone primum, deinde Galieno imperante, & aliis: donec prorſus ab imperio Romano deficerent. Quamobrem ex his exemplis ſtatuo ab iſto conſilio Machiavelli, nimirum ut populus inopia in fide contineatur, nihil niſi ſeditiones, motus, & bella civilia, in Rep. naſci poſſe.

Quibusnam rationibus princeps iuſtè ſubditos ditare poſſit.

Iam verò ut princeps ita felicitati atq; opulentiæ ſubditorum conſulat, ut ſuæ potentiæ nihil detrahat virium, eam tutiſſimam viam rationemq; ſequetur. In primis abuſus, licentiæ, avaritiæ & ſuperbiæ, exēpla ſemel tollet, quæ in exigendis a populo ordinariis tributis edi ſolent. Princeps enim pro ſuo jure recepta & inveterata tributa indicere populo poteſt, ut publicis oneribꝰ ſuſtinēdis ſufficiat, aliter enim ipſius ſtatus diſſolveretur. Neque enim Nero-

Digitized by Google

Neronem imitari debet, qui aliquando dubitavit an cũcta vectigalia omitti juberet: mox, quum eius impetũ attinuiſſet ſenatus, diſſolutionẽ imperii docẽdo, ſi fructus quibus Reſp. ſuſtinetur deminuerentur, ſuper vetera & aſſueta, nova etiam indixit. Nam ſapiens princeps neq; hoc neq; illud faciet, ſed ita vetera tributa exigere perget, idq; quàm modeſtiſſimè fieri poteſt & abſq; injuria querelâve populi, ut novis illicitisq; actionibus nihil opus habeat. Id commodè fieri poterit, ſi tributi indictio æquabiliter, abſq; gratia & perſonarum reſpectu, diſtribuatur. Quod olim à Servio Tullo rege Rom. primùm uſurpatum eſt. Is enim Romæ cenſum inſtituit, ex quo belli pacisq; munia nõ viritim, ut antè, ſed pro habitu pecuniarum fierent. Itaque non tantùm æquatis Reip. inter ordines onerib⁹, ſed multis quoque à pauperibus in divites inclinatis, plebs ex eo ingens levamentum, ipſe decus & gloriam tulit. Imitandi quoq; erunt veteres Romani qui in oneribus patrimonialibus (id eſt tributis quæ ex cenſu pro ratione fundorũ pendebantur) neminem excipiebãt. Nam ſenatores ipſi, quum res poſtularet, augures & pontifices tributum in militare ſtipendium, non minus quàm plebs conferebant. Danda etiam opera ne quæſtores, publicani, vectigalium redemtores, & tribuni ærarii (qui acerbiſſimè, omnium in populum ſæviunt) plebem lacerare atque expilare poſſint. Præterea funebre malum (ſeditionum diſcordiarumq; creberrima olim apud Romanos cauſſa) co-

Liv. lib. 36. & lib. 33.

æquitate contineat, ne inopes à potentibus, imbecilles à validioribus, boni ab improbis opprimantur. Neq; ad hæc inſtituenda & tuenda magno labore, aut ſumtu principi eſt opus: ſubditos verò ita divitiis explebit ut ex privatis copiis nihil principi, præſertim flagitanti, unquā negent. Comitatus Fuxiani incolæ, quanquam ingenio eſſent duro & contumaci, Gaſtoni tamen principi ſuo (qui regnante Carolo VI. in Galliis vivebat) tantum vectigal pendebant, ut regio victu, cultu & ſtatu ætatem ageret, etſi tantùm comes eſſet. Imò ita volentes & libentes pendebant, ut eum quoq; ſumma benevolentia complecterentur. Vnde tanta erga eum charitas? Nēpe ſubditis ita tutam pacem & æquabilem judiciorum equitatem, quo tempore aſſiduis bellis finitimi uterētur, præſtabat ut nemo præter ipſum eos expilaret & vexaret. Preſtat autem, ſi id pati neceſſe ſit, ſpoliari ab uno quàm à pluribus: & ſubditi injuriam ſibi à principe fieri, quàm à privatis multò æquius ferre ſolent: prȩſertim ſi id perſuaſit, graviores tributorum erogationes in Reip. uſus converti, & onerum acerbitas fidæ pacis & iuſtitiæ dulcedine quodammodo leniatur. Quare ſcitè Cominæus ſimul laudat & reprehendit Ludovicum XI. Galliæ regem, quòd ipſe quidem ſubditos iniquis tributis & oneribus gravaret, eos tamē ab alio quoquam ſpoliari vexariq; non pateretur.

Porrò ſicui videatur ſuperior omnis oratio ad paupertatem ſpernendam obterendamq;

ſpecta-

ſpectare, quæ tamen Chriſt. religioni magnopere probari videatur: huic ego ita reſpondeo. Paupertatem ex ſeſe nec laude nec vituperio eſſe dignam: ſed ex circumſtantiis, æſtimandam eſſe. Eam enim ſi Chriſtianus homo patienter tolerat: ſi eam non tantùm æquo fert animo, ſed etiam grato amplectitur, contentoq; ea ſorte quā Deus attribuerit, ea ſunctione ad quam vocaverit: ſi eam integritas, modeſtia, & ſynceritas animi, comitentur & ſublevent, eam paupertatem ſummis virtutibus æquari poſſe judico. Inopiam enim conſtanter ferre poſſe à recto, & honeſto non declinantem, haud vulgaris & exiguæ virtutis, ſed vel maximi & difficillimi operis eſt. Itaq; ethnici quoq; ipſi Ariſtidem, Phocionem, Lyſandrum, Valerium Poplicolā, Fabriciū, Curium, Q. Cincinnatum, Menenium Aggrippam, Paulum Æmilium, & ſimiles viros mirati ſolent: quos in cenſu perexiguo, magno & conſtanti animo tolerata paupertas nunquam à recto virtutis curſu detorſit. Ceterum tantùm abeſt, ut Chriſt. doctrina mendicitatē approbet,

Pſal. 37. ut mendicos tolerari vetet. Imò ſcriptura teſtatur viros juſtos eorumq; liberos eò fere nō redigi, ut mendicando panem cogantur quærere: à Deo. n. illis facultates & vitę inſtrumēta ſuppeditari, Quare monachi (quos vulgò mēdicantes appellāt) in laudanda & extollēda paupertatem dū egreſſi ſunt quū à recta ejus interpretatione, quæ ex Dei verbo petēda erat, lōgius aberraſſent. Itaq; ſ inde ab ipſis initiis, tam altè in hujus paupertatis u[illegible]

poſſeſ-

poſſeſſionēq; ſeſe immerſiſſe, brevi eos pœnituit: & in eam ſæpius reluctando & calcitrando conflictati, nulla tamen ratione efficere potuerunt ut eam excuterent. Sed ad eam obtinendam ac ſervandam à Pontificibus & Parlamentis coacti ſunt: quum in eius uſu ſumma eorum ordinum perfectio conſtituta eſſet. Verùm quia lepida hiſtoria eſt, hic paulo altius exponere libet, quàm grave mendicantes fratres peræ & egeſtati bellum indixerint, & ut ſemper cauſſa & iure inferiores victiq; diſceſſerint. Ea narratio obvia rerum ſimilitudine, & ſatietate fatigatos legentium animos exhilarabit & redintegrabit.

Mendicantes monachi ubi primùm orti ſunt, ut celebre nomen ſuum facerent, ſtatuerunt perfectionis ſtatum amplecti, unde & ipſi meritis ſuis æternam vitam aſſequi, & cò alios quoq; introducere ſua gratia & autoritate poſſent. Perfectum autem illum ſtatum, tribus potiſſimùm in capitibus ſeu votis collocarunt: nimirum ut in obedientia, in caſtitate, & ſine proprio, id eſt in paupertate, viverent. Duo priora attingere hic nihil attinet: de poſtremò tantùm agam hoc loco. Paupertatem igitur triplicem fecerunt: altiſſimam, mediam & infimam. Altiſſima paupertas (quam ſibi Franciſcani vendicarunt) ea eſt, quæ nihil habet in hoc mundo, nec in proprio nec in communi: id eſt, nec agros, nec domum, nec fundum, nec reditum, nec penſionem, nec pecora, nec ſuppellectilem, nec veſtimenta, nec libros, nec fructus,

Hiſtoria mendicantium cōtroverſiæ adverſus paupertatem qua inferiores diſceſſerunt C. quia quorūdam. §. nec ob ſtat. de Verb. ſig. in l. xtra vag. Ioā. xxii.

nec rei familiaris quidquam. Hæc profectò ſumma vel extrema & puriſſima paupertas eſt, in qua nihil deſiderari aut redargui poteſt, quando nihil prorſus habet. Altera ſpecies (quam Dominicani ſibi ſumſerunt) media eſt, quæ nihil quidem proprium, ſed quædam tamen in communi, poſſidet, ut libros, veſtimenta, & quotidianum victum. Tertia & ultima ſpecies (quam Carmelitæ & Auguſtiniani occuparunt) ea eſt quam infimā vocāt, cui aliqua & communia & propria, ſed ea tantùm quæ ad victum & cultum naturalis neceſſitas exigit, habere licitum eſt: ut veſtimenta, libros, ſtipendia, fundos & agros aliquot, & cetera quæ ad vitam tuendam neceſſaria ſunt, Qua in re boni illi fratres Carmelitæ & Auguſtiniani ſingularem modeſtiā præſtiterunt, quum infima egeſtate contenti, ad altiſſimam eniti conati non ſunt, indignos ſcilicet ſe rati, qui in tam eminentem & ſupremum gradum aſcenderent.

Itaq; poſtquam ſemel mendicantes ſolenni voto (quod ordinem ingreſſuri concipiūt) ſeſe paupertati obſtrinxerunt, tam arcto vinculo eiſe conſociarunt & agglutinarunt, ut ab ea nulla ratione ſejungere aut avellere ſe unquam deinde potuerint, quacunque diligentia, aut labore id aſſequi contenderint. Quod non mediocri dolore illos affecit. Etſi enim theorica paupertatis ſpeculatio pulchra ſit, uſum tamen & praxin illius duriorem & difficiliorem eſſe experti ſunt. Theoricæ

rices quidem illius (alriſſimæ præſertim & ſummæ paupertatis) præſtantiam ſi introſpexeris, neſcio an quidquam excellentius aut mirabilius in vita reperiri poſſit. Qui enim eam profitentur, ad naturam angelicam quodammodo videntur accedere: quæ terrenarum & caducarum hujus mundi rerum uſu nõ egens, nulli curæ, præterquã in divinis & ſpiritualibus rebus, affixa eſt. Præterea iſti vel in eo divitibus & locupletibus ſuperiores ſunt, quòd tot malis ærumnis & curis, quę bona & fortunas iſtas caducas comitantur, vacui & liberi ſunt: nulla arandi, colendi, ſtercorandi, ſerendi, meſſis, vindemiæ, putandi, eruncandi, ſecandi, plantandi, ædificandi, vendendi, emendi, contrahendi, & ſimilium quæ ad hujus vitæ uſus & negotia pertinent, cura & labore fatigantur. Nulla ejuſcemodi miſeria, nullo opere ruſtico vel urbano, quies eorum ſolicitatur: nullo impedimento à rerũ divinarum meditatione abſtrahuntur, quominus ſummam ſapientiam, & mox Cherubicam & Seraphicam naturam perfectionemq́; aſſequantur: ſimiles angelis, qui nihil aliud agendo occupantur quàm contemplanda & extollenda divinitate. Verùm ſi altera parte conſideres, quàm difficilis ſit iſtius tam arctæ paupertatis uſus, rem penitus triſtem & injucundam eſſe comperies. Quippe non magis apud mendicantes, quam apud ceteros monachos, imò omnes etiam homines, pro indubitato receptum eſt axioma. Vnicuique ut vivat vitam tuendam

eſſe. Cōtemplationibus autem & meditationibus vita haud ſatis commodè retineri poteſt, neque tali cibo venter acquieſcit: ſed panem ceterumque victum flagitat, quem agri terræque ſuppeditant. Itaque fundos ad vitā ſuſtinēdam neceſſarios eſſe apparet: aut certè emendum & ſumendum eſſe victum ab iis, qui agros & prædia poſſident.

Paupertatis profeſſio (pręſertim āltiſſimę) his omnibus repugnat, nam eius lex aut regula nec poſſeſſiones habere, nec fruges emere, nec vinum āliamve annonam parare, permittit. Earum enim rerū acquiſitio (quocunq; titulo, venditionis donationis, permutationis, aut ſimilis commercii, nomine fiat) acquiſitorem, proprietarium & dominum rei acquiſitæ conſtituit. Quod altiſſimam paupertatem profitentibus non licet, quib. proprium aliquid poſſidere, ſeu mobilium ſit ſeu immobilium bonorum, veſtimenta, victum & ſimilia, conceſſum non eſt. Quare egeſtatis iſtius praxis moleſtiſſima & graviſſima eſt. Nam theorica ipſa (ut vocant) nihil facilius, nihil iucundius eſt: nihil quod minus hominem terrenis negotiis, & curarum ſpinis involvat: nihil quod dignius & magis æquis auribus proni ve audientium animis laudari poſſit, præſertim inter epulas & lauta convivia. iuxta vulgare proverbium:

Qui ſatur eſt, pleno laudat ieiunia ventre:

Porro ut iſtius paupertatis praxeos difficultatibus ſeſe liberarent mendicantes, crebris

bris quæſtionum & conſcientiæ ambagibus diu ſe & alios fatigavere: quas quum Pontifices quàm expeditiſſimè fieri poſſet evolvere, niſi eſſent, nunquam tamen iſtis fratribus ſatisfecerunt. Inter ceteros, plurimum laborarunt fratres minores in explicanda ſententia cuiuſdam articuli ejus regulæ quæ ipſis à B. Franciſco tradita eſt, ubi diſertè edicitur, ne fratres quidquam proprium habeant, ſed ad eleemoſynas quærendas vadant confidẽter. Hoc enim nonnulli exiſtimabãt poſſe intelligi de nuda & ſimplici proprietate, non de uſufructu, vel ſimplici uſu facti, ut vocant. Itaque ſi rerum conceſſarum & poſſeſſionum neceſſarium uſumfructum ſibi retinerẽt, abdicata proprietate, non exiſtimabant ſe ullã regulæ partem violare. Sed qui regulæ hanc interpretationem affingebant, eam edere in lucem non audebant, ne adverſus ultimum B. Franciſci ſui fundatoris mandatum ſeu teſtamentum peccarent: quo diſertè vetuerat, ne verba ipſius regulæ gloſſarẽtur, & (ut verbis eiuſdem utamur) quod ſic vel ſic intelligi debeat non diceretur: neq; fratres ullo modo litteras aliquas ab apoſtolica ſede peterẽt illius amplificandæ aut declarandæ gratia. Quare quum uno capite prohiberentur novas interpretationes, & gloſſas regulæ aſſuere: ceteris tam arctè conſtringerentur, ut nihil habere aut acquirere auderent, animum ancipiti cura diſtractum huc & illuc verſabant. Adhæc ipſis nõnulli ex adverſariis eorum furti & latrocinii crimen objectabant: &

quæ in Syria moliri & Gallis perinde ut Syris id eſt gentibus ad ſerviendum natis, imperare cœpit, & vectigalia acerbè exigere. Id Galli diu quum ferre non poſſent, apertè tamen & palam non defecerunt, ſed ſimulata benevolentia frequentes ad eum bellum in Germanos parantem venerunt, velut eum in expeditionem ſequuturi. Sed mox ubi in ſaltum quendam impeditum perveniſſent, atque id quod petierant, clauſum ſylvis & montibus circumfuſumque ſuis, & Germanorum copiis hoſtem habuerunt, Romanos invadunt & trucidant. Varus & qui cum eo erant clariſſimi viri infelici dextra & ſuo ictu mortem invenere. Eandem ob cauſſam ſæpius ex eo Galli adverſus Romanos rebellavere. ſicut accidit Nerone primum, deinde Galieno imperante, & aliis donec prorſus ab imperio Romano deficerent. Quamobrem ex his exemplis ſtatuo ab iſto conſilio Machiavelli, nimirum ut populus inopia in fide contineatur, nihil niſi ſeditiones, motus, & bella civilia, in Remp. naſci poſſe.

Quibusnam rationibus princeps tuto ſubditos ditare poſſit.

Iam verò ut princeps ita felicitati atq; opulentiæ ſubditorum conſulat, ut ſuæ potentiæ nihil detrahat virium, eam tutiſſimam viam rationemq; ſequetur. In primis abuſus, licentiæ, avaritiæ & ſuperbiæ, exēpla ſemel tollet, quæ in exigendis à populo ordinariis tributis edi ſolent. Princeps enim pro ſuo iure recepta & inveterata tributa indicere populo poteſt, ut publicis oneribꝰ ſuſtinēdis ſufficiat, aliter enim ipſius ſtatus diſſolveretur. Neque hic eo Nero-

Neronem imitari debet, qui aliquando dubi-uit an cũcta vectigalia omitti juberet: mox, quum eius impetũ attinuiſſet ſenatus, diſſolu tionẽ imperii docẽdo, ſi fructus quibus Reſp. ſuſtinetur deminuerentur, ſuper vetera & aſſueta, nova etiam indixit. Nam ſapiens princeps neq; hoc neq; illud faciet, ſed ita vetera tributa exigere perget, idq; quàm modeſtiſſime fieri poteſt & abſq; injuria querelâve populi, ut novis illicitisq; actionibus nihil opus habeat. Id commode fieri poterit, ſi tributi indictio æquabiliter, abſq; gratia & perſonarum reſpectu, diſtribuatur. Quod olim à Servio Tullo rege Rom. primùm uſurpatum eſt. Is enim Romæ cenſum inſtituit, ex quo belli pacisq; munia nõ viritim, ut antè, ſed pro habitu pecuniarum fierent. Itaque non tantùm æquatis Reip. inter ordines onerib⁹, ſed multis quoque à pauperibus in divites inclinatis, plebs ex eo ingens levamentum, ipſe decus & gloriam tulit. Imitandi quoq; erunt veteres Romani qui in oneribus patrimonialibus (id eſt tributis quæ ex cenſu pro ratione fundorũ pendebantur) neminem excipiebãt. Nam ſenatores ipſi, quum res poſtularet, augures & pontifices tributum in militare ſtipendium, non minus quàm plebs conferebant. Danda etiam opera ne quæſtores, publicani, vectigalium redemtores, & tribuni ærarii (quia acerbiſſimè, omnium in populum ſæviunt) plebem lacerare atque expilare poſſint. Præterea funebre malum (ſeditionum diſcordiarumq; creberrima olim apud Romanos cauſſa) co- *Liv. lib. 36. & lib. 33.*

æquitate contineat, ne inopes à potentibus, imbecilles à validioribus, boni ab improbis opprimantur. Neq; ad hæc inſtituenda & tuenda magno labore, aut ſumtu principi eſt opus: ſubditos verò ita divitiis explebit ut ex privatis copiis nihil principi, præſertim flagitanti, unquã negent. Comitatus Fuxiani incolæ, quanquam ingenio eſſent duro & contumaci, Gaſtoni tamen principi ſuo (qui regnante Carolo VI. in Galliis vivebat) tantum vectigal pendebant, ut regio victu, cultu & ſtatu ætatem ageret, etſi tantùm comes eſſet. Imò ita volentes & libentes pendebant, ut eum quoq; ſumma benevolentia complecterentur. Vnde tanta erga eum charitas? Nempe ſubditis ita tutam pacem & æquabilem judiciorum ęquitatem, quo tempore aſſiduis bellis finitimi uterẽtur, præſtabat ut nemo præter ipſum eos expilaret & vexaret. Præſtat autem, ſi id pati neceſſe ſit, ſpoliari ab uno quàm à pluribus: & ſubditi injuriam ſibi à principe fieri, quàm à privatis multò æquius ferre ſolent: prǽſertim ſi id perſuaſit, graviores tributorum erogationes in Reip. uſus converti, & onerum acerbitas fidæ pacis & iuſtitiæ dulcedine quodammodo leniatur. Quare ſcitè Cominæus ſimul laudat & reprehendit Ludovicum XI. Galliæ regem, quòd ipſe quidem ſubditos iniquis tributis & oneribus gravaret, eos tamẽ ab alio quoquam ſpoliari vexarique non pateretur.

Porrò ſicui videatur ſuperior omnis oratio ad paupertatem ſpernendam obterendamq;

ſpecta-

ſpectare, quæ tamen Chriſt. religioni magnopere probari videatur: huic ego ita reſpondeo. Paupertatem ex ſeſe nec laude nec vituperio eſſe dignam: ſed ex circumſtantiis, æſtimandam eſſe. Eam enim ſi Chriſtianus homo patienter tolerat: ſi eam non tantum æquo fert animo, ſed etiam grato amplectitur, contentoq; ea ſorte quā Deus attribuerit, ea functione ad quam vocaverit: ſi eam integritas, modeſtia, & ſynceritas animi, comitentur & ſublevent, eam paupertatem ſummis virtutibus æquari poſſe judico. Inopiam enim conſtanter ferre poſſe à recto, & honeſto non declinantem, haud vulgaris & exiguæ virtutis, ſed vel maximi & difficillimi operis eſt. Itaq; ethnici quoq; ipſi Ariſtidem, Phocionem, Lyſandrum, Valerium Poplicolā, Fabriciū, Curium, Q. Cincinnatum, Menenium Aggrippā, Paulum Æmilium, & ſimiles viros mirati sūt: quos in cenſu perexiguo, magno & conſtanti animo tolerata paupertas nunquam à recto virtutis curſu detorſit. Ceterum tantum abeſt, ut Chriſt. doctrina mendicitatē approbet,
Pſal. 37. ut mendicos tolerari vetet. Imò ſcriptura teſtatur viros juſtos eorumq; liberos eò fere nō redigi, ut mendicando panem cogantur quærere: à Deo.n. illis facultates & vitę inſtrumēta ſuppeditari, Quare monachi (quos vulgò mēdicantes appellāt) in laudanda & extollēda paupertate m[...]dū egreſſi ſunt, quū à recta ejus interpretatione, quæ ex Dei verbo petēda erat, lōgius aberraſſent. Itaq; primū inde ab ipſis initiis, tam altè in hujus paupertatis uſū

poſſeſ-

poſſeſſioneq́; ſeſe immerſiſſe, brevi eos pœnituit: & in eam ſæpius reluctando & calcitrando conflictati, nulla tamen ratione efficere potuerunt ut eam excuterent. Sed ad eam obtinendam ac ſervandam à Pontificibus & Parlamentis coacti ſunt: quum in eius uſu ſumma eorum ordinum perfectio conſtituta eſſet. Verùm quia lepida hiſtoria eſt, hic paulo altius exponere libet, quàm grave mendicantes fratres peræ & egeſtati bellum indixerint, & ut ſemper cauſſa & iure inferiores victiq; diſceſſerint. Ea narratio obvia rerum ſimilitudine, & ſatietate fatigatos legentium animos exhilarabit & redintegrabit.

Mendicantes monachi ubi primùm orti ſunt, ut celebre nomen ſuum facerent, ſtatuerunt perfectionis ſtatum amplecti, unde & ipſi meritis ſuis æternam vitam aſſequi, & eò alios quoq; introducere ſua gratia & autoritate poſſent. Perfectum autem illum ſtatum, tribus potiſſimùm in capitibus ſeu votis collocarunt: nimirum ut in obedientia, in caſtitate, & ſine proprio, id eſt in paupertate, viverent. Duo priora attingere hic nihil attinet: de poſtremò tantùm agam hoc loco. Paupertatem igitur triplicem fecerunt,: altiſſimam, mediam & infimam. Altiſſima paupertas (quam ſibi Franciſcani vendicarunt) ea eſt, quæ nihil habet in hoc mundo, nec in proprio nec in communi: id eſt, nec agros, nec domum, nec fundum, nec reditum, nec penſionem, nec pecora, nec ſuppellectilem, nec veſtimenta, nec libros, nec fructus,

Hiſtoria mendicantium cõtroverſiæ adverſus paupertatem quà inferiores diſceſſerunt C. quiaquorūdam. §. nec obſtat. de Verb. ſig. in Extrav. Ioā. xxii.

nec rei familiaris quidquam. Hæc profectò ſumma vel extrema & puriſſima paupertas eſt, in qua nihil deſiderari aut redargui poteſt, quando nihil prorſus håbet. Altera ſpecies (quam Dominicani ſibi ſumſerunt) media eſt, quæ nihil quidem proprium, ſed quædam tamen in communi, poſſidet, ut libros, veſtimenta, & quotidianum victum. Tertia & ultima ſpecies (quam Carmelitæ & Auguſtiniani occuparunt) ea eſt quam infimã vocãt, cui aliqua & communia & propria, ſed ea tantùm quæ ad victum & cultum naturalis neceſſitas exigit, habere licitum eſt: ut veſtimenta, libros, ſtipendia, fundos & agros aliquot, & cetera quæ ad vitam tuendam neceſſaria ſunt, Qua in re boni illi fratres Carmelitæ & Auguſtiniani ſingularem modeſtiã præſtiterunt, quum infima egeſtate contenti, ad altiſſimam eniti conati non ſunt, indignos ſci licet ſe rati, qui in tam eminentem & ſupremum gradum aſcenderent.

Itaq; poſtquam ſemel mendicantes ſolenni voto (quod ordinem ingreſſuri concipiũt) ſeſe paupertati obſtrinxerunt, tam arcto vinculo eiſe conſociarunt & agglutinarunt, ut ab ea nulla ratione ſejungere aut avellere ſe unquam deinde potuerint, quacunque diligentia, aut labore id aſſequi contenderint. Quod non mediocri dolore illos affecit. Etſi enim theorica paupertatis ſpeculatio pulchra ſit, uſum tamen & praxin illius duriorem & difficiliorem eſſe experti ſunt. Theorices

rices quidem illius (altiſſimæ præſertim & ſummæ paupertatis) præſtantiam ſi introſpexeris, neſcio an quidquam excellentius aut mirabilius in vita reperiri poſſit. Qui enim eam profitentur, ad naturam angelicam quodammodo videntur accedere: quæ terrenarum & caducarum hujus mundi rerum uſu nō egens, nulli curæ, præterquā in divinis & ſpiritualibus rebus, affixa eſt. Præterea iſti vel in eo divitibus & locupletibus ſuperiores ſunt, quòd tot malis ærumnis & curis, quę bona & fortunas iſtas caducas comitantur, vacui & liberi ſunt: nulla arandi, colendi, ſtercorandi, ſerendi, meſſis, vindemiæ, putandi, eruncandi, ſecandi, plantandi, ædificandi, vendendi, emendi, contrahendi, & ſimilium quæ ad hujus vitæ uſus & negotia pertinent, cura & labore fatigantur. Nulla ejuſcemodi miſeria, nullo opere ruſtico vel urbano, quies eorum ſolicitatur: nullo impedimento à rerū divinarum meditatione abſtrahuntur, quominus ſummam ſapientiam, & mox Cherubicam & Seraphicam naturam perfectionemq́; aſſequantur: ſimiles angelis, qui nihil aliud agendo occupantur quàm contemplanda & extollenda divinitate. Verùm ſi altera parte conſideres, quàm difficilis ſit iſtius tam arctæ paupertatis uſus, rem penitus triſtem & injucundam eſſe comperies. Quippe non magis apud mendicantes, quam apud ceteros monachos, imò omnes etiam homines, pro indubitato receptum eſt axioma. Vnicuique ut vivat vitam tuendam

bris quæſtionum & conſcientiæ ambagibus diu ſe & alios fatigavere: quas quum Pontifices quàm expeditiſſimè fieri poſſet evolvere, niſi eſſent, nunquam tamen iſtis fratribus ſatisfecerunt. Inter ceteros, plurimum laborarunt fratres minores in explicanda ſententia cuiuſdam articuli ejus regulæ quæ ipſis à B. Franciſco tradita eſt, ubi diſertè edicitur, ne fratres quidquam proprium habeant, ſed ad eleemoſynas quærendas vadant confidēter. Hoc enim nonnulli exiſtimabāt poſſe intelligi de nuda & ſimplici proprietate, non de uſufructu, vel ſimplici uſu facti, ut vocant. Itaque ſi rerum conceſſarum & poſſeſſionum neceſſarium uſumfructum ſibi retinerēt, abdicata proprietate, non exiſtimabant ſe ullā regulæ partem violare. Sed qui regulæ hanc interpretationem affingebant, eam edere in lucem non audebant, ne adverſus ultimum B. Franciſci ſui fundatoris mandatum ſeu teſtamentum peccarent: quo diſertè vetuerat, ne verba ipſius regulæ gloſſarētur, & (ut verbis eiuſdem utamur) quod ſic vel ſic intelligi debeat non diceretur: neq; fratres ullo modo litteras aliquas ab apoſtolica ſede peterēt illius amplificandæ aut declarandæ gratia. Quare quum uno capite prohiberentur novas interpretationes, & gloſſas regulæ aſſuere: ceteris tam arctè conſtringerentur, ut nihil habere aut acquirere auderent, animum ancipiti cura diſtractum huc & illuc verſabant. Adhæc ipſis nōnulli ex adverſariis eorum furti & latrocinii crimen objectabant: &

ſuas eſſe: neque ſibi in ea, vel proprietatis, vel uſus fructus, vel uſus ſimplicis, jus ullum eſſe) patiẽtes ac demiſſi, ſecum ipſi in ſinu iram & dolorem coquebant. Ægritudinem tamen animi ita premere non poterant, quin multis indiciis erumperet: ac ſæpenumero cibos quoque ipſos, quos mæſto ſcilicet animo ac reluctante cõſcientia in ventrem inferſerant, eructare atq; evomere cogeret. Tandem aliquando, poſtquam diu tot animi conſcientiæ difficultatibus conflictati eſſent, aliqua ſpes affulſit, & fortè accidit, ut Pontifex diceretur Nicol. III. cui prima ætas in Franciſci familia acta erat. Ergo fratres cordigeri talem Papam (qui & Franciſcanus fuiſſet, & expertus eſſet quã difficilis ſit uſus altiſſimæ paupertatis) ab ſe alienum non fore rati Capitulum generale convocant: & cõmuni conſilio ſtatuunt mittendos ad Papam legatos, ora tũ ut Franciſcanis quondã ſuis benignè opẽ ferre, & tot difficultates tollere, vellet. Legati illi anno CIↃ.CC.LXIIX. Papæ ſanctitatem adeunt, ei exponunt, mãdatu capituli generalis magnas & inſolubiles difficultates; quæſtioneſque inter ipſos ortas de interpretatione regulæ beati Franciſci, & obſervatione eorũ quæ teſtamento inſtituiſſet, & in univerſum de uſu & praxi extremæ paupertatis: poſtremò ſuppliciter orant ejus paternitatem, ut ſe ex tot ſalebris pro ſua ſapientia atque autoritate expediat. Interea tamen, ut preces ſuas conſilio adjuvarent, reverenter exponunt, ſibi videri, B. Franciſci eam non fuiſſe

c. Exiit. De verb. ſign. in vj. Platina in Nicol. 3.

mentem, ut ſe omnibus prorſus bonis eorūq; uſu abſtinere juberet. Sāxiſſe enim eo canone ut Evangelii doctrinam obſervarent & Chriſti veſtigia ſequerentur. Atqui Chriſtum (ajebant) pecuniam & loculos habuiſſe legimus in Euangelio. Itaq; & idem nobis licere fas eſt. Præterea dicebant ſe, ſi ea bona repudiarent quæ à piis & chriſtianis hominib. teſtamento ſibi legarentur, fore ſui homicidas: & Dei tentatores: quando rebus ad vitam tuendam neceſſariis ſemetipſos ultro privarēt. Adhæc arctam iſtam bonorum omnium abdicationem, viam eſſe, quæ ad beluinum & ferinum ſtatum deducat, neminem enim ſcientiam aſſequi poſſe ſine poſſeſſione aut uſu librorum, prærer hęc, ut illis non liceāt quid-quam in ſpeciali poſſidere, minimè tamen inde eſſe colligendum, nefas eſſe ipſis aliquid habere in communi. Itaque id ſibi à ſanctiſſimo patre poſſe concedi, ut bona aliqua nomine conventus poſſideant. Ceterum beatū Franciſcum, quum in regula ſui ordinis præcipit, ut confidenter & abſq; pudore emendicando victum quærant, ſimul præcipere, ut quidquid ipſis propter Deum offertur cōceditur, vel donatur, id accipiant, ſive mobiliū rerum ſit ſive immobilium, argētum, pannū, ſeu quidvis aliud, ut eo tanquam ſuo utantur. Inſuper, ingruentibus morbis & aliis neceſſitatibus, fratrum pro tempore occurrentibus, & ceſſantibus eleemoſynis, neceſſe eſſe, ut pecunias mutuas aliunde ſumant: neq; eas ab ſe reponi poſſe, niſi habeant aliquid

rei,

rei, unde eam pecuniam cogant. Quare aliquid ſibi acquirere & habere ipſis neceſſario cõcedi debere, quo mutuum perſolvere poſſint & fidem ſuam tueri. Ad hęc poſtulata, Nicolaus Papa convocato Cardinalium collegio, & omnibus regulæ articulis & circumſtãtiis diligenter examinatis, ex eorum ſententia ſtatuit, fratribus minoribus non licere, ut quidquam vel ſibi in ſpeciali approprient, vel ordini in communi: propterea quod in ejuſmodi arcta proprietatis omnium rerum abdicatione, nullo ſibi in eas jure ſervato, propter Deum, meritoria & ſancta ordinis perfectio conſiſteret. Reliquit tamen illis ſimplicem facti, non juris, uſum (id eſt qui utentibus nihil juris in res utendas pręb et) eorum quæ ſibi vel monaſterio legata, aut alio quovis modo liberaliter oblata eſſent: proprietatem verò & dominium in ſe, & Romanam Eccleſiam tranſtulit. Quinetiam ne omnium quidem, ſed tantùm neceſſariarum rerum, tam ad vitę ſuſtentationem quàm ad officiorum ſui ſtatus executionem moderatum & arctum uſum ipſis conceſſit: ut in omnib appareret in fratribus, quoad dominiũ omnimoda abdicatio & in uſu neceſsitas, ſemperq; in eis & eorum actibus paupertas ſancta eluceret ex regulæ præſcripto. Ceterum ut eorũ obiectiones ſolveret, reſpondit, Chriſtum ſic in ſuis actibus viam perfectionis exercuiſſe, ut interdum infirmorum imperfectionibus condeſcenderet: ita, ut infirmorum perſonã ſuſciperet, loculos nonnũquam habuiſſe: ſed

nihil-

nihilominus loculos & pecuniam habere: infirmitatis humanæ & imperfectionis eſſe. Et quòd dicerent, omnium rerum proprietatis abdicationem, homicidium ſui & Dei tentationem ſecum trahere: ita reſpondit, Veram eſſe perfectionis viam, ut ſe totos Dei providentiæ committerent: in quam tamen vivẽdo ita recumberent, ut viam non contemnerent: proviſionis humanæ: quin vel de iis quę offeruntur liberaliter, vel de iis quæ mendicantur humiliter, vel de iis quæ labore quęruntur, ſuſtentarentur, qui triplex vivendi modus in regula expreſsè, pvideretur. Adhoc non multo victu illis opus eſſe, ut ad canonem illum ſuum obſervandum ſint expeditiores, & eum præſertim articulum quo jejunare à feſto omnium ſanctorum uſq; ad natale domini, in vigiliis & in ſextis ferijs, tenẽtur, quod tempus dimidij propè anni ſpatium æquat. Et quemadmodum arctiſſima ſit illorũ paupertas, ita arctiſsimum debere eſſe victum, & maximè ſobriam menſam. Summę.n. egeſtati ſummum jejanium convenire Quòd poſtularent, ut ſibi liceret aliqua bona habere in communi: reſpondit, Id conced nõ poſſe. quippe regula ipſos obſtringi ad expropriationem omnium temporalium bonorum. Itaque ab omni eo quòd dictæ expropriationi bonorum eſſet vel poſſet videri contrarium, ipſis abſtinendum eſſe. Habere autem aliquid in communi, repugnare ipſorum voto, & regulæ: quum quod commune eſt multis? jure proprium omnibus in genere, & ſingulis.

Digitized by Google

lis in ſpecie, dicit poſsit. Poſtremò quod fratres dicerent, ſe in cauſa neceſsitatis, eleemoſynis ceſſantibus, mutuas pecunias cogi ſumere. Itaque ſibi licere peterent aliquid acquirere, unde creditorib. ſatisfacerẽt. Hic Nicolaus diſertè jubet, ut fratres à mutuis contrahendis abſtineant quum eis (ipſorum ſtatu conſiderato) mutum contrahere nõ liceat. quia in ea ſpecie contractus, transfertur rei proprietas ab eo, qui mutuum dat ad eum qui accipit: & quemadmodum Juriſconſulti loquuntur, mutuum eſt, quum de meo fit tuum. Quod pronomen fratri minori non convenit. Itaq; ad hunc ſcopulum evitãdum dat eis conſilium acutum, & ingenioſè excogitatum. Eo caſu (inquit) procuretur à fratribus, ut ille qui dabit eleemoſynam per ſe vel per alium non nominandum ipſis ſi fieri poterit, ſed ab eo potius juxta ſuum beneplacitum aſſumendum, hujuſmodi ſatisfactionem faciat in totum vel in partem, prout ei Dominus inſpirabit. Si tamen ipſe hoc nollet facere vel non poſſet, in nullo regulæ puritas infringitur, ſi fratres ipſi alicujus vel aliquorũ ſibi curẽt dari notitiã, vel aliquos ſeu aliquẽ nominare, aut etiam præſentare: cui vel quibus, ſi eleemoſynam facienti placuit, cõmitti poſsit executio prædictorum. Ita tamẽ ut penes ipſum dantem, dominio, proprietate, ac poſſeſsione ipſius pecuniæ, cum libera poteſtate revocandi ſibi pecuniam ipſam ſemper. uſq; ad converſionem ipſius in rem deputatam, plenè, liberè ac integrè remanentibus)

in ipſa pecunia nihil omninò fratres juris habeant: & ab ejuſdē adminiſtratione, ſeu diſpenſatione abſtineant, &c. Hæc in ſumma ratio eſt, qua Nicolaus Papa mendicantiū quæſtiones ſolvit de uſu extremę paupertatis. Nā. rerum omnium conceſſarum, oblatarum & donatarū fratribus, uſum ordini & ipſis permiſit: proprietatem verò & dominium in ſe & Romanam eccleſiam recepit, dimiſſo ipſis fratribus in eis tantummdo uſu facti ſimplicis. Conceſſit præterea ut legata, teſtamentis relicta per interpoſitas perſonas acciperent. Qua in re ſe amicum ordinis & memorē loci in quo juventutem egiſſet, eſſe oſtendit. Verùm tamen in bulla & ſanctione illa ſcrupulum reliquit, de quo non minores quàm antè lites & controverſiæ motę ſunt. Permiſſionem enim ſuam: vel indulgentiam conditione circumſcripſit, quum addidit: iſta tamē ſic faciant, ut ſemper in eis & eorum actibus paupertas ſancta reluceat. Quæ conditio illos arctis vinculis cōſtrinxit, ſicuti poſt videbimus.

Mendicantes tamen, quum bullæ apoſtolicæ Nicolai Papæ autoritate tantùm permitti ſibi viderent, & patere viam ad legata & reditus obtinendos: omni ope ad ea quærenda niti, & contendere inſtituunt. Ac quum ad pietatem populi inflammandam & ſtudium ejus in ſe conciliandum nihil aptius concionibus eſſe exiſtimarēt, id unum agere aggrediuntur. Igitur labor illis & res ſimul procedere, nam ea tēpeſtate epiſcopi, curati & parochi-

rochiarum rectores (ſicuti etiam hodie ferè omnes) adeò indocti erant, ut nec bene nec malè concionari poſſent, nec eorum doctiſſimi ferè quidquam niſi miſſam legere, ſcirent. Itaque quum mendicantium cōciones celebres, & gratioſæ ad populum eſſent, brevi legata, ſtipendia, reditus annui, undiq, ad eos affluunt: quippe in exordiis vel perorationibus concionum nunquam ſui obliviſcebantur: ſed copiosè & ſumma eloquentia expoſitis ſuis neceſſitatibus, opera charitatis in cōventum commendabant, & ſimplicium hominum animis facilè perſuadebant, ſi monaſteria ſua opibus augerent, fore, ut eos cum ſuis in cœlum rectà ducerent. Eadem opera confeſſionum & ſepulturarum ius & quæſtū in ſe trahunt. Quum enim omnes certatim ad mendicantes confeſſum irent, pœnitentiam ferè eam confitentibus imponebant, ut aliquid conventibus ſuis erogarent In extremo vitæ articulo ægros moribundos hortabantur, ut in ſuis monaſteriis ſepulturæ locum eligerent, & ſibi legata optima & eleemoſynas teſtamento relinquerent. Denique ita ſedulò eā incudem diu noctuq; verſabant, ut legatis & emolumentis aliis ſuper alia affluentibus, brevi mirum in modum creſcerent: magno curatorum damno, qui rem ſuam frigeſcere, & quæſtus ſuos, ſuffragia veteresque & aſſiduas oblationes, dilabi ante oculos non ſine ingenti animi dolore cernebant.

Quamobrem circiter annum CIↃ.CCCII. Curati (epiſcoporum gratia & præſidio fulti) *c.2. de Sepult. in Extrav.*

de ea injuria apud Bonifacium VIII. graviter conqueſti ſunt: quum dicerent, ſe antiqua & certa concionum habendarum, confeſſionũ audiendarum & ſepeliendorum corporum poſſeſſione à mendicantibus depelli. Et quum eſſe, eos qui curam animarum gererent, defunctorum quoque corpora tumulo inferenti, & quibus ſacramenta miniſtrarent, eorum confeſſiones audiendi jus ac poteſtatem habere. Præterea docebant, à mendicantibus multa nova & inuſitata excogitari & invehi: quum in conventibus eadem hora prædicarent qua curati miſſas parochiales, & conciones haberent, & extra conventus quoque, non petita à prælatis aut curatis eccleſiarũ licentia, concionantes, curatis & ſacerdotibus parochialium eccleſiarum ſuos reditus, & emolumenta eriperent. Itaq; ſe orare ſanctiſſimum patrem, ut hos abuſus tollere vellet, & ſe reſtituere in veterem ſuam poſſeſſionẽ, unde pulſi eſſent. Bonifacius, audita querela curatorum (pro quibus intercedebant epiſcopi & prælati) hortatus eſt eos, ne ſe difficiles & aſperos, ſed potius propitios ac benignos exhiberent dictis fratribus cõcionatoribus: & eos tanquam cooperatores ſuos, in prædicationibus & confeſsionum officio, promto affectu admitterent. quippe liberum eſſe debere omnibus concionem audire, cõfiteri & ſepulturam eligere, ubicunque libuerit. Verum ne Parochiales eccleſiæ & ipſarum curati ſive rectores, quibus jure competit prædicare, ſeu proponere verbum Dei, &

con-

cõfeſsiones audire, debitis ac neceſſariis beneficijs defraudarentur, autoritate apoſtolica conſtituit, ut dictorum ordinum fratres de obventionibus omnibus tam funeralibus quam quibuſcunq, & quomodocũq; relictis, quartam partem parochialibus ſacerdotib. & eccleſiarum curatis largiri integrè tenerẽtur. In monaſteriis autem ſuis ea hora, qua miſſæ parochiales peragerentur, aut qua hora epiſcopi vel eorum vicarij prædicarent, ne fratres concionarentur néve extra ſuos conventus auderent prædicare, niſi à parochialibus ſacerdotibus invitati vel vocati? vel niſi petita & obtenta ab epiſcopo, vel loci curato, licentia. Ceterum inter ſe, tum eccleſiarum rectores, tum fratres prædicatores, in poſterum ita unanimes & concordes viverent, ut pacis æmulum, zizaniæ ſatorem Satanam tam familiari conſuetudine verſari ſecu non ſinerent.

Hac conſtitutione & ordinatione facta à Bonifacio, ad reconciliandam inter curatos, & mendicantes concordiam, paulo poſt acriores rixæ inter ipſos de integro coortæ ſunt. Quum enim curati cœnobia mendicantium ingreſsi, quartam ſuam Trebellianicam de obventionibus & lucellis mendicantium peterent: monachos ex omnibus clauſtri partibus aggregari cerneres, & uno agmine curatos exibilare aſinos & indoctos vocare, exprobrare, quòd nec miſſam legere neque nomen declinare poſſent. Inſuper ut verecundiã injicerent, minuta & Grammatica interrogata!

rogata latinè facere. Quid? belua (aiebant) an putas nos cibum paraſſe, ut tibi manſum in os ingeramus; Tuúmne eſt, aſine, metere quòd non ſeviſti? Abi, abi, & lege breviarium tuū, ſi legere potes, nec in cœnobium noſtrū quidquam emendicatum venias niſi vapulare vis. Apage, & diſce Deſpauterium, & amo quæ pars, neve huc inquinatum accedas ſacræ theologiæ fontes, in qua tu nihil intelligi. Ferociores alii etiam clamabant, adeſdum, adeſdum, ingredere noſtrū refectorium, & nos ibi tuam Trebellianicam imponemus humeris tuis. Curati (quum viderent mendicantes pugnos ſuos ponderantes, & demiſſis retrorſum cucullis, pleno gradu ad ſe venientes) natura abhorrētes ab ictibus, & humeris malè metuentes, ſenſim extra cænobia ſe eripere, & pedem efferre cœperunt. Sed quum ſua Trebellianica potiri alia ratione nō poſſe ſperarent, à Bonifacio ſibi attributa, Benedictū xi. adeunt & apud eum de injuria ſibi facta queruntur, circiter annum CIↃ.CCC.IV. mēdicantes altera parte pro ſuo jure obtinendo gnaviter tendunt & docēt, quemadmodum ex legatis piis non detraheretur Falcidia, ita ex ſuis laboribus & obventionibus canonicā portionem non debere præſtari, quum piis de cauſſis in ſe collatæ eſſent. Benedictus xi. re diu deliberata & examinata communi cardinalium & quorundam ſeniorum Iuriſconſultorum conſilio intellexit, mendicantes nullo jure teneri ad quartam illam partē curatis ſolvendam. Nam etſi probabilem aliquam

cap. I. de priv in Extrav.

quam

quam ſpeciem haberet, quod curati dicebāt, canonicam illam portionem ſibi deberi, propterea quod nomen & titulum curatorum haberēt: quemadmodum heres quartā Trebellianicam liberam & integram obtinere debet, quia heredis nomen & titulum gerit: latere tamen fallaciam in ea regula aiebant, ſenes illi doctores. Legata enim ob cauſas pias à quartæ præſtatione immunia eſſe: cujuſmodi erant ea quę mendicātes à piis Chriſtianis acciperent. Et confirmandæ ſuæ opinioni proferebant Gofredum in ſumma, Azonem, Hugolinum de Fontana, Guillermū de Cuneo, Raynerium de forolivio, Hubertū de bobio, Petrum de bella pertica. Oldradū de pōte, & multas alias autoritates veterum doctorum iuris. Producebant quoque quaſdam columnas Bartoli & Baldi quibus ſuam ſententiam niti dicerent. Quare tot eorum teſtimoniis & æquitate permotus Benedictus conſtitutionem Bonifacii, & quartæ ſolutionem ſimul abrogavit, Vt tamen aliquid datū curatis videretur, cōſtituit ut media pars funeralium eorum qui in mendicantium tēplis ſepelirentur, curatis cederet. Funeralia autem hoc caſu intelligi volebat, quæ cum funere deferūtur, cereos, pannum feretro impoſitum, & ſiquid aliud, quæ parva erant præ legatis, fundationibus miſſarum & precum pro mortuis, & ſimilium obventionum. Curatis tamē tum huic factioni acquieſcere neceſſe fuit.

Verum inde multo atrocior lis rixaq; inter

ter mendicantes & curatos commota eſt. Nā curati abſq; diſsimulatione palam ferebant, ſibi à Benedicto injuriam eſſe factam, canonica portione erepta: novos iſtos mendicos omnia adſe rapere & eccleſiarum legitimos rectores ſuis reditibus & bonis ſpoliare vel le: ac verbo mendicantes & temporaliū bonorum contemtores eſſe. re ipſa hypocritas rapaces, qui undique per æqua & iniqua opes accumularent. Itaq; tantum aſsiduis clamoribus & querimoniis curati effecerunt, ut anno Domini 1311. tandem cauſſam obtinerent apud Clementem v in concilio Viennenſi, ubi Papa Bened. xi. cōſtitutionem antiquavit, & approbante concilio eam quæ à Bonifacio prius edita erat, in uſum revocavit.

cap. 1. de verb ſig. in Clem.

In eodem prætere a concilio relata ſunt & examini ſubjecta, quę fieri dicebantur in Ordine, & videbantur mendicantium voto & puritati ordinis repugnare: ex quib. liqueret, quantū abuſi eſſent Nicolai III. permiſsione, qui tamen exceperat, ut in eis eorumq; actibus ſancta & inſignis paupertas ſemper reluceret. Sed mendicantes eo jā creviſſe, ut nullam ſpeciem paupertatis gererent. Eos enim inſtitui ſe heredes nō ſolum ſuſtinere, ſed etiam procurare: reditus annuos & legata ingētia accipere: ſumtuoſiſsimos hortos & magnas vineas habere: non templa ſed palatia extruere. Equos & arma & cetera in funeralibus oblata indiſtinctè accipere. Itaq; in eis non inſignem & ſpectabilem illam paupertatem, quam regula exigeret, ſed magnificas opes

pes ſplendere. Hæc ubi ad Papā relata eſſent, ipſe ex concilii ſententia, declarando edixit mendicantes (quanquam & ipſe ejuſdem ordinis fuiſſet) ſucceſſionum hujuſcemodi, cōſiderata voti ſui puritate, nullatenus eſſe capaces. Imò nec poſſeſſiones, neq; reditus vel eorum uſum recipere, vel habere illis licere: neq; hortos neque vineas, nec granaria, nec cellas vinarias (niſi duris admodum temporibus) nec magnifica ædificia, nec paramenta aut vaſa eccleſiaſtica pretioſa, & paupertati promiſſæ repugnantia. Deniq; hic Papa eos promiſſa ſervare coegit, & ad priſtinū uſum paupertatis altæ, altioris & altiſſimæ revocavit nō mediocriter indignantes: atq; tam arctis vinculis paupertati alligavit, ut ab ea in poſterū avellere ſeſe nō poſſent. Reliquit tamē illis uſum aliquem facti: id eſt neceſſarium rerum, tam ad vitę ſuſtentationem, quàm ad officiorum ſui ſtatus exequutionē, moderatum uſum: ita ut nec jejunia regula pręſcripta omitterent, nec à paupertate unquā diſcederent. & uſum neceſſarium rerum tātùm haberent.

Sed anno 1324 Papa Ioannes XXII etiam iſtum uſum facti illis abſtulit, & planè ad peram & mendicitatem relegavit. Dicebat enim ille uſum illum factū mendicantibus cōceſſum, proprietatem in rebus aliquam illis attribuere: quum actus ipſe utendi ad utentem pertineat. Quare quum jus utendi ſeparari à proprietate, ſeu dominio in rebus, quæ uſu cōſumuntur, nequeat: conſtitui, eum *c. ad cod. de verb. ſign. in Extr. Ioan.*

qui

quia actum ſeu jus utēdi habes, habere aliquid ſibi propriũ, q̃ repugnat regulæ ac profeſſioni paupertatis. Itaq; bulla edita cōcludit reſervationē illam dominii, qua bonorem dicti ordinis proprietas ad eccleſiam Romanā transferatur, uſu eorum mendicantibus conceſſo, à Papa Nicolao ſubtiliter excogitatam, quātum ad ſtatum perfectionis nequaquam fratribus profuiſſe: imò meram ſimulationem eſſe, & larvam qua fratres ſeſe tegere conati ſint, ut ſenſim & pedetentim ſanctiſſimæ illius promiſſæ paupertatis votum & profeſſionem deſererent, in qua ſtatum perfectionis evangelicæ collocaſſent. Quamobrem illos eò revocat.

Quum mendicantes fortunas ſuas retro labi, & ſe altius in paupertatem demerſos, quam antè viderunt: quanquam dolori vix pares, conſilio tamen à patientia ſumto per multos annos in tam iniquo ſtatu propè perditas res ſuas, utcunq; potuerunt, ſuſtentarunt. Septuaginta ſex circiter annos ab hoc Ioannis XXII. decreto (anno videlic. 1490.) Papalem dignitatem obtinuit Alexander V. Cretenſis, qui in adoleſcentia Franciſcanus fuerat. Ad eum certos ex ſuo numero delectos mittunt & docent ſe veros curatos & paſtores populi eſſe, qui ius & poteſtatem haberent à ſede apoſtolica confeſsionum audiendarum & inhumādorum corporũ: & eos quibus audi.is beneficium abſolutionis impertiviſſent, haberi pro bene confeſsis: quos ſepeliſſent pro benè & ritè ſepultis, ut neceſſe

Mon ſtrc lib. c. 56.

non

Digitized by Google

non eſſet, in eo rurſus curatorum operam adhibere. Inſuper ſe quoq; jus concionandi, & ad populum miſſarum celebrandarum obtinuiſſe, quas populus etiam ſtudioſus, & religioſus quàm curatorum miſſas, ut ſanctiores, frequentaret. Adhęc in ſuis monaſteriis nulla non hora miſſas peragi, magno omnium commodo. Pro jentatoribus & commeſſatoribus matutinis, aut peregrè ituris, miſsā matutinā tertia vel quarta hora præſto eſſe. Pro pigris & tardis (præſertim pro vetulis pius & devotis) miſſas etiam nona, decima & undecima hora, uſq; ad prandium non deeſſe. Præterea ſanctiſſimo patri affirmāt curatos iſtos ferè eſſe aſinos togatos & inertia pecora, qui minima totius anni prædicatione defungi non poſsint, nec in curis & beneficiis ſuis reſideant: ſed eorum functionem delegent Vicariis quibuſdam non minus indoctis, qui de fructu tantùm eccleſiarum percipiendo & ovibus tōdendis ſoliciti, nec earum officiis deſerviant, nec gregi cibum ſpiritualem præbeant. Se verò tum miſsis celebrandis, tum frequēti prædicatione, epulas illas ſalutares populo affluenter & copioſè apponere. Itaque inde (ajebant) evidēter ſequitur nos eſſe veros & legitimos curatos & paſtores populi, qui re ipſa & actu omnia curatorū munia exequimur, quæ ſine nomine & titulo curatorū obiri nequeūt. Iſti verò qui hoc nomen uſurpant, curatorum tantum & paſtorum ſpeciem & umbram gerunt: indigni hoc titulo, indigni qui fruantur fructibus, decimis, oblationibus,

nibus, obventionibus, & ceteris reditibus ac emolumentis, quæ ex ipſis beneficiis pendet. Quamobrem ſe ipſius ſanctitatem orare, ut ſe vellet cõſtituere ſolos & veros curatos, & in ipſorum beneficiorum realem & certam poſſeſſionem collocare: inhibitione facta illis qui ſe curatos nominant; ne ipſos turbare, moleſtia afficere, aut ullo modo impedire audeant, nec per ſe, nec per interpoſitas perſonas: gravi pœna conſtituta, indignationis beatorum Petri & Pauli & damnationis perpetuæ, ſine ulla ſpe gratiæ & veniæ. Adhæc poſtulata rationibus tanti momenti nixa Papa Alexander rem ad collegium retulit, & ex cardinalium ſententia, mendicantibus fratribus quidquid peterent, amplis ac luculentis bullis ſcriptis conceſſit. Mendicantes iis bullis inſtructi, Roma Pariſios recta contendunt, ut eas in Parlamenti curia recipiendas & comprobandas curarent. Priuſquã tamen eas curiæ exhiberent, populum ſibi conciliare & faventem habere, optimu ducunt. Itaq; per totum Quadrageſimæ tempus Lutetiæ in ſuis cœnobiis bullæ ſententiam promulgare atq; exponere: ſe veros curatos & animarum paſtores publicè teſtari: id ita decretum eſſe autoritate Papæ legati Dei in terris. Ergo ſe in poſterum pro legitimis eccleſiæ rectoribus agnoſceret populus, ni ultro vellet incurrere in pœnas, à Papa adverſus cõtrà nitentes cõſtitutas. Inter hæc quoq; invehi in ignorantiam & impudentiam curatorum, qui miniſterii ſui functione neglecta beneficiorum tan

tum

tum fructus & reditus colligerent.] Sed hic aliquantum opinionis errore decepti ſunt, nam fortè ita incidit, ut Lutetiæ multa curiata ſacerdotia à theologicæ facultatis doctoribus Sorbonicis occuparentur. Ergo bullæ iſtius vim ac periculum ad ſe quoq; pertinere rati, ſuggeſtum conſcendunt, bullam & eos qui eam impetrarant, ſuggillant. Docent intrepidè omni ævo curatos in reali, & legitima poſſeſſione eſſe decimarum accipiendarum, oblationum, obventionum, cæterorumq; fructuum ex beneficiis pendentiũ: mẽdicantes cõtrà ſua confeſsione & profeſſione perſpicua mẽdicitatis, palàm in poſſeſſione ſummæ, mediæ & infimæ, paupertatis eſſe, nemine prohibete aut impediente. Itaq; debere utriſq; ſuam poſſeſſionem liberam & quietã ſervari: curatis videlicet uſum, & dominium fructuum & redituũ ex eccleſiis ſuis. Mendicantibus verò poſſeſſionem paupertatis & peræ: nec quidquam innovari oportere, cui ſententiæ confirmandæ multa argumenta afferebant Quippe ſcriptum eſſe, reddenda eſſe Cæſari, quæ ſunt Cæſaris, & quæ ſunt Dei Deo: id eſt, ſuum unicuique reddendum, curatis decimas & oblationes: mendicantibus, mendicitatem & eleemoſynas. Adhæc decere, ut rei nomen ipſum conveniret. Ergo Franciſcanos, Iacobitas, Carmelitas, & Eremitas S. Auguſtini, quum mendicantium nomen ſumſiſſent, re ipſa & facto debere eſſe mendicantes, non curatos. Longum eſſet omnes rationes, teſtimonia, argumenta, enumera-

petrat. Altera parte fratres mendicantes, apoſtolicas bullas proferebant, & poteſtatem Papę. An non intolerandam eſſe hereſin, bullis Pontificijs autoritatem & fidē derogare? Quid aliud eſſe revocare in dubium ſublimē, & immenſam poteſtatē ſummi Dei ipſius vicarij? Deinde dictos etiam locos. *Qui autem, & qui non eſt mercenarius*, & c. ad ſe trahebant, & quo ſe facere contendebant. Quippe ſe veros eſſe paſtores qui tranſirent, & veros operarios q. divino miniſterio incumberent. In uno cœnobio plures miſſas uni co menſe peragi, quæ per totum annum in omnibus curis Pariſienſibus: ſe centuplo plures cōfeſſiones audire. & plures inhumare quam curati ſolerent. Itaq; curatos hos locos citantes ſuo ſibi gladio jugulum incidere. Conciones vero ſuas, an audebant cum mendicantium prędicationib. conferre? Quid enim illos auditu dignum ad populum eloqui poſſe? Quid niſi breves quoſdā & exiles ſermunculos velut à magiſtro dictatos referre, ad oblationes captandas? Itaque eorum ignorantiam cum pari turpitudine vitæ conjunctam, merito omnibus ludibrio eſſe: nec fabulam ullam publicè probari, quin curato ſuæ partes attribuantur. Quales verò ſint noſtræ cōciones (ajebant ipſi ad populū) vosmetipſi teſtes eſtis: neq; magis cum ijs illorum procœmia poſſe conferri, quàm aſinum cum vitulo. Ceterum latine loquendi peritia, vellent ne illi nobiſcum congredere? Vel minimi cœnobij infimus novitius curatorum etiam doctiſſimis os occluſerit, ſi modo os

illi habent. Denique totum illud Quadrageſimæ ſpatium contrariis mendicantium, & curatorum concionibus conſumtum eſt: qui hi & illi vtrimque popularem auram & gratiam captarent. Poſtquam illud tempus abiit, vtrimque in jus ventum eſt. Mendicantes petere cœperunt è curia Pariſiẽſi, ut bullam Pōtificiam admittere, & comprobare ſua autoritate vellent: Curati Pariſienſes interceſſerunt. Ita graviſſima lis exoritur: ſumma contẽtione ab utraq; parte cauſſa agitur, crebris intentionibus & depulſionib. omnes ex rationes, & plures in jure ſitæ, allatæ & conſumtę ſunt. Sed tandem calamitas in mendicantes vertit. Quum enim victoriam jam prope ſibi deſponderẽt, ecce Alexander v. moritur. Tũ curati velut redintegratis viribus objicere illis, ſuas bullas nullius momenti eſſe, niſi à Papa Ioanne xxiv. qui Alexandro ſucceſſerat, de integro confirmarentur. Mendicantes tam improviſo caſu icti, bullarum confirmationem obtinere conati ſunt: ſed præventi eluſiq; a curatis, quum præter tot irritos labores etiam ſpem ſibi ereptam cernerent, tãtæ rei obtinendæ, actionem omnẽ deponere ſtatuunt. Primi omnium Iacobitę liti ac foro renuntiant, & ceteri deinceps. Quamobrem ſuprema Parlamenti ſentẽtia curatis adjudicata eſt poſſeſſio, & fruitio curarum ac reditsuum inde pendentium, mendicantibus jus & poſſeſſio peræ ac mendicitatis, cum expreſſis inhibitionibus (ex conſenſu curatorum facta) ne quis illis ea in poſſeſſione moleſtiam ullam

uſum neceſſeret: & impenſis ſuis utriq; com-
penſaret.

Mendicantes arctioribus & gravioribus quàm unquam compedibus paupertati aſtricti, quam patientiſſime fieri potuit, infortunium ſuum tulere, neceſſitas enim cogebat. Extitere tamen inter eos nonnulli, qui quum ſuperſtitam animis induſtriam gratia quoque pollerent, effecere, ut ſibi impetrarent proviſiones, & collationes a Papa in quaſdam curas & alia beneficia, adjuncta diſpenſatione & licentia ea tenendi & poſſidendi, non obſtante voto paupertatis. Hic curati Galliæ exemplum veriti, apud Carolum VI. querebantur. Rex ex conſilii ſui ſententia, anno 1413 conſtitutione in eam rē edit: qua regula ab autorib. & fundatoribus ordinum mendicantium facta multis verbis laudata, eam eſſe rectam quod illis ſtatutum eſt, ut in tali paupertate vivant, ut illis nihil neque in communi neque ſeorſim ali poſſidere liceat. Quippe ſalutarem eſſe hunc canonem, & mendicantium profeſſioni ita annexam eſſe paupertatem, ut ne Papa ipſe quidē alteram ab altera divellere liceat. Quibus conſideratis, ſeveriſſime vetat pro monitu aut collationum, quas mendicantes in curas aut alia beneficia obtinent a Papa, rationem nullam haberi, mendicantem vero in alicuius ſacerdotij poſſeſſionem ſi immiſſus ſit, inde expelli jubet, neq; quenquam eo deinceps admitti. Tum edicit omnibus præfectis, baillivis, ſeneſchallis, aliisq; regiis officiariis ac miniſtris, ne rem tam pernicioſam, moleſ-

pellicioſam, permittant, ſed in delinquentes ſeverè animadverterent: non obſtantibus qui-buſvis bullis, proviſionibus, diſpenſationibus, ſi-ve pontificiis, huic ſuo edicto contrariis. Quo-circa hoc edicto regio mendicantes profundi' quamquam [illegible] altiſſimam paupertatem & men-dicitatem demerſi ſunt, tum communiter tum privatim ac propriè ſinguli. Idq; autoribus & machinatoribus curatis adverſariis com[illegible].

Sed quis tam pervicacibus ingeniis perſuaſiſ-ſet, ut litem finem facere vellent? Mendican-tes igitur haud facilè æquo animo eductum pa-ti, & torvis oculis curatos aſpicere: nec mo-deſtiæ cura in [illegible]: alij in alios mutuis conviciis debacchabantur. Inter hæc Sixtus IV. qui fratrum minorum ordinis fuerat, Pa-pa creatur anno 1472. Ibi mendicantes criſtas erigere in curatos, nec dubitare, quin apud eum non minus gratia, quam cauſſa valerent. Curati mendicantium contumelias & intole-randam arrogantiam pertæſi, Pontificem querelis fatigant. Ille conciliandæ inter eos concordiæ viam quærere ſui officij ducens, quatuor cardinalibus (Hoſtienſi videlicet, Praneſtino, S. Petri ad vincula, & S. Sixti) ne-gotium dat, ut de tota eorū cauſſa & lite co-gnoſcant, eamque quam molliſſima via con-ſequi poſſint, componant. Illi ergo [illegible], auditis utriuſq; partis hinc inde propoſitis & argumentis, partes ipſas communi [illegible] conſenſu ad concordiam perduxerunt. Quæ ut firma & perpetua pace inter dictas partes ſanciretur: autoritate Papæ anno 14[illegible] ap-probata

c. 2. de Treuga & pace. In Extra vag. Capita pacis &

probata & confirmata eſt, & his capitulis cō-
prehenſa: Videlicet, ne ipſi parochiani ſacer-
dotes in poſterum dicerent, à mendicantibus
hæreſes proceſsiſſe, quum in veritate fides ſit
illuminata, & eccleſia exaltata, per eoſdem
& præſertim per ordines prędicatorum & mi-
norum. Deinde viciſſim ne fratres mendi-
cantes prędicarent, populos parochianos nō
teneri audire miſſam in eorum parochiis di-
ebus feſtis & dominicis: quum jure ſit cautū,
illis diebus parochianos teneri audire miſ-
ſam in eorum parochiali eccleſia Præterea ne
fratres aut curati inducerēt aliquo modo la-
icos ad eligendum ſepulturam apud eos. &
benè caverent propter pœnas quas imponunt
canones, quū ſit libera. Inſuper etiam deſiſte-
rent mendicantes prædicare, quòd parochi-
ani non ſunt obligati, ſaltem in paſchate, pro-
prio confiteri ſacerdoti: quia de jure tenetur
parochianus (ſaltem in paſchate) proprio cō-
fiteri ſacerdoti. Per hoc tamen ipſi fratres
mendicantes non cenſerentur excluſi, quo-
minus ſecundùm juris communis, & privile-
giorum eiſdem conceſſorum diſpoſitionem,
confeſſiones audire, & pœnitentias injunge-
re valerēt. Item de cetero inter ipſos fratres
mendicantes & curatos, quoad effectum prę-
dicandi, horas cantandi, & campanas pullan-
di, antiqua conſuetudo ſervaretur: nec fie-
ret commutatio temporis, vel horæ in ipſis
prædicationibus faciendis, niſi de conſenſu
partium. Quodque etiam ipſi fratres in ſer-
monibus ſuis non detraherent prælatis, & re-

Concordia inter Curatos & Mendicantes reconciliata.

ctoribus parochialium eccleſiarū, neq; etiam populos [illegible] eccleſiarum parochialium frequentia, & acceſſu abſtraherēt, ſic e retraherent [illegible] ipſi rectores, & [illegible] modo detraherent mendicantibus, ſed [illegible] favorem quem pollerent eis & nomine [illegible] per omnia præſtarent [illegible] veri [illegible] oſtenderēt. Hæc in ſumma ſunt capita pacis ſeu concordiæ inter curatos, & mendicantes conſtitutæ & ſententiæ ab arbitris pronunciatæ, quā [illegible] Papa vehementer approbans, hortatur [illegible] ad unitatem, velut illius vices gerens [illegible] Apoſtolis ſuis dixit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Sed ex iiſdem articulis liquidò apparet quàm acerbè (ut diximus) mutuis conviciis & probris alii alios publicè lacerarent. Neq; id adeo ulla ex re fiebat, quam ex nimio zelo quo utriq; flagrabant, minime inflammandi quidem ad pietatem populi, ſed trahendarum in ſe oblationum [illegible] illis ſeculis a multitudine imperita [illegible] maximas & uberrimas [illegible] habebant. Quū enim iſti omnibus, ſed potiſſimum ægrotis, purgatorij & inferorum pœnas comminarentur, niſi gratiam pretio redimerent, [illegible] ſubacti homines fortunis ſemet ipſos exuebāt, ut cœnobia & eccleſias ditarent.

Quocirca (ut ad propoſitū revertamur) [illegible] nal hæc hiſtoria Machiavelli vanitatis [illegible] d[illegible], directq rerum omnium nihil [illegible] ad pacem [illegible] populum in obſequio continendum [illegible]

ſtus

ſtos quoq; qui eam ultro profitentur meritò totiès commiſerint. Sed & ex hac ipſa narratione colligi poteſt quænam fuerit mendicantium ſanctitas (cuius fama & opinione tam diu faſcinatus eſt mundus) qui jam in ipſis ab originis ſuæ primordiis tot certamina & lites pro ventre adverſus curatos moverint. Cœperunt emergere in lucem & florere Gregorij IX. temporib⁹ circiter annum 1230. præſertim Iacobitę & Franciſcani, ac jam tum Pontifex ille ſolvendis quæſtionibus quas mendicantes circa uſum paupertatis nectebant, occupatus eſt. atq; inter cetera declaravit paupertatis illius nomine intelligi. Abdicationem proprietatis omnium rerum, nō tantum in ſpeciali ſed etiam in cōmuni, ſicuti Nicolaus III. in ſua decretali exponit, de qua ſuperius egimus. Nam conſtitutio Papæ Gregorij in corpore iuris Canonici non extat, ſicuti extāt illæ ſuperiores, de quib⁹ antea. Sed eius rei viliſſ iactura eſt: imò nec totius quidem iuris canonici moleſta eſſet nec damnoſa. Etſi enim nonnihil intermiſtum ſit boni, tantum tamē paleæ eſt, tantum nugarum, & tam multa quę nulliuſ ui eſſe poſſunt niſi ad artem tabulariā Romanam & ſuperſtitiones fovendas, ut dū cloaca illa fœtida, ex qua tot animorum corporumq; peſtes fluxerunt, obſtruatur obruatur ve, quantumcunq; in eo boni aut ſani eſt, id ſimul totum aboleri expediat. Nam (ut lepido epigrammate gallico fertur, quod nos utcunq; expreſſimus.)

Platina in Greg. 9.

Ius canonicū plus mali quam boni continet.

Ex quo decretum ſumtis ſe ſimplicibus albis,
Geſtariq, avidis manica m labiis
Capiti: & enormes in equum vivere cucullis:
Quid fuit huic mundus? Nil niſi ſcena mali.

XXXIII. THEOREMA.

Princeps ſibi à ſubditis metués arces extruere in ditione ſua debet, ut eos in obſequio & fide contineat.

Prim. lib. a ca. 24. & c. 20. Del Principe.

PRINCEPS (inquit Machiavellus) *qui vehementius ſuos quam peregrinos formidat, præſidiarias arces extruere debet: cui vero ab externo hoſte quam à ſubditis maior metus eſt, is arcibus prorſus non indiget. Quippe non odio haberi à ſubditis, ea demum munitiſſima arx eſt: & ſemel inviſum populo principem, nulla adeo valida eſt arx, quæ protegere aut eripere poſſit. In pace quidem poſſunt præſidiariæ arces principi utiles eſſe. audentiam enim adimunt [illegible] ipſisque, [illegible] ac præfectis facient [illegible] fidem [illegible] tum ſub iugo teneant, & duriore eum [illegible] per [illegible] Sed ne hæc quidem præſidia ſatis [illegible] niſi validum quoque exercitum comparare poſſit princeps ad [illegible] & [illegible] promovendas, [illegible] forte [illegible]. Nam [illegible] opidum [illegible] ſubigere poſſe [illegible],* [illegible]

arma ſæpe ſunt: ſi eos exarmârit, [illegible] quoſque & principes populi [illegible], tanquam [illegible], [illegible] capita. Sic arx arcium [illegible], quam Mediolanenſes extruxerant, ope ac ſubſidio [illegible] prohibere [illegible] ab [illegible] ſtruxerunt. Quamdiu [illegible] ſervitutis conceſſiſſent [illegible] à Gallis primo [illegible] neque fortunarum tantum [illegible], ſed vitæ quoque omnes [illegible] fuerunt.

QVANQVAM Machiavellus tyrannicam artem [illegible] methodo & via non doceat, nullum tamen ejus præceptum, nullam partem, omiſiſſe mihi videtur. Principio enim docuit quibus rebus tyrannis fundari, atque exſtrui debeat: nimirum, ſævitia, perfidia, verſutia, perjurio, impietate, ultione, amicorum & conſiliorum [illegible], aſſentatorum [illegible] crebris, [illegible] avaritia, inconſtantia, ſimilibusque vitiis, quibus paulatim velut gradibus ad ſummum nequitiæ, atque injuſtitiæ faſtigium perveniatur. Secundo, quibus præſidiis tyrannus ſuas opes, & editiſſimam illam vitiorum, & tyrannidis arcem tutari ac propugnare poſſit: ſerendis videlicet atque alendis inter ſubditos diſſidiis, ac prohibendo ne opibus & divitiis creſcant. Hunc aliam quoque rationem addit, nempe ut tyrannus munimenta adverſus ſubditos extruat, in maximis quibuſque urbibus arces extruens (vulgo Citadellas vocant) caſtella &

Machiavellus omnia Tyrannicæ artis præcepta docuit.

propugnacula imponat præſidiis, & omnes ſaltus locaq; tranſitui opportuna præſidiis impediat obſideatq;. At Machiavellus ſine hac poſtrema ope, cetera [illegible] momenti fore ad ſtabiliendam tyrannidem. Paupertas enim [illegible] haud ſitam multitudinem in obſequio continet, quia ſpoliati arma ſemper appetunt. Quæ tamen ſi erepta fuerint, capulum etiā & potentiſſimis quibuſq; cædis, nec id quidem tamē ſufficit. Quippe in- [illegible] furor [illegible] telorum, ſuppeditat, atque [illegible] dræ, [illegible] & plura capita repullulant.

In refellendo hoc theoremate multū operæ conſumere [illegible] tantum dico, experientia nos docere [illegible] illas ſuper inventas (quas priores noſtri ætate ſubditorum cervicibus impoſuerunt) innumera mala peperiſſe. Quippe & his, velut catenis, [illegible]rum libertas conſtricta, & inde adverſus oppidanos crebræ [illegible] ortæ ſunt: neque ullus ex eo re fructus ad principes rediit, rediibitve præter ingentes ſumtus & ſubditorum odia. Hæc enim arcium & munitionum inſtitutio, præterquam in iis locis qui in limite regni vel ditionis, ut adverſus hoſtem externum condita ſunt, indicio eſt principem popularium fidei haud ſatis fidere. Simulatque ſuam fidem ſuſpectam eſſe principi ſubditi his ſignis deprehendunt, ſimul hinc eius animum a ſe alienatum eſſe colligunt. Subditi vero qui ſe principi malos eſſe ſuſpicantur, ei ut benevoli fieri non poteſt. Sublata be-

lata benevolentia, ei haud volentes parent, ac ubi opportunitas ſeſe dat, obſequium & ſidem rumpunt. Et talium munimentorum & præſidiorum fructus.

Verum hoc quoque obiter dicam noſtros Machiavellitas, qui carnificinæ & ſtrages quæ D. Bartholomæi die Lutetiæ parata eſt, autores & executores fuere, parum attentè hunc locum Machiavelli perlegiſſe. Quum enim vulgò iactarent in piſcandis ranis, & minutis piſciculis operam non eſſe ponendam, ſed ingentes ſalmones ineſcandos & capiendos eſſe. Quippe vel unius ſalmonis caput pluris eſſe, quam decem millia ranarum, his ambagibus nihil aliud ſignificabant, quam cæſis rebellium (vocabant) capitibus ac principibus promiſcuam & inconditam multitudinem facile diſiectum iri, quæ ſine ducibus nihil movere auderet. Sed diſcere illi maturè à doctore ſuo Machiavello debuerant, quod poſtea reipſa experti ſunt, populo adverſus tyrannidem duces & capita deeſſe nō poſſe, imò prioribus exſectis alia ſubinde & plura renaſci. Hunc enim locum ſi accuratè notaſſent: ut ceteros eiuſdem ſcriptoris, nec tantùm profuſum eſſet ſanguinis, & eorū tyrannis fortè diuturnior fuiſſet quàm futura eſt. Innoxius ſiquidem ſanguis e terra ad Deum clamavit, ultionem tot ſcelerum cædiumque flagitans: Deus vero pro ſua æquitate ſanguinis voce, pupillique ac viduæ clamore audito, elatam ſecurim in tyrannidi radicem libravit, neque eam

morti ſe exerit. In ſi [illegible], [illegible] deleg[illegible] infamia ſ[illegible] [illegible] quin [illegible] ſe vel [illegible] interficere [illegible] omnibus. [illegible] ornare vel [illegible] ſum eſſe, ſicuti Cæſar Borg[illegible] [illegible] u.ii.

HAVSTVM eſt hoc præceptum ex præclara illa doctrina, quam Machiavellus magiſtro Cęſare Borgia didicit, qui quidem atrox eſſet, clementiæ tamen ſpeciem diſſimulans, ſeuitiæ ſuæ miniſterium Ramiro Dorco mandabat quemadmodum ſuo loco fuſius expoſuimus. Sed quia antè omnem perfidiam, & mali iſtam ſimulationem [illegible] copioſe docuimus, hic actum agendo [illegible] operam non ludemus. Ceterum haud equidem negem, nonnulla interdum incidere, quæ tametſi ſint æquiſſima, ſpeciem tamen ſummæ ſeueritatis habeant. Ea principem aliorum opera, quàm per ſe adminiſtrare ſatius eſt, qui de eiuſcemodi cauſſis ex iure, & legum præſcripto pro ratione criminum ſtatuant. Nam (ut Marcus Antoninus dicere conſueverat) quidquid princeps agit, id hominibus [illegible] liberæ, & ſolutæ poteſtatis licentia, quàm ciuilis & moderatæ [illegible] agere videtur. [illegible] ſuſpicionem effugiat princeps, eiuſ generis cauſſas tractandas delegabat iudicibus bonis, multi conſpectis, qui privatos affectus in conſilium non adhiberent. Valentinianus verò [illegible] magiſtratus [illegible], quos [illegible]

[illegible] 11. The- or 7.

Capit. in Marco.

Iudices si privatis affectibus transversi agantur iniquū recusare nequeunt.

ſuſpectos haberi ac reiici à quoquā patiebā-tur: ſed reos apud eorum iudicium [illegible] quorum ipſi cognitionem defugere [illegible] à dicare conabatur. Quare res nullis iudiciis [illegible] ter infamiam cœpit. Nam [illegible] dicium [illegible] hoc ſa-pere eſt, ut iudices & magiſtratus ſuis & [illegible] variis affectibus [illegible] habeant. Perturba-tiones enim animi [illegible], recto mentis iudicium [illegible] à bono hone-ſtoque [illegible] abſtrahunt [illegible] [illegible] propria [illegible] cupiditati, vel [illegible] nis libidinibus, obſequatur, cauſsam [illegible] tionem permiſerit iudicibus & quæſitoribus, qui eorum potentiæ à quibus corrupti ſunt, libertatem & conſcientiam ſuam gratifican-tur, rem per ſe malam peiorem [illegible]. Eiuſmodi fuit iudicium, quo regnante in Galliis Ludov. Hutino, Enguerranus Mari-gnius ſummus ærarii regii [illegible] reus peractus & damnatus eſt. Tale etiam fuit, quod regnante Carolo VI. de Io-anne Palaudano regio in curia Pariſienſi ad-vocato, capitis reo latum eſt. His meritò adiungi poſſunt iudicia noſtra ætate adver-ſus Annam Burgium [illegible] conſiliarium. Briconaſium [illegible] Ar-noldum Cavannum [illegible] ſup-plicium magiſtrum & [illegible] tum, & plures [illegible] ex ſupplicii [illegible] [illegible] iudices [illegible] rerum re-ſpectu, & propriis affectibus corrupti, bonæ fidei

fidei conſcientiæ ſuæ, peregrinorum qui hodie in Gallia rerum potiuntur commodum & gratiam antepoſuiſſe?

XXXV. THEOREMA.

Princeps juri rectè reddendo magnum judicum numerum ſtatuere debet.

AD promptam iuris & cauſſarum expeditionem, (in qua Machiavellus ſ...) ... ſtares ... pauca ſunt. Nam & pauci pauca ſciunt, & facile quamplurimi ſua ... corrumpuntur. Poſtremo magnus iudicum numerus ſolus pollet adverſus legum ſine gravitatem, & autoritatem adverſus omnes ... animum. Com. li. 3. c. 7.

EORUM quæ in Gallia vidimus, & videmus experientia hoc placitum falſitatis coarguit. Ex quo enim propagati ſunt iudices & magiſtratus qui iuri dicundo præſunt, Parlamentorum conſiliariis multiplicandis, præſidialibus ſedibus inſtituendis, novis aut aliorum officiariis creãdis, multo difficilior iuris reddendi ratio quàm multo longiores & frequentiores lites olim factę ſũt. Itaq; in publico regni cõcilio antè aliquot años Aurelię habito, merito ſtatus apud Carolũ IX regem queſti ſunt de hac tanta multitudine magiſtratuũ, quę nulli uſui eſſet (ſicuti neq; hodie eſt) niſi ad multiplicãdas lites, & exſugendas populi fortunas: quum nihilo facilior propterea cauſſarum expeditio.

peditio, quam antea, imò perſpicuè longior, [illegible] ſumtibus quoque [illegible] litigatores [illegible] rirent. Ad hoc [illegible] prælata [illegible] facta [illegible] que demceps morte [illegible] rent, abolerentur, neq; in demortuorum [illegible] [illegible] donec [illegible] ad veterem numerum revocarentur [illegible] regnante Ludovico XII. Ea [illegible] [illegible] neceſſaria venalia erant, [illegible] conferrentur à rege [illegible] amplißimoſque [illegible] loci civibus (ſpectatæ probitatis & doctrinæ viris, de quorum [illegible] [illegible] extemporale examen fieret [illegible] [illegible] poſſent. Sed Machiavelli [illegible] [illegible] legis caput antiquandum [illegible] [illegible], ut ex [illegible] officiorum [illegible] [illegible] in forum [illegible] [illegible] Sed quo multiplicior eſt numerus officiorum, eo plura vacantia in dies eveniunt, ob [illegible] hæc nundinatio quæſtuoſior eſt; unde ingens pecuniæ vis ab emtoribus colligitur. Neque [illegible] officiorum [illegible] [illegible] decennium [illegible] [illegible] amplius parte eorum pretium [illegible], conſiliarii munus in Parlamento, quod [illegible] quatuor millibus francorum emebatur, hodie duobus [illegible] coronatorum millibus conſtat. Officia præſidum & procuratorum generalium (quæ [illegible] lebant) [illegible] valor [illegible] [illegible] millia francorum [illegible]

[illegible]um gradu & amplitudine Parlamentarū, ne in eorum ubiq; unius ſint pretii. Sed quinam eorum (obſecro) Machiavelliſtæ noſtrum Gal-lis [illegible] merces impertiūt? Indoctis plane, aut ambitioſis hominibus. Quippe docti viri, niſi ambitione impellantur, emere publica munera non ſuſtinent: ſed (quemadmodum Cato Cō-ſulatus repulſam paſſus dicebat) malunt digni videri præſidis aut conſiliarii munere, quam eos honores pretio conſequi. Quod ad indo-ctos attinet, nō abs re ingenio [illegible] [illegible]-um a pecunia mutuantur, ut habeant unde vi-ctū tolerent, & quod univerſum mercati ſunt, id diſtractim & minutatim vendant. Nam a-liqui eos vel ſine [illegible] tabeſcere, vel exhi-bari populo, neceſſe ſit, quod propter igno-rantiam jam nullis forēſibus negotiis ac juridicis functionibus adhibeātur. Ita [illegible] quum & mul-titudine, & ad [illegible] auctionem [illegible] accurrant, crebris licitationibus eorum pre-tia paucis abhinc annis in immenſum auxerunt. Quo enim cupidius [illegible] auctores & le-ctores Machiavelliſtæ mercatores [illegible], & haſtam ejus generis rerum calere ſenſiūt, eo carius ſuis mercibus pretium ſtatuunt, ne-que ea addicere volunt, niſi quām pluriſſimo nummo licitantibus. Sed mihi fœdos iſtos nun-dinatores ad rationem & calculum revocare ſic propoſitum non eſt: quippe eos in propoſi-to ſtatuum concilio publice cauſſam dictu-ros [illegible].

Verū, ut dixi, hoc axioma, publicis ſtatuum concilii Aureliæ habiti decreto damnatum

eſt: unde

eſt. unde liquet ingentem juridicorum officiorum & magiſtratuum numerum Reipub. neq; commodum neq; utilem eſſe [illegible] vere ſalubrem. Quod vel natura [illegible] cile quiſq; intelligi poteſt. Princeps enim qui juri reddendo multos magiſtratus inſtituit, vel multiplices judicum gradus, ſeu ordines ſtatuat neceſſe eſt, vel multos eodem gradu ac pari dignitate juridicos. Si multos gradus judicum fecerit, judicia haud dubie longiora & perturbatiora erunt, non ſine litigantium periculo. Quippe litigatores per longos circuitus circumduci, & adeundi varios judicum tribunalibus per multiplices inſtantias veluti gradatim aſcendendo, fatigari neceſſe erit. Unde multiplicem judicum ordinē perniciosum eſſe Reip. conſequitur. Sin multos eodem gradu & dignitate legerit, ut in Galliis factum eſt quum præſidiales ſedes inſtitutæ ſunt, veteribus conſiliariis novi in Parlamentis adſcripti, multi præpoſiti aliiq; pares miniſtri creati: tantum abeſt ut tanta judicum turba jus melius & promptius reddat, ut etiam longiorem litium ſeriem & majores ſumtus afferat. Nam ut plures unū in locum conveniant, ut ſententiam ordine dicant multum temporis conſumi neceſſe eſt tum, ut inquit Horatius,

Segnius expediunt commiſſa negotia plures.

Præterea ſæpe litigatores judici ſuo præcipua juris & cauſſæ ſuæ capita exponere coram [illegible] [illegible] fugerit. Nam ſi in

proverbio est, viva vox magis afficit, quam scriptura: res in animis hominum & tenacius insculpit. Ejuſdemodi illi, quorum studium æquum videlicet atq; honeſtũ, neq; reprehendi, neq; fruſtrando eludi aut frangi, debet. Atqui nihil eſt quod ejus cõſequendi commodi ſpem magis minuat, quàm multiplex judicum numerus. Neq; enim omnes adire, levis operæ eſt: ac ſi in uno reperiendo ſucceſſerit, raro incidit, ut ceteros opportune offendas. Adhæc ſi quæſtio quæ in judicium veniet, ardua non ſit, quorſum multos judices, cui expediendæ unus ſufficit? Quippe unus domi plures cauſſas uno aut altero die expedire poteſt, quam integro menſe magnus judicum cœtus: facile enim ille omnibus horis, matutinis, pomeridianis, veſpertinis, feſtis, profeſtis, diebus, operi intentus eſſe poteſt: diurnis etiam operis nocturnas lucubrationes adjungere. multorum conſeſſus nõ niſi ſtatis quibuſdam diebus, & certis horis, agere conſuevit. Si cauſſa difficilis in diſceptationem adducatur, videtur melius à pluribus dijudicari poſſe quàm ab uno, quia (ut vulgo fertur) plus vident oculi, quam oculus: tum haud ita commode corruptio in plures ſpargi poteſt. Sed hujuſmodi difficultatibus alia ratione conſuli poſſe, quam multiplicato judicum numero perſpicuum eſt. Nam in unaquaq; juriſdictione, ſeu ſede ſubalterna (ut vocant) unus judex ſuffecerit integritate, innocentia, & mediocri doctrina præditus, ſtipendiis de publico aſſignatis, Quem tum multa

ingenio

Inferiorũ ſive ſubalternũ (ut vocant) multitudinẽ eliminandam cum præ[illegible] eſſe [illegible] cem ja[illegible] t[illegible] eſt.

ingenio [illegible], tum hone[illegible] [illegible] a-
varitia & corruptione facilius [illegible]
coll[illegible] multam ex q[u]a hodie [illegible]
ce[illegible] doctrina his [illegible]
cauſſarum [illegible] atque ambagi[illegible]
ad[illegible] erit. Quin etiam [illegible]
quibusq[ue] diffi[illegible], advoc[illegible]
[illegible] aſſeſſores [illegible]
[illegible] domi [illegible]
[illegible] & com[illegible] ſententi[illegible] ſpecialis, [illegible]
qu[illegible] [illegible] & facti ſequ[illegible]
[illegible]. Quanquam [illegible]
[illegible] librorum cauſſæ de qua [illegible]
[illegible] inſpecti [illegible]
libet diffi[illegible] [illegible]
[illegible]
Aſſe[illegible]
di[illegible] [illegible] in facto [illegible]
[illegible] & diligenti[illegible]
ni judices [illegible] fungantur, [illegible]
diem dicere, qui craſſa ignorantia in [illegible] of-
fenderint, aut qui negligentes inſpectio cauſ-
[illegible] fuerint lapſi. Equidem ſi e[illegible]
[illegible] tales cenſores, & [illegible]
[illegible] obligerint, haud dubito [illegible]
[illegible] probe exercen[illegible]
[illegible] quaque ſede, quam [illegible] poſſe.
Quid [illegible] Supremi judices [illegible]
[illegible] errore [illegible], [illegible] ſe
[illegible]
[illegible] factas [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]onti ſemel planè nudi [illegible]
[illegible] Caput eam ſanum & valentius [illegible]
[illegible] neceſſitates. Et mor-
bo [illegible] providentia ad-
[illegible] membra [illegible]
[illegible] eſt. Sic Parlamentorum [illegible]
[illegible] depravat.

Itaque adverſus [illegible] corpus
[illegible]tio, magis è [illegible]
[illegible]dictionis [illegible] gradu [illegible]
tantum [illegible] triduo præſit, quàm [illegible]
bus. Id tamen ad ſupremam juriſdictionem
adhibere, atque extendere nolim: imo con-
tra judicaverim neceſſe eſſe, ut exerceatur à
pluribus, id eſt, mediocri hominum lectorum
& probatorum numero. Quippe judicium
commune multorum prudentia & conſilio e-
ditum multo plus momenti & autoritatis ob-
tinet, quali ſupremi judicii eſſe debet, quam
quod ab uno factum eſt. Deinde quum ſu-
prema juriſdictio ſæpe nudi & ſimplicis æqui-
tate nitatur, (quæ ſæpe forenſibus locorum
conſuetudinibus, conſtitutionibus, & juri
ſcripto, adverſatur) de æquitate decidi mul-
torum judicio & ſententia bonum ac neceſ-
ſarium eſt, neque unum tantam ſibi licentiam
ſumere fas eſt, diſcedendi a receptis atq; ap-
probatis legibus, ut ſuam unius opinionem
ſequatur, cui æquitatis nomē indiderit. Quid
enim hoc aliud eſſet, quam unicuique judici
pro libidine judicandi poteſtatem facere,
contra jus receptum & cõfirmatum & quam-
libet fœdam injuriam atque iniquitatem ſpe-
cie æ-

Septẽ-marum [illegible] e pluri-bus [illegible]

cie æquitatis obtrudendi? Quare, quum non temere diſcedendum ſit a legibus, ac [illegible] ſtantium, conſequentibus, & cauſſis, propter quas nonnunquam ſummo iuri præponenda videatur æquitas, accurate conſiderandis & perpendendis nemo unus ſatis idoneus eſſe poſſit, (niſi rara quadam doctrinæ præſtantia, rerum uſu, & ſolido iudicio, ceteros omnes ſupereminеat, quales vulgo multi haud facile reperiuntur) eam poteſtatem atq; autoritatem æquitatis ante leges receptas ponendi, pluribus quam uni permittere tutius eſt: neq; id quibuslibet, ſed delectis & probatis viris. Præter hęc ſummorum iudicum eſt noua principis edicta examinare, ut priuſquam ea ſua autoritate comprobent, [illegible] Alperius videatur [illegible] accipiant promulgari [illegible] ſi vero unius hominis ingenio præſtari aut [illegible] fieri poſſe, quæ ſpes eſt? Quippe [illegible] eſt amplitudo, ut quæcunq; [illegible] abſurditatis, incommodi, aut [illegible] arguere poſſint, ea omnia [illegible] aut memoria complectatur. Sed [illegible] verſantium in animis [illegible] agitantium [illegible] atque in medium quid in quaq; re plus nimium eſt, conferentium, ingeniis [illegible] poſſunt. Quare dubium non eſt, quin [illegible] rum & doctorum [illegible] contraria, ſimilia, conſequentia, & adiuncta vniuſque rei, [illegible] plus polleant ad eruendum ac corrigendum, ſi quæ perplexa

plexa aut incommoda edicto hæreant, quam unius hominis ratiocinatio. Cuius rei fidem facit ea ratio quam in perferẽdis legibus obſervabant Romani. Quamvis enim qui legem ad populum ferrent, rogarentq; nec iudicii, nec rerum peritiæ egerent: attamen quum liceret cuilibet civi, ſi videretur, ad diſſuadendam rogationem procedere, ſæpe reperiebãtur tenuis fortunæ homines, & nulla vel doctrinæ vel experientiæ fama celebres, qui ea inesse legi, vel abſurda vel incommoda docerent ut eam ſæpenumero reiici, aut corrigi ſive modificari (ut vulgo dicunt) neceſſe eſſet. Ad hæc quum ſummi iudices veluti cenſores & correctores inferiorum ſint, multos eſſe expedit. Durum enim eſt magiſtratum recte ab uno corrigi, quo forte neque ſcientia neque uſu ſe inferiorem iudicet. Poſtremo, quũ corruptio formidoloſior & periculoſior ſit in ſummis iudicibus qui nullius ſuperioris iudicis cenſuram & iudicium reformidant, quàm inferioribus, quos ipſi corrigere poſſunt: optimum eſt ſummum iuridicialem conſeſſum multis compoſitũ eſſe. Quippe, ceteris paribus, plures corrumpere, quam unum, difficilius eſt. Quamobrem in ſummo iuriſdictionis gradu, ut in cõſilio principis, multos iuri reddendo præeſſe expedit: dum ne ibi inſolita numerus, ubi qualitas quantitate potior eſt. His confirmandis unicum avorum noſtrorum exemplum ſufficit. Nam ergo quando Ludovico XII. & ante eius tempora, inferiores magiſtratus in eodẽ iuriſdictionis gradu plu-

du pluresque [illegible] ſed unus tantum in qua-
que ſede jus dicebat, nempe præpoſitus, ſive
judex ordinarius: & is primi tribunalis no-
minem [illegible] in prima inſtantia ex-
ercebat; & major generalis ſeu ballivus (ut
vocant) aut ſeneſcallus poſtea ſecundo tribu-
nali [illegible] appellationem a ſententiis
primi judicis in ſecunda inſtantia cognoſce-
bat. In ſupremis curiis Parlamenti plures
erant, ſed non ea tamen multitudine, qua ho-
die ſunt.

Ad tuendam iudiciorū æquitatem bonis legibus & magiſtratibus opus eſt.

Verum quando in eum ſermonem ingreſſi
ſumus, de rationibus tuendæ probæ juriſdi-
ctionis quæ [illegible] obſervata in hiſtoria [illegible]
[illegible] ad earum [illegible] utilia, [illegible]
liber. Principio igitur ut juriſdictio [illegible]
miniſtretur, primum bonæ leges condendæ &
boni magiſtratus, juriſque [illegible]
ſunt. Quod ad leges attinet, quædam ad deci-
ſionem cauſſarum ſpectāt, quædam ad formā
litiū. Legum ad decidendas cauſſas perti-
nentibus juris ſcripti, & conſuetudinū cujusq; loci
& provinciæ, adminiculo ſatis proviſū vide-
tur. [illegible] quidem optima quæq; [illegible]
juris civilis & canonici [illegible] pro
aliis [illegible] approbatio [illegible] Quid
enim in judiciis ægrotis [illegible] carere? [illegible]
tamen confuſa & contraria [illegible] im-
plicata ſunt ut qui in doctorum gloſſis, & cō-
mentariis perplexæ alicujus quæſtionis ſolu-
tionem ſe inventuros ſperant, ſæpe incidant
in labyrinthos inexplicabiles, & [illegible]
ro carbones reperiant. Id non accideret, ſi

[illegible]

utiliſſima quæq; axiomata & deciſiones, quæ quotidie in uſum veniunt, & æquitate nituntur, à cetera turba & farragine eorum, quæ à doctoribus ſcripta ſunt, ſecernerentur. Quod ad eas leges attinet, quæ ad componendum litigandi ordinem inſtituuntur, ſatis ei quoque parti proſpectum videtur in Gallia, conſtitutionibus regiis editis. Ego tamen non tam conſtituendis, & finiendis inter ſubditos ortis litibus, quam ne oriantur prohibendis, condendas principi leges exiſtimo, Quippe alioqui proba juriſdictio, & prompta expeditio cauſſarum, obliquè multiplicādis litibus occaſionem materiemq; præberet: hominibus, expedita juris adminiſtratione fretis, actiones ultro & libēter alias ex aliis moventibus. Quare, ut huic incommodo occurratur, ne quod per ſe bonum & ſanctum eſt, malo vertat, aberuncandis & radicitus evellendis litibus, bonæ leges neceſſariæ ſunt. Quia inre conſtitutiones regiæ mihi mancæ & imperfectæ videntur. Itaq, ad eiuſcemodi profecto leges condendas Lycurgo aliquo aut Solone opus eſſet, hominum enim ingenia litibus & controverſiis fundendis plus æquo feracia ſunt, neq; iſtam tamen litium nimis fœcundam fruticationem, & pervicacem luxuriem compeſci non poſſe iudico: ſed qua ratione id fieri poſſit, quia res longiorem commentationem poſtulat, in aliud tempus relicien dum exiſtimo.

Ceterum fruſtra inſtituantur bonæ leges, niſi boni ſimul fuerint magiſtratus, juris &

legum custodes. Nam ſine magiſtratu, qui eſt velati νόμ☉ ἔμψυχ☉ ſeu legum animus, quamlibet præclaræ ſanctiones iſtæ [illegible] les, & tanquam mortuæ, jacent. Præſtantiſſima igitur omnium poſſeſſio, bonus magiſtratus. ſed ut nihil eo optabilius eſt, ita nihil ferè, hac quidem ætate, rarius. Quanquam tamen accurate & ſedulo veſtigantibus, utcunque tolerabiles, & mediocriter idonei ad eam rem homines reperiri poſſent: ſed dignis poſthabitis, cuilibet aditus ad honores, pretium offerenti patet. Scribit Dion C. Caligulæ imper. fuiſſe equum (cui Velociſſimo nomen fecerat) quem tantopere diligebat, ut eum crebro ad cœnam invitaret, ei hordeum e [illegible] apponeret, funderetq; vinum in poculis aureis, ac per ſalutem ejus & fortunam juraret. Neque his contentus, cum ad honores & dignitates Reip. provehere ſtatuit, ſeq; etiam conſulem facturum pollicebatur. Et feciſſet (inquit Dion.) ſi vixiſſet diutius. Haud equidem dubitem Machiavellitas noſtros, ſi hæc apud Dionem legerint, illico dicturos, tantum honorem mandare voluiſſe quadrupedi, inſani hominis & mente capti [illegible] fuiſſe. Cur ergo hodie non tantum Velociſſimo truculentiores, ſed omnium bipedũ & quadrupedum nequiſſimos, honoribus augeri æquum & pulchrum cenſent. Quippe, ſi Velociſſimus conſul deſignatus eſſet, nullum gravius damnum vel Reip. vel privatis inferre poterat, niſi [illegible] adeuntes & ſalutantes calce feriẽdo. Cæterum libidinis, ſceleris, ava-

Dion. in Calig. Caligulæ equũ ſuũ conſulẽ Romæ deſignare ſtatuit.

varitiæ nulla exẽpla edidiſſet, nec cujuſquã fortunis manus admoviſſet, ſicuti belluæ illæ honoribus ornatæ hodie faciũt. Itaq; id placet agimus, quod exprobrat Horatius

Si curatus inæquali tonſore capillos
Occurri, rides: ſi forte ſubucula pexæ Epiſt. 1. lib. 1.
Trita ſubeſt tunicæ, vel ſi toga diſſidet impar,
Rides, quid? mea cum pugnat ſententia ſecum:
Quod petiit ſpernit, repetit quod nuper omiſit:
Æſtuat, & vitæ diſconvenit ordine toto:
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis:
Inſanire putas ſolemnia me, neque rides,
Nec medici credis, nec curatoris egere
A prætore dati--

Hi prorſus hodie ſunt mores: nam & malè tonſum, & cum qui laceram ſubuculam ſub eleganti tunica, aut qui inæqualem & diſſidentem togam gerit, vulgò omnes ridēt: ſed cum qui omnia pervertit, qui æquum & jus corrumpit, qui abuſus innumerabiles in functione ſui muneris committit, quis ludibrio habet? Quam multi hodie in Gallia ſunt honores, quos mandari Velociſſimo præſtet, quàm iis qui obtinent? Atqui illud quod minus periculoſum eſt, omnes ultro videat: hoc quod cum Reipubl. pernicie conjunctum eſt, ut corrigatur, omnes quærere & flagitare muſſant. Quippe quum duplex ignorantia ſit, ſimplex videlicet & malitioſa: in Velociſſimo ſimplex tantùm ignorantia erat, quæ nihil boni aut mali edere poſſet: ſed malitioſa ignorantia recti & boni prorſus ignara, vitii &

pravi tantum capax & tenax huic aſinorum generi; neſt, quos Machiavellitas vocant. Ergo ſi de duobus iſtis neceſſario legendum ſit alterum, quis non ſimplicem ignorantia longè alteri anteponat? quis Velociſſimo magiſtratum tutius committi non putet, quàm Machiavelliſtæ cuilibet, aut officiorum mercatori, qui quæ univerſa emit, ea minutim & fruſtulatim diſtrahit.

Proportio Geometrica in mandandis Officiis obſervãda eſt.

Iam vero principem, cui certò hæc ſententia ſederit, ut bonos magiſtratus Reipub. præficiat (ſine quibus juris & judiciorum æquitas, quantumlibet egregiæ fuerint leges, conſtitui non poteſt) multa conſiderare oportet cum in perſonis ipſis, tum in univerſo juridicialis conſeſſus corpore. Principio igitur ei munus ipſum ſpectandum eſt, ad quod obeundum viro eſt opus: tum quærendus vir, qui huius dignitatis fungendi muneris & oneribus ſuſtinendis tam virtute, quàm peritia par ſit. Quippe major peritia & (ut ita dicam) ſufficientia in præſide quàm in conſiliario requiritur: in conſiliario major quàm in judice inferiore: in judice quàm in caſtellano. Hic ergo ſervanda eſt Geometrica proportio (cujus meminit Ariſtoteles) & maxime idoneis ac ſuffecturis mandandi ſummi quique magiſtratus: ad media paribus mediocres: minoribus minores. Huc ſpectabat inſignis illa oratio Fabii Maximi, quam ad populum Roman. habuit, quum, Annibale in Italia bellum gerente, T. Otacilium (Fabii aff-

Ariſt. li. 5. Ethic.

Liv. Annal. libr. 24.

affinem) & M. Æmilium Regillum, juniores & tanto tum muneri impares, conſules dicerent: Si aut pacem (inquit) in Italia, aut bellum cum eo hoſte, haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus eſſet: qui veſtris ſtudiis, quæ in campum ad mandandos quibus velitis honores affertis, moram ullam afferret, is mihi parum meminiſſe videretur veſtræ libertatis. Sed quum in hoc bello, quum hoc hoſte, nunquam ab ullo duce ſine ingẽti noſtra clade erratum ſit: eadem vos cura, qua in aciem armati deſcenditis, inire ſuffragium ad creãdos conſules decet, & ſibi ſic quemque dicere: Annibali imperatori parem conſulem nomino. Quemadmodum pedites equitesq́; optamus, ut validiores, ſi minus, ut pares hoſti habeamus: ita duci hoſtium parem imperatorem quæramus. Otacilius ſororis meæ filiam uxorem, atque ex ea liberos, habet: Cæterum non ea veſtra in me majoresque meos merita ſunt, ut non potiorem privatis neceſſitudinibus rempub. habeam, neq; ullius magis intereſt quam tua T. Otacili non imponi cervicibus tuis onus ſub quo concidas. Hæc oratio Fabii quum & Reipub. utilis & tempori conveniens videretur populo Rom. revocatæ in ſuffragium centuriæ ipſum Q. Fabium Maximum & M. Marcellum, ambos ſummos imperatores, conſules dixere.

Ad hoc conſilium, ceu certiſſimam regulam, ut videlicet magiſtratibus & muneribus pares viri quærantur, ſummorum potiſſimum

judicium leſiones commoni deberent. Nam quæ ab ipſis in judiciis faciendis peccantur vix ullo remedio ſanari aut corrigi poſſunt. Quare Fabii cunctatione gravis autoritas, & populi R. tam ſapiens ſuffragium, ut & in exemplum trahatur, & pro lege ſervetur, dignum eſt: idque maximo eorum commodo qui principatum imperio [illegible].

Quibus dotibus inſtructus eſſe oporteat Magiſtratus. Exod.18.

Porrò quæ in legendo magiſtratu ſpectandæ ſunt dotes, nec melius nec brevius deſcribi poteſt, quàm à Iethrone Moyſis ſocero paucis comprehenſum eſt in eo conſilio quod Moyſi dedit. Suaſit enim ut legeret in magiſtratus viros Dei timentes, amantes veritatis, & qui avaritiam odiſſent. Paucorum verborũ ſententia, ſed ingenti & efficaci ſenſu. Magiſtratus enim Deum metuens, ſumma religione & cura, idque ex legis Dei præſcripto, munus ſuum exercebit: dabitque in primis operam, ut purus & ſyncerus Deo cultus exhibeatur, qualem ipſe poſtulat: atq; impietatem pœnis coercebit. Mox ſi Deum toto cordis affectu timeat, proximum quoq; tanquam ſeipſum diliget, cavebitq; ſe [illegible] functione muneris ſui quidquam adverſus proximum admittat, quod in ſe factum nollet. Deinde actiones ſuas velut in tabulas referet, tanquam earum rationem ſummo illi principi, ac domino redditurus. Secundò, ſi magiſtratus veritatis amans fuerit, tum in civilibus tum in criminalibus cauſis veritatem ſemper inveſtigabit, & ſycophantarum calumniis aures occluſas habebit. Quæ virtus vel inter dotes [illegible] laudi.

Iudicis maximas numerāda eſt. Magiſtratus quoq; verax tāti muneris capax erit, peritia, ſcientiaq; & ceteris artibus neceſſariis inſtructus. Quippe ignorantiam Veritas comitem & ſociam repudiat. Quid enim aliud veritas eſt, quam lux? Quid ignorantia quàm tenebræ? Poſtremò ſi avaritiā oderit magiſtratus, non ſolum ipſe hoc vitium non admittet in ſeſe, ſed in aliis quoque non feret. Si avaritiam, omnium malorum radicem & matrem, exſecuerit, cetera quoque vitia inde fruticantia ſtirpitus ſimul ſuſtulerit. Iam ſicuti avaritia magiſtratuū lites diuturnas, aut etiam ſeculares reddit, propterea quod litigatorū ſtultitia & fori tabe tanquam uberrimo fundo, aut perpetua ſuccidia utūtur: & plebis medullas illis, velut hirudinibus, exſugēdas tradit: ita infeſtus avaritiæ magiſtratus litigantib. brevi jus reddet, litibus atq; impēſis modum faciet, maximo omniū commodo & publico bono. Deniq; ſi ad iſtam normā & formulam princeps magiſtratus legerit, neminemq; admiſerit in juridiciale tribunal, quin pius, verax, & avaritiæ inimicus ſit (id eſt, tribus hiſce dotibus inſtructus, quas in judicib. & magiſtratibus Iethro requirebat) optimā inde juris adminiſtrationem, cum ſumma ſua laude & ſubditorum utilitate conjunctam, haud dubiè conſequetur.

Ceterū magiſtratus vero Dei timore præditos, inter Ethnicos extitiſſe, haud equidem dixerim, neq; enim Deus ſerio timeri à quoquàm, niſi cognitus: neque cognoſci

niſi ex verbo, poteſt, quod Ethnicis ignotum fuit. Sed in iis tamen reperti ſunt, qui ceteras duas illas virtutes (quibus Iethro judices ornatos voluit) vita & moribus repræſentarent. Cato major quum in prętura Sardiniam provinciam ſortitus eſſet comperit in exhibendis & colendis prætoribus Romanis, multos eosque inutiles ſumtus a provincialibus fieri ſolitos. Ingentem etiam in ea inſula fœneratorum copiam reperit, qui populū uſuris obruerent. Sed ubi primum provinciam attigit, ſumtus quos in cultum prętorum ſocii facere ſoliti erant, circumcidit aut ſuſtulit. fœneratores & menſarios ex inſula omnes fugavit, ita ut in coercendo fœnore à nonnullis aſperior haberetur. Iudicabant enim ſtatui potius decuiſſe modum fœnori, quem fœneratoribus egredi non liceret, quā ſublato credendæ & ſumendæ pecunię uſu aboleri commercia. Nihilominus tamen Cato, tenebribus legibus conſtrictam avaritiam, & intra certum modum incohibitam, vias tamen multas fraudis inire poſſe exiſtimās, & miris artibus ex ſemunciario fœnore unciarum facere: ſublata penitus verſura, fœneratores Sardinia expulit. Deniq; ita integre in eo magiſtratu ſe geſſit, ut ſanctus atq; innocens habitus ſit.

Liv. Anna. li. 39 Ac in eo viro certè multa præclara extitêrunt. Nulla ars (inquit Livius) neque privatæ neque publicæ rei gerendæ ei defuit: urbanas ruſticaſque res pariter callebat. In bello manu fortiſſimus, multiſque inſignibus clarus pugnis. Idem, poſteaquam ad magnos honores pervenit.

pervenit, ſummus imperator: idem in pace, ſi jus conſuleres, peritiſſimus; ſi cauſſa oranda eſſet, eloquentiſſimus. Orationes & pro ſe multas, & pro aliis, & in alios, habuit. Nam non ſolùm accuſando, ſed etiam cauſſam dicendo, fatigavit inimicos. Aſperi procul dubio ingenij, & linguæ acerbæ & immodicè liberæ fuit: ſed invicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemtor gratiæ, divitiarum: in parſimoniam, in patientiam laboris periculaque, ferrei propè corporis animique: quem ne ſenectus quidem, quæ ſolvit omnia, fregerit: qui ſextum & octogeſimum annum agens, cauſſam dixerit, ipſe pro ſe oraverit, ſcripſeritque: nonageſimo anno Serv. Galbā ad populi judicium adduxerit. Hunc ferreum hominem cenſuram petentem premebat nobilitas (quam ipſe omni vita agitaverat) coierantque candidati omnes ad eum honore deiiciendum: non ſolùm ut ipſi potius adipiſcerentur: nec quia indignabantur novū hominem cenſorem videre: ſed etiam quòd triſtem cenſuram periculoſamq; multorum famæ, & ab læſo àplerisque & lædendi cupido expectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat: refragari ſibi, qui liberam & fortem cenſuram timerent, criminando: & ſimul L. Valerio ſuffragabatur: illo uno collega caſtigare ſe nova flagitia, & priſcos mores revocare poſſe. Itaq; adverſa nobilitate, non modo ipſe Cato cenſor factus, ſed etiam collega ei L. Valerius Flaccus datus eſt. Atq; duo iſti, ut ingenio ſimiles, ita in magiſtratu

Catonis cenſura memorabilis.

collegæ, triſtem & aſperam in omnes ordines cenſuram geſſere, multos & nobilitate quidem honoribusq; inſignes ſenatu moverunt. Aquam publicam omnem [illegible] privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. Et quæ in loca publica inædificata immolitave privati habebant, intra dies xxx demoliti ſunt. Lacus ſternendos lapide, detergendasq; [illegible] opera [illegible] locas in Aventino [illegible] & in aliis partibus, qui nondum erant, [illegible] locarunt. Et vectigalia ſummis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. edicto [illegible] [illegible] quæ ludificati priorem locationem erant. Denique nobilem & gloriæ plenam cenſuram egerunt: unde Cato Cenſorii cognomentum tulit. Utinam hodie multi ejuſcemodi extarent Catones, eosque ad gubernacula Reip. Principes collocarent. Nullo unquam tempore talibus viris magis eguit Reſpublica, quæ eam nos vitiis & ſordibus, quibus corrupta eſt, liberaret.

Annal. in ann. 800. & ann. 1255.

Neque deſunt exempla honorum regum quæ reges ac Principes in juriſdictione conſtituenda imitentur. Age Carolum Magnum & Ludovicum, cognomento Pium, ſibi proponant. Illi enim, boni publici & juſtitiæ amore, Commiſſarios ſeu quæſitores per provincias mittebant, ad vitia & abuſus magiſtratuum cognoſcedos: & in noxios [illegible] [illegible] convictos ſevere vindicabant. Itaque eorum temporibus [illegible] magna populi [illegible] modo, optime adminiſtrata eſt. Verum hoc quoque in legendis magiſtratibus [illegible]

Iudices [illegible] *abeunt.*

clare

ſtare princeps debet: nimirum ut eos viros cooptet qui perſonas non accipiant, magiſtratus enim eſt æquabiliter ſummis ac infimis, pauperibus & divitibus jura reddere, ex ipſa cauſſa, non perſonæ merito. Nondum adulta Romana republ. ad diſceptandas controverſias leges nullę aut paucæ publicę ſcriptæ extabant: ſed quum repoſitum jus civile in penetralibus Pontificum, & ejus ſcientia penes ſolos patricios eſſet, arbitrio magiſtratuum reddebatur conſtabatq; maxima parte in virorum poteſtate præditorum præjudiciis. Illi ergo hoc prætextu, ante ita eſſe judicatum, jus pro libidine ita tractabant ut à potentioribus humiliores & inopes ſemper foro victi diſcederent. Plebi, libidinem ac licentiam ſuam magiſtratibus pro lege eſſe, intolerandum videri, eosque hominum: non cauſſarum, totos eſſe, ut apud quos gratia vim æqui haberet: neque libertatem ſuam talibus præjudiciis eludi diutius pati potuit. Itaque Tribuni rogationem promulgant, ut decemviri legumlatores communiter ex plebe & patribus crearentur, qui utriſque utilia, quæq; æquandi juris & libertatis eſſent, ferrent: ne deinceps ex præjudiciis, ſed ex legib. judicia fierent. Ei rogationi patricii pro ſuo more reſiſtunt: inde atrox in urbe certamen plebis adverſus nobilitatem, & ſeditio ita vehemens, ut à patribus a conſulibus conſuetis remediis ſiſti non poſſet. Dies interea comitiorum creandis conſulibus venit. L. Quintus Cincinnatus Conſul, ingenti omnium con-

Dionyſ. Halyc. Li. 10.

Iuris æqua & recta adminiſtratio, Pacis: corrupta, ſeditionū cauſa eſt

ſenſu dicitur. Is tum agellum quendam trans Tiberim colebat: ſed ab agreſti opere in urbem vocatus, ſimulatq; magiſtratum iniit, nihil prius aut antiquius habuit, quā ut tumultu ſedato, benigne jus ſummis & infimis ex æquo redderet. Itaque multas cauſſas jā inveteratas cognovit, ex æquo bonoque dijudicavit, tota die pro tribunali ſedens, comi aditu; facilis, omnes patienter audiens: jus & merita cauſſarum, non perſonas, intuens. Denique tanta cum laude magiſtratum egit, plebi juxta ac patribus charus, ut neque humiliores oppreſſi à potentioribus ad tribunos confugerent, neque novas leges de jure æquando deſiderarent, contenti præſentibus: ſed talem magiſtratum, quā ullas leges mallent. Adeò præſens & efficax remediū eſt ad civiles motus componendos, judex prudens atq; integer, puraq; æquabilis juris adminiſtratio. Oriri autem ex juris judiciorumque corruptela, motus & bella civilia, ſi antea fuit ignotum, Galliæ exemplo ſatis ſuperq; eſt cognitum.

Dio. Halyc. l. 10 & 11.

Vtriuſq; exempli documenta Romæ extitere, paucis poſt Quintii conſulatum annis. Quum enim ſequentes conſules non eadem erga populum comitate, neq; pari in jure adminiſtrando fide ac diligentia, uterētur, Tribuni pl. rogationes de creandis decemviris redintegrant. Itaque eorum continuis actionibus & flagitationibus fatigatus ſenatus, legem tandem perferri ſinit. Decemviri ex patribus creantur: & XII. tabularum leges communi

muni conſilio condunt. Neq; eas tantum omnium conſenſu per latas & plebiſcito cõfirmatas, in æream columnam inciderunt, ſed ex illis jus omnibus æquum & incorruptum reddebant. Deniq; tanta erat eorum adverſus omnes æquitas, ut omnes ſummi pariter atque infimi eorum moderationẽ ac curam laudibus ferrent, & præſens contra omnem vim atq; injuriam auxilium. Iactabaturque à multis non eſſe opus civitati aliis magiſtratibus, quum unus ad omnia munia obeũda, mira prudẽtia ac fide ſufficeret: ac ne plebs quidem ipſa tribunitio auxilio, egere ſe exiſtimaret. Inter omnes maximè eminebat Appius, & plebis favore regimen totius magiſtratus, penes eum erat: quum non tantùm ſalutãdo & appellando comiter omnibusque officiis populares demereretur, ſed jus quoq; æquabiliter & promtè expediret. Sed tam præclara juriſdictio annum non exceſsit. Altero enim anno, continuato magiſtratu fœdus clãdeſtinum inter ſe pepigere, ne comitia haberent, & perpetuò decemviratu poſſeſſum ſemel imperium retinerent. Atque ut quoſcũque poſſent, factioni ſuę adjungerent, jus novo more, & contra quam primo anno inſtituerant, reddebant: judicia domi conflabant, quæ pronunciarent in foro: & ſecundum eos qui tyrannidi faverent, ſemper litem dabant. Itaque omnibus qui gratiæ magis quam cauſæ fiderent ſibi adiunctis, brevi magnam urbis partem in ſe traxere. Ita in duas partes diſceſſit civitas: aliud populus integer fautor

& cultor bonorum, aliud Appii factio, tenebat. Sed tyrannica tandem decem virorum impotentia diſſidentes a ſe invicem ordines in concordiam redegit, illiſq; omn[illegible] ſenſu imperium abrogatum eſt. Decemviri igitur primo imperii anno, ſumma judiciorũ æquitate maximam in Republica pacem & concordiam foverunt: altero vero quum jure ad injuriam & libidinem abuterentur, civiles diſcordias majores excitarũt quã antea.

Cum hoc Decemvirorum exemplo componi poteſt iniqua, factioſi & venalis, juriſdictio in Gallia ab hinc quindecim annos uſurpata (quæ haud dubiè tot infauſtas ſeditiones & bella civilia peperit,) fuit aliqu[illegible] inſueta & brevis illa judiciorum integritas, quæ in provincia poſt primos Galliæ tumultus, inſtar fulguris, reluxit. Nam jus a præſide Morſanio, & aliquot conſiliariis con[illegible]s, ſeverè & incorruptè adminiſtratum, nec id diu, tantum valuit, ut ſequentibus deinceps motibus nulli modeſtius ſe geſſerint quã provinciales, feroces alioqui ingenio & fervidi.

Ceterum (quemadmodum L. Quintio antea diximus, ſedentem in tribunali patienter omnibus aurem præbentem juris copiam feciſſe) ita omnes judices hoc ſibi velint unicũ exemplum propoſitum ſedulo imitari debẽt. Ius enim gentium, & naturalis æquitas nunquam indicta cauſſa, & inaudita condemnari vetant. Tarquinius Superbus Roma pulſus, quum omnem recuperandi regni viam tentaret, multorum civium animos ad proditionẽ

corru-

corrupit. Illi non ingenuos ſolùm inopes largiendo & pollicitando illexerunt, ſed etiam ſervos quoſdam ſpe libertatis aſciverunt in ſocietatem. Cōjurati autem tale conſilium ceperunt: ut conjurationis principes noctu arces, & munitiora urbis loca occuparent, ſervi oppreſſis ſomno dominos interficerent, ubi hæc occupata clamore ex cōpoſito edito ſenſiſſent, ſimul improviſa cæde, & tumultu perculſis omnibus, Tarquiniis portas aperirent. Sed duorum fratrum Marci & Publii Laurentinorum judicio conjuratio patefacta eſt. Quum enim illis in ſomniis horribiles quædam ſpecies obſervarentur, viderenturque ſibi a furiis exagitari, vates conſulunt. Illi reſpondent, malam eos viam inſiſtere, ac ſibi exitioſam, ni conſilium mutarent. Itaq; feſſi malis præteritis, inſtantibusque omnem conjurationem uni ex conſulibus, Servio Sulpitio aperiunt. Illum, inopinato malo permotum, ingens cura atque lætitia ſimul occupavere. Nam lætabatur, intelligens conjuratione patefacta civitatē periculis ereptā eſſe. Porro autem anxius erat, dubitans in maximo ſcelere tot & tantis civibus deprehenſis, quid facto opus eſſet. Igitur confirmato tandem animo, nihil per ſe agere ſtatuit, neq; in conjuratos, quanquam rei capitalis manifeſtos, temere vindicare (ſicuti hodie Machiavellitis noſtris mos eſt, qui ubi innoxios morte affecerunt, eorum poſtmodum de cauſſa cognoſcunt) Itaque rem ad ſenatum refert. ſenatus ei omnem poteſtatem permit-

tit.

tit, ut inquireret in conjurationis populares, & compertos plecteret: denique daret operam, nequid detrimenti Reſpub. caperet. Sulpitius quum conjuratos nobilitate, & multorum affinitatibus ſubnixos, & in urbe pollentes cerneret, ſibiq; non mediocrem invidiam imminere, ſi in eos haud ſatis perſpicuis argumentis convictos animadverteret, rem omnem in tam apertam lucem pertrahere, & tam evidentibus indiciis probare ſtatuit, ut nullus dubitationi aut calumniæ locus eſſet. Excogitat igitur ejuſcemodi conſilium. Delectis è ſenatorũ numero qui æquitate & opibus valerent, negotium dat ut cum fidiſſimis amicorum & clientum munita urbis loca occupent. Collegæ Tullio Longo, Fidenas tum obſidenti, ſignificat, ut initio noctis è caſtris ad urbem profectus cum majore parte exercitus, in valle quadã mœnibus proxima ſubſideret. Equites circa forum præſidii cauſa, cum telis & armis quã occultiſſimè fieri poteſt, collocat. His ita præparatis, indices juſſit conjurationis ducibus edicere, Tarquinios ea nocte ad urbem venturos. Itaque circa medium noctis in forum venirent cum ſuis, eo loco accepturi ordinem rei gerendę, & ſuum quiſq; negotium exequuturi. Ita factum ſimulatq; conjurationis particeps in forum concurrerant, ſigno dato ſenatores armati loca urbis editiora occupant: equites circumfuſi, nequis elaberetur conjuratos coronat circumdant. Conſul Longus eodem tempore à Fidenis cum copiis advẽtat. Simul ac illu-

xit,

tur. conſules in ſedem ſuam procedere: deprehenſiq; & convicti conjurationis populares, quum in re tam aperta nihil diſſimulare, aut inficiari poſſent. Itaque omnibus approbantibus, propinquis etiam & cognatis eorum, & Sulpitii conſiliis diligentiam ac fidē laudantibus de noxiis ſupplicium ſumptum eſt. Præcipuam igitur ex eo Sulpitius gloriam tulit, quod inteſtinum ſcelus & cum ſingulari cura, & ſine tumultu oppreſſiſſet: ſummā haud dubie invidiam odiumq apud omnes, præſertim apud conjuratorum affines & neceſſarios ſubiturus, niſi conjurationē re ipſa præſenti revictam, ut nōn oculis tantùm ſed veluti manibus teneretur, in judicium adduxiſſet.

Helpidius qui Conſtantio imperante præfecturam urbis geſſit, rectis & ſynceris judicibus annumerandus eſt. Ei enim quum corā innocentem quendam torquere Conſtantius præcepiſſet, non magis æquo quàm magno animo abrogari ſibi poteſtatem oravit, hæcq; potiorib. aliis ex ſententia principis agenda permitti. Illi ſcilicet cōſcientiæ religio & muneris ſui fides Cæſaris gratia charior erat. *Amm. Marcel. lib.21.*

Quamobrem ſi princeps ſeriò bonos magiſtratus legere in animum induxerit, eos ad iſtam normam examinet: id eſt quærat viros, qui haud facilè alterius libidine malefacta condonent, nec conniveāt ad flagitia, ut Catones: qui litigantes patienter & attente audiāt, ſententiamq; pronuncient ex æquo & bono, ut Quintius: qui criminis fidem ac veritatem acriter explorent priuſquam de reo ſtatuant,

ut

ut Sulpitius: qui conſcientię judicium & juriſ-
jurandi religionem lædere metuant ut Heſi-
dius: deniq; qui Deum metuant, veritatē co-
lant avaritiam oderint, juxta conſiliũ Iethro-
nis. Hæc ſi ita faciet, Iudices lectiſſimos & ju-
riſdictionem optimè adminiſtratam habebit.
Itaq; fugiat exemplum Tiberii Cæſaris, qui i-
gnotiſſimum quæſturæ candidatum nobiliſ-
ſimis antepoſuit, ob epotam in convivio pro-
pinante ſe vini amphoram: qui honores e-
gregiis vini potorib. & guloſis mandabat. Iulia-
num etiam cognomento Apoſtatam, ne imi-
tetur, qui Alexandrum quendam, turbulen-
tum hominem & ſævum, Syriacę juriſdictioni
præfecit. Quumq; dicerent nonnulli indignũ
eſſe hominē eo munere: ſcio (inquit) ſed An-
Amm. tiochenſibus avaris & contumelioſis hujuſ-
Mar. lib. modi judicem convenire exiſtimo. Malè Iu-
23.27. lianus, quũ malo pręſidi corruptum populum
„ ut malo medico ægrotum, permitteret. Simi-
„ lia tamen exempla noſtra ætate, Machiavel-
liſtarum factionibus contigerunt: nec mirum
impios homines & Dei contemptores Apoſta-
tam, à quo ceteris moribus non diſſentiunt,
in eo quoq; imitari. Cavebit etiam princeps,
ne Valentiniani Cæſaris exemplum ſequatur,
qui litigantes apud judicem ſuſpectum & ju-
dicium potentis inimici declinantes aliumque
ſibi poſtulantes dari, hoc non impetrato, ad
eundem quem metuebant, licet multa præ-
Magi- tenderēt juſta, remittebat. Quippe ejuſcemo-
ſtratibus di principes non tantùm ſua ætate peſſimorũ
abroga more propter hæc fuere, ſed etiam apud ſcri-

ptores-

nores in famia notantur, quòd homines indignos, ſpretis melioribus ad honores evexerint, quos fortè evectos gradu potius movere debuerant: ſicuti ab aliis principibus levioribus de cauſſis multis abrogatus eſt magiſtratus. Auguſtum memoriæ proditum eſt, legato conſulari ſucceſſorem dediſſe, ut rudi & indocto cujus manu *ix* pro *ipſi* ſcriptum animadvertiſſet. Veſpaſianus adoleſcentulū fragrantē unguento, quum ſibi pro impetrata præfectura gratias ageret, nutu aſpernatus, voce etiā graviſſima increpuit, maluiſſem alium obluiſſes: litteraſque revocavit. Domitianus Quæſtorium virum ſenatu movit, quòd geſticulandi ſaltandique ſtudio teneretur. Etſi enim alioqui vitioſiſſimus princeps eſſet magiſtratibus tamen coercendis tantùm curæ adhibuit, ut neque modeſtiores unquam neque juſtiores extiterint. Fabricius cenſor P. Cornelium virum conſularem ſenatu movit, quòd decem pondo argenti facti in ſuppellectile haberet, id eſt (ut nunc loquimur) vaſa pretii fortè quadraginta coronatorum. Quanta ſeveritate putamus eos animadvertiſſe in peculatus, aut repetundarum reos, in nummarios judices, aut alia quavis ratione magiſtratu abutentes (quales hodie palàm tolerantur in Gallia) quum tam leveis ob cauſſas, ob lapſum in orthographia, unguenti odorem, ludicrū ſaltandi ſtudium, paucarum argenti librarum ſuppellectile homines etiā ſummis dignitatib. functos, honore exuerent? Quippe hæc vitia adeo levia

tum imperia levia ob errata. Sueton. in Auguſto c. 53. in Veſp. c. 8. Domit. c. 8. Florus li. 14

levia & parva videntur,ut ea quoq; hac tem-
peſtate multi pro virtutibus amplecti nō du-
bitent.

Tēperamentum in juridicialibus collegiis legendis neceſſarium.

Porro bonorum judicium delectum habe-
re principem, ſingulorum virtutes ſpectan-
tem,non ſatis eſt: ſed etiam in juridicialibus
collegiis,ſive curiis condendis,quo plures ſi-
mul juridicos adlegi,neceſſe eſt quę univer-
ſi ordinis munia, officia, facultates, eſſe de-
beant,reputare eum oportet,ut ex multis iiſ-
que diverſis ſalubri & concordi temperamē-
tō,miſtum ac conflatum corpus ſenatus con-
ſtituat. Itaq; cum ſenatum ex diverſorum or-
dinum,& regionum perſonis componet. Ex-
empli gratia: in Parlamento (id eſt,juridicia-
li conſeſſu,qui ex multis conſtare debet) non
tantum ſedere debent aut nobiles, aut cleri-
ci,aut tertii generis homines: ſed mixtum &
temperatum,ex trium ordinum viris eſſe de-
bet. Prætere a non debet componi ex ejuſdē
urbis; vel oppidi civibus,ex univerſa juriſdi-
ctione,ſed diœceſi ſumendi & diligendi judi-
ces. Quæ duo ex conſtitutionibus regiis,qui-
bus ita jubetur,olim in Gallia obſervabantur.
Sed,ut noſtra nunc ſunt tēpora,ad ſuperiores
illas ſanctiones hęc quoq; poſſit addi juridici-
ale συνέδριον ex ſolis catholicis Romanis cō-
flati non debere:ſed evangelicis admiſtis tē-
perandum eſſe. Etenim ſi ſtatus eccleſiaſti-
cus ad tuēda ſua jura & privilegia obtinuit
(ut in Parlamentis clerici ſedeant) quanquam a-
lioquin ejuſdem religionis ſunt cum catholi-

cis

cis R. laicis [illegible] id evangelicis negabimus. Ro- mae quum ante Syllana tempora ad equeſtrẽ ordinem à ſenatu judicia translata eſſent, P. Rutilius vir ſummæ innocentiæ, qui legatus Q. Metii proconſ. a publicanorum injuriis A- ſiam defenderat, inviſus equeſtri ordini, pe- nes quem judicia erant, repetundarum dam- natus, in exilium abiit. ccc. n. ſenatoribus le- ge Sempronia admitti DC. equites [illegible] stantum quum in ſenatu & in judiciis haberent. Sena tus quum impotentia equeſtris ordinis in ju- diciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad ſe judicia transferrentur, ſuſtinẽ- re ejus cauſſam M. Livio Druſo tribuno pl. Is legem judicialem tulit, ut æqua parte judicia penes ſenatũ, & equeſtrem ordinem eſſent. Ea utilis Reipu. judicata & ſummo conſenſu accepta eſt: Sempronia vero, quæ à C. Grac- cho tribuno pl. lata fuerat, ut videlicet quum ccc. ſenatores eſſent, ſexcenti ex equeſtri or- dine in curiam ſublegerentur, & ipſe factio- ne in ſenatu ſuperior eſſet: merito ut iniqua antiquata eſt, non ſine pernicie Gracchi, quũ eam ceterasq; ab ſe latas pertinacius defen- deret.

Florus li. 70 & 70. 71.

Ioſaphat rex Iudææ, quum per omnes ur- bes & oppida regni ſui lectos judices conſti- tuiſſet mandaſſetq;, ut fideliter atq, integrè judicia exercerent, in timore Domini, & abſq; ullo divitiarum aut perſonarũ reſpectu: Hie- roſolymis συνέδριον quoddam, veluti Parla- mentum inſtituit, compoſitum ex viris lectis & præ-

Paral. li. 2. c. 19
Ioſeph. Antiph. l. b 9. c...

& præcipuarum regni familiarium principibus: qui ſupremæ juriſdictionis gradum tenerent, & cognoſcendi de cauſſis appellationum à ſententiis inferiorum judicum, litiumq; ſine provocatione finiendarum, ſummum jus haberent. Simili temperamento Romani quondam in magiſtratibus creandis uſi ſunt. Neque enim nobiles tantùm & patricios, ſed equites quoque & plebejos ad honores promiſcuè admittebant: ne pars civitatis à parte altera faſtidiri & deſpici videretur: magiſtratusque ipſi ex omni genere ſumti & mixti, nec ſummis nec infimis ſuſpecti eſſent. Atque hec olim fuit M. Valerii, prudentiſſimi ſenatoris & fortiſſimi ducis, ſententia, quum perſuadere vellet ſenatui plebem ad dignitates & Reipubl. munia admittendam eſſe: vix aliud (inquit) utilius ad ſalutem Reipub. tuendamq; libertatem, quàm aſſumi plebē ad res gerendas; & adminiſtrationem Reipubl. ita temperari, ut nec penes ſolos optimates, nec ſolos plebejos ſit, ſed utrimque mixta. Quamvis vobis non timeo, ne nimia felicitate corrumpamini, qui nuper, civitatem liberaſtis à diuturna tyrannide, & nondum nacti eſtis otium ad inſultandum aliis. Sed dum poſterioritatem veſtram cogitatione præcipio, quantasq, mutationes longum ævum afferat, vereor, ne quando potentiores ſenatores, novatis rebus imprudenti civitati tyrannicā dominationem inferant. Verùm ſi plebem ad Rempubl. admiſeritis, atque forte exiſterit (exiſtere autem poſſe putandum eſt) cui velit plus poſſe quàm alii, & in ſenatu aliquā

Dio. Halyc. lib. 7.

factionem paraverit, die per Tribunos dicta cogetur rationē factorum & inceptorū plebi reddere. Denique quo majorem terrorem propoſueritis legum tranſgreſſoribus & morum corruptoribus, adhibendo ſuperbis & avaris hominib. multos obſervatores & cuſtodes, tanto melius conſtitutā Rēp. habebitis. "

Porro ubi princeps accurata magiſtratuum lectione juridicialem conſeſſum compoſuerit dare operam deinceps debet, ut in officio maneant, ut ſanctè atque innocenter ſe gerant, & maturè obviam ire ipſorum vitiis ac prohibere, ne corrumpantur. Id facile conſequetur, ſi duplicem hanc legem obſervet. Primum ſi delinquentibus in magiſtratu imperium abroget, imò pœnas irroget pro magnitudine delicti: deinde, ſi muniā ſedulò & fideliter obeūtibus digna præmia perſolvat. Imperatorum & principum aliquot exempla antè commemoravimus, qui judicium ſcelera gravibus pœnis multarent. Ea imitari principem decet, neque flagitia magiſtratuum, gravia præſertim impunita omittere. ſed in primis ſingularem Ludovici, cognomento Divi, ſolicitudinem ac præclarum inſtitutum aſſiduè intueri: qui frequentiſſimè Quæſitores, ſeu commiſſarios circū provincias regni dimittere ſolebat, ut de abuſu magiſtratuum, vitiisq; cognoſcerent, & pœnas exigerent. Quippe fuitne unquam tempus, quo hoc tempus, quo hoc remedium magis neceſſarium eſſet? Duplicem vero illam legem (de qua paulo antè diximus) perſanctè obſer-

Princeps in-dices malos pœnis coercere, bonos præmiis afficere debet.

Lampr. in Alex.

obſervabat Alexāder Severus nempe ut pravos magiſtratus pœnis, bonos pręmijs, afficeret. Tanti enim ſtomachi erat in eos judices, qui furtorum fama laborarent, etiamſi damnati non eſſent, ut ſi in eos caſu incideret, tāta bili corriperetur, ut eloq nihil poſſet. Quin quidā Septimius Arabinus ob furta infamis, fortè inter ſenatores ſalutatum principē veniſſet: ille exclamavit, o numina, o Iupiter, ô Dij immortales; Arabinus non ſolū vivit verùm etiam in ſenatum venit: fortaſſis etiā de me ſperat: tam fatuum, tam ſtultum, eſſe me judicat. Contra, verò præſides provinciarum & magiſtratus. quos verè non factionib. laudari competeret, Reip. egregiè adminiſtratæ laude & præmijs munificè ornabat, dicens, & fures à Rep. pellendos ac pauperandos: integros redimendos ac ditandos eſſe. Similis munificentiæ exempla pleriq· veterum Galliæ regum in magiſtratus, & juris miniſtros edidere. Etſi .n ſtipendia annua, hodie ipſis è publico attributa permodica videātur, eo tamen tēpore quo primum conſtituta ſunt, ſatis lauta erāt, & ipſis alēdis ſufficiebant. Minimè quidem ambiguū eſt, ante quinquaginta aut ſexaginta annos, perinde commode atq; honorificè tolerandis ſumtibus, trecentos frācos pares eſſe potuiſſe, quàm mille hodie ſint. Quippe ex eo tēpore omnium rerū pretiū in quadruplum intentis. Itaq;, quū ſumtus quadruplo majores, ſtipendia magiſtratuū nihilo, quàm tunc ampliora ſint, ea profectò au-

gere

geri expediat, ut his præmiis invitati, abſciſſis omnibus abuſuum & vitiorum cauſſis, muneribus Reipub. integrè fungi ſtudeant.

Hic locus admonet, ut quibuſnam remediis vitia, delictaq; magiſtratuum antevertí & prohiberi poſſint, ex quorundam ſententia, pauci expediam, quibuſdā enim videtur nulli ſ matu... occurri poſſe, ſi non perpetui ſed ad tempus, puta biennes aut triennes, magiſtratus fuerint aut certe ambulatorii, id eſt, qui ſtatis temporibus e provincia in provinciam moveantur. Et quidam noſtra ætate vir ampliſſimus & doctiſſimus in ea ſententia fuit? neque huic equidem confirmandæ vel argumenta vel exempla deſunt. Etenim ſi qui iuri dicundo pręſunt, imperii tempus finitum habeant, ſimulatq; abierint magiſtratu, administrationis & factorum reddendę rationi ob noxii erunt. Si ambulatorii ſ erint, provincialibus & iuriſdictioni ſuæ ſubjectis hominibus cognoſcendis, & contrahendæ cum illis familiaritati ac neceſſitudini ſpacium non habebūt, quę res ſępe judicē a recto atq; honeſto detorquet. Itaq, & Romanis legibus & Ludovici cognomēto Divi cōſtitutionibus, cautum erat, ne perpetui eſſent magiſtrat⁹, neve ei provincię pręficerentur, ex qua oriundi eſſent. Verùm contrà, cùm Galliā in multas regiones ac provincias diviſam eſſe cogitamus, eaſq; diſſimilibus moribus atq inſtitutis, diverſoq; alias ab aliis ſtylo forenſi uti, vix fieri poſſe arbitramur, ut diverſ pvincię & gentis hominib jure reddūdo idonei iudices reperi...

Magiſtratus in Gallia nec ambulatorii, ſeu mobiles, nec temporarii, eſſe debent.

antur. Idq; propter ignorantiam ſtyli forenſis & inſtitutorū diſſimilium cuiusq; provinciæ, quę non niſi longo uſu & exercitatione diſcuntur. Adhæc quis ſperet ut ſenes, & multi præterea magiſtratuum capaces viri, hi ſe ex alia in aliam provinciam migrandi moleſtiæ ſubijcere ſeſe velint aut poſſint? Quippe ſi cui nequit, quin longa peregrinatio rei ipſorū familiari detrimentū afferat. Vnumquēq; autē familiæ & rationum privatarū curam gerere decet. Præterea qui publica munia capeſſunt, quamvis doctrina valeant, brevi tamē ſpatio dexteritate & peritiam agendi, exercendæq; induſtriæ conſequi nequeunt, quæ longo rerum tractandarum uſu, & experientia quæritur. Itaq; ſi magiſtratus temporarij eſſent, illis recte gerere incipientibus, mox circumageretur iuriſdictionis eorum ſpatium, & qui vix poteſtatis ſuæ ius, atq; officium introſpicere cœpiſsēt, magiſtratu abeuntibus novi ſubrogarētur, qbus idem accideret. Ita ſæpius iuri regundo tirones & novi homines quam periti & rerū prudentes imponerentur: non ſine gravi Reipub. damno. Melius ergo Antoninus Pius, qui ea conſtātia & ſapiētia erat, ut ſeptenis & novenis annis in provincijs bonos præſides detineret. Severus quoq; & multi deinceps principes prætorii, præfecturæ ii qui ſuperioribus præfectis in conſilio fuerant, ut peritioribus mandabāt. Peſcennius Niger, quū videret ꝓvincias facili adminiſtrationū mutatione ſubverti, ad Marcū primum, deinde ad Cōmodum ſcripſit, ut nulli, vel provinciæ præſidi,

Capit. in Pio. Spart. in Nigro.

præſidi, vel legato, vel proconſuli, ante quiſquã ſuccederetur: q prius deponere cogeretur, quã ſcirent adminiſtrare: deinde ne novi ad Remp. gerendã accederent: ſed aſſeſſores, in quibus provinciis aſſediſſent, eas adminiſtrarent. Quanquam ea quoq; magiſtratuum frequens mutatio tolerabilior tum erat, quàm in Gallia hodie eſſe poſſit. Quippe apud præſides provinciarum, aut proconſules Rom. raræ privatorum lites & cauſſæ diſceptabantur, ſed judices dabant, qui de ſingulis privatorum cauſſis cognoſcerẽt. Magiſtratus vos in Gallia hodie de omnibus cauſſis cognoſcere neceſſe eſt.

Poſteaquam princeps in ditione ſua tum ſanctiſſimis legibus, tũ lectis magiſtratibus, judicia & juriſdictionis formam ordinemque conſtituerit, nondũ tamen officio penitus defunctum ſe putet. Quinetiam ipſum quoq; juris reddundi laborem ſubire oportet. Atq; hæc altera eſt pars cõſilii, quod Iethro Moyſi dedit. Primum enim docuit, quoſnam magiſtratus ſuo tribunali inferiores legere deberet. deinde conſuluit, ut difficiliores quaſq; cauſſas cognoſcendi, & decidendi munium ſibi iniſ, atq; autoritatẽ ſervaret. Itaq; hoc etiam præſtandum principi, quod ipſius officii eſt: neq; quidquam fere ſubditis magis, quam ut ei eq; audientiam debet, ſi qua ſunt quæ ab ipſo proprie cognoſci neceſſe ſit. Neque enim de omnibus apud inferiores magiſtratus omnino de agi poteſt: ſed permulta ſunt, quæ ... principis cognitionem judiciumq; deſiderãt.

Princeps ipſe jus dicere debet.

ſive aliquem ſummi ordinis & fortunæ virum,
aut magiſtratum accuſari neceſſe ſit, ſive de
publicanis & tributorum exactoribus quærē-
dum: ſive criminis gratia exoranda: ſive do-
num, aut præmium petendum ſit, atque alia
id genꝰ. Itaq; princeps aut ipſe per ſe ſolus aut
Dion. cum conſilio, jus dicere ſubditis, & cauſarum
Halyc. cognitiones exercere, debet. Id docet primi
li.1.&5. regum inſtitutio, quorum poteſtas a populo
tributa, tribus potiſſimum in rebus ſita erat:
Primum ut legum ac morum patriorum cuſto-
des, ex illis jus ſubditis adminiſtrari curarent,
ipſiq; de injuriis, & cauſſis graviſſimis cogno-
ſcerent. Deinde, ut ſenatum cogerent, illique
communi conſilio cum patribus de rerū ſum-
ma deliberarent. Tertio, ut ſummum in bello
imperium gererēt. Quare reges, quorum pri-
mum munus eſt, ut jus ſubditis reddant, me-
ritò Homerus δικασπόλους & θεμιστοπόλους
vocat, id eſt, juris diſtributores, ſive juridicos.
Id quidem certè egregiis principibus ſemper
ſoleñe fuit, ut ſtatis diebus ipſi ad cauſſas au-
diendas ſederēt, & ſubditorum querimoniis
Suet. in auditis, jus illis ex æquo & bono redderent.
Cæſ. ca. Iulius Cæſar jus laborioſiſſimè ac ſeveriſſimè
43. in dicere conſueverat: Legesque ac legum pœ-
Aug. ca. nas, inprimis ſumtuariam, exercere, ut luxus
33. in menſæ, ac cultus profuſis ſumtibus exercitos
Claudio coerceret. Auguſtus quoque jus ſumma dili-
c.15. in gentia dixit aſſiduè, & in noctē nonunquam.
Galba c. ſi parum corpore valeret, lectica pro tribu-
7.8.9. in nali collocata, vel etiam domi cubans. Clau-
Domi- dius ipſe (etſi hebes & incōſultus eſſet) longa-
[illegible]

toribus tamen operam dare, & ius dicere ſo- *Tranq. cap. 8.*
litus erat Domitianus (quamquam plerumq; in
rebus iniquus & improbus eſſet) ius diligen-
ter atq; induſtriè dixit: ac plerumque in foro
pro tribunali, extra ordinem ambitioſas cẽ-
tumvirorum ſententias reſcidit; & minima-
riis iudicibus graves notas & pœnas impoſu-
it. Servius Galba, ſeptuaginta duos annos &
eo amplius natus, iuris reddendi laborem
ſuſtinuit. Traianus, Adrianus, Antonini duo,
Severus, Alexander, & permulti alii Roma-
ni principes, ſedere ipſi iudices, & litigantes
attente audire, non erubuerũt. Imo populus *Dion. in*
hoc, ut ſibi debitũ, pro ſuo iure ab ipſis expo- *Adria-*
ſcebat. Itaque quum Adriano aliud agenti & *no.*
prætereunti fortè occurriſſet mulier, ab eoq;
ut ſe audiret, contenderet: atq; is ſibi otium
eſſe negaſſet: tum illa exclamare cœpit, noli
igitur regnare. Ille ad hanc vocem reſtitit, &
nequaquam tenuis mulierculæ libertate of-
fenſus, libenter eam audivit.

Si gallicas hiſtorias inſpicere libet, hunc
principũ pro tribunali ſedẽdi morẽ (quòd vul
go lectum iuſtitię tenere dicunt) frequentiꝰ à
noſtris regibus, quam à principibus Romanis
uſurpatum fuiſſe, comperiemus. Carolꝰ ma- *Annal.*
gnus, prẹterquam quòd baillivis, ſeneſchallis *in ann.*
eorumq; vicariis ſive locum tenentibus, co- *899. &*
ercẽdis, multum curæ adhibebat, ut ſanctè & *914. &*
innocentes ſeſe gererent: etiã iubebat, ut gra *1215.*
viſſimas [illegible]que cauſſas, præſertim principũ
procerũ [illegible]ntroverſias, cognitioni ſuę re-
ſervare [illegible]e introduci ad ſe litigatores, &

iuſta ſua exponere iubebat: atq; ubi attentè eos audierat, litem, ſi poterat, amico & placido arbitrio componebat: ſin minus, ſententiā ex ęquo & bono pronunciabat. Ludovicus, cognomento Pius, eius filius tres dies in hebdomada publicè in palatio cauſsis iudicandis operam dabat, & ius omnibus ſumma æquitate reddebat. Quis igitur ex eo fructus conſequebatur? Temporibus boni illius regis, inquiunt annales noſtri, [illegible] ita egregiè [illegible] eſt, ut nemo ſubditorum de [illegible] [illegible] iniuria quereretur. Tanta omnes [illegible] & tam fecunda pace ac tranquillitate vivebant, ut qui alii ab aliis iniuriā abſtinerent metu iudiciorum, quę rex ipſe exercebat, & ſuo exemplo à ceteris magiſtratibus exercenda curabat. Adeò pollet poteſtq; verè regia virtus, iuſtitia ad pacem felicemque rerum ſtatum in regnis civitatibus fovendū. Philippus Auguſtus Galliæ rex, iuris quoq; dicendi ſtudioſus, ſubditorum cauſſas & querelas libenter iudicabat. Itaq; quum forte ad ipſum delatū eſſet, Guidonem comitem Arverniæ rapinis, & manubiis ſævire in ſubditos ſuos & [illegible] magnam vim pecuniarum ab invitis extorquere [illegible] regis, [illegible] eorum principis conſenſu adverſus eum cauſſa cognita, ſententiam pronunciavit eumq; (ex conſilio Gallię procerum) Arverniæ ditione & iure [illegible] quę ex eo tempore coronę regię dominio attributa eſt. Hoc etiā referre [illegible] Caroli Sapiētis, Caroli [illegible] Caroli [illegible] multorumque aliorum Galliæ [illegible]

[illegible]

[illegible]tiam & induſtriam in lite dirimendo, quo-
mnes ſuo [illegible] controverſi-
ſis audiunt, [illegible] ordinarie [illegible], & [illegible]
cupiunt facere, ſolebant. Sed [illegible]
num egregii principis Ludovici cognomento
Divi, exemplum ſufficiet: qui [illegible]
regias virtutes, quas multas habuit, æqui-
tatem & antiquis iudex fuit. Is ergo quum ni-
hil antiquius haberet, quam ut ſumma ſolli-
citudine ſuos regeret, æquitatemq; iudiciorū con-
ſtitueret, primum edixit, ut bona & veteres
regni leges, ac mores ſtricte obſervarentur:
mandata bailliuis, ſeneſchallis, & aliis magi-
ſtratibus conſtituta, niſi ea exacte ſervanda
curarent. Magiſtratus vero ut in officio con-
tineret, dignitates ipſe lectiſſimis [illegible], &
optimis mandabat, clā exploratis eorum virtu-
tibus: qui ultro ſeſe obtrudētes, ut [illegible]
rejiceret. Deinde ut ἄνευ προσωποληψίας
tam inopi quam diviti jus ęquabiliter & expe-
dite redderent, vetuit, ne quid muneris no-
mine acciperent, extra [illegible] forte eſculentū
aliquid, quod tamen decem ſolidorum preti-
um in hebdomadam nō excederet: neu quo-
vis alia beneficia pro ſe aut ſuis liberis, neq; à
litigatoribus, neque ab ullo ſuæ juriſdictio-
nis & territorij homine ſumerent: ut ne illis
quidem intra fines ſuæ illius juriſdictionis, &
præfecturę acquirere quidquam liceret. Pru-
dens nimirum & bonus ille rex vivebat mu-
neribus, beneficiis, & acquirendi cupidine tā
quā illecebris, judices & magiſtrat⁹ facillime
poſſe corrumpi: itaque ut à corruptione pro-

Annal. [illegible] 1255. & 1269. Gagui. in D. Ludov. vita. Ludov. cognomento [illegible] in- [illegible] ante- [illegible] laudabile exe- plum.

hiberentur, viam illis ad coruptionem eſſe obſtruēdam. Ceterùm juridicos & magiſtratus poteſtate abutētes, ſumma ſeveritate coercebat: quum in eo ne ſummis quidem viris parceret, ſed illis pro merito & gravitate criminis pœnam irrogaret. Severitatis ejus argumentum exemplo unius rei notabile, fuerit Cucii dominus, vir nobilis, duos adoleſcentes Belgas, quòd in ſylvis ſuis venantes deprehendiſſet in patibulum egerat. Quamobrem citatus ille ad regem, pro eo facto ſimilem pœnam metuens, regis cognitionem declinare: conatus eſt, quum Parium Franciæ iudicio ſiſti, ſe fas & ęquum diceret. Rex tamē cum apud ſe cauſſam dicere compulit: & capite acquirere ac damnare decreverat, niſi ab eius propinquis ac neceſſariis, ampliſſimis viris, exoratus, clementiam quam ſeveritatem maluiſſet. Itaq; Rex Cuciano, amicorum eius rogatu extremum ſupplicium remiſit: cum tāmen, veluti relegatum in triennium, in Sacrā expeditionem adverſus Turcas, & infideles ire iuſſit: & decem inſuper millibus Pariſienſium librarum multavit, qua pecunia rex publicum pauperum hoſpitium Pontoſiæ extruendum locavit. Bonus ille rex rarò, nec niſi poſt multam & diuturnam deliberationē, criminum gratiam faciebat. & frequenter habebat in ore locum illum Pſalmi [illegible] (velut peculiare ſymbolum) *Beati faciunt iudicium & iuſtitiam in omni tempore* Dicere quoque ſolebat, de noxiis ſupplicium non ſumere, ſævitiæ magis, quam miſericordiæ nomine mereri. Præ-

ti. Præter hæc veritate etiam, caſtitate, charitate, inter paucos inſignis, Dei quoq; metuens erat: deniq; iis & aliis præterea dotibus pollebat, quæ pium ac iuſtum principē decēt. Id maxime declarant memorabilia illa præcepta, quæ ſupremum diem agens, Philippo Audaci filio & hæredi ſuo tradidit: digna profecto quæ regium & principum Chriſtianorū luminibus aureis literis inſcribantur, ut ea perpetuo ante oculos habeant. Quando Dei patris & creatoris noſtri, inquit, ô mihi chariſſime fili, ea voluntas eſt, evocare me ex hac caduca & miſera vita, ut ſuæ meliore; nolo abs te diſcedere, quin tibi ultimam meam benedictionem impertiam, nimirum documenta & præcepta, quæ bonus parens filio tradere debet: quum ſperem fore, ut ſuprema hæc parentis tui verba in pectus demittas. In primis igitur mando ac præcipio tibi, fili mi, ut Dei metu nihil prius, nihil antiquius habeas. Dei enim timor initium, imo caput ac perfectio, quam vera ſapientiæ eſt: ſi nomen eius verearis & colas, benedicet tibi. Secundo, ut adverſa omnia moderate & patienter feras, moneo te, & peccata tua Dei manu ita corrigi reputes: neu rebus ſecundis temetipſum efferas, neq; ea meritis tuis, ſed mere Dei gratiæ accepta ferre memineris. Tertio, Charitatē & beneficentiā in pauperes ſummopere tibi comendo: quæcunq; beneficia in eos contuleris, ea Chriſtꝰ ſervator noſter, ut ſibimetipſi data imputavit, & cētuplo cumulatiorē gratiam referet. Præterea magnopere tibi edico

x. Præcepta quæ rex Ludovicus, cognomēm Divus, moriens filio tradidit.

,, atq; impero, ut bonas leges & mores [illegible] re-
,, gni ſervādos & tuendos cures, & [illegible]
,, incorrupte adminiſtres: felices [illegible]
,, omni tépore exerceāt. Hoc ut aſſequaris, [illegible]
,, atq; etiam vide, ut probis magiſtratib. legibus
,, ſummam curam & diligentiam adhibeas: ve-
,, teq; ne illi procuratoribus tuis [illegible]
,, quū faveant. in delinquentes & [illegible] pote-
,, ſtate abutentes ſeveriſſime animadvertas.
,, Quum enim ceteros [illegible] imperio quam
,, exēplo regere debeant, ſi deliquerint, gravi-
,, ore pœna digni ſunt. Perſonarū acceptionem
,, & gratiam in judiciis ne toleres, [illegible]
,, [illegible] eas, ut veritas facti emergeat, ut de
,, jure eius facilius judicare poſſis: & in jure red-
,, dendo nec huius nec cuiuſquā favori indul-
,, geas. At hoc iubeo, ut [illegible]
,, ope tibi pares, [illegible] lateri adſiſtas [illegible] æ-
,, tate viros, & ingenio ſedato tranquillos, qui
,, arcana ſibi commiſſa regere [illegible]
,, mātes, haud avaros aut rapaces. Hæc [illegible] præ-
,, ſtantem omniū benevolētia & laus [illegible]
,, quetur. Quippe [illegible] principis [illegible]
,, [illegible] dominii [illegible]
,, luſtrat. [illegible] vero [illegible] tributa [illegible]
,, vectigalia exiges, niſi urgens neceſſitas, per-
,, ſpicua utilitas & iuſta cauſſa ſubegerint: alio-
,, quin dignus eris, [illegible] pro rege ſed pro ty-
,, ranno habeant. Dabis etiā operā, ut [illegible]
,, & tranquillitatem præſtes iura & privilegia
,, quibus [illegible] ſunt, ſerves: neve cuiquam
,, principi chriſtiano, niſi graviſſima de cauſa,
,, bellum inferas. Poſt [illegible] vide, ut beneficia

& [illegible]

& ſacerdotia regni tui integris & religioſis „
viris confer: nō luxui aut avaritiæ obnoxi- „
is, ne aliena peccata tua facias. Hæc mea præ- „
cepta, fili mi, ſi ſervaveris, exēplo tuo ſubdi- „
ti omnibus bonis incūbēdi ſtudium inducent. Li- „
bentiſſime enim populus ad principis exē- „
plum mores ſuos componit. Deus vero [illegible] „
tudo, ſummamq; tibi principatum, & regni [illegible]
ſtatum præſtabit. Hęc ad filiū tam pia, & reli-
qua viro cōſentanea, loquutus bonus ille rex,
paulo pòſt ſpiritum Deo reddidit. Porro hæc
ſalubria præcepta filius eius Philippus ille (cui
Audaci cognomen ex virtute & [illegible]
multis adverſus Saracenos, & alios hoſtes
bellis præclarè editis) diligentiſſimè exer-
cuit, & per omne regni tempus pulcerrimo
in Gallia rerum ſtatu, pacem concordiam-
que fovit.

Poſtremò, nequid præclaro regi Ludovi-
ci, [illegible] deeſſet, hanc ſcripturæ [illegible]
propheta dicit fore, ut iuſtus ſobolem ac-
cipiat quaſi a Deo præmium, numeroſæ ac di-
uturnæ ſtirpis huius, inquam, [illegible] e-
ventus [illegible]avit. Nam eius poſteri trecen-
teſimum iam annum, & amplius ab eo regnū
Galliæ obtinent. Imo, extra eos qui ab ipſo
progeniti ſunt, nulla iam regiæ ſtirpis familia
ſupereſt. Quippe Valeſia domus, & Borbonia
ab eo originem ducunt. Vtinā hodie Domin⁹
pro ſingulari ſua miſericordia concedat prin-
cipibus, qui ex tam ſancta radice propagati
ſunt, ut huiuſcemodi boni regis proavi ſui præ-
cepta animis inſcribant: quando & ipſi eum

tantùm ea Philippo filio ſuo, ſed etiam omnibus poſteris, tradita & præſcripta eſſe [illegible].

XXXVI. THEOREMA.

Nobiles viri, qui arces & iuriſdictiones poſſident, liberis ciuitatibus inimiciſſimi ſunt.

[illegible] lib. 2. cap. 55.

GERMANIAE *ciuitates & Helvetiæ pagi*, inquit Machiavellus *ſumma pace & tranquillitate viuunt, pro*[illegible] *inter ſe* [illegible], [illegible] *patiuntur ullos nobiles viros* [illegible] *ditione agere. Ac* [illegible] *qui forte rari inter eos ſuperſtites* [illegible] *eos adeo implacabili odio proſequuntur*, [illegible] *eorũ manus delapſos inclementer* [illegible] *pe ab iis* [illegible] *aperte ne* [illegible] *rumpi & prædi. Ceterum nobiles* [illegible] *qui ſuis ſe fructibus alunt, neq; arti ulli exercendæ ſeſe applicant. Eiuſcemodi homines nunquam non pernicioſi ſunt, ac præſertim qui ſumm*[illegible] *ctionem & coercitionem in ſubditos ob*[illegible] *caſtella & arces munita poſſident* [illegible] *clientes habent, ſibi obedientiæ & fi*[illegible] *cando obnoxios. Regnum Neapolitanum*, [illegible] *nia ſeu Flaminia, Lombardia* [illegible] *bus abundant: & per eos factum eſt*, [illegible]

[illegible]

vis regionibus ſtatus politicus hactenus conſiſtere poſſet. Certè enim Rerumpubl. earũ ſtatus nullos acriores & capitaliores hoſtes habet.

QVI apud Germanos & Helvetios vixerunt, iſtum ſcribam falſi & vanitatis redarguere pro ſuo jure poſſunt. Iis enim locis quum nobiles multi ſint, & ſummam juriſdictionem, & caſtella, & vaſallos ſeu homines ſuos, habeant: non tantùm avitæ nobilitatis ac dignitatis jura obtinere, ſed Reip. quoque munia fungi, notum eſt: tantùmq; abeſt, ut ibi apertum nequitiæ ludum habeant, ut pro ſe quiſq; civitatis ſuæ pacem & tranquillitatem foveant: vaſallisq; & clientibus ſuis jus reddendum curent. Haud equidem negaverim in Germania, Helvetia, Gallia & paſſim alibi nobiles reperiri improbos, vitioſos ac ſceleratos: ſed propter unum aut alterum nõ omnis in univerſum damnari debet nobilitas: quemadmodum eam hic iſte confodit, atque una velut litura, ex humana ſocietate delet Machiavellus, quum dicit, pernicioſiſſimum eſſe hominum genus, & ſtatui politico naturæ inimicum. Enimverò ſintne tales iſti quos memorat, Neapolis, Romaniæ, Lombardiæ & Romæ, nobiles, quales hic depingit, pro explorato certe non habeo. neq; id mihi magis affirmare, quã refellere in animo eſt. ſed ejuſcemodi eſſe Ciſalpinam noſtram nobilitatem, id vero vehementer pernego. Imò in Gallia & finitimis regionibus magiſtratus autoritatis protectores nobiles, ejusq; impe-

rii aſſertores, & propugnatores cernimus. Ne-que tamē fateri nolim, noſtros nobiles [illegible] me odiſſe eiuſcemodi ſtatum politicum [illegible] lem ſuis ſcriptis expreſſit Machiavellus [illegible] eſt tyrannicum. Quippe noſtræ hiſtoriæ [illegible] teſtantur apud maiores noſtros (per [illegible] barones, proceres ceteroſq́, [illegible] lium claritudine illuſtres) ſemper [illegible] fortes & cordatos viros, qui ſe [illegible] opibus & violentiæ opponerent, [illegible] turoſque eoſ [illegible] cere per ignaviam [illegible] Malè [illegible] profectò iſtam hodie gallicæ no-bilitati vivido in pectore indolem Machia-vellianis, & peregrinis meritò formidoloſam [illegible] ſe, par eſt, qui tyrannidis [illegible] domicilium & ſedem in Gallia collocarunt, [illegible] nō poteſt, ſi Deus faverit [illegible] cervicibus Galliæ diutius [illegible]

XXXVII. THEOREMA.

Nobilitas gallica [illegible] nisi eam Parlamenta [illegible] & pœnis coercerent.

Com. lib. 3. cap. 1.

R Egnum Galliæ (ait Machiavellus) *omnium maximè [illegible] regitur [illegible] (quæ Parlamenta [illegible] & [illegible] Regnum vero hactenus incolume fuit [illegible]*

[illegible]

Laurentii p[illegible] & [illegible] an[illegible] b[illegible] ob[illegible] ire conſueverant. [illegible] rei, [illegible] eius regni conv[illegible] & [illegible] compages.

NOn magis alienæ, quàm ſuæ famæ melius conſuluiſſet Machiavellus, ſi res Florentinas contentus attingere, in Gallicas non deerraſſet: neq; ignorantiæ impudentiam adjungēs, omnibus palam feciſſet, ſe in Republ. noſtra hoſpitem, nunquam ſciſſe, quonam modo ea a maioribus noſtris conſtituta & adminiſtrata fuerit. Nam quæ, malum, audacia eſt, perſuadere velle regnum Galliæ, eſſe [illegible] ſecurum, niſi nobilitati Parlamenta ultro adverſa, & infeſta ſint. Unde hoc aut ex quo habet? Quid aliud eſt dicere, longe melius actū iri cum regno Galliæ ſi omnis ſemel aboleretur nobilitas? Quippe omnia [illegible] impotentiā ejus Parlamenta [illegible] & pœnarum metu conſtrictam tenuerint. Hæc quidem fuiſſe Machiavelli mentem, vel hoc unū ſatis argumento eſt, quod ipſius hodie diſcipuli, quę hic docet, re ipſa in Gallia exequuntur: idq; unū laborant & agunt, ut omnē nobilitatem extinguant: quo facilius, adverſante nullo, tyrannidem illic ſuam ſtatuant. Quamobrem bonas leges Reipub. noſtræ omnes ſubvertunt, quibus ad hanc diem incolumis ſtetit: ſicuti Machiavellus fatetur, & quidem verè, Neq; vero id eius [illegible]. Itaq; ut regni ſtatum funditus everteret, quod jam pridem

pridem conantur, prius leges ipſas velut ejus columnas & fundamenta, moliri & ſubruere aggreſſi ſunt.

Verùm ut planum faciam, quàm vanum ſit hoc dogma, unum hoc mihi probare ſatis erit, quod ex noſtris annalibus liquet. nimirum Galliæ regnum felicius, ac multo melius adminiſtratum fuiſſe, antequam ulla Parlamẽta exiſterent, quam ex quo ſunt inſtituta. Nã Pariſienſe Parlamentum (quod omnium vetuſtiſſimũ eſt) Philippo Pulchro in Galliis regnante conſtitutum eſt. anno videlicet CIↃ.CC XIV. Toloſanum regnante Carolo VII. anno, CIↃ.CCCC.XLIV. Burdegalenſe, ejuſdẽ regionis temporibus anno CIↃ.CCCC LI. Gratianopolitanum, eodẽ ſub rege (ſed Ludovici XI filii ejus, tum Delphini, autoritate, qui apud Delphinates commorabatur) anno CIↃ.CCCC.LIII. Divionenſe & Aquenſe regnante Ludovico XI. Rothomagenſe, Ludovici XII. tempore anno CIↃ.CCCCXCIX. Noviſſimum omnium Britannicum in Armonica (Britanniam vulgò vocamus) regnante Henrico II. conditum fuit. Iã (obſecro) anusquam horum Parlamentorum ulla audita eſſet mẽtio, an minus pace locuples, & omnium rerum copia circumfluens, aut bello potens, erat regnum Galliæ quam hodie? Quis hoc neget, niſi qui impudenter audebit omnibus hiſtoriis noſtris fidem abrogare? quæ ſummo conſenſu, Clodovei I. Caroli Martelli, Caroli Magni, Philippi Auguſti, Ludovici, cognomento Divi, & aliorum multorum

torum

torum Galliæ regum, temporibus regnũ Galliæ pacis belliq; artibus opibusq; validiſſimũ ac florentiſſimum fuiſſe teſtantur. Quum tamen ejuſmodi Parlamentorum nulla dum memoria eſſet: tantumq; abeſt, ut ſuperioribus illis ſeculis nobiles turbarent regni ſtatũ, ut ipſi quoque bailivorum, & ſeneſchallorum munera exercerent, & circum provincias dimiſſi jus populo redderent, ſiquando peregre proficiſci cogerētur, Vicarium ſeu locum tenentem (ut vocant) qui ſuam vicem obiret ipſi ſtatuebant. Quod ad appellationes ab ipſorum ſententijs attinet, illæ in generali conventu, quo delecti ſeu deputati provinciarũ, & præcipuarum regni civitatum ſemel in anno coibant, loco a rege aſſignato, dijudicari ſolebant. Atq; hic quidem conventus veteri Gallorum lingua Parlamentum nuncupabatur: verum neq; illi, quaſi officiales & magiſtratu fungentes jus reddebant, ſed tanquam mandatarij ſemel ad eum ſolum conventum delegati. neq; ulla ſimilitudine, aut permodica ad hodiernã Parlamentorum formam accedebat, ſed publici potius ſtatuum concilij. Eo conveniebant deputatorum alij palliati, pleriq; nobiles, quos laicos vocabant, alij togati, qui dicebantur clerici (quanquam poſtea conſiliarij clerici iſtãtum dicti ſunt, qui ex presbyterorum collegio erant: Laici vero, conjugati) interdum etiam Patres Franciæ quoties intereſſe libuerat. Itaq; ea tempeſtate nobiles, nõ tantum bailivorũ & ſeneſchallorum dignitatib. aucti juriſdictionẽ publicè

exerce-

exercebant, ſed etiam ut civitatum & provinciarum legati, ſolenni Parlamenti concilio intererat, quæ Parlamenti curia quoque nuncupabatur. Gravem ergo [illegible] calumniamq; ſycophanta ille nobiliſſimis Galliæ affingit, quæ omnibus ſeculis etiam ante quam Parlamenta exorta eſſent, juridicialia officia exercuit, & pacem quietemq; regni pro virili parte adjuvit.

Multi hodie nobiles literarum ſcientia & verã nobilitatem virtute partã aſpernantur. Cic. lib. 1. offic.

Vtinam vero etiam hodie noſtri nobiles non ita cupide omnes animum ad armorum ſtudium adjungerent, ſed pars eorum iuris & judiciis operam daret. Romani quondam domeſticam & civilem fortitudinem, cum conſiliis pace & iuſtitia in Repub. ſervanda ſingulo interiorem militari virtute exiſtimabant, qua patriæ ſalus adverſus hoſtes defenditur. Quippe, ut ait Cicero, parvi ſunt foris arma, niſi eſt conſilium domi. Barbari equidem cuiuſmodi ſunt hodie Scythæ & Tartari armis & viribus corporum fortes adverſus finitimos, & hoſtes ſua tutantur: ſed nullum domi conſilium, nullam bene conſtitutam Rempublicam ullam æquam & rectam iuris deſcriptionem, nullas literas, artes ac ſcholas, habent. Denique quantumvis bellicoſi ſint, barbari tamen & ſunt & nuncupantur. Tantum momenti eſt ad communis vitæ ſalutem, & publici ſtatus incolumitatem, in bene conſtituta æqui iuris, & iudiciorũ adminiſtratione, ac viris ſimul idoneis, qui eam rite ac peritia exerceãt. Verum pleriq; hodie nobilium a bonis artib. uſq; adeo abhorret, ut nõ tantum

literas

literas ipſas, velut multa infra ſuũ faſtigiũ iacentes, ſuperbè faſtidiãt: ſed literatos quoq; omnes, tanquã viles & ſordidos, habeãt deſpectui. Quod vel maximũ in nobilitate vitiũ eſt. Nã niſi ignorãtiæ totos ſe addixiſſent, hiſtoriaſq; vel inſpicere dignarentur, Iulium Cæſarem, Auguſtũ, Tiberium, Claudium, Adrianũ, M. Antoninum, Severũ, Macrinum, multoſq; alios Romanos principes literis, & doctrina excultos fuiſſe, imo libros etiã ſcripſiſſe, cõperirent. In noſtris vero Chilpericũ, Carolum Magnum, Robertum, Carolum, Sapientem, & nuperrime Franciſcũ, doctos & eruditos ut ſua ætate, principes habemus. Diſertè addo, ut ſua ætate, tempora enim illa, in quę inciderunt noſtri illi reges, (excepto Frãciſco) barbarie & ignorantia, tanquam ſitu & illuvie, immunda & circumfuſa tenebris, multũ abfuere à doctiſſimi illius ſeculi luce, quo paulo antè à me nominati Cæſares vixerunt. Sed ne hoc quidem ſolo vitio laborat nobilitas. Quippe & in eo plurimi non leviter peccant, quod ſplẽdore ſtirpis & loci adeo ſuperbiunt, ut eam ex virtute, & factis æſtimatudinẽ nullo numero habeant: credantq; nullis vitiis avitas imagines, & vetuſtã generis nobilitatem conſpurcari poſſe. Quin potius ubi cogitãt, ſtemmatis & nominis ſui aliquod initium extitiſſe, eũq; qui primus nobilitatem & gloriam familiæ ſuæ peperit, id virtute eſſe conſequutum. Quamobrem quando nobilitas a virtute originem ducit, non ſecus ac rivus ex puro & perlucido fonte manans, ſi

cloacas,

cloacas, & purgamentorum receptaculis præterlapſis, fluentiũ inquinarit, non jam limpidæ aquæ, ſed cœni aut lacunæ potius nomen obtinet: ita ſi nobilitas a virtutis ſtudio, ubi eſt à ſua ſcatur igine deſciverit, diſcedit quoque à ſeipſa, & nobilitatis nomen amittit.

M. Antoninus imperat. nobilitatem virtute partam (quanquam & ipſe illuſtri genere ortus erat) tanti faciebat, ut quum plures filias haberet, non ex eorum numero, qui longam generis ſeriem præferrẽt, aut qui opes nimias oſtentarẽt, ſed qui probitate morum, ac modeſtia vitæq; innocentia præcellerent, ſibi generos legeret. Cillinius quoque Mæcenas vir ſplendido genere natus, imo (ut inquit ille) atavis regibus editus, & Cæſari Auguſto chariſſimus, multum plus novæ illi & ex virtute cœptæ, quam veteri, & a patrib. relictę nobilitati tribuebat. Itaque præclara ingenia ſui ſeculi tam impensè fovit, ut doctos viros in numero amicorum, & circum ſe perpetuo haberet: iisque quanquam obſcuro genere ortis, familiariſſimis tamen & convictoribus uteretur. Ergo hęc ejus in litteratos viros comitas & munificentia, ejus memoriam nomenq; æternum fecit: & ex eo qui doctorum hominum ſtudia opibus ſuſtentarent, Mæcenates etiã hodie vocantur. Sed hoc ejus judicium, quum viros ingenuos & virtute nobiles pluris, quam multarum imaginum, & *Hor. ſerm. lib. 1. Sat. 6.* veteris proſapiæ ſplendore inſigneis faceret, ſcite expreſſiſſisè hiſce verſibus Horatius mihi videtur:

Non

Non quia, Mæcenas, Lydorum quidquid Etruſcos
Incoluit fines, nemo generoſior eſt te,
Nec quod avus tibi maternus fuit atque paternus.
Olim qui magnis legionibus imperitarint:
Ut plerique ſolent, naſo ſuſpendis adunco.
Ignotos, ut me libertino patre natum.
Quum referre negas, quali ſit quiſque parente
Natus, dum ingenuus, &c.

Quare generoſi & clari non talibus homines humili genere orti, ſed qui laboribus & virtute quæſitam nobilitatem, pro ſuo jure ſibi arrogare poſſunt, minime præ ſe aſpernari debent: verum in iis quoque originem, unde ſua cœpit nobilitas, agnoſcere, & venerari illos æquum & decorum eſt. Qui vero etiam ſuper εὐγένειαν virtute cõſpicui fulgent, haud vulgari illi honore ſed duplici digni ſunt. Nam, ut inquit Euripides,

Mira nota & inſignis inter homines eſt. Eurip. in
E bonis natum eſſe, & in majus procedit Hecub.
Nobilitatis nomen, apud eos qui digni ſunt.

Nunc, ad juſtũ modum perductis hiſce cõmentariis, vela colligo: & omnes Gallos nobiles ceteroſq; publicæ rei gallicæ boni amãtes, in quorum manus labor iſte noſter venerit, hortor atq obteſtor, ut quæcunq; adverſus Machiavelli θεομαχίαν, & cetera ejus nõ minus vana, quam impia dogmata, in iis à me ſcripta ſunt, attente ac ſeduſo cõſiderent. Neque hoc

que hoc illis ſtudium planè ſterile aut fructus expers erit. Hinc me cū agnoſcerem quàm noxia, quàm peſtilens & impia ſit huius impuri canis doctrina. qui omnia ſummæ nequitiæ præcepta exemplaq; conſumſit, ut novum neſcio quod nobis tyrannicæ artis monſtrum, ex omni vitiorum colluvie miſtum & conflatum, excuderet. Deinde, ubi hæc pernoverint, haud dubito quin dignam ſe, dignam maioribus ſuis cogitationem ſuſcipiant, ut Machiavellum cum ſuis ſcriptis, atque omnibus qui magno regni ac Reip. detrimēto eius doctrinam ſequuntur & defendunt, Gallia extrudant atq; exterminent. Si libuiſſet excutere omnem Machiavelli officinam, & ſingula eius dogmata perſequi, exaggerari magna acceſſione rerum tenue hoc σύνταγμα poterat. Quippe multa præterea alia etiam fœdiora, & magis horrenda peragit: cuiuſmodi hæc ſunt, quibus artibus occultæ fraudes & coniurationes moliendæ, quibuſnam modis exequendæ ſint, ſeu veneno ſeu gladio graſſari libeat, & reliqua eiuſdem notæ. Sed à rerum tam nefandarum, quas nimio plus quàm par eſſet, hominibus cognitas, æterna oblivione extinctas & obrutas cuperem, commemoratione haud invitus abhorrui: ac doctrinæ illius præcipua quædam capita tractaſſe ſatis habui, quæ in lucem protrahi, palamque refelli intereat.

Te verò Deus & Pater omnipotēs, per Dominum ac ſervatorem noſtrum Ieſum Chri-

ſtum o

ſitum oro obſecroq́, ut eccleſiam tuam, & electos a peſtifera tot errorum contagione ſerves, quas Satan inter homines per idonea inſtrumenta hodie ſpargit: nobis vero etiã des, ut in ſana doctrinæ fide, quam ex ſacroſancto verbo tuo didicimus, perſeveremus. Deinde ea prudentia inſtruas, ut & diſcernamus fallacia ingenia, ſpiritus mendaces & impoſtores, & in veritatis tuæ obſequio conſtanter ad extremum maneamus. Donec ea nos tandem ad immortalem vitam, & beatam quietem perducat, quam nobis D. N. Ieſus Chriſtus ſanguine ſuo peperit.

Amen.

ELEN-

ELENCHUS SIVE INDEX rerum memorabilium, quæ in his adverſus Machiavellum Commentariis ſparſim tractantur.

ADRIANUS imperat. Rom. jus diligenter populo dixit f. 749
Adulatores, cur principibus grati 168
Adulatorum tres ſpecies 95
Adulatoris & amici diſcrimen 93
Aequitas, nervus imperii 426
Alexander Severus imper. Rom. in conſiliariis & magiſtratib. legendis prudentiſſimus 39
Alexan. Severi de firmitate ſui ſtatus ſapiens reſponſum 563
Alex. Severus nummariis & iniquis judicibus infenſus 744
Alex. VI. Pontifex ejus mores, & liberi 364
Alienare provincias aut agros qui in Reip. dominio ſunt, ne liceat, lege in Gallia cautū eſt. Eaq; una eſt ex regni gallici columnis. 65
Ambitio ingentium malorū cauſſa 489. 490
Amici & adulatoris diſcrimen 93
Amicitia immortalis eſſe debet 354
Amicitia, virtus principem decens 395
Appius Claudius, dux bello bonus, propter inclementiam miſerè periit 558
Areſtum curiæ Pariſienſis Machiavelli doctrinam redolens 216

Ars Politica præcepta & regulas minus certas habet 2.
Aſtutia Romanis aliiſve præclaris ducib. minimè probata 441
Athei vulgo in aulis gratioſi 192
Atheiſmus homines in ſummum nequitię faſtigium perducit 237
Avaritia principi exitioſa 594
Auguſtus Cęſar moderatus princeps, & in jure dicendo diligens 569. & 570.
Aug. Cæſar judici imperium abrogat, quòd in orthographia vocabuli cujuſdam peccaſſet. 730.

B.

BAcchanalia quando & à quo, Romam introducta: cur & qua ratione abolita 215
Bella principum inter ſe propter papam 211
Bellum nemini niſi juſtis de cauſis inferri debet 286
Bellum pro religione an ſuſcipi liceat 291
Bellum pace mutandum eſt, quam celerrimè fieri poteſt 298, 299
Bella civilia maturè ſopienda ſunt 300
Bella inteſtina inter Aurelianam & Burgundicam domus 307
Beneficia à principe extorta, non omni utilitate carent 493
Beneficium vetus injuriam novam delet 359. 60
Bonitas à Romanis dignitati antepoſita. 618
Borgia. Vide Cæſar Borgia.

Brunechildis Hiſpania, Galliæ regina, quanta mala Gallis intulerit. 156

C.

CÆdes promiſcua Lutetiæ, Ioannis Burgundiæ ducis tempore. 112

Cædes iniuſtas defendere, prodigioſum. 112 423. 424.

Cædes quocunq; fine fiat, cædes ſemper eſt. 448.

Cæſaris Borgiæ, Papæ Alex. ſpurij, vana conſilia & incepta. 364. 365

Cæſar Borgia quibus artibus potentiam nactus ſit. 488

Cæſar Borgia documentum juſti judicii Dei. 362.

Caligula tyrannus, diris perpetuò agitatus. 463.

Caligulæ prodigalitas & immanes ſumtus. 599

Caligula equum ſuum, Conſulem deſignare ſtatuit. 722.

Calumniæ Machiavelli in reges & populum Galliæ. 12

Calumniarum Machiavelli refutatio. 18

Cancellarius peregrinis, promiſcuæ cædis in Sicilia cauſſa. 142. 143

Caracalla tyrannus, furiis cōtinuè agitatus. 463

Carolus Magnus egregius Princeps, & juris dicendi ſtudioſus. 358 749.

Carolus v. cognomento Sapiens, Princeps egregius. 358

Cato Cenſorius, ſanctitate & innocentia in

ma gi-

magiſtratu inſignis. 728.729
Catonis Cenſura memorabilis. 729
Chriſtiano homini honores appetere honeſta ratione licet. 224
Chriſtiani homines, Ethnicorum litteris immodicè debere ſeſe non debent. 227.228
Chriſtiani bonarum litterarum inſtauratores & cuſtodes. 231
Chriſti adventu mundus emendatus & in melius verſus eſt. 243
Civitatibus & Principibus, Deus adverſariū aliquem conſtituit, & quamobrem. 478.
Claudius Imper. quamquam vecors, iuris tamen dicendi ſtudioſus. 748 749.
Clementia utilis & honorifica clementibus. 542.
Clementia Principis, ſubditos ad bonos mores invitat. 549
Clementia Principis, nullius mali cauſſa. 551
Clementia & magnanimitas Camilli. 577
Coloniæ cur à Romanis deductæ. 334.335
Columnæ tres regni Galliæ, quænam. 74
Commentarij hiunde decerpti. 18.
Commodi tyranni formido. 429
Concilium an plus polleat, quàm Papa. 375.376.
Concio fratris Ioannis de Rupeſciſſa adverſus papam 250. & ſeq.
Concordia Reipub. utiliſſima. 643
Conſiliarios bonos, malo Principe, eſſe, Reipubl. utilius eſt quàm contrà. 27

Conſilio Principis inſtituendo leges: olim à Gallis obſervatæ 38.
Conſilium bonum, Principis ſtatum tuetur. 46. ei gloriam & decus conciliat. 47. eum formidabilem reddit 48.
Conſilium multorum, unius cõſilio anteponendum 80
Conſilium unius, periculoſum. 127
Conſilia Machiavellitarum ad ſubvertendũ Galliæ ſtatum. 338
Conſilia Machiavelli perdẽdis principib. apta. Vide ejus Theoremata
Conſilia callida, periculoſa. 440.
Conſiliariorum bonorum & magiſtratuũ optima lectio 37.
Conſiliarij adulantes 126
Conſiliarios principis, ob Remp. malè adminiſtratam illaudati, ejus ſucceſſor retinere non debet 133.134
Conſiliarij Principis, qui nobilitati & populo minus grati ſunt, maturè ablegari debent 126
Cõſiliarij & miniſtri fidelis officium in Principem 90
Conſtantia ceterarum omnium virtutum comes 585
Conſtantia neq; adverſis neq; proſperis robus frangitur 588.589
Conſtantia Principis quibus in rebus exercenda ſit 590.591
Controverſia ſeu ſponſio igne dijudicanda 272
Cornelius Rufinus cur ſenatu motus 739

Creaturæ omnes hominem ad Deum deducunt 206
Criminatores & Sycophantę aulici, pernicioſi 120.
Curati adverſus Mendicantes de foco & vẽtre decertãt. & quis litis eorum fuerit exitus 684.685.& ſeq.

D.

DEceptor ſæpe decipitur 484
Deceptoriæ artis principia 486.
Delatores, pernicioſiſſimum hominum genus 105.
Delatores aulæ Galllicæ & Anglicæ. 119.& 120
Deus per omnes Creaturas hominibus ſeipsũ patefacit. 206.
Deum aliquem eſſe rationes naturales, & ſenſus communis docent. 210.
Deus prima omnium rerum cauſſa 276.
Dionyſius Siciliæ tyrañus, aſſiduo pavore agitatus. 429.
Dionyſij tyranni felicitas 462.463.
Divitem Rempublicã eſſe præſtat, quàm privatos. 661.
Doctores Chriſtiani Ethnicos ſuis ipſorum libris refutarunt. 227.
Doctrina de Trinitate humanæ rationi non repugnat. 208.209
Dominicani impoſtores, Bernæ exuſti 216.
Domitianus miro inſidiarum & cædis genere perit. 399.

E.

EPicureiſive Athei apud Aulicos gratioſiſſimi 192. Novorum vectigalium inventores 193. quare ad omne ſcelus parati. 195.
Ethica luculenter expoſita in Verbo Dei. 166
Ethnicis quæ religionis & morum doctrina. 165. 166.
Ethnicorum virtutes ſpecie tantùm externa commendabiles. 245
Ethnici unde multas preclaras gnomas, quas libris ſuis incluſerunt, acceperint. 245
Ethnici olim Chriſtianorum velut diſcipuli. 226. 245.
Exemplaria imitanda Principi. 368
Exemplaria propoſita ad imitandum, perfectiſſima eſſe debent. 615
Exilium Exoſtraciſmi Athenis honorificum. 471

F.

FActiones exitioſæ Principi & fundamenta Tyrannidis. 629
Factiones inter fœminas ridiculæ 647
Falſitas & religio ſimul ſociari non poſſunt. 206.
Falſitas in religione, minimè ferenda. 215
Felix Pontifex, Genevæ ſedet. 384.
Fidelitas, optima hæreditas. 504
Fides nec re ipſa violari, neq; ulla perfidiæ ſuſpicione aſpergi vult. 502
Sine fide hominum vita ac ſocietas conſiſtere nequit. 497
Fides quondā ſancta & venerabilis Romanis. 504

Fortu-

Fortuna, quid veteribus. 275.276. ſeq.
Fortuna figmentum Poeticum. 278
Franciſcani Aurelianenſes, impoſtores. 216
Franciſcanus I. Galliæ Rex clemens & moderatus. 356
Franciſc. I. fidei & promiſſi ſervandi ſtudioſus 511
Franciſci I. munificentia. 607.608

G.

GAllia hodie Machiavelli præceptis regitur. 15
Galli peregrinæ dominationis intolerantes. 156.
Galli ob intempeſtivam gloriæ cupidinem à Luſitanis vincuntur. 147
Gallorum ingenia facillima ad explorandū. 489

H.

HEliogabalus tyrannus, aſſiduè furiis agitatus. 467
Helpidius Rom. Iudex, vir præſtantiſſ. 727
Hieronymus Siciliæ tyrannus ejusq; exitus. 466.
Hieronymi Savanarolæ exitus. 272
Hiſtoriæ lepidæ de Scurris & aſſentatoribus aulicis. 98.99. & ſeq.
Hiſtoriæ, docentes uniusconſilium periculoſum eſſe. 127
Hiſtoriæ, quibus docetur princeps, quomodo cum bonis, vel malis Conſiliariis deceſſoris ſui agere debeat. 130
Hiſtoriæ, quib. probatur ablegādos eſſe conſiliarios nobilitati & plebi inviſos. 138

Hiſtoriç & exempla calamitatum, quę ex immodicis peregrinorum opibus contigerunt. 156
Hiſtoriæ & exempla benedictionum Dei, in Principes. 201.
Hiſtoria de obitu Panos. 240. 241
Hiſtoria lepida de veſtimentis Franciſcanorum. 180. 181.
Hiſtoriæ docentes bella non temerè ſuſcipienda eſſe. 286. 287.
Hiſtoriæ eorum quæ acciderunt bella pro religione ſuſcipientibus. 29.
Hiſtoriç & exempla calamitatum quę ex bellis civilibus oriuntur. 305
Hiſtoriæ, docentes pacem tolerabilem, & æquam violandam non eſſe. 319
Hiſtoriç, docentes nõ omnem pacis ſpem hoſti abſcindendam eſſe. 326. 327
Hiſtoriæ, & exempla clementium Principum. 349. 350.
Hiſtoria ſingularis Ludovici regis, cognomento Divi. 369.
Hiſtoriæ judiciorum Dei adverſus Dei contemtores. 196.
Hiſtoriç Divinarum animadverſionum in tyrannos. 399. 400
Hiſtoriæ & exempla inſignia fidei à Pincipib. egregiis ſervatæ. 502. 503
Hiſtoriæ Dei judiciorum in perfidos. 514. 515
Hiſtoriç Principũ quibus avaritia exitio fuit. 346.
Hiſtoriæ principum prodigorum & crudelium. 599 & ſeq.

Hiſto-

Hiſtoriæ Principum multorum qui liberalitate opes auxerunt. 602.603
Hiſtoriæ calamitatum, quæ ex factionib. proveniunt. 631
Hiſtoriæ, quæ concordiæ utilitatem docent. 643. & ſeq.
Hiſtoriæ calamitatum quæ ex ſeditionibus ortæ ſunt. 652. ſeq.
Hiſtoriæ, quibus juriſdictionis bene adminiſtratæ fructus: pravæ, incommoda docentur. 732. & ſeq.
Hiſtoriæ & exempla moderationis à veteribus adhibitæ in conſtituendis judiciis, & Iuridicialibus conſeſſibus componendis. 334. & ſeq.
Hiſtoriæ & exempla Rom. Principum & Galliæ Regum, qui jus ipſi populo dixerint. 748
Hiſtoria memorabilis cujuſdam mulierculæ, quæ ab Adriano Cæſ. jus petiit. 749
Honores mutant mores. 37
Honores ultionis ſtudium obliterare debent exempla eius rei. 357
Hoſti nunquam ſpes pacis penitus abrumpenda. 325.327.

I.

IEthro ſocer Moyſis, eum docet quales judices legi debeant. 716
Illiberalitas, fœdum in principe vitium 594
Imperatores & Reges chriſtiani Ethnicorum victores. 220
Imperatores Romani, juridici diligentes 503
Imperatores Rom. multi docti. 516

Impietatem Deus impunitam non ſinit. 195.
Ingratitudo tenacitatis & avaritię comes 613.
Inimicitiæ mortales eſſe debent. 354.
Inimicorum vincendorum optima ratio. 605.
Iodellius epicureus, tragicus poeta, tragicum exitum habuit. 199.
Italia pridem impietate infecta. 254.
Iudex unicus in tribunalib. inferioribus ſufficit. 715.
Iudex conſcientiam ſuam ne lædat, vereri debet. 754.
Iudicia ſuprema à pluribus fieri debent. 717.
Iudices impotẽtibus affectibus occupati, ſyncerè iudicare non poſſunt. 710.
Iudicum collegij, inſtituendis, quod temperamentum adhibendum ſit. 740.
Iulius Cæſar, princeps clemens. 368.
Iuris proba adminiſtratio in bonis legibus & magiſtratibus ſita eſt 720.
Iuris & judiciorum æquitas, pacis & concordiæ cauſſa; iniquitas, ſeditionum. 732.
Iuris & judiciorũ corruptio in Gallia ex multiplicatione officiorum orta. 711
Ius Canonicum plus mali quàm boni continet. 703.
Ius per quos & qua ratione in Gallia diceretur, ante Parlamentorum inſtitutionem. 760.
Ius ex æquo & bono adminiſtratum, non minus neceſſarium, & utile in regno quàm vis & arma. 762.

Leges

L.

LEges fundamentales regni Galliæ. 61. 75.
Legum bonarum condendi ratio. 555.
Lex Salica, una ex præcipuis legibus, quibus regnum Gall. vititur. 60.61.
Lex naturalis neq; à principe, neq; à quoquã, abrogari poteſt. 74.75.
Liberalitas laudabilis in principe. 594.
Liberalitas honeſtat, & auget principem. 603. 604.
Lignerolius aulicus, Atheiſmi doctor. 200. 20.
Liviæ ad Auguſtum prudens monitio. 605.
Lucullus parum felix, & militibus inviſus ob morum aſperitatem. 471.
Ludovicus XII. princeps clemens. 357.
Ludovicus XII. fidei ſanctè ſervandę ſtudioſus 5[illegible]
Ludovicus, cognomẽto Divus, princeps eximius 369.370.
Ludovici cognomen Divi morientis præclara præcepta ad filium. 753.
Ludovicus pius: jus ſtudiósè dicit. 750.751.
Lugdunum hodie colonia Italica. 338.

M.

MAchiavelli libros aulici pro Alcorano habent. 5.
Machiavellus aulicorum doctor. ibid.
Machiavelli ſcripta, quamobrem. & ex quo in Galliam accepta. 10.11.

Machiavelli impia & inepta dogmata. Vide ejus Theoremata. 705
Machiavellus atheos. 236.
Machiavellus principes docet, quonam modo in beſtias, aut feras transformari poſſint. 438
Machiavellus ſummæ nequitiæ artem docet. 620. 621
Machiavellus omnes artis tyrannicæ partes tractavit. 705
Machiavellitę inconſtantes, & Chamæleonti ſimiles. 592
Machiavellitę officiorum pretia in Gallia intenderunt. 712
Machiavellitæ in Gallia non per omnia legibus, & præceptis ſui doctoris paruerunt. 707.
Mæcenas eques Rom. nobiliſſimus, nobilitatis exemplar. 764
Mæcenas, litterarum & litteratorum amantiſſimus. ibid.
Magiſtratus Romæ abrogati leveis ob noxas. 739.
Magiſtratus quibus dotibus inſtructi eſſe debeant. 726
Magiſtratus Galliæ neque temporarii neque ambulatorii eſſe debent 745
Marcus Antoninus imper. egregius, 369 clementiſſimus. 544. 545. 546. liberaliſſimus. 607. nobilitatem virtute partam plurimi faciebat. 763
Marmoſeti unde dicti. 105
Matutinæ Pariſienſes. 144

Mauri

Mauri unde oriundi. 264
Mendicantium in Curatos litis lepida hiſtoria. 684. & ſeq.
Miracula Chriſti, principibus attributa à profanis ſcriptoribus. 212

N.

NAtura docet, Deum eſſe. 192
Navarræ regnum Papa autore veris hęredibus eripitur. 254
Nero in morte neq; amicum neq; inimicum habuit, 464
Nobilitas Gallica olim tyrannis admodum infeſta. 728
Nobilitas in Germania & Helvetia honorata 757
Nobilitas virtute parta nobilitate ſtirpis pręſtantior. 736
Nobilitas Gallica juris & judiciorum præſidium. 757

O.

OFficiis mandandis Geometrica proportio ſervanda eſt. 724
Officium boni fidelisque amici & miniſtri in principem. 90
Officiorum nundinatio. 42
Officiorum precia, in Gallia aucta Machiavellitarum opera. 712
Oratio legatorum Rom. ad Coriolanum. 301
Oratio T. Largii dictatoris. 315
Oratio Franciſci 1. Galliæ regis, ad Rupellanos. 356

Oratio

Oratio à doctore Sorbonico, ad defendendā injuſtam cædem habita, 407. & ſeq.

Ordo naturalis, Deum aliquem eſſe demonſtrat. 192.

P.

PAlatii magiſter peregrinus, in Gallia civilis belli cauſſa. 156

Papa avi implumi aſſimilatus à fratre Ioanne de Rupeſciſſa 250.

Papa autore regnum Navarræ veris hæredibus eripitur. 254.

Papa an ſpurios ſuos legitimare poſſit 370.351.

Papa an concilio ſuperior ſit. 375.

Papæ poteſtatis limitationes. 379.380.

Papa ſe Soli imperatorem Lunæ. cōparat 383.

Papæ inferos in ditionem ſuam redegerunt. 389.

Papæ poteſtas in exigendis è Gallia pecuniis, à ſorboniſtis circumſcripta. 250.

Papa ſedes plus lōginquis, quàm propinquis nocet. 247.

Parlamentum olim trium Statuum conventū ſignificabat. 52.701.

Parlamenta Galliæ, quando inſtituta 760.

Parlamentis nondū inſtitutis, regnum Galliæ non minus pace, & omnium rerum copia felix quàm deinceps. ibid.

Paupertas novas res moliri cogit 605.

Pax æqua, & tolerabilis violari non debet. 519.

Pacis pignora quæ dari debeant. 516.

Pacis inter curatos, & mendicantes initæ capita. 701

Peregri-

Peregrini ad proditionem proni. 158.
Peregrinorum opes ſuſpectæ & pernicioſæ. 142.143.
Perfidi perfidiam ipſi damnare coguntur. 514.
Perfidia perfidis ipſis peſtifera 517.
Perfidia furiale & tartareum monſtrum. 524.
Perjuris & perfidis nemo libenter fidit. 512.
Philippus audax, bonus & lenis princeps. 358
Philippus Auguſtus, jus diligenter dixit. 750.
Pietatem ſecundat Deus. 201.
Poetæ, adulatores. 101 & ſeq.
Potentia principis, in pecuniarum copia ſita non eſt. 610.
Poteſtas principis ſoluta, quæ. 60.
Poteſtas civilis ſolutam temperat. 76.
Prætextus perfidię ſpecioſi, perfidis & tyrannis utiles. 526.527.
Princeps ſuopte ingenio ſapiens. 24.
Princeps duplici poteſtate inſtructus eſt, ſoluta & civili 59.60.
Principis ſoluta poteſtas, ſupra Deum nō eſt. 61.
Princeps fundamentales regni ſui leges abrogare nequit 61.
Princeps ſanis ſapientū conſiliis parens proſperè agit. 85.
Princeps nihil eorum, quæ geruntur ſcire poteſt, niſi ſuorum relatu 85.
Princeps mutādi pace belli; omnes vias ſcrutari debet. 297.298.

Princeps ſimul amari, & metui poteſt. 427.
Principis ruinæ præſagia. 580.
Principis inflexus rigor, ſubditos obſequium exuere cogit. 492.
Princeps clemēs facilè ſubditorum obſequium habet, 554.
Princeps clemens ſecurum, & tutum ſtatum obtinet. 562.
Princeps Clementiạ imperium amplificat. 570.
Princeps theſauris accumulandis ſtudere nō debet 662
Principi quę ratio tenenda ſit, ut ſubditos ditet. 668.
Principi laborandum, ut bonos magiſtratus legat 720.
Princeps judices malos pœnis coercere, bonos prę miis afficere, debet. 743.
Princeps, jus ipſe dicere debet. 747.
Principes exigua ipſi prudentia præditi, bonis tamen conſiliis parentes, Rempublicam non planè infeliciter adminiſtrant 35. 36.
Principes vitioſos quid efficiat. 85.86.
Principes boni, faciles ad ignoſcendum. 352.
Principes diffidere ſuorum fidei non debēt. 430.
Principes boni, chari: mali; inviſi ſubditis. 470.
Principes fide vacui, charitatis quoque & Dei metus expertes ſunt. 478.479.
Principis potentia, & opes in ſubditorum divitiis ſitæ ſunt. 659.663.

Prodi-

Prodigalitas peſtifera principi. 599
Prodigalitatem ſævitia ſequitur. 602
Proportio geometrica in officiis mandandis ſervanda. 724
Proprietas bonorum jure naturali nititur. 331
Prudentia in conſiliariis principis magis neceſſaria quàm in ipſo. 27

R.

Reconciliatio gratiæ, ſemper utilis eſſe poteſt. 329
Reges Galliæ plerique clementiſſimi fuere. 568.
Reges Galliæ permulti liberaliſſimi præſertim erga viros doctos & eccleſiaſticos 609
Regnum Galliæ pacis tempore omnium florentiſſimum 322.323
Regnum Navarræ quo jure, & modò uſurpatum ab Hiſpano. 253
Religio & falſitas ſimul manere nequeūt 206
Religio Chriſtiana vitam contemplativā otioſam non probat. 222
Religionis Chriſtianæ antiquitas, ſimplicitas & præſtantia 162.164.155.165.
Religionum catholicę & reformatæ conciliandarum modus 169
Religionis ergò an bella ſuſcipi debeant, & ad certam relig formam ſuſcipiendam homines cogi 291
Romani quondam lenitate & clementia inſignes. 552
Romanorum dirę & devotiones in fœdorum violatores 583

Romuli

Romuli clementia. 576.
Rupellani Gallici nominis ſtudioſi. 67.
Rupellanorum jura & privilegia. 71.

S.

SÆvi homines, ferè timidi ſunt. 393.
Sævitiæ deſcriptio & exitus. 394.
Sævitia omnem è ſubditorum animis in principem benevolentiam ejicit 357.
Sævitia jus & æquum ſubvertit. 449.
Sævitia ingens ex animis deleri nequit 555.
Savanarolæ hiſtoria. 270. 271
Scientiæ contemtus maximum in nobilitate vitium 762.
Scipionis Africani clementia, & ceteræ virtutes 572.
Scopus autoris in hiſce commentarijs ſcribēdis. 4.
Scurræ aulici, quinam. 96. 97.
Senatus Roman. & Galliæ ſtatū ſimilitudo 51
Senatus Rom. clementia. 576.
Sententiæ in ſenatu diſcordes, periculoſa nō ſunt, modò in eundem finem tendant. 81.
Sociis ſuis Romani, ſervitutis jugum non imponebant. 583.
Statuū ſive ordinum cōcilium, olim in Gallia tribus potiſſimùm de cauſſis habebatur 55.
Statuum concilij habiti exempla & quibus de cauſſis 56.
Statuum autoritas, una ex legibus, quib. regnum nititur 59.
Statuum autoritas quæ ſit, & ex quibus debeat illud concilium componi 62.
Statuū conventus, ſenatum veterem Rom. refert 50.

Status Reipublicæ bene imperandi, & obediẽte imperiũ faciendi, officio nititur. 356
Status Reip firmitas clementia nititur. 567.
Subditi Romanorum, ſervi non erant. 569.
Subditi qua ratione à principibus ditari poſſint. 568.
Subditis quónam modò obſequentib. princeps utatur. 560.

T.

THEOpompus, qua ratione regnum ſuum firmũ reddere, ſibi viſus eſt? 562.
Theſaurus principum, certiſſimus in loculis ſubditorum. 665.
Tiberius imper. in mandandis officijs juridicis, abſurdus & inconſultus. 718.
Tributum princeps à ſubditis ipſis invitis exigere non debet. 561.
Titus, clementiſſimus princeps 549.
Trajanus, optimus princeps. ibid.
Trinitatis doctrina, rationi humanæ non planè repugnat 208.209.
Tyrannidis notæ 282.283.
Tyranni Dei judicium effugere nequeunt. 397.398.& ſeq.
Tyrannorum voces. 425.& ſeq.
Tyranni impii 461.
Tyranni nullius fideiſe credere audent. 429.
Tyranni falſas criminationes, & atrocia facta ſpecie juris velant. 433.
Tyranni ad ſe omnia rapiunt 460.
Tyranni haud diuturni. 421.
Tyrannorum vita filo pendet. 463
Tyrannorum multi hoſtes. 476.

Tyran-

Tyrannorum duo genera 282
Tyrannis notæ ibid.

V.

VAlentiniani imper. injuſtitia 738.
Veritatem premere ſilētio principi pernicioſum 87.
Veritatis amantes judices 552.
Veſpaſianus, princeps clemens 449.
Veſpaſianus cuidam quòd fragraret unguēto, præfecturam abſtulit 739.
Veſperæ Siculæ 143
Virtutes eminentes, principi ſuſpectæ eſſe nō debent. 473
Vis rationi ancillari debet. 439.
Vltionis libido implacabilis, juri naturali adverſa 350.
Vltionis minime appetentes non minus magnanimi ſunt quam alii 228.
Vltionis cupiditatem exuere debet, qui magiſtratus inſignia induit. 357.
Vox temere iacta excipi & refricari non debet. 107.

Z.

ZElotæ falſi avitæ religionis, impii, rapaces & crudeles 200
Zelus flagrantiſſimus curatorum & fratrum mendicantium. 702.

FINIS.

ELENCHUS SCRIPTORUM GRAECORUM, *Latinorum, & Gallorum, è quorum libris historiæ & alia nonnulla illuſtrandis hiſce in Machiavellum Commentarijs petita & excerpta ſunt.*

Ammianus Marcellinus.
Annales Galliæ.
Ariſtoteles.
Bellaius.
Biblia.
Capitolinus.
Cicero.
Cominæus.
Dion.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Euripides
Florus.
Froſſardus.
Gaguinus.
Herodianus.
Homerus.
Horatius.
Ioſephus.
Ius civile & canonicum.
Lampridius.
Molinæus.
Monſtreletus.
Munſterus.
Paponius.
Paulus Æmilius.
Plato.
Platina.
Plinius iunior.
Plutarchus.
Pomponius Lætus.
Procopius.
Sabellicus.
Saluſtius.
Sleidanus.
Sophocles.
Spartianus.
Suetonius.
Tacitus.
Thucydides.
Titus Livius.
Trebellius Pollio.
Vopiſcus.
Xenophon.

Galliæ

Galliæ προσωποποιΐα ad ceteras gentes.

Dum pietas, ius, conſilium (quis regna columnis
Stant tribus æternum, ad ſeros itura nepotes)
Sancta mihi atq; meis quondam cõvulſa manerent:
Degebam lætum magnis ſub Regibus ævum,
Nulla meas æquabat opes, quà Solis ab ortu
Littus ad Heſperium longus ſe porrigit orbis.
Mox verò ut Gallos, perennas inſana cupido
Cepit, & externæ irrepſere volentibus artes,
Hoſpitiumq; dedit famamq; huic Machiavello
Degener antiquis pridem virtutibus Aula,
Ex illo Galliſ fluere, ac retro omnia ferri,
Cedere fas & avita fides, ac fœdere rupto
Perfida ſanguineis diſcordia fervere campis.
Hos inter motus quid non experta laborum!
Quas, heu, non clades, quæ non incendia vidi!
Scilicet ut reliquis documentum gentibus eſſem,
Quam magni veterum conſtent faſtidia morum.
Et patriis ſpretis peregrina aſciſcere iura.
Felices quoſcumq; meæ, ſine vulnere, clades
Erudient, ſi forte ſuis hæc credere malunt.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

V.C.C.